

Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 2005

Kemal İnat*

Kendisi de Ortadoğu'nun önemli parçalarından biri olan Türkiye'nin dış politikasında bu bölgenin yeri daima ağırlıklı olmuştur. Her ne kadar Ankara son dönemde Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerine öncelik veren ve bu Birliğe üyeliği hedefleyen bir dış politikaya yönelse de, Brüksel'in kendisine ilgisinin arkasında da Ortadoğulu bir ülke olmasının büyük rol oynadığının bilincinde olarak medeniyetlerin kaynağı olan bu bölgeye ilgisini kaybetmemiştir. Bu ilgi 2005 yılında daha çok, iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin dış politikasının temel karakteristiğini teşkil eden, "komşularla sıfır problem noktası" ve "çok boyutlu dış politika" ilkeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu kapsamda Türkiye, diğer bölgelere karşı politikasında olduğu gibi, Ortadoğu ülkelerine yönelik politikasında da ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin önündeki tüm engellerin kaldırılmasını esas alan ve çatışma yerine uzlaşmayı tercih eden bir arayış içerisinde olmuştur. Ancak 2005 yılında da, bölgenin kendine özgü şartları ve bölge dışı uluslararası aktörlerin müdahalelerinin zaman zaman Türkiye'nin bu ilkeler çerçevesinde politika geliştirmesini zorlaştırdığı görülmüştür.

2005 yılında Türkiye'nin Ortadoğu politikasında daha önceki yıllarda olduğu gibi bölgedeki komşuları olan Irak, İran ve Suriye'nin önemli bir ağırlığa sahip olduğu görülmüştür. Özellikle, 2003 Savaşı sonrasında yeniden yapılanma arayışları arasında şiddetten ve istikrarsızlıktan bir türlü kurtulamayan Irak'a ve bu ülkenin Türkiye'yi en çok ilgilendiren parçası olan Kuzey'ine ilişkin gelişmeler Ankara'nın gündeminden hiç düşmemiştir. Ortadoğulu komşularının 2005 yılı boyunca, Türkiye'nin geleneksel müttefiki Amerika Birleşik Devletleri

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

(ABD)'nin gündemine yoğun bir şekilde gelmeleri, sadece Ankara açısından değil, bütün dünya açısından da bu ülkelerin en çok konuşulan uluslararası ilişkiler konuları arasında yer almaları sonucunu doğurmuştur.

Irak, İran ve Suriye dışında İsrail'le ilişkiler ve buna paralel olarak Türkiye'nin Ortadoğu Barış Süreci'ne yönelik tutumu ile Başbakan Erdoğan'ın, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini dış politikanın merkezine oturtan politikası çerçevesinde Basra Körfezi'ne kıyıdaş olan Arap ülkelerine yaptığı geziler 2005 yılında Türkiye'nin Ortadoğu politikasında diğer öne çıkan konular olmuştur.

Irak

2005 yılı içerisinde Türkiye'nin Irak politikasında en çok konuşulan konular, Kuzey Irak'ta üslenerek buradan Türkiye'ye karşı saldırılar gerçekleştiren PKK unsurlarının bölgeden temizlenmesi, yine Kuzey Irak'ta her geçen gün daha bağımsız bir yapıya doğru giden Kürt otoritesine karşı nasıl bir tavır takınılacağı ve bu otoritenin bölgedeki Türkmenlere karşı izlediği politikalar ile Irak'ta Ocak ve Aralık aylarında gerçekleştirilen Parlamento seçimleri sonrasında nasıl bir politika belirleneceği meseleleri olmuştur. Bu konuların tamamına ilişkin olarak, 2003 Savaşı'ndan beri Irak'ın dış ve iç politikasındaki en önemli belirleyici haline gelen ABD ile, zaman zaman çatışma ve zaman zaman da iş birliği şeklinde cereyan eden ilişkilerin seyrinin incelenmesi de Türkiye'nin Irak politikasının anlaşılması açısından önemli bir zorunluluk olarak görülmüştür. ABD'nin Türkiye'nin güvenlik kaygılarından faydalanmak suretiyle Kuzey Irak'taki PKK unsurlarını, Ankara'nın kendi Irak politikasına destek vermesini sağlamak amacıyla bir baskı aracı olarak kullanması 2005 yılında da devam etmiştir.¹ Bu nedenle, Türkiye'nin Irak politikasının gelişimi incelenirken, Ankara ile Washington arasındaki ilişkilerde yaşanan gelişmelere de değinilmiştir.

30 Ocak Seçimleri ve Kerkük Sorunu

Irak'ta 30 Ocak 2005 tarihinde gerçekleştirilen geçici parlametonun ve 18 vilayet konseyinin üyelerini belirleyecek olan seçimler ve bu seçimler sırasında yaşanan tartışmalar Türkiye'nin Irak politikası-

¹ Günter Seufert, "Washington nutzt die Kurden als Faustpfand", **Berliner Zeitung**, 17 Ocak 2005.

nın da, yılın ilk aylarına ilişkin gündemini oluşturmuştur. Bu çerçevede en çok öne çıkan konu ise Kerkük üzerinde yaşanan tartışmalar olmuştur. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları Kerkük kentini Irak'ın kuzeyindeki özerk Kürt bölgesine dahil etmek ve hatta bu şehri bölgenin başkenti olarak görmek isteyen Kürt yöneticilerin,² seçim sonuçlarının bu yöndeki iddialarını haklı çıkarması beklentisiyle yoğun bir şekilde Kürt göçünü destekleyerek Kerkük'ün demografik yapısını değiştirmeye çalışmaları Türkiye'nin tepkisini çekmiştir.³ Daha seçimlerden iki hafta kadar önce Irak yönetimini, seçimlerin adil yapılması konusunda her türlü önlemi alması konusunda uyaran⁴ ve Kerkük'e yönelik Kürt göçünün "kabul edilemez" olduğunu açıklayan Ankara,⁵ seçimler yaklaştıkça eleştirilerinin tonunu yükseltmiştir. 19 Ocak'ta düzenlediği bir basın toplantısında, bölgedeki Kürt liderlerin Kerkük'e göç ettirdikleri kişilerin şehirle hiçbir bağları olmayan kimselerden oluştuğunu açıklayan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan, Ankara'nın bilinçli bir Kürtleştirme politikasına maruz kalan Kerkük'teki gelişmeleri Irak'ın içişleri meselesi olarak görmediğini ifade etmiş⁶ ve Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'nin sorunu Güvenlik Konseyi'nin gündemine taşıması gerektiğinin altını çizmiştir.⁷ Genelkurmay İkinci Başkanı İlker Başbuğ'un 26 Ocak'taki, "Kerkük'teki durumun bir iç savaşı tetikleyebileceğini"⁸ ve "böyle bir durumda Türkiye'nin seyirci kalmayacağını"⁹ belirten açıklamasının ardından, 28 Ocak tarihli Türk gazeteleri, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, Kerkük'te yaşanan gerginliğin bedelinin ağır olacağı ve bu faturayı da BM ile Koalisyon güçlerinin ödemek zorunda kalacağı yönündeki

² Edmund Sanders, "Vote stirs ethnic rivalries in Kirkuk", **Los Angeles Times (LAT)**, 17 Ocak 2005.

³ Cengiz Çandar, "Kerkük ve 'Tavsiyeler'..." **Dünden Bugüne Tercüman**, 28 Ocak 2005.

⁴ "Turkey cautions Iraq over Kurdish voters in oil-rich Kirkuk" **AFP**, 16 Ocak 2005.

⁵ "Turkey says Kurdish population moves to Kirkuk 'unacceptable'", **AFP**, 19 Ocak 2005.

⁶ "Kuzey Irak seçimleri yüzünden Ankara'da sıkıntı", **Neue Zürcher Zeitung (NZZ)**, 24 Ocak 2005. (DBT).

⁷ Susan Sachs, "Warning issued about ethnic conflict in Kirkuk after elections", **New York Times (NYT)**, 26 Ocak 2005.

⁸ Murat Yetkin "Irak seçimleri ve Kerkük gerilimi", **Radikal**, 27 Ocak 2005.

⁹ Yusuf Şerif, "Türk ordusu uyarıyor", **El-Hayat**, 27 Ocak 2005 (DBT).

ifadelerini manşetlere taşımışlardır.¹⁰ Ankara'nın tepkisinde, Iraklı Kürt liderlerin, ülkenin petrol rezervlerinin % 40 kadarına sahip olan bu önemli şehirdeki Türkmen ve Arap varlığını görmezden gelerek, Kerkük'ün tarihten beri bir Kürt kenti olduğu ve böyle kalacağı yönünde sık sık tekrarladıkları açıklamalarının önemli rol oynadığını tespit etmek yanlış olmayacaktır.¹¹ Bağımsız bir devletin ilanı için uygun ortamı kollayan Kürt yönetiminin böyle büyük enerji kaynaklarına sahip Kerkük kentinin kontrolünü ele geçirmesi ve başkent ilan etmesi ihtimali Türkiye için kabul edilemeyecek bir durumdu.¹²

Türkiye'nin bu eleştirileri, Kerkük'e göç eden Kürtlerin, Saddam Hüseyin yönetimi tarafından, şehrin Araplaştırılması politikası çerçevesinde 1980'li yıllarda bu şehirden zorla göç ettirilen kişilerden oluştuğunu ileri süren Iraklı Kürt politikacılar tarafından reddedilmiştir. Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesi'nin liderleri ayrıca, Kerkük'e yönelik söz konusu göçün, Irak merkezi hükûmeti ile varılan ve Koalisyon güçleri tarafından da desteklenen bir anlaşma çerçevesinde gerçekleştiğini ve eskiden bu kentin halkını oluşturan insanlara şehrin geleceğine ilişkin kararlara katılım imkânı vermeyi amaçladığını ifade etmişlerdir. Söz konusu anlaşma çerçevesinde Kerkük'e geri dönen Kürtlere seçmen kütüklerine yazılma imkânı verilmesi amacıyla kayıt süresinin 20 Ocak'a kadar uzatılması bölgenin Türkmen ve Arap kökenli halkı arasında tepkilere yol açmış, Türkmen politikacılar yaptıkları açıklamalarda Kürtlerin kayırılmasına yönelik politikaların ve Kerkük'ün bir Kürt şehrine dönüştürülmesi yönündeki adımların devam etmesi halinde seçimleri boykot edebilecekleri tehdidinde bulunmuşlardır.¹³ Kentteki taraflar arasındaki bu gerilimin zaman zaman şiddete dönüşmesi ve seçim kampanyası sırasında gerek Kürtler, gerekse Türkmenler ve Araplar safından çok sayıda politikacı ve vatandaşın öldürülmesi, muhtemel çatışma ve savaş odakları konusundaki analizleriyle tanınan Uluslararası Kriz Grubu'nun (International Crisis Group-

¹⁰ "Başbakan Erdoğan: Kerkük Faturasını Öderler", **Sabah**, 28 Ocak 2005; "Başbakan Erdoğan: Kerkük'te Faturayı BM ve Koalisyon Öder", **Akşam**, 28 Ocak 2005; "Erdoğan: Kerkük'ün Bedeli Ağır Olur", **Türkiye**, 28 Ocak 2005.

¹¹ Heinz Odermann, "Kirkuk bleibt kurdisch", **Die Welt**, 18 Ocak 2005.

¹² "The coming clash over Kirkuk", **NYT**, 9 Şubat 2005.

¹³ Gareth Smith, "Yerlerinden edilenler Kerkük'te seçim sonucunu etkileyebilir", **Financial Times**, 25 Ocak 2005. (DBT)

ICG),¹⁴ Kerkük'te bir iç savaş uyarısı yapmasına neden olmuştur. Söz konusu raporu hazırlayan UKG Ortadoğu Projesi Direktörü Joost Hiltermann, Kerkük için özel bir BM gözlemcisi atanması gerekliliğinin altını çizerek, özellikle, bölgedeki gelişmeleri kendi güvenliği açısından çok büyük bir tehdit olarak algılayan Türkiye'nin endişelerinin giderilmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir.¹⁵

Türkiye Kerkük ve genel olarak Irak seçimlerine ilişkin uyarılarını seçimlerden sonra da sürdürmüştür. Seçimlerin gerçekleştirilmesinden bir gün sonra, 31 Ocak 2005 tarihinde Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün, "Kerkük'teki etnik karışıklıkların devam etmesinin Türkiye'yi harekete geçmeye zorlayacağını" ifade etmesinin ardından¹⁶ Başbakan Erdoğan da partisinin 1 Şubat'taki meclis grubunda yaptığı konuşmada Irak seçimlerindeki aksaklıkları eleştirerek, "bazı grupların seçime katılmaması nedeniyle seçim sonuçlarının etnik açıdan yanlış bir tablo ortaya koyabileceği ihtimalinden endişeli olduklarını" dile getirmiştir. Bu sözlerle, zaman zaman bağımsızlık konusundaki taleplerini dile getiren açıklamalardan çekinmeyen Kürtlerin, Sünnilerin seçime katılmaması ve Kerkük gibi kentlerdeki usulsüzlükler nedeniyle ülkedeki nüfuslarının çok ötesinde bir temsil hakkına sahip olmalarını kasteden Erdoğan, ABD ve koalisyon ortaklarını, Türkiye'nin uyarılarını dikkate almamakla ve tehlikeleri görmezlikten gelmekle suçlamış ve Türkiye'nin "bölgenin yıllarca sürecektir bir kaosun içine sürüklenmesine izin vermeyeceğini" söylemiştir.¹⁷ Bundan bir hafta kadar sonra Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan Amerika'nın Sesi Radyosu'na verdiği mülakatta Türkiye'nin Irak konusundaki hassasiyetlerini tekrarlamıştır. Türkiye'nin Irak'ta istediğinin, "komşusundaki yangının bir an önce sönmesi, demokratik barış içinde, huzur içinde kendi kendisiyle barışık, komşularıyla barışık bir yönetimin bir an önce tesisi ve Irak'ın tekrar uluslararası camia içerisinde

¹⁴ Uluslararası Kriz Grubu, merkezi Brüksel'de olan ve ayrıca Washington, New York, Londra ve Moskova'da büroları bulunan uluslararası çatışmaların önlenmesi amaçlı çalışmalar yapan bir sivil toplum örgütüdür. www.crisisgroup.org/home/index.cfm

¹⁵ Susan Sachs, "Warning issued about ethnic conflict in Kirkuk after elections", **NYT**, 26 Ocak 2005.

¹⁶ "Ethnic turmoil in Iraqi city could force Turkey into action, Gul warns", **AFP**, 31 Ocak 2005; Hande Culpan, "Turkey warns of 'action' over Iraqi city as US seeks to allay concerns", **AFP**, 31 Ocak 2005.

¹⁷ Gerd Höhler, "Erdoğan Irak'taki seçimleri eleştiriyor", **Frankfurter Rundschau**, 2 Şubat 2005. (DBT).

hak ettiği yeri alması” olduğunu açıklayan Tan, “Türkiye’nin Irak’ın iç işlerine müdahale etmeye çalışıp çalışmadığı” sorusunu “Irak, bizim hemen yanı başımızdaki komşumuzdur. Burada bir yangın vardır, bu yangını ilk hisseden biziz. Bütün etkileri bizim üzerimizdedir. Dolayısıyla bizim bu konuyla ilgilenmemiz, Irak’taki istikrarsızlığın, huzursuzluğun bir an önce giderilmesine katkıda bulunmak amacıyla gereken ilgiyi göstermemiz son derece tabiidir. Bunun Irak’ın içişlerine karışmakla en ufak bir ilgisi yoktur. Bundan sonra da ilğimiz elbette devam edecektir” şeklinde yanıtlamıştır. Tan ayrıca, seçimlerdeki usulsüzlükleri eleştirerek, bunları yapanların bu tür yollarla sonuç almalarının mümkün olmayacağını görüleceğini ifade etmiştir.¹⁸

Dışişleri Bakanlığı, Irak seçimlerinin geçici resmî sonuçlarının açıklandığı 13 Şubat tarihinde yaptığı resmî açıklamada bu eleştirilerini sürdürmüştür. Seçimlerde belirli kesimlerin katılım düzeyinin düşük olmasının, bir dizi vilayette neredeyse hiç oy kullanılmamasının ve Kerkük dâhil belirli bölgelerde manipülasyonların sonuçlar konusunda dengesizliklere yol açmış olmasının üzerinde ciddiyetle durulması gerekli hususlar olduğunun altının çizildiği açıklamada bazı unsurların, Irak için tarihi bir dönüm noktası oluşturan bu süreç içinde oylamaları yönlendirmeye çalıştıkları ve bundan da haksız kazanımlar elde etmiş olduklarının ortaya çıktığı belirtilmiş ve “bütün bunların sonucunda Irak Geçiş Parlamentosu’nda oluşacak dengeler Irak toplumundaki çeşitli katmanların gerçek oranını yansıtmayacaktır” ifadeleri kullanılmıştır.¹⁹ Bu seçimlerde yaşanan temsil eksiklikleri ve usulsüzlüklerin, Irak’ta yıl sonunda yapılması planlanan anayasa referandumu ile bu anayasa uyarınca yapılacak genel seçimlerde tekrarlanmamasının ve Irak halkının bütün kesimleriyle daha adil ve inandırıcı temsiline imkân sağlayacak koşulların hazırlanmasının arzulandığının da vurgulandığı açıklamada, BM’nin bu süreçte daha aktif bir rol üstlenmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁰ Buna karşılık geçici Irak hükûmetinin Kürt kökenli Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari aynı

¹⁸ “Tan: Irak’ı izlemek Türkiye’nin hakkıdır”, **Amerikan’nın Sesi Radyosu (ASR)**, 10 Şubat 2005. (DBT).

¹⁹ [http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2005/Ocak;Irakische Wahl: Türkei prangert Manipulationen an](http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2005/Ocak;Irakische%20Wahl:Tuerkei%20prangert%20Manipulationen%20an), **Der Spiegel**, 14 Şubat 2005.

²⁰ [http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2005/Ocak;Turkey says Iraqi vote fails at fair representation, calls for measures](http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2005/Ocak;Turkey%20says%20Iraqi%20vote%20fails%20at%20fair%20representation,%20calls%20for%20measures), **AFP**, 13 Şubat 2005.

gün yaptığı açıklamada, Ankara'nın iddialarını reddederek Türkiye'nin Kürtlerin Irak'taki seçimlerden güçlü çıkmalarından endişe duymaması gerektiğini ifade etmiştir: "Kesinlikle bu endişelerin tümü yersizdir. Irak bir bütün olmaya devam edecektir. Kürtlerin bu seçime katılmış olmaları Irak'ın ulusal bütünlüğüne duydukları bağlılığın bir teyidi olarak anlaşılmalıdır."²¹

Türkiye'nin, Irak seçimlerinde usulsüzlük yapıldığı yönündeki suçlamalarını somutlaştıran iddialar seçim sonrasında özellikle bölgedeki Türkmenler tarafından dile getirilmiştir. Buna göre; Kerkük'le bağları bulunmayan onbinlerce Kürt seçmenin bu şehre taşınıp oy kullandırıldığı, Türkmenlerin çoğunlukta olduğu Havi Yah kentinde 90 bin kayıtlı seçmen olmasına karşılık sadece 30 bin seçmenin oy pusulası olduğu, 200 bin Türkmenin yaşadığı Telafer kentinde seçim sandığıyla görevlilerin gelmemesi nedeniyle seçimin hiç yapılmadığı, Kerkük'ün Arafa semtinde Kürt peşmergelerin, seçim listesine kayıtlı olmamalarına rağmen, kimliksiz oy kullandıkları, bazılarının parmaklarını çıkmayan boyaya sokmadan önce yağladıkları ve bu hileyle boyayı yıkayıp, bir sonraki seçmen sandığında tekrar oy kullandıkları ve Kürt bölgesinde yaşayan çok sayıda Süryani Hristiyanın da seçim görevlilerinin gelmemesi nedeniyle oy kullanamadığı ifade edilmiştir.²² Savaş sonrasında Kuzey Irak'ta belirleyici güç haline gelen Kürt grupların tutumlarına yönelik bu eleştirilere Irak Ulusal Asuri Meclisi Başkanı Dr. Odisho Malko'nun suçlamaları da eklenmiştir. The Guardian gazetesinde yazdığı makalesinde Kürtleri Asuri azınlığa karşı etnik temizlik yapmakla suçlayan Malko, 200.000'den fazla Asuri seçmenin oy kullanmasının engellendiğini ileri sürmüştür.²³ Benzer iddialar, Kürt bölgesiyle Araplar arasında bir tampon bölge oluşturan ve Musul vilayetine bağlı olan Ninova Ovası'ndaki şehirlerin Asuri, Türkmen ve Yezidi azınlıkları tarafından da dile getirilmiş, bölgedeki Kürtler seçim sandıklarının söz konusu şehirlere ulaşmasını engellemekle ve ABD ise buna göz yummakla suçlanmıştır.²⁴

²¹ "Türkiye, hatalı olarak nitelendirdiği Irak seçim sonuçları konusundaki endişelerini dile getirdi", **AP**, 14 Şubat 2005. (DBT).

²² Ervin Decker, "Türkmenler, Kürtleri Irak'ta seçim sahteciliğiyle suçluyor", **Frankfurter Rundschau**, 7 Şubat 2005. (DBT).

²³ Odisho Malko, "No votes in Nineveh", **The Guardian**, 23 Şubat 2005.

²⁴ Jan Keetman, "Kürt bölgesinde seçme hakkı aldatmacası", **Basler Zeitung**, 21 Şubat 2005. (DBT).

Bu şekilde farklı kesimlerden gelen çeşitli usulsüzlük itirazlarına konu olan 30 Ocak Seçimleri konusundaki Türkiye'nin "seçimlerin demokratik olmadığı" boyutlarına varan eleştirileri,²⁵ bağımsızlık iddiasında bulunan Kürtlerin, diğer kesimlerin oy kullanmasını engellemelerinden ya da Sünni Arapların oy kullanmamasından dolayı, ülkedeki gerçek sayılarının çok ötesinde bir oy oranına sahip olmak suretiyle yeni oluşacak Irak yönetiminde çok fazla pay sahibi olmaları kaygısına dayanmaktaydı. Böyle bir durumda sahip olacakları bu gücü ve seçimlerdeki başarılarını bağımsızlık yönündeki görüşlerini hayata geçirmek konusunda kullanabilirler ve bu şekilde Irak'ın top-
rak bütünlüğünü tehlikeye sokacak gelişmelere yol açabilirlerdi.²⁶

Ancak, Ankara bir yandan Irak seçimlerinin yapıldığı şartlara ilişkin bölgedeki Kürt yönetimini ve zaman zaman da ABD ile onun Irak'taki işgalci ortaklarını hedef alan bu tür eleştirileri yaparken, diğer taraftan seçimlerde istemediği sonuçların ortaya çıkmaması için çaba sarf etmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de yaşayan çoğunluğu Türkmen kökenli 30 000 kadar Irak vatandaşının ülkelerindeki seçim için Türkiye'de oy kullanabilmeleri için gerekli şartları hazırlayan Ankara,²⁷ Irak'ta yaşayan Türkmenlerin bölünmeden Irak Türkmen Cephesi çatısı altında seçimlere katılmasını sağlamaya çalışmış²⁸ ve hatta seçimleri boykot edeceklerini açıklayan Sünni Arapları, bu tutumlarından vazgeçip oy kullanmaya çağırmıştır.²⁹ Bunu yaparken bir yandan yukarıda değinildiği gibi, Kuzey Irak'taki Kürtlerin Kerkük'e ve bağımsızlığa ilişkin planlarının önüne geçmeyi, bir yandan da, Irak konusunda 2003'ten beri sürekli sorun yaşadığı ABD'yi seçimler konusunda çok fazla rahatsız etmemeyi amaçlamaktaydı. Çünkü Washington yönetimi Irak'ta kurmaya çalıştığı yönetimin uluslararası meşruiyeti açısından bu

²⁵ Paul Taylor, "Turkey's Erdogan Says Iraq Vote Undemocratic", **Reuters**, 27 Ocak 2005.

²⁶ Simon Tisdall, "Poll success fuels Turkish fears over Kurdish independence", **The Guardian**, 15 Şubat 2005. (DBT).

²⁷ "Up to 30,000 Iraqis expected to vote from Turkey", **AFP**, 14 Ocak 2005; "With oil-rich city in mind, Iraqi Turkmen go to the polls in Turkey", **AFP**, 28 Ocak 2005.

²⁸ Ancak Türkiye bu konuda başarılı olamamıştır. Gökhan Çetinsaya, "SETA Irak Dosyası: Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye", 2 Mart 2006, s. 43. http://www.setav.org/document/SETA_Irak_Dosyası_02_03_06.pdf

²⁹ Michele Concina, "Sünniler, oy kullanmaya gidin! TBMM başkanı Arınç: Bu seçimler hayati önemi haiz", **Il Messaggero**, 28 Ocak 2005. (DBT).

seçimlerin sorunsuz şekilde gerçekleştirilmesine ve tüm dünya tarafından kabul edilmesine çok önem vermektedir.

Irak seçimleri konusunda bölgenin diğer ülkeleri gibi Türkiye'nin de desteğini arayan Bush yönetimi 2 Ocak'ta Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Armitage'yi, 11 Ocak'ta Irak'tan da sorumlu olan Amerikan Merkezi Kuvvetler Komutanı John Abizaid'i ve 5 Şubat'ta da Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ı Türkiye'ye göndererek bu desteği sağlamaya çalışmıştır. Ağırlıklı olarak Irak konusunun ele alındığı bu görüşmelerde ayrıca İncirlik Askeri Üssü'nün kullanımı ve PKK/KONGRA-GEL terör örgütünün Kuzey Irak'taki varlığı gibi konular da gündeme gelmiştir. ABD'li yetkililer, Irak'taki, istikrarlı ve Amerikan dostu bir yönetim oluşturma konusundaki çabalarının Türkiye tarafından desteklenmesini ve İncirlik hava üssünün daha geniş kullanımı konusunda Ankara'nın iznini talep ederlerken, görüştükleri Türk yetkililer, PKK karşısında daha somut iş birliğine dair isteklerini dile getirip, Kuzey Irak'taki Kürt grupların, bölgedeki azınlıklara yönelik baskılarından ve Irak'ın toprak bütünlüğünü zedeleyecek politikalardan rahatsızlıklarını ifade etmişlerdir.³⁰

PKK-ABD

Kuzey Irak kaynaklı PKK terörizmi konusu Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde 2005 yılı boyunca önemli sorun noktalarından biri olmaya devam etmiştir. Türkiye'nin bu konuda artan şikâyetleri karşısında 2 Ocak'ta Ankara'ya gelen Armitage, Irak'ın kuzeyinde sayıları 5.000 civarında olduğu tahmin edilen PKK'lı teröristlere ilişkin sorunun çözüm yollarının araştırılması konusunda iki ülke temsilcilerinin yanında Irak geçici hükûmeti yetkililerinin de katılacağı üçlü görüşmelerde bulunmayı önermek suretiyle 30 Ocak seçimleri öncesinde Ankara'nın endişelerini gidermeye çalışmıştır.³¹ Onun ardından Ankara'ya gelerek Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Yiğit Alpogan ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile görüşen General Abizaid de, Irak'ın geleceği için Türkiye'nin desteğinin öneminin altını çizdikten sonra, ülkesinin PKK konusunda verdiği sözün arkasında olduğunu

³⁰ Günter Seufert, "Washington nutzt die Kurden als Faustpfand", **Berliner Zeitung**, 17 Ocak 2005.

³¹ "US envoy arrives in Turkey for talks on Iraq" **AFP**, 2 Ocak 2005; "ABD, PKK'lı asiler konusunda Türkiye ile görüşmelerde bulunmak istiyor", **Reuters**, 3 Ocak 2005. (DBT).

belirtmiştir.³² Abizaid'in Ankara ziyareti sırasında, daha önce güvenlik konusunda yapılması kararlaştırılan üçlü görüşmeler de gerçekleştirilmiştir. Türk tarafına Irak Özel Temsilcisi Osman Korutürk'ün, Irak heyetine ise Dışişleri Bakan Yardımcısı Hamid El-Bayati'nin başkanlık ettiği görüşmelerde taraflar, PKK'nın mali kaynaklarının kurutulması için tüm önlemlerin alınması ve Türkiye'nin bu örgüt ile mücadelesini kolaylaştıracak şekilde üç ülke arasında bir istihbarat paylaşım mekanizması oluşturulması konusunda anlaşmaya vardıklarını açıkladılar. Ancak Türkiye, PKK'ya karşı askerî operasyon düzenlenmesi konusunda arzu ettiği desteği ABD ve Irak heyetlerinden alamamıştır.³³ Amerikan temsilcisinin, bu konudaki isteklerini dile getiren Türk yetkilileri, Irak heyetine yönlendirdiği, Irak heyeti başkanının ise, PKK'ya karşı harekete geçmelerinin mümkün olmadığını söylemenin yanında, sorunun çözümü için Türkiye'yi teröristlere karşı bir genel af ilan etmeye çağırdığı görüşmeler sonucunda yayınlanan ortak bildiride, terörizme karşı mücadelede uluslararası iş birliğinin önemine vurgu yapılmış ve üçlü toplantıların çeşitli düzeylerde sürdürüleceği belirtilmiştir.³⁴

Türkiye umduğunu bulamadığı Ankara'daki üçlü görüşmelerin ardından PKK konusunda ABD ve Irak'ı hedef alan eleştirilerini sürdürmüştür. Ocak ayı sonunda katıldığı İsviçre'nin Davos kentindeki Dünya Ekonomik Forumu toplantıları sırasında Newsweek dergisine verdiği röportajda Başbakan Erdoğan, ABD'nin Türkiye'de 40 bin kişinin hayatını kaybetmesinden sorumlu olan PKK'ya karşı gerekli hassasiyeti göstermemesinin Türkiye'de son dönemlerde artan Amerikan aleyhtarlığında önemli rol oynayan faktörler arasında yer aldığını belirttikten sonra, Washington yönetimini Irak'ta hayatını kaybeden Türk şoförlerin güvenliğinin sağlanması ve Irak seçimlerinin sağlıklı bir ortamda yapılması konularında yetersizlikle suçlamıştır.³⁵ Aynı toplantılar sırasında Wall Street Journal gazetesine verdiği röportajda da aynı eleştirileri tekrarlayan Erdoğan, Washington'a gerek Başkan Bush ve gerekse Başkan Yardımcısı Dick Cheney nezdinde birkaç kez kişisel olarak başvurmasına rağmen ABD'nin, PKK ve Ku-

³² Murat Yetkin, "Abizaid: Irak'ın geleceği için Türkiye'nin desteği kilit önemde", **Radikal**, 13 Ocak 2005.

³³ Aslı Aral, "ABD'den İncirlik Talebi", **ASR**, 11 Ocak 2005. (DBT); "Iraq, Turkey, US take up measures against Kurdish rebels", **AFP**, 11 Ocak 2005.

³⁴ Günter Seufert, "Washington..."

³⁵ Lally Weymouth, "Strains with America", **Newsweek**, 7 Şubat 2005.

zey Irak'taki etnik ayrılıkçılık tehditlerine karşı harekete geçmediğini ifade etmiştir.³⁶ Dışişleri Bakanı Gül de 2 Şubat tarihinde yaptığı bir açıklamada, "Türkiye'nin Kuzey Irak'ın teröristler için güvenli bir koranak haline gelmesinin önlenmesi ve Kürtlerin burada iktidarı ele geçirme baskılarının kontrol altına alınması konusunda ABD'den daha fazla çaba göstermesini beklediğini" yinelemiştir.³⁷

Türkiye'den gelen eleştirilerin yoğunlaşması üzerine, PKK sorununun çözümü için Türk hükûmetiyle birlikte çalıştıkları açıklamasını yapan Washington yönetimi,³⁸ Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ı Ankara'ya göndererek, Irak konusunda desteğine ihtiyaç duyduğu Türkiye'nin terör ve Kuzey Irak Kürtleri konusundaki endişelerini gidermeye çalışmıştır.³⁹ Kısa ziyareti süresince Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Gül ile görüşen Rice, ABD'nin, bütün Iraklıların temsil edildiği, birleşik ve komşularıyla barış içinde yaşayan bir Irak'tan yana olduğunu altını çizerek, son dönemde Ankara ile Washington arasındaki gerginleşen ilişkilerin nedeni sorulduğunda, "dostlar arasında zaman zaman farklılıkların olabileceğini" belirterek iki ülke arasındaki ilişkiyi "gergin değil sağlam bir ilişki" olarak tanımlamıştır.⁴⁰ Amerikan Dışişleri Bakanı'nın sorunlar yerine iş birliğini öne çıkarmaya çalışan bu yaklaşımı Türk hükûmeti yetkililerinde de yansımaları bulmuştur. Rice ile yaptığı görüşme sonrasında Başbakan Erdoğan, ABD ile ilişkilerin "olumlu ve olgun bir noktada" olduğunu söylerken, Dışişleri Bakanı Gül de, "Türkiye ve ABD'nin terörle mücadele ve bölgede barış konusunda iş birliğini sürdüreceklerinin" altını çizmiştir.⁴¹ Ancak Türk tarafından gelen bu ılımlı yorumlara rağmen, Rice'ın temaslarında, Türkiye'nin Amerikan yönetiminden temel beklentisi olan, Kuzey Irak'taki PKK teröristlerine karşı askerî operasyon düzenlenmesi konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır.⁴²

³⁶ Alan Friedman ve Frederick Kempe, "Turkey's Leader Says U.S. Ignores Kurdish Terror", **Wall Street Journal**, 31 Ocak 2005.

³⁷ John Ruwitch, "Türkiye ABD'den Kuzey Irak'ta daha fazla çaba göstermesini bekliyor", **Reuters**, 2 Şubat 2005. (DBT).

³⁸ "Boucher: PKK İçin Türk Hükûmetiyle Çalışıyoruz" **Hürriyet**, 2 Şubat 2005.

³⁹ "Rice assures Turkey on Iraq unity, Kurdish rebels", **AFP**, 6 Şubat 2005.

⁴⁰ "Die USA gegen kurdische Sezession im Irak", **NZZ**, 7 Şubat 2005.

⁴¹ "Rice besänftigt die Gemüter in Ankara", **NZZ**, 7 Şubat 2005.

⁴² Hasan Celal Güzel, "Ortak Cephe'ye Dikkat", **Dünden Bugüne Tercüman**, 18 Şubat 2005.

Türkiye'nin bu alandaki beklentilerinin karşılanamamış olmasının ülkedeki Amerikan karşıtlığını körüklemesinin de etkisiyle,⁴³ Rice'ın ziyareti ardından her iki taraftan gelen olumlu mesajlara rağmen, Şubat ve Mart aylarında Ankara-Washington ilişkilerinde yeni gerginliklere yol açacak gelişmelerin yaşanması söz konusu olmuştur. Özellikle Irak konusundaki politika farklılıklarından beslenen bu gelişmeler iki ülke arasında 1 Mart 2003 Tezkeresinin reddedilmesinin ardından yaşanan krize benzer bir ortamın doğmasına yol açmıştır. Siyasi alanda yaşanan gelişmelerin yanında, Türkiye ve ABD medyasında çıkan karşı ülkeyi suçlayıcı yazılar ve diğer yayınlar da Türk-Amerikan ilişkilerinde, tezkere, çuval, Felluce, Kerkük ve PKK krizlerinden sonra bir de imaj krizinin yaşanmasına yol açmıştır.⁴⁴ Condoleezza Rice'ın Ankara temasları sırasında dile getirdiği ABD'nin Türkiye'deki olumsuz imajına dair endişeleri, onun öncesinde Türkiye'ye gelen Amerikan Savunma Bakanlığı Müsteşarı Douglas Feith tarafından ifade edilmiş ve Türk hükûmeti, halkın ABD'ye karşı olumsuz görüşünün düzeltilmesi konusunda çaba sarf etmeye çağırılmıştı. Amerikalı yetkililerin bu taleplerinde, o sıralarda Türkiye ile ABD arasında kurgusal bir savaşı konu alan "Metal Fırtına" isimli bir kitabın Türkiye'de en çok satan kitaplar arasında yer alması, ülke içinde ve uluslararası düzeyde yapılan anketlerde Türkiye'deki Amerikan karşıtlarının oranının çok yüksek seviyelerde çıkması⁴⁵ ve Türk medyasında, Washington yönetimini Türkiye'nin güvenliğini zedeleyecek şekilde, işgal altında bulundurduğu Irak topraklarında PKK'yı barındırmakla suçlayan yazı ve yorumların sayısının artması önemli bir rol oynamıştır.⁴⁶

Türkiye'deki elitleri, aydınları ve bazı ordu mensuplarını da kapsayarak Washington'u endişeye sevk edecek bir şekilde yaygın ve güçlü hale gelen bu yeni Amerikan karşıtlığında,⁴⁷ Türk medyasındaki haberlerin yanında, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Eric Edelman'ın

⁴³ Sami Kohen, "ABD karşıtı havanın nedenleri", **Milliyet**, 8 Şubat 2005.

⁴⁴ Emin Pazarıcı, "Dikkat; ABD Sevilecek!" **Dünden Bugüne Tercüman**, 22 Şubat 2005.

⁴⁵ Karl Vick, "In many Turks' eyes, US remains the enemy", **Washington Post**, 10 Nisan 2005.

⁴⁶ "Tepkinin kaynağı PKK ve Kuzey Irak", **Cumhuriyet**, 10 Mart 2005; "ABD Türkleri kazanmak istiyorsa PKK'yı bitirmeli", **Zaman**, 10 Mart 2005.

⁴⁷ "Türkiye'de en çok satan kitap kurgusal bir Türkiye-ABD savaşını anlatıyor", **AP**, 22 Şubat 2005. (DBT).

Cumhurbaşkanı'nın Suriye gezisi konusundaki "yasaklayıcı" tarzının ve Amerikan medyasında çıkan bazı yazıların kamuoyunu rahatsız etmesi de etken olmuştur.⁴⁸ Bu yazılardan biri, Robert Pollock'un Wall Street Journal gazetesinde çıkan ve "Avrupa'nın Hasta Adamı" olarak tanımladığı Türkiye'nin politikalarını ağır şekilde eleştiren makalesiydi. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Faruk Loloğlu ve Türk-Amerikan Dernekleri Asamblesi Başkan Yardımcısı Günay Evinç'in, basıldığı gazetenin editörüne gönderdikleri mektuplarıyla eleştirdikleri makale, Türkiye'deki medya ve siyasetçiler arasında büyük tepki görmüştür.⁴⁹ Pollock'un ardından 22 Şubat'ta Amerikan Savunma Bakanı Rumsfeld'in eski Irak danışmanı Michael Rubin'in "Yeşil Sermaye ve Türkiye'de İslamcı Politika" başlıklı makalesinde Türkiye ve AKP'ye ağır eleştiriler yönelmesi, Türkiye'de, bu makalelerin Amerikan resmî görüşünü yansıttığı kuşkuyla birleşince, Ankara'dan istediklerini almakta zorlanan Amerikalıların bir karalama kampanyasına giriştikleri izlenimini uyandırmış ve Amerikan karşıtlığını körüklemiştir.⁵⁰ Savunma Bakanı Rumsfeld'in 20 Mart'ta, Türkiye'nin Irak Savaşı esnasında kuzeyden cephe açılmasına izin vermemesinin isyancıların kuzeye kaçarak daha güçlü örgütlenmelerine neden olduğunu açıklayarak Irak'taki isyanın büyüklüğünden dolayı olarak Türkiye'yi suçlaması da⁵¹ iki ülke arasındaki ilişkilerdeki gerginliği artıran bir başka faktör olmuştur.⁵²

Türk-Amerikan ilişkilerinde temel olarak Irak meselesinden kaynaklanan sorunlar 2005 yılı sonuna kadar karşılıklı suçlamalar ve verilen sözlerle, çözüm konusunda fazla ilerleme sağlanamadan devam etmiştir. Türkiye'nin özellikle PKK'ya karşı askerî operasyon ısrarları konusunda, zaman zaman Irak hükümetini bu konuda yetkili olarak işaret eden, zaman zaman da kendilerinin bu sorunun çözümü konusunda Türkiye'ye yardım edecekleri sözünü veren, ancak bu sözü tutmayan ABD'li yetkililer, bu konudaki iş birliğinden uzak ta-

⁴⁸ James Morrison, "Büyükelçi Edelman Türkiye'den ayrılıyor", **Washington Times**, 21 Mart 2005. (DBT).

⁴⁹ "A Distorted View of Turkey, America's Friend", **Wall Street Journal**, 22 Şubat 2005.

⁵⁰ Graham E. Fuller, "Türklerden vazgeçmeyin... Ankara Amerikan karşıtı değil, sadece bağımsız", **LAT**, 11 Nisan 2005.

⁵¹ "Rumsfeld regrets US troops were 'blocked' from entering Iraq through Turkey", **AFP**, 20 Mart 2005.

⁵² Sonni Efron, "Conflict in Iraq", **Los Angeles Times**, 21 Mart 2005.

vırlarına rağmen Ankara'dan, Irak'taki istikrarı sağlama çabalarına destek istemişler ve İncirlik üssü konusunda Irak ve Afganistan operasyonları için geniş kapsamlı kullanım izni istemişlerdir.

İncirlik konusundaki geniş kapsamlı kullanım iznini bir anlamda Washington'un PKK konusundaki iş birliğine bağlayan Ankara ise,⁵³ bir yandan da, bazen eleştiri bazen görüşmeler yoluyla, terörle mücadele konusunda Amerikan yönetiminin desteğini almaya çalışmıştır. Bu çerçevede Cumhurbaşkanı Sezer'in, 7 Nisan'da Harp Akademileri'nde yaptığı bir konuşmada ABD'yi, PKK'ya karşı gerekli önlemleri almaya çağırmasının ardından,⁵⁴ Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ali Tuiyan Nisan ortasında gittiği Washington'da ilişkilerde yaşanan sorunların giderilmesine çalışmış ve Türkiye'nin PKK konusundaki hassasiyetlerini anlatmıştır.⁵⁵ Bu hassasiyetler son dönemde, Kuzey Irak'tan Türkiye'ye çok sayıda PKK militanının ve patlayıcının girdiği yolundaki haberler,⁵⁶ Mersin'deki PKK gösterisinde Türk bayrağının yakılmaya çalışılmasının kamuoyunda oluşturduğu infial ve yaşanan çatışmalarda çok sayıda güvenlik görevlisinin hayatını kaybetmesiyle iyice artmıştı. Hükümet açısından bakıldığında, ordu yönetiminin değişik kademelerinden gelen Kuzey Irak'taki PKK varlığı konusunda artık bir şeyler yapılması yönündeki talepler, bu konunun Washington'la temaslarda özellikle vurgulanması için ayrı bir baskı oluşturmaktaydı. Kara Kuvvetleri Komutanı Yaşar Büyükanıt'ın Mart ortasında yaptığı bir açıklamada, Türkiye'ye giren terörist sayısının tekrar Öcalan'ın yakalandığı 1999 tarihindeki seviyeye ulaştığını belirterek bir Irak politikamızın olmadığı tespitinde bulunması ve terörle mücadele konusunda hükümeti eleştirmesi,⁵⁷ her ne kadar Dışişleri Bakanı Gül tarafından, Büyükanıt'ın Genelkurmay adına konuşma yetkisi olmadığı⁵⁸ ve Başbakan Erdoğan tarafından da, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına konuşma yetkisi Başbakandadır, politika yok demek, kesinlikle yanlıştır" sözleriyle⁵⁹ geri çevrilse de, Kuzey Irak ve PKK konularında ABD politikalarına karşı Türkiye'de oluşan tepkiyi

⁵³ "İncirlik'e karşı PKK", **Akşam**, 26 Mart 2005; Oktay Ekşi, "İncirlik meselesi nedir?", **Hürriyet**, 26 Mart 2005.

⁵⁴ "Sezer'den ABD'ye: PKK için adım atın!", **Vatan**, 8 Nisan 2005.

⁵⁵ "PKK kaygımızı ABD'ye ilettik", **Dünden Bugüne Tercüman**, 18 Nisan 2005.

⁵⁶ "Büyükanıt: Sınırdaki terörist sızmalar arttı", **Milliyet**, 11 Nisan 2005.

⁵⁷ "Komutan dikkat çekti", **Milliyet**, 15 Mart 2005.

⁵⁸ Abdullah Karakuş, "Genelkurmay Başkanı yetkili", **Milliyet**, 18 Mart 2005.

⁵⁹ Elçin Ergün, "Yetki Başbakanda", **Milliyet**, 1 Nisan 2005.

ve bu tepkinin de hükûmet üzerinde oluşturduğu baskıyı göstermekteydi.⁶⁰

Hükûmetin, PKK'nın dış kaynaklarının kurutulması konusunda kendi üzerine gelen bu baskıyı yansıttığı ABD'den teröre karşı iş birliği konusunda daha olumlu sinyaller gelmesi iki ülke ilişkilerinde Şubat-Mart döneminde ağırlaşan kriz atmosferinden bir ölçüde de olsa çıkılmasını sağlamıştır. Tuygan'ın yukarıda değinilen Washington gezisi sırasında PKK ile mücadelesinde Türkiye'ye desteğini artıracak sözünü veren Amerikan yönetiminin telkinleri sonucu yeni seçilen Irak geçici yönetimi Başbakanı İbrahim El-Caferi'nin 20 Mayıs'ta Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında PKK konusunda ortak mücadeleye dair güvence vermesi⁶¹ ve aynı ayın sonunda, Türk dış politikasının başka bir sorunu olan Kıbrıs konusunda izolasyonun kaldırılmasına destek vermek amacıyla Amerikan Kongresi'nden bir heyetin Kuzey Kıbrıs'ı ziyaret etmesi Türk-Amerikan ilişkilerinin normale dönmesi yolunda atılan önemli adımlar olmuştur.⁶² Amerikan Büyükelçisi Edelman'ın 26 Mayıs'ta, PKK'ya karşı operasyon konusunda Türkiye'ye verdikleri sözün arkasında olduklarını açıkladığı sıralarda, resmî bir ziyaret için Washington'da bulunan TBMM Başkanı Bülent Arınç da, Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Stephen Hadley ile yaptığı görüşmeler sonrasında yaptığı açıklamada, Kuzey Irak'daki PKK varlığı konusunda Türkiye'nin duyduğu kaygıya hak verildiğini ifade etmekteydi.⁶³

Arınç'tan on gün sonra ABD'yi ziyaret eden Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Gül de Amerikan Başkanı Bush ve Dışişleri Bakanı Rice ile yaptıkları görüşmelerde PKK ile mücadelede Türkiye'nin Washington yönetiminden beklentilerini dile getirerek, ABD'nin bu konuda, iki ülke arasında mevcut olan iş birliği düzeyinin gerektirdiğinin çok altında destek verdiğini ifade etmişlerdir.⁶⁴ Amerikan tarafı da görüşmelere ilişkin yaptığı açıklamalarda, Ankara ile stratejik iliş-

⁶⁰ Cüneyt Arcayürek, "Nihayet, Evet Nihayet", *Cumhuriyet*, 16 Mart 2005; Ali Bayramoğlu, "İki olay, bir analiz", *Yeni Şafak*, 17 Mart 2005.

⁶¹ "Caferi, PKK ile mücadele konusunda güvence verdi", *Zaman*, 21 Mayıs 2005.

⁶² "ABD heyeti Kuzey Kıbrıs'ı ziyaret ederek Kıbrıslı Rumları kızdırdı", *AP*, 31 Mayıs 2005; "US congress team flies into north Cyprus despite protests from Nicosia", *AFP*, 30 Mayıs 2005.

⁶³ "TBMM Başkanı Arınç'ın ABD Ziyareti", *ASR*, 28 Mayıs 2005. (DBT).

⁶⁴ "ABD'den PKK ile mücadele sözü", *Dünden Bugüne Tercüman*, 9 Haziran 2005.

kilerin önemine vurgu yaparak Türkiye'nin, demokrasisi Ortadoğu halklarına örnek teşkil eden değerli bir müttefik olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁵ Erdoğan'ın PKK ile mücadeleye dair talepleri ile ilgili Washington'un yaklaşımı konusunda gerek Türk gazeteleri, gerekse uluslararası medya farklı yorumlar yapmışlardır. Bir kısmı bu konuda Amerikan yönetiminin Türkiye'ye desteğini artıracığı izlenimi edindiklerini yazarken,⁶⁶ bir kısmı da Ankara'nın bu konudaki taleplerinin Washington'da beklediği desteği bulamadığı sonucuna varmışlardır.⁶⁷ Ancak bu görüşmeler sonrasında, ABD'nin 150 PKK'lı'nın yakalanması için bir girişim başlatması,⁶⁸ Irak Devlet Başkanı Talabani'nin 17 Haziran'daki, Başbakanı Caferi'nin 25 Hazirandaki ve Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari'nin 29 Haziran'daki, PKK'ya karşı sessiz kalmayacakları ve Irak'ta barındırmayacakları yönündeki açıklamaları, Washington yönetiminin, Türkiye'nin arzu ettiği ölçüde olmasa da, PKK terörüne karşı Ankara'ya desteğini artırma yönündeki sözünü tutacağı yönünde bir izlenim oluşmasına yol açmıştır.⁶⁹ Başbakan Erdoğan da, Amerikan yönetimini bu konuda teşvik etmek düşüncesiyle, Kıbrıs konusunda zaten Türkiye'ye destek veren ABD'nin aynı desteği PKK konusunda da vermesi durumunda Türkiye'deki halkın ABD'ye bakışının olumlu yönde değişeceğini açıklamıştır.⁷⁰

Irak'lı liderlerin ve ABD'nin verdikleri sözleri uygulama konusunda yeterince istekli davranmamaları Erdoğan'ın ziyaretinin ardından Türkiye-ABD/Irak arasında yumuşayan havanın kısa sürede

⁶⁵ Brian Knowlton, "Prise and chill in Turkey meeting ", **International Herald Tribune**, 9 Haziran 2005.

⁶⁶ "ABD ikna oldu, 3'lü PKK zirvesi yakında", **Hürriyet**, 8 Haziran 2005; "PKK'ya karşı sıkı işbirliği", **Radikal**, 8 Haziran 2005; "Amerika'dan PKK sözü", **Türkiye**, 9 Haziran 2005; "Washington will prevent attacks against Turkey from Iraq: Turkish FM", **AFP**, 8 Haziran 2005.

⁶⁷ "Bush'tan PKK desteği çıkmadı", **Hürriyet**, 10 Haziran 2005; "PKK talebi reddedildi", **Cumhuriyet**, 10 Haziran 2005; "Bush Türkiye'yi takdir ediyor, fakat müttefike çok az şey sunuyor", **Washington Post**, 9 Haziran 2005. (DBT); Katja Gelinsky ve Rainer Hermann, "Erdogan unzufrieden mit Amerika", **Frankfurter Allgemeine Zeitung**, 9 Haziran 2005.

⁶⁸ "ABD 150 PKK'lı için yakalama emri verdi", **Hürriyet**, 11 Haziran 2005.

⁶⁹ "Turkey, US increasing cooperation in Iraq: report", **AFP**, 14 Haziran 2005. "Talabani: PKK'ya sessiz kalamayız", **Türkiye**, 18 Haziran 2005; Caferi: PKK Irak'ta barınamayacak", **Vatan**, 26 Haziran 2005; "Zebari: PKK'yı Irak'ta barındırmayız", **Yeni Şafak**, 30 Haziran 2005.

⁷⁰ "Erdoğan: PKK'lılar yakalanırsa hava olumluya döner", **Yeni Şafak**, 12 Haziran 2005.

yeniden sertleşmesi sonucunu doğurmuştur. Bunda, daha Erdoğan'ın ABD'ye hareketinden bir gün önce Genelkurmay İkinci Başkanı İlker Başbuğ'un ağzından, PKK konusunda ABD'den somut adımlar beklediğini dile getiren ordu üst yönetiminin artan talepleri⁷¹ ile eylemlerini tatil bölgelerine taşıyan ve son aylarda Kuzey Irak'tan Türkiye'ye 2000 kadar militanını sokan PKK'nın saldırılarını artırması etkili olmuştur.⁷² Ordu yönetiminden ve kamuoyundan gelen baskılar sonucu Başbakan Erdoğan'ın 14 Temmuz'da, "uluslararası hukuk bu türden sınır ötesi operasyonlara müsaade ediyor, gerekirse bu hakkımızı kullanırız" sözleriyle Türkiye'nin PKK'lı teröristlerle mücadele kapsamında Kuzey Irak'a müdahale hakkını saklı tuttuğunu açıklaması ABD ve Irak tarafında tepkiye yol açmıştır.⁷³ Amerikan Genelkurmay Başkanı Myers'in, "Türkiye'nin sınır ötesi operasyon için, egemen bir ülke olan Irak'la görüşmeler yapması gerektiği ve bu konuda Irak hükûmetinin söyleyecek birçok şeyi olacağı" yönündeki sözleri karşısında⁷⁴ Erdoğan'ın, "gerekirse sormadan gireriz" şeklinde basına yansıyan ifadeleri gerginliği yeniden artırmıştır.⁷⁵ Bu arada 19 Temmuz'da yaptığı açıklamada, Kuzey Irak'ta üslenen PKK'lı teröristlerin yakalanması ve etkisiz hale getirilmesi konusunda Irak hükûmetine yönelik taleplerini yineleyen İlker Başbuğ'un, bu konuda Bağdat yönetiminin gerekenleri yapmaması durumunda Türkiye'nin harekete geçeceği tehdidinde bulunması da gerginliğin bir başka kaynağını oluşturmıştır.⁷⁶

Aynı günlerde Türkiye'de yapılan Irak'a komşu ülkeler toplantısında da güvenlik konularını ön plana çıkararak Irak yönetimi üzerine baskıyı artıran Türkiye, Başbakan'ın 20 ve 28 Temmuz'da basına yaptığı açıklamalarla Kuzey Irak'taki PKK unsurlarına karşı askerî

⁷¹ "Başbuğ'dan PKK talebi", **Milliyet**, 7 Haziran 2005.

⁷² Murat Yetkin, "Ankara'da PKK asabiyeti yükseliyor", **Radikal**, 15 Temmuz 2005. Mark Landler, "Turkey expects some U.S. help with rebels", **NYT**, 22 Temmuz 2005.

⁷³ "Türkische Kurdenpolitik: Erdogan droht mit Einmarsch in den Irak", **Der Spiegel**, 20 Temmuz 2005; Gerd Höhler, "Erdoğan PKK'yı Irak'ta tehdit ediyor", **Frankfurter Rundschau**, 18 Temmuz 2005. (DBT).

⁷⁴ "Türkiye operasyon için Irak'la görüşün", **Milliyet**, 15 Temmuz 2005.

⁷⁵ Semih İdiz, "Erdoğan'dan Myers'a yanıt: K. Irak'a gerekirse sormadan gireriz", **Milliyet**, 20 Temmuz 2005.

⁷⁶ "Turkey keeps up pressure on Iraq over Kurdish rebels", **AFP**, 19 Temmuz 2005; Fikret Bila, "Irak engellemezse biz engelleriz", **Milliyet**, 20 Temmuz 2005.

operasyon ihtimalini tekrarlamıştır.⁷⁷ Türkiye'nin böyle bir operasyonunu reddeden Washington yönetimi ise yaklaşan Irak anayasa referandumu ve seçimleri ile İran'ın nükleer çalışmalarının durdurulmasına yönelik çabaları konusunda desteğini arzu ettiği Ankara'yı tatmin etmek için yeniden iş birliği yönünde işaretler vermeye başlamıştır. Bu çerçevede Ağustos'un ilk haftasında Washington'da Türkiye, ABD ve Irak'lı güvenlik uzmanları arasında PKK terörüyle mücadele konusunda iş birliği yollarının konuşulduğu toplantıların ardından,⁷⁸ ABD Avrupa Kuvvetleri Komutanı James Jones ile Merkezi Kuvvetler Komutan Yardımcısı Lance Smith, Irak ve PKK'yla mücadele konularını konuşmak üzere 8 Eylül tarihinde Ankara'ya gelmişlerdir.⁷⁹ Genelkurmay Başkanı Özkök'le görüşmesinin ardından düzenlediği basın toplantısında, Türkiye'nin terörizme karşı verdiği mücadeleyi öven Jones, terörizmle mücadele konusunda Türkiye ile iş birliği içinde olduklarını açıklamıştır. Ancak "artık Irak'ta egemen bir hükûmetin var olduğunun" altını çizen Amerikalı General,⁸⁰ PKK sorununun Irak, Amerika ve Türkiye'nin ortak problemi olduğu yönündeki Amerikan görüşünü tekrarlayıp bu sorunun Türkiye ve Irak arasında ve gerektiğinde Amerika'nın yardımıyla çözülebileceğini söyleyerek,⁸¹ Ankara'nın, PKK konusundaki iş birliği karşılığında Washington'un Irak politikasına ve istikrarlı bir Irak yönetiminin kurulmasına destek vermesini beklediklerini ima etmiştir.⁸²

Bu beklenti içerisinde Washington yönetimi 2005'in son çeyreğinde Türkiye'yi yatıştırma yönündeki girişimlerini artırmış, ancak bu girişimler genel olarak iyimser bir beklenti içerisine giren Türk yetkililerin zaman zaman ABD'yi hedef alan eleştirilerine ve Kuzey Irak'ta tek taraflı eylem tehditlerine engel olmaya yetmemiştir. Jones'in An-

⁷⁷ Boris Kalnoky, "Ankara rüstet sich zum Kampf gegen die PKK", **Die Welt**, 23 Temmuz 2005; Richard Beeston, "Turkish leader calls on US to tackle his rebels", **The Times**, 28 Temmuz 2005.

⁷⁸ "US, Iraq, Turkey officials meet on PKK", **AFP**, 8 Ağustos 2005.

⁷⁹ Murat Yetkin, "ABD'den iki konuk", **Radikal**, 8 Eylül 2005.

⁸⁰ Ancak Jones'un bu ifadelerinden bir gün sonra, Irak Devlet Başkanı Talabani'nin, "ABD güçlerinin sadece teröre değil, komşu ülkelerin Irak'a müdahale etmesine karşı da bir ihtiyaç" olduğu yönündeki açıklamaları, Irak'ın artık egemen bir devlet olduğu görüşüyle çelişmekteydi. Güngör Mengi, "Acıklı Komedi", **Vatan**, 11 Eylül 2005.

⁸¹ "Amerika, Kuzey Irak'taki PKK'yla mücadele konusunda Türkiye'ye verdiği yardım sözünü tekrarladı", **ASR**, 10 Eylül 2005. (DBT).

⁸² "Turkey, US discuss combating Kurdish rebels in Iraq", **AFP**, 9 Eylül 2005.

kara temaslarının hemen ardından, Amerika'nın Ankara Maslahatgüzarı Nancy McEldowney, ABD'nin PKK ile El-Kaide arasında bir fark görmediği, ancak Irak'taki koalisyon askerlerine ve merkezi hükûmete karşı savaşıran direnişçilerle mücadelenin önceliğe sahip olduğu yönündeki açıklamasını takiben,⁸³ Dışişleri Bakanı Gül Amerikan güçlerinin PKK'ya karşı bir askerî operasyon gerçekleştirmeleri yönündeki Türkiye'nin talebini yinelemiştir.⁸⁴ 16 Eylül'de ise Başbakan Erdoğan BM Genel Kurul toplantılarına katılmak için gittiği New York'ta Amerikalı ve Iraklı yetkililerle yaptığı görüşmeler sonrasında, PKK konusunda o zamana kadar hiçbir somut adım atılmadığını, henüz zayıf olan Irak güvenlik güçlerinin PKK'ya karşı harekete geçebilmeleri için ABD ve koalisyon güçleri tarafından desteklenmeleri gerektiğini ifade ettikten sonra, "ABD güçlerinin ya da Irak ordusunun Kuzey Irak'taki PKK teröristlerine karşı daha sıkı önlemler almaması halinde Türk Hükûmeti'nin gereken adımları atacağını" söyleyerek Washington'a yönelik baskıyı artırmaya çalışmıştır.⁸⁵ Bu açıklaması öncesinde BM kulislerinde ayaküstü görüştüğü Başkan Bush'un kendisine, "Irak Devlet Başkanı Talabani ile görüşüp PKK konusunda bir şeyler yapmasını istediği" yönünde söylediği sözlerden yeterince tatmin olmaması Erdoğan'ın bu buluşma sonrasında Ankara'nın taleplerini tekrarlamasının nedeni olarak gösterilebilir.⁸⁶

Ankara'nın taleplerindeki artışla da ilgili olarak, Washington yönetimi, Irak, İran, Suriye ve İsrail politikaları açısından öneminin azalmadığını bildikleri Türkiye ile ilişkilerin daha fazla zarar görmemesi amacıyla sırasıyla Ulusal Güvenlik Danışmanı Stephen J. Hadley, kamu diplomasisinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Karen Hughes ve silah kontrolünden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert Joseph'i Ankara'ya göndermiştir. Condoleezza Rice'tan sonra Amerikan Başkanı'nın Ulusal Güvenlik Danışmanı olan ve bu göreve geldikten sonra ilk denizaşırı ziyaretini 23 Eylül'de Türkiye'ye yapan Hadley Türkiye'de yürüttüğü görüşmelerde, tüm faaliyetlerini kınadıkları PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu ve Türkiye'nin bu örgüt yüzünden uğradığı zararları anladıklarını belirtip, bu tehdide karşı daha fazlasını yapabilmek için "Türkiye, Koalisyon güçleri ve Irak

⁸³ "PKK ile El-Kaide arasında hiç fark yok", **Zaman**, 12 Eylül 2005.

⁸⁴ "Gül: ABD güçleri PKK'ya operasyon yapmalı", **Türkiye**, 13 Eylül 2005.

⁸⁵ "Erdoğan, Kuzey Irak'ta sıkı önlemler talep etti", **Reuters**, 17 Eylül 2005. (DBT).

⁸⁶ "Bush'tan Erdoğan'a: Talabani'ye 'Irak için bir şeyler yap' dedim", **Hürriyet**, 15 Eylül 2005; Fikret Bila, "Bush'un Talabani'den ricası", **Milliyet**, 16 Eylül 2005.

Hükûmetinin ortak çalışmaya ihtiyaçları olduğunu" ifade etmiştir.⁸⁷ Hadley'in ardından 27 Eylül'de Ankara'ya gelen Hughes'un temel amacı ise, son bir yıldır yoğun bir şekilde gündeme gelen, Türkiye'deki Amerikan karşıtlığının nedenlerinin sorgulanması ve önlenmesi konusunda gerekli adımların atılmasıydı.⁸⁸

Bu şekilde Ankara'ya gönderdiği yetkilileri aracılığıyla Türkiye'ye, güvenilir bir müttefik olduğunu göstermeyi amaçlayan Amerikan yönetimi 21 Eylül'de Dışişleri Bakanı Gül ile görüşen Condoleezza Rice'ın ağzından, PKK'ya karşı operasyon konusunun, yapıp yapılmayacağının değil, sadece ne zaman yapılacağının bir sorun teşkil ettiğini söyleyerek bu konuda ciddi olduğunun sinyallerini vermeye çalışıyordu.⁸⁹ Ancak PKK'nın önemli isimlerinden Zübeyir Aydar'ın aynı günlerde yaptığı, "Amerikan yönetiminin PKK'ya karşı bir operasyon yapmasını beklemeyeceği, Kürtlerle ittifak yapan ABD'nin, Türkiye için Kürtleri öldürmeyeceği" şeklindeki açıklamaları, aslında Ankara'da, Washington'dan gelen açıklamalardan daha inandırıcı olarak değerlendirilmekteydi.⁹⁰

Ekim ayı içerisinde artan PKK saldırılarında çok sayıda askerin hayatını kaybetmesi Türk hükûmetinin Irak ve Amerikan yönetimini hedef alan eleştirilerinin de artması sonucunu doğurmuştur. Bu konuda kamuoyunun giderek artan baskısını da üzerinde hisseden Başbakan Erdoğan 18 Ekim'de yaptığı açıklamada, artık Türkiye'nin sabrının tükendiği, ABD ve Irak güçlerinin Kuzey Irak'taki PKK örgütlenmesine son vermeleri gerektiği uyarısında bulunarak, aksi takdirde Türkiye'nin müdahalesinin söz konusu olacağını söylemiştir.⁹¹ Bu gergin ortamda, ABD'yi ziyaret eden Irak Kürdistan Bölgesi Başkanı Barzani'nin Beyaz Saray'da kabul edilmesi ve bağımsız bir devlet başkanı gibi ağırlanması Türkiye'de tedirginliğe yol açmıştır.⁹² Dışişle-

⁸⁷ Peter Baker, "Hadley makes Turkey a priority stop", *Washington Post*, 24 Eylül 2005; "Bush'un danışmanı Hadley: PKK'ya fırsat vermeyeceğiz", *Türkiye*, 24 Eylül 2005.

⁸⁸ Ferai Tınç, "Bush'un imaj gurusu Gül'ün mesajıyla dönüyor", *Hürriyet*, 30 Eylül 2005.

⁸⁹ "ABD Dışişleri Bakanı Rice: ABD, PKK'ya karşı operasyonda kararlı. Bir ilke değil zamanlama meselesi", *Vatan*, 22 Eylül 2005.

⁹⁰ Belma Akçura, "ABD, Türkiye için Kürtleri öldürmez", *Milliyet*, 25 Eylül 2005.

⁹¹ "Turkey's patience running out over Iraqi haven for Kurds, says PM", *AFP*, 18 Ekim 2005; Mahir Kaynak, "Sabrın Taşması", *Star*, 21 Ekim 2005.

⁹² "Ankara'da Bush'a Barzani Tepkisi", *Zaman*, 27 Ekim 2005.

ri Bakanlığı, ABD'nin Ankara Maslahatgüzarını Bakanlığa çağırarak, "Başkan Bush'un Barzani'yi kabulü sırasında 'Kürdistan Başkanı' şeklinde hitap etmesinden duyduğu rahatsızlığı belirtip bunun Irak'ın birliğini çökertebileceğini" ifade etmiştir.⁹³ Barzani'nin Washington ziyareti Türkiye'de özellikle muhalefet partileri ve medyanın önemli kısmında büyük tepkiye yol açsa da, Amerikan Başkanı'nın PKK'ya karşı mücadele konusunda konuşuna baskı yapması Türk medyasında atmosferin değişmesine yol açmıştır.⁹⁴

Arada yaşanan bazı sorunlara rağmen Washington yönetiminin, Ankara ile PKK'ya karşı mücadele konusunda iş birliği arzusunda olduğuna dair girişimleri Kasım ayında da devam etmiştir. Bu çerçevede 10 Kasım'da Türkiye'ye gelen uluslararası güvenlikten sorumlu Savunma Bakan Yardımcısı Peter Flory Türk yetkililerle yaptığı görüşmeler sonrasında, ülkesinin Türkiye ile, PKK'nın terör faaliyetlerine karşı hem Türkiye, hem Irak, hem de Avrupa'da iş birliği içinde olduğunu açıklamıştır. Bu sorunun çözümünün zaman alacağını belirten Flory, Türkiye'nin bu konudaki öncelikli muhatabının Irak Hükümeti olduğunu da hatırlatmayı ihmal etmemiştir.⁹⁵ Flory'nin ziyaretinden kısa bir süre sonra ABD'nin, Ankara'nın, kapatılması için uğraştığı PKK yanlısı Roj TV'nin yayınlarının sona erdirilmesi konusunda çağrıda bulunduğu haberleri Türkiye'de, ABD hakkındaki kanaatin kısmen de olsa iyileşmesine katkıda bulunmuştur.⁹⁶

Aralık ayında Türkiye ile ABD arasında güvenlik konulu temasların daha da yoğunlaştığı görülmüştür. FBI Başkanı Robert Müller ve CIA Başkanı Porter Goss'un Türkiye'yi ziyaretlerinin hemen ardından, Kuzey Irak'taki PKK örgütlenmesi konusunda ABD'yi de hedef alan eleştirileriyle tanınan ve 2006 yılında Genelkurmay Başkanı olması beklenen Kara Kuvvetleri Komutanı Yaşar Büyükanıt ABD'ye resmi bir gezide bulunmuştur. Bu görüşmelerde PKK ile ortak mücadelenin altyapısının hazırlandığı yorumları ağırlık kazanmıştır. Türkiye'nin son dönemde üst düzeydeki politikacıları ve bürokratları ağızından, ABD'nin Irak'ta en güvendiği müttefikleri olan Kürtlerin Ku-

⁹³ "Ankara'da 'Başkan Barzani' Rahatsızlığı", **Vatan**, 27 Ekim 2005.

⁹⁴ Mehmet Ali BİRAND, "Barzani'ye Bush'tan Türkiye Uyarısı..." **Posta**, 27 Ekim 2005; "Bush'tan Barzani'ye: Irak'ın Bütünlüğü Korunacak", **Hürriyet**, 28 Ekim 2005; "Barzani'ye Çifte Uyarı", **Türkiye**, 28 Ekim 2005.

⁹⁵ "ABD Türkiye'ye destek sözünü yineledi", **ASR**, 11 Kasım 2005. (DBT).

⁹⁶ "Washington calls for Denmark to shut down Kurdish TV station", **AFP**, 21 Kasım 2005.

zey Irak'taki, Irak'ın toprak bütünlüğü içerisindeki otoritelerini kabul lenmeye yönelik açıklamaları ve uygulamaları ardından,⁹⁷ Barzani ve Amerikan güçlerinin bölgedeki PKK unsurlarının temizlenmesi konusunda Ankara ile iş birliği yapacakları haberleri PKK saflarında da huzursuzluğa yol açmıştır.⁹⁸ Türk-Amerikan ilişkilerinde güvenlik alanında iş birliğinde yaşanan bu ilerleme de, Türkiye'nin 15 Aralık Irak Parlamento seçimlerinin başarılı bir şekilde yapılması konusunda Amerikan yönetimine verdiği güçlü desteğin önemli bir rolü olmuştur. 4 Aralık'ta Iraklı Sünni liderlerle Amerikalıları İstanbul'da bir araya getiren Ankara'nın, Sünnilerin seçimlere katılmaya ikna edilmesi konusunda büyük etkisi olmuştur.⁹⁹

PKK'ya karşı mücadelede iş birliği konusunda Türkiye ile ABD'nin 2005 yılı sonunda yakaladıkları bu olumlu atmosferin devam edip etmeyeceği konusunda bir öngöründe bulunmak kolay değildir. Ancak, Washington yönetiminin, bütün yıl boyunca Türk tarafına bu konuda verdiği destek mesajlarına rağmen, Ankara'nın en önemli talebi olan, Kuzey Irak'taki PKK kamplarına askerî operasyon düzenlenmesi hususunda isteksiz davranması, ilişkilerde yakalanan olumlu havanın devam etmesinin kolay olmayacağı izlenimini uyandırmaktadır. ABD'nin, Irak, İran ya da Suriye politikalarında, Türkiye'nin desteğine daha çok ihtiyaç duymasına yol açabilecek gelişmelerin yaşanması ise doğal olarak bu durumu değiştirebilir ve Washington'un askerî operasyon konusundaki isteksizliğine son verebilir.

İsrail-Filistin

2004 yılı içerisinde, Başbakan Erdoğan'ın Şaron yönetimini, Hamas lideri Şeyh Ahmet Yasin'in öldürülmesine de yol açan, Refah mülteci kampına yönelik saldırıları nedeniyle "devlet terörü" uygulamakla suçlaması ve İsraili yetkililerin Türk hükûmeti temsilcilerinden randevu almakta bazı zorluklar yaşaması nedeniyle gerginleşen Türk-İsrail ilişkileri, 2005 yılında, önce Dışişleri Bakanı Gül, sonra Başbakan Erdoğan ve ardından Savunma ve Enerji Bakanı gibi

⁹⁷ Murat Yetkin, "Ankara tanıma hazırlığında", **Radikal**, 26 Kasım 2005; Rainer Hermann, "Kurdische Realitäten. Das Verhältnis zwischen Ankara und Arbil normalisiert", **FAZ**, 23 Aralık 2005.

⁹⁸ "Kurdish rebels warn Turkey against joint military action with US", **AFP**, 19 Aralık 2005.

⁹⁹ "Türkiye Devreye Girdi Sünniler Seçime Katılacak", **Yeni Şafak**, 5 Aralık 2005; Taha Akyol, "Neden Türkiye Başardı?", **Milliyet**, 6 Aralık 2005.

hükûmetin diğer üyelerinin İsrail'e yaptığı ziyaretler ve askerî alanda gerçekleştirilen yeni iş birliği projeleriyle iki ülke arasındaki ilişkiler tamir sürecine girmiştir. Erdoğan, Gül ve diğer bakanların, İsrail gezilerinde, İsrail'in Filistin politikalarına yönelik olarak Ankara'dan yükselen eleştirilerin, bir dosttan gelen uyarılar olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamalarına rağmen, Türk-İsrail ilişkilerinde yaşanan bu tamir çabasının, iki ülke arasındaki ilişki düzeyini Şubat 1996'da imzalanan askerî iş birliği çerçeve anlaşması ve sonrasındaki 28 Şubat Süreci'ndeki "stratejik ittifak" boyutuna ulaştırmayacağı açıktır. Daha eski Başbakan Ecevit'in, Filistinlilere karşı uyguladığı şiddet politikası nedeniyle Şaron yönetimini "soykırım" yapmakla suçlamasıyla kesin olarak sona erdiği teyit edilmiş olan bu ittifakın yeniden oluşturulmasının önünde çok büyük engeller vardır.

Bu engellerin başında, AKP hükûmetinin izlemeye çalıştığı çok boyutlu dış politika gelir. Bu politika çerçevesinde Türkiye'nin, dış politikadaki hareket alanını geliştirmek gayesiyle diğer ülkelerle olduğu gibi, Ortadoğulu komşuları İran ve Suriye ile de ilişkilerini geliştirmeye çalışması, bu ülkelere karşı uluslararası bir baskı oluşturmaya çalışan ABD'yi olduğu kadar İsrail'i de rahatsız etmektedir. Bu durum, AKP hükûmetinin, İsrail'le daha sıkı iş birliği arzu etmesi durumunda, dış politikasının temel karakteristiğini oluşturan çok boyutlu dış politikadan vazgeçmesi ikilemini doğurmaktadır. Türk-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesinin önündeki ikinci büyük engel ise, İsrail'in özellikle Likud Partisi iktidarları sırasında uyguladığı saldırgan politikaların, başta AKP tabanı olmak üzere Türk halkında meydana getirdiği tepkidir. Bu çerçevede, özellikle kendi tabanının tepkisini az da olsa dış politikasına yansıtma ihtiyacı hisseden AKP yönetiminin İsrail'in, Hamas Liderleri Ahmet Yasin ve Abdülaziz El-Rantisi'nin öldürülmesi ve hatta eski Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat'ın öldürülebileceğine dair bakanların ağzından açıklamalar yapmasına varan politikalarını eleştirmesi Türk halkının çoğunluğunu tatmin etse de İsrail yönetiminin tepkisine yol açmaktadır. Türkiye ile İsrail ilişkilerini olumsuz etkileyen bir başka faktör de, İsrail'in Kuzey Irak'ta, Türkiye'nin çıkarlarıyla bağdaşmayacak şekilde yoğun faaliyetlerine,¹⁰⁰

¹⁰⁰ Rahim Er, "İsrail subayları Kuzey Irak'ta", **Türkiye**, 2 Aralık 2005; Umur Talu, "Aklımızın bir yeri", **Sabah**, 6 Aralık 2005.

Türkiye üzerinden İran'a saldırı hazırlığında olduğuna¹⁰¹ ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına yönelik saldırıların arkasında, kendi ülkesi üzerinden Kerkük petrollerini satmaya çalışan İsrail olduğuna¹⁰² dair haberlerin 2005 yılı içerisinde de Türk medyasında yer almaya devam etmesidir.

Bütün bu olumsuz faktörlere rağmen, başta PKK ile mücadele olmak üzere Ermeni soykırımı iddiaları ve Kıbrıs gibi birçok konuda desteğine ihtiyaç duyduğu ABD'nin dış politikasının şekillenmesinde güçlü bir etkiye sahip olan Yahudi lobisinin yardımını alabilmek için İsrail'le iyi ilişkiler içinde olması gerektiğini bilen ve ayrıca amaçladığı "merkez ülke" olma politikası çerçevesinde Ortadoğu sorununun çözümü konusunda önemli bir rol üstlenme arzusuna sahip olan AKP hükûmeti, 2005 yılı başlarken Dışişleri Bakanını İsrail'e göndermiştir. Bu, Erdoğan hükûmetinin kurulmasından beri İsrail'e gerçekleştirilen en üst düzeyli ilk ziyaret niteliği de taşımaktaydı. 3 Ocak'ta İsrail gezisine başlayan Dışişleri Bakanı Gül, gezi öncesinde İsrail'in Haaretz gazetesine yaptığı açıklamada, Türkiye'nin gerek İsrail-Filistin sorunu konusunda gerekse de İsrail'in Suriye ile sorunlarında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu, Şam yönetiminin ön koşulsuz olarak barış görüşmelerini yenilemeye hazır olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³ İsrail'in Ankara Büyükelçiliğinden bir yetkili de yaptığı açıklamada, iki ülke arasında o zamana kadar yaşanan gerginliklere değinerek, "dostlar arasında zaman zaman iletişim eksikliğinden kaynaklanan anlaşmazlıkların olabileceğini, şimdi ise ilişkileri ileriye götürecek yeni iletişim araçları oluşturulmakta olduğunu belirterek, Filistinliler gibi İsrail'in de güvenine sahip" Türkiye Dışişleri Bakanının bu gezisine verdikleri önemi dile getirmiştir.¹⁰⁴

İsrail ve Türk tarafının, Başbakan Erdoğan'ın Mayıs 2004'te Şaron yönetimini hedef alan "devlet terörü" suçlamalarını gündeme

¹⁰¹ Mustafa Balbay, "İsrail, Türkiye'den üs istiyor!", *Cumhuriyet*, 27 Aralık 2005; İbrahim Karagül, "İsrail İran'a saldıracak Türkiye ne yapacak?..", *Yeni Şafak*, 27 Aralık 2005.

¹⁰² İbrahim Karagül, "Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattını Mossad bombalıyor!", *Yeni Şafak*, 2 Aralık 2005.

¹⁰³ "Türk Dışişleri Bakanı, İsrail'e Suriye'den barış mesajı getirdiğini söyledi", *AP*, 4 Ocak 2005. (DBT).

¹⁰⁴ "Gül'den İsrail'e barış misyonu", *Milliyet*, 3 Ocak 2005; Sibel Utku Bila, "Türkiye-İsrail ilişkileri... Abdullah Gül bu hafta İsrail'e gidiyor", *AFP*, 2 Ocak 2005. (DBT).

almama konusunda fikir birliği içinde oldukları görüşmelerde, ileri teknolojiler ve terörle mücadele konularında iki ülke arasındaki iş birliğinin önemini vurgulayan Dışişleri Bakanı Gül'ün, Türk inşaat işçilerinin kotalarının artırılması yönündeki talebi karşısında, İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Şalom, "İsrail'deki işsizlik yüzünden bunun mümkün olmadığını, ancak toplam yabancı işçi istihdamında bir artış öngörülmesi halinde Türk işçilerinin tercih edileceğini" söylemiştir.¹⁰⁵

Abdullah Gül bu ziyaretinde Türk-İsrail ilişkilerinde yaşanan gerginliği sona erdirmeye konusunda başarılı olsa da, Suriye ve Filistin'le ilgili sorunların çözümü konusundaki arabuluculuk teklifi İsraili politikacılardan beklediği ilgiyi görmemiştir.¹⁰⁶ İsrail Dışişleri Bakanı Şalom bu konuda, Türkiye'nin arabuluculuğa hazır olmasından dolayı duydukları memnuniyeti vurguladıktan sonra, barış görüşmeleri başlamadan önce, Şam'ın terör gruplarını desteklemeye son vermesi gerektiğini belirtmiş ve Ankara'nın bu konuda Suriye'yi olduğu kadar Filistin Özerk Bölgesi'ni de etkilemesini beklediklerini dile getirmiştir.¹⁰⁷

İsrailli yetkililerle görüşmesinin ardından 5 Ocak'ta Filistin Özerk Yönetimi'nin merkezi Ramallah'a geçerek Filistin Parlamento-su'nda bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Gül, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'deki askeri operasyonlarının kendisine güvenlik getirmeyeceğini ve Gazze Şeridi'nden çekilme planını da Filistin'le eşgüdüm halinde yapması gerektiğini belirtmiştir. Filistinlilere de yol haritası uyarınca üzerlerine düşen güvenlik taahhütlerini yerine getirmek için daha fazlasını yapmaları gerektiğini söyleyen Gül, her iki tarafa şiddeti sona erdirmeye çağrısı yapmıştır. Filistin Dışişleri Bakanı Nebil Şaat da, Gül ile yaptığı görüşme sonrasında, Türkiye'nin arabuluculuk girişimini memnuniyetle karşıladıklarını ve "nüfusunun büyük bir bölümü Müslüman olan bir ülkenin barış sürecinde önemli bir rol oynayacağını" ifade etmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Aluf Benn ve Yoav Stern, "Türkiye Dışişleri Bakanı Kudüs'te Şaron, Şalom ve Katzav'la görüştü", **Haaretz**, 6 Ocak 2005. (DBT).

¹⁰⁶ Utku Çakırözer, "İsrail, Güle umut vermedi", **Milliyet**, 5 Ocak 2005.

¹⁰⁷ Jörg Bremer ve Rainer Hermann, "Scharon lädt Erdogan ein ", **FAZ**, 6 Ocak 2005.

¹⁰⁸ "Türkiye Dışişleri Bakanı: İsrail'in taktikleri barış getirmez", **AP**, 5 Ocak 2005. (DBT).

Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile yapılan görüşmelerde ise Filistin tarafı, alt yapının inşasından diğer ekonomik konulara ve Filistinli güvenlik güçlerinin eğitimine kadar varan birçok konuda Türkiye’den beklentilerini dile getirmiş, Ankara’nın, Avrupa Birliği ve İslam ülkeleriyle olan ilişkilerini de kullanarak barış için bir köprü olmasını istemiş ve BM, ABD, Avrupa Birliği ve Rusya’dan oluşan dördtlünün beşinci ayağı olarak Türkiye’nin de, Filistin sorununun çözümü için yürütülen çabalara katılmasını talep etmiştir.¹⁰⁹

Türkiye, Abdullah Gül’ün ülkeye dönüşünden kısa bir süre sonra 9 Ocak 2005’te yapılan Filistin başkanlık seçimlerinin ardından yaptığı açıklamada da, “bölgede kalıcı barış ve istikrarın sağlanması için üzerine düşen görevleri yerine getirmeye hazır” olduğunu tekrarlamıştır. 10 Ocak’ta yapılan Dışişleri Bakanlığı basın açıklamasında, Mahmud Abbas’ın açık farkla kazandığının belli olduğu seçim sonuçları konusunda, Türkiye’nin, “Filistin halkının liderini demokratik yollardan belirlemiş olduğu seçimlerin huzur içinde gerçekleştirilmiş olmasından büyük memnuniyet duyduğu ve seçimlerin uzun süredir tıkanmış olan barış sürecinin Yol Haritası çerçevesinde yeniden canlandırılması yolunda önemli bir aşama olarak da değerlendirildiği” ifade edilmiştir.¹¹⁰

Filistin Devlet Başkanı olarak seçilen Abbas, 1 Şubat’ta Ankara’ya yaptığı resmî ziyaretinde yeniden, Türkiye’nin Ortadoğu barış sürecinde daha fazla rol alması konusundaki ülkesinin isteklerini Cumhurbaşkanı Sezer ve Başbakan Erdoğan’a iletmıştır. Türkiye’nin Filistin davasına verdiği destekten övgüyle söz eden Filistin lideri, bir Filistin atasözünün “Kuraklıkta bize Türkler su getirecek” dediğini vurgulayarak halkının Türkiye’den, gerek barış sürecine katkısı gerekse Filistin’in yeniden inşası konularında beklentilerini dile getirdi. Görüştüğü Türk yetkililer de kendisine, Türkiye’nin bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasına ilişkin desteğini sürdüreceğini ve İsrail’in çekilmesi sonrasında Gazze Şeridi’nin yeniden imarı ve Gazze havaalanının tekrar faaliyete geçirilmesi konularında yardım edeceğini taahhüt etmişlerdir.¹¹¹

¹⁰⁹ “Gül’ün Filistin temasları”, **ASR**, 6 Ocak 2005. (DBT).

¹¹⁰ http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2005/Ocak

¹¹¹ “Diplomatie und Geschäfte Ankaras in Nahost”, **NZZ**, 3 Şubat 2005.

Filistin Devlet Başkanı'yla aynı günlerde Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ün davetlisi olarak Ankara'ya gelen İsrail Genelkurmay Başkanı Moşe Yaalon'un amacı ise, Dışişleri Bakanı Gül'ün ziyareti ile başlayan olumlu havadan faydalanarak, Türkiye ile ülkesi arasındaki askerî ilişkileri geliştirecek yeni projeler geliştirmektir.¹¹² Bu çerçevede Türkiye'nin F-4 ve F-16 uçaklarının modernizasyonunu üstlenmek isteyen İsrail, bu proje karşılığında 1,5 Milyar Dolar gelir elde etmeyi planlamaktaydı. Ancak, İsrail'in daha önce aldığı M-60 tanklarının modernleştirilmesi gibi ihalelerdeki çalışmalarından ve teknoloji transferindeki isteksizliğinden memnun olmayan Türkiye'nin bu ihaleleri İsrail'e vermek istememesi yüzünden bir anlaşma sağlanamadı.¹¹³

7-8 Şubat tarihleri arasında Mısır'ın Şarm El-Şeyh kentinde yapılan barış zirvesinde Filistin Devlet Başkanı Abbas ve İsrail Başbakanı Şaron'un, ateşkesi kabul ederek birbirlerine yönelik bütün şiddet içeren operasyonları durduracaklarını açıklamaları, dört yıl kadar önce Ehud Barak ve Yaser Arafat arasında ABD'de yapılan müzakerelerdeki başarısızlığın ardından, barış görüşmelerinin yeniden bir başarı şansı yakalayabilmesi açısından büyük önem taşıyan bir gelişmeydi.¹¹⁴ Barış konusunda yeniden umutların belirmeye başladığı bu ortamda Türkiye, Filistinlilerle ilişkileri yürüten Kudüs'teki Başkonsolosluğu'na büyükelçi düzeyinde bir atama yaparak söz konusu bu süreçte aktif bir rol oynamak istediğini göstermiştir. 14 Şubat'ta Kudüs'teki görevine başlayan Büyükelçi Ercan Özer, başkonsolos olarak görev yapacak olsa da, Tel-Aviv'deki İsrail nezdindeki büyükelçiden sonra, Türkiye'nin bölgedeki bu unvana sahip ikinci diplomatı olmuştur.¹¹⁵ Bu arada İsrail kabinesinin 20 Şubat tarihinde aldığı bir kararla, Maliye Bakanı Benjamin Netanyahu başta olmak üzere beş bakanın karşı oylarına rağmen, Gazze'deki 25 Yahudi yerleşim biriminin boşaltılmasını kabul etmesi de barış konusunda oluşan atmosferin güçlenmesine yaramıştı.¹¹⁶

¹¹² "Israeli chief of staff heads for talks in Turkey", **AFP**, 1 Şubat 2005.

¹¹³ "İsrail'le 1.5 Milyar Dolarlık silah pazarlığı", **Yeni Şafak**, 1 Şubat 2005; "Köşk'te Filistin, Karargah'ta İsrail", **Akşam**, 2 Şubat 2005; "Israel's army chief arrives in Turkey", **AFP**, 1 Şubat 2005.

¹¹⁴ "Ortadoğu'da Barış İçin Ateşkes", **Milliyet**, 9 Şubat 2005.

¹¹⁵ "Türkiye Ortadoğu Barış Sürecinde daha katılımcı bir rol üstlenmek istiyor", **BBC**, 14 Şubat 2005. (DBT).

¹¹⁶ "İsrail Gazze'den çekilmeyi onayladı", **Milliyet**, 21 Şubat 2005.

Türkiye'nin, ABD ile ilişkilerde Şubat ve Mart aylarında yaşanan gerginliği gidermek için attığı adımlara paralel olarak İsrail'le de ilişkileri geliştirmek yolunda çabalarını artırdığı görülmüştür. Bu çerçevede, Holokost (Yahudi soykırımı) müzesinin açılışına katılmak için İsrail'e Adalet Bakanı Cemil Çiçek'i gönderen Erdoğan, bunun öncesinde kendisinin 11-12 Mart'ta İspanya'nın başkenti Madrid'de yapılan güvenlik toplantıları sırasında İsrail Başbakan Yardımcısı Şimon Perez ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin Ortadoğu barış sürecine her türlü katkıyı yapmaya hazır olduğunu yinelemiştir. Aynı görüşmede, Ankara'nın katkılarını önemsediklerini ifade eden Perez de, Türkiye'yi Gazze'de yatırım yapmaya çağırmıştır.¹¹⁷ İki ülke arasında oluşan bu olumlu hava, yaklaşan 24 Nisan dolayısıyla, her yıl olduğu gibi ABD'de faaliyete geçen Ermeni lobisinin çalışmaları karşısında, Ermeni soykırımı iddiaları konusunda İsrail lobisinin Türkiye'ye destek vermesiyle¹¹⁸ ve 27 Nisan'da Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) girişimiyle İsrailli ve Filistinli iş adamlarının Ankara'da bir araya gelmesiyle daha da güçlenmiştir.¹¹⁹ Bu olumlu ortamdan faydalanan İsrail şirketleri, Türkiye ile yeni askerî projelerin gerçekleştirilmesi konusunda başarılı anlaşmalara imza atmışlardır.¹²⁰ Türkiye'nin daha önce ihalesiz olarak İsrail'in IMI firmasına verdiği 170 M-60 tankının modernizasyonu projesinde, söz konusu firmanın taahhütlerini zamanında yerine getirmemesi üzerine Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın Ocak ayında projeyi dondurması¹²¹ sonrasında İsrail firmalarına karşı oluşan güvensizliğe rağmen askerî iş birliğinin bu şekilde devam ettirilmesi, özellikle Başbakan Erdoğan'ın İsrail gezisi öncesinde iki ülke ilişkilerinde sorun istenmediğinin bir göstergesiydi.

Erdoğan, uzun zamandan beri konuşulan İsrail ve Filistin ziyaretini, yanında götürdüğü birçok bakan ve iş adamı eşliğinde 1-2 Mayıs tarihlerinde gerçekleştirdi.¹²² İsrail Cumhurbaşkanı Moşe Katsav, Başbakan Ariel Şaron ve diğer yetkililerle yaptığı görüşmelerde, Yahudi düşmanlığını "insanlık karşıtı bir suç" olarak adlandıran ve Tür-

¹¹⁷ Murat Yetkin, "İsrail ile ilişkilerde kıpırdanma", **Radikal**, 26 Mart 2005.

¹¹⁸ Murat Yetkin, "Soykırım için İsrail desteği", **Radikal**, 17 Nisan 2005.

¹¹⁹ "Ankara'da Filistin-İsrail İş Zirvesi", **Milliyet**, 28 Nisan 2005.

¹²⁰ "Turkey awards Israeli company contract for army drones", **AFP**, 19 Nisan 2005.

¹²¹ Barkın Şık, "Tank projesinde kriz", **Milliyet**, 8 Ocak 2005.

¹²² "Erdogan visit proof of intimate relationship with Turkey: Israeli FM", **AFP**, 1 Mayıs 2005.

kiye'nin tarih boyunca Yahudilere eziyet edilmeyen ender ülkelerden biri olmasıyla gurur duyduğunu söyleyen Erdoğan, terörizm nedeniyle 40.000 insanını kaybeden Türkiye'nin bu konuda İsrail'le iş birliğine hazır olduğunu ve Ortadoğu barış sürecinde üzerine düşen katkıyı yapmak istediğini ifade etmiştir.¹²³ İsrail'in, Filistin Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas'a, güvenlik konusundaki taahhütlerini yerine getirmesi için zaman vermesini isteyen Erdoğan Şaron'a, "seçimlerde başarılabilmesi ve sözlerini yerine getirebilme gücüne sahip olabilmesi için Abbas'a daha fazla yardımcı olmak zorunda olduğu ve terörizmin zafer kazanmaması için yol haritasının uygulanacağı konusunda iyimser olması gerektiği" uyarısında bulunmuştur. Buna karşılık Abbas'ın, sadece terörizme karşı hareket etmesi durumunda kendilerinden yardım göreceğini vurgulayan Şaron, "bunun yerine terör örgütleriyle konuşmayı tercih etmesi halinde yol haritasını uygulamak için onunla beraber ilerlemenin mümkün olmayacağını ve terörizmin yeniden artacağını, Abbas'ın attığı adımların kendisini endişelendirdiğini" ifade etmiştir.¹²⁴

Türkiye'nin arabuluculuk önerisi konusunda eskisi gibi, açık bir olumsuz görüş belirtmekten kaçınan İsrail Başbakanı, terörün tamamen sindirildiği şartlarda bir uluslararası konferansın düzenlenmesinin gündeme gelmesi durumunda bunun Türkiye'de yapılmasından mutluluk duyacağını dile getirmiştir. Türkiye'nin Filistin sorunu konusundaki rolünü asıl olarak ekonomik alanda görmeyi arzu eden Şaron, İsrail'in çekilmesinden sonra Gazze Şeridi'nin ekonomik gelişiminde Türkiye'nin katkısını arzuladıklarını Erdoğan'a iletmıştır. Ayrıca, Şaron'un önerisiyle, iki başbakan arasında bir direkt telefon hattı kurulması ve terörizme karşı istihbarat bağlarının güçlendirilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁵

Şaron'un görüşmeler sonrasında, "büyük bir tecrübeyi yansıtan fikirlerinden ve tavrından çok etkilendiğini" belirterek övgüler yağdırdığı Türkiyeli meslektaş ile bu kadar yakın bir ilişki kurmasının, Türk-İsrail ilişkilerinin bir yıl öncesine karşılaştırıldığında geldiği

¹²³ "Erdogan says Turkey, Israel must unite to drain 'swamp of terror'", **AFP**, 1 Mayıs 2005.

¹²⁴ Aluf Benn, "Başbakan Erdoğan İsrail'den Abbas konusunda sabırlı olmasını istedi", **Haaretz**, 2 Mayıs 2005. (DBT).

¹²⁵ Utku Çakırözer, "Türkiye-İsrail arasında kırmızı telefon hattı", **Milliyet**, 2 Mayıs 2005; "Türkiye'yle İsrail arasında buzlar eridi mi?", **BBC**, 2 Mayıs 2005. (DBT).

düzeyi göstermesi açısından çok önemli olduğunu belirten Türkiye-İsrail İş Konseyi Başkanı Alon Liel, krizin sona ermesinde, şiddet olaylarının ve sivil halkı hedef alan saldırıların sona ermesinin ve Gazze'den geri çekilme planının gündemde olmasının önemli rol oynadığını ifade etmiştir.¹²⁶

Başbakan Erdoğan'ın İsrail gezisi farklı kesimler tarafından değişik şekillerde yorumlanmıştır. İsrail Dışişleri Bakanı Şalom, "Erdoğan'ın ziyaretini iki ülke arasındaki ilişkilerin istikrarlı, yakın ve özel olduğunun göstergesi olarak" değerlendirirken,¹²⁷ başka bazı hükûmet çevreleri, "ziyaretin, Türkiye'nin İsrail'i göz ardı ederek yüzünü Ortadoğu'ya çevirmesinin mümkün olmadığını anladığını ortaya koyduğunu" dile getirmişlerdir.¹²⁸ Türkiye hükûmet çevreleri, İsrail'le ilişkilerde yaşanan gerginliğin bu ziyaretle tamamen sona erdiğini ve bunun ABD ile ilişkiler açısından da önem arz ettiğini belirtirlerken,¹²⁹ bazı yazarlar bu tespiti daha da ileriye götürüp, İsrail ziyaretinin Washington tarafından, ilişkilerin normale dönmesi konusunda "adı konmamış ve açıklanmamış bir şart" olarak görüldüğünü yazmışlardır.¹³⁰

İsrail'deki temaslarının ardından Filistin'e geçen Başbakan Erdoğan, Ramallah'ta Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile yaptığı görüşmenin ardından, "Şarm El-Şeyh zirvesindeki ateşkesin sürmesi için varılan anlaşmaya iki tarafın da uymasının gerektiğini ve Türkiye'nin arabuluculuk konusunda üzerine düşeni yapmaya hazır olduğunu" tekrarlamıştır. Türkiye'nin arabuluculuğunda gerçekleştirilecek görüşmelerin başarılı olacağına inandığını belirten Abbas ise, "İsrail'in istemesi durumunda Türkiye'nin arabuluculuğunu kabul edeceklerini" dile getirmiştir.¹³¹ Başbakan Erdoğan, Osmanlı İmparatorluğu'nun 400 yıllık yönetimi sırasında Batı Şeria ve Gazze'de çıkartılmış gayri-

¹²⁶ Joshua Brilliant, "Türkiye Başbakanı Ortadoğu sorununa temkinli yaklaşıyor", **Washington Times**, 3 Mayıs 2005. (DBT).

¹²⁷ "Turkey ready to do anything possible to advance Mideast peace: Erdogan", **AFP**, 1 Mayıs 2005.

¹²⁸ Joshua Brilliant, "Türkiye Başbakanı Ortadoğu sorununa temkinli yaklaşıyor", **Washington Times**, 3 Mayıs 2005. (DBT).

¹²⁹ Murat Yetkin, "İsrail ziyaretinin önemi" **Radikal**, 1 Mayıs 2005.

¹³⁰ Cengiz Çandar, "Beyaz Saray'ın 'Maymuncuğu', İsrail'e Ziyaret mi?", **Dünden Bugüne Tercüman**, 25 Mart 2005.

¹³¹ Utku Çakıröz, "'Yeter ki İsrail istesin", **Milliyet**, 3 Mayıs 2005; "Abbas, Türkiye'nin arabuluculuğunu kabul edebileceğini söyledi", **ASR**, 3 Mayıs 2005.

menkul tapularını bir jest olarak Filistinlilere hediye ederek Türkiye'nin Filistin halkına duyduğu yakınlığı ispat etmeye çalışsa da, ABD Senato çoğunluk lideri Bill Frist ile program dışı bir görüşmesi nedeniyle, Filistin Başbakanı Ahmed Kurey ile toplantısına iki saat gecikmesi, Kurey'in, Türkiye'nin İsrail ve Amerikalılara ayıracak vaktinin daha çok olduğundan şikayet ederek görüşmeyi iptal etmesine yol açmıştır.¹³²

Başbakan Erdoğan'a İsrail gezisinde eşlik eden ve onun dönüşünden sonra bölgede iki gün daha kalan Milli savuma Bakanı Vecdi Gönül başkanlığındaki Türk askeri heyeti ile İsrailliler arasında yürütülen görüşmelerde, askeri alanda zaten ileri olan iş birliğinin daha da geliştirilmesi üzerinde durulmuş, Türkiye'nin İsrail'den 48 adet, 150 km uzaktaki hedeflere uzaktan kumandayla saldırı düzenleyebilen Harpy-2 diye bilinen bomba yüklü insansız hava aracı alması kararlaştırılmıştır.¹³³ Aynı görüşmelerde İsrail, 700 milyon dolar tutarındaki bir askeri anlaşma çerçevesinde modernize ettiği 54 adet Türk F-4 savaş uçağını kapsayan 1. paketin ardından, 48 uçağı kapsayan 2. pakete de talip olduğunu açıklamıştır.¹³⁴ Gönül'ün gezdiği, Tel Aviv yakınlarındaki İsrail Uçak Endüstrisi sözcüsü Doron Suslik Türkiye'nin, savunma alanında, Hindistan'ın ardından ikinci en büyük müşterileri olduğunu ifade etmiştir.¹³⁵

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde oluşan bu olumlu hava, Mayıs ortasında Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreteri Yiğit Alpogan'ın İsrail ziyareti ve Başbakan Erdoğan'ın Haziran'daki ABD ziyareti sırasında bir Yahudi kuruluşunda yaptığı konuşmada, "anti-Semitizmin sapıklık ve Musevi soykırımının insanlığa karşı işlenen en ağır suç olduğu" yönündeki açıklamalarıyla sürdürülmüş ve yıl sonuna kadar gerçekleşen karşılıklı yeni ziyaretlerle pekiştirilmiştir.¹³⁶ Bu ziyaretlerden biri de Enerji Bakanı Hilmi Güler'in 7 Ağustos'ta İsrail'e gerçekleştirdiği ve Rusya'dan gelen doğal gazın Türkiye üzerinden boru hatlarıyla İsrail'e aktarılması gibi projelerin konuşulduğu gezi

¹³² "Europe: Erdogan's travels; Turkey and the Middle East", *Economist*, 7 Mayıs 2005.

¹³³ Utku Çakırözer, "Bombalı kuşları İsrail'den alıyoruz", *Milliyet*, 3 Mayıs 2005.

¹³⁴ Barkın Şık, "İsrail, F-4 uçaklarında ikinci paketi de istiyor", *Milliyet*, 7 Mayıs 2005.

¹³⁵ Kristen Stevens, "İsrailli yetkili: Türkiye ile savunma alanındaki ilişkilerimiz mükemmel", *AP*, 6 Mayıs 2005. (DBT).

¹³⁶ Murat Yetkin, "Anti-Semitizm sapıklıktır", *Radikal*, 11 Haziran 2005.

olmuştur.¹³⁷ Güler'in gezisiyle aynı günlerde Antalya'ya turist taşıyan İsrail gemilerine yönelik bir saldırı ihbarı geçici olarak Türk turizmi açısından olumsuz sonuçlar doğursa da, Türk güvenlik güçlerinin, bu saldırıları planlayan ve sonradan El-Kaide bağlantıları olduğu anlaşılan kişilerin yakalanmasında gösterdiği başarı İsrail tarafından da takdirle karşılanmıştır.¹³⁸

Güler'in İsrail ziyaretinin ardından 1 Eylül'de İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Şalom İstanbul'a gelmiştir. Ancak bu ziyaretin önemli yanı, İsrailli Bakanın, Türkiye'nin aracılığıyla Pakistan Dışişleri Bakanı Hürşit Mahmud Kasuri ile görüşmesiydi.¹³⁹ Uzun zamandan beri birbirine düşman olan bu iki ülkenin görüşmesi, Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref'in ricası üzerine, Başbakan Erdoğan'ın aracılık yapması üzerine gerçekleşmişti. Şalom'un, "Bu toplantının İstanbul'da, Türkiye'de yapılması bir tesadüf değil. Burası çok büyük bir demokrasi ve laik bir ülke, İsrail'in çok önemli bir dostu. İsrail'in Türkiye ile ilişkileri, İsrail'in Müslüman komşularıyla karşılıklı faydalı ilişkiler kurabileceğinin bir kanıtıdır" şeklindeki değerlendirmesi Türk-İsrail ilişkilerinin geldiği düzeyi gösteriyordu.¹⁴⁰

2004 yılındaki düzeyiyle karşılaştırıldığında iki ülke ilişkilerinde yaşanan bu olumlu atmosferin nedenlerinden biri de İsrail'in Gazze'den çekilme planıydı. İsrail'in bu planı uygulamaya başladığı 15 Ağustos tarihinde bir basın açıklaması yapan Türk Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin, karşılaşılan tüm iç ve dış zorluklara rağmen çekilme planının yaşama geçirilmesi yolunda İsrail Hükûmeti'nin sergilediği kararlılığı ve Filistin Hükûmeti'nin, bölgede kalıcı barış ve istikrarın tesisi için önemli bir adım teşkil edebilecek bu planın başarılı bir şekilde uygulanmasını teminen bugüne kadar sergilediği yapıcı tutumu takdirle karşıladığını" ve "Ortadoğu Barış Sürecini başlangıcından bu yana güçlü bir şekilde destekleyen ve ihtilafın tüm taraflarıyla geliştirdiği özel ilişkilerini çözüm çabalarını kuvvetlendirmek amacıyla kullanan Türkiye'nin, geri çekilme planının uygulanması aşamasında ve ertesinde başlayacak yeni dönemde de, uluslararası toplumun ça-

¹³⁷ Murat Yetkin, "İsrail İle Pazarlıklar", **Radikal**, 9 Ağustos 2005; Murat Yetkin, "Kuzey-Güney Enerji Koridoru Masada", **Radikal**, 12 Ağustos 2005.

¹³⁸ "Terrorismus: Türki gelingt Schlag gegen al-Qaida", **Der Spiegel**, 9 Ağustos 2005; "Turkey detains 10 over suspected Al-Qaeda plot on Israeli ships", **AFP**, 10 Ağustos 2005.

¹³⁹ "Pakistan-İsrail'i Buluşturduk", **Radikal**, 2 Eylül 2005.

¹⁴⁰ Erdal Şafak, "İstanbul'dan Newport'a En Güzel Mesaj", **Sabah**, 2 Eylül 2005.

balarıyla uyumlu bir şekilde taraflara gereken desteği sağlamaya hazır olduğunu" bildirmiştir. Dışişleri Bakanlığı ayrıca, İsrail'in çekilmesi-nin ardından, Filistin halkının yaşam koşullarını iyileştirecek kararlar-ın hızlı bir şekilde alınması gerektiğini ve İsrail'in bu tedbirlerin alınmasını kolaylaştırmasının önem taşıdığını, Türkiye'nin, TOBB'un girişimiyle oluşturulan Ankara Forumu çerçevesinde bu çabalara katkı sağlamakta olduğunu vurgulamıştır.¹⁴¹

Filistin'in imarı ve İsrail'le ekonomik ilişkiler konularında uzun zamandan beri aktif olan TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu'nun, Eylül ortasında Filistin-İsrail yatırım projesine Dünya Bankası'ndan destek bulduğunu ve Erez Sanayi Bölgesinin işletmesini TOBB'un üstle-neceğini açıklaması, Türkiye'nin bu bölgeye ilgisinin arttığını göster-mekteydi.¹⁴² Bu projelerin hayata geçirilmesi çerçevesinde Hisar-cıklıoğlu başkanlığındaki bir TOBB heyeti Kasım ayı içerisinde İsrail ve Filistin'i ziyaret etmiştir.¹⁴³

2005 yılı içerisinde Türkiye ile İsrail arasında gerçekleşen bir başka üst düzey temas da, II. Dünya Parlamento Başkanları Konferan-sına katılmak üzere New York'a gelen TBMM Başkanı Bülent Arınç ile İsrail Parlamentosu Başkanı Reuven Rivlin arasındaki görüşme olmuştur. 7 Eylül'de yapılan bu görüşme sonrasında Rivlin, "bölgede önemli bir rolü olduğuna inandıkları Türkiye'nin, Arap ülkelerini, Filistin'i, İsrail'i ve bölgeyi iyi bilen bir ülke olarak neredeyse yüzyıldır sürüp giden krizlerde önemli bir rol üstlendiğini" belirtirken, Arınç da, "İs-rail ve Filistin arasında barışa yönelik çabaların Türkiye tarafından desteklendiğini, Gazze'den çekilme ve kısmen de Batı Şeria'dan çe-kilmenin barışa yönelik olumlu bir adım olduğunu ve bunun devam etmesi gerektiğini" ifade etmiştir. Ayrıca her iki meclis başkanı birbir-lerini karşılıklı olarak ülkelere davet etmişlerdir.¹⁴⁴

Türkiye, İsrail'le kurmaya çalıştığı iyi ilişkilere verdiği değeri, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad 'ın 26 Ekim'de yaptığı, İsrail'in haritadan silinmesi yönündeki açıklamalarına verdiği tepkiyle

¹⁴¹ http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2005/Agustos

¹⁴² Murat Yetkin, "Ortadoğu'ya TOBB dopingi", **Radikal**, 13 Eylül 2005.

¹⁴³ Murat Yetkin, "Krizi bol bir İsrail gezisi", **Radikal**, 11 Kasım 2005.

¹⁴⁴ "TBMM Başkanı Arınç'ın New York temasları", **ASR**, 7 Eylül 2005. (DBT).

göstermiştir.¹⁴⁵ Türkiye'nin İran'a yönelik bu tepkisinden memnun olan İsrail, Ankara ile ekonomik ve askerî ilişkilerin geliştirilmesi konusundaki adımlarına devam etmiştir. Bu çerçevede 9 Aralık'ta Ankara'ya gelen yeni İsrail Genelkurmay Başkanı Dan Halutz'un yeni ortak askerî projeler üzerinde konuşmak üzere geldiği duyurulsa da,¹⁴⁶ medyada bu ziyaretin asıl amacının, İran'a karşı uygulanan çevreleme politikasına Türkiye'nin desteğinin sağlanması ve İsrail'in, İran sınırına yakın Türk topraklarından üs istemesi olduğu yazılmıştır.¹⁴⁷

İran

Türkiye her ne kadar, komşularıyla ilişkilerini AKP iktidarı döneminde geliştirmeye çalıştığı "çok boyutlu" dış politika anlayışı çerçevesinde şekillendirmeye çalışsa da, İran'la ilişkilerinde, daha önceki yıllarda olduğu gibi, 2005 yılında da, ABD'nin temel belirleyici faktör olduğu görülmüştür. Irak'tan sonra artık İran'a da "yeni bir şekil verme" zamanının geldiğini düşünen Washington'daki "şahinler", daha önceki yıllarda yaptığı gibi, bölgedeki Türkiye gibi müttefiklerinden bu politikalarına uygun hareket etmelerini beklemiştir. Ancak Irak'ta düştüğü hataya yeniden düşmemek için İran'a karşı politikalarında daha geniş bir uluslararası destek arayışında olan Amerikan yönetimi, Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın (IAEA) da yardımıyla, İran'ın nükleer çalışmalarını bu destek arayışının gerekçesi olarak göstermiş ve Türkiye dahil pek çok ülkeyi, Tahran'a karşı uyguladığı baskı politikasına katılmaya çağırmıştır.

Bu çerçevede 2005 yılında Türkiye'nin İran politikası büyük ölçüde, ABD'nin bu konudaki talepleri karşısında nasıl bir tavır alınacağı sorusu etrafında şekillenmiştir. Bu sorunun da, 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesi sonrasında olduğu gibi, ABD ile arasında bir gerginliğe yol açmasını engellemek isteyen Ankara, bir yandan da yeni dış politika anlayışı çerçevesinde çok önem verdiği ülkelerden biri olan İran'ı kaybetmek istemiyordu. Yani, Washington tarafından, izlemeye çalıştığı "çok boyutlu" dış politikanın, "boyut"larından birini diğerine tercih etmeye zorlanması ciddi bir huzursuzluğa yol açmaktaydı. Diğer yandan ise, Irak'ın ardından ikinci kez İran konusunda da, "mütte-

¹⁴⁵ "Turkey urges Iran to 'political sobriety'", **AFP**, 27 Ekim 2005; "Ankara, İran'a İtidal Tavsiye Etti", **Radikal**, 29 Ekim 2005.

¹⁴⁶ "Israeli chief of staff visits Turkey", **AFP**, 9 Aralık 2005.

¹⁴⁷ Mustafa Balbay, "İsrail, Türkiye'den üs istiyor!", **Cumhuriyet**, 27 Aralık 2005.

fiki ABD'yi yüzüstü bırakan" bir ülke durumuna düşmenin, "ya bizimlesiniz ya da karşımızda" anlayışıyla hareket eden bu "müttefik"in gazabını üzerine çekmek anlamına geleceği düşünülmektedir.

ABD faktörü dışında, doğalgaz alımında yaşanan sorunlar, İran'ın yeni Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad 'ın İsrail'i hedef alan açıklamaları, PKK'ya karşı ortak mücadele ve Türkcell'in İran'dan GSM lisansı alması konusunda yaşanan sorunlar 2005 yılında Türkiye'nin İran'la ilişkilerinde öne çıkan diğer konular olmuştur.

11 Ocak'ta Ankara'ya gelen Amerikan Merkezi Kuvvetler Komutanı John Abizaid'in gündeminde yer alan en önemli konulardan biri, Washington'un İran'ı sıkıştırma politikasına Türkiye'nin desteğini sağlamaktı. Abizaid'in bu desteği ararken kullandığı en önemli argüman ise, nükleer silah yapma çabası içinde olmakla suçladığı Tahran yönetiminin bu politikasının tüm bölgeyi ve dünyayı tehdit ettiği yönündeki ifadeleriydi. Bu tehdidin önlenmesi için İran'a karşı daha sert bir politika izlenmesi gerekiyordu ve Ankara'nın da bu konuda ABD ve müttefikleriyle birlikte hareket etmesi isteniyordu.¹⁴⁸ Ancak, Türkiye'nin bu konuda Washington kadar sert bir tutum tarafı olmadığı, önemli bir ticaret ortağı olarak gördüğü İran'ın uluslararası topluma kazandırılması için diplomatik yolun denenmesi fikrinde olduğunu duymak Abizaid'i ve Washington'daki "Şahinler"i mutlu etmemiştir. Nitekim bu ziyaretin ardından, Ocak ortasında ABD'den yükselen, İran'a karşı askerî güç kullanılabileceği yönündeki seslere karşı Ankara yönetimi itidal çağrısında bulunmuş ve AB ile İran arasında nükleer program sorununun çözümü konusunda yürütülen müzakerelerin devam etmesi gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁴⁹

Ancak, Türkiye'nin bu tutumu ABD karşısında İran'ın nükleer politikasının desteklenmesi anlamına gelmiyordu. İran'ın, "Ortadoğu bölgesinin nükleer silahlardan arındırılması yönündeki" önerisine destek veren Türkiye, bu çerçevede İran'ın da nükleer silah elde etmesine karşı çıkıyor ve bunun Türkiye'nin güvenliğini de tehlikeye atacağını belirtiyordu.¹⁵⁰ Amerikan yönetimi bu konuda ılımlı olmaya çağırarak Ankara, bir yandan da İran'a, bölgede gerginliği tırmandıra-

¹⁴⁸ Utku Çakırözer, "İran, Türkiye-ABD gündeminde", *Milliyet*, 11 Ocak 2005.

¹⁴⁹ "Turkey favors continuation of dialogue with Iran", *AFP*, 19 Ocak 2005.

¹⁵⁰ Utku Çakırözer, "Gül: İran'ın nükleer güce sahip olmasını istemeyiz", *Milliyet*, 15 Şubat 2005.

cak girişimlerden uzak durması çağrısında bulunmaktaydı. Bu bağlamda Malezya ziyareti sırasında 7 Şubat'ta, kendisi gibi orada bulunan İran Dışişleri Bakanı Kharrazi ile kısa bir görüşme yapan Başbakan Erdoğan, İran'ın nükleer enerji sorunu konusunda ABD ve uluslararası camiayla iş birliği yapması gerektiğini söylemiştir.¹⁵¹ 14 Şubat'ta bir program dolayısıyla Türkiye'ye gelen Eski ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı ve Brookings Enstitüsü Müdürü Strobe Talbott ile görüşmesinde Dışişleri Bakanı Gül de benzer açıklamalarda bulunmuştur. Talbott'un yönelttiği, Türkiye'nin Tahran'la ilgili kaygısı olup olmadığı sorusuna, Türk kamuoyunda İran'dan kaynaklanan bir tehdit algılaması olmadığı cevabını veren Gül, ancak İran'ın nükleer güce sahip olması durumunda "bölgesel sorunların çıkabileceğini, savaş çıkmasını istemediklerini ve AB'nin barışçı çözüm yönündeki inisiyatifini desteklediklerini" eklemiştir. Ayrıca "nükleer programların barışçıl amaçlı olması gerektiğini düşündüğünü" vurgulayan Dışişleri Bakanı Gül, İran'ın barışçıl amaçlarla nükleer teknolojiyi kullanmasının engellenmemesi yönündeki Türkiye'nin görüşünü tekrar dile getirmiş oldu.¹⁵²

Türkiye'nin ABD'nin çizgisinden uzak bu tutumu, Irak konusunda olduğu gibi Washington'daki Şahinler'in tepkisini çekmeye devam etmiştir. Özellikle, Amerikan yönetiminin Türkiye'ye karşı en önemli kartlarından¹⁵³ biri olan Ermeni soykırım iddialarının yoğun olarak gündeme geldiği ve ABD'deki Ermeni lobisinin hareketlendiği 24 Nisan tarihi yaklaştıkça, Washington'un İran konusunda Türkiye'ye yönelik baskıları artmıştır.¹⁵⁴ Gerek İran konusunda, gerekse Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ABD'ye rağmen Suriye'ye gideceğini açıkladığı bir dönemde Suriye konusunda, Türk-Amerikan ilişkilerinin gergin olduğu bir sırada Nisan ortasında, ABD'ye bir ziyarette bulunan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ali Tuygan'a, diğer konuların yanında İran-Türkiye ilişkilerinden Washington'un duyduğu rahatsızlık da iletilmiştir.¹⁵⁵

¹⁵¹ Elçin Ergün, "İran işbirliği yapsın", **Milliyet**, 9 Şubat 2005.

¹⁵² Utku Çakırözer, "Gül: İran'ın ...".

¹⁵³ Diğer bir önemli kartın PKK konusu olduğuna yukarıda değinilmişti.

¹⁵⁴ Yasemin Çongar, "ABD uyum istedi", **Milliyet**, 18 Mart 2005.

¹⁵⁵ "Tuygan: Irak konusunda Türkiye ile ABD birbirlerinden beklediklerini bulamadı", **ASR**, 15 Nisan 2005.

Bu baskılar karşısında Ankara yönetimi, İran'ın, komşu bir ülke olarak Türkiye ile çok önemli ekonomik ve güvenlik ilişkilerine sahip olduğunu ve bu ilişkilerin tehlikeye atılmak istenmediğini ifade etmiştir. Irak'taki istikrarsızlık nedeniyle Türkiye'nin yaşadığı büyük ekonomik kayıpları ve güvenlik riskini, İran yüzünden de yaşamak istemediğini vurgulayan Ankara bu nedenle İran'da istikrarsızlığa yol açacak gelişmelere karşı olduğunu, sorunların diplomatik yollarla halledilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Özellikle askerî yetkililer, güvenlik konusunda İran'ın kendileriyle, ABD'den daha çok iş birliği yaptığını ifade etmişlerdir. Ağustos sonunda Türkiye'ye gelen ABD Temsilciler Meclisi üyelerinin üst düzey danışmanlarından oluşan 5 kişilik bir heyete bir brifing veren Genelkurmay yetkilileri, İran'ın son dönemde PKK'ya karşı mücadelesini överek, özellikle PKK ile mücadele kapsamında "İran ile ihtiyatlı bir ısınma içinde" olduklarını, son dönemde PKK'ya karşı operasyonları yoğunlaştıran İran'ın 40 PKK'lıyı Türkiye'ye iade ettiğini ve bunun somut iş birliğinin bir örneği olduğunu belirtmişler ve ABD'den benzer bir iş birliği bekladiklerini ifade etmişlerdir.¹⁵⁶

2005 yılı boyunca gerek ABD'li yetkililerle yapılan temaslarda İran konusu ve gerekse İranlılarla yapılan görüşmelerde ABD konusu görüşülmeye devam etmiştir. 30 Kasım tarihinde Ankara'ya gelen İran Dışişleri Bakanı Manučeher Muttaki ile yapılan görüşmelerde öne çıkan konuların başında yine Tahran ile Washington ve müttefikleri arasında yaşanan nükleer gerginlik geliyordu. Muttaki ile yaptığı görüşmede, İran'ın, nükleer programı konusunda dünyada oluşan şüpheleri Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile iş birliği yaparak gidermesi gerektiğinin altını çizen Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, insan hak ve özgürlüklerinin genişletmesini ve demokratikleşme alanında adımlar atılmasını da telkin etmiştir. İranlı Bakan da, "İran'daki yeni yönetimin Türkiye ile güvenlik, siyaset ve ekonomi alanında ilişkileri geliştirme arzusunda olduğunu ve Türkiye'nin AB ile müzakerelere başlamasından duydukları memnuniyeti "dile getirmiştir.¹⁵⁷

Aralık ayı içerisinde ABD ve İsrail'den İran'a yönelik olarak bir kuvvet kullanımı ihtimalini de içeren açıklamaların yeniden yoğunlaşması üzerine İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hamid Rıza Asefi Aralık sonunda düzenlediği basın toplantısında, ABD ve İsrail'den

¹⁵⁶ Utku Çakırözer, "Askere İran sorusu", **Milliyet**, 26 Ağustos 2005.

¹⁵⁷ Utku Çakırözer, "Muttaki'ye üç mesaj", **Milliyet**, 1 Aralık 2005.

gelen bu açıklamaların, son günlerde ABD ve İsrail yetkililerinin Türkiye ziyaretlerinin yoğunlaşmasıyla bir ilgisinin bulunup bulunmadığı sorusuna karşılık, "İsrail'in bölgede kriz yaratmaya çalıştığını ve bu konuda Türkiye dahil olmak üzere, bölge ülkelerinin dikkatli olması gerektiğini, bölge ülkelerinden de Siyonist rejimin niyetinin farkında olmalarını istediklerini" ifade etmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁸ "İran, 'İsrail'e dikkat edin' diye uyarmış", **Milliyet**, 26 Aralık 2005.

Genel Kronoloji – 2005

- 02 Ocak:** Rusya ile İsrail arasında, Rusya'nın Suriye'ye orta menzilli füze satma planlarından kaynaklanan bir kriz yaşandı.
- 03 Ocak:** Türkiye Dışışleri Bakanı Abdullah Gül İsrail ve Filistin'i ziyaret etti.
- 05 Ocak:** BAE Devlet Başkanı Katar'ı ziyaret etti.
- 06 Ocak:** İran Ürdün'de gerçekleştirilen Irak'a Komşu Ülkeler Dışışleri Bakanları Toplantısına katıldı.
- 06 Ocak:** Türkiye Dışışleri Bakanı Abdullah Gül Ürdün'ü ziyaret etti.
- 09 Ocak:** Filistin'de Hamas ve İslami Cihad'ın katılmadığı seçimleri Mahmud Abbas liderliğindeki El-Fetih kazandı.
- 09-10 Ocak:** BAE Başkanı Şeyh Hamdan Bin Zayed El-Nahyan Umman'a iki günlük ziyaret gerçekleştirdi.
- 11 Ocak:** Hatemi 10 günlük Afrika turuna çıktı.
- 11 Ocak:** Kuveyt güvenlik güçleriyle silahlı çatışmaya giren Suudi kökenli bir militan öldürüldü.
- 11 Ocak:** Tahran yönetimi IAEA müfettişlerine Parçin nükleer santralının denetlenmesi için izin verdi.
- 14 Ocak:** AB ve İranlı yetkililer Brüksel'de bir araya gelerek Ticaret ve Ortaklık Anlaşması için görüş alışverişinde bulundular.
- 15 Ocak:** İsrail kuvvetleri Gazze bölgesine yönelik Batı Adımı Operasyonu'nu başlattı.
- 17 Ocak:** Umman ve BAE hükümetleri iki ülke arasındaki sınırı kesinleştiren anlaşmayı onayladılar.
- 18 Ocak:** Filistin lideri Mahmud Abbas Hamas, İslami Cihad ve El-Aksa Şehitleri Tugayı liderleri ile görüşerek İsrail'e yönelik saldırıların durdurulmasını talep etti.
- 24 Ocak:** İran ile Azerbaycan arasında kültürel ve ekonomik alanlarda anlaşma imzalandı.

- 26 Ocak:** Afganistan ile İran arasında daha önceden hayata geçirilen ve Asya ile Batıyı birbirine bağlayacak Dogharon-Herat yolunun açılışı yapıldı.
- 26 Ocak:** Kuveyt Güvenlik güçleriyle radikal militanlar arasında çıkan çatışmada iki güvenlik görevlisi ve bir militan öldü.
- 30 Ocak:** Umman Enformasyon Bakanlığı Ocak ayı boyunca İbadi mezhebine bağlı olan ve ülkedeki rejimi değiştirmeyi amaçlayan 300 kişinin tutuklandığını açıkladı.
- 30 Ocak:** Kuveyt güvenlik güçleri ve militanlar arasında çıkan çatışmada 5 militan öldürüldü.
- 30 Ocak:** Irak geçici meclis seçimleri yapıldı.
- 31 Ocak:** Kuveyt'in ilk siyasi partisi olan Al-Ummah Partisi (Ümmet Partisi) kuruldu.
- 06 Şubat:** Suriye Savunma Bakanı Tourkamni Katar'a bir ziyaret gerçekleştirdi.
- 06 Şubat:** ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice İsrail'i ziyaret etti.
- 08 Şubat:** Mısır'ın Şarm El-Seyh kasabasında Şaron ve Abbas'ın yanı sıra Filistinli ve İsrailli üst düzey yetkililer bir araya geldi.
- 05-08 Şubat:** Riyad'da, 50'den fazla devletin katılımıyla uluslararası bir terörizm konferansı toplandı.
- 08 Şubat:** Mısır'ın Sharm El-Seyh kentinde Mahmud Abbas-Ariel Şaron arasında barış görüşmeleri yapıldı.
- 12 Şubat:** AB üçlüsü ve İran Cenova'da Kasım 2004'den sonra nükleer müzakerelere ilişkin ilk defa bir araya geldi.
- 12 Şubat:** Bir Alman firması ile BAE arasında tank alımına ilişkin bir anlaşma imzalandı.
- 12 Şubat:** Türkiye İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu Riyad'da Suudi meslektaşlarıyla bir güvenlik antlaşması imzaladı.
- 14 Şubat:** Lübnan Eski Başbakanı Refik Hariri Beyrut'ta düzenlenen bir suikast sonucu öldürüldü.
- 17 Şubat:** İsrail yönetimi uzun süredir uygulamada olan ve özellikle insan hakları örgütlerinin tepkisini çeken Filistinli militanların evlerini yıkmaya politikasını durdurduğunu açıkladı.
- 15-18 Şubat:** Türkiye Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen Ürdün'ü ziyaret etti.
- 20 Şubat:** Ürdün, İsrail'e Büyükelçi gönderdi.
- 19-21 Şubat:** Altıncı Cidde Ekonomik Forumu Toplantısı yapıldı.

- 24 Şubat:** Suriye yönetimi Hariri suikastının ardından yaptığı ilk açıklamada Lübnan'daki Suriye askerlerinin çekilmesine yönelik iki taraflı bir çalışmanın yapıldığını duyurdu.
- 25 Şubat:** Filistinli bir intihar bombacısının Tel Aviv'deki bir disko'ya düzenlediği saldırıda 4 İsraili sivil hayatını kaybederken, 23 tanesi de yaralandı.
- 26 Şubat:** İsrail, Batı Şeria'daki 5 yerleşim biriminden çekilerek, bunlarda kontrolü Filistin güvenlik güçlerine devretme planını askıya aldı.
- 26 Şubat:** İran ve Rusya nükleer alanda ortak çalışmalar yürütmek ve Busher santralinin modernizasyonu için anlaşmaya vardı.
- 27 Şubat:** Yemen ve Fransa arasında istihbarat değişimi anlaşması imzalandı.
- 28 Şubat:** Lübnan Başbakanı Ömer Karami görevinden istifa etti.
- 02 Mart:** Katar Emiri Şeyh Hamad Bin Khalifa El-Thani Suriye'ye ziyaret düzenledi.
- 02 Mart:** Almanya Başbakanı Schroeder BAE'ye bir ziyaret gerçekleştirdi.
- 03 Mart:** Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Suudi Arabistan'ı ziyaret etti.
- 05 Mart:** Almanya, BAE ve Irak arasında Irak polislerinin BAE'de eğitilmesine ilişkin bir anlaşma imzalandı.
- 05 Mart:** Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad Lübnan'daki askerlerin iki aşamalı olarak çekileceğini açıkladı.
- 06 Mart:** Katar Emiri Şeyh El-Thani Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyaret etti.
- 06 Mart:** Ürdün Dışişleri Bakanı Hani El-Mülki İsrail'i ziyaret etti.
- 07 Mart:** Suriye askerleri Lübnan'dan çekilmenin ilk aşaması olan Beka Vadisi'ne konuşlanmaya başladı.
- 07 Mart:** Suriye ve Lübnan devlet başkanları bir araya gelerek Suriye güvenlik güçlerinin çekilmesine yönelik ayrıntıları görüştü.
- 08 Mart:** Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev kapsamlı görüşmelerde bulunmak üzere Suudi Arabistan'ı ziyaret etti.
- 08 Mart:** İsrail 570 kilo savaş başlığı taşıma kapasitesine sahip Laura füzelerini Akdeniz'de test etti.

- 09 Mart:** Mısır'da muhalif lider Ayman Nur kefaletle serbest bırakıldı.
- 10 Mart:** Lübnan Cumhurbaşkanı Emil Lahud Hizbullah önderliğinde yapılan gösterilerin etkisinde kalarak Ömer Karami'yi tekrar hükûmeti kurmakla görevlendirdi.
- 12 Mart:** Tahran yönetimi uranyum zenginleştirme işleminin sonlandırmasına ilişkin ABD'nin yapmış olduğu teklifi reddettiğini açıkladı.
- 14 Mart:** BAE ve Avustralya arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalandı.
- 15 Mart:** İran ve Kuveyt arasında 7 milyar dolar değerinde doğal gaz anlaşması imzalandı.
- 16 Mart:** Şarm El-Şeyh'de yapılan anlaşma doğrultusunda İsrail Eriha'nın kontrolünü Filistin tarafına devrettiğini açıkladı.
- 15-17 Mart:** Abbas Kahire'de Filistinli guruplarla bir araya geldi ve yapılan görüşmelerin ardından Filistinli gurupların İsrail'le resmî olmayan ateşkesi 2005 yılının sonuna kadar uzatıldı.
- 20 Mart:** Ürdün ve Irak karşılıklı olarak Büyükelçilerini geri çektiler.
- 21 Mart:** Ariel Şaron Ma'ale Adumin bölgesindeki Yahudi yerleşimlerini Doğu Kudüs'le bağlayacak olan 3.500 yeni yerleşimin inşasına başlanmasını onayladı.
- 22-23 Mart:** Suudi Arabistan Velaht Prensi Abdullah Cezayir'de düzenlenen Arap liderleri zirvesine katıldı.
- 23 Mart:** Fransa'nın başkenti Paris'te AB üçlüsü ve İran bir araya gelerek İran'ın nükleer programını görüştüler, ancak görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamadı.
- 28 Mart:** El-Houti taraftarları devriye gezen bir askerî araca saldırdı.
- 02 Nisan:** BAE ve Yemen arasında askerî bir anlaşma imzalandı.
- 02 Nisan:** Yemen ordusu tanklar eşliğinde El-Houti taraftarlarına yönelik bir saldırı başlattı.
- 04 Nisan:** Suudi Arabistan'ın Er-Ras kentinde, güvenlik güçleriyle silahlı gruplar arasında çıkan çatışmada 8 kişi öldü.
- 06 Nisan:** Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref BAE'yı ziyaret etti.
- 06 Nisan:** Celal Talabani Irak Devlet Başkanı seçildi.
- 07 Nisan:** Ürdün'de Adnan Bardan Hükûmeti göreve başladı.

- 07 Nisan:** BM Güvenlik Konseyi Hariri suikastının soruşturulması için uluslararası bir komisyonu görevlendirdi.
- 09 Nisan:** İsrail kuvvetleri futbol oynayan 3 Filistinli çocuğu öldürdü.
- 11 Nisan:** İsrail Başbakanı Ariel Şaron ABD Başkanı Bush'u Teksas'ta ziyaret etti.
- 13 Nisan:** Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yoğun tartışmalar arasında Suriye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi.
- 13 Nisan:** Lübnan'da, Ömer Karami ülkeyi seçimlere götürecektir bir hükûmet kuramadığı için tekrar istifa etti.
- 14 Nisan:** Katar Emiri Şeyh Hamad Bin Khalifa El-Thani Hindistan'ı ziyaret etti.
- 15 Nisan:** Lübnan'da, Necip Mikati cumhurbaşkanı tarafından hükûmeti kurmakla görevlendirildi.
- 18 Nisan:** Umman mahkemesi Ocak ayı boyunca tutuklanan kişilerin yargılanma sürecini başlattı.
- 19 Nisan:** Rusya ve İran arasında nükleer enerji konusunda bir anlaşma imzalandı.
- 19 Nisan:** Suriye ve Yemen arasında 13 farklı alanda anlaşma imzalandı.
- 23 Nisan:** BAE ve Asya ülkeleri arasında Yeni Asya-Afrika Stratejik İş birliği Anlaşması (NAASP) imzalandı.
- 23 Nisan:** Mahmud Abbas Arafat döneminin 3 güvenlik şefini görevinden aldı.
- 24 Nisan:** Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Mısır'ı da içine alan Ortadoğu ziyaretine çıktı.
- 25 Nisan:** Suudi Arabistan Veliaht Prensi Abdullah Teksas'ta ABD Başkanı Bush ile görüştü.
- 26 Nisan:** Suriye ve Lübnanlı askerî üst düzey yetkililerin katılımıyla yapılan bir törenle Suriye'nin Lübnan'daki 29 yıllık askerî varlığı resmen sona erdi.
- 29 Nisan:** Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Filistin'i ziyaret etti.
- 01 Mayıs:** Türkiye Başbakanı Tayyip Erdoğan İsrail'i ziyaret etti.
- 02 Mayıs:** Umman Devlet Güvelik Mahkemesi verdiği kararla 30 tutukluyu 6 yıldan 20 yıla kadar değişen hapis cezalarına çarptırdı.
- 03 Mayıs:** Tahran yönetiminin uranyum zenginleştirme işlemine yeniden başlayacağını duyurması üzerine Almanya ve Fransa'dan oldukça sert tepkiler geldi.

- 05 Mayıs:** Katar'dan Bahreyn'e deniz altından petrol boru hattı kurulması konusunda iki ülke anlaşmaya vardı.
- 05 Mayıs:** Batı Şeria ve Gazze'deki bazı kentlerde yapılan yerel seçimlerde El-Fetih oyların % 56'sını aldı.
- 07 Mayıs:** Veliht Prens Abdullah Mısır Devlet Başkanı Mübarek, Suriye Devlet Başkanı Esad, ve Ürdün Kralı Abdullah ile görüştü.
- 07 Mayıs:** Talabani Ürdün'e ziyarette bulundu.
- 09-12 Mayıs:** Suud El-Faysal ülkesini temsilen Brezilya'da düzenlenen Arap-Latin Amerika Zirvesi'ne katıldı.
- 10 Mayıs:** Kasım 2002'de Kuveyt'te yayını durdurulan El-Cezire televizyonuna yeniden yayın izni verildi
- 12 Mayıs:** Müslüman Kadınlar Forumu Amman'da gerçekleştirildi.
- 14 Mayıs:** ABD ile Umman arasında serbest ticaret anlaşmasında ilişkin görüşmeler başladı.
- 16 Mayıs:** Kuveyt Parlamentosu'nda kadınlara seçme hakkını içeren anayasa değişikliği 23'e karşı 35 oyla kabul edildi.
- 22 Mayıs:** Suriye'de örgütlenen Filistinli guruplar bir araya gelerek Kahire Deklarasyonu'na sadık olduklarını ve ateşkesi bozacak eylemlere girişmeyeceklerini açıkladı.
- 24 Mayıs:** Ürdün Kralı Abdullah ve Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas Amman'da bir araya geldi.
- 25 Mayıs:** Mısır'da devlet başkanlığı seçimine birden fazla adayın katılmasını sağlayacak anayasa değişikliği için referandum yapıldı.
- 26 Mayıs:** Filistin lideri Abbas Washington ziyareti sırasında ABD Başkanı George W. Bush'la görüştü
- 29 Mayıs:** Lübnan'da parlamento seçimleri yapıldı.
- 29 Haziran:** Suriye Devlet Başkanı Esad, Katar'a gitti.
- 29 Haziran:** BAE ve Katar arasında iki ülkeyi bir birine bağlayacak bir köprü inşaatı için anlaşmaya varıldı.
- 29 Haziran:** Lübnan'da Fuad Siniora başbakan seçildi.
- 06 Haziran:** Beş yıl aradan sonra Baas Partisi, kongre düzenledi ve kongrede demokratikleşme yönünde tarihi sayılabilecek bazı karar aldı.
- 07 Haziran:** Başbakan Yardımcısı Abdülhalim Haddam istifa ederek Suriye'den ayrılarak Fransa'ya gitti.
- 01 Haziran:** Hava Kuvvetleri Generali Dan Halutz İsrail Genel Kurmay Başkanlığına atandı.

- 02 Haziran:** Suriye karşıtı gazeteci ve öğretim üyesi Semir Kesir düzenlenen suikast sonucu öldürüldü.
- 02 Haziran:** İsrail 398 Filistinli mahkûmun serbest bırakıldığını açıkladı.
- 02 Haziran:** Kuveyt'te belediye meclisi seçimleri yapıldı.
- 05 Haziran:** Kuveyt'te ilk defa iki kadın Kuveyt şehir meclisine atandı.
- 09 Haziran:** Umman Devlet Başkanı Kabus Ocak ayı boyunca tutuklananlardan özür diledi.
- 14 Haziran:** Almanya Dışişleri Bakanı Katar'ı ziyaret etti.
- 15-16 Haziran:** İKÖ Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu Katarlı yetkililerle görüştü.
- 17 Haziran:** İran'da Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı.
- 19 Haziran:** Lübnan'da Suriye karşıtı cephe lideri Saad Hariri oyların çoğunluğunu alarak seçimi kazandı.
- 20 Haziran:** ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice Suudi Arabistan ve Mısır'ı ziyaret etti.
- 20 Haziran:** Almanya ve Kuveyt arasında terörle mücadele ve güvenlik konularında karşılıklı iş birliğini içeren bir anlaşma imzalandı.
- 21 Haziran:** Abbas ve Şaron İsrail'in Gazze ve 4 Batı Şeria kentinden çekilmesi konusunu görüştüler.
- 21 Haziran:** Eski Komünist Partisi Lideri Suriye karşıtı George Hawi düzenlenen suikast sonucu öldürüldü.
- 22 Haziran:** İsrail yönetimi militanlara yönelik suikast politikasını yeniden başlattığını açıkladı.
- 24 Haziran:** Cumhurbaşkanlığı için yapılan ikinci tur seçimlerinin sonuçları açıklandı ve Mahmud Ahmedinecad İran'ın yeni Cumhurbaşkanı oldu.
- 02 Temmuz:** Mısır'ın Irak büyükelçisi kaçırıldı.
- 07 Temmuz:** 25 yıl aradan sonra Irak'lı bir Başbakan İran'ı ziyaret etti.
- 07 Temmuz:** Kaçırılan Mısır'ın Irak büyükelçisi öldürüldü.
- 12 Temmuz:** İslami Cihad örgütünün Netanyahu kentinde düzenlediği intihar saldırısında 5 İsrailli hayatını kaybederken 90'a yakını da yaralandı.
- 12 Temmuz:** Suriye yanlısı Lübnan Savunma Bakanı Elias El-Murr bir suikast sonucu yaralandı.
- 17 Temmuz:** Abbas 17 Temmuz'da yapılması gereken ve yaşanan kargaşa gerekçe gösterilerek belirsiz bir tarihe ertelenen

- yerel seçimlerin 25 Ocak 2006'da gerçekleştirileceğini açıkladı.
- 15-18 Temmuz:** Ürdün Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Khaled J. El-Sarayreh Türkiye'yi ziyaret etti.
- 23 Temmuz:** Mısır'ın önemli turizm kenti Sharm El-Seyh yaklaşık 88 kişinin ölümüne yol açan patlamalara sahne oldu.
- 27 Temmuz:** Mübarek 5. dönem için devlet başkanlığına aday olduğunu açıkladı.
- 31 Temmuz:** Lübnan'ın yeni Başbakanı Fuad Siniora Suriye ile ilişkilerini düzeltmek amacıyla Suriye'ye giderek Devlet Başkanı Beşar Esad'la görüştü.
- 01 Ağustos:** AB üçlüsü ile müzakerelerin sonuçsuz kalmasının ardından İran uranyum zenginleştirme işlemine yeniden başlayacağını duyurdu.
- 01 Ağustos:** İran AB ve IAEA'ya sözlü nota verdi.
- 01 Ağustos:** Kral Fahd 83 yaşında öldü. Veliaht Prens Abdullah kral oldu.
- 02 Ağustos:** Kral Fahd'ın cenazesi toprağa verildi.
- 05 Ağustos:** AB üçlüsü İran'a 34 sayfalık bir taslak metin sundu.
- 06 Ağustos:** Ahmedinecad 'ın Cumhurbaşkanlığı dönemi resmen başladı.
- 07 Ağustos:** Suriye devlet Başkanı Beşar Esad İran'ın yeni seçilen Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad 'ı ziyaret etti.
- 15 Ağustos:** İsrail Gazze'den çekilmeye başladı.
- 17 Ağustos:** Kral Abdullah, Rusya ziyaretine başladı, iki ülke arasında askerî antlaşmalar imzalandı.
- 18 Ağustos:** El-Kaide'nin Suudi Arabistan'daki lideri Salih Muhammed El-Awfi güvenlik güçleri tarafından öldürüldü.
- 19 Ağustos:** Ürdün'ün Akabe Limanı'nda demirli Amerikan donanmasına ait bir gemiye füze atıldı.
- 22 Ağustos:** İsrail'in Gazze'den çekilme süreci sona erdi.
- 31 Ağustos:** İsrail parlamentosu Gazze sınırına Mısır güvenlik güçlerinin yerleştirilmesini öngören anlaşmayı onayladı.
- 05 Eylül:** Ürdün Kralı Abdullah, Türkiye'yi ziyaret etti.
- 07 Eylül:** Mısır'da ilk kez çok adaylı devlet başkanlığı seçimi yapıldı.
- 10 Eylül:** Ürdün Başbakanı Adnan Bardan, Irak'ı ziyaret etti.
- 11 Eylül:** Mısır, Gazze sınır bölgesini kontrol etmeye başladı.

- 12 Eylül:** Suriye Mehlis Komisyonu ile iş birliği yapacağını açıkladı.
- 13 Eylül:** Yemen ve Bahreyn arasında karşılıklı istihbarat değişimi ve terörle mücadele konusunda bir pakt imzalandı.
- 14 Eylül:** İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad BM Genel Kurulu'nda bir konuşma yaparak İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili temel politikasını anlattı.
- 14 Eylül:** İran IAEA'ya 131 sayfadan oluşan bir rapor sundu.
- 15 Eylül:** Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Hamad Bin Jasem Bin Cabir El-Thani BM toplantısında İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom ile görüştü.
- 18 Eylül:** Türkiye Başbakanı Başbakan Erdoğan, Kral Abdullah'a tebrik ziyaretinde bulundu.
- 22 Eylül:** Kral Abdullah Washington'da ABD Başkanı George Bush'la görüştü.
- 24 Eylül:** İsrail Kuvvetleri Gazze Şeridi'ne hava saldırısı düzenlemeye başladı.
- 25 Eylül:** IAEA İran ile ilgili karar tasarısını kabul etti.
- 25 Eylül:** Suriye karşıtı yayınlarıyla tanınan LBC televizyonunda görevli May Chidiac bir saldırı sonucu ağır yaralandı.
- 25 Eylül:** Yemen Başkanı Salih hapisteki El-Houti taraftarları için af ilan etti.
- 03 Ekim:** ABD ve Umman arasında Serbest Ticaret Anlaşmasına ilişkin yürütülen görüşmeler sona erdi.
- 03 Ekim:** Hindistan ile İran arasında doğalgaz anlaşması imzalandı
- 05 Ekim:** İran Dışişleri Bakanı Menuşehr Mutteki Umman ve Katar'ı ziyaret etti.
- 10 Ekim:** Katar, Asya Grubunu temsilen BM'de daimi olmayan üyeliğe seçildi.
- 11 Ekim:** Katar, İsrail'de inşa edilecek bir stadyuma 6 milyon dolar yardım yapacağını açıkladı.
- 12 Ekim:** Suriye İçişleri Bakanı Gazi Kenan intihar etti.
- 15 Ekim:** Irak'ta yapılan Anayasa Referandumunda yeni anayasa kabul edildi.
- 20 Ekim:** Alman Savcı Detlev Mehlis BM Güvenlik Konseyi'ne soruşturma ile ilgili ilk raporunu sundu.
- 26 Ekim:** Mısır ve İsrail Gazze sınır düzenlemeleri konusunda anlaştı.

- 26 Ekim:** İsrail sahil kenti Hadera’da düzenlenen bir intihar saldırısında 5 İsrailli sivil hayatını kaybetti.
- 26 Ekim:** Türkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan Kuveyt’i ziyaret etti.
- 27 Ekim:** Ahmedinecad Tahran’da düzenlenen bir konferansta İsrail’in haritadan silinmesi gerektiğini açıkladı.
- 31 Ekim:** BM Güvenlik Konseyi Dışişleri Bakanları düzeyinde bir toplantı yaparak suikastı ve soruşturmayı değerlendirdi.
- 31 Ekim:** BM Güvenlik Konseyi, Hariri suikastıyla ilgili raporun bir sonucu olarak Suriye’ye karşı 1636 sayılı kararı alarak Suriye yönetimine birtakım sorumluluklar yükledi.
- 08 Kasım:** Yemen lideri Salih üç günlük ziyaret için Washington’a gitti.
- 09 Kasım:** 3 aşamalı Mısır parlamento seçimleri başladı.
- 09 Kasım:** Amman’da üç patlama oldu, 53 kişi öldü.
- 09 Kasım:** BM Genel Sekreteri Kofi Annan Suudi Arabistan’ı ziyaret etti.
- 10 Kasım:** AB-İsrail Ortaklık Komitesi toplantısı Tel Aviv’de yapıldı.
- 12 Kasım:** Rusya ve İran arasında ticaret anlaşması imzalandı.
- 12 Kasım:** Rusya’nın uranyum zenginleştirme işlemini Rusya topraklarında yapmasına ilişkin teklifini Tahran yönetimi reddetti.
- 15-16 Kasım:** Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari Umman’a iki günlük bir ziyaret gerçekleştirdi.
- 17 Kasım:** Katar-ABD doğal gaz rafinerisi için 14 milyar dolarlık bir anlaşma yaptı.
- 23 Kasım:** Şam’da 1. Suriye-Katar Yatırım Konferansı yapıldı.
- 23 Kasım:** Kuveyt yönetimi Saddam hakkında bir dizi suçlama listesini Irak yönetimine verdi.
- 25 Kasım:** Gazze ve Mısır arasındaki Refah geçiş bölgesi açıldı.
- 25 Kasım:** Suriye Başbakan Yardımcısı Velid Muallim, Refik Hariri’nin öldürülmesiyle ilgili olarak BM heyetince sorgulanmaları yönünde talep edilen beş Suriyeli yetkilinin sorgulanmasına izin verildiğini açıkladı.
- 26 Kasım:** Şam yönetimi suikastla ilgisi olduğu söylenen beş Suriyeli yetkilinin Mehlis Komisyonu tarafından Viyana’da soruşturulmasına izin verdi.

- 27 Kasım:** Kuveyt ve Güney Kore arasında ham petrol depolama inşaatı anlaşması yapıldı.
- 28 Kasım:** Yemen’de El-Houti taraftarları 8 güvenlik görevlisini öldürdü.
- 01 Aralık:** BAE ülkede 2006’da Federal Millî Konsey için seçim yapılacağını duyurdu.
- 05 Aralık:** Bir İslami Cihad militanı Netanya’da intihar saldırısı gerçekleştirdi ve olayda beş İsrailli sivil hayatını kaybetti.
- 06 Aralık:** Çin ve Kuveyt arasında 5 milyar dolar değerinde bir rafineri ve petro-kimya tesisi kurma anlaşması imzalandı.
- 06 Aralık:** Yemen ve Pakistan arasında ekonomik ve politik temelli iş birliği öngören bir anlaşma imzalandı.
- 07 Aralık:** Mısır’da seçimlerin son aşaması tamamlandı.
- 12 Aralık:** Suriye karşıtlığıyla bilinen gazeteci ve milletvekili Cibran Tüeyni bir suikast sonucu öldürüldü.
- 13 Aralık:** Yeni seçilen Mısır parlamentosu toplandı.
- 15 Aralık:** İkinci Mehlis Raporu BM Güvenlik Konseyi’ne sunuldu.
- 15 Aralık:** Irak Parlamento seçimleri yapıldı.
- 21 Aralık:** Ağustos ayında kesintiye uğrayan İran’ın nükleer politikasına ilişkin görüşmeler Fransa’da yeniden başladı.
- 22 Aralık:** Yemen’de iki Avusturyalı turist kaçırıldı.
- 24 Aralık:** Mısır’da muhalefet lideri Ayman Nur 5 yıl hapis cezasına çarptırıldı.
- 27 Aralık:** Mısır-Türkiye arasında serbest ticaret antlaşması imzalandı.
- 29 Aralık:** Tulkarım’de gerçekleşen intihar saldırısında 4 Filistinlinin yanı sıra bir İsrail askerî hayatını kaybetti.

Ortadoğu Ülkelerinin 2005 Yılı Gelişmeleri

Irak 2005

Kemal İnat*

ABD ve onun müt-tefiklerinden oluş-an Koalisyon güçlerinin işgalinin devam ettiği Irak'ta 2005 yılının en önemli gelişmeleri, 30 Ocak'ta geçici par-lamentonun ve vilayet konsey-lerinin üyelerini belirlemek için yapılan seçimler, 15 Ekim'deki Anayasa referandumu ve bu refe-randumda kabul edilen anayasa uyarınca oluş-acak yeni parlamen-toyu belirlemek amacıyla gerçek-leştirilen 15 Aralık seçimleri ol-muştur.

Sünni direnişçiler, di-ğer Arap ve İslam ülkelerin-den gelen savaşçılar ve işgal-in sona ermesini isteyen bazı Şii gruplar ile Amerikan askerleri, diğer Koalisyon güçleri ve onların destekle-diği yeni Bağdat yönetimi arasındaki yoğun çatışmalar-ın azalmadan devam ettiği 2005 yılı içerisinde, herkesin herkese karşı şiddet uygula-dığı kaos ortamından en büyük zararı yine sivil Irak halkı görmüştür. Irak Savaşı-nın başladığı 2003'ten 2005 sonuna kadar ölen sivil Irak-lıların sayısının 79 000'e var-dığı tahmin edilirken, çatış-malarda hayatını kaybeden

Resmî Adı	Irak Cumhuriyeti
Başkent	Bağdat
Yüzölçümü	437.072 km²
Nüfus	26.074.906
GSMH	94,1 Milyar Dolar
Hükûmet Biçimi	Federal Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Celal Talabani
Dışişleri Bakanı	Hoşyar Zebari
Türkiye Büyükelçisi	Sabah Omran
Askerî Harcam./GSMH	9,3
Asker Sayısı	100,000
Etnik Yapı	
Şii Arap	% 58
Sünni Arap	% 17
Kürt	% 17
Türkmen	% 6
Diğer	% 2
Dini Yapı	
Şii	% 62
Sünni	% 36
Diğer	% 2
Petrol Üretimi	2,03 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	351.500 varil/gün
İhracat	17,78 milyar dolar
İthalat	19,57 milyar dolar

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Amerikan askerlerinin sayısı 2 180'e ve Irak güvenlik güçlerinin sayısı 4 036'ya yükselmiştir.¹

Yıl içerisinde Irak'la ilgili gündeme gelen diğer konular ise, ülkede istikrarı bir türlü sağlayamayan Washington yönetiminin askerlerini ne zaman çekeceği, İtalya, Danimarka ve Norveç gibi müttefiklerinin askerlerini çekmesinin ABD üzerine etkilerinin ne olacağı, Irak'ta kaçırılan rehineler konusunda nasıl bir tavır izleneceği, komşu ülkelerin Irak'taki gelişmelerden ne şekilde etkilendiği ve buna karşı geliştirdikleri politikalar, ülkenin kuzeyinde yerleşik Kürtlerin yeni sistem içerisinde nasıl yer alacakları ve kendi bölgelerindeki azınlıklara karşı uyguladıkları politikalar ile 19 Ekim'de başlayan Saddam Hüseyin davası olmuştur.

İşgalin resmen sona erdiği 28 Haziran 2004 tarihinde, üyeleri Koalisyon Geçici Otoritesi (Coalition Provisional Authority) ve Irak Yönetim Konseyi (Iraqi Governing Council) tarafından atanan ve Güvenlik Konseyi'nin 1546 sayılı kararıyla da tanınan, Iyad Allavi başkanlığındaki Irak Geçici Yönetimi ile 2005 yılına giren Irak'ta, bu yıl içerisinde yapılan 30 Ocak seçimleri sonucu oluşan Geçici Ulusal Parlamento'nun (Transitional National Assembly) seçtiği İbrahim El-Caferi başkanlığındaki, bu defa halkın oylarına dayalı yeni geçici hükûmetle 15 Aralık seçimleri gerçekleştirilmiş ve bundan sonraki yıllarda ülkeyi yönetecek hükûmeti çıkaracak yeni parlamento belirlenmiştir.

28 Haziran 2004'te resmen egemenliğine kavuşmasına rağmen Irak, 2005 yılı boyunca da ABD önderliğindeki Koalisyon güçlerinin kontrolünde olmaya devam etmiştir. Yukarıda değinilen Güvenlik Konseyi kararıyla ülkedeki varlıkları meşrulaştırılan, 8 Kasım 2005 tarihli ve 1637 sayılı yeni bir kararla görev süresi 2006 sonuna kadar uzatılan ve sayısı 150 000'e ulaşan bu Çok Uluslu Güç (Multinational Force-MNF) Irak Geçici Hükûmeti ile iş birliği içerisinde ülkede istikrarı sağlamakla görevlidir. Kuzey ve Merkezi Irak'ın Amerikan, Güney Irak'ın İngiliz ve Orta-Güney Irak'ın Polonya komutası altında

¹ Gökhan Çetinsaya, "SETA Irak Dosyası: Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye", 2 Mart 2006, http://www.setav.org/document/SETA_Irak_Dosyası_02_03_06.pdf; Irakta ölen sivillerin sayısı konusunda farklı rakamlar söz konusudur. Bazı kaynaklar bu rakamın 30 000 civarında olduğunu ileri sürmektedir. "Kriegsbilanz: 2000 US-Soldaten und 30.000 Zivilisten starben im Irak", *Der Spiegel*, 26 Ekim 2005.

olduğu dört bölgeye ayrılmış olan MNF, genel olarak bütün Irak'tan sorumlu bir Amerikalı Generalin komutası altındadır. Irak hükûmetinin istediği zaman görev süresinin uzatılmasına karşı çıkabileceği MNF yeni oluşturulmakta olan Irak ordusunun da komutasını bünyesinde barındırmaktadır.²

Gerek MNF'nin, gerekse onun kontrolü altında ve NATO'nun da eğitim desteğiyle geliştirilmeye çalışılan Irak ordusunun, 2003 Savaşından beri önlemekte başarısız olduğu şiddet 2005 yılı içerisinde de Irak'ın en önemli sorunu olmaya devam etmiş, onbinlerce sivil Iraklı bombalı saldırılarda ya da direnişçilerle MNF ve Irak ordusu arasında yaşanan çatışmalarda hayatını kaybetmiştir.

Şiddet

Bir önceki yılda olduğu gibi, 2005 yılı içerisinde de Irak'ta gerçekleştirilen saldırıların herkesi hedef aldığı, çoğu zaman sadece ülkede kaos ortamını artırmak amacıyla sıradan insanların hedef seçildiği, bazense siyasi açıdan bir sembol niteliği taşıyan hedeflerin şiddetin kurbanı olduğu görülmüştür. Bu çerçevede, Iraklı Baas kalıntıları ve diğer Sünni direnişçiler ile El-Kaide'nin ülkedeki uzantılarının saldırıları, Amerikan ve diğer koalisyon güçleri askerlerine, Irak ordu ve güvenlik güçleri birimlerine, bu güvenlik teşkilatına katılmak için başvuruda bulunan gençlere, ülkede bir mezhep çatışması çıkarmak amacıyla Şii gruplara, Irak'ta asker bulunduran ya da ekonomik faaliyetleri bulunan devletleri ülkeden çıkarmak amacıyla bunların vatandaşlarına, kamu gücünü temsil eden üst düzey bürokrat ve politikacılara, ülke yönetiminde daha önce söz sahibi olmadıkları halde Washington ile yaptıkları iş birliği karşılığında yeni yönetimde çok etkili bir konuma gelen Kürtlere ve istikrarsızlığı artırmak amacıyla sıradan halka yönelmiştir.

Buna karşılık, isyancıların saldırılarına karşı koymakta yetersiz kalan MNF ve Irak ordu güçlerinin, herkesi potansiyel isyancı ve suçlu gören bir anlayışla sivil halkı da hedef alan baskı politikaları ve giriştikleri geniş kapsamlı saldırılar, ABD işgaline karşı duyulan tepkinin daha da güçlenmesine ve isyancılara yönelik desteğin artmasına yol açmıştır. Bu politikaları karşısında, isyanın yayılıp, tam bir bağımsızlık

² http://www.auswaertiges-amt.de/www/en/laenderinfos/laender/laender_ausgabe_html?type_id=12&land...

savaşına dönüşmemesi konusunda Amerikan ve diğer Koalisyon güçlerinin en büyük şansı Irak'ın çok etnikli ve mezhepli yapısı olmuştur. Uzun yıllar boyunca Saddam Hüseyin'in de mensup olduğu Tikrit bölgesi etrafındaki Sünni Arapların baskı politikaları altında ezilen Kürtler ve Şiilerin büyük çoğunluğu, iktidardan aldıkları pay sayesinde MNF'yi hedef alan saldırılardan uzak kalarak Geçici Irak Yönetimine katılmayı tercih etmişler ve ülkede istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede kendilerini de hedef alan provokatif amaçlı saldırılar karşısında taraftarlarını sakin olmaya çağırın Kürt ve Şii liderlerin tam anlamıyla ülkedeki şiddet ortamının dışında kaldıklarını söylemek de doğru olmayacaktır. Her iki grup da, eski Baas mensuplarının uzak tutulduğu Irak ordusu ve polis teşkilatında sahip oldukları etkinliği de kullanarak, Saddam Hüseyin zamanında kendilerini hedef alan baskıları gerçekleştiren Baas iktidarıyla bağlantılı Sünni Araplara karşı intikam saldırıları düzenlerken, özellikle Kürtlerin kendi kontrolleri altındaki Kuzey Irak'taki Türkmen, Arap ve Asuri azınlığa karşı baskı politikaları uyguladığı görülmüştür.³

Bütün bunların yanında, ülkedeki kargaşa ortamını fırsat bilen suç çetelerinin de gerek fidye istemek amacıyla kaçırdıkları yabancı uyruklu kişilere karşı, gerekse ülkedeki iş adamlarına karşı saldırılarıyla Irak'taki şiddetin daha da tırmanmasına yol açmaları söz konusu olmuştur. 2005 yılında gerek insan hayatı kayıpları açısından, gerekse ülke istikrarı açısından en fazla zarar veren saldırılar incelenirse, uluslararası hukuka açıkça aykırı bir şekilde Irak'a demokrasi ve insan hakları getireceği iddiasıyla 2003 savaşını başlatan ABD ve müttefiklerinin ülkenin tam bir kan gölüne dönmesinden başka bir katkılarının olmadığı görülür.

Şiddetin en önemli hedeflerinden biri Irak'taki siyasetçiler, gazeteciler ve yabancı diplomatlardı. 4 Ocak'ta Bağdad valisi Ali El-Haydari'nin altı güvenlik görevlisiyle birlikte öldürülmesinin ardından 10 Ocak'ta Samarra kentinin polis şefinin de bir saldırıya kurban gitmesi, Irak'ta bizzat güvenliği sağlamakla görevli kimselerin bile güvenlikten ne kadar uzak olduğunu gösteriyordu. 2005 yılı içerisinde Iraklı politikacıları hedef alan diğer önemli saldırılar arasında, 13

³ "Iraq: Displaced Arabs from Kirkuk in need of supplies", **IRIN**, 7 Mart 2005.

Ocak'ta Şii lider Ayetullah Sistani'nin iki yardımcısının öldürülmesi,⁴ Nisan ortasında Irak Geçici Hükûmeti Başbakanı Iyad Allavî'yi hedef alan El-Kaide saldırısında Allavî'nin kurtulmasına rağmen iki korumasının öldürülmesi,⁵ Ağustos sonunda Irak Devlet Başkanı Talabani'yi hedef alan başarısız suikast girişimi sayılabilir.⁶ Gazetecileri hedef alan saldırılar konusunda ise, Şubat sonunda kaçırılan Irak Televizyonu sunucusu bir kadın gazetecinin Musul kentinde öldürülmesi,⁷ Mayıs ortasındaki saldırılarda altı gazetecinin öldürülmesi, Ağustos başında bir Amerikalı gazetecinin Basra kentinde öldürülmesi 2005 yılının örneklerinden sadece bazılarıdır.⁸ Yabancı diplomatlara yönelik saldırıların en önemlisi şüphesiz, 2 Temmuz'da kaçırılan Mısır Büyükelçisi Ihab El- Şerif'in kaçırılmasından beş gün sonra El-Kaide tarafından öldürülmesiydi. 6 Temmuz'da gerçekleştirilen bir başka saldırıdan Bahreyn Büyükelçiliği Maslahatgüzarı yaralı olarak kurtulurken, El-Kaide 25 Temmuz'da yaptığı açıklamada, daha önce kaçırdığı iki Cezayirli diplomatı öldürdüğünü duyurmuştur.⁹

Irak'taki şiddetin bir başka hedefi yeni oluşturulmakta olan Irak ordusu ve polis teşkilatı mensuplarıydı. Irak güvenlik güçlerine yönelik saldırıların önemli olanlarına dair bilgileri vermek ülkedeki istikrarsızlığın daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Şubat ayı başında Bağdat'ın güneyindeki bir polis istasyonuna gerçekleştirilen bir saldırıda 36 kişi hayatını kaybederken,¹⁰ 30 Mayıs'ta Bağdat'ın 100 Kilometre kadar güneyindeki Hilla kentinin hükûmet binası önünde gerçekleştirilen bir intihar saldırısında 21 polis,¹¹ 20 Haziran'da Kuzey Irak'ta Kürt bölgesindeki Erbil kentindeki polis merke-

⁴ "Extremisten ermorden im Irak zwei Vertreter des Schiitenführers Ayatollah Al Sistani", *Die Welt*, 14 Ocak 2005.

⁵ "Al-Qaeda says it attempted to kill outgoing Iraq PM", *AFP*, 21 Nisan 2005.

⁶ "Irak Devlet Başkanı Talabani'nin Konvoyuna Silahlı Kişilerce Ateş Açıldı", *AP*, 25 Ağustos 2005.

⁷ "TV-Moderatorin mit Kopfschuss getötet", *Der Spiegel*, 26 Şubat 2005.

⁸ "14 US marines, reporter killed in Iraq", *AFP*, 3 Ağustos 2005.

⁹ "Rebellenangriffe im Irak richten sich zunehmend auf Diplomaten", *Die Welt*, 6 Temmuz 2005; "Irak: Sarkawi-Gruppe kündigt Mord algerischer Diplomaten an", *Der Spiegel*, 26 Temmuz 2005.

¹⁰ "32 killed in Iraq attacks as suicide bombers target police", *AFP*, 7 Şubat 2005.

¹¹ "Selbstmordattentäter sprengen sich bei Polizeiversammlung im Irak in die Luft", *Die Welt*, 31 Mayıs 2005.

zine yapılan başka bir intihar saldırısında 20 polis,¹² 26 Haziran'da yine Kuzey Irak'taki Musul kentinde bir başka polis merkezine yönelik saldırıda 13 polis ölmüştür.¹³ 10 Temmuz'da Bağdat'taki bir askere alma bürosu önünde müracaat için bekleyen 400 kadar kişilik bir kalabalığı hedef alan bir saldırıda 25 kişi hayatını kaybederken 47 kişi yaralanmış,¹⁴ 29 Temmuz'da Suriye sınırı yakınındaki Musul kentine bağlı Rabia şehrindeki bir başka askere alma merkezine yönelik saldırıdaki ölü sayısı yine 25 ve yaralı sayısı da 35'in üzerindeydi. 10 Ekim'de Bağdat'ta güvenlik güçlerini hedef alan bir başka saldırıda 45 kişi,¹⁵ 12 Ekim'de Tel Afer kentindeki bir askere alma bürosu önünde gerçekleştirilen saldırıda 30 kişi,¹⁶ ve 6 Aralık'ta Bağdat'ta bir polis okulunda gerçekleştirilen bir intihar saldırısında 43 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁷

Sünni direnişçilerin, yabancı savaşçıların ve El-Kaide'nin saldırılarının yöneldiği hedeflerden biri de, düşmanla iş birliği yapmakla suçladıkları Şiilerdi. Saddam Hüseyin döneminde sahip olamadıkları iktidardan şimdi fazlasıyla pay almaya aday olan ve halkın çoğunluğunu oluşturan Şiileri kışkırtarak bir iç savaş çıkarmayı arzu eden direnişçiler bu şekilde güçlenecek istikrarsızlık sayesinde ABD ve Koalisyon ortaklarının Irak konusundaki politikalarını engellemeyi amaçlıyorlardı. Şiileri hedef alan saldırıların önemlileri şunlardı: Şubat ortasında Aşure gününde Şiilere karşı gerçekleştirilen saldırılarda 90 kişi,¹⁸ 10 Mart'ta Musul'da Şiilerin cenaze namazı kıldıkları bir camiye yapılan bir intihar saldırısında 50'den fazla kişi,¹⁹ hayatını kaybederken, Nisan ayı içerisinde direnişçiler tarafından Madaen şehrinde rehin alınan 50 Şiinin cesedi 19 Nisan tarihinde Bağdad'ın güneyinde

¹² "Mindestens 20 Polizisten sterben bei Selbstmordattentat", **Der Spiegel**, 20 Haziran 2005.

¹³ "Mindestens 31 Tote bei zwei Selbstmordanschlägen im Irak", **Die Welt**, 27 Haziran 2005.

¹⁴ "Mindestens 40 Tote bei mehreren Selbstmordanschlägen im Irak", **Die Welt**, 11 Temmuz 2005.

¹⁵ "45 Tote bei zwei Bombenanschlägen im Irak", **Die Welt**, 11 Ekim 2005.

¹⁶ "Iraq suicide bombing kills 36 police in election run-up", **AFP**, 6 Aralık 2005; "Dutzende Tote bei Selbstmordanschlag im Irak", **Der Spiegel**, 12 Ekim 2005.

¹⁷ "Al-Qaida greift Polizeiakademie an", **Der Spiegel**, 6 Aralık 2005.

¹⁸ "Bei Anschlägen im Irak sterben 90 Shiiten", **Die Welt**, 21 Şubat 2005.

¹⁹ "47 killed as suicide bomber hits Shiite funeral; Iraq government deal nears", **AFP**, 10 Mart 2005.

Dicle Nehri'nde bulunmuştur.²⁰ 31 Ağustos günü Bağdat'ta dini törenlere katılan Şiilerin geçmekte olduğu bir köprüde düzenlenen bir saldırı sırasında çıkan panik nedeniyle 953 kişi hayatını kaybederken 815 kişi yaralanmıştır.²¹ Irak Devlet Başkanı Celal Talabani'nin üç günlük yas ilan ettiği bu olayın ardından Sünni grupların da Şiilerin acılarını paylaştıkları yönündeki mesajları bir süre için iki toplum kesimi arasındaki gerilimin azalmasını sağlasa da, Ekim ayı sonuna doğru radikal Şii Lider Mukteda Es-Sadr yandaşları ile Sünni direnişçiler arasında çıkan çatışmalarda 20'den fazla insan hayatını kaybetmiştir.²² 18 Kasım tarihinde Irak'ın doğusundaki Hanekin şehrindeki Cuma namazı kılan Şiilere yönelik intihar saldırılarında ölen insanların sayısı ise 74'ü bulmuştur.²³

Irak'ta saldırıların hedeflerinden bir başkası da ülkedeki Amerikan askerleriyle diğer Koalisyon güçleri askerleriydi. Toplam 846 Amerikan askerinin daha hayatını kaybettiği 2005 yılı içerisinde 26 Ocak tarihinde direnişçiler tarafından düşürülen bir helikopterde 30 askerin hayatını kaybetmesi ABD açısından en önemli kayıplardan biri olmuştur. Aynı gün ülkenin diğer kesimlerinde gerçekleştirilen saldırılarda 6 Amerikan askerinin daha ölmesi Washington yönetiminin kaygılarını daha da artıracak bir gelişme olmuştur.²⁴ Bundan birkaç gün sonra, 30 Ocak seçimlerinin hemen öncesinde Amerikan Büyükelçisinin hedef alındığı bir başka saldırıda iki kişi hayatını kaybetmiştir.²⁵ Direnişçilerle baş edemeyen Amerikan yönetiminin 1980'li yıllarda El Salvador'da yaptığına benzer şekilde, Irak'ta isyancıların bulunup öldürülmesini hedef alan gizli "ölüm timleri" oluşturmak istediği ve bu timlerin personelini Kürt ve Şii milisler arasından seçip yetiştirmeyi düşündüğü yönünde haberler yine Ocak ayında yoğunluk kazanmıştır.²⁶ Ancak ABD'nin müttefik olarak görmek istediği Şiilerin içerisindeki bazı grupların da zaman zaman Amerikan güçlerine karşı

²⁰ "Über 50 Geiseln getötet und in Fluss geworfen", **Der Spiegel**, 20 Nisan 2005.

²¹ "Irak ruft dreitägige Staatstrauer für die Opfer der Massenpanik aus", **Die Welt**, 2 Eylül 2005.

²² "Viele Tote bei Kämpfen zwischen Schiiten und Sunniten", **Der Spiegel**, 27 Ekim 2005.

²³ "Mehr als 80 Tote bei Anschlägen im Irak", **FAZ**, 19 Kasım 2005.

²⁴ "Im Irak 31 Tote bei Hubschrauberabsturz", **FAZ**, 27 Ocak 2005.

²⁵ "Raketenangriff auf US-Botschaft in Bagdad", **Der Spiegel**, 29 Ocak 2005.

²⁶ "Killerkommandos im Irak?", **Die Welt**, 10 Ocak 2005; "Kampf gegen Aufständische im Irak: Pentagon erwägt Salvador-Option", **Der Spiegel**, 10 Ocak 2005.

çatışmaya girdikleri görülmüştür. Mayıs ayı içerisinde Mukteda Es-Sadr'a bağlı Şii milisler ile ABD askerleri arasında yaşanan yoğun çatışmalarda çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir. 24 Haziran'da Sünni direnişinin önemli merkezlerinden biri olan Felluce'de çıkan çatışmalarda ve Ekim ayı ortasındaki anayasa referandumu esnasında ABD ordusunun direnişçilere karşı gerçekleştirdiği operasyonlar sırasında 6'şar,²⁷ 3 Ağustos'taki bir başka çatışmada 14 Amerikan askerî ölmüştür.²⁸ 25 Ekim 2005 tarihinde, bir bombalı saldırı sırasında aldığı yaralar nedeniyle bir askerî hastanede ölen 34 yaşındaki bir Amerikan subayının Irak'ta savaşın başlamasından beri hayatını kaybeden 2000. Amerikan askerî olduğu açıklandı.²⁹ 2 Aralık'ta Felluce'de çıkan çatışmalarda ölen 10 Amerikan askerî bu sayıyı 2005 sonuna kadar artıran olaylardan sadece birisi olarak kayda geçse de, dünyanın "süper gücü"nün, hiç zorlanmadan kendisine bağlı bir yönetim kurmayı ümit ettiği Irak'ta düştüğü durumu ve güç politikasının gerek "güçlü"ler, gerekse "güçsüz"ler açısından dünyayı ne hale getirdiğini göstermesi açısından anlamlıydı.

Güç politikasının, sahip olduğu doğal kaynaklarla dünyanın en zengin ülkelerinden biri olmaya aday Irak'ı ne hale getirdiğini ve ABD'nin savaşı başlatmasındaki gerekçelerinden biri olan, "Irak halkını Saddam'ın baskı yönetiminden kurtarıp, onlara refah ve özgürlük getireceği" iddiasının ne kadar başarılı olduğunu daha iyi değerlendirmek açısından 2005 yılı içerisinde Irak'ta gerçekleşen en büyük saldırılara da kısaca değinmek faydalı olacaktır: 28 Şubat tarihinde Hilla şehrinde bir pazar yerinde gerçekleştirilen intihar saldırısında 130 ölü ve 133 yaralı,³⁰ 11 Mayıs'ta Tikrit, Huveyca ve Bağdat'ın güneyinde meydana gelen patlamalarda 60 ölü ve 100'den fazla yaralı,³¹ 16 Temmuz'da Bağdat yakınlarındaki Musayib kentinde gerçekleştirilen intihar saldırısında 90 ölü ve 150'den fazla yaralı,³² 14 Eylül'de Bağdat'ın Şii semtlerinin birinde günlük iş bekleyen insanların ortasında

²⁷ "Six US soldiers die in Iraq", **AFP**, 16 Ekim 2005.

²⁸ "14 US marines, reporter killed in Iraq", **AFP**, 3 Ağustos 2005; "Schwerer Anschlag auf US-Soldaten", **Der Spiegel**, 24 Haziran 2005; "Sechs US-Soldaten im Irak getötet", **Der Spiegel**, 7 Ekim 2005.

²⁹ "2000 US-Soldaten starben seit dem Beginn des Irak-Krieges", **Die Welt**, 27 Ekim 2005.

³⁰ "Mehr als 130 Tote in Hilla", **FAZ**, 2 Mart 2005;

³¹ "Blutige Anschläge und erbitterte Gefechte im Irak", **Die Welt**, 12 Mayıs 2005.

³² "Fast hundert Menschen starben im Flammeninferno", **Der Spiegel**, 17 Temmuz 2005.

patlatılan bir bomba nedeniyle 160 ölü ve 120 yaralı,³³ bundan bir gün sonra Kerkük ve Bağdat'ta gerçekleştirilen yeni bir intihar saldırısında, çoğunluğu polis 40 ölü ve çok sayıda yaralı,³⁴ 29 Eylül'de Balad şehrinde gerçekleştirilen saldırıda 95 ölü ve 100'den fazla yaralı³⁵ ve 19-20 Kasım tarihlerinde başta Bağdat olmak üzere değişik şehirlerde yapılan saldırılarda 130 ölü.³⁶

İnsan Hakları

2005 yılı insan hakları konusunda, ABD işgali altında geçen zamanın, ondan önceki Saddam Hüseyin döneminden daha iyi olmadığını kanıtlayan yeni bir yıl olmuştur. İnsanların en temel hakları olan can güvenliği ve işkence görmeme haklarının gerek direnişçiler ve gerekse ABD önderliğindeki Koalisyon ve Irak hükûmeti güçlerince yoğun şekilde ihlali devam etmiştir.³⁷

Ülkedeki tutuklulara ve sivillere yönelik şiddet uygulamaları nedeniyle zaman zaman Koalisyon askerlerinden bazılarının yargılanması gündeme gelse de,³⁸ Irak'taki savaş ortamında, kendi ülkelerinde alışık olmadıkları bir güvenlik riski altında yaşamak zorunda kaldıklarından dolayı büyük bir bölümü psikolojik bunalım içerisinde olan askerlerin önemli bir kısmının, özellikle sivil halka yönelik insan hakları ihlallerine bulaştıkları bilinmekte ve bunların çoğunun medyadan gizlendiği tahmin edilmektedir. Bunun yanında Amerikan askerlerinin karıştığı işkence skandalları konusunda, işkence izninin bizzat Pentagon'dan geldiği yönündeki haberleri doğrulayacak gelişmelerin yaşandığı sırada Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in istifasını Başkan Bush'a sunduğu, ancak Bush'un bu istifayı kabul etmediği bilinmektedir.³⁹ Yani, Irak'ta 2004 yılında ortaya çıkan Ebu Gureyb

³³ "150 killed in Iraq attacks, Zarqawi declares war on Shiites", **AFP**, 14 Eylül 2005; "Mehr als 160 Tote bei Anschlägen im Irak", **Die Welt**, 15 Eylül 2005.

³⁴ "Mehr als 30 Tote bei Anschlägen im Irak", **FAZ**, 16 Eylül 2005.

³⁵ "Mehr als 100 Tote bei Bombenserie im Irak", **Die Welt**, 1 Ekim 2005.

³⁶ "Von Stabilität keine Spur", **FAZ**, 22 Kasım 2005; "Blutiges Wochenende im Irak", **Die Welt**, 21 Kasım 2005.

³⁷ "Washington untersucht Mißhandlungen", **FAZ**, 15 Ocak 2005.

³⁸ "Fifty British troops face prosecution over murder, other crimes in Iraq", **AFP**, 27 Şubat 2005.

³⁹ "Bush lehnte zwei Rücktrittsgesuche Rumsfelds ab", **FAZ**, 5 Şubat 2005; "Rumsfeld submitted resignation twice during Abu Ghraib scandal", **AFP**, 3 Şubat 2005.

Skandalı sırasında ortaya atılan sistematik işkence uygulamaları konusunda iddialar 2005 yılında da devam etmiştir. 3 Kasım'da, eski Dışişleri Bakanı Colin Powel'in üst düzey bürokratlarından biri, Irak hapishanelerindeki işkence skandalının Rumsfeld'i de aşarak Başkan Yardımcısı Dick Cheney'e kadar uzandığını, Cheney'in emri altındaki bürokratların bizzat işkence yoluyla sorgulama izinlerinden sorumlu olduklarını açıklamıştır.⁴⁰

Irak'taki Koalisyon güçleri, tutuklular üzerinde kendi işkence ve şiddet uygulamalarının yanında, ağırlıklı olarak Şii ve Kürtlerden teşkil edilen Irak güvenlik güçlerinin, eski yönetim zamanında baskılarına maruz kaldıkları Baas yanlılarına, yakalanan direnişçilere ve azınlık mensubu bazı muhaliflere işkence yapmalarına da göz yummuşlardır. Bu durumun ülkede arzu edilen istikrarın sağlanması önünde ciddi bir engel oluşturduğunu bilen Irak hükümeti temsilcileri, Haziran sonunda yaptıkları bir açıklamada, kendi güvenlik güçlerinin yol açtığı işkence vakalarının varlığından haberdar olduklarını itiraf ederek bunların önlenmesine çalıştıklarını dile getirmişlerdir.⁴¹

Koalisyon güçlerinin insan hakları ihlalleri genel olarak Irak'ta kurdukları, BM'nin uluslararası hukuka aykırı ilan ettiği hapishanelerdeki tutuklulara yönelik işkence ve şiddet uygulanması şeklinde kendini göstermiştir. Yukarıda değinildiği gibi, bu olayların çoğunluğu kamuoyundan gizlense de, 2004'te olduğu gibi, 2005 yılında da medyaya yansıyan işkence skandalları sistematik bir politikaya dönüşen bu olayların boyutu hakkında bir fikir vermektedir: Ocak ayı içerisinde, bir İngiliz askerî çıkarıldığı askerî mahkemede, arkadaşları Iraklı sivillere işkence yaparken onları kameraya çekmek suçundan hapis cezasına çarptırılıp ordudan atılmış, bir Amerikan askerî, ağır yaralı olduğunu görmesine rağmen bir Iraklı genci öldürmesinden dolayı bir yıl hapse mahkum edilmiş ve Ebu Gureyb'teki işkence fotoğraflarında sıkça görülen bir başka Amerikalı asker Texas'taki bir askerî mahkeme tarafından 10 yıl hapis cezası almıştır. Yine Ocak ayında, üç İngiliz askerinin karıştığı bir işkence skandalıyla ilgili bir davada yayınlanan fotoğraflar, Ebu Gureyb Hapishanesi skandalına benzer bir olayın İngiltere'nin işgal bölgesinde yer alan Basra'da da

⁴⁰ "Powell-Mitarbeiter erhebt schwere Vorwürfe gegen Cheney", **Der Spiegel**, 4 Kasım 2005.

⁴¹ "US acknowledges torture at Guantanamo and Iraq, Afghanistan: UN source", **AFP**, 24 Haziran 2005.

yaşandığını gösteriyordu.⁴² Irak'ın Koalisyon güçleri tarafından işgalinin meşruluğunu kendi kamuoyuna anlatma konusunda büyük zorluklar yaşayan İngiltere Başbakanı Tony Blair'i çok daha fazla zora sokan bu görüntülerin ardından, etkili insan hakları örgütlerinden Human Rights Watch 25 Ocak'ta yayınladığı bir raporda, Irak'taki tutukluların Koalisyon ve hükûmet güçleri tarafından, tekmeden, kablolarla dövülmek ve vücutlarına elektrik verilmek suretiyle sistematik bir şekilde işkenceye maruz kaldıklarını açıklamıştır.⁴³

Mart ayı ortasında Amerikan ordusunun soruşturmaları sonucu, Afganistan ve Irak'taki hapishanelerde yaşanan işkence olaylarında hayatını kaybeden tutukluların sayısının 26 olduğu açıklandı.⁴⁴ Bu açıklamadan kısa bir süre sonra, Colorado'daki bir Amerikan mahkemesi Irak'ta üç sivil işkence yaparak yaralanmalarına sebep olmak suçundan bir Amerikan subayını suçlu bulmuş ve hapis cezasına mahkûm etmiştir.⁴⁵ Temmuz ayı içerisinde, yine işkence olaylarına karışan üç İngiliz askerî savaş suçu işlemek gerekçesiyle askerî mahkemeye çıkarılırken, Eylül'de Ebu Gureyb skandalının en çok konuşulan isimlerinden Amerikalı kadın asker Lynndie England çıkarıldığı askerî mahkeme tarafından suçlu bulunmuştur.⁴⁶ Kasım ayı ortasında, Bağdat'taki bir gizli hapishanedeki işkence iddialarının araştırılması konusunda Sünnilerden gelen, uluslararası bir araştırma talepleri ise Amerikan yönetimi tarafından reddedilmiştir.⁴⁷ Yıl içerisinde yeni işkence iddiaları, bu iddiaların ortaya çıkmasına yol açan askerlerin tutuklanması veya yargılanması ve Irak'taki hapishanelerdeki kötü koşulları protestolar devam etmiştir.⁴⁸

Irak'taki insan hakları ihlalleri konusunda Koalisyon askerlerine yöneltilen bir başka suçlama da, çatışmalar sırasında sivillerin korunması konusunda gerekli tedbirleri almayarak savaş ve isyanla

⁴² "British troops 'knew the rules', expert tells Iraq abuse case", **AFP**, 19 Ocak 2005; "Zehn Jahre Haft für Foldersoldaten", **Der Spiegel**, 16 Ocak 2005; "Britischer Soldat wegen Misshandlung von Zivilisten verurteilt", **Der Spiegel**, 11 Ocak 2005.

⁴³ "Irak. Die Mehrheit der Gefangenen wird gefoltert", **FAZ**, 25 Ocak 2005.

⁴⁴ "Mehr als 25 Tote in US-Militärgefangenschaft", **Der Spiegel**, 26 Mart 2005.

⁴⁵ "US-Gericht verurteilt Hauptmann", **Der Spiegel**, 17 Mart 2003.

⁴⁶ Katja Gelinsky "Lynndie England ist wegen der Mißhandlung von Häftlingen in Abu Ghraib schuldig gesprochen worden", **FAZ**, 28 Eylül 2005.

⁴⁷ "USA wollen keine internationale Untersuchung", **Der Spiegel**, 17 Kasım 2005.

⁴⁸ "Hungerstreik gegen Haftbedingungen", **Der Spiegel**, 24 Aralık 2005.

ilgisiz çok sayıda insanın ölümüne yol açmaları olmuştur. 8 Ocak'ta bir Amerikan ordu sözcüsünün, Kuzey Irak'ta yanlışlıkla bir evin bombalanması sonucu sivillerin hayatını kaybetmesinden dolayı özür dilemesinin ardından,⁴⁹ Şubat ortasında İngiliz askerlerinin ülkenin güneyinde altı sivil öldürdükleri açıklanmıştır.⁵⁰ Mart ortasında Amerikan askerlerinin saldırılarında üç Iraklı sivilin ölmesi ve 10'dan fazlasının yaralanması, Ağustos sonunda Amerikan savaş uçaklarının ülkenin batısındaki saldırılarında çoğunluğu çocuk ve kadın olmak üzere 56 kişinin hayatını kaybetmesi,⁵¹ Eylül ayı içerisinde Kuzey Irak'ta, Suriye sınırı yakınındaki Tel Afer kentindeki isyancılara karşı Amerikan ordusunun gerçekleştirdiği büyük saldırıda yüzlerce sivilin hayatını kaybetmesi⁵² ve Ekim ortasında Amerikan güçlerinin değişik bölgelerde gerçekleştirdiği hava saldırılarında 39 sivilin hayatını kaybetmesi⁵³ Amerikan ordusunun Irak'ta, sivillerin de zarar gördüğü saldırılarından birkaç örnek olarak verilebilir.

Pentagon'un Kasım ortasında, Irak'taki isyancılara karşı mücadelede "yangın bombası" olarak da bilinen fosfor gazını kullandığını itiraf etmesi, bunun sivillere karşı kullanılmadığını belirtse de, Irak'taki insan hakları ve savaş hukuku ihlallerinin bir başka boyutunu oluşturmuştur.⁵⁴ Bunun yanında, Amerikan yönetimi tarafından Irak'ta ihlal edilen bir başka hak da basın özgürlüğü olmuştur. 28 Eylül'de dünyanın önemli haber ajanslarından biri olan Reuters'in, Irak'taki Amerikan askerlerinin, gazetecileri öldürmek, onlara kötü davranmak ve işlerini yapmalarını engellemek suretiyle basın özgürlüğünü yoğun şekilde ihlal ettiklerini ileri sürerek bu durumun düzeltilmesi için gerekenlerin yapılmasını talep etmesi bu alandaki sayısız örneklerden sadece birisiydi.⁵⁵ Washington yönetiminin medya özgürlüğüne yönelik bir başka ihlali de, Irak'ın önemli gazetelerinde para karşılığında Amerikan yanlısı yazıların çıkması yönündeki önemli

⁴⁹ "US air strike hits wrong house, kills five in northern Iraq", **AFP**, 9 Ocak 2005.

⁵⁰ "Britische Soldaten sollen Zivilisten getötet haben", **Der Spiegel**, 16 Şubat 2005.

⁵¹ "At least 56 killed by US air strikes in Iraq", **AFP**, 30 Ağustos 2005.

⁵² "Telafer Ateş Altında", **Türkiye**, 11 Eylül 2005; "Tel Afer'de katliam var", **Yeni Şafak**, 11 Eylül 2005.

⁵³ "US air strikes kill 70 rebels in Iraq", **AFP**, 17 Ekim 2005.

⁵⁴ "Spannungen nach Foltervorwürfen im Irak", **FAZ**, 17 Kasım 2005; "US-Armee setzte Phosphor gegen Aufständische ein", **Der Spiegel**, 16 Kasım 2005.

⁵⁵ "Reuters slams US for hampering journalists in Iraq", **AFP**, 28 Eylül 2005.

eleştiriler alan politikası olmuştur.⁵⁶ Irak'ta savaşın başından beri Amerikan askerleri ya da direnişçiler tarafından öldürülen gazetecilerin toplam sayısı ise 30'u geçmiştir.⁵⁷

30 Ocak Seçimleri ve Irak Geçici Hükûmeti

30 Ocak seçimleri, her ne kadar geçici bir parlamento ve bu parlamentonun içinden çıkacak geçici hükûmeti belirleyecek olsalar da, ülkenin geleceğinin nasıl şekilleneceği konusunda çok büyük önem arz ediyorlardı. Amerikan yönetimi açısından bu seçimler, Irak'ta kurmak istedikleri istikrarlı bir yönetim açısından çok önemli bir aşamayı ifade ediyordu. Seçimlerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilip ülkede istikrarın sağlanmasının Washington'a yönelik eleştirileri ortadan kaldıracığı ve savaşın başlangıcındaki uluslararası hukuka aykırı durumu unutturacağı ümit ediliyordu. Irak'ın kendi iç dengeleri açısından ise, gerek genel seçimlerdeki, gerekse eş zamanlı olarak yapılan vilayet konseylerinin seçimlerindeki oy dağılımının, ülke ve vilayetlerin yönetiminde kimin daha çok söz sahibi olacağı konusunda en önemli belirleyici olması bekleniyordu.

30 Ocak seçimleri analiz edilirken ilk değinilmesi gereken konu, bu seçimlerin yoğun bir şiddet ortamı içerisinde yapıldığı ve bu şiddet nedeniyle zaman zaman ertelenmesinin gündeme gelmesidir.⁵⁸ Seçimleri boykot eden Sünni Arapların içerisinde çıkan direnişçilerin gerçekleştirdiği saldırıların boyutlarından endişeye kapılan Irak Geçici Yönetimi Başbakanı Iyad Allavî'nin, 10 Ocak'ta, seçimlerin zamanında ve bütün ülkeyi kapsayacak şekilde yapılması konusunda şüphelerini açıklamasının ardından⁵⁹ Amerikan yönetimi, seçimlerin kararlaştırıldığı gibi 30 Ocak'ta yapılacağını, bunu engellemeye çalışanların başarılı olamayacağını açıklamıştır.⁶⁰ Seçimlerin eksiksiz olmayacağını kabul eden Washington, bütün eksikliklerine rağmen yapılacak olma-

⁵⁶ "Bush lässt Berichte über gefällige Artikel prüfen", *Der Spiegel*, 2 Aralık 2005.

⁵⁷ "Journalists killed in Iraq since US invasion", *AFP*, 3 Ağustos 2005.

⁵⁸ "Iraqi polling centre bombed by rebels as pre-electoral violence plagues Iraq", *AFP*, 14 Ocak 2005.

⁵⁹ "Allawi: Nicht überall wird gewählt werden können", *FAZ*, 12 Ocak 2005.

⁶⁰ "Bush und Alawi beharren auf Wahltermin", *Der Spiegel*, 12 Ocak 2005.

ların bile Irak halkı açısından büyük bir başarı sayılacağını ifade etmiştir.⁶¹

Seçim günü yaklaştıkça Irak'ta şiddetin giderek arttığı görülmüştür. 17 Ocak'ta Sünnilerin çoğunlukta olduğu Ramadi kentinde iki Şii direnişçiler tarafından vahşi bir şekilde kafaları kesilerek öldürülürken, 18 Ocak'ta seçim hazırlıklarında görevli olan iki kişi daha, seçimlerin yapılmasına karşı çıkan radikal örgütler tarafından öldürülmüştür.⁶² Halkı korkutarak seçimlerden uzak tutmaya yönelik saldırılar seçim günü daha da artmıştır. Başta Bağdat ve Basra olmak üzere birçok kentteki seçim büroları önünde patlatılan bombalarda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.⁶³

Gerek bu saldırılar, gerekse Kürtler gibi bazı grupların, çoğunlukta oldukları bölgelerdeki Türkmenler ve Asuriler gibi azınlıkların oy kullanmalarını engelleyici tutumları tarafından gölgelenseler de, katılım oranının %58 olarak açıklandığı 30 Ocak seçimleri başta ABD olmak üzere birçok ülke tarafından başarılı olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴ Amerikan Başkanı Bush, seçimlerin yapıldığı gün yaptığı açıklamada, Irak halkının büyük riskler altında seçime katılmalarının demokrasiye olan inançlarını gösterdiğini ifade ederken,⁶⁵ Arap basınında da, seçimlerin gerçekleştirilebilmiş olmasının büyük bir başarı ve kazananın da Irak olduğu yönünde yorumlar ağırlık kazanmıştır.⁶⁶ AB ülkeleri de, 2003 Savaşı sırasındaki pozisyonlarından bağımsız olarak, parlamento seçimlerini Irak'ta demokrasiye geçişin önemli bir adımı olarak değerlendirerek, ülkenin yeniden inşası konusunda her türlü yardımı yapacaklarını tekrarlamışlardır.⁶⁷ Ancak bu kitabın Türkiye'nin Ortadoğu politikasının incelendiği bölümde değinildiği gibi, bazı kesimlerin oy kullanmasının engellenmesi, vilayet konseylerine ilişkin sonuçlara etki edecek şekilde gerçekleştirilen göç hareketleri ve

⁶¹ "US-Regierung: Irak-Wahlen werden nicht perfekt sein", **Der Spiegel**, 13 Ocak 2005.

⁶² "Schiiiten vor Publikum geköpft", **Der Spiegel**, 17 Ocak 2005; "Terrorgruppe richtet Wahlhelfer hin", **Der Spiegel**, 19 Ocak 2005.

⁶³ "Dutzende Tote bei Attacken auf Wahllokale", **Der Spiegel**, 30 Ocak 2005.

⁶⁴ "Boucher: Seçimler son derece şeffaf bir ortamda yapıldı", **ASR**, 2 şubat 2005. (DBT).

⁶⁵ "Bush zur Wahl: "Ein Bekenntnis für die Demokratie", **Der Spiegel**, 30 Ocak 2005.

⁶⁶ "Arabische Presse: "Der Irak gewinnt die Wahl", **Der Spiegel**, 31 Ocak 2005.

⁶⁷ "Internationales Lob für die Wahlen im Irak", **Die Welt**, 1 Şubat 2005.

Sünnilerin boykotu nedeniyle, Türkiye gibi ülkelerden seçimlerin demokratik niteliğine dair ciddi eleştiriler gelmiştir.⁶⁸

Seçimlerin resmî sonuçları 13 Şubat tarihinde açıklandığında tahmin edildiği gibi Şiilerin en fazla oyu aldığı görülmüştür.⁶⁹ Abdülaziz El-Hekim, İbrahim El-Caferi ve Ahmet Çelebi liderliğindeki “Birleşik Irak İttifakı” oyların %48’ini alarak 275 sandalyeli mecliste 140 milletvekili çıkarmıştır. Celal Talabani ve Mesud Barzani liderliğindeki “Kürt İttifakı”, gerek kendi halkları arasındaki seçime katılma oranının çok yüksek olması ve gerekse Sünnilerin seçim boykotu nedeniyle, ülkedeki nüfusa oranlarının üzerinde oy alarak, %25 oyla 75 milletvekilliği kazanmıştır.⁷⁰ Seçimlere girildiği sıradaki geçici hükûmetin başbakanı olan İyad Allavi’nin lideri olduğu “Ulusal Irak Listesi” %13 oyla 40, devlet başkanı olan Gazi El-Yaver’in partisi “İraklılar” %1,7 oyla 5 sandalye kazanmıştır. İki milyonu aşkın nüfuslarıyla Irak’ta Araplar ve Kürtlerin ardından üçüncü büyük etnik unsuru oluşturan Türkmenler ise bölünmüş olarak girdikleri 30 Ocak seçimlerinde bir varlık gösterememişlerdir. Türkmen nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan Şii Türkmenler, Irak’ın geneline hitap eden Şii partilerin, geriye kalan Sünni Türkmenlerin bir kısmı, bulundukları bölgelerde etkin olan Kürt partilerinin listelerinden, diğerleri de Türkiye tarafından desteklenen ve aşırı bir şekilde Türkiye yandaşı olarak tanınmaya başlayan Irak Türkmen Cephesi listesinden seçime katılmışlardır.⁷¹ Seçimin ardından, Birleşik Irak İttifakı listesinden 5, Kürt İttifakı listesinden 4 ve Irak Türkmen Cephesi listesinden 3 olmak üzere toplam 12 Türkmen’in parlamentoya girebildiği görülmüştür. Bu durum, toplam nüfusa oranları %9 civarında olan Türkmenlerin parlamentoda ancak %4’lük bir temsil oranına sahip olacakları anlamına geliyordu. Buna karşılık, ülke nüfusunun % 20’sini oluşturan Kürtler parlamentodaki toplam sandalyelerin %28’ini elde etmişlerdi.

Seçimlerin ardından sıra yeni hükûmet başkanının ve devlet başkanının kim olacağını belirlemeye gelmişti. Bu konuda meclisin, 15 Ağustos’a kadar yeni Irak anayasasını hazırlamak gibi çok önemli bir

⁶⁸ http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/BasinEnformasyon/Aciklamalar/2005/Ocak

⁶⁹ “Iraq: Focus on election outcome”, *IRIN*, 14 Ocak 2005.

⁷⁰ “Irak... Sistani’nin listesi seçimlere ağırlığını koydu”, *AFP*, 14 şubat 2005. (DBT).

⁷¹ Gökhan Çetinsaya, “SETA Irak Dosyası: Irak’ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye”, 2 Mart 2006, http://www.setav.org/document/SETA_Irak_Dosyasi_02_03_06.pdf, s. 43-44.

görevi olduğu da düşünüldüğünde, çoğunluğu oluşturan Şiiler ve Kürtler arasında bir uzlaşya ihtiyacı vardı. Çünkü sahip olduğu 140 sandalyeyle parlamentoda mutlak çoğunluğa sahip olmasına rağmen Şiilerin en büyük partisi olan Birleşik Irak İttifakı'nın, gerek yeni devlet başkanını belirlerken, gerek anayasanın hazırlanması sırasında ve gerekse önemli hükûmet kararlarında üçte ikilik bir çoğunluğa ihtiyacı olacaktı. Ayrıca, seçimlere katılmasalar da bazı Sünni gruplar iktidardan pay istemekteydiler ve onları karar mekanizmalarının tamamen dışında bırakmak ülkedeki isyan dalgasını daha güçlendireceği için Washington'dan, Sünnilerin de iktidara ortak edilmesi yönünde baskılar gelmekteydi. Bu durumda, tüm tarafların üzerinde ittifak edecekleri bir başbakan ve bir devlet başkanının belirlenmesi gerekiyordu. Çok zorlu bir görüşme ve tartışma sürecinin ardından, seçimlerin yapılmasından yaklaşık iki ay sonra, 6 Nisan'da Kürt İttifakı liderlerinden Celal Talabani Irak Geçici Ulusal Parlamentosu tarafından devlet başkanı seçilmiş, devlet başkan yardımcılıkları görevlerine ise Sünni Gazi El-Yaver ile Şiilerden Adil Abdül Mehdi getirilmiştir.⁷² Talabani başkan olarak yemin edip göreve başladığı 7 Nisan'da da, meclisin daha önce üzerinde anlaştığı Birleşik Irak İttifakı'ndan İbrahim El-Caferi'yi geçici yönetimin başbakanı olarak atamıştır.⁷³ Caferi'nin, ancak 28 Nisan'da aldığı güvenoyuyla görevine başlayabilen ve 36 bakandan oluşan kabinesinde büyük ağırlığa sahip Şiilerin ve Kürtlerin yanında Sünniler, Hristiyanlar ve Türkmenler de temsil edilmiştir. Aynı zamanda kurulacak geçici hükûmetin sanayi bakanı da olacak olan Sünni politikacı Hacim El-Hasani'nin 4 Nisan'da Parlamento başkanlığına seçildiği de düşünülürse, Washington yönetiminin, güvenmediği geçici müttefiki Şiiler, daha çok güvendiği geçici müttefiki Kürtler ve "geçici olarak" kendisine karşı en güçlü muhalefeti oluşturan Sünniler arasında hassas bir denge kurduğu gözlenmekteydi.

Anayasa Referandumu

30 Ocak seçimleriyle oluşturulan parlamentonun en önemli görevi, Irak için demokratik bir anayasanın oluşturulması ve bu anayasanın kuracağı yeni hukuk sisteminin bir parçası olacak seçim kanunlarıyla bir asıl parlamentonun belirlenmesiydi. Daha önceden belirlenen takvime göre 15 Ağustos'a kadar hazırlanacak taslağın, bundan

⁷² "Celal Talabani, Irak meclisi tarafından devlet başkanlığı'na seçildi", *AFP*, 6 Nisan 2005. (DBI).

⁷³ "Dschaafari zum Premier des Irak ernannt", *Die Welt*, 8 Nisan 2005.

iki ay sonra yapılacak bir referandumla oylanması sonucu ortaya çıkması düşünülen yeni anayasanın, parlamento içerisinde oluşturulacak bir komisyon tarafından şekillendirilmesi öngörülse de, Irak'ta bulunduğu askeri gücüyle bu ülke politikasında önemli bir rol üstlenen Washington yönetiminin anayasanın hazırlanması sürecine yoğun müdahaleleri olmuştur.

Anayasanın hazırlanması sırasında birçok konuda, ülkedeki etnik ve mezhepsel bölünmüşlüğü de yansıtan şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Bunlardan en önemlileri, eskiden sahip oldukları iktidarı kaybetmenin şokunu yaşamaya devam eden Sünni Arapların yeni düzene ayak uydurup, anayasanın hazırlanması çalışmalarına ve referanduma katılıp katılmayacakları, Irak devletinin kurulmasından beri taşıdıkları bağımsız bir devlet kurma hayallerini gerçekleştirmeleri konusunda uygun şartların henüz oluşmadığını gören Kürtlerin, yeni anayasayı en azından güçlü bir otonomiye sahip olacak şekilde düzenleme arzularının başarılı olup olmayacağı ve İran'dakine benzer bir İslami Şii devleti kurma hayali taşıyan Şiilerin çoğunluğunun anayasayı bu istekleri doğrultusunda şekillendirip şekillendiremeyecekle-riydi.⁷⁴

Bu tartışmalara ve uzlaşmaz görünen çıkarlara rağmen, Washington yönetiminin de büyük uğraşları sonunda, Anayasayı hazırlamakla görevli komisyon hazırlamış olduğu taslağı, öngörüldüğü gibi 15 Ağustos'ta sunmayı başarmıştır.⁷⁵ Ancak özellikle Sünni Arapların karşı çıkması nedeniyle, parlamentonun bu taslağı oylaması gecikmiş, oylama önce 22 Ağustos'a sonra da 25 Ağustos'a ertelenmiştir.⁷⁶ Bu tarihte yapılan görüşmelerde de ortak bir metin üzerinde uzlaşılabilmesi üzerine Amerikan Başkanı Bush bizzat devreye girerek, Şiileri, anayasa konusunda en fazla itirazı dile getiren Sünni Araplar lehinde tavizler vermeye çağırmıştır.⁷⁷ Sünni Arapların destek vermediği bir anayasa taslağının kabul edilmesinin zor olduğunu ve ülkenin bu durumda istikrara kavuşmasının mümkün olmadığını bilen Irak Devlet Başkanı Talabani de, Sünnilerin isteklerinin karşılanması gerektiği-

⁷⁴ Helle Dale, "Demokrasiyi sağlamaya çalışmak", **Washington Times**, 25 Ağustos 2005. (DBI)

⁷⁵ "Irak: Verfassungsentwurf fertig gestellt", **Der Spiegel**, 15 Ağustos 2005.

⁷⁶ "Irakische Verfassung: Ratselraten über Parlamentsabstimmung", **Der Spiegel**, 25 Ağustos 2005.

⁷⁷ "Bush schaltet sich in Verfassungsstreit ein", **Der Spiegel**, 26 Ağustos 2005.

ni açıklamıştır.⁷⁸ Ancak Bush'un bu çabaları sonrasında anayasa taslağında Sünnilerin istediği yönde bazı değişiklikler yapılmasına rağmen, taslak 28 Ağustos'ta Sünnilerin katılımı olmadan, Şiiler, Kürtler ve diğer toplum kesimlerinin katılımlarıyla imzalanmıştır.⁷⁹ Ancak ABD'nin Irak Büyükelçisi Zalmay Halilzad, bu imzaya rağmen Sünni Arapların onayının elde edilmesi için söz konusu taslak üzerinde daha fazla değişiklik yapılabileceğini açıklamıştır. Bunun ardından yürütülen yoğun görüşmeler sonucunda, önemli Sünni gruplarının temsilcileri, anayasa taslağında, özellikle federalizmin gevşetilmesi yönünde yapılan değişiklikler karşılığında Eylül ortasında, taslağa dair anlaşmayı imzalamışlar, ancak taslağın düzeltilmesine yönelik taleplerini de sürdürmüşlerdir.⁸⁰

Mevcut seçim yasasına göre, referandumda en az üç vilayette üçte iki çoğunlukla reddedilmesi durumunda anayasanın kabul edilmemiş sayılacağından ve Sünni Arapların çoğunlukta olduğu Anbar, Diyala ve Selahaddin vilayetlerinde bu kadar çoğunlukla anayasanın reddedileceğinden korkulduğu için, bu durumu engellemek amacıyla parlamentonun Ekim ayı başında seçim yasasında yaptığı değişiklik başta BM olmak üzere uluslararası camia tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. ABD'nin de bu eleştirilere katılması üzerine parlamento geri adım atmak zorunda kalmış ve 6 Ekim tarihinde söz konusu değişikliği geri almıştır.⁸¹

Referandumun yapılacağı 15 Ekim tarihine yaklaşıncaya kadar, Sünni Arapların, özellikle, ülkeyi bölünmeye götüreceğini iddia ettikleri federalizm konusunda itirazları ve iyileştirme talepleri sürmüştür. En son olarak 11 Ekim'de, Irak Ulusal Meclisi Başkanı Haşim El-Hassani ve Devlet Başkanı Yardımcısı Gazi El-Yaver'in de aralarında bulunduğu Sünni kesimden değişik politikacıların da katılımıyla yeni bir uzlaşya varılmıştır. Buna göre, federalizmin sınırlarının ne olacağı gibi üzerinde anlaşılabilen konular anayasa taslağının dışında kalmış ve 15 Aralık sonrası oluşacak yeni parlamentonun yapacağı yasal

⁷⁸ "Irak Devlet Başkanı: Sünnilerin İstekleri Karşılanmalı", **AP**, 25 Ağustos 2005.

⁷⁹ "Irakischer Verfassungsentwurf unterzeichnet, Sunniten verweigern Zustimmung", **Der Spiegel**, 26 Ağustos 2005.

⁸⁰ "Sunniten unterzeichnen Verfassungsentwurf für den Irak", **Die Welt**, 19 Eylül 2005; "Irak'ın en büyük Sünni partisinin lideri, taslak anayasada değişiklik yapılmasında ısrar ediyor", **AP**, 29 Eylül 2005. (DBI).

⁸¹ "Parlament nimmt Wahlrechtsänderung zurück", **Der Spiegel**, 6 Ekim 2005.

düzenlemelere bırakılmıştır.⁸² Buna rağmen Sünni Arapların çok büyük bir çoğunluğu 15 Ekim’de gerçekleştirilen referanduma katılmış ve katılanların çoğunluğu da anayasa taslağının reddi yönünde oy kullanmıştır.⁸³ Ancak, Sünni Arapların yoğun olarak yaşadığı eyaletlerde referanduma katılım oranı %24’te kalmasına rağmen, Irak’ın genelinde bu oranın % 63’ü bulması ve anayasanın kullanılan oyların %78’i ile kabul edilmesi, Washington yönetimi tarafından büyük bir başarı olarak değerlendirilmiştir.⁸⁴ ABD gibi, Irak’ta Kürtler ve Şiiler ile uluslararası alanda BM ve AB başta olmak üzere uluslararası örgütler ve onların önde gelen üyeleri, Irak’ta referandumun gerçekleştirilmesini öven sözler sarf etmişlerdir.⁸⁵

Referandum sonuçları henüz belli olmadan yapılan bu övgülerin yerini, sonucun olumsuz olabileceği yönünde işaretlerin gelmesi üzerine kısa sürede endişe almıştır. Sünni Arapların çoğunlukta olduğu ve katılımın çok az olduğu vilayetlerin sadece ikisinde anayasa taslağının üçte ikinin üzerinde bir çoğunlukla reddedildiğinin anlaşıldığı 25 Ekim tarihinde ABD ve dostları rahatlamış ve kritik bazı vilayetlerde seçim sonuçlarının Koalisyon güçleri tarafından manipüle edilmiş olabileceği söylentileri arasında, anayasanın Irak halkı tarafından kabul edildiğini açıklamışlardır.⁸⁶

Önceden belirlenmiş takvime uyulması amacıyla ABD baskısı altında hazırlanan, bu nedenle de Irak’taki bütün etnik ve mezhepsel kesimler arasında bir uzlaşmaya dayanmaktan uzak olan ve federalizm gibi önemli konuların dışarıda bırakıldığı Yeni Irak Anayasası’nın temel özelliği Irak için, “geniş bir adem-i merkeziyet ve gevşek bir federasyona” dayalı bir siyasal sistem modeli getirmesidir.⁸⁷ 144

⁸² Gökhan Çetinsaya, “SETA Irak Dosyası: Irak’ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye”, 2 Mart 2006, http://www.setav.org/document/SETA_Irak_Dosyası_02_03_06.pdf, s. 22

⁸³ “Sunni Arab province rejects Iraq constitution”, **AFP**, 16 Ekim 2005.

⁸⁴ “Bush praises Iraq referendum as ‘positive day’ for world peace”, **AFP**, 16 Ekim 2005.

⁸⁵ “World congratulates Iraq on referendum vote”, **AFP**, 16 Ekim 2005; Carlos Hamaan, “Iraq’s Shiites dance after voting ‘yes’ on constitution”, **AFP**, 15 Ekim 2005; “Annan congratulates Iraq on referendum”, **AFP**, 15 Ekim 2005; “Moscow welcomes Iraq referendum”, **AFP**, 16 Ekim 2005; “Iraq referendum step in right direction: Arab League”, **AFP**, 16 Ekim 2005.

⁸⁶ “Endergebnis: Irakische Verfassung ist angenommen”, **Der Spiegel**, 25 Ekim 2005.

⁸⁷ Gökhan Çetinsaya, “SETA Irak ...”, s. 22

maddeden oluşan Anayasanın temel düzenlemelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Yönetim şekli ve yasamanın kaynağı: Bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımlanan Irak'ın, temsili parlamenter sisteme sahip, demokratik bir federal cumhuriyet olduğunun belirtilmesinin ardından, İslam'ın devletin resmî dini olduğu, İslam'ın kurallarıyla çelişen yasa çıkarılamayacağı belirtilmiş, ancak bunu dengelemek için demokrasi-nin ilkeleriyle ve anayasada sayılan haklarla çelişen yasaların çıkarılamayacağı ifadeleri eklenmiş ve Hristiyanlar ve Yezidiler gibi dini azınlıkların ibadet ve inanç özgürlükleri de garanti altına alınmıştır.⁸⁸

Ulusal kimlik: Pek çok milliyet, din ve mezhepten oluşan, İslam dünyasının bir parçası ve Arap Birliği'nin kurucu ve aktif bir üyesi olarak tanımlanan Irak'ın iki resmî dili Arapça ve Kürtçe olduğu, Türkmençe ve Asuri dilinin de, bu dilleri konuşan toplumların yoğun olarak yaşadığı idari bölgelerde diğer iki resmî dili oluşturduğu belirtilmiştir.⁸⁹

Federalizm: Kürtlerin kuzeyde özerkliklerini sürdürme haklarını tasdik eden Anayasa, aynı zamanda diğer vilayetlerin de bölgesel yönetim kurmalarının önünü açtığından, Şiilerin de çoğunlukta bulundukları dokuz vilayette Kürtlerinkine benzer bir "bölge" kurabilecekleri ve bunun da İran'ın etkisi altına gireceği endişelerine yol açmıştır. Özellikle Sünni Araplar, Anayasadaki federalizm konusundaki düzenlemelerin ülkenin bölünmesine yol açacağını ileri sürmektedirler ki, onların bu konudaki endişeleri, değişik gerekçelerle de olsa, Irak'ın komşularının çoğu tarafından paylaşılmaktadır. ABD ve diğer Arap ülkelerinden gelen açıklamalar, onların bu endişelerinin paylaşıldığını göstermekteydi. Amerikan Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, Irak'taki tarafların "federalizmin tam olarak ne anlama geldiği konusunda bir tartışmaya gireceklerini tahmin ettiğini" ifade ederken, Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa, "Irak'ın bir iç savaşa doğru yaklaştığını düşündüğünü" açıklamıştır.⁹⁰

⁸⁸ "Irak'ın taslak anayasasındaki önemli maddeler ve temel anlaşmazlıklar", **AP**, 14 Ekim 2005.

⁸⁹ "Hintergrund: Wichtigste Punkte des irakischen Verfassungsentwurfs", **Der Spiegel**, 29 Ağustos 2005; Gökhan Çetinsaya, "**SETA Irak...**", s. 21

⁹⁰ Tülin Daloğlu, "Irak'taki Anayasa oylaması ve bölgenin geleceği", **Washington Times**, 11 Ekim 2005.

Anayasa, federal yönetimin kendine has yetkilerini ve bölgesel yönetimlerle paylaştığı yetkilerini saydıktan sonra, bunların dışında kalan alanlarda bölgesel yönetimlerin yetkili olduğunu belirtmektedir. Buna göre, dış politikanın belirlenmesi, uluslararası anlaşmaların imzalanması, Irak'ın sınırlarının korunması ve güvenlik politikalarının belirlenmesi, maliye ve gümrük politikalarının belirlenmesi, vatandaşlıkla ilgili konuların düzenlenmesi, Irak'a dışarıdan gelen su kaynaklarına ilişkin politikaların belirlenmesi ve genel bütçenin hazırlanması gibi sınırlı bazı konular federal yönetimin yetki alanına girerken, federal yönetimin bölge yönetimleriyle paylaşacağı yetkiler de sınırlı tutulmuş, buna karşılık bölge yönetimlerine bırakılan yetkiler oldukça geniş olmuştur. Kendi anayasaları, yargı ve bütçe yetkileri olacak olan bölge yönetimleri, kendi polis ve güvenlik güçlerini kurabileceklerdir. Bölgelere verilen çok önemli bir ayrıcalık da, federal merkezin özel yetkileri içinde sayılmayan konularda federal yasaların kendi bölgesel yasalarıyla çelişmesi durumunda bölgesel yasaların üstün olacağı düzenlemesiydi.⁹¹

Petrolün zenginliğinin paylaşımı: Anayasa, Irak'ın petrol sanayisinin işletilmesinde ve tüm Irak halkının malı olarak tanımladığı petrol ve gazdan elde edilecek gelirin adil bir biçimde dağıtılmasında başlıca rolü merkezi yönetime verse de, çoğunlukla ülkenin petrol rezervleri bulunmayan orta bölgesinde yaşayan ve bu gelirlerden mahrum kalmaktan korkan Sünni Araplar, petrol zengini bölgelerde yaşayan Şiiler ve Kürtlerin aslan payını aldıklarını düşünmektedirler.⁹² Petrol açısından zenginliğiyle bilinen ve Kürtler, Türkmenler ve Araplar arasında önemli bir gerginlik kaynağı olan Kerkük konusunda ise, Anayasanın getirdiği düzenleme bu kentin 2007 sonuna kadar Kürt Bölgesi'ne katılımını kolaylaştıracak bir işlem olarak yorumlanarak endişelere yol açmıştır. Söz konusu düzenlemeye göre "Kerkük ve diğer ihtilaflı bölgelerde halkın iradesini tespit etmek amacıyla yapılacak oylamadan" ve bunun 2007 sonuna kadar yapılmasından bahsedilmekteydi. 2003 Savaşından beri, ABD'nin Irak'taki en önemli müttefikleri olarak Kuzey Irak'ta sahip oldukları gücü Kerkük'ün nüfus yapısını değiştirmek konusunda kullanmaktan çekinmeyen Kürtlerin,

⁹¹ Gökhan Çetinsaya, "SETA ...", s. 22

⁹² "Irak'ın ...", AP, 14 Ekim 2005.

bu şehri Kürt Bölgesi'nin başkenti yapmak istedikleri yönündeki açıklamaları düşünülürse bu endişelerin nedeni daha iyi anlaşılabilir.⁹³

Saddam Hüseyin'in Baas Partisi üyelerinin hükûmete ve siyasi yaşama katılımın engellenmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının öngörüldüğü Anayasanın değiştirilmesi konusunda ise, parlamentodaki üçte iki çoğunlukla kabul edilecek değişikliklerin halkın oyuna sunulması usulü benimsenmiştir.⁹⁴ Irak'taki bütün tarafların çıkarlarını yansıtmaya çalışırken sürdürülmesi zor bir sistem kuran Anayasanın 15 Aralık'ta gerçekleştirilecek seçimler sonrasında oluşacak yeni hükûmetin göreve başlamasıyla yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁵

15 Aralık Seçimleri

Anayasa referandumunun ardından Irak'taki siyasal sistemin gelişimi açısından gözler 15 Aralık'ta gerçekleştirilecek Parlamento seçimlerine çevrilmiştir. 30 Ocak seçimlerinden farklı olarak, artık geçici nitelik taşımayacak parlamento ve hükûmeti belirleyecek bu seçimler konusunda Amerikan yönetiminin en fazla önem verdiği konu, 30 Ocak seçimlerine ve Anayasa referandumuna katılımları % 25'in altında kalan Sünni Arapların, artık siyasal sisteme katılımının sağlanmasıydı. Çünkü Sünnilerin muhalif olarak kalmaya devam ettiği bir Irak'ta istikrarın sağlanması ve ABD dostu sağlam bir yönetimin oluşturulması mümkün görünmüyordu. Hatta uzun vadede, Ortadoğu'daki en büyük düşmanı olan İran'a sekte bağlar nedeniyle çok yakın duran Irak Şiileriyle sorun yaşaması durumunda, onları dengelemek konusunda Kürtlerin yanında Sünni Arapların da ikinci bir müttefik olarak görülmek istenebileceği düşünülürse Washington yönetiminin Sünnilerin seçime katılımının sağlanması konusuna neden bu kadar önem verdiği daha iyi anlaşılabilir.

Sünni Arapların seçime katılımı konusunda ABD, Irak konusunda bir türlü anlaşamadığı ve sürekli gerginlikler yaşadığı Türkiye'nin büyük desteğini görmüştür. 2003 Savaşı'na destek vermemesi

⁹³ Gökhan Çetinsaya, "SETA ...", s. 25; Tülin Daloğlu, "Irak'taki ...", *Washington Times*, 11 Ekim 2005.

⁹⁴ "Irak'ın ...", *AP*, 14 Ekim 2005.

⁹⁵ http://www.auswaertiges-amt.de/www/en/laenderinfos/laender/laender_ausgabe_html?type_id=12&land...

yüzünden Washington yönetiminin öfkesini üzerine çeken ve Kuzey Irak'taki PKK örgütlenmesi konusunda ABD'nin yardımını bulamayan Ankara'yı bu desteğe iten en önemli gerekçe ise kendi çıkarlarını da Irak'taki Sünni Arapların desteklenmesinde görmesiydi. Irak'ın parçalanmasının önündeki en büyük engel olarak görülen Sünni Arapların, mümkün olan en yüksek düzeyde yeni Irak yönetiminde yer almasının, ülkenin bölünmesini ve dolayısıyla Kuzey'de bir Kürt devletinin kurulmasını önleyeceğini düşünen Ankara, 4 Aralık'ta Iraklı Sünni liderlerle Amerikalıları İstanbul'da bir araya getirerek, Sünni Arapların seçimlere katılmaya ikna edilmesi konusunda büyük bir rol oynamıştır.⁹⁶

Irak'ta Sünni Arapların sistem dışı kalması sonucu oluşacak bir kaos ortamında ülkenin bölünmesi sonucu İran'dan Lübnan'a kadar uzanacak bir Şii kuşağı oluşmasından çekinen diğer bazı Sünni Arap devletlerinin de ABD ve Türkiye'nin bu çabalarına destek vermesi sonucu 15 Aralık seçimleri Sünnilerin de yoğun katılımıyla gerçekleştirildi.⁹⁷ Sünni Arapların çoğunlukta olduğu Anbar, Diyala ve Selahaddin vilayetlerinde seçime katılma oranı % 85'le, genel katılım oranı olan %79'un üzerinde gerçekleşmiştir. Bu rakam Şii vilayetlerdeki katılım oranının (%70) çok üzerinde, Kürtlerin çoğunlukta olduğu vilayetlerdeki katılım oranının ise (%89) biraz altındaydı.⁹⁸

Seçim sonuçlarına bakıldığında ise, Sünni Arapların bu defa seçimlere katılmasının 30 Ocak seçimlerine oranla diğer partilerin oy oranlarını ve kazandıkları milletvekilliği sayılarını düşürdüğü görülmüştür. Parlamentodaki mutlak çoğunluğunu kaybeden Şiilerin ortak partisi "Birleşik Irak İttifakı" oyların %41'ini alarak 128 milletvekili çıkarmıştır. Devlet Başkanı Talabani ile Kürt Bölgesi Başkanı Barzani'nin liderliğindeki "Kürt İttifakı" da, Kürt bölgelerindeki seçime katılma oranı 30 Ocak seçimlerine göre daha da artmış olmasına rağmen, oy kaybına uğrayarak %21 oyla 53 milletvekilliği kazanmıştır. Ancak Kürt İttifakı'nın oy kaybının bir nedeni de, 30 Ocak seçimlerinde bu ittifaka dahil olan Selahaddin Muhammed Bahaddin'in 15 Aralık seçimlerine ayrı bir parti olan Kürdistan İslami Birliği (KİB) ile girmesiydi. KİB'in aldığı oylar da hesaba katılınca Kürtlerin toplam oyları 23'e ve milletvekillerinin sayısı da 58'e çıkmaktadır. Diğer etnik

⁹⁶ "Türkiye devreye girdi. Sünniler seçime katılacak", *Yeni Şafak*, 5 Aralık 2005.

⁹⁷ "Weitgehend friedliche Parlamentswahlen im Irak", *Die Welt*, 16 Aralık 2005.

⁹⁸ Gökhan Çetinsaya, "SETA ...", s. 19

ve sekter grupların oy oranlarının azalmasına yol açan Sünni Arapların da seçimlere tek bir parti çatısı altında girmediği görülmüştür. En büyük partileri olan Irak Tevafuk Cephesi %15 oyla üçüncü parti olarak 44 Milletvekili çıkarırken, diğer Sünni partileri Irak Ulusal Diyalog Cephesi 11, Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu 3 ve Irak Milleti Listesi 1 milletvekilliği kazanmıştır. Böylece toplam olarak 59 milletvekili çıkarılan Sünni Araplar, parlamentoda Kürtlerden daha güçlü hale gelmişlerdir.⁹⁹

Ancak gerek Şii partiler, gerekse Kürt ve Sünni partiler içerisindeki oyların bir kısmının Türkmenlere ait olduğunu da belirtmek gerekir. 30 Ocak seçimlerinde olduğu gibi 15 Aralık seçimlerine de farklı partilerin çatısı altında giren Türkmenlerin parlamentoya soktukları milletvekili sayısı 12'den 7'ye düşmüştür. Bunlardan sadece 1'ini, Türkiye tarafından desteklenen Sadettin Ergeç liderliğindeki Irak Türkmen Cephesi çıkarırken, 4'ü Şiilerin Birleşik Irak İttifakı'ndan, 1'i Kürt İttifakı'ndan ve 1'i de Sünnilerin Irak Tevafuk Cephesi'nden parlamentoya girmiştir.¹⁰⁰

Irak'ta Türkmenlerin oy kullanmalarındaki bu çeşitlilik hariç tutulursa, seçim sonuçları etnik ve mezhepsel siyasi yapının iyice belirginleştiğinin bir göstergesi olmuştur. Seçmenlerin oy kullanmasında etnik ve sekter aidiyetin, siyasi görüşlerin önüne geçtiği ve Irak'ın yakın geleceğinde bu yapının değişmeden devam edeceği görülmüştür.¹⁰¹ Etnik ve sekter kimliklerini öne çıkarmayan İyad Allavi ve Gazi El-Yaver liderliğindeki Ulusal Irak Listesi'nin oy oranının %8'de kalması bu gelişmeyi destekler bir nitelik arz etmekteydi.

15 Aralık seçimleri uluslararası alanda genel olarak övgüyle karşılsa da,¹⁰² seçimlerden başarısız olarak çıkan Allavi ve taraftarlarının Irak Seçim Komisyonuna yönelik ağır suçlamaları söz konusu olmuştur.¹⁰³ Sünni Arapların en büyük partisi olan Irak Tevafuk Cep-

⁹⁹ a.g.e. s. 17.

¹⁰⁰ a.g.e. s. 45.

¹⁰¹ "Teilergebnisse der Wahl im Irak belegen religiöse und ethnische Orientierung", *Die Welt*, 20 Aralık 2005.

¹⁰² "Annan: Iraq vote 'milestone' toward democratic future", *AFP*, 16 Aralık 2005; "Germany calls Iraq vote important step towards democracy", *AFP*, 16 Aralık 2005; Ali Khalil, "Arab press hails Iraq vote as turning point", *AFP*, 16 Aralık 2005; "Pan-Islamic body hails Iraq's vote", *AFP*, 17 Aralık 2005.

¹⁰³ "Allawi camp alleges Iraq vote fraud", *AFP*, 17 Aralık 2005.

hesi liderlerinden Tarık El-Haşımi'nin de katıldığı suçlamalar, seçim sonuçlarının manipüle edildiği, turlar dolusu oy pusulalarının değiştirildiği gibi iddialar içermekteydi.¹⁰⁴ Bu iddialar üzerine, gelen uluslararası baskıların da etkisiyle Seçim Komisyonu, sonuçların inceleneneğini açıklamıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, bu kararın çok yerinde olduğunu, seçimlerin yapılışı ile ilgili şikayetleri olan grupların iddialarının incelenmesinin, Irak'ta istikrarlı bir sistem kurulabilmesi açısından çok önemli olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵

Kronoloji Irak 2005

26 Ocak:	Direnışçiler tarafından düşürölen bir helikopterde 30 ADB askerî hayatını kaybetti.
30 Ocak:	Irak Geçici Hükümeti'ni belirlemek amacıyla seçim yapıldı ve daha sonra yapılan açıklamada seçime katılım oranının % 58 olduğu belirtildi.
13 Şubat:	30 Ocak Seçimlerinin sonuçları açıklandı. "Birleşik Irak İttifakı" oyların %48'ini alarak 275 sandalyeli mecliste 140 milletvekili çıkarak birinci parti oldu.
28 Şubat:	Hilla şehrinde bir pazaryerinde gerçekleştirilen intihar saldırısında 130 kişi ölüırken 133 kişi de yaralandı.
10 Mart:	Musul'da Şiilerin cenaze namazı kıldıkları bir camiye yapılan bir intihar saldırısında 50'den fazla kişi hayatını kaybetti.
6 Nisan:	Kürt İttifakı liderlerinden Celal Talabani Irak Geçici Ulusal Parlamentosu tarafından devlet başkanı seçildi.
30 Mayıs:	Bağdat'ın 100 Kilometre kadar güneyindeki Hilla kentinin hükümet binası önünde gerçekleştirilen bir intihar saldırısında 21 polis öldüröldü.
7 Temmuz:	2 Temmuz'da kaçırılan Mısır Büyökelçisi İhab El- Şerif El-Kaide üyeleri tarafından öldüröldü.
16 Temmuz:	Bağdat yakınlarındaki Musayib kentinde gerçekleştirilen intihar saldırısında 90 kişi öldü, 150'den fazla kişi de yaralandı.
25 Temmuz:	El-Kaide yaptığı açıklamada daha önce kaçırdığı iki Cezayirli diplomatı öldürdöğünü duyurdu.
15 Ağustos:	Anayasayı hazırlamakla görevli komisyon hazırlamış olduğu taslağı parlamentoya sundu.

¹⁰⁴ "Wahl im Irak: Ex-Ministerpräsident Alawi erhebt schwere Betrugsvorwürfe", **Der Spiegel**, 30 Aralık 2005; "Irak: Sunniten wollen Wahlergebnis anfechten", **Der Spiegel**, 20 Aralık 2005.

¹⁰⁵ "Annan begrüßt Überprüfung der Parlamentswahl im Irak", **Die Welt**, 31 Aralık 2005.

- 28 Ağustos:** Sünnilerin katılımı olmadan, Şiiler, Kürtler ve diğer toplum kesimlerinin katılımıyla Anayasa taslağı parlamentoda onaylandı.
- 31 Ağustos:** Bağdat'ta dini törenlere katılan Şiilerin geçmekte olduğu bir köprüde düzenlenen bir saldırı sırasında çıkan panik nedeniyle 953 kişi hayatını kaybederken 815 kişi yaralandı.
- 14 Eylül:** Bağdat'ın Şii semtlerinin birinde günlük iş bekleyen insanların ortasında patlatılan bir bomba nedeniyle 160 kişi öldü ve 120 kişi de yaralandı.
- 29 Eylül:** Balad şehrinde gerçekleştirilen saldırıda 95 kişi ölürken, 100' den fazla kişi de yaralandı.
- 15 Ekim:** Anayasanın kabulü için referandum yapıldı ve anayasa % 78 oyla kabul edildi.
- 18 Kasım:** Irak'ın doğusundaki Hanekin şehrinde Cuma namazı kılan Şiilere yönelik intihar saldırısında 74 kişi hayatını kaybetti.
- 2 Aralık:** Felluce'de yaşanan çatışmalarda 10 Amerikan askeri öldürüldü.
- 6 Aralık:** Bağdat'ta bir polis okuluna yönelik intihar saldırısında 43 kişi hayatını kaybetti.
- 15 Aralık:** Parlamento seçimleri yapıldı. Oyların %41'ini alan "Birleşik Irak İttifakı" 128 milletvekili çıkararak birinci parti oldu.

İran 2005

Murat Yeşiltaş*

11 Eylül ile birlikte uluslararası sistemin yapısında meydana gelen önemli değişikliklerden oldukça fazla etkilenen Ortadoğu, 2003 yılında Irak savaşının başlamasıyla birlikte yeni bir sürece girmiştir. Söz konusu savaşın Ortadoğu'da meydana getirdiği güvenlik bunalımından yoğun bir şekilde etkilenen İran yeni sürecin tehlikelerinden mümkün olduğunca

kendini korumaya çalışırken, aynı zamanda bu sürecin ortaya çıkaracağı muhtemel kazançlardan faydalanmaya yönelik politikalar izlemiştir. Ancak Irak Savaşıyla birlikte bölgeye daha fazla nüfuz etme imkânı bulan ABD'nin yakın denetim mekanizmasıyla İran'ın bölgeye yönelik politika üretme alanını daraltması, Tahran yönetimini oldukça dengeli ve çok yönlü bir diplomasi izlemek zorunda bırakmıştır. Söz konusu zorunluluk da iki ülke arasında gerçekleşen düşük düzeydeki ilişkinin yönünü

Resmi Adı	İran İslam Cumhuriyeti
Başkent	Tahran
Yüzölçümü	1.648.000 km ²
Nüfus	68.017.860
GSMH	551,6 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Teokratik Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Mahmud Ahmedinecad (2005)
Dışişleri Bakanı	Menuçehr Mutteki
Türkiye Büyükelçisi	Firuz Devletabadi
Askerî Harcamalar/GSMH	% 4,6 (2002)
Asker Sayısı	540.000 (2002)
Etnik Yapı	
Farisi	% 60
Azeri ve diğer Türkler	% 25
Kürt	% 7
Diğer	% 8
Dini Yapı	
Şia	% 89
Sünni	% 9
Diğer	% 2
Petrol Üretimi	3,979 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	1,425 milyon varil/gün
İhracat	55,42 milyar dolar
İthalat	42,5 milyar dolar

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

önemli oranda etkilemiştir. Aynı zamanda bu ilişkinin bir de Irak üzerinden yürütülüyor olmasıyla sorunlar daha da derinleşmiştir.¹ Nitekim bu durumun bir sonucu olarak İran bir taraftan nükleer silah elde etme girişimi nedeniyle Washington yönetimi tarafından suçlanıp baskı altına alınırken, diğer taraftan da Irak'ta yaşanan istikrarsız ortamdan sorumlu bir ülke olarak uluslararası kamuoyuna şikâyet edilmekteydi. Dolayısıyla söz konusu olumsuz süreçlerden kendini kurtarmaya çalışan İran için 2005 yılı, bu politikaların dengeli bir düzlemde devam ettirilmesi yönündeki çabalarla geçmiştir. Özetlemek gerekirse, İran 2005 yılını temel olarak 4 alana ayrılabilir olacak gelişmeler çerçevesinde geçirmiştir. Bunlardan ilkinin Irak Savaşı sonucunda bölgede etkisini arttıran ABD ile arasında yaşanan gerginlikler oluştururken, savaşın Ortadoğu'ya yönelik meydana getirebileceği olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için bölgesel inisiyatifin güçlendirilmesi bağlamında göstermiş olduğu çabalar da ikinci alanı oluşturmaktadır. Üçüncü alanı Tahran'ın gerek bölge içinde gerekse uluslararası düzeyde nükleer sorunla ilgili yürütmüş olduğu politikalar oluştururken, özellikle AB ile arasında sürdürülen ilişkiler bu alanın büyük bir kısmını belirlemiştir. Sonuncu alan ise Soğuk Savaş sonrası İran'ı uluslararası sistemde etkin bir ülke konumuna getiren² Hatemi dönemini sona erdiren kritik seçimler ve bölge içi ve bölge dışı yürütülen ikili ve çok taraflı ilişkilerden oluşmaktadır.

Nükleer Politikada Denge Arayışı

İran'ın nükleer politikasını belirleyen en önemli unsur, zenginleştirilmiş uranyum elde ederek kısa vadede enerji ihtiyacını karşılamak uzun vadede ise nükleer silah yapabilecek bir ülke konumuna gelmektir. Ancak söz konusu nükleer politikayı bölgesel ve uluslararası bir sorun haline getiren üç farklı etkileşim alanı mevcuttur. Birincisi tarihsel sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkan ülke içi dengeler ve İran'ın güçlü devlet kimliği, ikincisi; bölge içi dengeler, üçüncüsü ise bölge dışı ve küresel dengelerdir. Söz konusu üç etkileşim alanı İran'ın

¹ Karman Taremi, "Iranian Foreign Policy Towards Occupied Iraq, 2003-05", *Middle East Policy*, Vol 12, No 4, Winter 2005, s. 29

² Kemal İnat ve Murat Yeşiltaş, "Islamic Republic of Iran", Der; Wolfgang Gielert ve diğ., *Foreign Policy of States: A Handbook of World Affairs*, Tasam Publications, İstanbul, 2005.

nükleer politikasını şekillendirirken, birbirine bağımlı bölgesel ve küresel bir ilişki düzeyini de ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki, tek başına ülke içi dengeler nükleer politikayı belirlemede etkili olamazken, özellikle bölge dışı dengelerden sağlanacak destekle bunu şekillendirmek bu politikanın sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Dolayısıyla İran için, ABD karşısında Rusya ve Çin'in dengeleyici rolü olmadan herhangi bir etkinlik oluşturmak oldukça zordur. Diğer taraftan sorunun çözümüne ilişkin nükleer görüşmelerde bulunduğu Almanya, Fransa ve İngiltere'den oluşan ve AB üçlüsü olarak adlandırılan ülkelerin kendi içindeki dengelerden de etkilenen İran, 2005 yılında nükleer politikaya ilişkin sürdürdüğü diplomasiyi tüm bu etkenleri dikkate alarak yürütmüştür.

Nükleer diplomaside Tahran yönetiminin yılın ilk yarısı ve ikinci yarısında birbirinden farklı politikalar izlediği söylenebilir. Yılın birinci yarısını Hatemi başkanlığında geçiren İran temelde daha yumuşak ve dengeli bir politika izlerken, Ahmedinecad'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle söz konusu politikada birtakım değişiklikler yaşanmış ve dış politikanın tonu sertleşmeye başlamıştır. Söz konusu değişiklik İran'ın ülke içi dengelerinin bir sonucu olarak yaşanırken, müzakere heyetinin değişmiş olması da bu süreci etkilemiştir. Diğer yandan bu politikayı belirleyen yalnızca iktidarda olan yönetim değildir. Eski Cumhurbaşkanı Rafsancani ve İran'ın dini lideri Ali Hameyney'de bu sürecin belirlenmesinde oldukça etkilidir. Bu açıdan tüm bu değişkenler çerçevesinde nükleer politikasına ilişkin temel çerçeveyi daha dengeli bir düzlemde yürütmek zorunda olan Tahran yönetiminin 2005 yılındaki ağırlıklı dış politika sorununu nükleer çalışmaları oluşturmuştur.

Kasım 2004'te Uranyum zenginleştirme programını ve diğer nükleer faaliyetlerini dondurduğunu açıklayan Tahran yönetimi için AB ile müzakerelerin başlaması ve bunun nasıl bir süreç izleyeceği 2005 yılına sarkan en önemli sorunlardan birini oluşturmuştur. ABD'nin söz konusu süreçte fazla etkin olmasını istemeyen Tahran yönetiminin AB ile görüşmelerde izlediği temel stratejisi, nükleer programını muhafaza ederek devamlılığını sağlamak ve ABD'yi böylece dışlamak şeklinde ortaya çıkarken, Rusya'yı bu süreçte sürekli yanında tutmak suretiyle denge politikası uygulamaktı. Tüm bunları yaparken izlediği temel yöntem, barışçıl amaçlar çerçevesinde nükleer teknoloji geliştirdiğini savunarak uluslararası kamuoyunun bu yöndeki tutumlarını etkilemek ve nihayetinde nükleer teknolojisini tedrici

olarak ilerletmekti. Aynı zamanda Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (International Atomic Energy Agency - IAEA) ile de programının teknik boyutlarını görüşen İran çok taraflı diplomasi yöntemi ile soruna ilişkin temel politikasını ortaya koymaya çalışmıştır.³ Öte yandan AB nükleer çalışmalarına ilişkin İran'dan objektif ve kesin garantiler istemekteydi.⁴ Söz konusu sürece ilişkin ilk girişim 11 Ocak'ta gerçekleşmiştir. Tahran yönetiminden alınan izinle birlikte, IAEA'nın temsilcileri İran'a giderek, ABD'nin askeri amaçlı olarak uranyum zenginleştirmede kullanıldığı yönünde suçlamalarına konu olan Parçin nükleer tesislerinde incelemelerde bulundular. Ancak temsilcilerin nükleer tesisin her noktasını kontrol etmesine Tahran yönetimi, "herhangi bir casusluk olayına izin vermemek" gerekçesiyle müsaade etmedi.⁵ Diğer yandan AB ile ilk görüşme oldukça olumlu bir havada başladı. Kasım 2004'te nükleer çalışmalarını dondurmasının ardından 14 Ocak 2005'te, Haziran 2003'te Tahran'da yapılan toplantıda kararlaştırılan AB ve İran arasındaki Ticaret ve Ortaklık Anlaşması⁶ projesi, Tahran'ın nükleer programında AB ile diyaloga geçmeyi kabul etmesiyle tekrar başladı. Brüksel'de 25 AB üyesi ülkenin katılımıyla gerçekleşen toplantı çerçevesinde ekonomik ve siyasi iş birliğinin artırılmasının yanı sıra insan hakları, Ortadoğu'da bölgesel güvenliğin sağlanması, terörizme karşı savaş ve nükleer silahsızlanma konusunda karşılıklı diyalog içerisinde olunmasına karar verildi.⁷ Taraflar arasında yaşanan bu olumlu gelişmelerin ardından AB ile Tahran arasındaki ilişkilerin "diyalog" seviyesinden çıkarılarak daha üst düzeyde ve yakın bir şekilde yürütülmesine karar verildi.

³ Paul Kerr, "U.S. Offer Fails to End EU-Iran Impasse", **Arms Control Today**, April 2005.

⁴ A. Savyon, "Head of Iranian Nuclear Negotiating Team Sirus Nasser: 'We Are Walking on a Knife's Edge'; U.S. and EU should 'Get Used to the Idea of a Nuclear Iran', **The Middle East Media Research Institute**, No 218, 07 April 2005,

⁵ "IAEA Team Visits Parchin Site", **Iran Daily**, 15 January 2005.

⁶ Söz konusu anlaşma İran'ın nükleer çalışmalarında uranyum zenginleştirme işleminden vazgeçmesi karşılığında İngiltere, Almanya ve Fransa'nın başını çektiği AB ülkeleri ile ticaret alanında ilişkilerinin geliştirilmesini kapsamaktadır. 12 Aralık 2002'de Brüksel'de ilk toplantısı yapılan bu proje ikinci olarak Haziran 2003'de Tahran'da yapılmış ancak İran'ın uranyum zenginleştirme işlemine tekrar başlamasıyla Kasım 2004'e kadar dondurulmuştur.

⁷ "EU, Iran resume trade and cooperation negotiations", **Islamic Republic News Agency (IRNA)**, 12 Ocak 2005, "EU-Iran Political Dialogue Positive, **Iran Daily**, 15 January 2005; "EU Resumes Trade Talks With Iran", **Iran News**, 13 January 2005.

Tahran yönetiminin, nükleer görüşmelerde temel stratejisinin önemli bir parçasını oluşturan AB ile ilişkilerin geliştirilmesi politikasına karşılık, iki taraf arasında sürdürülen görüşmelerdeki inisiyatifini kaybetmek istemeyen ABD ise, İran'a yönelik suçlayıcı tavrını sürdürmüştür. İran'a yönelik "müdahale" seçeneğini de sürekli gündemde tutan Washington yönetimi Tahran yönetimi üzerindeki baskıyı daha da arttırmayı amaçlamakta ve görüşmelerin seyrini doğrudan etkilemek istemekteydi. Buna karşılık Tahran yönetimi ülkesine yönelik her hangi bir müdahalenin aynı şekilde cevaplandırılacağını sürekli vurgulayarak, ABD'nin bu tehditlerinin görüşmeleri etkilemesine izin vermedi. İran İslam Devrimi'nin 26. yılının kutlandığı 11 Şubat'ta, Cumhurbaşkanı Hatemi'nin ABD'yi hedef alan açıklamaları bu yaklaşımı önemli ölçüde yansıtmaktaydı. "İran'a yönelik her saldırı kuşkusuz en ağır şekilde cevaplandırılacaktır" diyen Hatemi, Washington yönetiminin, ülkesiyle AB arasındaki görüşmeleri baltaladığını ifade etmiştir.⁸ İran'ın bu tutumunun AB üçlüsü tarafından da desteklenmesi Tahran yönetimini rahatlatı. Bu yönde en ciddi açıklama ise 12 Şubat'ta AB üçlüsünün Cenova'da İran'ın nükleer çalışmalarına ilişkin gerçekleşen toplantısında yapıldı. Söz konusu toplantının ardından, Avrupa'nın sorunun barışçıl yöntemlerle çözümüne yönelik çabalarına ABD'nin vereceği desteğin oldukça önemli olduğu vurgulanırken, aksi bir durumun görüşmelere darbe vuracağı belirtilmiştir.⁹ ABD'nin görüşmeleri etkilemede kullandığı en önemli yöntem, uranyum zenginleştirme işleminden vazgeçmesi için uluslararası kamuoyu önünde İran'a teklifte bulunarak Tahran yönetimini baskı altına almaktı. Böylece İran teklifi reddediyor ve görüşmelerde dezavantajlı bir pozisyona düşüyordu. Nitekim 12 Mart'ta İran bu yönde bir teklifi reddettiğini açıklamıştır. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hamid Rıza Asefi, "hiçbir baskı, rüşvet ve tehdidin İran'ı, barışçıl amaçlı nükleer teknoloji kullanmaya yönelik meşru hakından vazgeçiremeyeceğini" söyleyerek, söz konusu önerilerin ABD tarafından art niyetli olarak dile getirildiğini belirtti.¹⁰

Öte yandan Tahran yönetimi AB üçlüsü dışında diğer Avrupa ülkelerini de bu sürece dahil etmeye çalışarak çok taraflı bir diplomasi anlayışı benimsedi. Özellikle dönemin Dışişleri Bakanı Kharrazi'nin

⁸ "Nation Will Confront Foreign Aggression", **Iran Daily**, 12 February 2005.

⁹ "Iran, European states make good progress in nuclear talks: Asefi", **IRNA**, 13 February 2005, S. Sadeghi, "Dealing With EU3", **Iran Daily**, 15 Şubat 2005.

¹⁰ "İran baskılara direnmiyor", **BBC Turkish**, 12 Mart 2005.

Lüksemburg ve Macaristan ziyaretleri bu politikanın bir sonucu olarak gerçekleştirildi. Kharrazi'nin 17 Şubat'ta gerçekleştirdiği Almanya ziyareti ise nükleer görüşmelere yeni bir boyut kazandırırken İran'ın teklifine Berlin yönetiminin sıcak bakmaması nedeniyle İran geri adım atmak zorunda kaldı. İran'ın nükleer çalışmalarına ilişkin, Alman-Japon modelini öneren Dışişleri Bakanı Kharrazi, nihai bir çözüme ulaşmada en iyi yöntemin bu olduğunu açıkladı ancak Almanya böyle bir yaklaşımı kabul etmedi.¹¹ İran'ın, bir taraftan ABD'nin ve IAEA'nın baskısı, diğer taraftan AB üçlüsü içinde İngiltere'nin, sorunun BM'ye gönderilmesine yönelik baskısına karşılık en önemli desteği, Rusya'nın tüm bu süreçlerde dengeleyici bir rol oynamasıydı. Rusya'yı söz konusu sürece dahil ederek uluslararası baskıyı bir ölçüde dengelemeye çalışan Tahran yönetimi, nükleer görüşmelerdeki baş müzakerecisi Hasan Ruhani'yi 19 Şubat'ta Moskova'ya göndermiştir. Ruhani'nin Putin ile görüşmesi bu bakımdan oldukça önemliydi. Ruhani Moskova dönüşünde yaptığı açıklamada "Rusya'nın bugüne dek Avrupalı müzakerecilerle birlikte ya da onların bir adım gerisinde" hareket ettiğini, ancak aslında bir adım önde olması gerektiğini ifade etti.¹² Bunun üzerine 26 Şubat'ta Washington yönetiminin karşı çıkmasına rağmen Buşehr nükleer tesisinin 6 ay içinde yeniden yapılandırılması için Moskova ile Tahran arasında bir anlaşma imzalandı.¹³ İki ülke arasında imzalanan protokolün AB tarafından da desteklenmesiyle birlikte Tahran yönetimi ABD'nin kurmuş olduğu baskıyı bir anlamda dengelemiş oldu.¹⁴ 19 Nisan'da Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile İran Ulusal Güvenlik Sekreteri Hüseyin Musavian'ın görüşmesinde iki ülke arasında nükleer enerji konusunda askerî ve teknik bir anlaşma imzalandı. İran'ın barışçıl amaçlar için nükleer enerji geliştirmesini desteklediğini ifade eden Moskova yönetimi, sorunun barışçıl yollarla çözülmesi için AB'nin çabalarının oldukça önemli olduğunu belirte-

¹¹ Almanya ve Japonya nükleer silaha sahip olmamalarına rağmen üç ay içerisinde bu silahları yapabilme kapasitesine sahiptir. Kharrazi de bu çerçevede İran için aynı yaklaşımın desteklenebileceğini savunmuştur. Bkz., Ayelet Savyon, "Iran Seeks EU Consent for Modeling Its Nuclear Program on the 'Japanese/German Model' - i.e. Nuclear Fuel Cycle Capabilities Three Months Short of a Bomb", **The Middle East Media Research Institute**, No 209, 15 February 2005.

¹² "İran'dan Rusya'ya 'nükleer davet'", **BBC Turkish**, 19 Şubat 2005; "Iran, Russia to sign contract on return of spent fuel", **IRNA**, 26 February 2005.

¹³ "Spent Fuel Deal Scheduled", **Iran Daily**, 27 February 2005.

¹⁴ "EU says Iran-Russia nuclear agreement compatible with European approach", **IRNA**, 28 February 2005.

rek, Rusya'nın temel politikasının söz konusu görüşmelerin desteklenmesinden yana olduğunu açıklamıştır.¹⁵ Görüşmeler çerçevesinde Musavian da, İran'ın nükleer enerji programının barışçıl amaçlar çerçevesinde yürütüldüğünü ve Paris Anlaşmasına uygun olduğunu belirterek, Rusya'nın nükleer enerji konusunda İran'ın önemli bir ortağı olduğunu ifade etmiştir.¹⁶

23 Mart'ta Paris'te tekrar bir araya gelen Tahran yönetimi ve AB üçlüsü¹⁷ iki gün süren görüşmelerden sonra herhangi bir resmî açıklama yapmadan görüşmelerin olumlu bir şekilde devam ettiğini açıklayarak, ilerleyen haftalarda tekrar müzakerelere başlanılacağını belirttiler.¹⁸ 21 Nisan'da tekrar görüşen taraflar sorunun barışçıl yollarla çözülmesi için çaba sarf edildiğini açıkladılar.¹⁹ Ancak bu konuda açıklama yapan İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hamid Rıza Asefi ülkesinin uranyum zenginleştirme programına yakında başlayacağını²⁰ ve bu konuda BM'nin ambargo uygulamasından korkmadıklarını belirtti.²¹ 29 Nisan'da Rusya devlet başkanı Putin'in, İran'ın nükleer enerjisini barışçıl amaçlar için kullandığı ve söz konusu programın uluslararası kontrol altında olduğunu belirten destekleyici açıklamasının ardından,²² 30 Nisan'da İran AB'yle müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlandığını, uranyum zenginleştirme programına yeniden başlayabileceğini ve bu amaçla İsfahan tesislerinin bazı bölümlerinin yeniden hayata geçirilebileceğini açıkladı.²³

ABD bu gelişmeler üzerine Tahran yönetimi üzerindeki baskısını arttırmaya devam ederken uluslararası kamuoyunu bu yöne kanaliz-

¹⁵ "Simultaneous Negotiations: Moscow Receives Tehran and Washington Envoys", **Kommersant**, 19 April 2005.

¹⁶ "Iran not after Nuclear Weapons Musavian", **IRNA**, 20 April 2005.

¹⁷ "Iran-EU resume talks behind closed doors", **IRNA**, 23 March 2005.

¹⁸ "Nasseri: Tehran-EU3 nuclear talks end without final accord", **IRNA**, 24 March 2005; "Asefi: Paris talks "serious, complicated" but "helpful", **IRNA**, 24 March 2005.

¹⁹ "Iran, EU-3 End Nuclear Negotiations in Geneva", **IRNA**, 21 April 2005.

²⁰ "Ali Akbar Dareini, "Iran Says It Will Resume Uranium Enrichment Regardless of Outcome of Talks With Europeans", **Associated Press**, 24 April 2005.

²¹ Tarek Al-Issawi, "Threat of International Sanctions Not a Major Concern for Iran", **Associated Press**, 26 April 2005.

²² Steve Gutterman, "Putin Defends Arms Sales to Syria, Iran", **Associated Press**, 28 April 2005; "Putin Says Iran Must Put Its Nuclear Program Under International Control", **ITAR-TASS**, 28 April 2005.

²³ "Uranyum zenginleştirmeye başlayabiliriz", **BBC Turkish**, 30 Nisan 2005.

etmeyi bir caydırıcı unsur olarak kullanmaya devam etti. 1 Mayıs'ta ABD'nin İran ile ilgili uluslararası kamuoyunu yanıltıcı açıklamalarına oldukça tepki gösteren İran'ın ruhani lideri Hamaney, Tahran'ın nükleer programlarla ilgili kendisinin karar alabileceğini ve ABD'nin sorunu çözmekten daha çok derinleştirdiğini vurgulayarak, AB ile müzakerelerin tıkanmasından Washington yönetimini sorumlu tuttu.²⁴ Bu açıklamaların ardından 3 Mayıs'ta İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hamid Rıza Asefi ülkesinin bazı nükleer faaliyetleri yeniden başlatacağını tekrarladı.²⁵ Bunun üzerine Londra'da sürdürülen görüşmeler sonuçsuz kaldı ve Dışişleri Bakanı Kharrazi uranyum zenginleştirme programına başlamaktan başka tercihleri kalmadığını belirterek, söz konusu zenginleştirme işlemlerinin tamamıyla sivil amaçlı kullanılacağını ifade etti. Bu açıklamalar özellikle müzakerelerin yürütülmesi noktasında İran'a oldukça ılımlı yaklaşan Almanya'nın da tepkisine neden oldu. Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'in, nükleer çalışmaların tekrar başlamasının görüşmelerin sürdürülmesini baltalayacağını ve gerekirse konunun BM gündemine alınmasının zorunlu olabileceğini açıklaması İran'ı bu konuda oldukça sıkıntılı bir sürece sokmuştur. Fransa ise İran'ın, uranyum zenginleştirme programına devam etmesi yönünde henüz resmî bir karar almadığını ancak böyle bir kararın alınması halinde görüşmelerin sonlanmasına sebep olacağını açıklayarak Tahran yönetimine itidal çağrısında bulundu.²⁶ Bunun üzerine 12 Mayıs'ta İran'ın nükleer görüşmeler konusundaki baş müzakerecisi Hasan Ruhani, prensip olarak uranyum zenginleştirme programına tekrar başlayacaklarını bunun sadece ham uranyumun işlenerek gaza dönüştürülmesi çalışmalarıyla sınırlı olduğunu²⁷ ve tarihinin kesin olmadığını, ancak yakın bir gelecekte faaliyete geçileceğini belirterek,²⁸ görüşmelerden sonuç alınmaması halinde İran'ın söz konusu programda oldukça kararlı olduğunu açıkladı.²⁹

²⁴ "İran BM'ye direniyor", **BBC Turkish**, 1 Mayıs 2005.

²⁵ "İran: Nükleer faaliyetlerimizi başlatacağız", **BBC Turkish**, 3 Mayıs 2005.

²⁶ "France Presses Iran Over Uranium Enrichment Plans", **Reuters**, 10 Mayıs 2005.

²⁷ "İran: Nükleer faaliyetlerimizi başlatacağız", **BBC Turkish**, 03 Mayıs 2005; "Iran Douses Hope of Compromise in Nuclear Talks", **Reuters**, 21 Mayıs 2005; "Iran Reportedly Smuggling Nuclear-Related Materials", **Global Security Newswire**, 23 Mayıs 2005.

²⁸ "Ed Johnson, "Blair Backs U.N. Intervention for Iran", **Associated Press**, 12 Mayıs 2005.

²⁹ "Neil MacFarquhar, "Iran Parliament Calls for Resuming Nuclear Fuel Development", **New York Times**, 15 Mayıs 2005.

Sorunun BM Güvenlik Konseyi'ne götürülmesine karşı çıkan Tahran yönetimi, böyle bir durumun AB'nin barışçı girişimlerine oldukça zarar vereceğini, bu durumun da İran'ın şimdiye dek yürütülen çalışmalarındaki düzenlemelere uyma zorunluluğunu ortadan kaldıracığını ifade ederek böyle bir yaklaşımın İran'ı tek taraflı hareket etmeye iteceğini açıkladı.³⁰ Aynı zamanda nükleer müzakereci Hasan Ruhani, nükleer teknolojiyi barışçıl amaçlarla kullanmalarına izin verilmediği takdirde, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na da uymayacaklarını belirtmiştir.³¹ AB tarafından sert bir dille eleştirilen bu yaklaşımın ardından AB yetkilileri Tahran'a; "İsfahan'daki nükleer faaliyetlerine yeniden başlama tehdidini yerine getirmesi durumunda, herhangi bir diplomatik anlaşma şansını yitireceği, bu durumda kendilerinin Washington'la aynı cepheye geçecekleri ve İran'ı Güvenlik Konseyi'ne havale edecekleri" uyarısında bulundu.³²

Görüşmelerin tekrar tıkanma noktasına gelmesiyle birlikte 24 Mayıs'ta, AB'den nükleer program konusunda yaşanan krizin çözümü için önerilerini sunmasını isteyen Tahran yönetimi, AB'nin herhangi bir teklif sunmaması halinde nükleer faaliyetlerine yeniden başlayacağını duyurdu. İran Ulusal Güvenlik Konseyi sözcüsü Ali Ağamhammedi, "AB'yle müzakereleri sürdüreceklerini ve uranyum zenginleştirme programına başlamayacaklarını" belirterek görüşmeler için İran'ın istekli olduğunu açıkladı.³³ Bunun üzerine 5 Haziran'da Tahran yönetimi, AB yeni bir teklif sunana kadar nükleer çalışmalarını geçici olarak dondurduğunu açıklayarak,³⁴ yakın zamanda AB'nin teklifleri üzerinde bir karara varacaklarını belirtti.³⁵ Ancak Tahran yönetiminin 16 Haziran'da, Fransa ve İngiltere'nin uranyum zenginleştirme işlemini terk etmesi yönündeki teklifini reddetmesinin yanı

³⁰ "Foreign Ministry Says Iran Will Have No Obligations if Nuclear Case Sent to UN", **BBC**, 22 May 2005; Nasser Karimi, "Iran Warns Europe to Make Nuke Talks Work", **Associated Press**, 22 May 2005.

³¹ "İran: Nükleer faaliyette kararlıyız", **BBC Turkish**, 12 Mayıs 2005.

³² Roger Hardy, "AB'den İran'a rest", **BBC Turkish**, 13 Mayıs 2005.

³³ "İran'la Avrupa arasında yeni gerginlik", **BBC Turkish**, 24 Mayıs 2005.

³⁴ "Iran Extends Temporary Freeze on Nuclear Enrichment Until End of July", **Associated Press**, 6 June 2005; "Iran Says it Will Delay its Nuclear Program", **Associated Press**, 6 June 2005.

³⁵ "Iran "Top Nuclear Negotiator Says Iran Will Reach Decision on Europe's Proposal "Soon", **Tehran Kayhan**, 13 June 2005.

sıra,³⁶ Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ortaya çıkardığı belirsizlik sebebiyle görüşmeler tekrar tıkanma noktasına gelirken müzakerelerde hiçbir ilerleme kaydedilemedi. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin belli olmasının ardından hükûmetinin nükleer programa devam etmekte kararlı olduğunu ifade eden yeni Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad, AB ile yürütülen müzakerelerin bu konudaki temel politikaları olacağını ve görüşmelerin sürmesinden yana olduklarını belirtti.³⁷ Ancak Ahmedinecad'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde İran'ın dış ve nükleer politikasında önemli değişikliklerin olması bekleniyordu. Bu bağlamda öncelikli olarak Hatemi döneminde sürdürülen nükleer politikaya ilişkin temel stratejisini değiştirme yoluna giden Ahmedinecad, Hatemi'nin dengeli ve ılımlı bir tutumla, ABD'nin görüşmeleri etkilemesini engellenmeye yönelik temel politikasını terk ederek, Washington yönetimini bu süreçten tamamen dışlamaya çalışmıştır.³⁸ Diğer yandan özellikle Çin, Rusya, Pakistan ve Hindistan ile iş birliğini artırarak, AB ile görüşmelerde daha dengeli bir pozisyon oluşturmaya hedeflemiştir.

Nitekim yeni hükûmetin bu yöndeki politikası etkili olmaya başladı. Tahran yönetimi AB ile görüşmelerde, kendi nükleer çalışmalarını sürdürmesini bir ön koşul olarak ortaya koymaya başladı. Buna karşılık Temmuz ayında sürdürülen nükleer görüşmelerde AB üçlüsü, Tahran yönetiminden nükleer çalışmalarını ve beraberinde yürütmüş olduğu uranyum zenginleştirme programını durdurmasını talep ederken, görüşmelerin devam etmesi için bunun bir ön şart olarak anlaşılması gerektiğini açıkladı. İran ise görüşmelerin olumlu sonuçlanabilmesi için öncelikle nükleer çalışmalarının devam etmesinin sağlanması gerektiğini savunmuş ve bu yönde AB'den garanti istemiştir.³⁹ Bu bağlamda Asefi 5 Temmuz'da, Ağustos ayına kadar Avrupa'nın yeni öneriler getirmesi gerektiğini, ancak getirilecek önerilerin İran'ın uranyum zenginleştirmesini sonlandırmasına yönelik olması halinde

³⁶ "Iran Rejects UK-French Call to Halt Uranium Enrichment", **IRNA**, 16 June 2005.

³⁷ "Ahmadinejad: Iran Will Continue Nuclear Program, Says Does Not Need US Help", **IRNA**, 26 June 2005.

³⁸ A. Savyon, "The 'Second Islamic Revolution' in Iran: Power Struggle at the Top", **The Middle East Media Research Institute**, No 253, 17 November 2005.

³⁹ "IAEO Chief Says Abandoning Nuclear Fuel Cycle 'Greatest Historical Mistake'", **Mission for Establishment of Human Rights**, 5 July 2005.

bunun kabul edilemeyeceği yönündeki politikalarını tekrarlamıştır.⁴⁰ Nitekim 19 Temmuz'da İran Ulusal Güvenlik Başkanı Alaeddin Burujerdi'nin "Brüksel'in, İran'ın nükleer teknoloji çalışmalarını durdurmasını talep etmesi durumunda AB ile görüşmelerin durdurulabileceği"⁴¹ yönündeki açıklaması görüşmelerin sonuçsuz kalmasının bir başka nedeni olmuştur. Ahmedinecad da İran'ın nükleer silah geliştirme hedefinin olmadığını, ancak uluslararası baskının barışçıl amaçlar için sürdürülen nükleer programı durdurmaya istemesi halinde görüşmelerin devam edemeyeceğini belirterek, ön koşul olarak nükleer çalışmalarının devam etmesi gerektiğini açıkladı ve bunun üzeri-
ne müzakere süreci tekrar tıkanma noktasına geldi.⁴²

Bu konuda en önemli adım ise Ağustos ayında atıldı. 1 Ağustos'ta İran'ın daha önceden AB'ye yeni bir teklif sunması gerektiği konusunda vermiş olduğu süre sona erdi. Tahrân yönetimi bu bağlamda AB'ye bir nota göndererek, İran'ın hiçbir şekilde kitle imha silahı arayışında olmadığını, hedefinin uzun vadede barışçıl amaçlar çerçevesinde nükleer çalışmalarını yürütmek olduğunu ifade etmiş ve AB ile müzakerelerin devam etmesinden yana olduklarını açıklamıştır.⁴³ Bunun üzerine IAEA'dan uranyum zenginleştirme programını durdurmasına yönelik bir uyarı alan Tahrân yönetimi,⁴⁴ buna karşılık IAEA'ya da sözlü bir nota vererek aynı tavrını sürdürdü ve İsfahan nükleer tesisini yeniden faaliyete geçirebileceğini açıkladı.⁴⁵ Ancak

⁴⁰ "Iran's Asefi Says Uranium Enrichment Right Non-Negotiable", **Islamic Students News Agency**, 5 July 2005.

⁴¹ "Senior Iranian Official: Europe Will Recognize Iran's Right to a Limited Nuclear Fuel Cycle; "Iran to Start Operations at Isfahan Uranium Conversion Facility", **Middle East Media Research Institute**, No. 940, 22 July 2005; "Iran: Majles Members Assert Right to Develop Peaceful Nuclear Technology", **Keyhan**, 19 July 2005.

⁴² "President-Elect Says No to Nuclear Arms", **Chicago Tribune**, 22 July 2005; "Iranian President-Elect Calls on International Community to Destroy WMD", **Islamic Republic of Iran Network**, 21 July 2005.

⁴³ "Verbal Note from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Secretariat of the International Atomic Energy Agency", INF/CIRC/648, Verbal Note No: 350-1-17/928, 1 August 2005.

⁴⁴ "Statement by the IAEA Director General Mohamed ElBaradei on Iran", **International Atomic Energy Agency**, 01 August 2005.

⁴⁵ Nazila Fathi, "Iran Tells Europe it's Devoted to Nuclear Efforts and Talks", **New York Times**, 4 August 2005; "Note Verbale from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran", **International Atomic Energy Agency**, INF/CIRC/648, 1 August 2005.

AB'nin 7 Ağustos'a kadar bir taslak getirmesi halinde nükleer çalışmalarına yeniden başlanmasını erteleyebileceklerini belirtti.⁴⁶ İran'ın söz konusu tavrının devam etmesi halinde AB ile görüşmelerinin sonlanacağını ve ABD'nin, sorunun BM'ye götürülmesi yönündeki teklifini destekleyebileceklerini belirten İngiltere, uranyum zenginleştirme programının bir an önce sonlanması ve AB ile görüşmelere tekrar başlanması gerektiğini belirtti.⁴⁷ Buna karşılık Tahran yönetimi görüşmelerin yeniden başlayabileceğini ancak nükleer programına da devam edeceklerini açıkladı.⁴⁸

Nükleer görüşmeler konusunda en önemli adım 5 Ağustos'ta Almanya, Fransa ve İngiltere'den oluşan AB üçlüsünün İran'a 34 sayfadan oluşan yeni bir taslak metin sunmasıyla atıldı.⁴⁹ Söz konusu metinde, genel olarak nükleer silah geliştirmeye çalışmayacağı konusunda garanti vermesi karşılığında, İran'a ekonomik alanda bazı teşvikler ve savunma alanında güvenceler vermeyi öneren AB üçlüsü, ayrıca eğer İran kendisi üretmemeyi kabul ederse, sivil amaçlı nükleer programı için yakıt sağlama vaadinde de bulundu.⁵⁰ Ancak Tahran yönetimi söz konusu paketin yalnızca düşük düzeyli nükleer çalışmayı öngördüğünü bunun da İran tarafından kabul edilemez olduğunu belirterek teklifi kabul etmediğini açıkladı.⁵¹ Aynı şekilde Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hamid Rıza Asefi, yaptığı açıklamada bu önerinin, İran'ın menfaatlerini temin edecek öğelerden yoksun ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT) ile Paris Anlaşması'na aykırı olduğunu açıkladı.⁵² Bunun üzerine 8 Ağustos'ta Tahran

⁴⁶ "Ali Akbar Dareini, "Iran to Delay Reopening Nuclear Plant", **Associated Press**, 02 August 2005; "Iran Delays Resumption of Isfahan Nuclear Center", **RIA-Novosti**, 2 August 2005.

⁴⁷ Nazila Fathi, "Iran Says it will Break U.N. Seals at a Nuclear Plant", **New York Times**, 2 August 2005.

⁴⁸ Nazila Fathi, "Iran Tells Europe it's Devoted to Nuclear Efforts and Talks", **New York Times**, 4 August 2005; "Iran Anger at European 'Threat'", **BBC**, 4 August 2005.

⁴⁹ "Text of European Union's Proposal to Iran", **Mehr**, 8 August 2005.

⁵⁰ "AB'den İran'a yeni teklif", **BBC**, 5 Ağustos 2005; "İran AB paketine temkinli yaklaşıyor", **BBC**, 05 Ağustos 2005.

⁵¹ "Iran Rejects 'Unacceptable' EU Nuclear Offer", **AFP**, 5 August 2005; Ed Johnson, "Europe Offers Iran Civilian Nuke Support", **Associated Press**, 5 August 2005; "Iranian Atomic Energy Chief Says EU Proposal 'Insulting'", **ISNA**, 7 August 2005.

⁵² "Asıfı: İngiltere, Fransa ve Almanya'nın, İran'ın nükleer programına ilişkin sunduğu teklif kabul edilemez", **IRNA**, 08 Ağustos 2005.

yönetimi İsfahan nükleer tesislerinin yeniden çalışmaya başlayacağını, ancak bunun adım adım yapılacağı ve Kasım 2004'te IAEA tarafından mühürlenene kısımlarda faaliyet yapılmayacağını bildirdi.⁵³ Ancak söz konusu taslağın IAEA yönetim kurulu tarafından da onaylanmış olması İran'ı bu konuda oldukça yalnız bıraktı ve bunun üzerine Tahran yönetimi taslağın ABD'nin baskısı ile onaylandığını belirterek nükleer çalışmalara devam edeceğini açıkladı.⁵⁴ Bunun üzerine Kasım 2004'den sonra başlayan görüşmeler tekrar kesintiye uğradı.

İran'ın olumsuz yanıt vermesi üzerine 3 Eylül'de İran ile ilgili raporu yayınlayan IAEA başkanı Baradey İsfahan tesislerinin yeniden faaliyete geçirilmesini eleştirmiş ve tesislerin bir an önce kapatılması gerektiğini, ancak kurum temsilcilerinin İran'ın nükleer silah elde etme girişimine dair herhangi bir kanıt bulmadıklarını açıklamıştır.⁵⁵ Bu açıklamaları olumlu karşılayan Tahran yönetimi Amerika'nın art niyetli tutumunun İran'ın Avrupa ile müzakerelerinin önündeki en büyük engel olduğunu belirtmiştir.⁵⁶ Dışişleri Bakanı Menuçehr Mutteki de, "İsfahan santralının faaliyetlerinin yeniden askıya alınmasının hiçbir şekilde söz konusu olmadığını ve müzakerelerin devam etmesi için faaliyetlerin askıya alındığı önceki duruma geri dönmeyeceklerinin" altını çizen bir açıklama yapmıştır.⁵⁷ İran'ın bu tutumuna daha çok Çin ve Rusya'nın, sorunun BM'ye getirilmesine karşı çıkma politikasını ısrarla savunması neden olmuştur. Baradey'in söz konusu raporuna 14 Eylül'de resmî olarak cevap veren Tahran yönetimi, 131 sayfadan oluşan bir karşı raporda, takındığı politik tavrıdan dolayı IAEA'yi eleştirirken, "IAEA çerçevesinde, tamamen teknik metotla incelenmesi gereken İran'ın nükleer dosyası siyasetleştirilmiştir. Bu,

⁵³ "Resumes Nuclear Activities at Esfahan's Uranium Conversion Facility", **ISNA**, 8 August 200; "İran, nükleer faaliyetini başlattı", **BBC**, 8 Ağustos 2005

⁵⁴ Paul Kerr, "Iran Restarts Uranium Conversion", *Arms Control Today*, September 2005, "İran, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) Onayladığı Tasarıya Sert Tepki Gösterdi", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 12 Ağustos 2005; "İran: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Tasarısı Siyasi ve Kabul Edilemezdir", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 12 Ağustos 2005.

⁵⁵ "IAEA Başkanı İran raporunu yayınladı", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 03 Eylül 2005.

⁵⁶ "Adili: Müzakerelerin çıkmaza girmesinin nedeni Amerika'nın ardniyetli tutumudur", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 09 Eylül 2005.

⁵⁷ "Mutteki: İsfahan santralının faaliyetlerinin yeniden askıya alınması söz konusu olamaz", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 11 Eylül 2005; "Çin ve Rusya İran nükleer dosyasının Güvenlik Konseyine taşınmasına karşı", **IRNA**, 09 Eylül 2005.

NPT Anlaşması'nın 6. maddesinin hiçe sayılmasına ve NPT Anlaşması'na imza atmamış Ortadoğu'daki tek unsur olan İsrail'in potansiyel tehdidine yönelik ilgisini saptırmak için yapılmıştır" şeklinde cevap vermiştir.⁵⁸

Gerek AB'nin gerekse IAEA'nın hazırladığı çözüm önerilerini siyasi olmakla eleştiren Tahran yönetimi, Eylül ayında kapsamlı bir çözüm önerisi hazırlayarak uluslararası kamuoyuna duyurdu. 18 Eylül'de BM'nin 60. Genel Kurulunda konuşan Cumhurbaşkanı Ahmedinecad İran'ın nükleer enerji konusundaki öneri niteliği taşıyan projesini uluslararası kamuoyuna anlattı. Projede, BM'nin en kapsamlı birimi olan Genel Kurul bünyesinde, dünya genelinde silahsızlanma stratejileri geliştirme ve uygulama yönünde faaliyetlerde bulunup, rapor hazırlayacak özel bir komite oluşturulması istenmekteydi. Ayrıca 4 maddelik nükleer programını açıklayan Cumhurbaşkanı, birinci maddede; İran'ın dini ilkeler esasınca nükleer silahlanmayı caiz görmeyeceğini ifade ederken, ikinci maddesinde ise, İran'ın NPT Anlaşması'nın gözden geçirilmesini ve kimyasal silahlarla mücadele ve nükleer tekelliliğin önlenmesi amacıyla yönelik olarak özel bir komite kurulmasını temel bir ihtiyaç olarak gördüğünün altını çizdi.⁵⁹ Projenin üçüncü maddesinde, İran'daki nükleer santralin teknik açıdan dünyanın diğer bölgelerindeki nükleer santrallerden farklı olmadığını vurgulamış, buna göre İran'ın uranyum zenginleştirme programını şeffaflaştırmak ve bu konuda uluslararası arenada güven sağlamak için diğer ülke yönetimleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla ciddi iş birliği içinde bulunmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Ahmedinecad projesinin dördüncü maddesinde, İran'ın nükleer santral hakkının tanınması temel alınarak Tahran'ın IAEA ile teknik ve hukuki açıdan müzakerelemeye ve iş birliğine devam etmeyi bir politika olarak benimsediğini vurgulamış ve İran'ın diğer ülkelerle yaptığı müzakerelerin İran-IAEA ilişkileri çerçevesinde değerlendirileceğini ifade etmiştir.⁶⁰

⁵⁸ "İran'ın El-Baradei'nin raporuna cevabı", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 14 Eylül 2005.

⁵⁹ "Iranian President's UN Speech", BBC, 18 September 2005; "Ahmedinecad BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada İran nükleer dosyası projesini açıkladı", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 18 Eylül 2005.

⁶⁰ "180 MPs Deplore IAEA Resolution", Iran Daily, 26 September 2005; "IAEA Yönetim Kurulu bağımsız kanadı NM, Ahmedinecad'ın projesine destek verdi", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 20 Eylül 2005.

Ahmedinecad 'ın BM'de ülkesinin nükleer programını net olarak açıklamış olmasına rağmen, 25 Eylül'de AB üçlüsü Fransa, İngiltere ve Almanya tarafından IAEA'ya İran hakkında sunulan karar tasarısı çoğunluk oyuyla kabul edildi. Oylamada, Yönetim Kurulu üyesi 35 ülkeden 22'si kabul, 12'si çekimser ve 1 ülke (Venezüella) karşı oy kullandı.⁶¹ Karar tasarısında İran'dan, uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması, İsfahan santralindeki faaliyetlerini yeniden askıya alması, Irak santralının faaliyetlerinin durdurulması, IAEA Başkanı'na İran'daki ilgili kişi, kurum ve belgelere ulaşma açısından anlaşmalarda belirlenenden daha fazla imkan verilmesi istenildi.⁶² Karar tasarısının kabul edilmesinin ardından, "Güvenlik Konseyi'nin işe karıştırılmasından sonra İran'ın gönüllü olarak kabul ettiği Tahran deklarasyonuna karşı hiçbir taahhüdü kalmadığı" açıklamasında bulunan Tahran yönetimi, İran'ın nükleer programına devam edeceğini açıkladı. Bunun üzerine kırılma noktasına gelen görüşmeleri yumuşatmak için Tahran yönetimi Viyana'daki daimi temsilcisi Büyükelçi Muhammed Mehdi Ahundzade aracılığıyla, gelinen noktaya ilişkin olarak; İran'ın, IAEA ile iş birliği çerçevesinde nükleer santraller konusunda imzalamış olduğu sözleşmelerde verdiği taahhütlere bağlı kalmaya devam edeceğini, bu taahhütlere uygun nükleer silah üretimi konusunda çaba sarfetmeyeceğini, faaliyetlerini daha şeffaf hale getireceğini ve Cumhurbaşkanı Ahmedinecad'ın New York'ta açıkladığı yeni açılımlar içeren proje çerçevesinde, başta üç Avrupa ülkesiyle olmak üzere uluslararası camiayla müzakereye hazır olduğunu açıkladı.⁶³

Tahran yönetiminin ılımlı yaklaşımının ardından, 24 Kasım'da Viyana'da bir araya gelen IAEA yetkilileri, sorunun barışçıl yollardan çözülmesi gerektiğini belirtmiş, Tahran yönetiminin bu doğrultuda göstermiş olduğu çabaların olumlu karşılandığını ifade etmiş ve mü-

⁶¹ Farideh Fahri, "Iran's Nuclear File: The Uncertain Endgame" **Middle East Report Online**, 24 October, 2005.

⁶² "ElBaradei: Negotiation only solution to Iran's nuclear dossier", **IRNA**, 25 September 2005; "IAEA Yönetim Kurulu AB'nin İran karar tasarısını onayladı", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 25 Eylül 2005.

⁶³ Mohammad Taqavi, "A Lesson", *Iran Daily*, 27 September 2005, "İran'ın IAEA Yönetim Kurulu'nun onayladığı karar tasarısına ilk tepkisi", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 25 Eylül 2005; "İran Dışişleri Bakanlığı: IAEA Karar tasarısı totaliter güçlerin baskılarının neticesidir", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 27 Eylül 2005; "Laricani: Karar tasarısı İran açısından uygulanabilir değildir", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 29 Eylül 2005.

zakerelerin bir an önce başlaması gerektiği sonucuna varmıştır.⁶⁴ Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Almanya Dışişleri Bakanları, İran'la nükleer dosya konusunda tekrar müzakereye hazır olduklarını bildirdiler.⁶⁵ Söz konusu kararın Tahran yönetimi tarafından desteklenmesiyle birlikte yeni bir sürece girildi. Yeni süreçte İran Atom Enerjisi Kurumu başkanı Rıza Ağazade'nin, İran'ın, nükleer faaliyetleri konusunda sürdürülecek müzakereler süresince uranyum zenginleştirme faaliyetlerine girişmeyeceğini⁶⁶ açıklamasıyla görüşmelerin başlaması için bütün adımlar atılmış oldu. İran Ulusal Yüksek Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Ali Laricani de, İran'daki millî iradenin uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin devamı yönünde olduğunu, ancak mevcut güvensizlik ortamının giderilmesi için İran'ın güven artırıcı önlemlere devam ettiğini ve müzakerelerin yapıcı olması halinde görüşmelerin sürdürülmesinden yana olacaklarını belirtti.⁶⁷ İki tarafın da bu iyimser açıklamalarının ardından 21 Aralık'ta, beş ay önce İsfahan tesislerinin yeniden faaliyete geçmesinden sonra kesintiye uğrayan görüşmeler Fransa'nın Viyana'daki daimi temsilciliğinde tekrar başladı.⁶⁸

Bölgesel ve Bölge-dışı diplomasi

Nükleer çalışmaları dolayısıyla uluslararası arenada önemli bir baskıya maruz kalan İran için bölgesel ve bölge-dışı düzeyde yürüteceği dış politika oldukça kritik bir hal almıştır. Ancak bölge içinde oldukça pragmatist bir dış politika anlayışı benimseyen Tahran yönetimi, küresel düzeyde bu pragmatist politikayı bölgesel düzlemdekine göre dengeleri daha çok gözetecek şekilde yürütmek zorunda kalmıştır. Bölge içinde dış politikasını belirleyen en önemli unsurlar Irak ve

⁶⁴ "Elbaradey İran ve üç Avrupa ülkesi arasında müzakerelerin başlamasında iyimserdir", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 25 Ekim 2005.

⁶⁵ "Iran Rebukes IAEA Over Vote, But No Retaliation", **Iran News**, 27 September 2005; "Üç Avrupa ülkesi İran'la müzakereye hazır olduklarını bildirdiler", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 27 Ekim 2005.

⁶⁶ "İran müzakere esnasında uranyum zenginleştirme programını uygulamayacaktır", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 10 Aralık 2005.

⁶⁷ "Hasan Ruhani: Üç Avrupa ülkesi İran ile müzakere fırsatını iyi değerlendirmeliler", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 17 Aralık 2005.

⁶⁸ "İran ve 3 Avrupa ülkesi nükleer görüşmeleri Viyana'da başladı", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 21 Aralık 2005; "Mutteki: İran ve üç Avrupa ülkesi arasındaki müzakereler ön koşulsuz yapılmalıdır", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 21 Aralık 2005; "İran ve üç Avrupa ülkesi ocak ayında Viyana'da görüşmelere devam edecekler", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 22 Aralık 2005.

İsrail olurken, diğer bölge ülkeleri ile olan ilişkileri de bu iki ülkeyle arasındaki ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Bu bakımdan İran 2005 yılında tüm bu dengeleri gözeten bir politika benimserken, zaman zaman bu dengenin dışına da taşmıştır.

İran'ın bölgede yaşamsal çıkarlarının belirlenmesinde oldukça etkili olan Irak'ın⁶⁹ ABD önderliğindeki işgalci güçlerin kontrolü altına girmesiyle birlikte Tahran yönetimi için belirsiz bir dönemin başladığı söylenebilir. Ulusal düzeyde Irak'ta yaşanacak bir bölünmenin İran'da yaşayan Şii ve Kürt nüfusun bu durumdan etkilenmesini beraberinde getireceği endişesiyle,⁷⁰ 2005 yılında Tahran yönetimi gerek bölgesel gerekse uluslararası platformlarda Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının sağlanmasına yönelik politikalar oluşturmayı ve bölgesel düzeyde söz konusu söylemi mümkün olduğunca yüksek sesle ifade etmeyi amaçlamıştır. Irak Savaşı başlamadan önce bölge ülkelerinin savaşı engellemek amacıyla hayata geçirdikleri Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantısı bu anlamda İran için söz konusu politikanın dile getirildiği ve bölge ülkeleriyle görüş alışverişinde bulunulduğu bir platform niteliği taşımıştır. Bu bakımdan 2005 yılının ilk girişimi olan ve 6 Ocak'ta Ürdün'ün başkenti Amman'da sekizincisi yapılan komşu ülkeler toplantısında, Tahran yönetimi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini ifade ederek, BM'nin Irak'ın yeniden yapılandırılmasında aktif ve belirleyici bir rol üstlenmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁷¹ Ayrıca Irak'ın, geleceğini özgür bir şekilde yapılacak seçimlerle kendisinin belirlemesi gerektiğini savunan İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hamid Rıza Asefi, Irak'ta yapılacak seçimler için güvenli bir ortam oluşturulmasının ve her kesimin seçime katılmasının oldukça önemli olduğunu belirterek,⁷² komşu ülkelerin bunu sağlamak için ellerinden geleni yapacaklarını ifade etmiştir. Bu temenniler aynı şekilde toplantının sonuç bildirgesine de yansıtılmıştır. Ancak Dışişleri Bakanı Kemal Kharrazi Ürdün'ün İran'ı hedef alan, Irak'ın iç işlerine müdahalesi yönündeki suçlayıcı açıklamalarını

⁶⁹ Kemal Kharrazi, "The View From Tehran", *Middle East Policy*, Vol 12, No 1, Spring 2005, s. 25.

⁷⁰ Kayhan Barzegar, "Understanding The Roots of Iranian Foreign Policy in The New Iraq", *Middle East Policy*, Vol 12, Summer 2005, s. 49.

⁷¹ Ali Balci ve Murat Yeşiltaş, "Turkey's New Middle East Policy: The Case of the Meeting of the Foreign Ministers of Iraq's Neighboring Countries", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Volume: XXIX, Issue: 4, Summer 2006, (forthcoming)

⁷² "Iraq's Neighbors Pledge Support for Jan. Polls", *Iran Daily*, 8 Ocak 2005.

protesto etmek amacıyla toplantıya katılmamıştır.⁷³ Bunun ardından ayrıca 10 Ocak'ta Asefi, İran'ı, Irak parlamento seçimleri için Irak'a 1 milyon İranlı Şii'yi göndermekle suçlayan Ürdün Kralı Abdullah'ın açıklamasının ardından "İran ile ilgili yorum yapacak ülkelerin en az iki kere düşündükten sonra yorum yapması gerektiğini" ifade ederek tepkisini göstermiştir. Bunun üzerine Ürdün'den yapılan açıklamada durumun yanlış anlaşıldığı ifade edilerek ilişkilerin gerginleşmesi engellenmiştir. 30 Ocak'ta Irak'ta yapılacak seçimlerin ardından İstanbul'da yeni bir toplantının yapılması gerektiğini dile getiren İran, seçim güvenliğinin ve demokratik katılımın sağlanması için komşu ülkelerin elinden gelen gayreti göstermesi gerektiğini açıklamıştır.

Irak'ta yapılacak seçimlerle yakından ilgilenen Tahran yönetimi Irak'ın %65'ini oluşturan Şiilerin seçimlere katılımının sağlanması için çaba göstererek, Şiilerin oluşturulacak olan yeni Irak yönetiminde azınlıkta kalmamasına yönelik bir politika benimsemiştir. Cumhurbaşkanı Muhammed Sadr, Şiilerin İran ile birleşmesi gibi genel bir kaygının gerçekleşme olasılığının mümkün olmadığını ifade ederek Sünni grupların da seçime katılmasının Tahran tarafından aynı şekilde desteklendiğini belirtmiş⁷⁴ ve Irak'a yönelik dengeli politikasını bölge ülkelerine göstermeye çalışmıştır.

30 Mart'ta Birleşik Arap Emirlikleri'nde gerçekleştirilen Irak'a komşu ülkeler toplantısında, Irak'ın yeniden yapılandırılmasında BM'nin ve bölge ülkelerinin etkin rol oynaması gerektiğini yeniden belirten Tahran yönetimi, bu konuda ülkesinin oldukça hassas olduğunu vurgulamıştır.⁷⁵ Aynı gün Suriye'ye kısa bir ziyaret yapan Dışişleri Bakanı Kharrazi, Beşar Esad ve meslektaşları Tarık El-Şara ile yaptığı görüşmede ABD'nin Suriye ve İran'a yönelik takındığı tutumun bölgesel krize sebep olacağını ve bunun da Ortadoğu'da istikrarın sağlanmasına hiçbir katkısının olmayacağını belirtmiştir. Şam yönetimi ise İran'ın barışçıl amaçlar çerçevesinde yürüttüğü nükleer çalışmasını desteklediğini ifade etmiştir.⁷⁶

Irak'ta yapılan seçimler sonucunda Şii koalisyonun seçimlerden zaferle ayrılması ve Irak'ta önemli ölçüde inisiyatifini eline geçirmesi ise

⁷³ "Kharrazi not to Attend Amman Confab", *Iran Daily*, 3 Ocak 2005.

⁷⁴ "Presidential advisor reviews Iraq's upcoming elections", *IRNA*, 1 Ocak 2005.

⁷⁵ "Iraq's neighbor start conference in UAE", *IRNA*, 30 Mart 2005.

⁷⁶ "Kharrazi wraps up Syria short visit, departs for home", *IRNA*, 03 April 2005, "Concern About Lebanon After Syria Talks", *Iran Daily*, 14 February 2005.

Tahran yönetimini bu konuda oldukça rahatlatmış ve ikili ilişkiler daha yakınlaşmıştır. Nitekim İran ile Irak arasında ilişkilerin geliştirilmesi için 7 Temmuz'da gerçekleşen Irak devlet başkanı İbrahim Caferi'nin Tahran ziyareti iki ülke arasında 1980'den beri en önemli ziyaret niteliğini taşımıştır.⁷⁷ ABD'nin İran'ın bölge güvenliğini tehdit ettiği yönündeki açıklamalarına rağmen, ziyaret çerçevesinde İran ile Irak arasında askeri bir iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre iş birliği çerçevesinde, İran'ın Irak birliklerinin eğitimine ve mayın tarlalarının temizlenmesine yardımcı olacağı ve iki ülkenin aralarında 1980'li yıllarda yaşanan savaşta kaybolan askerlerin dosyalarının soruşturulmasına iş birliği yapacakları karara bağlanmıştır.⁷⁸ Ziyaret sırasında Hatemi, ülkesinin Irak'ta istikrarın tesisi ve ülkenin yeniden imarına yardımcı olabileceğini belirterek, Irak'lı Şiilerin ABD ile ortak hareket etmelerinin onların etkinliğini artırması açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.⁷⁹

Kasım ayı içerisinde Irak Cumhurbaşkanı Talabani'nin İran ziyareti sırasında yapılan görüşmelerde Tahran yönetimi, Irak'ta anayasanın oluşturulmasından oldukça memnun olduklarını ve Irak yönetimi ile her alanda sınırsız iş birliği yapmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Yaklaşık 40 yıl aradan sonra Tahran'ı ziyaret eden Talabani, 1966-1968 yılları arasında Irak Devlet Başkanı olan Abdurrahman Arif'ten sonra İran'ı ziyaret eden ilk Irak Cumhurbaşkanı olmuştur.⁸⁰ Görüşmeler sırasında karşılıklı iş birliğinin artırılması kararlaştırılırken, Tahran yönetimi, Irak'ın güvenliğinin İran'ın güvenliği ile aynı düzeyde anlaşıldığını vurgulamış ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının son derece önemli olduğunu açıklamıştır. Ayrıca görüşme çerçevesinde Hariri soruşturmasına ilişkin BM'nin raporunda Suriye'nin suçlanmasını eleştiren Tahran yönetimi, Suriye'yi baskılar karşısında destekleyeceklerini ifade etmiştir.⁸¹

⁷⁷ Kenneth Katzman, "Iran's Influence in Iraq", **CRS Report for Congress**, November 15, 2005, s.1.

⁷⁸ "İran ile Irak arasında askeri işbirliği", **BBC Turkish**, 07 Temmuz 2005.

⁷⁹ "Official: Iraqi PM's Tehran visit of high significance", **IRNA**, 6 July 2005; "Region Favors Democratic, United Iraq", **Iran Daily**, 07 July 2005; "Khatami Supports Democracy in Iraq", **Iran Daily**, 09 July 2005.

⁸⁰ "Irak Cumhurbaşkanı İran'ı ziyaret ediyor", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 21 Kasım 2005.

⁸¹ "Ahmedinecad: İran baskılara karşı Suriye'yi destekleyecektir", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 04 Kasım 2005; "İran Cumhurbaşkanı, Irak Başbakan yardımcısını kabul etti", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 05 Kasım 2005.

Diğer taraftan Irak dışında yakın coğrafyasında bulunan ülkeler ile oldukça sıkı bir ilişki kurmayı hedefleyen İran yönetimi, bu bağlamda Azerbaycan'a ayrı bir önem vermiştir. Bu çerçevede 24 Ocak'ta Azerbaycan devlet başkanı İlham Aliyev'i ağırlayan Hatemi, Tahran ve Bakü arasındaki bağların güçlendirilmesi için kültürel, ekonomik ve ticari alanlarda karşılıklı bir ortaklık anlaşması imzalamış, bölgesel ve uluslararası sorunlara ilişkin iki ülkenin ortak hareket edeceğini belirtmiştir.⁸² Ayrıca söz konusu görüşme çerçevesinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında süren Karabağ sorununa ilişkin olarak iki ülkenin çözüm yönünde adım atmaları gerektiğini belirten Hatemi, gerekirse Tahran'ın iki ülke arasında arabulucu bir rol üstlenebileceğini ifade etmiştir. 26 Ocak'ta ise Afganistan devlet başkanı Hamid Karzai'yi ağırlayan Tahran yönetimi, iki ülke arasında iş birliğinin artırılması ve İran'ın Afganistan'ın yeniden yapılandırılması konusunda desteğinin devam edeceğini belirtmiştir. Gerek iki ülke arasındaki ticareti artıracak gerekse Asya ile Batıyı birbirine bağlayacak olan Dogharoun-Herat yolunun da açılışının yapıldığı resmî ziyaret sırasında iki ülke, terörizmin önlenmesi konusunda da ortak hareket edeceklerini açıklamışlardır.⁸³

İran gerek AB ülkeleri ile gerekse ABD ile Uranyum zenginleştirme programından dolayı devam eden sürtüşmelerin kendisini uluslararası arenada yalnız bırakmasına izin vermemek için diğer devletlerle olan ilişkilerine oldukça önem vermiştir.⁸⁴ Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Hatemi 11 Ocak'ta, Nijerya, Senegal, Mali, Sierra Leone, Benin, Zimbabwe ve Uganda'yı kapsayan 10 günlük Afrika seyahatine başlamış, söz konusu ülkelerle teknik, ekonomik, siyasi ve kültürel konularda anlaşmalar imzalamıştır.⁸⁵ İlk ziyaretine Nijerya'dan başlayan Hatemi İran'ın her zaman küresel barışın geliştirilmesi için çaba içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Hatemi'nin yapmış olduğu ziyaretler boyunca her ülkeyle ayrı ayrı karşılıklı olarak iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla anlaşmalar imzalanmıştır. Aynı günlerde İran ile

⁸² "İlham Aliyev in Tehran on 3-Day Visit", *Iran News*, 24 January 2005; "Khatami, Aliyev Optimistic About Enhancing Cooperation", *Iran Daily*, 25 January 2005.

⁸³ "Iran, Afghanistan Eager to Strengthen Ties", *Iran Daily*, 26 January 2005, "Afghan president due in Tehran Wednesday, *IRNA*, 26 Ocak 2005.

⁸⁴ Hassan Yousefi, "Vital Tour", *Iran Daily*, 16 January 2005.

⁸⁵ "President exchanges views with Supreme Leader ahead of his African tour", *IRNA*, 10 January 2005, "Khatami hopes Africa will take strides towards progress", *IRNA*, 11 January 2005.

Güney Kore arasında İran doğal gazının söz konusu ülkeye ihracına yönelik ikili bir anlaşma imzalanmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin daha da artırılmasına karar verilmiştir.⁸⁶

İran'ın bölgesel ve bölge-dışı diplomasi anlayışını belirlemesi açısından da büyük önem taşıyan, Haziran ayında yapılan 9. Cumhurbaşkanlığı seçimleri uluslararası kamuoyunun ilgisini İran üzerine yöneltmiştir.⁸⁷ 15 Haziran'da kesin adaylar belli olmuş, buna göre; Eski Cumhurbaşkanı olan ve pragmatik bir muhafazakar olarak tanınan Ali Ekber Haşimi Rafsancani, Eski Emniyet Genel Müdürü Muhammed Bakır Kalibaf, Eski Yüksek Eğitim Bakanı Mustafa Muin, Devlet Yayın Kurumu Başkanı Ali Laricani, Eski Devrim Muhafızları lideri Muhsin Rıza ve Tahrir Belediye Başkanı Mahmud Ahmedinecad başkan adaylıklarını açıklamıştır.⁸⁸ Seçmenlerin yüzde 67'sinin, yani 47 milyon seçmenin 32 milyonunun oy kullandığı 17 Haziran'da yapılan başkanlık seçimlerinin ardından adayların hiçbirisi gerekli çoğunluk olan % 50'den fazla oy alamamış ve en fazla oyu alan iki başkan adayı Rafsancani ve Mahmud Ahmedinecad ikinci tura kalmıştır.⁸⁹ Rafsancani toplam 6.159.452 oy alırken, Ahmedinecad ise toplam 5.710.354 oy almıştır.⁹⁰ 24 Haziran'da ikinci turu yapılan başkanlık seçimlerinin ardından muhafazakâr olarak bilinen aday Mahmud Ahmedinecad toplam oyların % 62'sini alarak 13.997.123 oyla sürpriz bir şekilde seçimleri kazanarak İran'ın yeni Cumhurbaşkanı olmuştur.⁹¹ Özellikle ülkesinin dış politikasında önemli değişiklikler getirmesi beklenen Ahmedinecad, seçimden sonra yaptığı açıklamalarda İran'ın AB ile nükleer müzakereleri sürdüreceğini ve ılımlı bir çizgi izleyeceğini söyleyerek ülkesinin nükleer programının barışçı amaçlar taşıdığını ve bu çalışmalarına devam etme hakkı olduğunu vurgulamıştır.⁹² ABD'nin seçim sonuçlarına ilişkin ilk tepkisi memnuniyetsizlik olurken, Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, "İran'ın böl-

⁸⁶ "Iran-South Korea-Meet", **IRNA**, 10 January 2005.

⁸⁷ Abdol Rasoul Vesal, "A Set Course", **Iran Daily**, 16 June 2005.

⁸⁸ "İran'da cumhurbaşkanlık adayları", **BBC**, 15 Haziran 2005.

⁸⁹ "Rafsancani, Ahmadi-nejad to head for run-off race", **IRNA**, 18 June 2005.

⁹⁰ "Final election results announced", **IRNA**, 18 June 2005; "Rafsancani, Ahmadi-nejad Enter 2nd Round", **Iran Daily**, 19 June 2005.

⁹¹ "Ahmadi-nejad on course for Iran presidential election win", **IRNA**, 25 June 2005; "Ahmadi-nejad Elected President", **Iran Daily**, 25 June 2005.

⁹² "Ahmedinecad: İran'ın nükleer programı sürecek", **BBC Turkish**, 27 Haziran 2005.

gedeki diğer ülkelerde görülen özgürlük akımlarından kopuk olduğu anlaşıyor” ifadesi yer almıştır.⁹³ Diğer taraftan Washington yönetimi, Ahmedinecad 'ın 1979 yılında İran'da ABD Büyükelçiliğinde yaşanan rehin alma olayında yer aldığını iddia ederek yeni cumhurbaşkanı aleyhine bir propaganda kampanyası başlatmış ve Eylül ayında New York'ta gerçekleşecek 60. BM Genel Kuruluna Ahmedinecad 'ın gelmesine “vize verilemeyebileceğini” ifade etmiştir.⁹⁴ Buna karşılık İran Dışişleri Bakanlığı Washington yönetiminin İran seçimlerine saygılı olması ve İran'ın iç işlerine müdahale etmekten vazgeçmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁵ ABD ve İsrail tarafından Ahmedinecad 'ın Cumhurbaşkanı seçilmiş olması endişeyle karşılanmış olsa da, diğer ülkeler Ahmedinecad 'ı zaferinden dolayı tebrik etmişlerdir.⁹⁶ Gerek AB gerekse Rusya seçim sonuçlarına saygı duyduklarını açıklamışlardır.⁹⁷

6 Ağustos'ta Ahmedinecad mecliste yapılan yemin töreniyle birlikte 4 yıllık Cumhurbaşkanlığı dönemine resmen başlamıştır. İran'ın yeni Cumhurbaşkanı, meclisteki ilk konuşmasında, “adalet ve barışın uluslararası siyaset anlayışlarının bir parçası olduğunu belirtmiş ve tüm dünya için adalet ve barış istediklerini” söylemiştir.⁹⁸ Ahmedinecad 'ı bekleyen en ciddi problemlerin başında “ekonomi” gelirken, özellikle muhafazakâr kimliğinden dolayı bürokratların onunla çalışmaktan çekinmesi ve nükleer çalışmalardan dolayı ortaya çıkan uluslararası baskı da, önemli bir sorun olarak karşısına çıkmıştır. Nitekim kendi ekibini kurmakta oldukça zorlanan Ahmedinecad, kabineye önerdiği 17 kişiden 4'nü bu göreve getirememiştir. Daha önceden nükleer politika konusunda oldukça sert tutumuyla bilinen ve Japonya ve Türkiye'de büyükelçilik yapmış olan Menuçehr Mutteki'yi dışişleri bakanlığına getirerek bu konuda sert bir politika izleyeceği sinyal-

⁹³ “İran'da zafer muhafazakârların”, **BBC Turkish**, 25 Haziran 2005.

⁹⁴ Ancak Ahmedinecad bu toplantıya katılmıştır.

⁹⁵ “FM Spokesman: US should respect Iranians' votes”, **IRNA**, 25 June 2005.

⁹⁶ “Rethinking Iran”, Washington Post, 28 June 2005; **Mustafa El-Labbad**, “A pyrrhic victory”, Al Ahram Weekly, No 749, 30 June 06 July 2005; “US casts doubt on new leader's legitimacy”, Iran Almanac, 28 June 2005; **Khaled Dawoud**, “Considering Iran”, Al Ahram Weekly, No 750, 07 - 13 July 2005.

⁹⁷ “Initial EU reaction on Ahmadinejad's election”, **IRNA**, 25 June 2005; “Putin congratulates Iran president-elect on election”, **IRNA**, 25 June 2005.

⁹⁸ “Nation Will Not Submit to Intimidation”, **Iran Daily**, 07 August 2005; “İran'ın yeni cumhurbaşkanı Ahmedinecad görevine resmen başladı”, **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 06 Ağustos 2005; “İran'da Ahmedinecad dönemi başladı”, **BBC Turkish**, 06 Ağustos 2005.

lerini veren Ahmedinecad, İran'daki bazı kesimlerde de bir tedirginlik unsuru olarak anlaşılmıştır.

Hatemi döneminde sürdürülen yumuşak ve dengeli diplomasiyle Batı ile ilişkileri yakınlaştırmayı amaçlayan Tahran'ın dış politika anlayışı Ahmedinecad ile birlikte daha sert bir zemine oturmuştur. ABD ve İsrail'e yönelik oldukça sert açıklamalarda bulunan yeni Cumhurbaşkanı, diğer taraftan Güvenlik Konseyi'ndeki etkilerinden dolayı Çin ve Rusya ile ve IAEA'nın yönetim kurulunda olmaları sebebiyle Hindistan ve Pakistan ile yakın ilişki kurmayı amaçlamıştır. Özellikle petrol fiyatlarının yükselmesiyle birlikte, yakın çevresindeki petrole ihtiyacı olan ülkelerle, bunu bir araç olarak kullanarak, bir anti-Amerikan bloğu oluşturmayı hedeflemiştir. Hindistan ise bu politikanın en önemli ayaklarından birini oluşturmuştur. Özellikle Hindistan Dışişleri Bakanı Natwar Singh'in 3 Ekim'deki Tahran ziyareti bu bakımdan oldukça önemli bir gelişmeydi.⁹⁹ Ziyaret çerçevesinde iki ülke arasında İran doğal gazının Pakistan üzerinden Hindistan'a taşınmasına ilişkin 7,4 milyar dolarlık bir proje için anlaşma imzalandı. ABD'nin bu projeye karşı çıkmasına rağmen, iki ülke yakın ilişkilerini devam ettireceklerini açıkladılar.¹⁰⁰ Tahran yönetiminin Pakistan ile olan ilişkisi ise oldukça önemliydi. Ancak Pakistan'ın İsrail ile yakınlaşmaya başlaması İran'ı bu konuda geri adım atmaya sevk etti. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Asefi söz konusu yakınlaşmayı eleştirirken, 5 Ekim'de Ali Laricani'nin Pakistan ziyareti de ertelenmiştir.¹⁰¹ Diğer taraftan Ahmedinecad Rusya ile daha yakından ilişki kurmayı hedefleyerek nükleer görüşmelerde daha avantajlı bir konuma gelmek istiyordu. Bu bakımdan Rusya ile 12 Kasım'da bir anlaşma imzalayan Tahran yönetimi, iki ülke arasında endüstriyel ilişkilerin yıllık 10 milyar dolara çıkarılması için çalışacaklarını belirtirken, Moskova'nın, uranyum zenginleştirme işlemini Rusya topraklarında yapmasına ilişkin teklifini ise reddetmiştir.¹⁰²

⁹⁹ "Hindistan Dışişleri Bakanı Tahran'da", **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 03 Eylül 2005.

¹⁰⁰ Babak Ganji, "Iranian Nuclear Politics: The International Dimensions", **Conflict Studies Research Centre**, Defence Academy of the UK, November 2005, s. 1; "Iran, India Working On Gasline Technicalities", **Iran Daily**, 04 September 2005.

¹⁰¹ "Iran Security Chief's Pakistan visit postponed", **Iranian Students News Agency**, 05 September 2005.

¹⁰² "Iran opposed to uranium being enriched abroad", **Fars News Agency**, 11 November 2005.

Ortadoğu’da barışın ve güvenliğin tesis edilmesine oldukça önem veren yeni Tahran yönetimi bu bağlamda Türkiye ve Suriye ile daha yakın bir ilişki kurdu. Ağustos ayında Türkiye ile sınır köylerindeki sorunların giderilmesi, kaçakçılığın önlenmesi ve sınır güvenliğinin sağlanması konularını içeren bir protokol metnine imza atmıştır.¹⁰³ 7 Ağustos’ta Suriye devlet başkanını Tahran’da ağırlayan İran, bu ülkeyle bölgesel güvenliğin ve istikrarın sağlanması amacıyla ekonomik iş birliği anlaşması imzalamıştır.¹⁰⁴

Gerek İran’ın nükleer programı konusundaki temel politikasını ortaya koyması, gerekse birçok devlet başkanı ile görüşmesi bakımından oldukça önemli olan Ahmedinecad ’ın BM Genel Kurulunda yaptığı konuşma, İran açısından Eylül ayının en önemli gündemini oluşturmuştur. Ahmedinecad ’ın ABD’ye gitmesi için vize verilip verilmeyeceği konusunda bir belirsizlik yaşansa da, sonunda Washington yönetimi yaptığı açıklamada buna müsaade edeceğini belirtmiştir. 14 Eylül’de Genel Kurul’da konuşan Ahmedinecad, BM’nin, dünya barışının ve huzurunun sağlanması konusunda tüm ülkeler ve uluslar için dayanak, ümit, iş birliği ve diyalog merkezi olmasını istemiştir. Bunun yanında ülkesinin nükleer çalışmalar konusunda nasıl bir yol izleyeceğini açıklayan Ahmedinecad, Güvenlik Konseyi’nin demokratik eşitlik ilkesi temelinde, tüm kıtaların başlıca uygarlıklarının temsilcilerinden oluşan kabul edilebilir bir yapıya kavuşturulmasını önermiştir.¹⁰⁵ New York ziyareti sırasında Türkiye Başbakanı Erdoğan ile de görüşen Ahmedinecad “Tahran, İran gazının Avrupa’ya ihracında birçok seçeneğe sahip, ama İran yönetimi bu ticari ilişkinin Türkiye yoluyla kurulmasını tercih ediyor” diyerek iki ülke arasındaki ilişkilerin her boyutta sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁶ Bunun yanı sıra Ürdün Kralı, Nijerya Cumhurbaşkanı, Kuveyt Cumhurbaşkanı, Irak Devlet Başkanı Talabani, Endonezya Cumhurbaşkanı, Güney Afrika Cumhurbaşkanı, Rusya Devlet Başkanı Putin, Ermenistan Başbakanı ve Endonezya devlet başkanı ile görüşen Ahmedinecad ülkesi-

¹⁰³ “İran ve Türkiye Arasında Güvenlik Toplantısı Düzenlendi”, **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 03 Ağustos 2005.

¹⁰⁴ “Ahmadinejad Welcomes Bashar”, **Iran Daily**, 08 August 2005; “Leader Keen On Bolstering Syria Ties”, **Iran Daily**, 09 August 2005.

¹⁰⁵ “Ahmedinecad BM Genel Konseyi’nde Konuştu”, **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 14 Eylül 2005; “Appeal for UN Reforms”, **Iran Daily**, 15 September 2005; M.P. Zamani, “President At World Summit”, **Iran Daily**, 15 September 2005.

¹⁰⁶ “Ahmedinecad Erdoğan ile görüştü”, **IRNA Türkçe Haber Servisi**, 15 Eylül 2005.

nin nükleer çalışmalar konusundaki politikalarını anlatırken, Ortadoğu’da yaşanan istikrarsızlığın önüne geçilmesi için bölgede uluslararası ve çok taraflı girişimlerin artırılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁷ Yaptığı görüşmelerden sonra birçok devletten nükleer faaliyetlerini barışçıl amaçla yürüttüğü noktasında destek bulan Ahmedinecad, ayrıca Irak’taki durumun değişmesi için önlemlerin alınması gerektiğini belirtmiş ve Irak’a ilişkin temel politikalarının, ülkenin istikrara kavuşturulması ve Irak’ın toprak bütünlüğünün sağlanması doğrultusunda olduğunu ve İran’ın, Irak’ın iç işlerine karışmasının mümkün olmadığını yalnızca Irak’taki istikrarsızlığın kendi ülkesini etkilememesi için çaba sarf ettiklerini ifade etmiştir.

Cumhurbaşkanı Ahmedinecad ’ın ses getiren en önemli çıkışı Ekim ayında gerçekleşti. İran Cumhurbaşkanı, başkent Tahran’da düzenlenen “Siyonizmin Olmadığı bir Dünya” başlıklı konferansta İsrail’in ortadan kalkmasının Filistin’in ve İslam dünyasının da kurtuluşu anlamına geleceğini savundu.¹⁰⁸ Bunun üzerine uluslararası toplum tarafından oldukça eleştirilen ve BM Güvenlik Konseyi tarafından kınanan¹⁰⁹ Ahmedinecad ’ın söz konusu açıklamasından sonra İsrail, İran’ın BM üyeliğinden atılması gerektiğini savunurken, ABD ve Avrupa açıklamaları kabul edilemez olduğunu ve üzüntü verdiğini açıkladı.¹¹⁰ Tahran yönetiminden yapılan açıklamada ise Cumhurbaşkanı’nın yeni bir şey söylemediği dile getirildi. Dışişleri bakanı Muttaki de, İran’ın zaten uzun zamandır İsrail’i tanımadığını, bunu da açıkça ifade ettiğini belirterek açıklamaları savundu.¹¹¹

Aralık ayında İKÖ zirvesine katılan Ahmedinecad, Müslüman ülkelerin ortak sorunlarını karşılıklı görüş alışverişinin daha fazla arttırılmasıyla çözülebileceğini belirterek, İKÖ’nün bunun için en önemli platform olduğunu açıklamıştır.¹¹² Aralık ayının en önemli gündemini oluşturan, ABD’nin İran’a yönelik saldırı tehdidinde, Tahran yönetimi uluslararası arenada destek bulmaya çalışma temelli

¹⁰⁷ Soheil Mohajer, “Good Governance”, **Iran Daily**, 18 September 2005; “Putin: Sanctions Could Cause New Problems”, **Iran Daily**, 19 September 2005.

¹⁰⁸ “İsrail haritadan silinsin”, **BBC Turkish**, 27 Ekim 2005; “Ahmedinecad: İsrail’i tanıyanlar İslam ümmetinin gazabında yanacaklar”, **IRNA**, 27 Ekim 2005.

¹⁰⁹ “Güvenlik Konseyi’nden İran’a kınama”, **BBC Turkish**, 28 Ekim 2005.

¹¹⁰ “France threatens to refer Iran nuclear issue to UN Security Council”, **France 3 TV**, 2 November 2005 “İsrail: İran BM’den atılsın”, **BBC Turkish**, 27 Ekim 2005.

¹¹¹ “Güvenlik Konseyi’nden İran’a kınama”, **BBC Turkish**, 27 Ekim 2005.

¹¹² “President Visiting Saudi Arabia”, **Iran Daily**, 6 December 2005.

politikasıyla karşılık vermiştir. Ancak Tahran yönetimi izlemiş olduğu tüm dış politika alternatiflerine rağmen nükleer politikasına ilişkin sorunlarını 2006 yılına sarkmasını engelleyememiştir

Kronoloji İran 2005

- 06 Ocak:** İran Ürdün’de gerçekleştirilen Irak’a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantısına katıldı.
- 11 Ocak:** Hatemi 10 günlük Afrika turuna çıktı
- 11 Ocak:** Tahran yönetimi IAEA müfettişlerine Parçin nükleer santralinin denetlenmesi için izin verdi.
- 14 Ocak:** AB ve İranlı yetkililer Brüksel’de bir araya gelerek Ticaret ve Ortaklık Anlaşması için görüş alışverişinde bulundular.
- 24 Ocak:** İran ile Azerbaycan arasında kültürel ve ekonomik alanlarda anlaşma imzalandı.
- 26 Ocak:** Afganistan ile İran arasında daha önceden hayata geçirilen ve Asya ile Batıyı birbirine bağlayacak Dogharoun-Herat yolunun açılışı yapıldı.
- 12 Şubat:** AB üçlüsü ve İran, Cenevre’de Kasım 2004’den sonra nükleer müzakerelere ilişkin ilk defa bir araya geldi.
- 26 Şubat:** İran ve Rusya nükleer alanda ortak çalışmalar yürütmek ve Busehr santralinin modernizasyonu için anlaşamaya vardılar.
- 12 Mart:** Tahran yönetimi uranyum zenginleştirme işleminin sonlandırmasına ilişkin ABD’nin yapmış olduğu teklifi reddettiğini açıkladı.
- 23 Mart:** Fransa’nın başkenti Paris’te AB üçlüsü ve İran bir araya gelerek İran’ın nükleer programını görüştüler, ancak görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamadı.
- 19 Nisan:** Rusya ve İran arasında nükleer enerji konusunda bir anlaşma imzalandı.
- 03 Mayıs:** Tahran yönetiminin uranyum zenginleştirme işlemine yeniden başlayacağını duyurması üzerine Almanya ve Fransa’dan oldukça sert tepkiler geldi.
- 17 Haziran:** Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı.
- 24 Haziran:** Cumhurbaşkanlığı için yapılan ikinci tur seçimlerinin sonuçları açıklandı ve Mahmud Ahmedinejad İran’ın yeni cumhurbaşkanı oldu.
- 07 Temmuz:** 25 yıl aradan sonra Irak’lı bir Başbakan İran’ı ziyaret etti

- 01 Ağustos:** AB üçlüsü ile müzakerelerin sonuçsuz kalmasının ardından İran uranyum zenginleştirme işlemine yeniden başlayacağını duyurdu.
- 01 Ağustos:** İran AB ve IAEA'ya sözlü Nota verdi.
- 05 Ağustos:** AB üçlüsü İran'a 34 sayfalık taslak bir metin sundu.
- 06 Ağustos:** Ahmedinecad 'ın Cumhurbaşkanlığı dönemi resmen başladı.
- 14 Eylül:** İran, IAEA'ya 131 sayfadan oluşan bir rapor sundu.
- 14 Eylül:** İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad BM Genel Kurulu'nda bir konuşma yaparak İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili temel politikasını anlattı.
- 25 Eylül:** IAEA İran ile ilgili karar tasarısının kabul etti.
- 03 Ekim:** Hindistan ile İran arasında doğalgaz anlaşması imzalandı
- 27 Ekim:** Ahmedinecad Tahran'da düzenlenen bir konferansta İsrail'in haritadan silinmesi gerektiğini açıkladı.
- 12 Kasım:** Rusya ve İran arasında ticaret anlaşması imzalandı
- 12 Kasım:** Rusya'nın uranyum zenginleştirme işlemini Rusya topraklarında yapmasına ilişkin teklifini Tahran yönetimi reddetti.
- 06 Aralık:** Cumhurbaşkanı Ahmedinecad İKÖ zirvesine katıldı.
- 21 Aralık:** Ağustos ayında kesintiye uğrayan nükleer görüşmeler Fransa'da yeniden başladı.

Filistin 2005

Ali Balcı*

Adı neredeyse Filistin sorunuyla özdeşleşen Yaser Arafat'ın öldüğü tarih olan 11 Kasım 2004 birçok yorumcuya göre Filistin için bir dönüm noktasıydı. Nitekim Filistinlileri Arap halklarından farklılaştırarak İsrail'in karşısında yeni bir ulus olarak inşa eden bir sürecin temel aktörü olan Arafat'ın Filistin'deki politik sahneden çekilmesi önemli bir güç boşluğunu da beraberinde getirmiştir. 2005 yılı ise bu otorite boşluğunun doldurulmaya çalışıldığı bir yıl olmuştur. Filistin sorunu gerek bölgesel

gerekse küresel dengeler açısından kritik bir öneme sahip olduğundan söz konusu boşluğun nasıl doldurulacağı hayli önemliydi ve bu bağlamda, mücadele sadece Filistin'deki politik guruplar arasında değil, bölge ülkeleri ve küresel güçler arasında da yaşandı.

Filistin iç politikasında bu otorite boşluğunu

Resmî Adı	Filistin Devleti
Başkent	Kudüs
Yüzölçümü	6.220 km²
Nüfus	3.761.904
GSMH	2,568 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	
Devlet Başkanı	Mahmud Abbas (2005-)
Dışişleri Bakanı	Nebil Şaat
Türkiye Büyükelçisi	Fuad Yasin
Etnik Yapı	
Arap	% 85
Yahudi	% 15
Dini Yapı	
Müslüman	%80
Yahudi	%15
Hristiyan	%5
İhracat	270 Milyon Dolar
İthalat	1,952 Milyar Dolar

doldurmaya yönelik ilk önemli gelişme 9 Ocak tarihinde gerçekleşen seçimlerdi. Söz konusu seçimlerin favorisi Arafat döneminde Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Konseyi'nin sekreterliğini yapmakta olan Mahmud Abbas'tı. Seçimlere kısa bir süre kala en önemli rakibi olan

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

ve İsrail hapishanesinde bulunan El-Aksa Şehitleri Tugayı'nın önemli isimlerinden Merwan Barguti'nin seçimlerden Abbas lehine çekildiğini açıklamasıyla Filistin'in Arafat'tan sonraki lideri resmî olmasa da belli olmuştu. 9 Ocak'ta yapılan, Hamas ve İslami Cihad'ın katılmadığı seçimlerde sürpriz yaşanmadı ve oyların yüzde 62'sini alan Mahmud Abbas Filistin'in yeni lideri oldu. Seçimlerde Abbas'ın en önemli rakibi olan Mustafa Barguti ise yüzde 19'da kalmıştı.¹

Bu arada 17 Aralık'ta İsrail Ordusu'nun Han Yunus'a yönelik başlatmış olduğu Demir Portakal Operasyonu (Operation Orange Iron) 2005 yılına sarkmış, İsrail güçleri 2 Ocak'ta bölgeden çekilmesine rağmen şiddet devam etmekteydi. Hamas, İslami Cihad ve El-Aksa Şehitleri Tugayı'nın 13 Ocak'ta Qarni geçiş bölgesine yönelik düzenledikleri ve 4 İsrailli sivilin öldürüldüğü saldırıya misilleme olarak İsrail kuvvetleri Gazze'deki hedeflere karşı saldırılar düzenlemiştir. İsrail, terör eylemlerini durdurmada yeterince hızlı hareket etmediği gerekçesiyle Filistin Yönetimi ile tüm ilişkileri askıya aldığını ve Filistin tarafı Qarni saldırısına yönelik soruşturmayı tamamlayana kadar ilişkilerin yeniden kurulmayacağını açıklamıştır.² İsrail'in bu hareketi, Filistinli radikal gurupların "terör eylemlerini" otorite sorunu yaşayan Arafat sonrası yönetimi köşeye sıkıştırmak için sık sık kullanacağını bir işaretiydi.

İsrail tarafı Filistin ile ilişkileri askıya aldığını açıkladığı sırada 15 Ocak'ta Filistin Yönetimi başkanı olarak yaptığı yemin töreninde Mahmud Abbas, İsrail'le görüşmelerin bir an önce başlaması yönünde çağrıda bulunmuş ve görüşmelerin, yol haritasının ötesinde, nihai statü konularının da ele alınacağı yeni bir süreç bağlamında yürütülmesini önermiştir. Şaron yönetimi için Abbas'ın bu sözleri fazla bir anlam ifade etmiyordu. Zira "Gazze'den Çekilme Planı"nda olduğu

¹ "Abbas wins landslide victory", **The Guardian**, January 10, 2005; "The Palestinian Election:...", **The New York Times (NYT)**, January 10, 2005; Seçim sonuçları: El-Fetih adına yarışan Mahmud Abbas 483.039 oyla %62.32; Bağımsız aday Mustafa Barghouti 153.516 oyla %19-80; Filistin Halk Partisi adına yarışan Besam El-Salih 20.884 oyla %2.69; Filistin Özgürlüğü için Demokratik Cephe adına yarışan Tayseer Halid 27.118 oyla %3.50; Bağımsız aday Abdul Kerim Zübeir 5.874 oyla %0.76; Bağımsız aday Abdul Halim El-Azhar 20.774 oyla %2.68; Bağımsız aday El-Said Baraka 9.809 oyla %1.27

² Michael K. Esposito, "Chronology, 16 November 2004 – 15 February 2005", **Journal of Palestine Studies**, Vol. XXXIV, No. 3, Spring 2005, s. 199; "Israel breaks off contact with Abbas", **The Guardian**, January 15, 2005.

gibi Filistin sorununun çözümüne ilişkin inisiyatifi tamamen eline almak isteyen İsrail, Abbas ve yönetimini terör eylemlerini durdurmadığı gerekçesiyle taraf olarak kabul etmeme konusunda ısrarlıydı. Daha da ileri giderek 15 Ocak'ta Gazze bölgesine Batı Adımı Operasyonu'nu (Operaton Eastern Step) başlatan İsrail birliklerine "herhangi bir sınırlandırma olmaksızın" Filistinli militanlara karşı operasyonları hızlandırma emri veren Şaron, Abbas'ı İsrail'e yönelik saldırıları durdurmak için parmağını bile oynatmamakla suçlamıştır.³

İsrail tarafının Abbas'ı köşeye sıkıştırma politikası sonuçlarını vermiş ve Mahmud Abbas 17 Ocak'ta Filistin güvenlik kuvvetlerine Filistinli radikal gurupların İsrail'e karşı gerçekleştirdikleri saldırıların durdurulması için daha fazla çaba gösterilmesini ve 13 Ocak'taki Qarni saldırısının soruşturulmasını emretmiştir.⁴ Abbas ayrıca İsrail tarafını radikal gurupları ateşkese razı edebilmek ve güvenlik güçlerini yeniden örgütleyebilmek için bir aylık süreye ihtiyacı olduğu konusunda bilgilendirmiştir. Abbas'ın açıklamalarını "küçük ama pozitif bir işaret" olarak değerlendiren İsrail yönetimi, Batı Adımı Operasyonu'nu durdurduğunu açıklamıştır.⁵ Bunun üzerine 18 Ocak'ta Gazze Şeridi'ne giden Abbas İsrail hedeflerine yönelik saldırıları sona erdirmeleri için Hamas, İslami Cihad ve El-Aksa Şehitleri Tugayı liderleri ile görüşerek saldırıların durması gerektiğini ifade etmiştir.⁶ Aynı ziyarette Abbas, Filistin güvenlik kuvvetlerine Gazze sınırında iki gün boyunca devriye gezerek Filistin tarafından İsrail'e yönelik düzenlenen roket saldırılarını önlemeleri emrini vermiştir.

Abbas'ın gösterdiği bu çabaların ardından 19 Ocak'ta Şaron'un liderliğinde toplanan güvenlik kabinesi Filistin Yönetimi ile ilişkilerin yeniden kurulması kararı almıştır.⁷ Öte yandan, aynı toplantıda Gazze'ye yönelik geniş ölçekli bir işgal planı onaylanırken, planın hayata

³ Esposito, "Chronology, 16 November 2004 - 15 February 2005", s. 200; "Sharon Orders New Crackdown on Gaza Factions", *NYT*, January 17, 2005.

⁴ Esposito, "Chronology, 16 November 2004 - 15 February 2005", s. 200; "Abbas tells security forces to prevent attacks against Israel", *The Guardian*, January 18, 2005.

⁵ "Abbas Orders Security Forces to Prevent Attacks Against Israel", *NYT*, January 17, 2005.

⁶ Serene Assir, "Only God can save us", *Al-Ahram Weekly*, Issue No.: 726, 20-26 January 2005.

⁷ "Israel lifts ban on talks", *The Guardian*, January 20, 2005; "Israel Meets with Palestinians on Abbas Plan to End Attacks", *NYT*, January 20, 2005.

geçirilmesinden önce Filistin Yönetimi'ne İsrail hedeflerine yönelik saldırıları durdurması için birkaç gün süre tanındığı açıklanmıştır. Şaron yönetimi bu kararlar Mahmud Abbas'ı radikal guruplarla mücadele konusunda daha somut ve hızlı adımlar atmaya zorlamayı amaçlamaktaydı. Baskı etkili oldu ve Abbas'ın Gazze'deki kontrolü ele geçirerek bölgeden İsrail hedeflerine yönelik düzenlenen saldırıları önleme politikası doğrultusunda somut adımlar atıldı. 1000 civarında Filistinli güvenlik görevlisi 21 Ocak'ta kontrolü sağlamak ve Filistinlilere ait araçları arama görevini yerine getirmek amacıyla Gazze'deki geçiş noktalarına konuşlandırılırken, 2000'e yakın güvenlik görevlisi de Gazze Şeridi'nde güvenliği sağlamakla görevlendirildi.⁸ Güvenlik kabinesinin aldığı geniş ölçekli işgal planının Abbas'ı daha somut adımlar atmaya zorladığının diğer bir göstergesi kısa süre içinde Filistinli radikal guruplarla olağanüstü bir toplantının yapılmasıydı. 23-24 Ocak tarihlerinde Hamas, İslami Cihad, El-Aksa Şehitleri Tugayı, Filistin Kurtuluşu için Demokratik Cephe (FKDC) ve Filistin Kurtuluşu için Halk Cephesi (FKHC) ile yapılan görüşmelerde söz konusu guruplar Filistin Yönetimi'ni İsrail tarafıyla yapacağı görüşmelerde zor durumda bırakmamak için bir aylığına İsrail hedeflerine saldırmamayı kabul ettiklerini açıkladılar.⁹

Söz konusu gelişmelerin ardından, Şaron'un danışmanı Dov Weisglass, Filistin Yönetimi'nin görüşmelerden sorumlu bakanı Saeb Erakat ve Abbas'ın güvenlik danışmanı Muhammed Dahlan, Şaron ve Abbas arasında yapılacak üst düzey bir toplantıyı planlamak amacıyla 26 Ocak'ta bir araya gelmiştir.¹⁰ Weisglass yaptığı açıklamada İsrail yönetimi tarafından Batı Şeria'daki bazı kentlerin güvenliğine ilişkin kontrolün Filistin tarafına devredilmesi, 900 Filistinli mahkûmun serbest bırakılması, Gazze havaalanı ve limanının tekrar kullanıma açılması, Filistinlilerin Gazze sahilinde balıkçılık yapmasına izin verilmesi gibi tavizlerde bulunabileceğini ifade etmiştir.¹¹ Danışmanlar arasında gerçekleşen görüşmelerin ardından Şaron, Filistin-İsrail sorununun çözümü konusunda önlerinde tarihi bir fırsat olduğu yönünde bir açıklamada bulunurken, Mahmud Abbas da dört yıldır devam eden

⁸ Esposito, "Chronology, 16 November 2004 – 15 February 2005", s. 201; "Abbas Deploys Forces in Gaza to Prevent Attacks on Israel", *NYT*, January 22, 2005.

⁹ "Islamists halt attacks on Israel", *The Guardian*, January 24, 2005.

¹⁰ "2 Sides in Mideast Resume Public Meetings", *NYT*, January 27, 2005.

¹¹ Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy", *Journal of Palestine Studies*, Vol. XXXIV, No. 3, Spring 2005, s. 129

şiddetin durdurulması için İsrail'e ateşkes çağrısında bulunmuştur.¹² Ocak ayının son günlerinde taraflar arasında yumuşamanın devam ettiğini gösteren birkaç gelişme daha yaşanmıştır. İsrail ordusu Filistin Yönetimi'nin işbirlikçi adımları doğrultusunda Gazze'ye yönelik "sal-dırı amaçlı operasyonların" durdurulduğunu açıklarken, Nablus eski polis şefi ve üst düzey bir El-Aksa Şehitleri Tugayı üyesi de hapisten çıkarılmıştır.

Filistin Yönetimi ve İsrail arasında üst düzey görüşmelerin yeniden başlama olasılığı artınca Mahmud Abbas, Filistin tarafının görüşmelerdeki pozisyonunu güçlendirecek temaslarda bulunmak üzere 31 Ocak'ta Rusya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'den barış görüşmelerine ilişkin "aktif destek" sözü alan¹³ Abbas, bu konudaki çabalarına hız vermiştir. 2 Şubat'ta Mısır Şarm El-Şeyh'de Abbas-Şaron görüşmesine ev sahipliği yapabileceğini açıklarken, aynı tarihte söz konusu görüşmenin 8 Şubat'ta gerçekleşeceği de kesinleşmiştir. Görüşme tarihinin netleşmesinin ardından 6-7 Şubat'ta Filistin ve İsrail'e ziyarette bulunan ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, barış için uygun bir ortam oluşturulması konusunda İsrail'in "zor bir tercihle" karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Zirve öncesi tarafları tavizde bulunmaya çağıran Rice, bir taraftan İsrail'in otoritesini sağlamlaştırma sürecinde Abbas'ı zor durumda bırakacak eylemlerde bulunmaması ve Filistin tarafının barış girişimlerine olumlu tepkiler vermesi gerektiğini ifade ederken, diğer taraftan da Filistin Yönetimi'nin terörle mücadele konusunda elinden geleni yapması gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁴

8 Şubat'ta Mısır'ın Şarm El-Şeyh kasabasında Şaron ve Abbas'ın başkanlığında Filistinli ve İsrailli üst düzey yetkililer bir araya gelmiştir. Abbas görüşmelerin ardından yaptığı açıklamada, "Filistinlilerin İsraillilere karşı tüm şiddet eylemlerini durduracağını" açıklarken, Şaron da Filistinli radikal grupların üst düzey yetkililerine karşı gerçekleştirilen suikastlar da dâhil olmak üzere İsrail'in Filistinlilere yö-

¹² "Abbas stresses need for swift ceasefire", **The Guardian**, January 28, 2005; "Sharon Cites Chance for Breakthrough with Palestinians", **NYT**, January 28, 2005.

¹³ "Abbas visits Moscow for Putin talks", **The Guardian**, January 31, 2005; "Abbas courts Russian support...", **The Jerusalem Post (JP)**, February 1, 2005.

¹⁴ "Rice calls on Israel to help, not hinder, to Abbas", **JP**, February 7, 2005; "US Prods Israel for Hard Choices on Palestinians", **NYT**, February 7, 2005.

nelik tüm askerî eylemlerini durduracağını ifade etmiştir.¹⁵ Her iki taraf da “ateşkes” kavramını kullanmaktan kaçınsa da, ifadelerden Filistin tarafının İsrail’e yönelik saldırıları engelleme, İsrail’in ise Filistin bölgelerine saldırmama kararı almış oldukları anlaşıyordu. Üstü örtülü ateşkes kararının yanı sıra, aynı görüşmede Batı Şeria’daki beş kentin güvenliğine ilişkin kontrolünün üç hafta içinde Filistin tarafına devredileceği, kısa süre içinde 500 Filistinli mahkûmun serbest bırakılacağı, görüşmelere 2002 yılında ilan edilen “yol haritası” temelinde devam edileceği yönünde kararlar da alınmıştır. Hamas ve İslami Cihad ise resmî olarak ateşkesi imzalamayacaklarını, fakat yine de ateşkesi ihlal etmeyeceklerini açıklamakla yetinmiştir.

Zirvenin ardından taraflar “yatıştırıcı” adımlar atmaya devam etmiştir. İsrail yönetimi 9 Şubat’ta 1.000 Filistinli işçinin İsrail’de, 500 Filistinlinin de Erez Endüstri Bölgesi’nde çalışmasına ve Gazzelilerin İsrail hapishanelerindeki akrabalarını ziyaret etmelerine izin verildiğini açıklarken, 17 Şubat’ta da İsrail ordusu uzun süredir uyguladığı ve özellikle insan hakları örgütlerinin tepkisini çeken Filistinli militanların ve intihar bombacılarının evlerini yıkmaya politikasını durdurma kararı almıştır.¹⁶ Bu ikinci kararın izinsiz inşa edilen binaların yıkılmasını (Filistinliler için böyle bir izni almak neredeyse imkansızdır) ve Yahudi yerleşimleri ve güvenlik duvarı inşası gibi amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilecek yıkımları kapsamadığı¹⁷ göz önüne alırsa, İsrail yönetiminin yatıştırma yönünde attığı adımların gerçekten de “sembolik” olduğu söylenebilir. Söz konusu adımların “sembolik” olduğunu gösteren diğer bir gelişme de 20 Şubat’ta Kudüs’ün hemen doğusundaki Ma’ale Adumin ve güneyindeki Gush Etzion yerleşim bölgelerini İsrail tarafına dâhil etmek amacıyla güvenlik duvarının rotasının biraz daha doğuya kaydırılarak Batı Şeria’nın % 7’lik bir kısmının daha işgal edilmesini öngören karar tasarısının İsrail parlamentosunda kabul edilmesiydi.¹⁸

¹⁵ Esposito, “Chronology, 16 November 2004 – 15 February 2005”, s. 204; “Sharon and Abbas agree ceasefire”, **The Guardian**, February 8, 2005; “Reason for Cheer in the Mideast”, **NYT**, February 9, 2005.

¹⁶ “Israel Halts Decades-Old Practice of Demolishing Militant’s Home”, **NYT**, February 18, 2005; “IDF calls halt to demolishing terrorist homes”, **JP**, February 15, 2005.

¹⁷ Michele K. Esposito, “Quarterly Update on Conflict and Diplomacy”, **Journal of Palestine Studies**, Vol. XXXIV, No. 4, Summer 2005, s. 143

¹⁸ “Israeli Cabinet Backs Pullout Plan”, **Washington Post**, February 21, 2005.

İsrail bir taraftan Batı Şeria'daki işgalini genişletme politikası izlerken, diğer taraftan da Abbas yönetimi ile birlikte başlayan taraflar arasındaki yumuşama doğrultusunda adımlar atmaya devam ediyordu. 20 Şubat'ta Şarm El-Şeyh'de alınan kararlar doğrultusunda Filistin kontrolüne devredilmesi öngörülen 5 kentten biri olan Tulkarim'in devrine ilişkin görüşmelere başlanması ve bir gün sonra İsrail yönetimi tarafından 500 Filistinli mahkûmun serbest bırakılması bu adımlar arasında sayılabilir. Fakat, 25 Şubat'ta bir Filistinli intihar bombacısının Tel Aviv'deki bir eğlence merkezine yönelik düzenlediği saldırıda 4 İsrailli sivilin ölmesi, 23 tanesinin de yaralanması bu olumlu süreci sekteye uğratmış ve taraflar arasındaki ilişkileri tekrar gerginleştirmiştir.¹⁹ Abbas saldırıyı gerçekleştirenleri barış sürecini baltalamaya çalışmakla suçlarken, İsrail tarafı saldırılardan, ülkedeki Filistinli radikal guruplara karşı gerekli önlemleri almadığı gerekçesiyle Suriye'yi sorumlu tutarak²⁰ Filistin Yönetimi'nin militan gurupları ortadan kaldırmak için sert önlemler almaması halinde barışın mümkün olmayacağını tekrarlamıştır.²¹

Gündemin 1 Mart'ta gerçekleşecek olan Londra Konferansı'na odaklanması intihar saldırı sonrası durumun daha da kötüye gitmesini engellemiştir. 1 Mart'ta İngiltere Başbakanı Tony Blair'in ev sahipliğinde toplanan ve Filistin Yönetimi tarafından gerçekleştirecek reformları desteklemeyi amaçlayan konferansta ABD, Avrupa Birliği ve Dünya Bankası, Filistin Yönetimi'nin kurumsallaşması amacıyla yürütülen uluslararası çabanın önderliğini üstlenmek konusunda anlaşmışlardır.²² Konferansın ardından üst düzey Filistinli yöneticiler ve İsrailli yetkililer arasında Londra'da gerçekleşen görüşmelerde, Filistin Yönetimi'nin Gazze'den çekilme planı bağlamında İsrail'le koordineli olarak çalışacağı ve barış sürecinin bu çekilmenin ardından da devam ettirilmesi gerekliliği konusunda anlaşmaya varılmıştır.²³ Londra konferansının araya girmesi 25 Şubat'taki intihar saldırısının olası olumsuz etkilerini azaltmış ve konferanstan sonra taraflar tekrar Şarm El-Şeyh'de alınan kararların uygulanması doğrultusunda adımlar atmaya

¹⁹ Tel Aviv bomb rocks peace process", **The Guardian**, February 26, 2005.

²⁰ Michael K. Esposito, "Chronology, 16 February 2005 - 15 May 2005", **Journal of Palestine Studies**, Vol. XXXIV, No. 4, Summer 2005, s. 205; "Israel blames Syria for bomb", **The Guardian**, February 28, 2005, s. 205

²¹ "Sharon Insists Palestinianans Curb Militans", **NYT**, February 28, 2005.

²² "A Practical Start", **The Guardian**, March 2, 2005.

²³ Esposito, "Chronology, 16 February 2005 - 15 May 2005", a.g.e., s. 206

başlamışlardır. Taraflar 8-9 Mayıs tarihlerinde Tulkarim ve Eriha'nın güvenliğine ilişkin kontrolün Filistin tarafına devri konusunu görüşmek üzere bir araya gelmiş, görüşmelerin ardından İsrail 16 Mayıs'ta Eriha'nın 22 Mayıs'ta da Tulkarim'in güvenliklerine ilişkin kontrolün Filistin'e devredildiğini açıklamıştır. Fakat her iki bölgedeki güvenlik noktalarının birçoğunun İsrail'in kontrolünde kalmaya devam etmesi nedeniyle tam bir devrin söz konusu olduğu söylenemez.²⁴

Londra konferansı sırasında Filistinli militanlarla mücadele etme konusunda elinden geleni yapacağı yönünde beyanatta bulunan Abbas, verdiği bu sözler çerçevesinde 15-17 Mart'ta Kahire'de Filistinli gruplarla bir araya geldi. Yapılan görüşmelerin ardından Filistinli grupların İsrail'le aralarındaki resmî olmayan ateşkes 2005 yılının sonuna kadar uzatıldı. Bunun karşılığında ise söz konusu gruplar Şarm El-Şeyh'de İsrail'in, vermiş olduğu sözleri yerine getirmesi ve Filistinli mahkûmların serbest bırakılması konusunda daha ileri adımlar atması gerektiğini beyan ettiler.²⁵ Filistin Yönetimi'nin güvenliği sağlama çabalarına karşın İsrail, Batı Şeria bölgesinde yeni yerleşim alanları kurmaya, Batı Şeria'da inşa ettiği güvenlik duvarının geçtiği bölgelerde bulunan Filistin topraklarına el koymaya ve Hamas ile İslami Cihad mensuplarına yönelik suikast eylemlerine devam ediyordu. Örneğin, İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un 21 Mart'ta Ma'ale Adumin yerleşim bölgesini Doğu Kudüs'le bağlayacak olan ara bölgede 3.500 yeni konutun inşasına başlanmasını onaylaması Filistinli gruplar arasında tepkiyle karşılandı.²⁶ İsrail'e göre ise Ma'ale Adumin'de yeni yerleşimlerin inşası Şarm El-Şeyh'de alınan kararlara bir tezat oluşturmuyordu, zira 3.500 yeni konutun inşa edilmesi kararı zaten 1999'da alınmıştı.

Nisan ayına gelindiğinde Mahmud Abbas, Filistin güvenliğini merkezileştirmek ve böylece radikal grupların Filistin Yönetimi'nden bağımsız olarak şiddet eylemlerinde bulunmasını engellemek adına önemli sayılabilecek bazı adımlar atmıştır. Abbas liderliğindeki Filistin Yönetimi 1-5 Nisan tarihleri arasında radikal grupların şiddet eylemlerini engellemekte başarısız oldukları gerekçesiyle Batı Şeria ulusal

²⁴ "Palestinians take control of West Bank city", **The Guardian**, March 17, 2005; "Palestinians Gain Security Control of Jericho", **NYT**, March 17, 2005.

²⁵ "Palestinian Factions Agree to Extend Truce with Israel", **NYT**, March 18, 2005.

²⁶ "Israel gives go-ahead to 3.500 West Bank homes", **The Guardian**, March 22, 2005.

güvenlik şefi ve Batı Şeria istihbarat şefi gibi üst düzey yetkililerin de aralarında bulunduğu birçok kişiyi görevden alırken,²⁷ 23 Nisan'da güvenlik kuvvetlerini içişleri bakanlığının kontrolünde üç temel kola ayırma politikası doğrultusunda Arafat döneminin 3 güvenlik şefini daha görevden almıştır. Görevden alınanlar arasında Arafat'ın kuzeni olan Gazze'deki ulusal güvenlik şefi Musa Arafat da vardı.²⁸ Filistin güvenlik kuvvetlerindeki bu değişimin ardından Abbas, 25 Nisan'da yaptığı açıklamada Filistin güvenlik kurumlarını merkezileştirme politikasının önündeki en önemli engel olan, Hamas ve İslami Cihad gibi Filistinli radikal grupların silahlarını bırakarak politik alana dâhil olmaları gerektiğini ifade etmiştir.²⁹ Fakat Hamas, Filistin bölgelerindeki İsrail işgali sona ermedikçe silah bırakmanın söz konusu olmadığı yönünde bir açıklama yaparak bu talebi geri çevirmiştir.

Mahmud Abbas'ın Filistinli radikal grupların şiddet eylemlerini engellemek adına önemli reformlar gerçekleştirmesine ve İsrail'in de Şarm El-Şeyh'de Filistinlilere yönelik şiddeti durdurma sözü vermesine rağmen bölgede gerilim devam etmekteydi. 9 Nisan'da İsrail kuvvetlerinin Refah bölgesinde futbol oynayan üç Filistinli çocuğu askeri bölgeye yaklaştıkları gerekçesiyle öldürmesine misilleme olarak Hamas, Gazze'nin güneyindeki Yahudi yerleşimlerine havan topu saldırısı düzenlemiştir. Hamas ve İslami Cihad yaptıkları açıklamalarda misillemelerin ateşkesin sona erdiğini göstermediğini ifade ederken, İslami Cihad'a bağlı Kudüs Tugayları ateşkesi artık tanımadıklarını açıklamıştır.³⁰ 11 Nisan'da İsrail Savunma Bakanı Shaul Mofaz'ın İsrail'in havan topu saldırılarına misillemede bulunmayacağını açıklamasıyla³¹ gerilim krize dönüşmeden sonlanmıştır. Mofaz'ın bu açıklaması ABD Başkanı George W. Bush ve İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un görüşmesiyle aynı güne rastlamıştı.

Filistin İsrail sorununda şiddet sarmalının önüne Londra Konferansı ve Şaron-Bush görüşmesinde olduğu gibi ancak uluslararası gündemin Filistin'e odaklandığı dönemlerde geçilebiliyordu. Dolay-

²⁷ "Abbas effects security shake up", *El-Jazeera*, April 02, 2005.

²⁸ "Anger at Abbas over changes in security hierarchy", *JP*, April 25, 2005; "Abbas Puts His Own Stamp on Security Forces", *NYT*, April 25, 2005.

²⁹ "Abbas Says He Expects Hamas to Disarm", *NYT*, April 26, 2005.

³⁰ "Israeli Troops Kill 3 Teenagers in Buffer Zone at Gaza Borders", *NYT*, April 10, 2005; "Killing of three Gaza youths puts ceasefire under strain", *The Guardian*, April 11, 2005.

³¹ Espósito, "Chronology", 16 February 2005 – 15 May 2005", a.g.e., s. 214

sıyla, 26-29 Nisan tarihlerinde Rusya Devlet Başkanı Viladimir Putin ve ardından Türkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan'ın bölgeye yönelik ziyaretleri sırasında da işgal altındaki bölgelerde sessizlik hakimdi. Ziyaretin İsrail durağında Şaron'la yaptığı görüşmede yol haritasının uygulanmasının önemini vurgulayan Putin, İsrail yönetiminin Filistin güvenlik kuvvetlerine terörle mücadele için gerekli olan silahlanma kolaylığının sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Putin ayrıca Ramallah'da Mahmud Abbas'la yaptığı iki saatlik görüşmede Filistin Yönetimi'ne askerî ve ekonomik yardım teklif etmenin yanı sıra, güvenlik görevlilerinin eğitimi gibi konularda da Filistin'e yardımcı olma sözü verdi.³² Putin'in ziyaretinin ardından Türkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan da bölgeye yönelik iki günlük bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında Türkiye'nin Ortadoğu barış süreci konusunda arabulucu işlevi üstlenebileceğini dile getiren Erdoğan, Filistin tarafından olumlu yanıt alınırken, İsrail ise yeni bir inisiyatif başlatmak için doğru bir zaman olmadığı gerekçesiyle söz konusu teklife sıcak bakmadığını açıkladı.³³

Filistin-İsrail sorunu uluslararası gündemden çıkınca çatışmalar yeniden patlak vermiştir. İsrail kuvvetlerinin 2 Mayıs'ta daha önce güvenlik kontrolünün Filistin tarafına devredildiği Tulkarim'e girmesiyle yaşanan çatışmalarda bir İslami Cihad üyesi öldürülmüştür. Gerilimin artması üzerine 4 Mayıs'ta Kalkilya, Ramallah ve Betüllahim kentlerinin Filistin denetimine devredilmesinin ertelendiğini açıklayan İsrail, bu ertelemeyi Filistin yönetimini sorumlu tutmuştur.³⁴ İsrail tarafına göre, Filistin Yönetimi militanları silahsızlandırmayı başaramamıştı ve denetimin devredildiği bölgelerden İsrail hedeflerine yönelik saldırılar düzenlenmekteydi. Batı Şeria'daki kentlerin Filistin yönetimine devrinin ertelenmesinin ardından İsrail yönetimi 8 Mayıs'ta, 400 Filistinli mahkûmun serbest bırakılmasının da ileri bir tarihe ertelendiğini açıklayarak, Filistin Yönetimi'nin teröristlere karşı daha sert önlemler almasına kadar bu ertelemenin devam edeceğini belirtmiştir.³⁵ Söz konusu ertelemeler Filistin tarafında "talihsizlik"

³² "Putin Urges Israel to Let Palestinian Security Forces Use Weapons", *NYT*, April 30, 2005; "Putin offers to help Palestinians", *The Guardian*, April 29, 2005.

³³ "Erdoğan'ın arabuluculuk teklifini İsrail reddetti, Filistin destekledi", *Zaman*, Mayıs 02, 2005.

³⁴ "Israel freezes deal to transfer West Bank towns to Palestinian control", *The Daily Star (DS)*, May 05, 2004

³⁵ "Israel Curtails Agreement on Prisoners", *NYT*, May 9, 2005.

şeklinde değerlendirilirken, Filistinli yetkililer yaptıkları açıklamada Şaron'un Şarm El-Şeyh'de verdiği sözlerden geri adım atmasının Abbas yönetimini radikal guruplara karşı önlem alma konusunda zor durumda bıraktığını ifade ettiler.

Öte yandan, 5 Mayıs'ta 3. turu yapılan belediye seçimlerinde Hamas'ın önemli bir başarı kazanması Filistin-İsrail sorununda gündemi önemli ölçüde değiştirirken, yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Seçimlerin ilk turu 23 Aralık 2004'te El-Fetih'in güçlü olduğu 26 Batı Şeria kentinde yapılmıştı. Seçimlerde El-Fetih 16 belediyeyi alırken, Hamas 9 belediyeyi kazanarak El-Fetih'in güçlü olduğu bölgelerde de söz sahibi olduğunu göstermişti. 2. tur ise 27 Ocak'ta 10 Gazze kentinde yapılmış, belediyelerin 7'sini Hamas, 3'ünü de El-Fetih kazanmıştı. 5 Mayıs'ta gerçekleşen 3. tur seçimler Batı Şeria'daki 76 ve Gazze'deki 48 belediyenin yönetimini yenileyecek olması açısından ilk iki tura göre daha kapsamlıydı. Seçimlerin ardından El-Fetih'in 84 belediyesine karşılık, Hamas'ın 24 belediye kazanması görünüşte Hamas'ın seçimlerde etkin bir başarı gösteremediği anlamına gelse de, El-Fetih'in küçük belediyelerde etkin olduğu, Hamas'ın ise Batı Şeria'daki Beytüllahim ve Kalkilya, Gazze'deki Beyt Lahiya ve Refah gibi büyük kentleri kazandığı göz önüne alınırsa seçimlerin Hamas için önemli bir güç gösterisi olduğu söylenebilir.³⁶

Hamas'ın politik alandaki bu güç gösterisi İsrail cephesinde tepkiyle karşılandı. Şaron, 9 Mayıs'ta yaptığı bağımsızlık günü konuşmasında Hamas'ın Filistin politik sistemine dâhil olmasını bütünüyle reddettiklerinin altını çizerken, İsrail Dışişleri Bakanı Neve Shalom da terörist örgütlere politik yapılanmasında yer veren bir rejimin var olma hakkı olmadığını belirtmiştir. Filistin Yönetimi İçişleri Bakanı Nasır Yusuf da tartışmalara Filistin Yönetimi'nin Hamas'ın parlamento seçimlerine katılmasına izin vermemesi gerektiğini açıklayarak dâhil olmuş, Hamas ise söz konusu açıklamalara tepki göstererek parlamento seçimlerine katılacağını tekrarlamıştır.³⁷

5 Mayıs seçimleriyle birlikte değişen gündemin yeniden çatışmalara odaklanması fazla uzun sürmedi. Filistin Yönetimi'nin çatışmaların yeniden şiddetlenebileceği yönündeki uyarılarına rağmen

³⁶ "Abbas' Allies Win Palestinian Elections", *NYT*, May 6, 2005.

³⁷ Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy", *Journal of Palestine Studies*, Vol. XXXIV, No. 4, Summer 2005, s. 150

İsrail'in 18 Mayıs'ta Gazze bölgesine bir hava saldırısı düzenlemesi üç aydır devam eden ateşkesi tehlikeye atmıştır. Bir sonraki gün İsrail ordusunun Filistinli guruplardan gelebilecek saldırılara karşı anında misillemede bulunacağını ve Gazze'den yapılan roket saldırılarını engellemek için gerekli tüm önlemleri alacağını açıklaması Filistinli guruplar arasında ateşkesi yönelik eleştirilerin artmasına neden olmuştur.³⁸ 18 Mayıs saldırılarına ve söz konusu açıklamalara bir tepki olarak El-Aksa Şehitleri Tugayı, Hamas ve İslami Cihad 20 Mayıs'ta Gazze'deki İsrail yerleşim bölgesi Kefar Darom'a yönelik ortak bir saldırı düzenlemiştir. Artan gerilimi yatıştırmak isteyen Filistin Yönetimi ile Hamas arasında yapılan görüşmelerde ateşkesin devamı yönünde karar alınırken, 22 Mayıs'ta Suriye'de örgütlenen Filistinli guruplar da bir araya gelerek Kahire Deklarasyonu'na sadık olduklarını ve ateşkesi bozacak eylemlere girişmeyeceklerini açıklamışlardır.³⁹

Filistinli militanların ateşkesin sürdürüleceği yönündeki beyanatlarının ardından Mahmud Abbas, 26 Mayıs'ta ABD Başkanı George W. Bush'la görüşmek üzere Washington'a gitti. Bush'la yaptığı görüşmede Washington'un desteği olmaksızın barış sürecinin gerçekçi bir zemine oturamayacağını belirttikten sonra, Gazze'den çekilmenin yeterli olmadığını, bir an önce Doğu Kudüs'ün geleceği, göçmenler ve suyun paylaşımı gibi konuları netleştirecek nihai görüşmelere başlanması gerektiğinin altını çizen Abbas, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerinin gittikçe genişlediğini gösteren bir haritayı ABD başkanına göstererek bu durumun olası bir Filistin devletini tehlikeye attığına da dikkat çekmiştir.⁴⁰ Görüşmenin ardından Bush, Abbas'ın bölgede güvenliğin sağlanması yönündeki adımlarını överken, iki devletli çözüm bağlamında İsrail tarafının sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bush ayrıca İsrail'in Batı Şeria'da inşa ettiği güvenlik duvarına atıfta bulunarak bunun "politik bir engel değil güvenlik amacı taşıması" gerektiğini de belirtmiştir. Washington yönetimi bir taraftan İsrail'in Gazze'den çekilmesinin ardından bölge altyapısının inşası amacıyla Filistin'e 50 milyon dolarlık yardım yapılacağı sözünü verirken, diğer taraftan da radikal guruplarla mücade-

³⁸ "Israel threatens army retaliation for Gaza attacks", *The Guardian*, May 20, 2005; "Israel Vows Though Stance, with Restraint, in Gaza", *NYT*, May 20, 2005.

³⁹ "Leaders of Palestinian factions in Syria hold talks on truce", *DS*, May 23, 2005.

⁴⁰ "Bush stalls Abbas on reviving road map", *The Guardian*, May 27, 2004

lede daha somut adımlar atması gerektiği konusunda Abbas'ı uarmaktan da geri kalmamıştır.⁴¹

Abbas-Bush görüşmesinin ardından Washington, İsrail tarafına Şarm El-Şeyh'de alınan kararlar doğrultusunda adımlarını hızlandırması çağrısında bulunmuştur. Bu bağlamda 30 Mayıs'ta Beytüllahim ve Kalkilya'nın güvenlik kontrolünün Filistin Yönetimi'ne devrine ilişkin görüşmelere başlanırken, 2 Haziran'da İsrail 398 Filistinli mahkumun serbest bırakıldığını açıklamıştır. Filistin tarafı ise bu rakamın yeterli olmadığını İsrail hapishanelerindeki 7.500 Filistinlinin de serbest bırakılması gerektiğini belirtmiştir. Abbas-Bush görüşmesinin İsrail-Filistin barış görüşmelerini yeniden hareketlendirdiğinin en önemli göstergesi ise Şaron ve Abbas arasında üst düzey bir görüşmenin 21 Haziran'da gerçekleşeceğinin açıklanması olmuştur. Aynı tarihlerde Mahmud Abbas'ın seçim yasalarında gerçekleştirilecek değişiklikler konusunda yaşanan anlaşmazlıklar dolayısıyla 17 Temmuz'da yapılacak yerel seçimlerin ertelenebileceğini açıklaması ise Hamas başta olmak üzere Filistinli guruplar arasında rahatsızlığa yol açmıştır.⁴² Abbas'ın bu açıklamasının Bush ile yaptığı görüşmenin ardından gelmesi Washington'un Abbas'a seçimlerin ertelenmesi doğrultusunda baskıda bulunduğu yorumlarına neden olmuştur.

Filistin sorununun uluslararası gündeme her gelişinde olduğu gibi Abbas-Bush görüşmesinin ardından çatışmalarda yaşanan sessizlik fazla uzun sürmedi. 7 Haziran'da İsrail askerlerinin Batı Şeria'daki Cenin yakınlarındaki Kabatiya köyüne girmesiyle yaşanan çatışmalarda İslami Cihad'ın Batı Şeria'daki askerî kanat sorumlusu Maraweh Kamil'in yanı sıra bir Filistinlinin ölmesinin ardından Filistinli militanların Yahudi yerleşimlerine yönelik gerçekleştirdiği havan topu saldırısında İsrail uyruklu olmayan üç işçi hayatını kaybederken, 5 Filistinli işçi de yaralanmıştır.⁴³ İslami Cihad sözcüsü Khader Adnan yaptığı açıklamada ateşkesin artık sona erdiğini ilan ederken,⁴⁴ İsrail çatışmalardan militanları kontrol altına alamayan Mahmud Abbas ve yönetimini sorumlu tutmuştur. Artan gerilim üzerine 9 Haziran'da Hamas

⁴¹ "Bush pledges \$50m. in direct aid to Palestinian Authority", *JP*, May 27, 2005; "Bush Praises Palestinian; Tells Israel It Has Duties", *NYT*, May 27, 2005.

⁴² "Abbas Postpones Elections in Move Rejected by Hamas", *NYT*, June 5, 2005.

⁴³ "Burst of Arab-Israeli Violence Shatters a Time of Calm", *NYT*, June 8, 2005; "Fresh clashes rattle Palestinian-Israeli truce", *DS*, June 8, 2005.

⁴⁴ "Islamic Jihad declares cease-fire dead", *JP*, June 8, 2005.

ve İslami Cihad yetkilileriyle bir araya gelen Abbas mevcut çatışmaların durdurulması ve ateşkesin devamı konusunda bu örgütlerle anlaşmaya vardı. Görüşmenin ardından İslami Cihad ve Hamas yaptıkları açıklamada ateşkes devam etse de, bunun misilleme hakları olmadığı anlamına gelmediğini tekrar ettiler.⁴⁵

Abbas-Bush görüşmesinde alınan karar doğrultusunda ABD Dışişleri Bakanı Rice 18-19 Haziran tarihlerinde son gelişmeleri değerlendirmek üzere bölgeye yönelik bir ziyarette bulunmuştur. Filistin tarafının İsrail'in gerçekleştirdiği eylemlerin barış çabalarını tehlikeye attığı yönündeki şikâyetleriyle⁴⁶ karşılaşan Rice, Washington'un barış yönündeki iyi niyetlerini ifade etmenin yanı sıra, zaten İsrail'in karar vermiş olduğu Gazze'den çekilme konusunda yaptığı birkaç açıklamanın dışında da çıkmadı. Bir gün sonra Şaron'la gerçekleştirdiği görüşmede Rice, Washington'un Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerinin genişlemesini hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini belirtse de, aynı gün İsrail Konut Bakanı'nun Ma'ale Adumin'de 300 ve Beitar İlt'de 400 yeni konutun inşa planını açıklaması ABD'nin yerleşimler konusunda yeterince etkin bir politika izlemediğini gösteriyordu.⁴⁷ Rice'in ziyaretinin ardından 21 Haziran'da bir araya gelen Abbas ve Şaron, İsrail'in Gazze ve 4 Batı Şeria kentinden çekilmesi konusunu görüştüler. Söz konusu toplantıda, güvenlik konusunda bir koordinasyonun sağlanması, İsrail'in iki hafta içinde Bethlehem ve Kalkilya'nın kontrolünü Filistin tarafına devretmesi, İsrail'de çalışabilen Filistinlilerin sayılarının artırılması gibi konularda anlaşmaya varıldığı açıklandı. Fakat Filistinli radikal grupların silahsızlandırılması konusunda daha somut adımlar atılması, Merwan Bagouthi'nin de aralarında bulunduğu daha fazla Filistinli mahkûmun serbest bırakılması ve Gazze havaalanının yeniden açılması konularında anlaşma sağlanamadığı gibi, Şaron Abbas'ın Kuzey Samaria bölgesinin güvenliğinin Filistin Yönetimi'ne devredilmesi talebini de geri çevirmiştir.⁴⁸

Görüşmelerin Şaron'un "şayet Abbas yapmazsa İsrail'in Filistinli militan grupları ortadan kaldıracak" yönündeki uyarısı nede-

⁴⁵ "Abbas to terror groups: Don't give Israel pretext to fight, 'Hunda' must be mutual, Islamic Jihad says", **JP**, June 10, 2005.

⁴⁶ "Rice, on Trip, Tries to Propel Israeli and Palestinian Talks", **NYT**, June 19, 2005.

⁴⁷ Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy", **Journal of Palestine Studies**, Vol. XXXV, No. 1, Autumn 2005, s. 140

⁴⁸ "Sharon, Abbas agree to coordinate pullout but clash over terror", **Haaretz**, June 22, 2005.

niyle gergin bir şekilde sona ermesi üzerine⁴⁹ İsrail yönetimi 22 Haziran'da militanlara yönelik suikast politikasını yeniden başlattığını açıkladı.⁵⁰ 30 Haziran'a gelindiğinde suikast politikasının yeniden başlamasıyla artan gerilim bağlamında Hamas'ın işgal altındaki Shebaa çiftliklerine yönelik gerçekleştirdiği saldırıda 1 İsrail askerinin ölmesi, 3 tanesinin de yaralanması⁵¹ Abbas'ın Filistinli gurupları politik alana entegre etme politikasının yeterli olmadığını daha somut adımlar atması gerektiğini gösteriyordu. 30 Haziran'da Ürdün'ün başkenti Amman'da toplanan El-Fetih Merkezi Komitesi ulusal birlik hükûmetinin oluşturulması konusunu tartışırken, 3 Temmuz'da Filistin başbakanı Ahmed Kurey yaptığı açıklamada Hamas ve diğer Filistinli gurupların İsrail'in boşaltacağı Gazze'de kontrolü ele almaya hazırlanan Filistin Yönetimi'ne dâhil olabileceklerini açıklamıştır.⁵²

Kurey'in açıklamasının ardından Mahmud Abbas, 7-8 Temmuz tarihlerinde Suriye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın İsrail işgaline karşı mücadele, Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkı ve Kudüs'ün başkent olduğu bağımsız bir devlet gibi konularda desteğini almanın yanı sıra, Hamas lideri Halid Meşal'le de görüşerek Hamas'ın Filistin Yönetimi'ne katılma olasılığını tartışma imkânı bulmuştur.⁵³ Gerek Kurey'in çağrısı gerekse Abbas'ın Suriye'de yaptığı görüşmeler olumsuz sonuçlandı ve Hamas Filistin Yönetimi'ne katılmayacağını tekrarladı. Abbas yönetiminin düzeni bir türlü sağlayamamasını gerekçe gösteren Filistin Parlamentosu'ndan Merwan Kanafi ise 10 Temmuz'da görevinden istifa ettiğini açıkladı.

Bu arada İsrail kuvvetleri 22 Haziran'da alınan militanlara yönelik hedefli saldırıların tekrar başlatılması kararı doğrultusunda İslami Cihad üyelerini hedef almaya devam etmekteydi. 10 Temmuz'da İsrail kuvvetleri tarafından Gazze'de üst düzey bir İslami Cihad üyesine yönelik suikast düzenlenmesi örgüt üyeleri arasında ateşkese yönelik tepkinin artmasına neden oldu. Bu tepkilerin bir sonucu ola-

⁴⁹ "Abbas said 'furious and disapponted' over his summit with PM", **Haaretz**, June 21, 2005.

⁵⁰ "Israel resumes assassinaton policy against militants", **DS**, June 23, 2005.

⁵¹ "Israeli soldier killed as Hizbullah and Israel clash on Blue Line", **DS**, June 30, 2005.

⁵² "Palestinian Leader Invites Hamas to Join 'Unity Government'", **NYT**, July 04, 2005.

⁵³ "Hamas rejects offer to join PA cabinet", **JP**, July 8, 2005.

rak 12 Temmuz'da İslami Cihad örgütüne mensup bir kişinin Netanya kentinde düzenlediği intihar saldırısında 5 İsrailli hayatını kaybederken, 50'ye yakını da yaralandı.⁵⁴ İsrail yönetimi saldırıların ardından Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni ablukaya alırken, 21 Mart'ta Filistin tarafına devrettiği Tulkarim'i yeniden işgal etti. Tulkarim'in işgali sırasında öldürülen iki Filistinli'nin yanı sıra, İsrail askerlerinin Batı Şeria ve Gazze'de helikopterlerle gerçekleştirdiği saldırılarda 7 Filistinli militan daha öldürülmüştür. 14 Temmuz'da Şaron'un İsrail kuvvetlerinin yürüttüğü operasyona Hamas'ı da dahil etmesiyle çatışmalar kısa süre içinde mini bir savaş halini almıştı. Aynı gün El-Aksa Şehitleri Tugayı düzenlediği roket saldırısında bir İsrailli kadının ölümüne neden olurken, İsrail tarafından saldırıya derhal karşılık gelmiş ve bir Filistinli militan daha öldürülmüştür. Filistin polisinin de düzenin sağlanması bağlamında Hamas militanlarıyla çatışmaya girmesi yaşananları daha karmaşık hale getirmişti. Hamas ise yaptığı açıklamada saldırıların "cehennemin kapılarını açtığını" ve mevcut durumda ateşkesle bağlılıklarının yeniden düşünüleceğini belirtti.⁵⁵

Artan gerilimin Gazze'den çekilme planını tehlikeye atacağını düşünen ABD Dışişleri Bakanı Rice, bölgeye 22 Temmuz'da olağanüstü bir ziyaret gerçekleştireceğini açıklarken, Mısır ateşkesin yeniden sağlanması amacıyla üst düzey bir istihbarat görevlisi olan Mustafa Biyahri'yi 16 Temmuz'da taraflarla görüşmesi için bölgeye göndermiştir. Uluslararası çabalara rağmen, çatışmalar devam etmekteydi ve 17 Temmuz'da Han Yunus'a giren İsrail kuvvetleri iki İslami Cihad üyesini daha öldürdü. Abbas 18 Temmuz'da yaptığı açıklamada, Filistinli gurupları özellikle de Hamas'ı yaptıkları saldırılarla bağımsız bir Filistin devleti olasılığını tehlikeye atmakla suçlarken, İsrail tarafı da Abbas'ın bir an önce önlem almasını, aksi takdirde İsrail askerlerinin Gazze'yi işgal edecekleri tehdidinde bulunarak Abbas yönetimini köşeye sıkıştırmaya devam ettiğini gösterdi.⁵⁶ İsrail'den gelen baskılar üzerine Filistin Yönetimi'nin radikal gurupları kontrol altına alma bağlamında 19 ve 20 Temmuz tarihlerinde Gazze'nin kuzeyinde ikinci kez düzenlediği operasyonlarda 20 Filistinli yaralanırken, Filistin'in

⁵⁴ "Three killed, dozens hurt in Islamic Jihad suicide bombing...", **Haaretz**, July 14, 2005.

⁵⁵ "More deaths threaten uneasy truce in Israel", **The Guardian**, July 15, 2005; "Israel Kill 7 Hamas Militants After Rocet Attacks in Gaza", **NYT**, July 15, 2004; "Al-Aqsa Martyrs' rocket attack kills Israeli woman", **DS**, July 15, 2005.

⁵⁶ "Israel set to invade Gaza unless Abbas halt attacks", **DS**, July 18, 2005.

çeşitli bölgelerinde düzenlenen gösterilerde güvenlik konusunda yaşanan kaostan bir an önce sonlandırılması çağrısında bulunuldu.⁵⁷ Bu arada, Bihayrı'nın arabuluculuk çabaları sonuç verdi ve 21 Temmuz'da Filistinli gruplar ateşkese devam edeceklerini ve silahlı kuvvetlerini sokaklardan çekeceklerini açıkladılar.⁵⁸ Bir gün sonra 22 Temmuz'da Rice'nin bölgeye yönelik ziyareti başladığında gerilim yatışmıştı ve ABD Dışişleri Bakanı her iki tarafa da iş birliğini arttırma çağrısında bulunmakla yetinmiştir.

Filistin Yönetimi ve radikal gruplar arasında bu güç mücadelesi yaşanırken aynı tarihlerde İsrail'de Gazze'den çekilmeyi protesto etmek amacıyla 10.000'e yakın gösterici Gazze'ye yürüyordu. Gazze'den çekilme planının uygulanmasını erteletmeyi amaçlayan karar tasarılarının İsrail parlamentosunda oylamaya sunulduğu bir sırada yapılan bu gösteriler Gazze'den çekilme konusunu engellemekte başarılı olamadılarsa da, gösterinin medyada geniş yer bulması özellikle Batı Şeria'daki yerleşimlerin dünya kamuoyunda "meşrulaşmasına" katkı sağlamıştır.⁵⁹ Gazze'den çekilme politikasına rağmen, Batı Şeria'da yeni yerleşimlerin inşasına devam eden ve güvenlik duvarı inşası bağlamında önemli miktarda Filistin toprağını müsadere eden ve kontrol noktalarıyla Filistinlilerin yaşam alanlarını sınırlandıran İsrail, Abbas'ın radikal grupları kontrol altına almasının önünde en önemli engel olmaya devam ediyordu. İsrail politikalarına tepki olarak ortaya konan şiddet eylemleri ise bir taraftan Abbas'ın manevra alanını daraltırken, diğer taraftan da Şaron yönetiminin elini güçlendiriyordu.

24 Temmuz'da Filistinli bir militanın otomatik silahla 2 İsrailli sivil öldürürken, 4 İsrailli de yaralaması ilişkilerin yeniden gerilmesine neden oldu. Şaron'un yaptığı açıklamada iki kişinin öldürülmesine askerî bir tepkinin verileceğini belirtmesi ve Abbas'ın bu tür saldırıların Filistin çıkarıyla bağdaşmadığı yönündeki ifadeleri hemen her çatışmanın ardından yapılan söylemlerin bir tekrarıydı.⁶⁰ İfadelerde

⁵⁷ "Clashes in Gaza continue despite truce", *JP*, July 20, 2005.

⁵⁸ Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy", *Journal of Palestine Studies*, Vol. XXXV, No. 1, Autumn 2005, s. 143.

⁵⁹ "Police: 250 arrested at Kissufim crossing", *JP*, July 18, 2005; "Israeli Troops and Police Block March by Opponents of Gaza Pullout", *NYT*, July 19, 2005; "Israel Defeats Efforts to Delay Gaza Pullout; Protest Thwarted Again", *NYT*, July 21, 2005.

⁶⁰ "Sharon vows though response to Gaza shooting", *DS*, July 25, 2005.

olduğu gibi tarafların politikasında da bir kördüğüm söz konusuydu ve Filistin şiddetinin önüne geçilemediği gibi İsrail de işgal politikasına devam ederek şiddeti körüklemeye devam ediyordu. Kudüs Belediyesi Yerel Planlama Komitesi'nin (Local Planning Committee of the Jerusalem Municipality) 25 Temmuz'da Doğu Kudüs'de yeni yerleşimlerin inşasını öngören bir planı inşa edilecek birimlerin sayısını 30'dan 21'e düşürerek onaylaması bu kördüğümün devam etmekte olduğunu gösteriyordu.⁶¹ Söz konusu yerleşim politikaları, Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilere ait evlerin yıkılması ve duvar inşası sırasında Filistinli mülklerin müsaderesiyle birlikte düşünüldüğünde, İsrail politikalarıyla Filistin şiddeti arasında bir doğru orantı olduğu söylenebilir.

3 Şubat 2004'te Yoel Marcus'un İsrail'in önemli gazetelerinden Haaretz'de yayınlanan makalesiyle birlikte kamuoyunun haberdar olduğu Gazze'den Çekilme Planı 15 Ağustos'da uygulanmaya başlanmıştır. Plan temelde Gazze Şeridi'nin tamamından ve Batı Şeria'daki dört yerleşim bölgesinden çekilmeyi öngörmekteydi. Fakat yerleşimlerin sökülmesinden ibaret olan söz konusu çekilme Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki dört yerleşim bölgesindeki kontrolü tamamıyla Filistin tarafına bırakmaması bağlamında tam bir çekilme olarak görülemez. Zira İsrail sınırdaki geçişleri denetleyebilmek amacıyla Mısır ve Gazze arasındaki Filedelfiya koridorunun kontrolü konusunda hassas olmaya devam etmenin yanı sıra, çekilmeyle birlikte Filistin tarafına ait olması gereken hava sahası ve karasularındaki kontrolünü de sürdürmektedir. Ayrıca, 4000 Filistinlinin çalıştığı Erez ortak endüstri bölgesi varlığını sürdürmeye devam ederken, İsrail ve Gazze Şeridi arasındaki nihai sınırların belirlenmesi sonraki tarihe ertelenmekteydi.

Çekilme üç aşamada gerçekleşmişti. İlk olarak Gazze bölgesindeki Yahudi yerleşimleri boşaltılırken, 21 Ağustos'ta İsrail kabinesinin onayının ardından Batı Şeria'daki dört yerleşim bölgesinin sökülmesiyle de ikinci aşama tamamlanmıştır. Son aşama olan İsrail ordu birliklerinin çekilmesi ise 22 Ağustos'ta sona eren yerleşimlerin sökülme işleminden sonraya bırakılmıştı. Çekilme planı doğrultusunda Gazze'deki İsrail'e ait tüm yerleşim birimleri sökülmesine rağmen, bu bölgede inşa edilen Sinagogların yıkılıp yıkılmaması kısa süre içinde bir sorun haline dönüşmüştü. 9 Eylül'de İsrail Savunma Bakanı Mo-

⁶¹ http://www.fmep.org/reports/vol15/no5/04_settlement_timeline.html

faz, inançlı bir insan olarak bu mabetlerin yıkılması emrini veremeyeceğini açıklayarak 19 Sinagogun yıkılma işleminin durdurulmasını emretti. Filistin Yönetimi ise Sinagogların mevcudiyetinin “politik bir tuzak” olduğunu belirterek, İsrail tarafının bunları kullanarak Filistin bölgelerine kolayca müdahale edebileceğine dikkat çekmiştir.⁶²

Yahudi yerleşimlerinin boşaltılması aşaması 22 Ağustos'ta sona erdiğinde Gazze'nin İsrail kontrolündeki yüzde 30 civarındaki kısmı Filistin tarafının kontrolüne geçerken, 8.000'e yakın Yahudi yerleşimci de bölgeyi boşaltmıştı. Abbas yaptığı açıklamada çekilmenin bir Filistin zaferi olduğunu ve Gazze'nin yeniden inşasında tüm Filistinli guruplarla birlikte hareket edileceğini belirtirken, Filistinli guruplar arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla söz konusu gurupların üst düzey yetkililerinden oluşan 10 kişilik bir “çekilme komitesi” kurulmuştur. İsrail'in Gazze'den çekilmesini bir zafer olarak yansıtan Abbas, 17 Temmuz'da yapılması gereken ve yaşanan kargaşa gerekçe gösterilerek belirsiz bir tarihe ertelenen yerel seçimlerin Ocak 2006'da gerçekleştirileceğini açıkladı.⁶³ Ertelemenin İsrail'in Gazze'den çekilmesinin yaklaşması, seçimlere ilişkin yasal belirsizliklerin giderilme-miş olması ve hazırlıkların yetersizliği gibi gerekçeler dolayısıyla yapıldığı açıklansa da, bunun ardında El-Fetih yetkililerinin Hamas'ın olası zaferinden duyduğu endişenin yattığı söylenebilir.

İsrail'in Gazze'den çekilmesi Batı Şeria'da inşa edilen yeni yerleşimlerin gölgesinde kalmakta gecikmedi. Çekilmenin devam ettiği sırada, 22 Ağustos'ta Şaron, Batı Şeria'daki “yerleşim bölgelerinde yeni konutların inşasına devam edileceğini”⁶⁴ belirtirken, Uzi Benziman'ın Haaretz'de yayınlanan bir yazısından Gazze Şeridi'nden çıkarılan 212 ailenin Batı Şeria'daki işgal altındaki bölgelere yerleştirildiğini açıklaması bu politikanın uygulamaya geçmede fazla gecikmediğini gösteriyordu.⁶⁵ Bu bağlamda düşünüldüğünde 24 Ağustos'ta İsrail askerlerinin Tulkarim'de gerçekleştirdiği ve 5 Filistinlinin öldürüldüğü operasyonlar da anlam kazanmaktadır.⁶⁶ Böylelikle İsrail,

⁶² “Israel lowers its flag in the Gaza Strip”, *NYT*, September 12, 2005.

⁶³ Erica Silverman, “It's Our Again”, *Al-Ahram Weekly*, Issue no. 757, 25-31 August 2005.

⁶⁴ “Sharon pledges to expand in the West Bank”, *The Guardian*, August 23, 2005.

⁶⁵ Uzi Benziman, “Wearing out the welcome wagon”, *Haaretz*, 27 August, 2005.

⁶⁶ Uzi Benziman, “Dangerous Gimmicks”, *Haaretz*, 28 August, 2005; “Israel Kills 5 in West Banks Raids; Abbas Says It Undermines Peace”, *NYT*, August 26, 2005.

Filistinli gurupları şiddet eylemine yönlendirerek Batı Şeria'da uygulayacağı yerleşim politikasını meşrulaştırmayı amaçlamaktaydı. İsrail'in söz konusu politikası sonuçlarını vermekte gecikmedi ve saldırının ardından İslami Cihad, Hamas ve El-Fetih'in silahlı kanadı İsrail hedeflerine misillemede bulunacaklarını açıkladılar. İslami Cihad ve El-Aksa Şehitleri Tugayı'nın Beersheba'da düzenledikleri ortak intihar saldırısında 2 İsrailli güvenlik görevlisi ve 8 sivilin yaralanması ile artan gerilim Mısır güvenlik elçisi Ömer Süleyman'ın araya girmesi ve Filistinli gurupları ateşkese uymaya ikna etmesi üzerine yatışmıştır.⁶⁷

Gazze'den çekilmenin ardından Filistinli guruplar arasındaki sessizlik Arafat'ın eski güvenlik Şefi'nin 6 Eylül'de Gazze'de silahlı militanlarca öldürülmesiyle bozulmuştur. Musa Arafat'ın öldürülmesi Filistin Yönetimi'nin Gazze'de kurmaya çalıştığı otoriteye bir meydan okuma olarak algılanmanın yanı sıra, güvenlik görevlilerinin bağımsız silahlı guruplar karşısında etkisiz olduğunu da gözler önüne sermişti.⁶⁸ İsrail'in Mısır ve Gazze arasındaki sınırın kontrolünü Filistin ve Mısır güvenlik görevlilerine devretmesinin ardından bu bölgeden gerçekleştirilen silah kaçakçılığı da Filistin Yönetimi'nin bölgede otoritesi olmadığını diğer önemli göstergesiydi.⁶⁹

Filistin Yönetimi'nin radikal guruplar üzerinde bir otorite kuramadığının ortaya çıktığı bir dönemde İsrail tarafından gelen üç olumsuz açıklama ilişkilerin yeniden gerilmesiyle sonuçlandı. 18 Eylül'de Şaron yeni inşa edilecek yerleşimler vasıtasıyla Ma'aleh Adumim bölgesindeki Yahudi yerleşimlerinin Kudüs'le bağlantısının sağlanacağını tekrar etti.⁷⁰ Öte yandan, İsrail 21 Eylül'de Gazze İsrail sınırının uluslararası bir sınır olduğunu ilan etti ve dolayısıyla da buradan geçecek olan Filistinlilerden pasaport talep etmeye başlayacağını açıkladı.⁷¹ Bu İsrail'de çalışan 40.000'e yakın Filistinlinin büyük çoğunluğunun kaçak işçi olduğu göz önüne alındığında Gazze ekonomisine önemli bir darbeydi ve Gazze'deki Filistinlilerin dışarıyla olan bağlantısını önemli oranda kesecekti. İsrail tarafından gelen

⁶⁷ "Omar Suleiman Urges Commitment to Truce...", **El-Jazeera**, 31 August, 2005.

⁶⁸ "Killing of Arafat's cousin triggers turmoil", **The Guardian**, September 08, 2005.

⁶⁹ "Dealers Smuggle Weapons Into Gaza From Egypt", **NYT**, September 15, 2005; "Bordering on a state of chaos", **JP**, September 15, 2005.

⁷⁰ "Sharon pledges Ma'aleh Adumim to be linked to Jerusalem", **JP**, September 19, 2005.

⁷¹ http://www.fmep.org/reports/vol15/no6/04_settlement_time_line.html

üçüncü açıklama Gazze'deki en önemli gurup olan Hamas'ı bir hayli rahatsız etti. İsrail'in Hamas silahsızlanmadığı sürece 2006'da yapılacak yerel seçimleri engelleyeceğini açıklaması üzerine Hamas yetkilileri yaptıkları açıklamada bunun ateşkesin sonu anlamına geleceğini ve İsrail'e yeni bir saldırı dalgasının başlatılmasına neden olacağını bildirdiler.⁷²

Şaron yönetiminin Filistinli guruplara yönelik tahrikleri bunlarla sınırlı kalmadı ve Likud içinde liderik mücadelesinin yaşandığı bir sırada İsrail kuvvetleri Filistinli radikal gurupların İsrail'e yönelik düzenlediği roket saldırılarının önüne geçmek amacıyla 24 Eylül'de Gazze Şeridi'ne hava saldırısı düzenlemeye başladı. 23 Eylül'de Hamas'a ait roket yüklü bir kamyonun havaya uçmasıyla 20'ye yakın Filistinlinin ölmesi ve 80'in üzerinde kişinin de yaralanması olayları tetiklemişti. Patlamadan İsrail'i sorumlu tutan Hamas'ın misilleme olarak İsrail topraklarına 40'a yakın roket göndermesiyle artan gerilimin ardından Şaron'un Filistinli militanların tutuklanması ve hedefli suikastların düzenlenmesi bağlamında orduya "sınırsız operasyon yetkisi" vermesiyle birlikte İsrail kuvvetleri İlk Yağmur Operasyonu'nu (First Rain Operation) başlatmıştır. İslami Cihad'ın üst düzey yetkililerinden Muhammed Halil'in öldürüldüğü⁷³ operasyon sırasında Filistinlilere ait bir okula düzenlenen saldırıda çocuklar da dâhil 20 kişinin ağır bir şekilde yaralanması dünya kamuoyunun dikkatini tekrar bölgeye çekti. Gazze bölgesine yönelik İlk Yağmur Operasyonu devam ederken, İsrail ordusu Batı Şeria'da kapsamlı bir tutuklama operasyonu sürdürüyordu. Söz konusu operasyon bağlamında 25 Eylül'de, Batı Şeria Hamas lideri Hasan Yusuf ve üst düzey Hamas yetkilisi Muhammed Gazzel'in de aralarında bulunduğu 207 Filistinli tutuklanırken, devam eden günlerde 30 Hamas seçim görevlisi ve Ocak 2006'da yapılması planlanan seçimlerde aday gösterilmesi beklenen 17 Hamas mensubunun yanı sıra 200'e yakın Filistinli daha gözaltına alınmıştır.⁷⁴ Artan gerilim üzerine İslami Cihad'ın Gazze ve Batı Şeria'daki lideri Muhammed El-Hindi, ateşkese son vereceklerini

⁷² "Ceasefire will end if Israelis block elections, says Hamas", *The Guardian*, September 22, 2005.

⁷³ "Rockets, bombs and jets fighters break Gaza fragile peace", *The Guardian*, September 26, 2005; Senior Jihad leader killed in Israeli air strike on Gaza", *DS*, September 26, 2005.

⁷⁴ Michael K. Esposito, "Chronology, 16 August 2005 - 15 November 2005", *Journal of Palestine Studies*, Vol. XXXV, No. 2, Winter 2006, s. 218-219

açıklarken, politik alana dahil olma bağlamında daha ılımlı bir politika izleyen Hamas ise tutuklamalara ve saldırılara rağmen, ateşkese uymaya devam edeceklerini ve bu bağlamda İsrail'e yönelik gerçekleştiren roket saldırılarının durdurulduğunu bildirmiştir.⁷⁵

Hamas'ın bu açıklaması yerel seçimlerin 4. turu çerçevesinde Batı Şeria'nın 104 kentinde gerçekleşen seçimlerle aynı tarihe rastlamıştı ve Hamas şiddet yanlısı bir görüntü vermek istemiyordu. Yapılan seçimlerde El-Fetih oyların % 54'ünü alırken, Hamas'ın oyları % 26'da kaldı. Görünüşte El-Fetih seçimlerden zaferle ayrılmış olsa da, Hamas'ın Batı Şeria'da güçlü bir konumu olmadığı, en büyük 32 belediyeden 15'ini Hamas'ın 9'unu ise El-Fetih'in kazandığı ve Hamas adaylarının sadece 50 civarında belediye için yarıştığı gibi faktörler göz önüne alınırsa, seçimlerin Hamas için bir güç gösterisi olduğu söylenebilir.⁷⁶ Seçim sonuçlarının ardından Hamas'ın gittikçe artan politik gücünün farkında olan El-Fetih'in Hamas'ı silahsızlandırma politikasına hız vermesi 2 Ekim'de Hamas militanları ve Filistin polisi arasında çatışmaların yaşanmasına ve 3 Filistinlinin ölmesine 50'ye yakınının da yaralanmasına neden olmuştur.⁷⁷ İsrail kuvvetlerinin gerçekleştirdiği operasyonlar sırasında politik alana dâhil olmaya aday Hamas mensuplarını gözaltına almasının ardından, El-Fetih'in de Hamas militanlarına yönelik silahsızlandırma politikasına hız vermesi ve bu konuda Suriye ve Mısır'dan destek alması Hamas cephesinde El-Fetih ve İsrail'in örgütün gücünü azaltma bağlamında ortak bir politika izlediği yorumlarına neden olmuştur.⁷⁸

Filistin Yönetimi'nin şiddeti durdurmak için sadece Hamas'ın üzerine gitmesi yeterli değildi. Nitekim El-Aksa Şehitleri Tugayı'nın 16 Ekim'de Guş Etzion yerleşim bölgesine gerçekleştirdiği saldırıda 3 İsraili sivilin ölmesi Filistin İsrail ilişkilerinde tekrar gerilime neden olmuştur.⁷⁹ Saldırının ardından İsrail, Filistin Yönetimi ile güvenlik alanındaki ilişkilerini askıya alırken, Filistinlilerin Batı Şeria'da bir

⁷⁵ "Jihad 'unhappy' with Hamas ceasefire", **JP**, September 26, 2005.

⁷⁶ "Israel Kills 2 in Arrest Raid; Hamas Gains in Election", **NYT**, October 1, 2005.

⁷⁷ "PA: Security forces will stand firm", **JP**, October 4, 2005; "Palestinian Police and Hamas Battle in Streets of Gaza", **NYT**, October 3, 2005.

⁷⁸ Herb Keinon, "Hamas Regroups", **JP**, October 7, 2005; "Hamas making all the wrong moves", **JP**, October 9, 2005.

⁷⁹ "Palestinian Gunmen Kill 3 Israelis Near Settlements in the West Bank", **NYT**, October 17, 2004; "Israel clamps down after West Bank attacks", **The Guardian**, October 17, 2005.

bölgeden diğerine özel araçlarla seyahat etmesinin de yasaklandığını açıklamıştır. Yaşanan gerilimlerin ardından İsrail hükûmeti, Hamas'ın terör faaliyetlerini sürdürmesi halinde 2006'da yapılacak seçimlere katılmasını onaylamayacağını tekrar etti. İsrail'in bu söylemlerine ABD'den destek gecikmedi ve Washington Abbas'ı yapılacak seçimlerde terörü bir metot olarak kullanan gurupların güçlenmesine izin vermemesi konusunda uyardı.⁸⁰

Artan gerilimin sorunu uluslararası gündeme getirmekle önüne geçileceğinin farkında olan Abbas, ABD başta olmak üzere Fransa, İspanya, Mısır, Ürdün ve Cezayir'e yönelik ziyaretlerde bulundu. Söz konusu ziyaretler sırasında olası bir Abbas-Şaron görüşmesinden bahsedilmesine rağmen, Mahmud Abbas daha sonra yaptığı açıklamada hazırlıkların yeterli olmaması dolayısıyla görüşmenin ertelendiğini ve hazırlıklar tamamlandıktan sonra Şarm El-Şeyh ve Yol Haritası temelinde sorunların tartışılacağı yeni bir zirvenin gerçekleştirileceğini belirtmekle yetinmiştir.⁸¹ Abbas'ın yurt dışı gezilerinin başlamasıyla birlikte bölgede yaşanan sakinlik fazla uzun sürmedi ve İsrail'in bir İslami Cihad üyesine yönelik 24 Eylül'de gerçekleştirdiği suikasta misilleme olarak 26 Ekim'de İsrail'in sahil kenti Hadera'da düzenlenen bir intihar saldırısında 5 İsrailli sivilin ölmesi ve 6 kişinin de ağır bir şekilde yaralanması ilişkilerin yeniden gerginleşmesine neden oldu. Saldırının ardından Şaron, yaptığı açıklamada Filistin Yönetimi'ni terörizmle savaşmamakla suçlarken, Filistinli militanlara yönelik geniş çaplı bir misillemenin başlatılacağını bildirmiştir.⁸²

Şaron'un açıklamalarının ardından İsrail ordusu bölgedeki kassam füzelerinin ateşleme tesislerini imha etmek amacıyla Gazze'ye yönelik geniş çaplı bir hava saldırısı başlatmıştır.⁸³ Kasım ayına sarkan hava saldırıları hedefli öldürme politikasının devam ettiğini göstermişti, zira operasyonlar sırasında İslami Cihad ve El-Aksa Şehitleri Tugayı'nın üst düzey yetkilileri hedef alınıyordu. 30 Ekim'de İslami Cihad İsrail'in saldırıları durdurması halinde Gazze Şeridi'nden gerçekleştirdikleri saldırılara son vereceklerini açıklamasına rağmen,

⁸⁰ "US is Pressing Palestinians to Bar Extremist Candidates", *NYT*, October 19, 2005.

⁸¹ "Abbas, back from US, says he hopes to meet PM", *JP*, October 25, 2005.

⁸² "Sharon promises wide-ranging retaliation after suicide attack", *The Guardian*, October 27, 2005.

⁸³ "IDF cracks down on Islamic Jihad, Kassam launchers", *JP*, October 29, 2005.

birkaç saat sonra İsrail ordusu iki İslami Cihad üyesine yönelik suikast saldırısı düzenlemiştir. Öte yandan, Yahudi yerleşimlerinin Gazze'den sökülmesi hava saldırılarında ses bombasının kullanılması imkânını doğurmuş ve bu bombaların kullanılması Filistinli halkta işitme problemlerinin yanı sıra birçok soruna yol açmaktaydı. İsrail askerî yetkilileri ise söz konusu bombaların kullanılmasıyla Filistinli halka bir mesaj gönderildiğini ve terörü desteklemelerinin bu şekilde önüne geçileceğini iddia etmekteydi. 25 Ekim'de başlayan saldırılara ilişkin ABD İsrail'e Abbas'la görüşmelere yeniden başlanması çağrısında bulunurken, Birleşmiş Milletler Ortadoğu Temsilcisi Alvaro de Soto da ses bombaların özellikle çocukları fazlasıyla olumsuz etkilediğini ve İslami Cihad ve Hamas'ın saldırılarının bu tür bir taktiği meşrulaştırılabileceğini açıklamıştır.⁸⁴

Gelen uluslararası tepkiler üzerine İsrail resmî olarak bir açıklama yapmasa da, hava saldırılarını durdurdu. Bunda yakında gerçekleşecek olan ABD Dışişleri Bakanı Rice'nin bölgeye yönelik ziyaretinin de etkisi vardı. Dolayısıyla sorunun tekrar uluslararası kamuoyunun ilgi odağı olmaya başladığı bir dönemde taraflar arasındaki gerilim önemli ölçüde azalırken, sorunun çözülmesine ilişkin yöntemler tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, Rice'ın 15 Kasım'daki ziyaretinden kısa süre önce İsrail Savunma Bakanı Shaul Mofaz ve Filistin İç Güvenlik Bakanı Muhammed Dahlan bir araya gelerek, Refah geçiş bölgesine ilişkin yetki devri konusunda anlaşmaya varıldığını açıkladılar. Akdeniz'e açılma bağlamında karasuları üzerinde herhangi bir kontrol yetkisi bulunmayan, İsrail'in izin vermemesi dolayısıyla hava sahasını kullanamayan ve 18 Eylül'de İsrail tarafının aldığı bir kararla İsrail-Gazze arasındaki sınırın Filistin tarafında kalan 200 metrelik kısmında bir güvenlik bölgesinin inşasına başlanmasıyla İsrail'le de bağlantısı kesilen Gazze için Mısır'a ve Mısır üzerinden dünyaya açılmasını sağlayacak bu geçiş bölgesi bir hayli önem arz ediyordu. Bu durumun farkında olan ve yol haritası bağlamında bir araya gelen "Dörtlü" (ABD, AB, Rusya, BM) söz konusu geçiş bölgesinin açılması için uzun süredir diplomatik bir çaba göstermekteydi.

Gazze'den çekilme planının tamamlanmasının hemen ardından Gazzelileri dış dünya ile makul bir şekilde ilişkiye sokabilmek bağlamında harekete geçen Dörtlü özel elçisi (Quartet special envoy) James Wolfensohn, başlangıçta İsrail tarafından herhangi bir tepki

⁸⁴ "Palestinians hit by sonic boom air raids", *The Guardian*, November 3, 2005.

almayınca görüşmeleri sonlandırmak zorunda kalmıştı. 5 Eylül'de taraflarla gerçekleştirdiği görüşmelerde Filistin cephesi Refah sınırında uluslararası gözlemcilerin konuşlandırılmasını ve İsrail'in bu bölgeden Gazze'ye geçecek mallar üzerinde kontrolünün devam etmesini kabul ederken, İsrail tarafı sonraki oturumların yapılmasına gerek görmeyerek bir kez daha görüşmelerden çekilmiştir.⁸⁵ 6 Ekim'de tekrar başlayan ve 11 gün süren görüşmelerde ise taraflar AB gözlemcilerinin sınıra konuşlandırılması ve geçiş bölgelerinin İsrail tarafından kameralarla denetlenmesi konularını tartışmasına rağmen, bir anlaşma sağlanamamıştı.

İsrail kabinesinin 1 Kasım'da Refah geçiş bölgesine AB gözlemcilerinin konuşlandırılmasını onaylaması ve ABD Dışişleri Bakanı Rice'nin bölgeye yönelik gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Abbas ve Şaron'u taviz verme konusunda ikna etmesi Wolfensohn'un çabalarının bir anlaşmayla sonuçlanmasının yolunu açmıştı. 25 Kasım'da yürürlüğe girmesi planlanan anlaşmayla Gazze ve Mısır arasındaki Refah geçiş noktası Filistinli sivillerin kullanımına açılıyor ve AB gözlemcilerinin konuşlanacağı sınırın Mısırlı ve Filistinli güvenlik görevlilerinin sıra, İsrail'in sınıra yerleştirdiği kameralarla denetleneceği öngörülmüyordu. Anlaşmayla ayrıca, 15 Aralık'a kadar Batı Şeria ve Gazze arasında otobüs seferlerinin başlatılması, yıl sonuna kadar Batı Şeria'daki Filistinlilerin seyahatlerine yönelik sınırlamaları minimuma indirilmesi, Qarni geçiş bölgesinde günde 150 yük kamyonunun geçmesine izin verilmesi ve Gazze limanlarında Filistinlilerin çalışmasına müsaade edilmesi gibi konular da kabul edilmişti. Kısacası, anlaşmayla Gazzeliler tamamen dünyadan tecrit olmaktan kurtulmuşlardı. Bölgeye yönelik ziyaretinde anlaşmaya değinen Rice ise, anlaşmanın yeni bir süreci başlatabileceğini, fakat söz konusu "sürecin terörle mücadelede bir ilerleme olmadıkça devam edemeyeceğini" açıklayarak, sorunun çözümü konusunda topu bir kez daha Filistin tarafına atmaktan çekinmemiştir.⁸⁶

Yapılan anlaşma doğrultusunda Refah geçiş bölgesi 25 Kasım'da açılmıştır. Filistinlilerin ilk günden itibaren Refah sınır kapısını yoğun bir şekilde kullanmaya başlamasının yaklaşan seçimler önce-

⁸⁵ Michele K. Esposito, "Quarterly Update on Conflict and Diplomacy", *Journal of Palestine Studies*, Vol. XXXV, No. 2, Winter 2006, s. 142.

⁸⁶ "Gaza border crossing deal agreed", *The Guardian*, November 15, 2004; "Rice: Gaza Crossings deal 'in sight'", *JP*, November 14, 2005.

sinde El-Fetih'in popülaritesini olumlu bir şekilde etkilediği söylenebilir. Yine, Arafat'ın ölüm yıldönümü dolayısıyla El-Fetih'in milyonlarca dolar harcayarak gerçekleştirdiği törenlerde de Filistinlilere "şayet Arafat'ı seviyorsanız seçim günü El-Fetih'i desteklemelisiniz" mesajı verilmiştir. Tüm bu gelişmeler İsrail'in bölgede gerçekleştirdiği operasyonlarda Hamas'ın olası popüler adaylarını tutuklamasıyla birlikte düşünülürse, Kasım ayının sonlarına gelindiğinde El-Fetih'in seçimlerin normal tarihi olan 17 Ağustos'a göre popülaritesini artırdığı söylenebilir. Bu olumlu gelişmelere rağmen, El-Fetih kendi içinde Oslo anlaşmalarının ardından Filistin'e gelen ve örgütün önemli kurumlarında görev alan eski liderlerle örgüt içinde değişim isteyen genç kuşak arasında yaşanan gerilimlerden dolayı sıkıntılı günler yaşıyordu.

El-Fetih'in Ocak'ta yapılması planlanan seçimlerde yarışacak adaylarının belirlenmesi amacıyla yapılan ön seçimler Ramallah'da genç kuşağın temsilcilerinden Merwan Barguti ve gurubunun yüzde 95'e yakın oy almasıyla birlikte önemli bir sorun haline geldi. Eski kuşak söz konusu durumun politik kariyerlerinin sonu anlamına geleceğini çok iyi biliyordu ve ön seçimlerin yapıldığı bir diğer bölge olan Nablus'da oylamaya hile karışığının ortaya çıkması üzerine El-Fetih ön seçimleri ertelemek zorunda kalmıştır. Abbas bir ikileme karşı karşıyaydı; ya eski kuşağın adaylığı üzerinde ısrar ederek birçok Filistinlinin gözünde Hamas'ın popülaritesini artıracak ya da genç kuşağın ön seçimlerde kazanmasına göz yumarak eski kuşağı karşısına alacaktı.⁸⁷

Filistin iç politikasında bu gelişmeler yaşanırken 5 Aralık'ta bir İslami Cihad militanının Netanya'da intihar saldırısı gerçekleştirmesi ve olayda beş İsrailli sivilin ölmesi Filistin İsrail ilişkilerini yeniden gerginleştirmiştir. İsrail bir taraftan Filistin Yönetimi ile Batı Şeria ve Gazze arasında güvenli bir geçişin sağlanmasına ilişkin görüşmeleri askıya alırken, diğer taraftan da saldırının sorumlularını bulmak amacıyla Filistin tarafında operasyonlar düzenlemeye başladı. Kısacası, her intihar saldırısından sonra yaşananlar tekrarlanıyordu; İsrail saldırıların sorumlularını cezalandırmak amacıyla Filistin topraklarında operasyon düzenlerken, söz konusu saldırıları gerçekleştirenler bu operasyonların yeni intihar saldırılarının tohumlarını attığını öne sürüyordu.⁸⁸

⁸⁷ Khaled Amayreh, "A shot in the foot", *Al Ahram Weekly*, Issue: 771, 1-7 December 2005.

⁸⁸ Graham Usher, "Old fears, old responses", *Al Ahram Weekly*, Issue: 772, 8-14 December 2005.

İntihar saldırısının hemen ardından İsrail güvenlik kuvvetlerinin başlattığı operasyon bağlamında 6 Aralık'ta 15 İslami Cihad militanını tutuklanırken, operasyonun ilerleyen aşamalarında başlatılan hava saldırıları sırasında 8 Aralık'ta El-Aksa Şehitleri Tugayı üyesi 2 kişi öldürülmüştür. İsrail Savunma Bakanı Shaul Mofaz 14 Aralık'ta yaptığı açıklamada intihar saldırılarına daha sert tepki verileceğini belirtirken, aynı gün 5 Aralık'taki intihar saldırısının ardından başlatılan operasyon bağlamında 4 Filistinli daha öldürülmüştür.⁸⁹ Abbas bir taraftan Filistinli radikal grupların İsrail'in saldırılarına karşılık vermemesi için bu grupları ikna etmeye çalışırken, diğer taraftan da Hamas'ın artan politik gücünü dengelemekle meşgul olmaktaydı. 15 Aralık'ta yerel seçimlerin 5. turu çerçevesinde Batı Şeria'daki bazı kentlerde yapılan seçimlerden Hamas'ın zaferle ayrılması 25 Ocak'ta yapılacak genel seçimleri daha da kritik bir hale getirmişti.⁹⁰ Bir taraftan Hamas'ın 25 Ocak seçimlerini kazanma olasılığı artarken diğer taraftan ABD Temsilciler Meclisi'nin Hamas'ın seçimlere katılması halinde Filistin Yönetimi'ne yapılan yardımın kısılacağını açıklaması ve Avrupa Birliği Dışişleri Temsilcisi Javier Solana'nın da benzer bir açıklama yaparak Hamas'a karşı olan tavrını ortaya koyması seçimleri daha da kritik bir hale getirmişti. Hamas ise Filistinliler için "kendi liderlerini seçmelerinin Amerikan dolarlarından daha önemli olduğunu" açıklayarak söz konusu demeçlere ilişkin tepkisini gösterdi.⁹¹ İsrail'in yanı sıra AB ve ABD'den gelen Hamas'ın seçimlere katılmasına yönelik bu tepkiler Filistin şiddetini kontrol altına alarak İsrail'le barış görüşmelerine oturmayı planlayan Abbas'ı Hamas'ın olası politik zaferi ve ardından yaşanacaklar konusunda endişelendirmeye başlamıştır.

2005 yılı sona ererken 29 Aralık'ta yaşananlar Filistin İsrail sorununa ilişkin 2006 yılı için olumlu söylemlerde bulunmanın fazlasıyla iyimser bir tahmin olduğunu göstermiştir. 5 Aralık'taki intihar saldırısının ardından başlayan İsrail'in hava saldırıları sona ermeden Tulkarim'de gerçekleşen intihar saldırısında 4 Filistinlinin yanı sıra bir İsrail askerinin hayatını kaybetmesi gerilimin 2006'ya sarkacağını gösteriyordu. Öte yandan Gazze sınırında bir güvenlik bölgesi oluşturma bağlamında İsrail ordusunun ağır silahları Gazze'nın kuzeyine konu-

⁸⁹ "Israeli attack kills 4 in Gaza; Fatah Factions Contest Ballot", *NYT*, December 15, 2005.

⁹⁰ " Hamas Surges in the West Bank; Blow to Fatah", *NYT*, December 17, 2004.

⁹¹ "Israel Threatens to Hinder Palestinian Vote", *NYT*, December 22, 2005.

landırmaya başlaması son dönemde yaşanan gerilimlere yeni bir boyut daha katmıştı. 2005'in son günlerinde İslami Cihad ve El-Aksa Şehitleri Tugayı'ndan gelen açıklamalar ise 2005 yılında sağlanan ateşkesin 2006'da sürdürülmeyeceği yönündeydi. 29 Aralık'taki intihar saldırısına İsrail ordusunun nasıl bir tepki vereceği, Gazze sınırında oluşturulmaya çalışılan güvenlik bölgesinin nasıl bir yankı uyandıracacağı, Filistinli guruplar arasında alınan ateşkes kararının sürdürülüp sürdürülemediği ve son olarak da 25 Ocak seçimlerinin nasıl sonuçlanacağı gibi konular 2006 yılına sarmıştı. Kısacası, Abbas her ne kadar yeni yıl için "duvarların değil köprülerin inşa edilmesi gerektiği" temennisinde bulunsaydı da, realite taraflar arasında gerilimin 2006 yılında da devam edeceğini göstermekteydi.

Kronoloji Filistin 2005

- 09 Ocak:** Hamas ve İslami Cihad'ın katılmadığı seçimleri Mahmud Abbas liderliğindeki El-Fetih kazandı.
- 15 Ocak:** İsrail kuvvetleri Gazze bölgesine yönelik Batı Adımı Operasyonu'nu başlattı
- 18 Ocak:** Abbas Hamas, İslami Cihad ve El-Aksa Şehitleri Tugayı liderleri ile görüşerek İsrail'e yönelik saldırıların durdurulmasını talep etti.
- 08 Şubat:** Mısır'ın Şarm El-Şeyh kasabasında Şaron ve Abbas'ın yanı sıra Filistinli ve İsrailli üst düzey yetkililer bir araya geldi.
- 17 Şubat:** İsrail yönetimi uzun süredir uygulamada olan ve özellikle insan hakları örgütlerinin tepkisini çeken Filistinli militanların evlerini yıkmaya politikasını durdurduğunu açıkladı.
- 25 Şubat:** Filistinli bir intihar bombacısının Tel Aviv'deki bir diskooya düzenlediği saldırıda 4 İsrailli sivil hayatını kaybederken, 23 tanesi de yaralandı.
- 15-17 Mart:** Abbas Kahire'de Filistinli guruplarla bir araya geldi ve yapılan görüşmelerin ardından Filistinli gurupların İsrail'le resmi olmayan ateşkesi 2005 yılının sonuna kadar uzatıldı.
- 16 Mart:** Şarm El-Şeyh'de yapılan anlaşma doğrultusunda İsrail Eriha'nın kontrolünü Filistin tarafına devrettiğini açıkladı.
- 21 Mart:** Ariel Şaron Ma'ale Adumin bölgesinde Yahudi yerleşimlerini Doğu Kudüs'le bağlayacak olan 3.500 yeni yerleşim inşasına başlanmasını onayladı.

- 09 Nisan:** İsrail kuvvetleri futbol oynayan 3 Filistinli çocuğu öldürdü.
- 23 Nisan:** Mahmud Abbas Arafat döneminin 3 güvenlik şefini görevinden aldı.
- 29 Nisan:** Rusya Devlet Başkanı Viladimir Putin Filistin'i ziyaret etti.
- 05 Mayıs:** Batı Şeria ve Gazze'deki bazı kentlerde yapılan yerel seçimlerde El-Fetih oyların % 56'sını aldı.
- 22 Mayıs:** Suriye'de örgütlenen Filistinli guruplar bir araya gelerek Kahire Deklarasyonu'na sadık olduklarını ve ateşkesi bozacak eylemlere girişmeyeceklerini açıkladı.
- 26 Mayıs:** Abbas Washington ziyareti sırasında ABD Başkanı George W. Bush'la görüştü
- 02 Haziran:** İsrail 398 Filistinli mahkûmun serbest bırakıldığını açıkladı.
- 21 Haziran:** Bir araya gelen Abbas ve Şaron İsrail'in Gazze ve 4 Batı Şeria kentinden çekilmesi konusunu görüştüler.
- 22 Haziran:** İsrail yönetimi militanlara yönelik suikast politikasını yeniden başlattığını açıkladı.
- 12 Temmuz:** İslami Cihad örgütünün Netanya kentinde düzenlediği intihar saldırısında 5 İsraili hayatını kaybederken 90'a yakını da yaralandı.
- 17 Temmuz:** Abbas 17 Temmuz'da yapılması gereken ve yaşanan karğaşa gerekçe gösterilerek belirsiz bir tarihe ertelenen yerel seçimlerin 25 Ocak 2006'da gerçekleştirileceğini açıkladı.
- 15 Ağustos:** İsrail Gazze'den çekilmeye başladı.
- 22 Ağustos:** İsrail'in Gazze'den çekilme süreci sona erdi.
- 24 Eylül:** İsrail Kuvvetleri Gazze Şeridi'ne hava saldırısı düzenlemeye başladı.
- 26 Ekim:** İsrail sahil kenti Hadera'da düzenlenen bir intihar saldırısında 5 İsraili sivil hayatını kaybetti.
- 25 Kasım:** Gazze ve Mısır arasındaki Refah geçiş bölgesi açıldı.
- 05 Aralık:** Bir İslami Cihad militanı Netanya'da intihar saldırısı gerçekleştirdi ve olayda beş İsraili sivil hayatını kaybetti.
- 29 Aralık:** Tulkarim'de gerçekleşen intihar saldırısında 4 Filistinlinin yanı sıra bir İsrail askerî hayatını kaybetti.

Lübnan 2005

Filiz Cicioğlu*

Lübnan'a ilişkin 2005 yılına dair genel bir çerçeve çizmek gerekirse, söz konusu yılda ülkede yaşanan gelişmeler beş temel başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, Lübnan'ı 2005 yılında dünya gündemine oturtan ve hareketlendiren en önemli gelişme, 14 Şubat tarihinde, 1990 yılından bu yana Lübnan siyasetinin en etkili isimlerinden olan ve son on iki yılın onunda başbakanlık görevinde bulunmuş eski Başbakan Refik Hariri'nin bir suikast sonucu öldürülmesidir.¹

Suikastla birlikte Lübnan'ın iç ve dış siyasetinde önemli dönüşümlerin yaşandığı yeni bir dönem başlamıştır. İkinci önemli gelişme, suikast sonrası Birleşmiş Milletler'in olayı soruşturmak üzere bağımsız bir komisyon kurulmasını talep etmesi ve bu talep sonucunda devam eden soruşturma sürecinde yaşanan gelişmelerdir.² Soruşturma süreci devam ederken yaşanan üçüncü önemli gelişme de ABD'nin öncülüğünü yaptığı uluslararası toplumun

Resmî Adı	Lübnan Cumhuriyeti
Başkent	Beyrut
Yüzölçümü	10.400 km ²
Nüfus	3.826.018
GSMH	19,49 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Emil Lahoud
Dışişleri Bakanı	Mahmud Hamud
Türkiye Büyükelçisi	Georges Habib Siyam
Askerî Harcamalar/GSMH	% 3,1
Asker Sayısı	72,100 (2002)
Etnik Yapı	
Arap	% 93
Ermeni	% 5
Diğer	% 2
Dini Yapı	
İslam	% 70
Hristiyan	% 30
Petrol Üretimi	
Petrol Tüketimi	102.000 varil/gün
İhracat	1,782 milyar dolar
İthalat	8,855 milyar dolar

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

¹ "Lübnan'ın dengesine suikast", **Yeni Şafak**, 15 Şubat 2005.

² "BM Hariri suikastı için soruşturma açacak", **BBC**, 25 Mart 2005.

Birleşmiş Milletler'in 1559 sayılı kararını³ gerekçe göstererek, Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığını acil bir şekilde sona erdirmesini istemesi ve bunun sonucunda Nisan sonunda Suriye'nin Lübnan topraklarındaki 29 yıllık siyasi ve askeri varlığını tamamen sona erdirmesidir.⁴ Çekilmenin hemen ardından yaşanan dördüncü önemli gelişme ise Suriye yanlısı hükümetin istifasının ardından 29 Mayıs 2005'te yapılan genel seçimlerdir. Seçimler ve seçim sonrası yaşanan süreç, ABD karar alıcıları tarafından genellikle bağımsız, demokratik ve istikrarlı Lübnan'ın başlangıcı hatta Ortadoğu'da Irak ile başlayan demokratikleşme sürecinin bir halkası olarak sunulmuştur.⁵ Oysaki Lübnan'da 2005 yılında istikrarlı olan tek şey siyasetçilere ve medya mensuplarına düzenlenen suikastlar olmuştur. Lübnan'da 2005 yılının siyasi gündemini en çok meşgul eden son gelişme de bu suikastlar ve bu suikastların ardında kimin ya da kimlerin olduğuna yönelik yaşanan tartışmalardır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Lübnan için 2005 yılının en önemli olayı kuşkusuz iç savaş sonrası ülkeyi yeniden inşa eden⁶ kişi olarak bilinen eski başbakan Refik Hariri'nin 14 Şubat'ta Beyrut'ta düzenlenen saldırı sonucunda hayatını kaybetmesidir. Saldırıda aralarında Hariri'nin korumalarının da bulunduğu 12 kişi hayatını kaybederken, 100 kişi de yaralanmıştır.⁷ 10 yıl boyunca ülkede başbakanlık yapan Hariri, Suriye yanlısı Devlet Başkanı Emil Lahud'un görev süresinin Şam'ın "desteği ve isteğiyle" uzatılması üzerine 2004 yılının Ekim ayında istifa etmişti. İstifa sonrası bir süre siyasetten uzak kalan Hariri, ardından muhalif Kanada katılmış ve Suriye'nin askerlerini çekmesi ve Lübnan'ın iç işlerine karışmaması yolunda açıklamalar yapmaya başlamıştı. Mayıs ayında yapılacak seçimlere ise katılıp katılmayacağına dair bir açıklamada bulunmamışsa da, son dönemde aktif siyasete geri dönme yolunda adımlar atmaktaydı.⁸

³ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/498/92/PDF/N0449892.pdf?OpenElement>

⁴ "Syria completes Lebanon withdrawal", CNN, April 26, 2005.

⁵ Yasin, Atlioğlu,, "Lübnan'da Yeni Dönem ve Suikastlar", **Stratejik Yorum**, No: 181, www.tasam.org

⁶ Simon Jeffery, "A Jolting Reminder of Past Violence", **Guardian**, February 16, 2005.

⁷ "Former PM killed in Beirut blast", **Guardian**, February 16, 2005.

⁸ "Refik Hariri suikasta uğradı", **Sabah**, 15 Şubat 2005.

Suikastın sorumluluğunu, daha önce hiç bilinmeyen ve kendini “Suriye ve Lübnan’da Zafer ve Cihad” (Al Jihad’s Partisans for Greater Syria) olarak tanımlayan bir grup üstlendi. Örgüt, saldırının bir intihar eylemcisi tarafından düzenlendiğini, Hariri’nin ise Suudi Arabistan hükûmetiyle yakın iş ilişkileri nedeniyle hedef alındığını bildirdi.⁹ Tabi ki bu açıklamaların gerçeği yansıttığı konusunda tüm dünya kamuoyunda kuşkular söz konusuydu. Suikastın ardından Suriye, olayla ilgisi olmadığını açıklasa da, saldırıyı “vahşi bir cinayet” olarak niteleyen ABD, Şam’daki büyükelçisini “danışmalarda bulunmak üzere” acilen geri çağırdı. Bu karar, Suriye’ye karşı söylemini son aylarda giderek sertleştiren Bush yönetiminin, Şam’a yönelik mevcut yaptırımlarını daha da ağırlaştıracağını işareti olarak yorumlandı.¹⁰ Aynı şekilde Avrupa Birliği Komisyonu da saldırıyı kınadığını açıklarken, Fransa ise suikastı aydınlatmak üzere uluslararası bir soruşturma başlatılmasını önermiştir.¹¹

Hariri suikastı, Lübnan ve Ortadoğu politikasında çok önemli sonuçlar doğurarak, ülkelerin siyasi liderlerine yönelik suikastların o ülkenin dış politikası ve bulunduğu bölgedeki dengeleri ne kadar çabuk etkileyebileceğini göstermiştir. Lübnan’da suikastın hemen arkasından istikrarsızlık ve kaos ortamı daha da derinleşmiştir. Suikast sonrası sadece Lübnan’da değil, genel olarak bölgede de istikrarsız günler başlamış oldu. Saldırının arkasında Suriye ve Suriye destekli Lübnanlıların olduğu yönündeki genel eğilim ilerleyen günlerde daha da ağırlık kazanmıştır. Daha önceleri Suriye ile iyi ilişkilere sahip olan Hariri’nin, 2004 yılının Ekim ayından itibaren, bu ülke ile ilişkilerinin gerginleşmesi sonucu Suriye karşıtı kampta yer alması¹² ve Lübnan’daki diğer Suriye karşıtı gruplar olan Hristiyanlar ve Dürzilerin lideri Velid Canpolat’la bir cephe oluşturması bunda etkili olmuştur. ABD ve Fransa’nın da desteğini aldığı söylenen Suriye karşıtı cephenin yıl içinde Lübnan’da yapılacak seçimleri de kazanması bekleniyordu. Bu durumun Suriye’nin Lübnan’daki çıkarlarını tehdit etmiş olabileceği ve böylelikle ülkedeki Suriye karşıtlığının kırılması amacıyla böyle bir eylemin yapıldığı düşünülüyordu. Suriye’nin daha önce de Lübnan’daki konumunu korumak için bu tür operasyonlar

⁹ “Lübnan’da üç gün yas”, **BBC**, 15 Şubat 2005.

¹⁰ “Washington, Şam’a sertleşiyor”, **Milliyet**, 16 Şubat 2005.

¹¹ “Lübnan’ın dengesine suikast”, **Yeni Şafak**, 15 Şubat 2005.

¹² “Assassination of Rafik Hariri: The UN Examines the Lebanon-Syria Connection”, **International Debates**, January 2006, Vol:4, Issue: 1, p.1 .

düzenlediği bilinmesi bu suikastın arkasında Şam'ın olduğu yönünde şüpheleri arttırmaktaydı.¹³

Öte yandan, suikastı Suriye'nin yapmış olma olasılığı her ne kadar güçlü gibi gözükse de bu durum, uzun süredir ABD, İsrail ve Fransa'nın baskısı altında bulunan Suriye açısından çok da rasyonel bir davranış gibi düşünülmemektedir. Çünkü böylesine kritik bir ortamda, Hariri gibi Lübnan'ın önemli şahsiyetlerinden birine saldırı düzenleyerek kendisini daha da zor durumda bırakmış olacak ve bunun sonucunda da tüm uluslararası toplumun dikkati Suriye'ye yönelecek ve bu durum ABD'nin olası bir Suriye müdahalesi için meşru bir zemin sağlayacaktı.¹⁴

En güçlü olasılıklardan biri de Lübnan'da çok güçlü konumdaki Suriye istihbaratı içindeki bir grubun Suriye'den bağımsız olarak böyle bir operasyonu düzenlemiş olabileceğidir. Eğer öyleyse, suikast Lübnan'daki Suriye karşıtlığına karşı ciddi bir mesajdır. Ülkede güvenlik açısından istikrarsız bir ortam doğurarak uygulayacakları politikalar için uygun bir ortam yaratma peşinde olan bu kesimler böylece, Suriye'nin Lübnan'daki askerî varlığının devamının gerekliliğini kanıtlama yönünde önemli bir adım atmış olacaklardı.¹⁵

Hariri'nin 16 Şubat'taki, geniş kesimlerin katılımıyla gerçekleştirilen cenaze töreni ülkedeki Suriye karşıtlarının Şam yönetimi aleyhine yaptıkları protesto gösterisine dönüşmüş, Şubat sonuna kadar ülke, Suriye karşıtlarının çeşitli zamanlarda yaptıkları gösterilerle bir kaos ortamına girmiştir. Bu gösterilerin daha Şubat ayı içerisinde amacına ulaştığı ve Şam'ın Beyrut üzerindeki etkisinin gerilediğinin göstergesi olan adımlar görülmüştür. Bu çerçevede ilk olarak, Şam yönetimi, Lübnan'da bulunan askerî güçlerini çekeceğine yönelik açıklamalarda bulunmaya başlamıştır. Bunun yanında, 28 Şubat'ta Suriye yanlısı Başbakan Ömer Karami on binlerce göstericinin arasında istifasını sunmuştur. Başbakanın bu kararı başkent Beyrut'ta ve hükümet karşıtı protestocular arasında sevinçle karşılanmıştır.¹⁶ Protestocuların bundan sonraki amacı Suriye'nin Lübnan'dan askerlerini çekmesi yönün-

¹³ Oytun Orhan, "Lübnan'da Yeniden İç Savaş Korkusu: Hariri Suikastı", www.turksam.org.tr, 16 Şubat 2005.

¹⁴ Patrick Sale, "Who Killed Rafik Hariri?", *Guardian*, February 25, 2005.

¹⁵ Oytun Orhan, "Lübnan'da Yeniden İç Savaş Korkusu: Hariri Suikastı", www.turksam.org.tr, 16 Şubat 2005.

¹⁶ "Lübnan hükümeti dün istifa etti", *Milliyet*, 1 Mart 2005.

de gelişmiştir. Bu çerçevede muhalefet liderlerinden İlyas Atallah, gösterilerin sürmesi çağrısında bulunurken muhalif milletvekillerinden Gattas Huri de hükûmetin istifasını uzun bir mücadelenin ilk adımı olarak nitelemiş ve bunun, özgürlük, egemenlik ve bağımsızlık mücadelesi olduğunun altını çizmiştir. Bu gelişmeler ülkede ve Ortadoğu'da değişimin işaretleri olarak yorumlanmış ve bu adımların ülkenin istikrarı ve demokrasisi için bir fırsat olduğu belirtilmiştir.¹⁷

Karami'nin istifası ABD ve Batı dünyası tarafından da genel olarak olumlu karşılanmıştır. Beyaz Saray Sözcüsü Scott McClellan, bu istifa ile birlikte ülkenin farklılıklarını doğru temsil edecek yeni bir hükûmetin kurulması için de yeni bir fırsat doğduğunu belirtmiş¹⁸ ve Suriye için bu bölgedeki askerlerini çekme zamanının geldiğini vurgulamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ile Fransa Dışişleri Bakanı Michael Barnier de yaptıkları ortak açıklamada, Lübnan halkının bağımsız, demokratik ve egemen bir Lübnan kurmasına tam destek verdiklerini belirttiler.¹⁹

Ancak 8 Mart'ta Suriye yanlısı Şii grup Hizbullah tarafından Beyrut'un merkezinde 500.000 kadar protestocuyla düzenlenen gösteride Amerikan karşıtı sloganların yanı sıra Suriye'nin birliklerini ülkede yeniden konuşlandırmasını isteyen sloganlar atılmasından²⁰ cesaret alan Lübnan Devlet Başkanı Emil Lahud Suriye yanlısı Ömer Karami'yi tekrar hükûmeti kurmakla görevlendirdi.²¹ Ömer Karami bir aylık bir süre içerisinde hükûmeti kurma çalışmalarında bulunmuş ancak ülkeyi parlamento seçimlerine götürecek bir hükûmet kuramadığı için altı hafta içinde ikinci kez istifa etmek zorunda kalmıştır. Ülkedeki siyasi istikrarsızlığı daha da arttıran²² bu istifanın ardından Devlet Başkanı Emil Lahud ılımlı Suriye yanlısı Necip Mikati'yi hükûmeti kurmakla görevlendirmiştir. Böylelikle ülkede yedi hafta süren siyasi kriz aşılmış oldu. Ülkeyi Mayıs ayında yapılacak genel seçimlere kadar yönetmekle görevlendirilen yeni Başbakan her ne kadar Suriye yanlısı olarak bilinse de, ilk talebi muhalefetin istekleri

¹⁷ "Lübnan Ortadoğu'da değişimin adı", **CNN Türk**, 1 Mart 2005.

¹⁸ "Lübnan arayışta", **Radikal**, 2 Mart 2005.

¹⁹ "Bush sees Lebanon changes as move to free Middle East", **Guardian**, March 11, 2005.

²⁰ **AP**, 3 Mart 2005; "Timeline of events in Lebanon", **El-Jazeera**, July 12, 2005.

²¹ **AP**, 10 Mart 2005; "Timeline of events in Lebanon", **El-Jazeera**, July 12, 2005.

²² "Lübnan'da siyasi kriz derinleşiyor", **BBC**, 13 Nisan 2005.

doğrultusunda Suriye yanlısı güvenlik birimlerinin şeflerinin istifasını istemek oldu.²³ Ayrıca Mikati'nin göreve geldiğinde ilk açıklaması, seçimlerin zamanında yapılacağına dair güvence vermektir.²⁴

İç siyasette bu yaşananlara paralel olarak Suriye ile ilişkilerde de önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Daha önce de belirtildiği gibi, Hariri suikastının en önemli sanığı konumundaki Suriye, suikast sonucunda ABD liderliğindeki uluslararası toplum tarafından baskı altına alınmış ve sonucunda BM'nin 1559 sayılı kararına dayanarak Lübnan'da bulunan askerlerini geri çekmesi istenmişti. Mart başında ABD Başkanı George W. Bush, Suriye'den, Lübnan'daki askerlerini en kısa sürede geri çekmesini öngören bir plan yapmasını istedi. 3 Mart'ta Kahire'de yapılan Arap Birliği toplantısında Suudi Arabistan tarafından da askerlerini geri çekmesi yönünde Suriye'ye baskılar gelmeye başladı.²⁵ Avrupa Birliği Mart ayında Brüksel'de gerçekleştirdiği zirve sonucunda bütün askerî güçlerini ve istihbarat birimlerini çekme yönünde Suriye'ye çağrıda bulundu ve bu çekilmenin bir plan çerçevesinde olması gerektiğini vurguladı.²⁶ Aynı şekilde bir çağrı Rusya'dan da geldi. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov yaptığı açıklamada Suriye'nin çekilmesinin bir an önce gerçekleşmesini istediklerini belirtti.²⁷ Bunun üzerine 5 Mart'ta Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad parlamentoda yaptığı bir konuşmada Lübnan'daki askerî birlikleri aşama aşama çekeceklerine yönelik bir açıklamada bulundu. Bu doğrultuda öncelikle Suriye sınırına yakın Bekaa Vadisi'ne, oradan da Suriye sınırına doğru bir çekilme söz konusu olacaktı.²⁸ Bu açıklamanın hemen ardından 7 Mart'ta Suriye ve Lübnan devlet başkanları Suriye askerlerinin Lübnan'dan çekilme planını onaylamak üzere Şam'da bir araya geldi ve çekilmenin tam olarak nasıl gerçekleşeceğine ilişkin detaylar görüşüldü. Ayrıca iki başkan tüm BM Güvenlik Konseyi kararlarına

²³ Oytun Orhan, "Lübnan'da Kriz 'Şimdilik' Aşıldı", www.avsam.org.tr, 21 Nisan 2005.

²⁴ "Lübnan'da hükümet krizi aşıldı", **BBC**; 19 Nisan 2005, "Lebanon confirms election on time", **BBC**, April 28, 2005.

²⁵ **AP**, March 3, 2005.

²⁶ "EU urges rapid Beirut government for fair elections", www.naharnet.com, March 25, 2005, "EU wants 'timetable' for Syrian pullback", **Daily Times**, March 7, 2005.

²⁷ "Russia and US press Syria to pull its troops out of Lebanon", www.asianews.it, March 3, 2005.

²⁸ "Timeline: UN El-Hariri inquiry", **El-Jazeera**, December 11, 2005; **AP**, March 3, 2005.

uyacaklarını bildirdiler.²⁹ Fakat bu açıklamalardan memnun kalmayan ABD, Suriye'nin aşama aşama değil bir an önce, ayrıca sadece askerî güçlerini değil, tüm istihbarat birimlerini tamamen çekmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁰

Bu baskılar karşısında Suriye, Mart sonunda, Lübnan'da Mayıs ayında yapılacak seçimlerden önce birliklerini tamamen çekeceğine dair Birleşmiş Milletler'i bilgilendirdi. Ancak Güvenlik Konseyi'nin talep ettiği şekilde istihbarat birimlerini çekeceğine dair bir açıklamada bulunmadı.³¹ Bu gelişmelerin ardından Nisan ayı sonunda Lübnan halkı için tarihi bir gün yaşandı ve Şam yönetiminin Bekaa Vadisi'nde düzenlenen törenle tüm askerlerini ve istihbarat birimlerini Lübnan topraklarından çekmesiyle³² Suriye'nin Lübnan üzerindeki 29 yıllık askerî varlığı sona ermiş oldu.³³ Bu törenin hemen ardından 28 Nisan'da BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Lübnan'a bir heyet göndererek tüm birliklerin çekilip çekilmediğinin denetlenmesini istedi. Bunun temel sebebi çekilmeye rağmen Suriye istihbarat görevlilerinin başkent Beyrut'un güneyinde bulunduklarına dair haberlerin ortaya çıkmasıydı.³⁴ Lübnan'a gönderilen bu inceleme heyeti Mayıs sonuna kadar ülkede kaldı ve yayınladığı raporda Suriye askerlerinin tamamen çekildiğini bildirmişti.

Suriye askerlerinin çekilmesinin ardından Lübnan iç siyasetinde 2005 yılında yaşanan en önemli gelişme kuşkusuz 29 Mayıs'ta yapılan genel seçimlerdi. Nisan ortasında Necip Mikati'nin hükümeti kurmasının ardından az da olsa ülkede istikrar sağlanmış ve Lübnan, Mikati'nin başkanlığında genel seçimlere girmiştir. Bu seçimlerin Lübnan için en önemli yanı, öncelikle iç savaşın çıktığı 1975'ten beri Suriye'nin askerî ve siyasi varlığı olmaksızın gerçekleştirilen ilk seçim olması, bir diğeri de bu seçimlerin istikrarlı ve demokratik bir siyasal yapıyı oluşturmak için zorlu bir sürecin başlangıcını temsil etmesiydi.

²⁹ "Şam'da Suriye Lübnan zirvesi", **BBC**, 7 Mart 2005.

³⁰ "Bush tells Syrians: Get out of Lebanon altogether", **Guardian**, April 22, 2005.

³¹ "Syria confirms full troop withdrawal from Lebanon", **Guardian**, April 1, 2005.

³² Hicran Kazancı, "Suriye'nin Çekilmesinin Ardından Lübnan", www.tusam.net, 19 Mayıs 2005.

³³ "Lübnan'da tarihi gün", **BBC**, 26 Nisan 2005; "Last Syrian troops leave Lebanon", **CNN**, April 27, 2005; "Syrian intelligence chief abandons base as 29-year occupation of Lebanon ends", **Guardian**, April 28, 2005.

³⁴ "BM Lübnan'a heyet gönderdi", **BBC**, 28 Nisan 2005.

Seçim yarışına bakıldığında birkaç isim öne çıkmaktaydı. Seçim öncesi güçlü bir aday olarak ortaya çıkan Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri, farklı mezheplerden adayların olduğu bir liste hazırlamıştır. Hizbullah, Şiiler arasındaki en güçlü örgüt olma konumunu sürdürürken, diğer bir liste Dürzi lider Velid Canpolat'ın listesiydi. Hristiyan Marunîlerin lider adayı ise seçimlerden hemen önce Fransa'daki 14 yıllık sürgün hayatından sonra ülkeye geri dönen muhalif lider eski General Michael Aoun'du.³⁵ Eski Başbakan ve Genelkurmay Başkanı Aoun, Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığını sona erdirmek konusundaki mücadelesinde başarısız kalmasından sonra sürgüne gitmek zorunda kalmıştı. Nisan sonunda Suriye'nin askerlerini çekmesinin ardından ülkeye geri dönerek, seçimlere katılma kararı aldı.³⁶

29 Mayıs'ta başlayan seçimler dört turda tamamlandı. Beyrut'la başlayan ilk tur oylama ülkenin güneyinde daha sonra orta bölgesinde ve son olarak da kuzeyinde devam etti. İlk turdaki seçimde Saad Hariri'ye bağlı adaylar oyların önemli bir kısmını almayı başardı.³⁷ Hariri'nin bu başarısının ardında yatan temel neden, babasının siyasi mirasını iyi değerlendirmesinin yanında din ayrımı yapmayan ve bölge gözetmeyen tek partinin onun kurduğu Müstakbel Partisi'nin olması gerçeğiydi. Zira iç savaş sonrası dönemde ülkede bir denge unsuru olan bu parti halkı birleştirici ve ülkeyi dünyaya açma amacı taşıyan bir parti olma özelliğine sahip olmuştur.³⁸

İkinci tur oylama 4 Haziran'da ülkenin güneyinde yapıldı. Seçimlere katılma oranının %45'lerde olduğu bu tur oylamada 23 sandalyenin tümünü seçime ortak listeyle giren Suriye yanlısı Hizbullah ve Emel hareketleri aldı.³⁹ 12 Haziran'da ülkenin orta ve doğu bölgelerinde yapılan üçüncü tur oylamada zafer Lübnanlı Hristiyan lider Michael Aoun'un oldu.⁴⁰ Marunî ve Dürzilerin yoğunlukla yaşadığı seçim bölgesinden 21 sandalye çıkaran Michael Aoun'un seçim başarı-

³⁵ Oytun Orhan, "Lübnan'da Eski Tas Eski Hamam", www.avsam.org, 26 Mayıs 2005.

³⁶ **BBC**, May 7, 2005; **AP**, May 7, 2005.

³⁷ **AP**, May 30, 2005.

³⁸ Haşim Söylemez, "Lübnan'da Yeni Umut Oğul Hariri", **Aksiyon**, 9 Mayıs 2005.

³⁹ "Güney Lübnan'da zafer Hizbullah'ın", **BBC**, 5 Haziran 2005; **Wall Street Journal**, June 7, 2005.

⁴⁰ "Key events after El-Hariri's killing", **El-Jazeera**, August 30, 2005.

sı Velid Canpolat'ın tepkisine neden oldu ve Velid Canpolat, Aoun'u Suriye karşıtı ittifakı bölmekle suçladı.⁴¹

Seçimlerin dördüncü ve son turu ise 19 Haziran'da ülkenin kuzeyinde yapılan oylamalarla tamamlandı. Dört tur sonunda Oğul Hariri tarafından yönlendirilen ittifak 128 sandalyeden 72'sini alarak seçimlerden galip çıkmayı başardı. Böylelikle iç savaştan bu yana ilk kez Suriye karşıtı bir koalisyon ortaya çıktı.⁴² Bu koalisyonun lideri durumundaki Hariri'nin seçimlerden sonraki ilk açıklaması icraatlarının ülkeyi istikrara kavuşturacağı yönünde oluşmuştur. Hariri, Devlet Başkanı Lahud'u görevden alıp almayacaklarına, ayrıca Hizbullah'ı silahsızlandırıp silahsızlandırmayacaklarına ilişkin sorulara, önceliklerinin ülkeyi istikrara kavuşturmak yolunda adımlar atmak olduğu şeklinde yanıtlar verdi. İstikrarın ardından, reformların geleceğini belirten Hariri, aksi takdirde ülkenin dış müdahalelere açık olacağını ve bunun da ülkeye zarar vereceğini belirtti.⁴³

Seçimlerin ardından 1992'den beri meclis başkanı olarak görev yapan Suriye yanlısı Nebih Berri'yi dördüncü kez meclis başkanı seçen Suriye karşıtı ittifak,⁴⁴ bunun karşılığında başbakanın belirlenmesinde karşı tarafın anlayışını ümit etmekteydi.⁴⁵ Bu seçimin hemen ardından 29 Haziran'da Refik Hariri'nin kabinelerinde maliye bakanı olarak görev yapan Suriye karşıtı Fuad Siniora meclisin isteğiyle Cumhurbaşkanı Emil Lahud tarafından başbakan olarak atandı.⁴⁶ Temmuz ayının ilk yarısının hükûmeti kurma çalışmalarıyla geçmesinin ardından 18 Temmuz'da Başbakan Siniora'nın, yarısı Müslüman, yarısı Hristiyanlardan oluşan 24 bakanlı kabinesinde Suriye karşıtı ittifak dışındaki gruplardan da bakanlar yer almaktaydı. Seçimlerde Güney Lübnan'da büyük bir başarı sağlayan Hizbullah da kabinede bir bakanla temsil edilmiştir.⁴⁷

⁴¹ Yasin Athloğlu, "Lübnan'da Seçimler ve Siyasi Bölünmüşlük", www.tasam.org, 24 Haziran 2005.

⁴² "Lübnan seçimleri tamamlandı", **BBC**, 19 Haziran 2005; "Lübnan'da değişim rüzgârı", **BBC**, 20 Haziran 2005; "Lübnan'da zafer Suriye karşıtlarının", **BBC**, 20 Haziran 2005.

⁴³ "Hariri'nin önceliği istikrar", **BBC**, 21 Haziran 2005.

⁴⁴ "Timeline of events in Lebanon", **El-Jazeera**, July 12, 2005.

⁴⁵ "Lübnan'da yeni başbakan atandı", **BBC**, 30 Haziran 2005.

⁴⁶ "Key Events After El-Hariri's Killing", **El-Jazeera**, August 30, 2005.

⁴⁷ "Chronology of Lebanon", **Middle East Journal**, Autumn 2005, Vol:59, Issue: 4, p. 655.

Lübnan'da yapılan bu seçimler ABD ve Avrupa Birliği tarafından da memnuniyetle karşılandı. Temmuz ayında gerçekleşen AB-ABD Zirvesi'nde seçimlerin son derece demokratik bir ortamda geçtiği vurgulanarak bundan böyle Lübnan'ın Batı dünyası tarafından her türlü destekleneceği belirtildi. Aynı zamanda yeni hükûmete ve ülkede yapılacak reformlara destek vermek üzere bir uluslararası konferans kurulmasını düşündükleri de ifade edildi.⁴⁸

Tam da bu açıklamaların ertesinde, Lübnan'da hükûmetin kurulmasından üç gün sonra 21 Temmuz'da ABD Dışışleri Bakanı Condeleezza Rice Lübnan'ı ziyaret etti. Cumhurbaşkanı Lahud, Başbakan Siniora ve Suriye karşıtı cephenin lideri Saad Hariri ile görüşen Rice'ın geliş sebebi hem yeni kabineye verdikleri desteği göstermek hem de BM'nin 1559 sayılı kararı gereği Hizbullah'ın silahsızlandırılması gerektiğini yeni hükûmete hatırlatmaktı. Oysa yukarıda da belirtildiği gibi bu konu Hariri'nin öncelikleri arasında yer almamaktaydı.⁴⁹

ABD Dışışleri Bakanı'nın ziyaretinin ardından 31 Temmuz'da Başbakan Fuad Siniora ilk yurt dışı gezisini Suriye'ye yaptı. Bu ziyaret, uzun yıllar birbirlerine siyasi ve ekonomik olarak bağlı kalmış iki ülkenin bir anda kopamayacağını bir işaretiydi. Bunun yanında ziyaret Haziran ayında yapılan seçimlerde Suriye karşıtı cephenin iktidara gelmesinden beri bozulan ilişkileri düzeltmek amacı da taşıyordu. Siniora'nın Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri ve Cumhurbaşkanı Beşar Esad'la görüşmesinden sonra yayınlanan ortak açıklamada iki ülkenin de ortak çıkara ve karşılıklı saygıya dayalı bir ilişki kurulmasını istediği belirtilerek, ilişkilere zarar verecek adımlardan kaçınılacağı vurgulandı. İki ülkenin resmî düzeydeki ilişkilerinde her ne kadar bu şekilde iyi niyet vurgulansa da kamuoyu düzeyinde ciddi gerginlikler mevcuttu.⁵⁰

İç politikada yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra 2005 yılında hem Lübnan hem de bölge gündemini meşgul eden önemli gelişmelerden biri de çeşitli siyasetçi ve devlet adamlarına yönelik olarak düzenlenen suikastlardı. Şubat ayında eski başbakanlardan Refik Ha-

⁴⁸ "United States and EU welcome Lebanon election", **Lebanon Wire**, June 20, 2005.

⁴⁹ Yasin Athioğlu, "Lübnan'da Yeni Dönem ve Suikastlar", **Stratejik Yorum** No: 181, www.fasam.org

⁵⁰ "Lübnan-Suriye ilişkileri normalleşecek", **BBC**, 31 Temmuz 2005; "Lübnan'dan Suriye ile 'barışma' adımı", **BBC**, 31 Temmuz 2005.

riri'ye karşı düzenlenen saldırıyla başlayan suikastlar zinciri 2005 yılının sonuna kadar devam etmiştir. Lübnan'da gerçekleşen siyasi suikastlar, bazen iç siyasette rakipleri etkisiz hale getirmenin bir yolu olarak kullanılırken, bazen de dış güçlerin ülkeye siyasi ve askerî müdahalelerinde başvurdukları bir faktör haline gelebilmektedir. Siyasi ve toplumsal açıdan büyük etkiler doğuran suikastlar, Lübnanlıların siyaset kurumuna ve devlet otoritesine duydukları güvenin ortadan kalkmasına neden olduğu gibi toplumsal bölünmüşlüğü de arttırmaktadır.⁵¹

Hariri suikastından yaklaşık dört ay sonra 2 Haziran'da Suriye karşıtı bir yazar olarak bilinen En Nahar Gazetesi yazarı Semir Kesir arabasına yerleştirilen bir bomba sonucu hayatını kaybetti. Hariri suikastından sonra gerçekleşen en önemli saldırı olarak nitelendirilen bu suikast Lübnan'da suikastların bitmediğinin bir işaretiydi. Suikasttan yine Suriye ve Suriye yanlısı hükûmet sorumlu tutuldu.⁵²

Seçimlerin sonuçlanmasının hemen ardından 21 Haziran'da Komünist Parti'nin lideri George Hawi, arabasına yerleştirilen bomba sonucu öldürüldü. Hawi uzun yıllar Suriye taraftarı olmasına rağmen, son yıllarda Suriye karşıtı muhalif gruba katılmıştı.⁵³ Bu iki suikast sonrası yine aynı tablo yaşanmış başta Lübnan, Fransa ve ABD olmak üzere bütün dünya kamuoyu tarafından suikastlar kınanmış ve Suriye de saldırıları kınayan ülkeler arasında olmasına rağmen, suikastlarla ilgili haberlerde Kesir ve Hawi'nin son zamanlardaki Suriye karşıtlığı özellikle vurgulanarak arkasında Lübnan'daki istikrarı bozmak isteyen Suriye yönetiminin olduğu iddiaları ortaya atılmıştır. Hatta Suriye karşıtı cephe, suikastlarla ilgili olarak suçladıkları Lübnan Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un istifasını istemiştir.⁵⁴

Seçimlerin ardından yeni hükûmeti kurma çalışmaları devam ederken 12 Temmuz'da yine Beyrut'ta Savunma Bakanı ve aynı za-

⁵¹ Yasin Atılgı, "Lübnan'da Yeni Dönem ve Suikastlar", **Stratejik Yorum** No: 181, www.tasam.org

⁵² "Lübnanlı muhalif gazeteciye suikast", **BBC**, 2 Haziran 2005; "Lübnan'da gerilim yeniden yükseldi", **BBC**, 3 Haziran 2005; "Chronology of Lebanon", **Middle East Journal**, Autumn 2005, Vol:59, Issue: 4, p. 655.

⁵³ "Chronology of Lebanon", **Middle East Journal**, Autumn 2005, Vol:59, Issue: 4, p. 655.

⁵⁴ Yasin Atılgı, "Lübnan'da Yeni Dönem ve Suikastlar", **Stratejik Yorum** No: 181, www.tasam.org

manda Lübnan Devlet Başkanı Emil Lahud'un damadı Suriye yanlısı Elias Murr'un konvoyuna bombalı saldırı düzenlendi. Murr'un yaralandığı saldırıda iki kişi öldü. Bu suikast, Suriye'ye yakın siyasi isimlerin de tehdit altında olduğunu göstermesi bakımından önemliydi.⁵⁵

25 Eylül'de Suriye karşıtı LBC televizyonunda haber programı yapan gazeteci May Chidiac Beyrut'un kuzeyinde aracına yerleştirilen bombanın patlaması sonucu ağır yaralandı.⁵⁶ Chidiac'a düzenlenen suikastın ardından 12 Aralık 2005'te Suriye karşıtlığı ile tanınan Hristiyan gazeteci ve milletvekili Cibran Tüeyni başka bir saldırıda öldürüldü.⁵⁷ Suriye gizli servislerinin ölüm listesinde olduğu iddiası üzerine bir süredir Fransa'da yaşayan Tüeyni, suikasttan iki gün önce ülkeye dönmüştü. Lübnan Başbakanı bu suikast üzerine BM'ye başvurarak Hariri suikastının yanında ülkede meydana gelen diğer saldırıların da araştırılması için bir uluslararası mahkeme kurulmasını isteyeceğini bildirdi.⁵⁸

Lübnan'ın iç ve dış siyasetinde bu gelişmeler yaşanırken, Hariri suikastından itibaren yıl boyunca BM'nin bu suikasta yönelik başlattığı soruşturma süreci devam etti. Hariri suikastından bir ay sonra BM, olayı araştırmak üzere bir soruşturma açılmasını kararlaştırmıştı. Birleşmiş Milletler'in bu konuda görevlendirdiği inceleme heyeti, hazırladığı raporda Lübnan makamlarının olayı soruşturma konusunda ciddi bir isteksizlik gösterdiği eleştirisinde bulunarak suikastı araştırmak üzere Birleşmiş Milletler'in bağımsız bir komisyon kurmasını istemiştir.⁵⁹ Bunun üzerine 7 Nisan'da BM Güvenlik Konseyi oybirliğiyle suikastın soruşturulması için uluslararası bir soruşturma yürütülmesini kararlaştırmıştır.⁶⁰ Haziran ayı sonunda BM tarafından kurulan soruşturma komisyonu, Alman Savcı Detlev Mehlis başkanlığında çalışmalarına başladı. Soruşturmanın ilk aşamasında Komisyon

⁵⁵ Yasin Athoğlu, "Lübnan'da Yeni Dönem ve Suikastlar", **Stratejik Yorum** No: 181, www.tasam.org

⁵⁶ "Journalist maimed in Lebanon blast", **El-Jazeera**, September 26, 2005; "Lübnan'da bombalı saldırı", **BBC**, 26 Eylül 2005; "Timeline: Targeted bombings in Lebanon", **El-Jazeera**, December 12, 2005.

⁵⁷ "Suriye karşıtı milletvekiline suikast", **BBC**, 12 Aralık 2005; "Lübnan'da Suriye'ye öfke", **BBC**, 14 Aralık 2005.

⁵⁸ "Lübnan yine şokta", **Radikal**, 13 Aralık 2005.

⁵⁹ "BM Hariri suikastı için soruşturma açacak", **BBC**, 25 Mart 2005.

⁶⁰ "Hariri suikastına uluslararası soruşturma", **BBC**, 7 Nisan 2005; "Timeline: UN El-Hariri inquiry", **El-Jazeera**, December 11, 2005.

Başkanı Mehlis, olayla ilgili güvenlikten sorumlu Lübnanlı görevlilerle yaptığı görüşmeler sonunda suikastın patlayıcı yüklü bir kamyonetle gerçekleştirildiğini açıkladı ve Lübnanlı yetkililer tarafından yürütülen soruşturma sonucunda olay yerindeki kanıtların ortadan kaldırılmasını eleştirdi. Mehlis hatta, Lübnan Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Muhafız Alayı'nın komutanı Mustafa Hamdan'ın temizlik emrini verenler arasında olduğunu söyledi. Ağustos ayında çalışmalarına hız veren Komisyon, Suriye yönetimini suikast konusunda iş birliğine yanaşmamakla suçladı. Bu suçlamalar, 25 Ağustos'ta BM'nin siyasi işlerden sorumlu yetkilisi İbrahim Gambari'nin ağzından, Güvenlik Konseyi'ne taşındı. ABD'nin BM'deki Daimi Temsilcisi John Bolton da Suriye'nin suikastla ilgili iş birliğine yanaşmayan tutumunun kabul edilemez olduğunu söylemiştir.⁶¹

BM Komisyonu ve ABD'den gelen bu suçlamalar etkisini, Lübnan'daki üst düzey güvenlik görevlilerinin tutuklanması şeklinde kendini gösterdi. Ağustos ayının sonunda üç Lübnanlı güvenlik şefinin tutuklanmasının ardından Cumhurbaşkanlığı Muhafızlarının eski komutanı Mustafa Hamdan ve eski milletvekili Nasır Kandil güvenlik güçlerine teslim oldular.⁶² Gözaltına alınan isimlerin tamamının Suriye yönetimine yakınlığıyla bilinmesi okları yeniden Suriye'nin üzerine çevirdi. Bölgede ortam gerilirken ve Suriye'ye yönelik uluslararası baskı artarken, Şam yönetimi 12 Eylül'de kendisinden beklenmeyen bir manevrayla soruşturma boyunca Birleşmiş Milletler'le iş birliği yapacağını açıkladı. Bu iş birliği açıklamasının ardından Şam'a giden Mehlis Komisyonu Suriyeli yetkililerle suikast konusunda görüşmelerde bulundu.⁶³

Soruşturma devam ederken şaşırtıcı ve çok önemli bir gelişme yaşandı. Hariri suikastı ile ilgili olarak sorgulanan Suriye İçişleri Bakanı Gazi Kenan 12 Ekim'de ofisinde intihar etmiş bir şekilde bulundu. Kenan'ın intiharının BM'nin soruşturma raporunu açıklamadan kısa bir süre önce gerçekleşmesi dikkatleri çekti.⁶⁴ Çünkü asker köken-

⁶¹ Yasin Atlioğlu, "Lübnan'da Yeni Dönem ve Suikastlar", **Stratejik Yorum** No: 181, www.tasam.org

⁶² "Timeline: UN El-Hariri inquiry", **El-Jazeera**, December 11, 2005; "Decision on El-Hariri suspects soon", **El-Jazeera**, September 12, 2005.

⁶³ Yasin Atlioğlu, "Lübnan'da Yeni Dönem ve Suikastlar", **Stratejik Yorum** No: 181, www.tasam.org

⁶⁴ "Suriye içişleri bakanı intihar etti", **CNN Türk**, 12 Ekim 2005; "'Suicide' by interior minister", **El-Jazeera**, October 12, 2005.

li olan Kenan 1982 yılına kadar Humus şehrindeki Suriye istihbaratının başı olarak görev yapmış ve bu yıldan itibaren de Lübnan'daki Suriye İstihbarat Servisi'nin başına getirilmişti. 1980 ve 90'lar boyunca Suriye'nin Lübnan'daki etkinliğine paralel olarak "Lübnan'ı arka planda yöneten kişi"⁶⁵ olarak öne çıkan Kenan, Suriye muhaliflerine karşı düzenlenen tüm gizli eylemlerin arkasında bulunan kişi olarak da bilinmektedir. Bu nedenden dolayı Lübnan denince Suriye'de ilk akla gelen isimdir. BM Raporu'nun açıklanmasından hemen önce intihar etmiş olması da suikastın Suriye ile olan bağlantısının kişiler düzeyine indirgenerek, rapor sonrası Suriye üzerindeki baskıyı bir nebze azaltacağı ihtimalini düşündürmektedir. Zira Beşar Esad Kenan'ın intiharından önce CNN'e verdiği röportajda Suriye'nin Hariri suikastıyla bir bağlantısının olmadığını, ancak eğer karışan kişiler varsa bunların cezalandırılacağını söylemiş olması olayı farklı noktalarla taşımıştır.⁶⁶

Bütün bu gelişmelerin ardından 20 Ekim'de BM Güvenlik Konseyi'ne sunulan⁶⁷ Mehlis Raporu'nda Suriye ve Lübnan istihbaratının suikasttan sorumlu tutulmasıyla Beşar Esad yönetimi üzerindeki uluslararası baskı daha da arttı. Mehlis raporunda dikkat çeken hususlardan biri de yazım şekli ve kullandığı sert üsluptur. Raporda suikastın çok kapsamlı örgütlenmeye sahip bir grup tarafından ve uzun bir planlama sonucu gerçekleştirildiğine vurgu yapılarak böyle bir eylemin Suriye ve Lübnan istihbaratlarının bilgisi dışında yapılmasının mümkün olmadığına dikkat çekildi.⁶⁸ Raporda en çok suçlanan isimlerden biri Beşar Esad'ın eniştesi Asef Şevket olmuştur. Bunun yanında raporda zanlı olarak ismi geçen İslami El-Ahbaş örgütü üyesi Ahmed Abdel-Al'ın kardeşi Mahmud Abdel-Al'ın suikasttan birkaç dakika önce Lübnan'ın Devlet Başkanı'yla telefonla görüştüğü iddiası raporun hedeflerinden

birinin de Emil Lahud olduğunu ortaya koydu. Savcı Mehlis ayrıca

⁶⁵ Oytun Orhan, "Hariri Suikastının İlk 'Kurbanı' Suriye İçişleri Bakanı Gazi Kenan", www.avsam.org, 12 Ekim 2005.

⁶⁶ Oytun Orhan, "Hariri Suikastının İlk 'Kurbanı' Suriye İçişleri Bakanı Gazi Kenan", www.avsam.org, 12 Ekim 2005.

⁶⁷ "Hariri suikastında sır perdesi aralanıyor", **CNN Türk**, 20 Ekim 2005.

⁶⁸ "BM: Hariri suikastında Suriye ve Lübnan'ın parmağı var", **Dünya**, 21 Ekim 2005.

Suriyeli yetkililerin kendisiyle tam iş birliğinden kaçındığını, sorgulanan birçok yetkilinin eksik ve yanlış bilgi verdiğinin altını çizdi.⁶⁹

Rapora ilk tepki beklediği gibi Suriye'den geldi. Suriye kendisine yöneltilen bütün suçlamaları reddederek, Komisyonu taraflı ve kanıtlara dayandırılmayan bilgi vermekle suçladı. Suriye Dışişleri Bakan Yardımcısı Ahmed Arnus, raporun önyargılı olarak hazırlandığını belirterek, bu rapordan sadece Suriye'nin etkileneceğini ve gerçek suçluların cezasız kalacağını belirtirken, Enformasyon Bakanı Mehdi Dahlallah raporun Suriye'ye karşı bir manifesto olduğunu söyledi.⁷⁰ Buna karşılık Mehlis Raporu ABD ve Batılı ülkelerde memnuniyetle karşılandı. İngiltere Dışişleri Bakanı Jack Straw konuyla ilgili 31 Ekim'de Güvenlik Konseyi'nin toplanma kararı aldığını açıklarken, gelişmeler ABD yönetiminin Suriye'ye karşı baskı politikasında BM çatısı altında uluslararası toplumla birlikte hareket etme isteğini ortaya koyuyordu

31 Ekim 2005 tarihinde raporu değerlendirmek üzere Dışişleri Bakanları düzeyinde bir araya gelen Güvenlik Konseyi'nin, daimi üyelerinden ABD, Fransa ve İngiltere toplantı öncesinde Suriye'ye yönelik yaptırımlar öngören ortak bir karar tasarısı hazırlamıştı. Karar tasarısı yoğun tartışmalardan sonra kabul edilse de Suriye'ye yönelik sert siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulama talebi reddedildi. Ayrıca toplantıda oybirliğiyle alınan kararda Suriye'ye ikinci raporun açıklanacağı 15 Aralık tarihine kadar soruşturma komisyonu ile tam iş birliği yapma çağrısında bulunuldu.⁷¹

BM'nin 31 Ekim tarihindeki bu toplantısından itibaren ikinci raporun açıklandığı 15 Aralık tarihine kadar soruşturmayı ilgilendiren pek çok gelişme yaşandı. 26 Kasım'da Suriye yönetimi haftalarca süren pazarlıkların ardından adları açıklanmayan⁷² beş Suriyeli yetkili-

⁶⁹ Yasin Atlioğlu, "Mehlis Raporu Sonrası Suriye", **Stratejik Yorum** No:187, www.tasam.org

⁷⁰ "Suriye, Hariri raporunu reddetti", **CNN Türk**, 23 Ekim 2005.

⁷¹ Yasin Atlioğlu, "Mehlis Raporu Sonrası Suriye", **Stratejik Yorum** No:187, www.tasam.org; "Esad Lübnan ve BM'yi suçladı", **BBC**, 10 Kasım 2005.

⁷² Her ne kadar isimleri açıklanmasa da bu kişilerin Suriye'nin Lübnan'daki eski istihbarat şefi Korgeneral Rüstem Gazali, Korgeneral Tafer Yusuf, Korgeneral Abdülkerim Abbas ve Gazali'nin yardımcısı Cemla Cemla ile bir sivil olduğu düşünülmektedir. (Atlioğlu, www.tasam.org)

nin Viyana'da soruşturulmasına izin verdi.⁷³ Suriye'ye dönme garantisi verilen bu kişilerin Viyana'ya gittiği günlerde soruşturmanın önemli tanığı Kürt kökenli Suriye vatandaşı Hüssam Tahir Hüssam Suriye'ye kaçtı ve kendisine baskı altında şahitlik yaptırıldığını ve Suriye aleyhinde konuşması karşılığında Saad Hariri tarafından kendisine 1 milyon 300 bin dolar rüşvet teklif edildiğini açıkladı. Hariri ailesi bu iddiayı reddederken savcı Mehlis, Suriye'yi Hüssam'ı kullanarak Soğuk Savaş tarzı propaganda yapmakla suçladı.⁷⁴ Tüm bu gelişmelerin yanında 12 Aralık'ta, yani ikinci raporun yayınlanacağı günlerde Suriye karşıtı gazeteci ve milletvekili Cibran Tueyni'ye düzenlenen suikast gözleri tekrar Suriye'ye çevirmişti.

Bu şartlar altında 15 Aralık'ta BM Güvenlik Konseyi'ne sunulan İkinci Mehlis Raporu'nda da suikastın arkasında Suriye istihbarat servislerinin olduğu iddia edilmiştir. Raporda Viyana'da sorgulanan beş Suriyeli yetkili de dâhil olmak üzere 19 şüphelinin gözaltına alınması istenmiş ve Suriyeli yetkililer soruşturmayı yavaşlatmakla suçlanmıştır. Raporda ayrıca komisyonun görev süresinin altı ay daha uzatılması tavsiye edilmiştir.⁷⁵

İkinci rapor beklendiği kadar büyük bir etki doğurmadı ve Savcı Mehlis'in, Hariri suikastı konusunda Suriye'yi suçlamaya devam etmesi ve bu iddiaları kanıtlarla ispatlama konusunda oldukça yetersiz kalmasından dolayı inandırıcı olmaktan da uzak kaldı. Soruşturmanın iki önemli tanığı olan Muhammed Züheyr El-Siddık ve Hüssam Tahir Hüssam'ın güvenilirlik sorunları Mehlis'i bu görevde çok yıprattı ve görevi bırakmak istediğini açıkladı. Suriye yönetimi ise Hüssam Tahir Hüssam'a yaptırdığı açıklamalarla soruşturmanın seyrinde Mehlis'in iddialarına karşı psikolojik üstünlük sağlayarak dünya kamuoyu önünde meşruluğunu artırmıştır.⁷⁶

2005 yılında Lübnan'da bütün bu olayların yanında -aslında bu olaylara paralel olarak- yaşanan belli başlı dış politik gelişmeler de şu

⁷³ "Beş Suriyeli Hariri sorgusunda", **BBC**, 5 Aralık 2005.

⁷⁴ Yasin Athloğlu, ""İkinci Mehlis Raporu Ne Getirdi", **Stratejik Yorum** No: 190, www.tasam.org, 19 Aralık 2005.

⁷⁵ "Son raporda da Suriye'ye suçlama", **CNN Türk**, 12 Aralık 2005; "Suriye'yi ne bekliyor", **BBC**, 12 Aralık 2005; "BM raporunda yine Şam suçlandı", **BBC**, 12 Aralık 2005.

⁷⁶ Yasin Athloğlu, ""İkinci Mehlis Raporu Ne Getirdi", **Stratejik Yorum** No: 190, www.tasam.org, 19 Aralık 2005.

şekilde özetlenebilir. İngiltere’de 7 Temmuz tarihinde Londra metro-sunda gerçekleşen bombalama olaylarından sonra, ABD’deki 11 Eylül saldırılarının ardından yaptığı açıklamalarla dikkat çeken “El Muhacirin” adlı örgütün lideri Suriye doğumlu imam Ömer Bakri Muhammed, 11 Ağustos tarihinde Lübnan güvenlik güçleri tarafından gözaltına alındı. Ancak ertesi gün serbest bırakıldı. İngiltere ise Bakri’nin ülkeye dönmesinin mümkün olmadığını açıkladı.⁷⁷ Bunun yanında İngiltere ile Lübnan arasında yaşanan diğer bir gelişme de yıl sonunda imzalanan anlaşmadır. Bununla İngiltere, Temmuz ayındaki saldırıların ardından terörle mücadele kapsamında önce Ağustos ayında Ürdün’le, ardından da Ekim ayında Libya ile imzaladığı anlaşmalara Aralık ayında da Lübnan’ı eklemiş oldu. 23 Aralık’ta imzalanan anlaşmayla iki ülke, özellikle terörle mücadele konusunda istenmeyen kişilerin karşılıklı olarak sınır dışı edilmesine yönelik olarak anlaşmıştır.⁷⁸

Lübnan Ekim ayında da Fransa ile ilişkilerini geliştirme yolunda adımlar attı. Başbakan olmasının ardından Fransa’yı ziyaret eden Fuad Siniora burada Fransız Başbakanı Dominique de Villepin ile görüştü. Görüşmede iki taraf da karşılıklı olarak iş birliğini arttırarak, tarihsel bağlarını geliştirmeye yönelik adımlar atacaklarını belirttiler.⁷⁹

2005 yılında Lübnan’ı ziyaret eden liderler arasında Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan da vardı. Haziran ayında Beyrut’ta gerçekleşen Arap Ekonomik Forumu toplantısının şeref konuğu olarak Lübnan’a giden Başbakan, gerek bu toplantıda yaptığı konuşmada gerekse Lübnan’lı yetkililerle görüşmelerinde İslam dünyasında “reform, demokrasi ve dünya ile bütünleşme” yönünde mesajlar verdi. Erdoğan’la görüşen Saad Hariri de Türkiye’den Refik Hariri suikastı soruşturmasına destek vermesini istedi.⁸⁰

2005 yılı Lübnan’da bu şekilde yoğun bir gündemle ve kaos ortamıyla geçti. BM’nin Hariri suikastıyla ilgili soruşturmasının 2006

⁷⁷ “Radical Islamist cleric leaves for Lebanon”, **Guardian**, August 9, 2005, “Lebanon detains UK-based cleric”, **CNN**, August 11, 2005.

⁷⁸ “Lebanon inks deportation with Britain”, www.middle-east-online.com, December 23, 2005.

⁷⁹ “French PM: We want closer ties with Lebanon”, www.middle-east-online.com, October 18, 2005.

⁸⁰ “Başbakan Lübnan’da”, **Yeni Şafak**, 16 Haziran 2005, Sami Kohen, “Lübnan Deneyimi”, **Milliyet**, 16 Haziran 2005.

yılının en azından ilk altı ayında da devam edeceği düşünüldüğünde, bu küçük, suikastlar ülkesinin yine çok önemli olaylara gebe olduğunu iddia etmek herhalde yanlış olmayacaktır.

Kronoloji Lübnan 2005

- 14 Şubat:** Lübnan Eski Başbakanı Refik Hariri Beyrut'ta düzenlenen bir suikast sonucu öldürüldü.
- 28 Şubat:** Lübnan Başbakanı Ömer Karami görevinden istifa etti.
- 07 Mart:** Suriye ve Lübnan devlet başkanları bir araya gelerek Suriye güvenlik güçlerinin çekilmesine yönelik ayrıntıları görüştüler.
- 10 Mart:** Cumhurbaşkanı Emil Lahud Hizbullah önderliğinde yapılan gösterilerin etkisinde kalarak Ömer Karami'yi tekrar hükûmeti kurmakla görevlendirdi.
- 07 Nisan:** BM Güvenlik Konseyi Hariri suikastının soruşturulması için uluslararası bir komisyonu görevlendirdi.
- 13 Nisan:** Ömer Karami ülkeyi seçimlere götürecek bir hükûmet kuramadığı için tekrar istifa etti.
- 15 Nisan:** Necip Mikati cumhurbaşkanı tarafından hükûmeti kurmakla görevlendirildi.
- 26 Nisan:** Tüm Suriye askerî birlikleri ve istihbarat birimleri Lübnan topraklarından çekildi ve böylelikle Suriye'nin Lübnan'daki 29 yıllık varlığı son buldu.
- 29 Mayıs:** Lübnan'da parlamento seçimleri yapıldı.
- 02 Haziran:** Suriye karşıtı gazeteci ve öğretim üyesi Semir Kesir düzenlenen suikast sonucu öldürüldü.
- 19 Haziran:** Suriye karşıtı cephe lideri Saad Hariri oyların çoğunluğunu alarak seçimi kazandı.
- 21 Haziran:** Eski Komünist Partisi Lideri Suriye karşıtı George Hawi düzenlenen suikast sonucu öldürüldü.
- 29 Haziran:** Fuad Siniora başbakan seçildi.
- 12 Temmuz:** Suriye yanlısı Lübnan Savunma Bakanı Elias El-Murr bir suikast sonucu yaralandı.
- 31 Temmuz:** Başbakan Fuad Siniora ilk yurt dışı gezisini Suriye'ye gerçekleştirdi.
- 12 Eylül:** Suriye Mehlis Komisyonu ile iş birliği yapacağını açıkladı.

- 25 Eylül:** Suriye karşıtı yayınlarıyla tanınan LBC televizyonunda görevli May Chidiac bir saldırı sonucu ağır yaralandı.
- 12 Ekim:** Suriye İçişleri Bakanı Gazi Kenan intihar etti.
- 20 Ekim:** Alman Savcı Detlev Mehlis BM Güvenlik Konseyi'ne soruşturma ile ilgili ilk raporunu sundu.
- 31 Ekim:** BM Güvenlik Konseyi Dışişleri Bakanları düzeyinde bir toplantı yaparak suikastı ve soruşturmayı değerlendirdi.
- 26 Kasım:** Şam yönetimi suikastla ilgisi olduğu söylenen beş Suriyeli yetkilinin Mehlis Komisyonu tarafından Viyana'da soruşturulmasına izin verdi.
- 12 Aralık:** Suriye karşıtlığıyla bilinen gazeteci ve milletvekili Cibran Tüeyni bir suikast sonucu öldürüldü.
- 15 Aralık:** İkinci Mehlis Raporu BM Güvenlik Konseyi'ne sunuldu.

İsrail 2005

Nesrin Kenar*

2005 yılı, İsrail iç politikası açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un, 2005 yılında işgal altındaki Gazze Şeridi'nden çekilme kararının yanı sıra, İsrail'de koalisyon hükûmetinde yer alan Şinui Partisi'nin 2005 yılı bütçesine olumsuz oy kullanması nedeniyle mevcut koalisyon hükûmeti 2004 yılı sonunda dağılmıştı.¹ Ocak 2005'te İsrail'de, İşçi Partisi, Likud Partisi ve Birleşik Tevrat Yahudileri Partisinin katılımıyla, Başbakan Ariel Şaron liderliğinde geniş tabanlı koalisyon hükûmeti kurulmuştur. Ancak, Başbakan Şaron'un Gazze'den çekilme planına kendi partisi Likud içerisinde de muhalefet olduğun-

dan, yeni hükûmet döneminde de Şaron'un, Gazze Şeridi'nden çekilme planını parlamentodan geçirmekte zorlanması bekleniyordu.² Nitekim, 7 Ağustos 2005'te İsrail Maliye Bakanı Benjamin Netanyahu, İsrail kabinesinin, Gazze'den çekilme planının ilk aşamasına son onayı verdiği toplantı

Resmî Adı	İsrail Devleti
Başkent	Tel Aviv
Yüzölçümü	20.770 km ²
Nüfus	6.276.883
GSMH	139,2 Milyar Dolar
Hükûmet Biçimi	Parlamentar Demokrasi
Devlet Başkanı	Moşe Katsav
Dışişleri Bakanı	Silvan Şalom
Türkiye Büyükelçisi	Pinhas Avivi
Askeri Harcam./GSMH	% 8,7
Asker Sayısı	161,500
Etnik Yapı	
Yahudi	% 80
Arap	% 18

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ Oytun Orhan, "İsrail'de Yeni Koalisyon Hükûmeti Kuruluyor", *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Günlük Bülten*, 13 Aralık 2004.

² "İsrail'de Yeni Kabine Toplandı", *Milliyet*, 12 Ocak 2005.

öncesinde planı protesto etmek amacıyla istifa etmiştir. Netanyahu, istifa mektubunda, “Karşılığında hiçbir şey almadan tek taraflı çekilme doğru yol değildir” ifadesini kullanmıştır.³

Diger	% 2
Dini Yapı	
Musevi	% 76,5
İslam	% 15,9
Diger	% 7,6
Petrol Üretimi	2.740 varil/gün
Petrol Tüketimi	270.100 varil/gün
İhracat	40,14 milyar dolar
İthalat	43,19 milyar dolar

Gerek Likud içerisinde Şaron’a muhalif grubun varlığı ve gerekse koalisyon ortağı İşçi Partisi’nde meydana gelen lider değişikliği nedeniyle 2005 yılında kurulan koalisyon hükûmeti de uzun ömürlü olmamıştır. İşçi Partisi liderliğine Şimon Peres’in yerine Amin Peretz’in seçilmesinin ardından 20 Kasım 2005’te İşçi Partisi, hükûmetten çekilme kararı almıştır.⁴

İsrail’in, Gazze Şeridi ile Batı Şeria’nın bir bölümünden çekilecek olması nedeniyle, Maliye Bakanı Benjamin Netanyahu’nun planı protesto etmek amacıyla istifa etmesinden de anlaşıldığı üzere, Başbakan Ariel Şaron’a kendi partisi Likud içinde de verilen destek giderek azalmaya başlamıştır. Başbakan Ariel Şaron, İşçi Partisi’nin hükûmetten ayrılacağını duyurmasının ardından, 21 Kasım 2005’te partisi Likud’dan ayrılarak Kadima (İleri) Partisini kurmuştur.⁵

Bu gelişmeler üzerine Şaron, 21 Kasım 2005’te, Cumhurbaşkanı Moşe Katsav’dan parlamentoyu feshetmesini istemiştir. İşçi Partisi’nin koalisyondan çekilme kararı ve Başbakan Ariel Şaron’un Likud Partisi’nden ayrılarak Kadima partisini kurmasıyla erken seçimin kaçınılmaz olması üzerine, 23 Kasım 2005’te İsrail Cumhurbaşkanı Moşe Katsav, parlamentoyu feshederek 28 Mart 2006’da erken genel seçime gidilmesi kararı almıştır. Diğer yandan Şaron’un yeni partisi Kadima, parlamento tarafından resmen tanınmıştır.⁶

Şaron’un Kadima Partisi’ne transferinin ardından 19 Aralık 2005’te yapılan liderlik seçimlerinde Benjamin Netanyahu Likud Partisi liderliğine yükselmiştir. Aralarında tartışmalar olmakla beraber

³ “Gazze’den Çekilme Yüzünden İstifa Etti”, **Milliyet**, 8 Ağustos 2005.

⁴ “İsrail’de Koalisyon Hükûmeti Dağılıyor”, **Milliyet**, 21 Kasım 2005.

⁵ “Şaron depremi”, **Milliyet**, 22 Kasım 2005.

⁶ “İsrail’de seçim 28 Mart’ta”, **Milliyet**, 24 Kasım 2005.

yeni koalisyon hükûmeti İşçi Partisi ile Şaron'un Kadima Partisi arasında kurulmuştur.⁷

Ancak, 18 Aralık 2005'te İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un, felç geçirerek hastaneye kaldırılması⁸ nedeniyle yerine 16 Ocak 2006'da Ehud Olmert Başbakanlık görevine getirilmiştir.

Nükleer sorun

1966 yılında nükleer silah geliştirme programını tamamlamış olan İsrail, sahip olduğu 200-500 termonükleer silah ve gelişmiş gönderme sistemi ile dünyada mevcut olan 9 nükleer devlet arasında 6. sırada, Ortadoğu'da ise ilk ve tek devlettir. İsrail'in nükleer füzelerinin sayısı konusundaki tahminler önemli ölçüde değişmektedir ve 100 ile 300 arasında değişen savaş başlığına sahip olduğu düşünülmektedir. İsrail'in mevcut nükleer füzelerinin nitelik ve nicelik bakımından İngiltere, Fransa ve Çin ile rekabet edebilir düzeyde, Hindistan ve Pakistan'ın ise üzerinde olduğu bilinmektedir.⁹ Dimona reaktöründe görevli iken İsrail'in nükleer sırlarını açıkladığı için hapse mahkûm edilmiş olan Mordechai Vanunu, hidrojen ve nötron bombası da üretmiş olan İsrail'in, 2005 yılı itibarıyla yaklaşık olarak 200 nükleer silaha sahip olduğunu açıklamıştır.¹⁰ Ancak İsrail, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasını (Nuclear non-Proliferation Treaty-NPT) imzalamaktan kaçınmaktadır.

Nükleer programını tamamladığı 1966 yılından 2005 yılına kadar, Jericho-I füzelerini ve denizaltında nükleer başlık taşıma kapasitesine sahip Cruise füzelerini ve Popeye Turbo olarak adlandırılan ve 200-350 km. menzile sahip havada kullanılan füzeleri, 1.500 km. menzile sahip olduğu söylenen SLCM füzelerini, Arrow-2 füzelerini, 2.500 km. menzile sahip Jericho-II füzelerini, denizaltılarda nükleer savaş başlığı taşıma kapasitesine sahip Harpoos cruise füzelerini, 180 milden

⁷ "Şaron depremi", *Milliyet*, 22 Kasım 2005.

⁸ "Şaron hastaneye kaldırıldı", *Milliyet*, 19 Aralık 2005.

⁹ Robert S. Norris, William Arkin, Hans M. Kristensen, and Joshua Handler, "NRDC: Nuclear Notebook: Israeli nuclear forces", *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 58, No. 05, September/October 2002, ss. 73-75; John Steinbach, "Israel's Nuclear Arsenal, Israel's Nuclear Capabilities", Centre for Research on Globalisation (CRG), 1 May 2005.

¹⁰ "Israel: Nuclear 'Whistleblower' Vanunu Says Israel Has Hydrogen, Neutron Bomb", *Hatzofe*, 25 May 2005.

fazla menzile sahip Delilah-GL adlı füzeleri, uzun menzilli Spike PBF füzelerini ve Patriot füze savunma sistemlerini geliştiren ve uzaya Ofek-5 uydusunu yerleştiren İsrail, 8 Mart 2005'te 570 kilo savaş başlığı taşıyan Laura füzelerini Akdeniz'de test etmiştir. 21 Mart 2005'te İsrail ve ABD, Arrow ve Patriot füzelerinin uyumluluğunu test etmek amacıyla Juniper Cobra tatbikatını gerçekleştirmişlerdir. 12 Temmuz'da İsrail askerî endüstrisi, şu anda mevcut olan uydu sisteminin daha uzun menzilli yeni uydu fırlatma sisteminin test aşamasından başarılı bir şekilde tamamlandığını açıklamıştır.¹¹

ABD

İsrail, kuruluşundan itibaren ABD'nin değişmez müttefiki olmuştur. İsrail'e yönelik birçok Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi karar taslağı hep ABD tarafından veto edilmiş ve Washington yönetimi, İsrail'i her platformda desteklemiştir.¹² ABD yönetimi, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimleri konusundaki katılığına karşın Gazze'den çekilebilme kararı alması nedeniyle Şaron liderliğindeki Likud iktidarını özellikle desteklemektedir. Bush yönetiminin bu desteği, Şaron'un Kadima'ya transferinin ardından Filistin sorunda "iki devletli çözüm" fikrine sahip çıkan Kadima Partisi'ne kaymıştır.¹³

ABD ile İsrail arasındaki bu müttefik ilişkisi, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Ortadoğu'da gerçekleştirdiği operasyonlar, İsrail'in bölgede kendisini tehdit altında hissetmesi ve İsrail-Filistin Sorunu bağlamında 2005 yılında da önemini korumuştur. 6 Şubat 2005'te ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, İsrail'e ilk resmî ziyaretini gerçekleştirmiştir. İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Şalom bu ziyaret dolayısıyla yaptığı açıklamada ABD'nin bölgeye barışın ve huzurun getirilmesinde çok önemli bir rolü olduğunu belirtmiş ve Rice da yaptığı açıklamada, Ortadoğu bölgesinin genelinde temel değişikliklerin meydana geldiğini ve ABD'nin İsrail hükûmetinin Gazze'den ve Batı Şeria'daki 4 yerleşim bölgesinden çekilme kararını desteklediğini ve bütün bu unsurların, iki demokratik devletin barış içerisinde yaşamasını öngören yol haritasına geri dönüş olasılığı sağladığını, fakat bunun için İsrail'in barışın geliştirilmesi ve demokratik

¹¹ "İsrail Profile:Missile Chronology: 2000 - 2005", **Nuclear Threat Initiative**.

¹² Hüsnü Ada, "Değişen Irak Denklemi İsrail", *Global Strateji*, 7 Ekim 2005.

¹³ Yasemin Çongar, "Peretz, Kadima ve Washington", **Milliyet**, 28 Kasım 2005.

bir Filistin devletinin kurulması için güçlü kararlar alması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴

11 Nisan 2005'te İsrail Başbakanı Ariel Şaron, ABD Başkanı Bush'u Teksas'ta ziyaret etmiştir. Bush'un Teksas'taki çiftliğinde görüşen iki lider, Arap-İsrail barışına yönelik yol haritasında genel olarak anlaşmışlar, ancak Şaron'un, Gazze Şeridi'ndeki 21 Yahudi yerleşiminin tamamını, Batı Şeria'da ise 4 yerleşim yerini boşaltma kararına destek veren ABD Başkanı Bush, İsrail Başbakanı Ariel Şaron'a Batı Şeria'daki en büyük Yahudi yerleşimi olan Maaleh Adumim'in genişletilmesi planına karşı olduğunu bildirmiştir.¹⁵

28 Nisan 2005'te, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in İsrail ziyareti sırasında, İsrail'in düşman devlet olarak gördüğü Suriye'ye kısa menzilli anti-aircraft füzeler satma ve İran'ın nükleer endüstrisini destekleme kararını açıklamasının ardından, ABD Savunma Bakanlığı İsrail'e 100 adet banker-buster bombası satmaya karar vermiştir.¹⁶

22 Temmuz 2005'te ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ve İsrail Başbakanı Ariel Şaron Negev'de bir toplantı yapmışlardır. Şaron ile Rice bu görüşmede yakında gerçekleşmesi muhtemel olan İsrail'in Gazze'deki 21 yerleşim yerinden ve Batı Şeria'daki 4 yerleşim bölgesinden çekilmesi konusuna odaklanmışlardır. Rice'ın amacı, çekilme planını uygulaması konusunda Şaron'a destek vermek ve ABD'nin takdirini ve tam desteğini açıklamaktır.¹⁷

28 Kasım 2005'te ABD ve İsrail, Siyasal İlişkiler Bakanı Nicholas Burns ve Kudüs İlişkileri Bakanı Tzachi Hanegbi liderliğinde, iki ülke arasında zaten var olan yakın stratejik iş birliğini geliştirmek amacıyla bir stratejik diyalog geliştirmişlerdir. Görüşmelerde bölgesel sorunlar, İran hükûmetinin artan radikalleşmesi ve nükleer konular ele alınmıştır. Stratejik diyalog ikili ilişkileri daha fazla güçlendirme ve arttırma yönünde bir adımı oluşturmaktaydı.¹⁸

¹⁴ "Remarks with Israeli Foreign Minister Silvan Shalom before Meeting", US Department of State, Daily Press Briefings, 6 February 2005.

¹⁵ Yasemin Çongar, "Bush, Şaron'a 'tatlı sert' çıktı", *Milliyet*, 12 Nisan 2005.

¹⁶ Bkz. US Department of State, Defense Security Cooperation Agency, News Release, 29 April 2005.

¹⁷ Anne Gearan, "Protests in West Bank as Rice tries to rescue Middle East truce", *The Guardian*, July 23, 2005.

¹⁸ Sean McCormack, "U.S.-Israel Strategic Dialogue", US Department of State, Press Statement, November 29, 2005.

Avrupa Birliği (AB)

İsrail AB'nin önemli ticari partneri ve müttefiki olmasının yanı sıra AB ile Avrupa Komşuluk Eylem Planı'nı (European Neighbourhood Action Plan: ENAP) kabul eden ilk Ortadoğu ülkesi olmuştur. 10 Kasım 2005'te AB-İsrail Ortaklık Komitesi toplantısı yapılmış ve bu toplantıda ENAP'ın uygulanmasındaki öncelikler ve Ortadoğu Barış Süreci, anti-semitizm, İsrail ve işgal altındaki Filistin topraklarındaki insan hakları ve azınlık sorunları, İsrail'in uluslararası kuruluşlara katılımı, terörizme karşı olma, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, ticaretin ve hizmetlerin liberalleştirilmesi, Filistin ticaretine olanak sağlanması gibi konular tartışılmıştır. İki taraf da birbirine belirli tarım ürünlerinde, gümrüklerin indirilmesi gibi önemli imtiyazlar garanti etmiştir.¹⁹

Bu olumlu gelişmelere karşın İsrail, Avrupalı ülkeleri Hamas üyeleri ile gerçekleştirdikleri toplantılar nedeniyle eleştirmektedir. Hamas'ın Batı Şeria'da ve Gazze'de yapılan son seçimlerdeki başarısından sonra Avrupalı diplomatlar Hamas'lı politikacılarla pek çok toplantı gerçekleştirmişlerdir. İsrail Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mark Regev ise, Avrupalıların ılımlı Filistinlileri güçlendireceklerine ve radikalleri tatmin etmeyeceklerine inandıklarını ve Hamas'ın İsrail'de sivillere karşı gerçekleştirilen sayısız eylemden sorumlu bir terörist örgüt olduğunu söylemiştir. Hollandalı bir diplomatın Gazze'de, bir İslami Cihad üyesi ile çekilen fotoğrafının İslami Cihad'ın internet sayfasında yayınlanması üzerine Hollandalı büyükelçi toplantıyı açıklamak üzere İsrail Dışişleri Bakanlığı'na çağırılmıştır. Avrupalı diplomatlar bu tür toplantıları, Hamas'ı şiddeti terk etmeye ve barışçıl bir yol izlemeye yönlendirmek için yaptıklarını belirtmişlerdir.²⁰

Ayrıca 24 Kasım 2005'te Kudüs ve Ramallah'ta görevli yabancı misyon başkanları tarafından, Brüksel'de yapılacak AB toplantısına sunulmak üzere, İsrail'i Doğu Kudüs'teki Arap topraklarını ilhak etmekle suçlayan bir rapor hazırlanmıştır. Rapor, İsrail'i, barışı tehlikeye atan eylemlerde bulunmakla ve Doğu Kudüs'ü görüşme dışı bırakma-

¹⁹ "Israel-European Union relations: fulfilling the potential", Prime Minister's Conference for Export and International Cooperation, Tel Aviv, 10 November 2005 - SPEECH/05/675.http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/errero/2005/sp05_675.htm; "The framework for EU relations with Israel", http://europa.eu.int/comm/external_relations/israel/intro/index.htm#1.

²⁰ Conal Urquhart, "Israel attacks EU over meetings with Hamas officials", **The Guardian**, June 17, 2005.

ya çalışarak ve Kudüs'ün bütününün başkenti olduğunu iddia ederek barış şansını ortadan kaldırmakla suçlamıştır. İsrail'in tepkisine neden olan bu rapor, İngiliz Dışişleri Bakanı Jack Straw'ın başkanlığını yaptığı AB Bakanlar Konseyi toplantısına sunulmuştur. Fakat Konsey, İsrail'in en güvenilir AB müttefiki olarak nitelendirdiği İtalya'dan gelen baskı nedeniyle raporu askıya almıştır. AB Dış Politika Temsilcisi Javier Solana ise, bakanları, raporun İsrail üzerinde Avrupa'nın etkisinin ortadan kalkmasına yol açacağı konusunda uyararak bu raporun durdurulmasını sağlamıştır.²¹

Irak

İsrail'in, Ortadoğu'da ABD'nin değişmez müttefiki olması nedeniyle, Washington yönetiminin Irak'ı işgalinin, Tel-Aviv'i ilgilendiren birçok yönü bulunmaktadır. Irak'taki müttefik güçler arasında askerleri bulunmasa da, İsrail'in müttefik güçleri desteklediği bilinmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra küresel terörün tüm dünyayı tehdit eder hale gelmesi, İsrail'in yıllardan beri radikal terörizmden zarar gördüğü yönündeki söylemine meşruiyet zemini hazırlamıştır. İsrail, ABD'nin Irak'ı işgalini, Filistinli teröristlere yıllarca destek veren ve Arap milliyetçisi Saddam rejiminin devrilmesinden dolayı olumlu bir gelişme olarak kabul etmektedir. İsrailli politikacılar göre, ABD güçleri Irak'ta kaldıkça, İsrail karşıtı bir yönetimin Irak'ta bulunma ihtimali yoktur.²²

İsrail, Irak'ta istikrardan yana olduğunu ve Irak'ta terörün önüne geçebilecek her türlü çözüme açık olduğunu ifade eden İsrail'in, Türkiye büyükelçisi Pinhas Avivi yaptığı açıklamada, Irak'ın parçalanmasının İsrail'in çıkarlarına ters olduğunu vurgulayarak, parçalanmış bir Irak'ın İsrail için büyük endişe kaynağı olacağını, bu nedenle demokratik ve birleşik bir Irak'ın İsrail'in ulusal çıkarlarına daha uygun olduğunu belirtmiştir.²³ Bununla beraber genel kanaat, İsrail'in öncelikli tercihinin mümkün olduğunca uzun süre ABD güç-

²¹ Raporun tamamı için bkz. **The Guardian**, December 13, 2005; Chris McGreal, "Foreign Office 'unrelentingly pro-Palestinian' says Israel", **The Guardian**, November 26, 2005.

²² Hüsnü Ada, "Değişen Irak Denklemine İsrail", *Global Strateji*, Ekim 7, 2005.

²³ Fikret Bila, "Erdoğan-Şaron zirvesi", **Milliyet**, 12 Şubat 2005.

lerinin bulunduğu, ABD kontrolünde zayıf bir Irak'tan yana olduğudur.²⁴

Diğer yandan İsrail, tarihsel olarak Ortadoğu'da Araplar dışındaki diğer devletler olan Türkiye ve İran ile yakın ilişkiler kurarak Arapları çevrelemeye çalışmıştır. Araplara alternatif olarak Kürtlerin Irak'ta devreye girmesinin İsrail'e yeni bir açılım sağlayabileceği ve Humeyni Devrimi'nden sonra İran'ı kaybeden İsrail için Kürtlerin, İran'ı dengeleyebilecek bir güç olarak ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.^{25, 26}

İran

2005 yılında, İsrail-İran ilişkilerinde gündemi meşgul eden en önemli konular olarak İran'ın nükleer politikası ve Ağustos 2005'te İran Cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinecad'ın İsrail'i tehdit eden konuşmaları gösterilebilir.

27 Ekim 2005 tarihinde, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ın, Tahran'da öğrencilere hitaben yaptığı "Siyonizmin Olmadığı Bir Dünya" konulu konuşmasında İsrail'in "haritadan silinmesi" gerektiği yönünde çağrıda bulunması uluslararası alanda büyük tepkiye neden olmuş ve Batılı ülkeler tarafından derhal kınanmıştır. Ancak Batılı ülkeler İsrail'in, İran'ın BM'den çıkartılması yönündeki çağrısını desteklememişlerdir.²⁷ Ahmedinecad'ın sözlerinin İran'ın "reformcu" kesiminde destek bulmadığı görülmekle ve aslında İran'ın "İsrail'i haritadan silmek" için bu devlete karşı savaş açacağı beklenmemekle beraber, Ahmedinecad'ın bu söyleminin bir yandan kendisini iktidara taşıyan muhafazakâr kesime bir mesaj niteliği taşıdığı, diğer yandan da Filistin davasını "sahiplenerek" ve İsrail'i yok etme çağrısında bulunarak, Arap ve İslam dünyasında etkinliğini artırmak isteğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak Arap ve İslam dünyasında İsrail'le ilişkisi bulunan ülkeler ve Filistin yönetimi bun-

²⁴ Hüsnü Ada, "Değişen Irak Denklemi İsrail", Global Strateji, 7 Ekim 2005.

²⁵ Bkz. "Former covert Israeli forces 'training Kurds in Iraq'", **The Guardian**, December 2, 2005.

²⁶ Hüsnü Ada, "Değişen Irak Denklemi İsrail", Global Strateji, 7 Ekim 2005.

²⁷ Ewen MacAskill ve Chris McGreal, "Israel should be wiped off map, says Iran's president", **The Guardian**, October 27, 2005; "Tahran'ı topa tuttular", **Milliyet**, 28 Ekim 2005; Chris McGreal ve Brian Whitaker, "Israel launches UN offensive against Iran", **The Guardian**, October 29, 2005.

dan rahatsızlık duymaktadır. Nitekim Filistin Devlet Başkanı Mah-mud Abbas, Ahmedinecad'ın açıklamalarına tepki göstererek, "önemli olan İsrail'in haritadan silinmesi değil, haritada bağımsız bir Filistin devletinin yer almasıdır" şeklinde konuşmuştur.²⁸

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad, Ekim ayında İsrail'in Or-tadoğu haritasından silinmesi yönünde açıklamalarının ardından 14 Aralık 2005'te, 2. Dünya Savaşı yıllarında Nazilerin 6 milyon Yahu-di'yi yok etmesini bir efsane olarak niteleyerek, Yahudi soykırımının olmadığını iddia etmiş ve Yahudi soykırımının gerçekliğinin kabul edilmesi durumunda ise Avrupalı devletlerin Avrupa'da, Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde veya ABD'de, Kanada veya Alaska'da bir Yahudi devleti kurulması için Siyonistlere belirli bölgeleri vermeleri gerektiğini belirtmiştir. Ahmadinecad'ın bu açıklamaları İsrail Dışişle-ri Bakanlığı Sözcüsü Mark Regev ve hükûmet sözcüsü Raanan Gissin tarafından eleştirilmiştir.²⁹

Tahran yönetimi, Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ın, "İsrail'in haritadan silinmesi" yönündeki çağrısından yaklaşık 10 gün sonra, 6 Kasım 2005'te, daha önce, tamamen bilimsel amaçlara hizmet edeceğini duyurduğu ve bir ay önce uzaya fırlatılan İran'ın ilk uydusu Sina 1'in, İsrail'i gözetleyebilecek kapasitede olduğunu açıklamıştır. Füzenin uzaya erişmesi ve uydunun İsrail'i gözetleyebilecek kapasite-de olduğunun açıklanması, İsrail tarafından kaygıyla karşılanmıştır.³⁰

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad tarafından İsrail'e yönelik tehdit içeren açıklamalarının ve İran'ın uydusu Sina 1'in İsrail'i gözet-leyebilecek kapasitede olduğunun açıklanmasının ardından İsrail, uluslararası platformda zaten inceleme konusu olan İran'ın nükleer programını ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalara yoğunluk vermiş-tir. Bu doğrultuda İsrail Savunma Bakanı Shaul Mofaz, İran'ın birkaç ay içinde nükleer silah geliştirme kapasitesine sahip olduğunu ifade ederek, bunu önlemek için acilen eyleme geçilmesi gerektiğini belirt-miştir.³¹ İsrail Cumhurbaşkanı Moşe Katsav da, İran rejiminin, ulusla-

²⁸ Sami Kohen, "Yeni tehlike işaretleri", *Milliyet*, 1 Kasım 2005.

²⁹ "Holocaust a myth, says Iranian president", *The Guardian*, December 14, 2005; "Uygurliklar savaşı mı istiyor?", *Milliyet*, 15 Aralık 2005.

³⁰ "İran, casus uydusuyla İsrail'i gözetleyecek", *Milliyet*, 18 Kasım 2005.

³¹ Ewen MacAskill ve Chris McGreal, "Israel should be wiped off map, says Iran's president", *The Guardian*, October 27, 2005; Ewen MacAskill, Michael White, Nicholas Watt and Robert Tait, "Blair rebukes Iran for threats against Israel",

rarası terörizmle iş birliği yapmasının ve kitle imha silahı bulundurmasının Ortadoğu bölgesi içi büyük tehlike olduğunu dile getirerek, İran'ın nükleer silah elde etmesinin, diğer bölge ülkelerini de nükleer çalışmalar konusunda cesaretlendireceğini belirtmiştir.³²

İsrail, diplomatik çabaların sonuçsuz kalması durumunda İran'ın nükleer programına yönelik tehditlerini gündeme getirmiş ve İran'ın nükleer çalışmalarını yok etmek amacıyla kullanmak üzere ABD'den aldığı askerî yardımın arttırılmasını sağlamıştır.³³ İngiliz Sunday Times gazetesi, halen yürürlükte olan diplomatik çabaların İran'ın yürüttüğü nükleer programını durdurmada başarısız olması durumunda, İsrail'in, İran'ın nükleer altyapısını imha etmek için³⁴ hava ve kara saldırısı düzenleyeceğini bildirmiştir.³⁵ ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Ocak ayında İsrail'in, İran'ın nükleer tehdidinden kurtulmak için "herkesten önce müdahale edebileceğini" söylemişti.³⁶

Bu konuda farklı açıklamalar bulunmakla beraber, İran'a karşı gerçekleştirilecek olası bir askerî müdahaleye İsrail'in doğrudan katılımına kesin gözüyle bakılmaktadır.³⁷ Nitekim İsrail yönetimi, İran'ın havadan bombalanacağını belirtisi olan pek çok girişimde bulunmuş ve bu amaçla İsrail'de Hava Kuvvetleri Generali Dan Halutz'un Genelkurmay Başkanlığına atanmasıyla ilk kez bir hava generali bu görevi üstlenmiştir.³⁸

The Guardian, October 28, 2005; Mark Oliver, "EU excoriates Iran for Israel comments", **The Guardian**, October 27, 2005.

³² Hakan Oktay, "İran'dan üç tehdit", Milliyet, 23 Aralık 2005.

³³ Ewen MacAskill ve Chris McGreal, "Israel should be wiped off map, says Iran's president", **The Guardian**, October 27, 2005; Ewen MacAskill, Michael White, Nicholas Watt and Robert Tait, "Blair rebukes Iran for threats against Israel", **The Guardian**, October 28, 2005.

³⁴ **Jerusalem Post**, March 13, 2005; "Şaron'dan saldırıya onay", Yeni Şafak, 14 Mart 2005.

³⁵ "İran durmazsa İsrail vuracak", Milliyet, 14 Mart 2005.

³⁶ "İran durmazsa İsrail vuracak", Milliyet, 14 Mart 2005.

³⁷ Michel Chossudovsky, "Planned US-Israeli Attack on Iran", Centre for Research on Globalisation, 1 May 2005; Seymour Hersh, "The Coming Wars" **The New Yorker**, 24 January 2005; Julian Borger, "Rice warns Iran against provoking Israel", **The Guardian**, February 7, 2005.

³⁸ Uri Avnery, "The US wants to 'set Israel loose' to attack Iran" Centre for Research on Globalisation, 19 February 2005; **Joshua Brilliant**, "Dan Halutz nomi-

Suriye

2005 yılında İsrail-Suriye ilişkileri, İsrail'in işgal altında bulunduğu Golan tepelerine ilişkin sorun ve Suriye'nin İsrail'e yönelik terörizm verdiği destek iddiaları çerçevesinde şekillenmiştir. İsrail'in 2004 yılında, Golan tepeleri üzerindeki konumunu pekiştirmek amacıyla halen 17 bin Yahudi yerleşimcinin bulunduğu Golan tepelerine 10 binden fazla yeni Yahudi yerleşimcinin yerleştirileceği ve Golan tepelerini geri vermeye niyetleri olmadığı yönündeki açıklaması Golan tepelerini geri almayı planlayan ve bu konuda İsrail'e görüşmelere başlama çağrısını sürekli yineleyen Suriye tarafından hemen kınanmış³⁹ ve İsrail'in bölgeden tamamen çekilmesi talep edilmiştir.⁴⁰

Suriye tarafından İsrail-Suriye barış süreci müzakerelerine yönelik gerçekleştirilen, girişimler şimdiye kadar sonuçsuz kalmıştır. Suriye tarafından bu yöndeki talepler ne zaman gündeme getirilse İsrail, "teröre" verdiği desteği kesmesi yönünde Suriye'nin somut adımlar atması önkoşulunu öne sürmektedir.⁴¹ Şaron'un, Suriye'nin teröre olan desteğine son vermeden görüşmelere başlanmasına karşı olduğu bilinmektedir. İsrail Parlamentosu'nda da Suriye ile görüşmeye gidilmesi konusunda, Dışişleri Bakanı Silvan Shalom ile muhalifler arasında bölünme vardır. Bazı İsrailli politikacılar bu fikre karşı olmakla beraber bazıları, ABD'nin Irak müdahalesi ile güçsüz bir duruma düşürülen Suriye yönetimi ile görüşülmesi gerektiğini ve Suriye'nin tavizlere açık olabileceğini düşünmektedirler.⁴²

Suriye ile İsrail arasında Golan tepelerine ilişkin görüşmelerin başlatılması konusu pek çok platformda ele alınırken taraflar arasında karşılıklı suçlamalar da devam etmektedir. İsrail, Tel-Aviv'de gerçekleştirilen intihar bombalaması nedeniyle Suriye'yi kınamış, İsrail Savunma Bakanı Yardımcısı Zeev Boim, 27 Şubat 2005'te, Tel Aviv'deki

nated army's next commander", <http://www.washtimes.com/upi-breaking/20050222-024516-9893r.htm>.

³⁹ "Unsettling proposals", *The Guardian*, January 2, 2004; Simon Tisdall ve Ewen MacAskill, "Syria ready to reopen Israel peace talks", *The Guardian*, December 8, 2005.

⁴⁰ "Israel announces Golan expansion", *The Guardian*, December 31, 2003; Chris McGreal, "Israel snubs Syria with Golan plan", *The Guardian*, January 1, 2004.

⁴¹ "Suriye İsrail'le Barış Görüşmelerine Oturmak İstiyor", *Levant Watch*, 30 Kasım 2004.

⁴² "Syria rejects Israeli offer of talks", *The Guardian*, January 12, 2004.

intihar saldırısından sorumlu tuttuğu Suriye'ye, karşılık verme tehdidinde bulunmuştur. 5 kişinin öldüğü, 55 kişinin yaralandığı saldırıyı Suriye'deki bir yetkilisi tarafından açıklama yapan İslami Cihad üstlenmişti. Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara ise, saldırıda Şam'ın sorumluluğu olduğu yönündeki suçlamaları reddetmiş ve saldırıda İsrail'in sorumluluğu olduğu ihtimali üzerinde durmuştur.⁴³

Suriye, terörizme verdiği desteğin yanı sıra sahip olduğu askerî kapasitesi nedeniyle de, İsrail için tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Suriye kitle imha silahlarını arttırmaya devam etmekte ve kimyasal silah üretmektedir. 2005 sonlarında Jane's Defence Weekly'nin rapor ettiğine göre İran, Suriye'ye VX, sarın sinir gazı ve de hardal gazı üretmesi konusunda teknik yardım sağlamaktadır. Suriye Kuzey Kore'den yüzlerce orta menzilli Scud-C füzesi almıştır ve ithal teknoloji ile kendi balistik füzelerini üretmektedir.⁴⁴

Menzili 300 km olan Scud B ile 700 km menzilli Scud D füzele-rine sahip olduğu bilinen Suriye, 27 Mayıs 2005'te bu füzeleri test etmiştir ve bir tanesi Türkiye topraklarına düşmüştür. Türkiye'ye düşen füze parçalarını inceleyen uzmanlar Suriye'nin, Scud-D füze-sinde önemli gelişmeler kaydettiğini belirtmişlerdir. Türkiye üzerine düşen bu füzenin Suriye'nin deneme amacıyla fırlattığı 700 km men-zilli 3 Scud'dan biri olduğu belirtilmiştir.⁴⁵ Ayrıca İsrailli yetkililer, bu füzelerin Suriye tarafından Kuzey Kore teknolojisiyle geliştirilen ve kimyasal başlık taşıma kapasitesine sahip füze projesinin bir parçası olduğunu iddia ettiler.⁴⁶ Diğer yandan İsrail ve ABD'nin itirazlarına rağmen Rusya, 2005 başlarında Suriye'ye SA-18 füzeleri satma planını açıklamıştır.⁴⁷ Suriye'nin askerî gücü İsrail'den aşağıda olmakla beraber, yine de bu haliyle Suriye İsrail tarafından potansiyel bir tehdit olarak algılanmaktadır.

⁴³ Conal Urquhart, "Israel blames Syria for bomb", **The Guardian**, February 28, 2005; "Vurduk, yine vururuz", **Milliyet**, 28 Şubat 2005.

⁴⁴ **Haaretz**, February 16, October 26 and December 5, 2005; **Jerusalem Post**, April 20, 2005; **New York Times**, June 3, 2005; **Ynet News**, October 25, 2005.

⁴⁵ "Suriye, füzeleri geliştirmiş", **Milliyet**, 5 Aralık 2005.

⁴⁶ Sema Emiroğlu, "Hatay'a düşen Scud'muş", **Milliyet**, 4 Haziran 2005.

⁴⁷ **Haaretz**, February 16, October 26 and December 5, 2005; **Jerusalem Post**, April 20, 2005; **New York Times**, June 3, 2005; **Ynet News**, October 25, 2005.

Türkiye

Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 3-5 Ocak 2005 tarihleri arasında İsrail'e ve ardından Filistin'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Gül'ün İsrail ziyaretinin amacı ikili ilişkileri geliştirmek olduğu kadar, Türkiye'nin üstlenmeyi tasarladığı arabuluculuk rolü konusunda İsrail liderlerinin görüşünü almakti.⁴⁸ Cumhurbaşkanı Moşe Katsav'ın yanı sıra, Başbakan Ariel Şaron ve Dışişleri Bakanı Silvan Şalom'la görüşen Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Ankara-Tel Aviv ilişkilerini kopma noktasına getiren Türkiye'nin İsrail'e yönelik "terörist devlet" suçlamalarının yarattığı gerginliği gidermede önemli rol oynamıştır.⁴⁹ Ayrıca Türkiye'nin, İsrail'in Kuzey Irak'ta uyguladığı iddia edilen politikaları konusundaki kaygıları da gündeme gelmiş ve bu sorunun bir derece aşılması anlamında ziyaret yararlı olmuştur.⁵⁰

Filistin tarafında, çözüme daha yatkın olan Mahmud Abbas'ın yeni Devlet Başkanı olması, İsrail tarafında da Başbakan Şaron'un Gazze'den çekilmeye karar vermesinin bölgede umut verici bir hava yaratması nedeniyle, Türkiye'nin İsrail ziyaretinin zamanlama açısından uygun bir ortamda yapıldığı söylenebilir. Bu nedenle Barış Süreci'nde Türkiye'nin arabuluculuk rolü üstlenmesi konusunda Türkiye kamuoyunda iyimser bir hava oluşmakla beraber, İsrail'in bu konuya yaklaşımı incelendiğinde bu rolün Türkiye'ye verilmesinin şimdilik mümkün olmadığı görülmüştür.⁵¹ İsrail yönetimi, Türkiye'nin barış sürecine katkı önerisine, terör sona erdirilmeden ne Filistin sorununda ne de Suriye ile barış görüşmelerinde bir gelişme kaydedilemeyeceği,

⁴⁸ Sami Kohen, "Türkiye Ortadoğu için ne yapabilir?", **Milliyet**, 4 Ocak 2005.

⁴⁹ Hasan Cemal, "Gül'ün gezisi", **Milliyet**, 4 Ocak 2005; "Gül'den İsrail'e barış misyonu", **Milliyet**, 3 Ocak 2005; 2004 yılının ilk yarısında, Başbakan Erdoğan'ın, İsrail'in Hamas'ın siyasi lideri Şeyh Yasin'e yönelik suikast saldırısının ardından İsrail'i 'devlet terörü' uygulamakla suçlaması ve daha sonra Refah mülteci kampına düzenlediği ve birçok sivil Filistinlinin zarar gördüğü operasyon sonrasında Türkiye'nin bu olayları sert bir şekilde kınamasıyla Türkiye-İsrail ilişkileri gerilmiş ve Tel Aviv Büyükelçisi ve Kudüs Başkonsolosu'nun Ankara'ya çağırılması gerginliği artırmıştı. "Gül'den İsrail'e barış misyonu", **Milliyet**, 3 Ocak 2005.

⁵⁰ Oytun Orhan, "Abdullah Gül'ün İsrail-Filistin Ziyareti Üzerine", **Levant Watch**, 15 Ocak 2005.

⁵¹ Oytun Orhan, "Abdullah Gül'ün İsrail-Filistin Ziyareti Üzerine", **Levant Watch**, 15 Ocak 2005.

dolayısıyla Filistin ve Suriye'nin teröre desteklerini çekmelerinin bir ön şart olduğu şeklinde cevap vermiştir.⁵²

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün İsrail ziyaretinin ardından 2 Şubat 2005'te Ankara'ya gelen İsrail Genelkurmay Başkanı Moşe Yalon'un ziyaretinde, İsrail'den 10 adet casus uçağı alımına ilişkin 183 Milyon Dolarlık bir anlaşma imzalanmıştır.⁵³

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün İsrail'i ziyaretinin ardından, Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 1 Mayıs 2005'te İsrail'i ziyaret etmiştir.⁵⁴ Başbakan Erdoğan, İsrail Cumhurbaşkanı Moşe Katsav ve Başbakan Ariel Şaron ile görüşmesinin ardından yaptığı açıklamada, İsrail Başbakanı Şaron ile aldıkları karar gereği aralarında direk telefon hattı kuracaklarını, Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerin ticari, siyasi, askerî, ekonomik boyutuyla ele alındığını ve Sinaî Araştırma ve Geliştirme alanında iş birliği anlaşması imzalandığını ve İsrail'e, Filistin ile aralarındaki sorunların aşılması konusunda "arabuluculuk" önerdiğini belirtmiştir.⁵⁵ Ayrıca, M-60 tanklarının modernizasyonu projesini yürüten İsrail firması IMI'nin taahhütlerini zamanında yerine getirmemesi nedeniyle Ocak 2005'te Türkiye ile İsrail arasında yaşanan kriz çözülmüş ve Türkiye tarafından iptal edilmesi düşünülen yaklaşık 700 milyon doları bulan 170 M-60 tankının modernizasyonu projesi yeniden İsrail'e verilmiştir.⁵⁶

Erdoğan ile Şaron'un yaptıkları görüşmenin ağırlıklı bölümünü Ortadoğu barış süreci oluşturmuştur. Ancak Başbakan Erdoğan, İsrail Başbakanı Şaron'u Ortadoğu'da barış konusunda yeni adımlar atmaya ikna edememiştir. İsrail lideri, "Filistinliler terörü bırakmadıkça barış olmayacağını belirtmiş ve Başbakan Erdoğan'ın arabuluculuk önerisine ise, Türkiye'nin yapabileceği katkılardan memnuniyet duyacaklarını ancak Filistin yönetiminin terör eylemlerini durdurmaması halin-

⁵² Hasan Cemal, "Gül'ün gezisi", **Milliyet**, 4 Ocak 2005; "Gül'den İsrail'e barış misyonu", **Milliyet**, 3 Ocak 2005; Utku Çakırözer, "İsrail, Gül'e umut vermedi", **Milliyet**, 1 Mayıs 2005.

⁵³ "Yalon'un Ankara Ziyaretinin Ardından", http://www.globalstrateji.org/tr/Haber_Ayrinti.asp?haber_id=265, 30 Aralık 2005; "İsrail'le 1.5 milyar \$'lık pazarlık", **Yeni Şafak**, 1 Şubat 2005.

⁵⁴ Muhammed Naci Umeyra, "Erdoğan dengeyi yeniden kurdu", **Radikal**, 3 Mayıs 2005; "Ziyaret tam zamanında", **Radikal**, 5 Mayıs 2005.

⁵⁵ "Ortadoğu barışı için arabuluculuğa hazırız", **Yeni Şafak**, 2 Mayıs 2005.

⁵⁶ Barkın Şık, "Tank projesinde kriz", **Milliyet**, 8 Ocak 2005.

de hiçbir şey yapılamayacağını, önceliklerinin terörün bitmesi ve bunun ardından yol haritası sürecine geri dönülmesi olduğunu, bu süreçte Türkiye'nin her türlü katkısına sıcak bakabileceklerini vurgulamıştır. İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Şalom da, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile İsrail ilişkilerinin düzeltilmesi konusunda yardımlarını beklediklerini vurgulamıştır.⁵⁷

İsrail'in Türkiye'nin arabuluculuğunu kabul etmemesi kuşkusuz Türkiye'nin istenmediği anlamında algılanmamalıdır. İsrail Başbakanı Şaron'un da ifade ettiği gibi İsrail açısından hem Filistinliler ile hem de Suriye ile barış görüşmelerine başlanması için şartlar henüz uygun değildir. Nitekim Şaron önceliklerinin terörün sona erdirilmesi olduğunu ifade etmiştir. İsrail ile Filistin arasında şu anda tek anlamlı arabulucu ABD'dir. İsrail ile Filistin arasında bugüne kadar sağlanan ilerleme de ABD'nin girişimleriyle olmuştur. Oslo sürecinde Norveç'in yaptığı "arabuluculuk" da ABD'nin katkılarıyla olgunlaştırılmıştır. Ayrıca Norveç'in arabulucu olduğu, ancak bu arabuluculuğun sonuç getirmeye başlamasıyla ilan edilmiştir. Oslo bu arabuluculuğu sessizce ve gizlice yapmıştır. Türkiye de aynı yöntemi izleyebilir. Nitekim ne İsrail tarafı, ne de Filistin tarafı Türkiye'nin yardımlarını reddetmemektedir.⁵⁸

Diğer yandan, 2005 yılının ikinci yarısında özellikle İran yönetimi tarafından İsrail'e yönelik tehditlerin gündeme gelmesinin ardından İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Şalom, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'e bir mektup göndererek İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ın İsrail'i tehdit eden söylemleri dolayısıyla Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan tarafından yapılan açıklamalardan tatmin olmadıklarını ve Türkiye'nin de diğer ülkelerle benzer bir yaklaşımla İsrail'i yok etme yönündeki açıklamaları kınamasını beklediklerini belirtmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Bakanlık Sözcüsü Namık Tan aracılığıyla İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ın, "İsrail haritadan silinmeli" şeklindeki sözlerine iki gün sonra tepki göstererek, "Türkiye'nin bu açıklamayı onaylamadığını" bildirmiştir.⁵⁹ İsrail'in Ankara Büyükelçisi Pinhas Avivi de İsrail'in, Tahran'a daha sert tepki verilmesi yönündeki beklentilerini iletmek için 28 Ekim'de yazılı bir nota vererek Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na başvur-

⁵⁷ Utku Çakırözer, "Şahin'i ikna edemedi", *Milliyet*, 3 Mayıs 2005.

⁵⁸ Semih İdiz, "Türkiye Ortadoğu'da ölü atı kırbaçlıyor", *Milliyet*, 5 Mayıs 2005.

⁵⁹ "Dışişleri: Onaylamıyoruz", *Milliyet*, 29 Ekim 2005.

muştur.⁶⁰ Birçok Avrupa ülkesi, başkentlerindeki, İran büyükelçilerini dışişleri bakanlıklarına çağırarak resmî tepki gösterirken, Türkiye, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ın İsrail'e ve İsrail'in ilişki içinde olduğu ülkelere yönelik sert açıklamaları sonrası, İran'ın Ankara Büyükelçiliği nezdinde bir girişimde bulunmamış ve Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın resmî açıklamasıyla yetinmiştir.⁶¹

2005 yılında İsrail-Türkiye arasında yaşanan ziyaret trafiğinin son ayağı olarak İsrail Genelkurmay Başkanı Korgeneral Dan Halutz, 22 Aralık 2005 tarihinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ü ziyaret etmiştir.⁶² Görüşmelerde, 48 Phantom F-4 ve 300 M-48 Patton tankının İsrail tarafından modernizasyonu konusunda yaşanan pürüzlerin giderilmesi, Harpy tipi 10 adet pilotsuz keşif uçağının Türkiye'ye teslimi konusundaki takvim, 170 M-60 tankının modernizasyonu projesindeki aksaklıkların giderilmesi ve İsrail'in bazı füze ve helikopter parçalarını Türkiye'de üretmesine ilişkin proje gibi savunma sanayine ilişkin konuların yanı sıra ortak askerî eğitim projeleri de gündeme gelmiştir ve Dan Halutz, ortak askerî eğitim kapsamında, İsrail Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı dağ komandolarının eğitimlerini, ülkesinde ağır kış şartları olmaması nedeniyle özellikle terörle mücadelede uzmanlaşmış Hakkâri ve Bolu Dağ Komando Tugaylarının yanı sıra Özel Kuvvetler Komutanlığı birimleri ile birlikte yapmaları teklifinde bulunmuştur. Türkiye askerî makamları, İsrail'den gelen bu öneriye olumlu bakmakla birlikte, henüz bir yanıt vermemiştir.⁶³

Diğer Arap Ülkeleri

2005 yılında İsrail-Lübnan ilişkileri, Lübnan'da yerleşik bulunan Hizbullah örgütünün buradan İsrail'e yönelik olarak gerçekleştirdiği saldırılar ve İsrail'in bu saldırılara verdiği cevaplar bağlamında gelişmiştir. İsrail, Güney Lübnan'da yerleşik bulunan ve buradan İsrail'e saldırılar gerçekleştiren Hizbullah'tan rahatsızlık duymakta ve bu nedenle Lübnan'a hava saldırıları düzenlemektedir. Nitekim İsrail Savunma Bakanı Shaul Mofaz, İsrail'in, Güney Lübnan'daki Hizbullah

⁶⁰ Utku Çakırözer, "İsrail, Ankara'dan 'kınama' bekliyor", **Milliyet**, 1 Kasım 2005.

⁶¹ "İran'a tepki var resmî uyarı yok", **Milliyet**, 6 Kasım 2005.

⁶² http://www.tsk.mil.tr/bashalk/ziyaret/2005/israilgnkurbask_22122005/ana.htm

⁶³ "İsrail'den kritik gezi", **Sabah**, 22 Aralık 2005; "Türkiye'ye Ziyaret Trafiği", **Global Strateji**, 26 Aralık 2005.

kamplarına saldırılar düzenlediğini, İsrail askerlerinin de sınırı geçerek gerilla kamplarını yıktığını, Hizbullah'ın karargâhını, istihbaratını ve iletişim noktalarını saldırılar ile vurduğunu söylemiştir. İsrail'in Mayıs 2000'de Lübnan'dan çekilmesinin ardından Hizbullah, halen İsrail'in elinde olan ve "Shebaa Farms" olarak adlandırılan bölgenin de Lübnan'a geri verilmesi için iddiada bulunmaya başlamıştır. İsrail ise 1967 savaşında İsrail tarafından Suriye'den alınan bu bölgenin Suriye ile İsrail arasında görüşme konusu olduğunu söylemektedir.⁶⁴

28 Aralık 2005'te İsrail'in kuzey bölgelerinin Filistinli militanlar tarafından roket saldırısına maruz kalmasından sonra, İsrail hava kuvvetleri, geniş çaplı bir misilleme operasyonu gerçekleştirmiş ve Lübnan'da bulunan "Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi"ne ait eğitim kamplarını hedef almıştır.⁶⁵

İsrail, Gazze Şeridi'nden çekilmesinin ardından Arap devletlerine, ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Silvan Shalom, İsrail'in Gazze'de varlığının sona ermesinin, Arapların yeni bir eyleme geçmeleri için bir dönüm noktası olduğunu belirterek, teröristleri desteklemeye son vermesi halinde, Suriye ile de görüşmeye istekli olduklarını açıklamıştır. Tunus Dışişleri Bakanı Abdelwahab Abdallah, Shalom ile gerçekleştirdiği toplantıyı takiben BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada bütün taraflara, Filistin devletinin kurulması ve bölgeye barışın getirilmesi için görüşmelere başlanması amacıyla bölgede meydana gelen olumlu gelişmelerin sağladığı avantajdan yararlanma çağrısında bulunmuştur. Suudi Arabistan veliaht Prensi Sultan ise, İsrail'in daha fazla Arap toprağından çekilmesi gerektiğini, Arap şartlarının tamamını gerçekleştirence İsrail'e tanıma ve barışın sağlanacağını belirtmiştir.⁶⁶

İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ın bu dönemde İsrail'e yönelik tahrik edici söylemleri Ortadoğu bölgesinde de alarma neden olmuş, Körfez İşbirliği Konseyi Genel Sekreteri Abdul Rahman

El-Attiya, Körfez ülkelerini İsrail ile İran'ın nükleer füzelerinin arasına

⁶⁴ "Israel launches airstrikes inside Lebanon", **Associated Press**, November 22, 2005.

⁶⁵ "Israel attacks base in Lebanon", **El-Jazeera**, 28 December 2005; "İsrail uçakları Lübnan'ı vurdu", **Milliyet**, 29 Aralık 2005.

⁶⁶ "Israel is interested in better relations with Arab states", **Associated Press**, 20 September 2005.

sıkışıp kalmamaları konusunda uyarmıştır. Pek çok Arap ülkesi İsrail'in bölgenin silahlanmasında anahtar rol oynadığını belirtmekte ve silahsızlanma konusundaki herhangi bir çözüme İsrail'in de dahil edilmesini istemektedirler.⁶⁷

Rusya

Putin döneminde, Rusya-İsrail ilişkileri, Çeçenistan politikası ve terörizmin yarattığı sıkıntı nedeniyle Filistin Sorunu bağlamında yakınlaşmıştır. Bununla beraber ekonomik çıkarlar da Putin'in öncelikli alanları arasında yer aldığından Putin, İsrail'in yanı sıra, yıllık 1 milyar dolardan fazla gelir elde ettiği İran'la ve diğer Arap devletleri ile de iyi ilişkilerini daha da geliştirme amacındadır.⁶⁸

İsrail yönetimi, Rusya'nın İran'ın nükleer programına sürekli destek vermesinden rahatsızdır. Putin yönetimi ise, ABD, İsrail ve hatta Avrupalı devletler, Rusya'nın desteğinin İran'ın nükleer silah üretmesine neden olduğu yönünde açıklamalarda bulunmalarına rağmen, İran'ın atom enerjisi programına olan desteğine son vermemektedir. Buna karşılık Rusyalı uzmanlar, İran'a nükleer reaktör satışının Rus atom enerji endüstrisinin yaşaması için hayati önem taşıdığını belirtmektedirler.⁶⁹

Ocak 2005'te İsrail'in tehdit olarak gördüğü Suriye'ye Rusya tarafından silah satılmasına karar verilmesi nedeniyle Rusya ile İsrail arasında bir kriz yaşanmıştır. 2 Ocak'ta İsrail Başbakanı Ariel Şaron, bu problemin görüşüldüğü gizli bir Bakanlar Kurulu toplantısı gerçekleştirmiş ve İsrail'in Rusya Büyükelçisi acilen Kudüs'e geri çağırılmıştır.⁷⁰ İsrail'de yayınlanan Haaretz gazetesi, İsrail ile Rusya arasında

⁶⁷ Brian Whitaker, "Gulf states show concern at Iran's nuclear plans", **The Guardian**, December 19, 2005.

⁶⁸ Mark N. Katz, "Putin's Pro-Israel Policy", **Middle East Quarterly**, Winter 2005, Volume XII, Number 1, ss. 51, 58 ve 59; Ayrıca bkz. Vitaly Naumkin, "A view from Moscow", Bitterlemons Middle East Roundtable Edition 22, Volume 3 - June 16, 2005.

⁶⁹ Mark N. Katz, "Putin's Pro-Israel Policy", **Middle East Quarterly**, Winter 2005, s. 52.

⁷⁰ Nikolai Gulko, Maksim Grigorev, "Like a Pogrom from the Blue", **Kommersant**, January 12, 2005; "Russian daily gives reasons behind 'crisis' in relations with Israel", Rossiyskaya Gazeta, Moscow BBC Monitoring, 17 January 2005; **Ha'aretz**, 01 December 2005.

meydana gelen bu krizin, Rusya'nın Suriye'ye orta menzilli füze satma planlarından ve bu durumun gerçekleşmesinin İsrail'e yönelik yaratacağı tehditlerden kaynaklandığını açıklamış ve 280 km. menzile sahip bu füzelerin İsrail'in güneyinde Dimona'da yer alan nükleer reaktörü vurma kapasitesine sahip olduğunu açıklamıştır.⁷¹ Ariel Şaron, silahların teröristlerin eline geçebileceği gerekçesiyle Rusya tarafından Suriye'ye silah satışına karşı olduklarını söylemiştir. Rusya Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada Suriye'ye taşınabilir hava savunma sistemi olan İgla'nın satışının söz konusu olmadığını, ancak Strelets sistemlerinin satılacağını açıklamıştır. Putin, bu silahların Ortadoğu bölgesindeki güç dengesini değiştirmeyeceğini ve taşınabilir olmadığı için teröristlerin bu silahları elde etme şansının olmadığını söylemiştir.⁷²

Rusya Dışişleri Bakanı Yardımcısı Alexander Saltanov İsrail'i ziyaret ederek, Dışişleri Bakanı Silvan Shalom, Başbakan Yardımcısı Şimon Peres ve üst düzey Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile Rusya ile İsrail arasında Suriye'ye silah satışıyla ilgili olarak gelişen krizi görüşmüştür.⁷³

2005 yılının ilk aylarında Rusya'nın Suriye'ye hava savunma sistemi satışıyla ilgili olarak iki ülke arasında yaşanan krizi takiben İsrail-Rusya ilişkilerinde, milliyetçi Rus Parlamenterlerin antisemitizm karşıtı açıklamalar yapan Yahudi grupları kınayan bir açıklamayı imzalamasının ardından Kudüs yönetiminin bu parlamenterleri kınamasıyla gerginlik devam etmiştir. 30 Rus parlamenter tarafından imzalanan bu deklarasyonla Rusya'daki Yahudi gruplar aşırı olarak nitelendirilmekte ve yasaklanmaları istenmekteydi.

2005 yılının ilk aylarında iki ülke arasında yaşanan bu olumsuz gelişmelerin ardından, 27 Nisan 2005'te Rusya Devlet Başkanı Vladi-

⁷¹ Khalid Amayreh, "Russia-Syria arms deal alarms Israel", **El-Jazeera**, 13 January 2005; Pavel Felgenhauer, "Mysterious Missiles to Syria", **Moscow Times**, 18 January 2005; "Russia's Middle East policy to gather momentum in 2006", **The Russia Journal**, December 26, 2005.

⁷² Leonid Gankon, Grigory Asmolov, Ivan Safronov, "Israel Pricked with Igla: Russia confessed it sold rockets to Syria", **Kommersant**, February 17, 2005; K. Gajendra Singh, "Russian-Syrian Missiles Deal: Russia Bares Its Teeth to Israel", **El-Jazeera**, January 16, 2005; Herb Keinon, "Russia Plans Arms Deal to Syria: Missile sale to Syria deemed unlikely", **Jerusalem Post**, January 20 2005.

⁷³ "Russian deputy FM discusses crisis with Israeli officials", **Ha'aretz**, 01.12.2005; Aluf Benn, "Crisis with Russia sparks special high-level meeting", **Ha'aretz**, 01.11.2005.

mir Putin, Mısır'ın yanı sıra İsrail'i ve Filistin'i ziyaret etmiştir. Suriye'ye füze satışı ile ilgili kriz, İran'la nükleer iş birliği, BM'de Arap yanlısı kararlara Rusya'nın desteği, Rusya'daki Yahudi oligarklara çıkarılan hukuki zorluklar ve Rusya'da gündən güne artan antisemitizm nedeniyle Rusya yönetimi, İsrail ile iyi ilişkiler kurmaya hazır olduğunu tüm dünyaya göstermek için bu ziyareti gerçekleştirmeye karar vermiştir. Putin ziyaret bağlamında İsrail Cumhurbaşkanı Moshe Katsav ve İsrail Başbakanı Ariel Şaron ile görüşmüş ve terörizmle mücadelenin ve Ortadoğu barış çabalarının sürdürülmesini taahhüt eden ortak bir bildiri imzalamıştır. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasında ayrıcalıklı ticaret statüsü, sermaye yatırımlarının karşılıklı korunması ve uzayın barışçıl amaçlar için kullanılması gibi alanlarda anlaşmalar imzalanmıştır. Ancak İsrail, Ortadoğu çatışmasının çözümünde Rusya'nın lider rolüne vurgu yapmaktan kaçınmıştır. İsrailli politikacıların gözünde Arap yanlısı konuma sahip olduğu düşünülen Rusya'nın Ortadoğu çatışmasının çözümünde arabulucu rol üstlenmesi istenmemektedir.⁷⁴

Putin'in İsrail ziyaretinde gündeme gelen konulardan bir diğeri, Rusya'da yükselen antisemitizm ve Rusya'dan kaçan oligarklar meselesi olmuştur. Rusya'da hem milliyetçiler Yahudilere Komünist rejimin kurulmasına neden oldukları için karşı tavır almakta, hem de Komünistler Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından Yahudileri sorumlu tutmaktadır ve bu durum antisemitizmi körüklemektedir. Yapılan anketlere göre, Rusların %42'si Yahudilerin etkinliğinin sınırlandırılması gerekliliğine inanmaktadır.⁷⁵ Vladimir Dubov, Leonid Nevzlin ve Mikhail Brudno gibi Yahudi oligarklar Rusya'dan kaçmak zorunda kaldıktan sonra İsrail'e yerleşmişler ve buradan faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Rusya bu kişilerin İsrail tarafından Rusya'ya geri gönderilmesini istemektedir. SSCB'nin dağılmasından bu yana Rusya'dan göç eden Yahudilerin sayısı 1 milyonu geçmiştir. Bunların İsrail'de kurduğu siyasi parti İsrail siyasi hayatında önemli bir rol oynar hale gelmiştir. Rusya'nın terörizmle mücadele konusundaki tutumu, Gaz-

⁷⁴ Leonid Gankin, "The First Coming: What the Middle East expects from Vladimir Putin's Visit", **Kommersant**, April 26, 2005; "İsrail'e Putin dopingi", *Milliyet*, 29 Nisan 2005; "2005 ends with political success for Russia", **Pravda**, 30 December 2005.

⁷⁵ K Gajendra Singh, "Russia Missiles Its Way Back Into the Middle East", **El-Jazeera**, April 30, 2005; Marianna Belenkaya, "Russia's Middle East Policy in 2006", <http://www.focus-fen.net/index.php?focus=analys&a=2&aid=7641&acat=5>, 27 December 2005.

ze'den çekilme planına verdiği destek, Yol Haritası'nın içinde olması ve Yahudi Soykırımı hakkındaki tutumları değişmesine rağmen Suriye ve İran ile ilişkilerindeki gelişmeler İsrail-Rusya ilişkileri açısından en önemli sorun kaynağı olarak kalmaya devam etmektedir.⁷⁶

Filistin Sorunu

İsrail'in 1990'larda Filistin iç politikası konusundaki yaklaşımının temeli, Filistin'i güçlü bir liderin kontrolü altında tutmaktır. Şaron iktidarı ile birlikte, İsrail hükûmetinin tutumu, tüm Filistinli grupları mümkün olduğunca zayıflatmak yönünde olmuştur. 2005 yılı başlarında ise İsrail'in Filistin iç politikasına karşı tavrının Filistin'de yapılacak başkanlık seçimleri sonucunda belirleneceği beklentisi gündeme gelmiştir.⁷⁷

9 Ocak'ta, Filistin'de düzenlenen devlet başkanlığı seçimleri sonucunda Mahmud Abbas'ın Filistin'in yeni Devlet Başkanı olması ile İsrail-Filistin sorununda yeni bir sayfa açılmış, Oslo barış sürecinin mimarlarından biri olarak kabul edilen ve ılımlı politikalarıyla tanınan Abbas'ın Arafat'ın yerine geçmesi ile İsrail ile Filistin arasında şiddete son verilmesi ve barış görüşmelerinin başlaması yolundaki umutlar artmıştır. İsrail'de yeni koalisyon hükûmetinin güvenoyu almasının ardından 11 Ocak 2005'te Abbas ile Şaron arasında gerçekleşen ilk doğrudan temasta iki lider karşılıklı olarak barış görüşmelerinin yeniden canlandırılması konusunda istekli olduklarını ifade etmişlerdir.⁷⁸

Ancak İsrail-Filistin ilişkilerinde beklenen barış havası Gazze Şeridi sınırında düzenlenen intihar saldırısında 6 İsraillinin öldürülmesi ve bu olayın ardından İsrail'in Gazze'de düzenlediği operasyonlarda 8 Filistinlinin hayatını kaybetmesinin ardından yaşanan gelişmelerle gölgelenmiştir. Bu gelişmenin ardından İsrail hükûmeti, Filistin yönetimiyle tüm temaslarını kestiğini açıklamış ve 16 Ocak 2005'te Başbakan Şaron, Gazze Şeridi'nde terörist örgütlere karşı operasyon emri vermiştir. Mahmud Abbas, bu gelişmelerin ardından İsrail ile ateşkese varılabilmesi için başta Hamas ve İslami Cihad olmak üzere

⁷⁶ Serhat Erkmen, "Putin'in İsrail-Filistin Ziyareti ve Sonuçları", **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Günlük Bülten**, 29 Nisan 2005.

⁷⁷ Serhat Erkmen, "İsrail-Filistin Barışı ve İsrail'in Filistin İç Politikasına Yaklaşımı", **Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Günlük Bülten**, 8 Aralık 2004.

⁷⁸ "Filistin'de barış havası", **Milliyet**, 12 Ocak 2005.

Filistinli gruplarla diyalogu yeniden başlatmak üzere girişimde bulunma kararı almıştır.⁷⁹

İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un Filistin yönetimiyle diplomatik görüşmelere yeniden başlanmasına izin vermesinin ardından 26 Ocak 2005'te Filistin Dışişleri Bakanı Saib Erekat ile Şaron'un başyardımcısı Dov Weisglass arasında yapılan görüşmede 2 hafta içinde bir Şaron-Abbas zirvesi düzenlenmesi ve kalıcı ateşkesin şartları ele alınmıştır. İsrail, iki taraf arasındaki anlaşmazlıkların görüşmeler yoluyla çözümünü amaçlayan ve uzun süredir rafa kaldırılan Ortadoğu Yol Haritası'nın yeniden canlandırılması için hedef listesindeki Filistinli militanları öldürme programını askıya almış ve Filistin yönetimi de İsrail'e saldırı düzenlemeye hazırlanan militanları önleme yönündeki çabalarını yoğunlaştırmıştır.⁸⁰

2005'in ikinci ayı, İsrail Başbakanı Ariel Şaron ve Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın Mısır'da ateşkes kararı almasıyla başlamıştır. Mısır'ın ev sahipliğinde Şarm El-Şeyh'de 7-8 Şubat 2005'te gerçekleşen zirve sonrasında İsrail ve Filistin tarafları, şiddete son verilmesi konusunda anlaşma sağlamışlardır.⁸¹ Sözlü olarak yapılan ateşkes anlaşmasına göre İsrail, işgal altındaki Filistin topraklarında her türlü askerî operasyonu ve Filistinli militanlara karşı suikast eylemlerini durdururken, Filistin de İsrail'e yönelik şiddet eylemleri düzenleyen militanları kontrol altına alma vaadinde bulunmuştur. Ayrıca taraflar, şiddeti yok etmeye yönelik konuları müzakere etmek üzere güvenlik yetkililerinden oluşan bir komite kuracak, İsrail, iyi niyet göstergesi olarak ilk aşamada 500 Filistinli mahkûmu hemen, 400'ünü daha sonra serbest bırakacak ve 3 hafta içinde 5 Filistin kentinde güvenliğin sağlanmasını Filistin güçlerine devredecekti. Şaron ve Abbas, barış görüşmelerine daha büyük bir ivme kazandırmak amacıyla ABD Başkanı Bush ile Beyaz Saray'da ayrı ayrı buluşmayı da kabul etmiştir. Bu

⁷⁹ "Umut can çekişiyor", **Milliyet**, 17 Ocak 2005.

⁸⁰ "Şaron-Abbas zirvesi için düğmeye basıldı", **Milliyet**, 27 Ocak 2005; Oytun Orhan, "İsrail-Filistin Sorununda Olumlu Adımlar: En Büyük Sorun Şiddet", **Levant Watch**, 27 Ocak 2005.

⁸¹ Jonathan D. Halevi, "The Palestinian 'Temporary Cease-Fire'", **Jerusalem Issue Brief**, Vol. 4, No. 16, 7 February 2005; "Sharon and Abbas agree ceasefire", **The Guardian**, February 8, 2005; Sami Kohen, "Bu kez farklı (mı?)", **Milliyet**, 9 Şubat 2005.

ateşkes kararı bölge devletlerini memnun etse de, Hamas kararın kendileri açısından bağlayıcılığının bulunmadığını savunmuştur.⁸²

8 Şubat 2005'te gerçekleşen Şarm El-Şeyh zirvesi İsrail-Filistin ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilirken zirve sonrası meydana gelen gelişmeler, bu iyimserlik ortamında ihtiyatın elden bırakılmaması gerektiği yönündeki görüşleri haklı çıkarmıştır. Nitekim bu ateşkes 9 Şubat 2005 günü, İslami Cihad Örgütü tarafından İsrail'in Tel Aviv kentinde bir gece kulübüne düzenlenen ve 5 sivilin ölümüne, 55 kişinin de yaralanmasına yol açan intihar saldırısı nedeniyle bozulmuştur.⁸³ Filistin yönetimin, bu saldırının barış süreci üzerinde etkileri olmasını istemediklerini belirterek saldırıyı kınamasına ve suçluların yakalanması için harekete geçtiğini açıklamasına rağmen, İsrail'in Batı Şeria'daki 5 yerleşim biriminden çekilerek, kontrolü Filistin güvenlik güçlerine devretme planını askıya almasını engellememiştir.⁸⁴

Şarm El-Şeyh zirvesinde alınan ateşkes kararına uyulmamakla beraber, İsrail kabinesi, bu zirve doğrultusunda, hükümetin içinde var olan muhalefete rağmen Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki 25 Yahudi yerleşim biriminin boşaltılması planını onaylamış⁸⁵ ve 21 Şubat 2005'te İsrail, Necef Çölü'ndeki Ketziot Askeri Kampı'nda bulunan 500 Filistinli mahkûmun ilk grubunu serbest bırakmıştır.⁸⁶ Ancak 26 Şubat 2005'te, İsrail askerlerinin Batı Şeria'daki 5 yerleşim biriminden çekilerek, kontrolü Filistin güvenlik güçlerine devretme planını askıya almıştır.⁸⁷

İşgal altındaki Filistin topraklarında asker ve sivil İsrail hedeflerine yönelik saldırılarda bir artış görülmesi üzerine İsrail Başbakanı Şaron ve Filistin lideri Abbas, 21 Haziran 2005'te Kudüs'te bir araya gelmişlerdir. Tarafların Şarm El Şeyh zirvesinde ateşkes ilan etmelerinin ardından ilk kez buluşan liderler, terörün kontrol altına alınması ve İsrail'in geri çekilme konularını ele almışlardır. Şaron, Abbas'a, şiddetin kontrol altına alınması şartıyla, 16 Mart 2005'te İsrail askerleri tarafından Filistin güvenlik güçlerine devredilen Batı Şeria'daki Eriha

⁸² "5 yıldır akan kana son", **Milliyet**, 9 Şubat 2005.

⁸³ "Tel Aviv'de intihar saldırısı: 3 ölü", **Milliyet**, 26 Şubat 2005.

⁸⁴ "Teröre ortak tavır", **Milliyet**, 27 Şubat 2005.

⁸⁵ "İsrail Gazze'den çekilmeyi onayladı", **Milliyet**, 21 Şubat 2005.

⁸⁶ "Filistinli tutuklular serbest", **Milliyet**, 22 Şubat 2005.

⁸⁷ "İsrail Batı Şeria'dan çekilmeyi askıya aldı", **Hürriyet**, 26 Şubat 2005.

kenti⁸⁸ ve Tulkarim'e ilave olarak Beytüllahim ve Kalkilya'nın da Filistin güvenlik güçlerinin denetimine bırakılacağı, Filistinli mültecilerin Gazze ve Batı Şeria'ya dönmesine izin verileceği ve İsrail cezaevlerindeki bir kısım tutuklunun daha serbest bırakılacağı konusunda taahhütte bulunmuştur. Ancak iki liderin görüşmesinden olumlu bir sonuç çıktığını söylemek zordur ve bu durum ateşkesin uzun vadeli olmayacağıнын sinyalinı vermiştir. İki liderin görüşmesinin olumlu sonuçlanmamasının nedenleri, daha önceki sorunlardan farklı değildir. Filistin, Batı Şeria'nın kuzeyinin tamamen boşaltılarak Filistin otonom bölgesi olmasını, işgal altındaki topraklardaki tüm Yahudi yerleşim faaliyetlerinin durdurulmasını ve İsrail cezaevlerindeki tüm Filistinli tutukluların serbest bırakılmasını talep etmektedir. İsrail ise, bir yandan Batı Şeria'da şimdiye kadar olan en büyük yerleşimi kuracak yeni planlar hazırlarken, bir yandan da "terörist örgütler" silahsızlandırılmadan hiçbir adım atmayacağı yönündeki politikasına devam etmekte ve çok az Filistinliyi İsrail hapishanelerinden serbest bırakmaktadır.

12 Temmuz 2005'te İsrail'in Netanya kentinde bir alışveriş merkezine İslami Cihad örgütü tarafından düzenlenen, 4 kişinin öldüğü ve 35 kişinin de yaralandığı intihar saldırısı nedeniyle İsrail ile Filistin arasındaki barış süreci büyük darbe almıştır. Bu saldırıyla birlikte, İsrail ile Filistin arasında 5 aydır süren ateşkes de bozulmuş ve İsrail Başbakanı Ariel Şaron orduya, "Filistinli terörist örgütlere karşı gereken her türlü önlemi alması" talimatı vermiştir. İsrailli kaynaklar, İsrail Hükümetinin bu saldırıya çok sert bir karşılık vereceğini belirtirken, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ise, bu saldırının Filistin halkına karşı işlenmiş bir suç olduğunu belirterek saldırının arkasındakilerin cezalandırılacağını söylemiştir.⁸⁹

2005 yılı içerisinde Filistin Sorunu bağlamında gerçekleşen en önemli olay kuşkusuz İsrail'in işgal altında bulundurduğu Gazze'den çekilmesidir. İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un Mayıs 2004'te hazırladığı ve 26 Kasım 2004'te İsrail Parlamentosu tarafından onaylanan bu plan İsrail'in, Yahudi yerleşimcilerin ve askerlerinin Gazze'den tümünü, Batı Şeria'dan ise bir kısmını 2005 yılında geri çekmesini içeriyordu.⁹⁰

⁸⁸ "Eriha'nın denetimi Filistinlilerde", **Milliyet**, 17 Mart 2005.

⁸⁹ "Barış sürecinde patlama", **Milliyet**, 13 Temmuz 2005; "İsrail, 7 HAMAS üyesini öldürdü", **Milliyet**, 16 Temmuz 2005.

⁹⁰ Ayrıca bkz. Barry Rubin, "The Israeli Withdrawal from Gaza: Pre-History and Prospects for Peace", **Midstream**, September/October 2005; "İsrail Parlamento-

15 Ağustos'tan itibaren Şaron hükûmetinin Gazze'den çekilme planı yürürlüğe girmiştir. Her ne kadar İsrail'in bu bölge üzerindeki hava ve deniz kontrolü devam edecekse de, bu toprakların terk edilmesi, psikolojik bir engelin aşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, bu adımı tarihi olarak nitelese de, Filistinlilerin beklentisi İsrail'in Gazze'den sonra Batı Şeria'dan da çekilmesi yönündedir. Ancak, Şaron hükûmetinin, İsrail iç politikasında çekilme planına ilişkin muhalefetin varlığı nedeniyle, Batı Şeria'daki 4 yerleşim biriminin boşaltılması dışında Batı Şeria'nın geleceği hakkında en azından şimdilik bir taahhütte bulunması mümkün görülmemektedir. İsrail toplumunun geniş bir kesiminin, güvenlik için toprak ödünü vermeye razı olması ise bu konudaki geleceğe yönelik ümitleri arttırmaktadır.⁹¹ Batı Şeria'daki bazı ve Gazze Şeridi'ndeki bütün Yahudi yerleşimlerinin İsrail tarafından boşaltılması işlemi Ağustos sonunda tamamlanmıştır.⁹² Boşaltma sırasında beklenildiği gibi bir direniş yaşansa da, bunlar silahlı çatışmaya dönüşmemiştir.

İsrail, Gazze Şeridi'ndeki Yahudi yerleşimlerinin boşaltılmasının ardından, Filistinli Hamas örgütünün düzenlediği roket saldırılarına karşı 24 Eylül 2005'te Gazze'ye iki ayrı hava operasyonu düzenlemiş ve Filistin Yönetimi'nin Hamas'ın saldırılarını durduracak tedbirleri almaması halinde kara operasyonunun da başlayabileceğini açıklamıştır.⁹³ Ayrıca, füze saldırılarına karşı, Gazze Şeridi'nin kuzeyinde bir tampon bölge oluşturma kararı almıştır.⁹⁴

Filistin-İsrail sorunu bakımından 2005 yılında yaşanan önemli girişimlerden biri de Hamas'ın siyasallaşma girişimleridir. Filistin Sorununun baş aktörlerinden Hamas, Mahmud Abbas'ın Filistin'in yeni devlet başkanı olmasının ardından, yeni siyasal yapılanmada daha etkin bir rol oynama ve karar alma sürecine aktif bir katılım arayışı içine girmiştir. Hamas'ın, yeni süreçte bir silahlı örgütten çok Filistin karar alma yapılanması içinde yer alan bir parti olma yönündeki istekliliği önemli bir tutum değişikliğidir. Hamas'ın bu konuda

sunda Tarihi Oylama", **Levant Watch**, 27 Ekim 2004; "Gazze Planı Önündeki Engel: Radikal Yahudiler", **Levant Watch**, 8 Temmuz 2004.

⁹¹ Sami Kohen, "Önce Gazze... Sonra?", **Milliyet**, 16 Ağustos 2005.

⁹² "Tahliyeler bitti gibi", **Milliyet**, 20 Ağustos 2005.

⁹³ "İsrail, Gazze'yi havadan vurdu", **Milliyet**, 25 Eylül 2005; "Ateş serbest", **Milliyet**, 26 Eylül 2005.

⁹⁴ "Şaron'dan Gazze'ye tampon bölge", **Milliyet**, 27 Aralık 2005.

yeni Filistin liderliğiyle anlaştığı ve Temmuz ayında düzenlenecek Parlamento seçimlerinde adaylar çıkaracağı, hatta kurulacak yeni hükûmette yer alacağı belirtilmektedir. İsrail tarafından olumlu karşılanmamakla beraber, bu gelişmeler siyasallaşma sürecine başlamış olan Hamas'ın, uzun vadede radikal çizgisinden uzaklaşabileceği sinyallerini vermektedir. Nitekim Hamas'ın siyasi liderlerinden Muhammed Gazal, İsrail'in yıkılması hedefinin konulduğu kuruluş tüzüğünün bir gün değiştirilebileceğini ve İsrail ile görüşmeler yapabileceklerini söylemiştir.⁹⁵

Kronoloji İsrail 2005

- 02 Ocak:** Rusya ile İsrail arasında, Rusya'nın Suriye'ye orta menzilli füze satma planlarından ve bu durumun gerçekleşmesinin İsrail'e yönelik yaratacağı tehditlerden kaynaklandığı belirtilen kriz yaşanmıştır.
- 03 Ocak:** Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül İsrail ve Filistin'i ziyaret etmiştir.
- 09 Ocak:** Filistin'de düzenlenen devlet başkanlığı seçimleri sonunda Mahmud Abbas Filistin'in yeni Devlet Başkanı olmuştur.
- 27 Ocak:** Filistin'in yeni lideri Mahmut Abbas'ın iktidara gelişini takiben, yaklaşık iki yıllık bir aradan sonra ilk defa, İsrail ve Filistinli üst düzey yetkililer arasında görüşmeler gerçekleşmiştir.
- 02 Şubat:** İsrail Genelkurmay Başkanı Moşe Yalon'un Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyareti sırasında Türkiye'nin İsrail'den 10 adet "casus uçağı" alımına ilişkin anlaşma imzalanmıştır.
- 06 Şubat:** ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice İsrail'i ziyaret etmiştir.
- 07 Şubat:** Mısır'ın ev sahipliğinde Şarm El-Seyh'de 7-8 Şubat 2005'te gerçekleşen zirve sonrasında İsrail ve Filistin tarafları, şiddete son verilmesi konusunda anlaşma sağlamışlardır.
- 26 Şubat:** İsrail, Batı Şeria'daki 5 yerleşim biriminden çekilerek, bunlarda kontrolü Filistin güvenlik güçlerine devretme planını askıya almıştır.

⁹⁵ "Mahmut Abbas'ın Liderliği Barış Sürecinde Yeni Bir Dönem Açabilir mi?", **Levant Watch**, 11 Ocak 2005; Oytun Orhan, "İsrail-Filistin Sorununda Olumlu Adımlar: En Büyük Sorun Şiddet", **Levant Watch**, 27 Ocak 2005.

- 08 Mart:** İsrail 570 kilo savaş başlığı taşıma kapasitesine sahip Laura füzelerini Akdeniz’de test etmiştir.
- 10 Mart:** Arrow ve Patriot füzelerinin uyumluluğunu test etmek amacıyla İsrail ve ABD, Nisan ortalarına kadar sürecek olan ortak Juniper Cobra tatbikatına başlamışlardır.
- 11 Nisan:** İsrail Başbakanı Ariel Şaron ABD Başkanı Bush’u Texas’ta ziyaret etmiştir.
- 18 Nisan:** İsrail ve ABD delegasyonları arasında İsrail’in ekonomik reform programı ve İsrail ekonomisindeki gelişmeler konusunda toplantı yapılmıştır.
- 28 Nisan:** ABD Savunma Bakanlığı, İsrail’e 100 adet “Guided Bomb Unit-28 (GBU-28)” bombası satmaya karar verdiğini açıklamıştır.
- 28 Nisan:** Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Mısır ve Filistin’in yanı sıra İsrail’i ziyaret etmiştir.
- 01 Mayıs:** Türkiye Başbakanı Tayyip Erdoğan İsrail’i ziyaret etmiştir.
- 01 Haziran:** Hava Kuvvetleri Generali Dan Halutz İsrail Genel Kurmay Başkanlığına atanmıştır.
- 27 Haziran:** İsrail Başbakanı Şaron ve Filistin lideri Abbas, 4 ay önce ilan edilen ateşkesten sonra ilk kez Kudüs’te bir araya gelmişlerdir.
- 12 Temmuz:** İsrail askerî endüstrisi, daha uzun menzile ve fırlatma yeteneğine sahip yeni uydü gönderme sisteminin test aşamasının başarılı bir şekilde tamamlandığını açıklamıştır.
- 18 Temmuz:** İsrail’in Netanya kentinde bir alışveriş merkezine İslami Cihad örgütü tarafından bir intihar saldırısı düzenlenmiştir.
- 22 Temmuz:** ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ve İsrail Başbakanı Ariel Şaron, İsrail’in Gazze’den 21 yerleşim yerinden ve Batı Şeria’dan 4 yerleşim yerinden çekilmesi konusunda görüşmek amacıyla Negev’de toplantı yapmışlardır.
- 15 Ağustos:** İsrail 38 yıl süren işgalin ardından Gazze Şeridi’nden çekilmeye başlamıştır.
- 27 Ekim:** İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad, İsrail’in yeryüzünden silinmesi gerektiği yönünde çağrıda bulunmuştur.
- 10 Kasım:** AB-İsrail Ortaklık Komitesi toplantısı Tel Aviv’de yapılmıştır.

- 24 Kasım:** Kudüs ve Ramallah'ta görevli yabancı misyon başkanları tarafından, Brüksel'de yapılacak AB toplantısına sunulmak üzere, İsrail'i Doğu Kudüs'teki Arap topraklarını ilhak etmekle suçlayan bir rapor hazırlanmıştır.
- 28 Kasım:** ABD ve İsrail, Siyasal İlişkiler Bakanı Nicholas Burns ve Kudüs İlişkileri Bakanı Tzachi Hanegbi liderliğinde, iki ülke arasında var olan yakın stratejik iş birliğini geliştirmek amacıyla stratejik diyalog geliştirilmiştir.
- 07 Aralık:** ABD ile İsrail arasında nükleer materyallerin yasadışı yollarla ticaretinin engellenmesinin kontrolü konusunda iş birliği antlaşması imzalanmıştır.
- 08 Aralık:** ABD ve İsrail arasında, İsrail'le Batı Şeria ve Gazze arasındaki sınır geçişine olanak sağlamak için kontrol ekipmanları kurulması konusunda anlaşma imzalanmıştır.
- 14 Aralık:** İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad, Yahudi soykırımını reddeden açıklamalarda bulunmuştur.
- 22 Aralık:** İsrail Genelkurmay Başkanı Korgeneral Dan Halutz'un Türkiye ziyareti sırasında Türkiye savunma sanayinin İsrail tarafından modernizasyonu anlaşması imzalanmıştır.

Suudi Arabistan 2005

Muhittin Ataman*

Giriş

Farklı nedenlerden dolayı, İslam dünyası, Ortadoğu bölgesi ve hatta dünyanın en önemli devletlerinden biri olan ve “Arap dünyasının [ve Ortadoğu’nun] en uzun ömürlü ve istikrarlı krallık yönetimi olarak bilinen”¹ Suudi Arabistan, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’ni sarsan 11 Eylül saldırılarından sonra, olayı ger-
çekleştiren kişilerin Suudi

vatandaşı (genel kanaate göre, olaylarda 11 Suudi vatandaşı yer aldı) olmalarından dolayı, Ortadoğu’nun adı medyada en çok geçen devletlerinden biri olarak ön plana çıktı.

Suudi Arabistan’ın geleneksel dış politika eğilimi dört temel amaç doğrultusunda şekillenmiştir. Bunlar, içte ve dışta İslami bir yaşam tarzının

Resmî Adı	Suudi Arabistan Krallığı
Başkent	Riyad
Yüzölçümü	1.960.582 km ²
Nüfus	26.417.599
GSMH	340,5 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Monarşi
Devlet Başkanı	Kral Abdullah Bin Abdülaziz (Ağustos 2005)
Dışişleri Bakanı	Saud El-Faysal
Türkiye Büyükelçisi	Muhammed El-Huseyni
Askeri Harcamalar/GSMH	% 10
Asker Sayısı	124,500 (2002)
Etnik Yapı	
Arap	% 95
Diğer	% 5
Dini Yapı	
Sünni	% 94
Hristiyan	% 3
Diğer	% 3
Petrol Üretimi	9,475 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	1,774 milyon varil/gün (2003)
İhracat	165 milyar dolar
İthalat	44,93 milyar dolar

* Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

¹ Hatice B. Şenkardeşler, “Suudi Arabistan, Kaldığı Yerden...”, **Anlayış**, Eylül 2005, Sayı 28, ss. 68-69.

korunması, ülkesel bütünlüğün muhafaza edilmesi, ülkenin ekonomik refahının sağlanması ve kraliyet rejiminin sürdürülmesidir.² Ülkenin güvenlik, siyasal ve ekonomik ihtiyaçları hep bu dört temel amaç çerçevesinde karşılanmaya çalışılmıştır. Suudi yönetimi, bu hedeflere ulaşmak için Batıya bağımlı hareket etmek zorunda kaldı. Soğuk Savaş yıllarında, dinsel retorikle “ateist” Sovyet Bloğuna karşı, “Hristiyan” Batının yanında yer aldı ve muhafazakâr Arap rejimlerinin öncüsü olarak anti-statükocu Mısır ve destekçilerine karşı çıktı. Sahip olduğu jeo-stratejik, jeo-kültürel ve daha önemlisi jeo-ekonomik özelliği dolaısıyla Batı açısından en çok önemsenen ülke olması Batıyı bu ülkeye bağımlı kıldı. Dolayısıyla bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi uzun bir süre Suudi dış politikasının en belirleyici faktörü oldu.

On yıllardır ABD’nin bölgedeki en yakın müttefiki ve stratejik ortağı olan ve hemen her konuda ABD’yle paralel hareket eden Suudi Arabistan, ilk kez 11 Eylül olaylarından sonra Amerika’da tartışma konusu olmaya başladı. Bu olaylar diğer bütün bölge ülkeleri için olduğu gibi Suudi Arabistan için de bir milat oldu.³ Batı, özellikle ABD, ile ilişkilerinde önemli değişimler gözlemlendi. Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde ortaya atılan görüşler ve bölgenin geleceğine yönelik planlar, Suudi Arabistan’ın hem iç hem de dış politikasının eskisi kadar “istikrarlı” ve “sorunsuz” olmayacağını sinyallerini vermektedir.

İç Politika

Suudi Arabistan’daki geleneksel toplumsal düzen Batı dünyasının geleneksel toplumsal yapısından oldukça farklıdır. İdam cezaları uygulanmaya devam edilmektedir. 2004 yılında 35 kişi idam edildi.⁴ Öldürülen insanlar ibret için halk önünde infaz edilirler ve cesetleri de infazdan sonra teşhir edilir. 2005 yılında da basın özgürlüğünün en çok kısıtlandığı ülkelerin başında Suudi Arabistan gelmektedir.⁵ Ülke-

² Muhittin Ataman, “Kingdom of Saudi Arabia”, iç. Wolfgang Gielert ve Kemal İnat (Der.) **Foreign Policy in the Greater Middle East: Central Middle Eastern Countries**, Berlin, Almanya: Wiessenschaftlicher Verlag, 2005, ss. 85-102, s. 86.

³ Roger Cohen, “The World: Guesswork, What’s in It for America?”, **The New York Times**, 6 Mart 2005.

⁴ “Suudilerden İbretlik İnfaz”, **Radikal**, 1 Ocak 2005.

⁵ “Basın Özgürlüğü Yargı Kıskaçında”, **Radikal**, 3 Mayıs 2005.

de eşcinsellik yasaklanmıştır. Eşcinsel oldukları tespit edilenler kırbaç ve hapis hatta gerektiğinde ölüm cezasına çarptırılırlar. Örneğin, Mart ayında iki eşcinsel sevgili Arar kentinde asıldılar.⁶ Ülkede tek bir sinema salonu dahi bulunmamaktadır. Geçen yıl ülkede sinema açma çalışmaları başladı.⁷ Ülkede iç çamaşır satan mağazalarda erkeklerin çalıştırılması yasaklandı. Bu uygulama, bir taraftan kadınlara çalışma imkânı tanırken bir taraftan da kadın-erkek etkileşimini en aza indirmektedir. Bu tür mağazaların erkek ve kadın giriş kapılarının bile ayrı olması istenmektedir.⁸

Dolayısıyla, Batı standartlarında olaylara bakan birisinin bu ülkedeki olayları analiz etmesi durumunda çok fazla çelişkilerle karşılaşacağı pekâlâ mümkündür. Örneğin, Lübnan'da yapılan bir müzik yarışmasında (Yıldız Akademisi) birinci olan Suudi Arabistanlı genç Hisham Abdel Rahman'ın Nisan 2005'te toplumsal huzursuzluğa yol açtığı için toplum polisi/dini polis (*Emri bil Maruf, Nehyi anil Münker* Bürosu) tarafından gözaltına alınması Batı standartlarında kabul edilebilecek bir şey değildir.⁹ Kısacası, 2005 yılında da Suudi Arabistan'da değişim istemek ve muhalefet yapmak cezalandırılmayı (hapse girmeyi, toplumdaki dışlanmayı veya toplum tarafından cezalandırılmayı) gerektirmekteydi.¹⁰ Bundan dolayı, Batılı müttefikleri bile hala Suudi rejimi hakkında "insan hakları ihlal" raporları çıkarmaya devam etmektedirler.¹¹

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde Suudi yetkililerden demokratikleşme ve reform sürecini başlatma taleplerine ve baskılarına cevap olarak, 10 Şubat 2005'te 40 yıl aradan sonra ilk kez ülkede yerel seçimler yapılarak demokrasi yönünde sembolik de olsa

⁶ "Suudi Polis Gay Avında", **Radikal**, 19 Mart 2005.

⁷ Müjde Yazıcı, "Arabistan'da Kadın Yönetmen Olmak", **Radikal**, 15 Haziran 2005. Ekim ayında Ramazan Bayramı dolayısıyla Riyad'ta bir otelin (Riyad Otel) salonunda sinema filmleri gösterildi. "Riyad'ta Artık Sinema Var", **Radikal**, 17 Ekim 2005.

⁸ "Suudi Erkeğe İlginç Yasak", **Radikal**, 1 Temmuz 2005.

⁹ "Arap Star Olmak Zor", **Radikal**, 25 Nisan 2005.

¹⁰ Ayşe Karabat, "Direksiyondaki Kadının Zararları", **Radikal**, 11 Haziran 2005.

¹¹ Brian Knowlton, "US Accuses Saudi Arabia of Human Rights Abuses", **The New York Times**, 28 Şubat 2005.

önemli bir adım atıldı.¹² Toplam 178 belediye meclis üyesi üç ayrı tarihte (10 Şubat'ta Riyad bölgesinde, 3 Mart'ta doğu ve güneybatı illerinde, 21 Nisan'da ise Mekke ve Medine'de) yapılan seçimlerle seçildiler.¹³ Ancak, toplumsal ve siyasi baskıların da etkisiyle seçimlere beklenen ilgi gösterilemedi. Bazı bölgelerde katılımın %37 civarında olması bunun göstergesi oldu. Fakat aday sayısı oldukça fazlaydı. Öyle ki Riyad bölgesi için belirlenen 127 koltuk için 1800 civarında aday başvurdu.¹⁴

Kadınlar bu seçimlerde oy kullanamadı ve aday olamadılar.¹⁵ Erkekler sadece erkek adaylar için oy kullandı. Ortadoğu coğrafyasında ve İslam dünyasında kadın haklarının en çok ihlal edildiği ve kadınların en çok sosyal hayattan soyutlandığı ülkelerin başında Suudi Arabistan gelmektedir. Mayıs 2005'te Ürdün'de düzenlenen Müslüman Kadınlar Forumu'nda Suudi kadınların durumu öne çıkarıldı. Forumda ABD'nin insan hakları kuruluşlarından *Freedom House* bölge kadınları üzerine bir rapor dağıttı. Buna göre, özellikle Suudi kadınlar adalet, eğitim, ekonomi, siyaset ve sağlık alanlarında haksızlıklara maruz kalmaktadır.¹⁶ Suudili kadınlar araba kullanmaktan bile alıkonulmuştur.

Ancak 2005 yılında önemli bir kırılma noktası yaşandı. Yeni Kral Abdullah kadın haklarına inandığını ve yakında kadınların araba kullanma hakkına kavuşacaklarını umduğunu dile getirdi.¹⁷ Bunun da, koca, baba ve erkek kardeş gibi erkeklerin izinlerine bırakılacağı ifade edilerek kadınların aslında ikincil konumları devam ettirilmektedir.¹⁸ 2005'te Suudi Arabistan'da kadınlara ilk kez aday olma hakkı tanındı ve ilk kez kadınların Dışişleri Bakanlığında çalışmalarına mü-

¹² "The First Elections Campaign in the History of Saudi Arabia Lunched", **Arabic News.com**, 31 Ocak 2005, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2006, <http://www.arabicnews.com>.

¹³ "Suudilerin Buruk Seçimi", **Radikal**, 11 Şubat 2005.

¹⁴ "Suudilerin 'Çeyrek Seçimi'", **Radikal**, 10 Şubat 2005.

¹⁵ "Suudi Arabistan'da Yerel Meclis", **BBCTurkish.com**, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051215_saudi_councils.shtml.

¹⁶ "Ortadoğu'da Kadınlar Zirvesi", **Radikal**, 22 Mayıs 2005.

¹⁷ "Suudi Kralının Kadın Yorumu", **Radikal**, 15 Ekim 2005.

¹⁸ "Suudi Kadına Eş Bahanesi", **Radikal**, 26 Aralık 2005.

saade edildi.¹⁹ Belki de en önemlisi, gerçek bir kimliğe kavuşma yolunda önemli bir adım olarak 2006 yılından itibaren kadınların zorunlu olarak kimlik kartı sahibi olması kararı alındı.²⁰ İş dünyasında yapılan seçimlerde aday olmalarına müsaade edildi. Kasım ayında Cidde Sanayi ve Ticaret Odası İdare Meclisi'nin 12 üyeliği için yapılan seçimlerde aday olan 71 kişiden 17'si de kadındı.²¹ Kadınlar, erkeklerden ayrı bir oturumda da olsa, oylarını kullandılar.²² Kadınların toplumsal hayata katılma konusunda sembolik de olsa oldukça önemli gelişmeler yaşandı.

Ülkede “Şura” olarak adlandırılan sembolik bir parlamento vardır. 60 üyeli olan bu kurum 1993 yılında zamanın kralı Fahd tarafından Birinci Körfez Savaşı sonrasındaki ABD baskılarının neticesinde kuruldu. Üye sayısı 1997'de 90, 2001 yılında ise 120'ye çıkarılan şuranın önümüzdeki dönemde yetkilerinin artırılması planlanmıştır. Yeni kral Abdullah'ın bu konularda da bazı adımlar atması beklenmektedir.

Suudi Arabistan'da henüz siyasi parti yoktur. Özellikle ülke dışında örgütlenen muhalefet grupları alternatif muhalefet kanalları kullanmaktadır. Zaman zaman bu grupların kışkırtmasıyla başkent Riyad'ta protesto gösterileri düzenlenmektedir. Yapılan göstermelik seçimlerde bile muhalefet grupları güçlerini göstermek amacıyla seçimleri önemserler ve adaylarını seçtirmeyi başarırlar. Örneğin, 10 Şubat'ta Riyad bölgesinde yapılan kısmi yerel seçimlerde kazananların cemaat üyeleri ve İslamist grupların destekledikleri adaylar olması bir anlamda muhalefet göstergesidir.²³ Yapılan yerel seçimlerde genellikle İslami hassasiyeti olan adayların kazanması bölge yönetimlerini ve Batı ülkelerini bir ikilemle karşı karşıya bırakmaktadır. Çünkü, Batı tarafından empoze edilen demokrasi ve halkın kendi kaderini tayin hakkı, sandıktan Batı yanlısı gruplardan ziyade yerel, milliyetçi, din-

¹⁹ “Saudi Minstry is to Employ Women”, **BBC News**, 25 Şubat 2005, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2006, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/business/4297451.stm>.

²⁰ “Raid Qusti ve Somaya Jabarti”, “New Identity Cards: Saudi Women Find Their Feet – and Face Too”, **Arab News**, 13 Mart 2005.

²¹ “Suudi İşkadını İlk Kez Söz Sahibi”, **Radikal**, 28 Kasım 2005. Bu kadınlardan biri de Mehdevi El-Hüseyin idi. El-Hüseyin, ülkede bir seçimde aday olan ilk kadın olma unvanını elde etti. “Suudilerin İlk Kadın Adayı”, **Radikal**, 19 Eylül 2006.

²² “Suudi Kadınlara Seçilme Hakkı”, **Yeni Şafak**, 29 Kasım 2005.

²³ “İslamcılar Riyad'ı Aldı”, **Radikal**, 13 Şubat 2005.

dar ve anti-İsrail ile anti-Batı gruplar çıkarmaktadır. Bu, yalnızca Suudi Arabistan'da değil, Türkiye, Fas ve Irak gibi diğer ülkelerde de böyle olmaktadır.²⁴

Ülkedeki kilit bakanlıklarının hemen tamamı kraliyet ailesine mensup kişiler tarafından işgal edilmektedir. İslami muhalefet, bu durumun değiştirilmesi gerektiğini, çünkü bunların İslam'dan uzak bir yaşam tarzında yaşadıklarını ve kraliyet ailesinin yetkilerinin kısıtlanmasını talep etmektedir. Yönetimin halka daha fazla açılması, ki bu durum genellikle yönetimin daha İslamileşmesi olarak görülmektedir, için gerekli adımların atılmaması durumunda bu konudaki hoşnutsuzluğun bir iktidar sorununa yol açması beklenmektedir.

2005 yılında Suudi Arabistan'da meydana gelen en önemli olay kuşkusuz iktidarda 23 yılını dolduran Kral Fahd'ın 1 Ağustos 2005 tarihindeki ölümüydü. Yerine, onun 1995 yılında felç olmasından sonra veliaht prens olarak ülkeyi *de facto* yöneten üvey kardeşi 81 yaşındaki Abdullah bin Abdülaziz geçti.²⁵ Savunma Bakanı Prens Sultan bin Abdülaziz ise yeni veliaht oldu. 83 yaşında hayata veda eden Fahd, 13 Haziran 1982 tarihinde kardeşi Kral Halid'in ölmesiyle tahta geçmişti. İsrail'in Lübnan işgali, Filistin güçlerinin Lübnan'dan Tunus'a gitmeye zorlanması, 1977'de İsrail'le barış antlaşması imzalayan ve İsrail'i tanıyan ilk Arap devleti olan Mısır'ın Arap dünyasından dışlanması, Irak-Suriye devletlerinde iktidarda bulunan Baas partileri arasındaki düşmanlık ve İran-Irak arasındaki savaş gibi gelişmeler dolayısıyla Fahd yönetiminin ilk yılları Ortadoğu bölgesinin en zorlu günler geçirdiği bir dönem oldu.²⁶ Abdullah'ın yönetimi altında iç ve dış politikada az ya da çok değişiklik olması beklenmektedir.

Ekonomik Politika

Dünyanın en geniş petrol rezervlerine sahip ve en büyük petrol ihracatçısı olan Suudi Arabistan, ekonomik açıdan da İslam dünyasının en önemli ülkelerinden biridir. Bir şirket tarafından yapılan bir araştırmaya göre Suudi Arabistan'ın ARAMCO (*Saudi Arabian Oil*, Suudi Petrol Şirketi)'nin 2005 yılında İslam Konferansı Teşkilatı üyesi

²⁴ Saadeddin İbrahim, "Islam Can Vote, If We Let It", *The New York Times*, 21 Mayıs 2005.

²⁵ Hatice B. Şenkardeşler, "Suudi Arabistan, Kaldığı Yerden...", s. 68.

²⁶ Hatice B. Şenkardeşler, "Suudi Arabistan, Kaldığı Yerden...", s. 69.

olan 57 Müslüman ülkeye ait şirketler arasında en büyük şirket seçilmesi bunun en önemli göstergelerinden biridir.²⁷ Son zamanlardaki çeşitlilik çabalarına rağmen ülke ekonomisinin petrole bağımlılığı devam etmektedir. 2005 yılındaki yüksek petrol fiyatları son zamanlardaki en iyi ekonomik dönemin yaşanmasına imkân sağladı. Özellikle son yıllarda rekor büyüme rakamlarına sahip olan Çin'in artan petrol talebi ve bu talebin büyük kısmını Ortadoğu petrolerinden karşılaması dünya çapında petrol fiyatlarının artmasının ve özelde Suudi Arabistan'ın ekonomisinin toparlanmasının en önemli nedenlerinden biri oldu. Çin, Suudi Arabistan'dan yıllık 11.53 milyon ton petrol ithal etmektedir. Suudi Arabistan'ın 2005 yılında petrol gelirlerinden yaklaşık 120 milyar dolar gelir elde etmesi beklenmekteydi.²⁸

Suudi Arabistan'ın petrol siyaseti, başından itibaren Batının talep ve beklentilerini karşılamaktadır. Mart ayının ortalarında Filipinleri ziyaret eden Suudi petrol bakanı Ali el-Naimi, ülkesinin günlük 1,5 milyon varillik yedek ham petrol üretim kapasitesinin bulunduğunu ve gerektiğinde bu kapasiteyi, dünya petrol piyasasındaki istikrarı devam ettirmek için kullanabileceklerini ifade etti.²⁹ Abdullah'ın kral olmasından sonra da yapılan resmi açıklamalarda ülkenin petrol siyasetinin değişmeyeceği vurgulandı.³⁰ Bu ve benzeri açıklamaları daha çok, başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin baskısı dolayısıyla yaptıkları anlaşılmaktadır. Çünkü Suudiler için petrolün kullanılması ancak ABD ve müttefiklerin sağladığı(!) siyasi istikrarın korunmasıyla mümkündür.

Netice itibarıyla, Suudi Arabistan'ın ekonomik gelirleri on yıllardır üç ayrı kategoride değerlendirilir. En önemli ekonomik sektörü olan petrol terimleriyle ifade edilirse, Suudi Arabistan gelirleri üç ayrı vanadan dağıtılır. Vanalardan birincisi krallık ailesine tahsis edilmiştir. İkinci vana, petrol şirketleri vasıtasıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin hizmetine sunulmuştur. Üçüncü vana da Suudi Arabistan halkının ihtiyaçlarını karşılamada kullanılmaktadır. Bu vanaların oranları/değerleri dönem dönem değişse de bu üç kesim arasındaki karşılıklı bağımlılık devam ettiği sürece petrol gelirleri bu kesimler arasında paylaşılmaya devam edilecektir.

²⁷ "İslam Dünyasında Türkiye Farkı", **Radikal**, 26 Aralık 2005.

²⁸ "Petrol Fiyatları Yükseldi, Fırsatlar Arttı", **Radikal**, 10 Haziran 2005.

²⁹ "Yedek Petrol Var", **Radikal**, 23 Mart 2005.

³⁰ "Petrolde Bahane Çok", **Radikal**, 2 Ağustos 2005.

Suudi Arabistan'da çalışan insanlar da farklı statülerde üç ayrı kategoriye ayrılmaktadırlar. Birinci kategori, Suudi Arabistan vatandaşlarıdır. Geleneksel olarak devlet, her vatandaşına maaş vermekle yükümlüdür ve vatandaşlar aşağı ve sıradan işlerde çalışmamaktadırlar. Ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla devlet, talep eden her vatandaşa faizsiz krediler vermektedir. İkinci çalışan grup ABD vatandaşlarıdır. Genellikle petrol sektöründe çalışan ABD vatandaşlarına ayrıcalıklı bir muamele söz konusudur. Üçüncü kategori ise ABD vatandaşları dışında kalan yabancılardır. Bunlar genellikle değeri düşük işlerde çalışırlar. En alt statülerde bulunurlar. Amerikalılar dışındaki yabancılar mutlaka bir Suudi vatandaşının kefaletinde çalışmak zorundadırlar. Bunlara lojman gibi ayrıcalıklar ve kolaylıklar tanınmaz.

Yukarıda yazılanlardan sonra denilebilir ki, istikrarlı bir ekonomik politikanın olmamasının yanında ülkenin en önemli ekonomik konularının başında ülke vatandaşlarının, özellikle kraliyet ailesinin binlerce ferdinin sınırsız harcamaları ve müsrif yaşantı tarzı gelmektedir. Üst ve orta tabakanın harcamalarındaki sürekli artışın da etkisiyle ülkede kişi başına milli gelirde ciddi bir düşme yaşandı (1981 yılında 20 bin doların üzerinde olan kişi başına gelir 2000'lerde 8 binlere geriledi) ve enflasyon olgusu ortaya çıktı.

2005 yılında yüksek seyreden petrol fiyatları ekonomik sorunları biraz daha erteledi. Ancak, 2005 yılı itibarıyla Suudi Arabistan'ın, BM Kalkınma Programı tarafından hazırlanan İnsani Gelişim İndeksi'nde 177 ülke arasından hala 77. sırada olması refah düzeyinin düşük olduğunun önemli bir göstergesidir.³¹ Bundan dolayı, aynı zamanda Yüksek Ekonomi Konseyi Başkanı da olan yeni kral Abdullah, ülkedeki fakirliği, işsizliği ve bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak için ülke kaynaklarının seferber edileceğini vurguladı. Ülke kalkınması öncelikli konulardan biri olarak ilan edildi.³²

2005 yılında Suudiler ekonomilerini de dışa açmaya başladılar. 2005 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne girme çabalarını arttıran Suudi

³¹ Habib Shaikh, "Saudi Arabia Ranks 77th among 177 Countries in Terms of HDI: UNDP", **Khaleej Times Online**, <http://www.khaleejtimes.com/DisplayArticle.asp?xfile=data/middleeast/2005/October>.

³² Maha Akeel, "Eradicating Poverty and Unemployment Will Be New King's Top Priority", **Arab News**, <http://www.arabnews.com/?page=1§ion=0&article=67924&d=3&m=8&y=2005>.

Arabistan neticede bu örgüte üye olmayı başarmıştır. Suudi yönetimi bu amaçla 38 adet ikili ticaret antlaşması ve 42 iç hukuki düzenleme yapmayı kabul etti.³³ Bu da ekonomik alanda yeniden yapılanma demektir. Suudi yönetimi 2005'te yabancı şirketlere altın arama izni verdi.³⁴ Yabancı yatırımın ve dış ticaretin özendirilmesi çabalarına hız verildi. Özellikle Cidde Ekonomik Forumu adı altında yapılan toplantılar önemli bir ekonomik ve siyasal dışa açılma sağladı. Dünyanın önemli şahsiyetlerinin aktif katılımı ile yapılan bu toplantılar, Suudilerin dış ekonomik ve siyasal bağlantılarının pekiştirilmesine katkıda bulunmaktadır.³⁵

Dış Politika

11 Eylül olaylarından sonra Suudi Arabistan'ın karşılaştığı en önemli sorun, ülkenin Batıdaki imajının değişmeye başlaması oldu. ABD'ye karşı gerçekleştirilmiş en büyük saldırının faillerinin bu ülke vatandaşları olması iki ülkeyi karşı karşıya getirdi ve ikili ilişkiler gerildi. Ancak, iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık (ABD'nin petrole olan bağımlılığı, Suudi Arabistan yönetiminin varlığını devam ettirebilmek için ABD'ye ihtiyaç duyması ve ekonomik menfaatler) nedeniyle ilişkiler beklendiği gibi kopma noktasına gelmemektedir.

Ağustos 2005'te ABD ile ilişkilerin gelişmesine önem veren Kral Fahd'ın ölmesi ve Abdullah'ın kral olmasıyla birlikte iç politikada olduğu gibi dış politikada da değişiklik beklentileri bulunmaktadır. İran İslam İnkılabı'ndan ve Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgal edilmesinden hemen sonra iktidara gelen Kral Fahd, ABD'nin bölgesel ve küresel politikalarına uygun bir siyaset izledi. İslami İran'ın etkisini azaltmak, bölgesel hakimiyetini ve İslam dünyası liderliğini engellemek için dine yatırım yaptı. Mekke ve Medine'nin Koruyucusu (*Hadi-mül Harameyni Şerifeyn*) sıfatıyla hem ülkedeki hem de dünyanın pek çok bölgesindeki İslami gruplara yardım etti ve camiler inşa etti. Milyonlarca dolar harcayarak ve binlerce gönüllü savaşçı göndererek

³³ "Saudi Arabia Moves Close to Entering WTO This Year", Erişim Tarihi: 13 Şubat 2005, <http://www.signonsandiego.com/news/business/20051011-1107-trade-saudi.html>

³⁴ "Saudi Arabia Opens Gold Exploration to Foreign Groups", **Financial Times**, FT.com, 15 Şubat 2005.

³⁵ K. S. Ramkumar ve Ghada Abood, "Top World Experts to Adres JEF", **Arab News**, 10 Şubat 2005.

Afganistan Mchahitlerine yardım etti. Bu yatırımlarının sonucunda Taliban'ın ve bugün devletin en büyük tehdidi olarak algılanan El-Kaide'nin ortaya çıkmasını sağladı. Kamuoyunun karşı çıkmasına rağmen, Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesinin ardından ABD'ye ülkesinde s kurmasına ve ABD askerlerinin kutsal mekânlara girmesine müsaade etti.³⁶ Bunlardan da anlaşılmaktadır ki Fahd, 1995 yılında felç geçirmesine kadar sıkı bir ABD yanlısı bir dış politika izledi.

1995'ten sonra iç politikada olduğu gibi dış politikada da belirleyici aktör olarak veliaht prens Abdullah n plana çıktı. Yani, Abdullah 1995 yılından itibaren ülkenin fiili iktidarını üstlenmiş oldu. Fahd sonrasında farklı bireyler ve kraliyet ailesinin farklı grupları arasında iktidar savaşı yaşanması, dolayısıyla hem iç hem de dış politika konularında istikrarsızlık, korkusu da vardı.³⁷ ülkenin yerel ve bölgesel konumu dolayısıyla bu değişikliklerin boyutu ve yönü konusunda kesin bir şeyler söylemek güçtür. Ancak, Abdullah'ın son on yıldır ülkenin fiili yöneticisi olması dolayısıyla kısa sürede önemli bir dış politika değişikliğinin yaşanmayacağı tahmin edilmektedir.

Diğer pek çok Arap hkmeti gibi Suudi Arabistan da Irak konusunda genellikle ABD ile birlikte hareket etti. Birinci Körfez Savaşı'nda Suudi yönetimi ABD'ye üsler sağladı, topraklarını kullandırdı ve uluslararası platformlarda destek verdi. Bu duruşunun devamı olarak, 2005 yılında da ABD'nin Irak'ta yaptıklarına pek ses çıkmadı ve Irak'taki gelişmelere kayıtsız kaldı.³⁸ Suudi Arabistan'ın siyasi bağımlılığı dolayısıyla iplerin kopma noktasına geldiği ABD ile ilişkilerinde daha fazla sorun yaşamamak için bölgesel inisiyatifler ve ABD karşıtı yapılanmalar içinde yer almaktan çekinmektedir. Örneğin, Türkiye'nin girişimiyle Irak'a destek, özellikle kurulan yeni siyasal hkmetin istikrarı, için başlatılan Irak'a komşu ülkeler toplantılarına katılmadı. Çünkü bu toplantılar etkisiz de kalsa ABD'nin Irak'taki tek yanlı politikalarına bir alternatif olarak görülmektedir.

Nisan 2005'te Suudi Arabistan Veliaht Prensi Abdullah bin Abdülaziz ABD Başkanı George Bush ile Teksas'taki iftliğinde bir araya geldiğinde Ortadoğu barışı, uluslararası terörizm ve petrol fiyatları

³⁶ "32 Milyar Dolarlık Kral", **Radikal**, 2 Ağustos 2005.

³⁷ "Suudiler Fahd Alarına Geçti", **Radikal**, 29 Mayıs 2005.

³⁸ "Irak'ta Arapların Sessizliği", **El-Kuds El-Arabi**, Başyazı, 20 Mayıs 2005'ten **Radikal**, 23 Mayıs 2005.

konuşuldu.³⁹ Petrol sektörü, ABD'liler açısından en az bölgesel barış kadar önemlidir. Aslında bölgesel barış sağlanmasının asıl gayesi petrol başta olmak üzere Ortadoğu'nun ekonomik imkânlarının kullanılmasıdır.

Suudi Arabistan, NATO üzerinden de ABD ile ilişkileri yakın tutmak amacındadır. 2004 yılında İstanbul'da yapılan NATO zirvesinde kabul edilen "İstanbul İşbirliği Girişimi"ne katılmak için girişimler başlattı. Bu çerçevede, Suudi Dışişleri Bakan Yardımcısı Türkî Muhammed Saud El-Kebir NATO'nun Brüksel'deki merkezinde NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer ile Eylül ayında görüşmelerde bulundu. Buna göre, Suudi Arabistan diğer Körfez ülkeleriyle birlikte NATO ile güvenlik konusunda iş birliği yapacağını ifade etti.⁴⁰

Son yıllarda Batı'da İslam'a ve Müslümanlara yönelik karalama kampanyaları ve saldırıların artmasıyla birlikte Suudi yönetimi Batıyla iyi ilişkiler kuramaz duruma gelmektedir. Devletin varlığını ve Suud ailesinin meşruiyetini İslami temellere dayandıran Riyad, anti-İslam ve anti-Müslüman Batı ile İslami duyguları güçlü halk arasında kalmış bulunmaktadır. Guantanamo üssünde Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in tuvaletlere atılmasının medyaya yansımaları ve 2005 yılının ikinci yarısında bazı Avrupa ülkelerinin medya organlarının, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'i kötüleyen karikatürleri yayınlamasıyla birlikte Suudi yetkililerin denge sağlama şansı azalmaya başladı. Netice itibarıyla, iki taraf arasındaki algılamalar ciddi bir biçimde değiştiğinden dolayı kalıcı birliktelik sarsılmaya ve zedelenmeye başladı.⁴¹ ABD vatandaşlarına ve binalarına yönelik tehdidin artması dolayısıyla Ağustos ayında ABD yönetimi Riyad'taki büyükelçiliğini ve Dahrân ile Cidde'deki konsolosluklarını geçici bir süre için kapatma kararı almak zorunda kaldı.⁴² Öte yandan, İsrail yanlısı lobiler iki ülke arasındaki uzun süreli dostluğun sona erdirilmesi gerektiği konusunda yoğun çabalar sarf etmektedirler.

Bütün bu gelişmelerin, zaten ABD'ye çok sıcak bakmadığı söylenen Kral Abdullah'ın gelecekte giderek anti-Batı ve anti-Amerikan bir tavır almasına yol açacağı iddia edilmektedir. Daha prensken Rus-

³⁹ "Petrol İçin Buluştular", **Radikal**, 26 Nisan 2005.

⁴⁰ "Suudiler NATO ile Temasta", **Radikal**, 10 Ekim 2005.

⁴¹ Ataman, "Kingdom of Saudi Arabia", s. 96.

⁴² "Threat Closes Saudi US Embassies", **CBS News**, Erişim Tarihi: 14 Şubat 2006, <http://www.cbsnews.com/stories/2005/08/07/world/main763695.shtml>.

ya ve Fransa'ya ziyaretlerde bulunan Kral Abdullah'ın, kral olduktan sonra da çeşitli ülkelerle temasa geçmesi dış politikada yeni açılımlar başlatmasının göstergesi olarak okunmaktadır.⁴³ Son zamanlarda Suudilerin Hindistan ve Çin'e petrol ihracatını artırmaları Batı'ya bağımlılığın azaltılması çerçevesinde değerlendirilebilir.⁴⁴ Ayrıca, Suudiler en büyük petrol üreticilerinden biri olan Rusya ile de yakın ilişkiler kurmaya başladılar. İki ülke, özellikle dünya petrol piyasasının istikrarı için iş birliği yapmaya karar verdiler.⁴⁵

Araplar, yakın zamanlarda ABD dışındaki küresel ve bölgesel güçlerle iş birliği çabalarını başlattılar. Örneğin, ilk kez Arap devletleri ile Latin Amerika ülkeleri arasında siyasi, ekonomik ve kültürel konularda iş birliğini arttırmak amacıyla Brezilya'da bir zirve toplantısı düzenlediler.⁴⁶ Son zamanlarda ABD de, geçmişte Arap ülkelerine yönelik izlediği politikanın yanlış olduğunu itiraf etti. Haziran 2005'te bölgeye yaptığı ziyaret sırasında ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, ABD'nin 60 yıl boyunca demokrasi ve bölgesel istikrarı için despot rejimleri desteklediğini, ancak beklentilerinin karşılanmadığından dolayı bundan sonra farklı bir politika benimseyeceklerini ifade etti.⁴⁷ Bu sözler, bundan sonra istikrar adına her rejimin ABD tarafından desteklenmeyeceğini ve dolayısıyla her ülkenin yeniden yapılanma içinde olmasını zorunlu kılmaktadır.

Netice itibarıyla, Suudi Arabistan giderek uluslararası toplumla bütünleşme çabalarını arttırmakta ve kapalı bir ülke olmaktan çıkmaya çalışmaktadır. Uluslararası örgütlerde daha fazla görevler almaya ve uluslararası belgeleri onaylamaya başladı. Uluslararası örgütlü suçlarla mücadele niyetini göstermek amacıyla Şubat 2005'te Uluslararası Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesini onayladı.⁴⁸ 2005 yılında Suudi yetkililerin diğer ülkelerle etkileşimlerinde (yetkililerin dış ziyaretlerde bulunması ve yabancı konukların sayısındaki

⁴³ Hatice B. Şenkardeşler, "Suudi Arabistan, Kaldığı Yerden...", s. 69.

⁴⁴ "Saudis in Strategy to Export More Oil to India and China", **The New York Times**, 18 Şubat 2005.

⁴⁵ Mohammed Rasooldeen, "Kingdom, Russia to Work for Oil Price Stability", **Arab News**, 13 Şubat 2005.

⁴⁶ **Anlayış**, Haziran 2005, s. 9.

⁴⁷ Abdulbari Atwan, "Despotlara Kötü Haber", **El-Kuds El-Arabi**, 21 Haziran 2005, Çev. **Radikal**, 22 Haziran 2005.

⁴⁸ M. Ghazanfer Ali Khan, "Kingdom Ratifies UN Convention", **Arab News**, 27 Şubat 2005.

artış) ciddi bir artış olması ülkenin uluslararası toplumla bütünleşme çabalarının bir göstergesi olarak görülebilir.

Bölge İle İlişkiler

Suudi Arabistan tarihsel olarak bölgesel istikrar ile statükodan ve Araplar arasındaki dayanışmadan yana olduğunu göstermiştir. Ancak, zaman zaman hem bölgesel devletlerle hem de Araplarla sorunlar yaşamaktadır. Soğuk Savaş döneminde Suudi Arabistan'ın başını çektiği muhafazakar Arap devletler ile Mısır liderliğindeki radikal rejimler arasında uzun süreli gerginlikler yaşandı. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise pek çok devletle sorunlarını çözdü. Mısır, 2005 yılının başlarında Suudiler ile, ülkelerine karşı yıkıcı faaliyetlerde bulunduğunu ve 2003 yılında Veliaht Abdullah'a suikast düzenlemeye çalıştığını iddia ettikleri Libya arasında arabuluculuk yapma girişiminde bulundu.⁴⁹ Neticede, Libya ile yakınlaşmalar ve ilişkilerde yumuşama oldu.

Suudi Arabistan ile küçük Körfez ülkeleri arasında da zaman zaman sorunlar baş göstermektedir. Körfez İş birliği Konseyi⁵⁰ şemsiyesi altında bir araya gelen bu devletler en büyükleri olan Suudi Arabistan'dan çekinmektedirler. Çünkü bunlar, Suudi yönetimine ve devletine bağımlıdır. Ancak, fırsat buldukça anti-Suudi davranışlarda bulunurlar. Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleriyle sınır sorunları bulunmaktadır. Şeyh Halife bin Ziyad El-Nahyan'ın 2004'te ölen babasının yerine geçince BAE, 1970'lerde yaşanan sınır sorununu tekrar dile getirerek 2005 yılının başlarında lehlerine düzenleme talebinde bulundu. Ancak, Suudiler bu talebe olumlu bir karşılık verme-

⁴⁹ "Mubarak Holds Talks in Saudi to Smooth Ties with Libya", **Khaleej Times Online**, 4 Ocak 2005.

⁵⁰ Körfez İşbirliği Konseyi 1981'de Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar tarafından aralarındaki ticareti artırmak ve ekonomik entegrasyonu sağlamak amacıyla kuruldu. Toplam nüfusu 28 milyonu bulan altı ülkenin amacı, bölgesel devletlerden gelen askeri ve siyasi tehditlere karşı koymak ve küresel ekonomik güçlere karşı güçlenmektir. Dünya petrol arzının yüzde 45'ini elinde tutan altı ülke, yılda 100 milyar dolarlık ithalat rakamıyla başta ABD ve AB olmak üzere birçok ülkenin rekabet ettiği bir bölge oluşturdular.

diler. Buna misilleme olarak da BAE, ABD ile serbest ticaret ilişkileri geliştirdi.⁵¹

Suudi yönetimi, Arap-İsrail sorununda da inisiyatifler almak-tadır. 2002 yılında bölgesel barışın sağlanması konusunda Veliaht Prens Abdullah tarafından bir barış girişimi ve taslağı hazırlanmıştı. İsrail'in reddettiği bu plan, Mart 2005'te Cezayir'de yapılan Arap Bir-liği'nin liderler zirvesinde tekrar gündeme getirildi. Buna göre, İs-rail'in 1967 ve sonrasında işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesi karşılığında Arap devletleri İsrail'i tanıyacaktı.⁵² Mayıs 2005'te Veli-aht Prens Abdullah Mısır, Suriye ve Ürdün'e kısa süreli ziyaretlerde bulunarak, liderleriyle yaptığı görüşmede bölgedeki sorunlara (Fili-stin, Irak ve Lübnan gibi) bir an önce çözüm bulunması için gerekli adımların atılması gerektiğini bildirdi.⁵³

Suudi Arabistan'ın İran ile ilişkileri ise zikzaklar çizmektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler, 1979 İslam İnkılabı'ndan sonra genellikle düşmanca oldu. Ancak, son zamanlarda, özellikle Suudilerin ABD ile ilişkilerinde gerginliklerin artmasına paralel olarak, giderek olumlu bir çizgiye gelmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik ve siyasi ilişki-lerde gözle görülür bir iyileşme var. Ekonomik ilişkilerdeki istikrarın bir göstergesi olarak, 16-17 Mayıs'ta Riyad'ta İran-Suudi Ortak Eko-nomik Komisyonu'nun 7. Oturumu yapıldı. Görüşmelerde sadece ekonomik alanlarda (ortak biyomedikal, bilimsel, havaalanı, sanayi, enerji projeleri) değil, aynı zamanda iki ülkenin haber ajansları arasın-da görüş birliği, bilimsel ve kültürel iş birliği yapılması kararlaştırıldı. Ayrıca, 550 milyon ABD doları civarında olan iki ülke arasındaki tica-ret hacminin daha da geliştirilmesi gerektiği vurgulandı.⁵⁴

Suudi Arabistan yönetimi, İran'ın Irak'ta etkili olması ihtima-linden endişe etmektedir. Şii ve anti-statükocu bir İran'ın, nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden Arapların yaklaşık %80'i Şii olan Irak üye-

⁵¹ "Tensions Emerge between UAE and Saudi Arabia", **Middle East Online**, 22 Şubat 2005.

⁵² "What is in the Saudi Peace Initiative", **BBC News**, Erişim Tarihi: 14 Şubat 2006, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/1844214.stm

⁵³ Dahi Hasan, "Abdullah Meets with Arab Leaders: Pushes for Peace", **Arab News**, 8 Mayıs 2005.

⁵⁴ "Riyadh to Host 7th Iran-Saudi Joint Economic Commission Session", **İslami İran Haber Ajansı (IRNA)**, 1 Mayıs 2005, <http://www.irna.ir/en/news/view/menu-234/0505010362123225.htm>, Erişim tarihi: 15 Şubat 2006.

rinde etkili olması bölgesel dengeleri değiştirebilecek bir gelişme olacaktır. ABD ve İsrail'in korktuğu bu durumdan en fazla etkilenen devletlerin başında Suudi Arabistan gelmektedir. Ülkenin, petrolün en fazla bulunduğu kuzeydoğu bölgesindeki nüfusun çoğunluğunun Şii olması, Suudi iç politikasında Şiilerin ciddi bir muhalefet başlatmaları korkusuna yol açmaktadır. Suudi yetkililer zaman zaman bu endişelerini dile getirmektedirler. Bunun son örneği, Irak İçişleri Bakanı Beyan El-Cabir'in sert karşılığına neden Dışişleri Bakanı Suud El-Faysal'ın Irak'taki İran nüfuzundan bahsetmesi oldu. Bu gelişme, 2005 yılının sonlarında iki ülke arasında gerilime yol açtı.⁵⁵

Türkiye ile İlişkiler

Türkiye ile Suudi Arabistan ilişkileri tarihsel olarak genellikle soğuk olmuştur. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Suud ailesiyle Arabistan yarımadasını elinde bulunduran Osmanlı devleti arasında çok sayıda çatışma oldu. Osmanlı devleti, 19. yüzyılda sık sık sorun çıkaran Suud ailesini birkaç kez cezalandırdı. Yüzyıllarca Türklerin elinde bulunan "kutsal topraklar" Suud ailesinin hakimiyetine geçtikten sonra da soğukluk devam etti. Cumhuriyet tarihi boyunca iki ülke rejimleri arasındaki farklılıklar dolayısıyla iki ülke arasında yakın ilişkilerin kurulması mümkün olmadı.

Bugün Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler daha çok bir "güven arttırıcı önlemler" siyaseti olarak yürütülmektedir. Türkiye'nin geleneksel Batı yanlısı bölgesel dış politikasından sapmalar görülmekle birlikte bu yeni anlayışın Arap devletleri tarafından kabul edilmesi zaman alacaktır. Bu çerçevede, Batıya bağımlılığı devam eden, fakat çıkarları giderek çatışan Suudi Arabistan ile ilişkilerinin daha iyi olması beklenebilir. Türkiye'nin bölgesel inisiyatiflerinin artmasıyla birlikte Türkiye'nin dışlanması durumunda, Ankara'nın İsrail'e ve Batı'ya daha çok yakınlaşacağını ve bunun da genelde Arap, özelde Suudi çıkarlarının aleyhine olacağını beklemek gerekir. Bundan dolayı da Suudi Arabistan Türkiye ile asgari müştereklerde iş birliği yapmanın yollarını aramaktadır.⁵⁶

⁵⁵ "Irak'la Suudi Arabistan Arasında Söz Düellosu", **BBCTurkish.com**, Erişim Tarihi: 03 Ekim 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051215_saudi_councils.shtml.

⁵⁶ "Türkiye'yi İsrail'e Kaptırmayalım", **El-Cezire**, Başyazı, 3 Mayıs 2005'ten çeviren **Radikal**, 4 Mayıs 2005.

Batı ülkelerine karşı güvenlerini giderek yitirmeye başlayan Arap ülkeleri, Türkiye'yi alternatif yatırım alanı olarak görmeye başladılar. 2005 yılında Arap ülkeleriyle Türkiye arasında çok sayıda ekonomik girişim başlatıldı. Suudi Arabistan da bu genel temayüle girdi. Bu çerçevede, Mayıs 2005'te, Körfez ülkelerinin Türkiye'de yatırım yapmalarını teşvik etmek için İstanbul Ticaret Odası (İTO) ile Cidde Ticaret ve Sanayi Odası'nın koordinatörlüğünde ve uluslararası bir kurum tarafından işletilecek bir yatırım fonunun oluşturulması kararlaştırıldı.⁵⁷ Ayrıca, 12 Şubat 2005 tarihinde Türkiye ile Suudi Arabistan bir güvenlik iş birliği antlaşması imzalandı. Antlaşmayı, Türkiye adına İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, Suudi Arabistan adına ise İçişleri Bakanı Prens Naif bin Abdülaziz imzaladı. Buna göre, iki ülke uluslararası düzeyde terörizme karşı birlikte mücadele etme ve narkotikle mücadelede iş birliği yapma kararı aldı.⁵⁸

Özellikle, Ekmeleddin İhsanoğlu'nun, merkezi Cidde'de bulunan İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) Genel Sekreteri olmasından sonra iki ülke arasındaki ilişkilerde bir yoğunlaşma başladı. İKT'nin daha etkin ve daha işlevsel kılınmasını sağlayacak adımların atılmasını teşvik eden Türkiye, pek çok Müslüman ülkede olduğu gibi Suudi Arabistan'da da iç dinamiklerle bir reform sürecinin başlatılmasını talep etti.⁵⁹ Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 3-4 Nisan 2005 tarihlerinde Suudi Arabistan'ı ziyaret ettiğinde bunu dile getirdi.⁶⁰

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Mayıs ayında Bahreyn'e yaptığı iki günlük ziyaretten sonra Körfez ülkeleriyle iş birliğini geliştirmek amacıyla bazı projeler hazırlandı. Türkiye, Körfez İş birliği Konseyi ülkeleriyle "Ekonomik İş birliği Çerçeve Antlaşması" imzaladı. Bu antlaşmayla, Türkiye ile Bahreyn, Kuveyt, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Suudi Arabistan arasında serbest ticaret bölgesi kurulacak ve adı geçen ülkelerin vatandaşlarının vize işlemlerinde kolaylıklar sağlanacaktır.⁶¹ Bundan da anlaşılmaktadır ki Türkiye, tek tek ülkelere değil, Arabistan yarımadasına bir bütün olarak yaklaşmaktadır.

⁵⁷ "Arap Sermayesine Fon", **Radikal**, 10 Mayıs 2005.

⁵⁸ P. K. Abdol Ghafoor, "Kingdom, Turkey Ink Landmark Security Pact", **Arab News**, 13 Şubat 2005.

⁵⁹ "Gül'den İKÖ'ye 1 Milyon Dolar", **Radikal**, 5 Nisan 2005.

⁶⁰ "Gül Araplarla Mesaide", **Radikal**, 3 Nisan 2005.

⁶¹ "Körfez'le Ticari İşbirliği", **Radikal**, 31 Mayıs 2005.

Sonuç

Suudi Arabistan, bugün itibarıyla, önemli bir krizin içinde bulunmaktadır. Hem içerden hem de dışarıdan yoğun reform ve değişim talepleri gelmektedir.⁶² Bir taraftan, gerileyen ekonomi, artan nüfusun bütün beklentilerini karşılamaya yetmemekte;⁶³ ülke, refah devleti olmaktan çıkmaya başlamaktadır. Bu durum, yerel, bölgesel ve ulusal rahatsızlıkların artması anlamına gelmektedir. Ekonomik ve siyasi sorunların artmasıyla birlikte, ülkedeki gruplar arasında belli konulardaki fikir birliği de zedelendi. Diğer taraftan da, hızla değişen global dengeler, Batıda yükselen anti-İslamcılık, ve bölgesel istikrarsızlık küresel güçlerden baskıların gelmesine yol açmaktadır. Bu gelişmelere bir karşılık olarak yönetime yönelik tehditlerin artması dolayısıyla 16 Ekim'de Washington eski büyükelçisi Bandar bin Sultan başkanlığında iç ve dış sorunların ele alınacağı bir Millî Güvenlik Konseyi kuruldu.⁶⁴ Bu durum, ülkedeki güvenlik endişesinin ne kadar arttığını göstermektedir.

Demokrasi, isteyince olmaz. Dolayısıyla Batının talepleri doğrultusunda politika takip etmelerini sağlamak için teşvik ettiği demokrasi ne Suudi Arabistan'a ne de başka bir Ortadoğu ülkesinde kolay gelir. Uzun bir süreç sonunda ancak demokratik, büyük ihtimalle farklı bir kültürden beslenen farklı, bir gelenek geliştirilebilir. Bunun da bölge ülkeleriyle küresel güçler arasındaki ilişkileri nasıl etkileyeceği belli değildir. Netice itibarıyla, Suudi Arabistan'ın, 2005 yılında Ortadoğu'nun en önemli devletlerinden biri olarak önemli değişimler yaşadığı ve hem iç hem de dış politikada önemli bir yeniden yapılanma süreci başlattığı söylenebilir.

Kronoloji Suudi Arabistan 2005

03 Ocak:	Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek Suudi Arabistan'ı ziyaret etti.
05-08 Şubat:	Riyad'ta, 50'den fazla devletin katılımıyla uluslararası bir terörizm konferansı toplandı.

⁶² "Suudilere Her Yerden Baskı Var", **Economist**, 1 Ağustos 2005, (Çev.) **Radikal**, 7 Ağustos 2005.

⁶³ Ataman, "Kingdom of Saudi Arabia", s. 99.

⁶⁴ "Bandar Heads New National Security Body", **Arab News**, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2005, <http://www.arabnews.com/?page=1§ion=0&article=71830&cd=17&m=10&y=20>

- 12 Şubat:** Türkiye İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu Riyad'da Suudi meslektaşıyla bir güvenlik antlaşması imzaladı.
- 19-21 Şubat:** Altıncı Cidde Ekonomik Forumu Toplantısı yapıldı.
- 03 Mart:** Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Suudi Arabistan'ı ziyaret etti.
- 08 Mart:** Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev kapsamlı görüşmelerde bulunmak üzere Suudi Arabistan'ı ziyaret etti.
- 19-21 Mart:** Veliaht Prens Abdullah, Fransa'yı ziyaret etti.
- 22-23 Mart:** Veliaht Prens Abdullah Cezayir'de düzenlenen Arap liderleri zirvesine katıldı.
- 04 Nisan:** Suudi Arabistan'ın Er-Ras kentinde, güvenlik güçleriyle silahlı gruplar arasında çıkan çatışmada 8 kişi öldü.
- 25 Nisan:** Veliaht Prens Abdullah Teksas'ta ABD Başkanı Bush ile görüştü.
- 07 Mayıs:** Veliaht Prens Abdullah Mısır Devlet Başkanı Mübarek, Suriye Devlet Başkanı Esad, ve Ürdün Kralı Abdullah ile görüştü.
- 09-12 Mayıs:** Suud El-Faysal ülkesini temsilen Brezilya'da düzenlenen Arap-Latin Amerika Zirvesi'ne katıldı.
- 20 Haziran:** ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice Suudi Arabistan'ı ziyaret etti.
- 01 Ağustos:** Kral Fahd 83 yaşında öldü. Veliaht Prens Abdullah Kral oldu.
- 02 Ağustos:** Kral Fahd'ın cenazesi toprağa verildi.
- 18 Ağustos:** El-Kaide'nin Suudi Arabistan'daki lideri Salih Muhammed El-Awfi güvenlik güçleri tarafından öldürüldü.
- 18 Eylül:** Türkiye Başbakanı Tayyip Erdoğan, Kral Abdullah'a tebrik ziyaretinde bulundu.
- 09 Kasım:** BM Genel Sekreteri Kofi Annan Suudi Arabistan'ı ziyaret etti.

Mısır 2005

Zafer Yılmaz*

2005 yılı, Mısır iç politikası açısından Eylül ayındaki devlet başkanlığı seçimi ve ardından Kasım ayındaki parlamento seçimleri nedeniyle önem arz etmiştir. Dış politika açısından ise Mısır'ın İsrail-Filistin Sorunu'nun çözümünde, bizatihi üçüncü bir taraf olarak sorunun çözümüne katkı sağlaması,¹ Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkileri ve Putin'in Mısır ziyareti sonucu Rusya ile ilişkileri geliştirme çabaları gibi dış politika gelişmeleri nedeniyle 2005 yılı Mısır için önemli bir yıl olmuştur.

İktidar partisi Genel Sekreteri Saffet El-Şerif, 2 Ocak'ta devlet başkanlığı seçimi için parlamentonun Mayıs ayı içinde adayını belirleyebileceğini ve referandumun da Eylül ayı içinde yapılabileceğini açıklamıştır.² Bu açıklamaya rağmen seçimlerin demokratik bir şekilde yapılmasının önünde önemli engellerin varlığı söz konusu

Resmî Adı	Mısır Arap Cumhuriyeti
Başkent	Kahire
Yüzölçümü	1.001.450 km ²
Nüfus	77.505.756
GSMH	337,9 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Hüsnü Mubarek (1981-)
Dışişleri Bakanı	Ahmed Ebul Geyt
Türkiye Büyükelçisi	Muhammed El-Shazly
Askeri Harcamalar/GSMH	% 3,4
Asker Sayısı	450.000 (2002)
Etnik Yapı	
Hami	% 99
Diğer	% 1
Dini Yapı	
İslam	% 94 (Çoğunluğu Sünni)
Hristiyan	% 6 (Kopti ve diğerleri)
Petrol Üretimi	700.000 varil/gün
Petrol Tüketimi	566.000 varil/gün
İhracat	14,33 milyar dolar
İthalat	24,1 milyar dolar

* Araştırmacı Yazar

¹ Dennis Ross, "Egypt's new role", **Washington Post**, July 2, 2004.

² "The parliament nominates the President in May, referendum is in September", **Arabicnews**, January 3, 2005.

olmuştur. Mısır anayasasına göre, iktidar partisinin kontrolünde olan meclisin gösterdiği bir aday, referanduma gider ve halk bu adaya devlet başkanlığı için “hayır” ya da “evet” oyu verir. Mevcut siyasi yapıda iktidarın büyük çoğunluğu oluşturduğu mecliste başka bir adayın ortaya çıkması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Mısır’daki siyasi çevreler, muhalif partiler ve gruplar devlet başkanlığı seçimi yapılmadan önce anayasa değişikliğine gidilerek başka adayların da devlet başkanlığı seçimine katılabilmesi için düzenleme yapılmasını istemektedirler.³ Devlet başkanı Hüsnü Mübarek, çok adaylı devlet başkanlığı seçimi için yapılacak anayasa değişikliğinin ülkenin güvenliğine ve istikrarına zarar vereceği gerekçesiyle bu değişikliğe karşı çıkmaktadır. Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek’in görev süresinin beşinci kez uzatılması için referanduma gidileceği ve 23 yıldır iktidarda olan Mübarek’in özellikle oğlu Cemal Mübarek’i yerine geçireceği yönündeki iddialar, ülkedeki muhalefet partileri ve sivil toplum örgütlerinin tepkisini çeken bir başka husus olmuştur.⁴

31 Ocak’ta Mısır’da en önemli muhalif parti olan, Al-Ghad (Yarın) Partisi lideri Ayman Nur’un Mısır Yüksek Devlet Güvenlik Mahkemesinin kararıyla partisinin kuruluşundaki imzaların sahte olduğu ve belgelerde tahrifat yaptığı gerekçesiyle tutuklanması⁵ ve 45 gün süreyle tutuklu kalacağının açıklaması muhalefet açısından yapılacak seçimlerin zorlu geçeceğinin bir göstergesi olmuştur. Muhalif çevrelerin taleplerine paralel olarak 26 Şubat’ta Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek’in Eylül ayında yapılacak devlet başkanlığı seçimi öncesi anayasanın 76. maddesinde değişiklik yapılabileceğini ve böylelikle seçimin çok adaylı bir seçim haline dönüştürülebileceğini söylemesi muhalefet tarafından olumlu karşılanmıştır.⁶ Mübarek, yaptığı açıklamada bu değişiklikle ülkede eşitlik, demokrasi, özgürlük ve çoğulculuğun gelişeceğini belirtmiştir.⁷ Bu olumlu gelişmelere rağmen muhalefete yönelik baskılar çeşitli şekillerde devam etmiştir. 8 Mart’ta Mısırlı yetkililer muhalif Al-Ghad Partisi’nin çıkardığı gazetenin dağıtıl-

³ “Ortadoğu’da 2005 seçim yılı olacak”, *Zaman*, 3 Ocak 2005.

⁴ “Mubarek, yerine oğlunu hazırlıyor.”, *Milliyet*, 15 Mayıs 2005.

⁵ “Chronology”, *The Middle East Journal*, Summer 2005, Volume 59, No:3, s. 461

⁶ Peterson, Jennifer, “Painting the roses red, white and blue in Egypt”, *Washington Report on Middle East Affairs*, September/October, 2005, Volume: 24, Issue: 7, p. 38-39.

⁷ “A qualified welcome for Mubarek proposal”, *The New York Times*, February 28, 2005.

masını yasaklamışlardır. Buna karşın muhalefet açısından olumlu bir gelişme ise 12 Mart'ta siyasi yolsuzluk suçlamaları nedeniyle hapiste tutulan Al-Ghad Partisi lideri Ayman Nur'un kefaletle serbest bırakılması olmuştur.⁸

Nisan ayı, ülkede terör saldırılarının arttığı bir ay olmuştur. Mısır'ın başkenti Kahire'nin merkezinde 7 Nisan'da gerçekleştirilen bombalı saldırıda 4 kişi ölmüş, pek çok kişi de yaralanmıştır. Turistlerin ilgi gösterdiği El-Ezher Camii yakınlarındaki El-Muski sokağında gerçekleşen saldırıda yaralananlar arasında 10 Mısırlı, 2 Amerikalı, 2 Türk, 2 İtalyan, 2 Fransız ve 1 İngiliz bulunmaktaydı. Kahire'de 7 yıl aradan sonra turistlerin hedef alındığı saldırı sonrası⁹ Amerikan Hükûmeti Mısır'a gidecek vatandaşlarını dikkatli olmaları konusunda uyarmıştır. Aynı şekilde 30 Nisan'da Mısır'ın başkenti Kahire'de düzenlenen saldırıda 4'ü turist 7 kişi yaralanmıştır. İktidar ve muhalefet arasında gerilimin yaşandığı bir dönemde İslamcı iki ayrı örgütün kısa aralıklarla gerçekleştirdiği saldırılar ülkenin gündemini önemli ölçüde değiştirmiştir.

Seçime odaklanan Mısır'da terör saldırıları gündemi uzun süre meşgul etmemiş ve ülke, tekrar seçim tartışmalarına yönelmiştir. 10 Mayıs'ta 454 üyeli mecliste Müslüman Kardeşler Örgütü milletvekillerinin red oyuna karşın 405 üyenin olumlu oyu ile meclis tarafından kabul edilen anayasa değişikliği 25 Mayıs'ta referanduma sunulmuştur. Eylül ayında yapılacak devlet başkanlığı seçimlerinin çok adaylı olmasını öngören anayasanın 76. maddesinin değiştirilmesi teklifi daha önce Mısır Meclisi'nin iki kanadında da kabul edilmiş, yürürlüğe girmesi için halkoyuna sunulması kararlaştırılmıştı. Bu değişiklik muhalefet partileri de devlet başkanlığı seçimlerinde kendi adaylarını gösterebilme imkânına kavuşmuştur. Fakat bağımsız adaylar için adaylık şartları bu değişiklikte daha da zorlaştırılmıştır. Bu zorluğun ülkede 1954 yılından beri siyasi faaliyetleri yasaklı olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün devlet başkanlığı seçiminde bağımsız aday göstermesini engellemek için yapıldığı söylenebilir.¹⁰ Siyasi yasaklı olmasına rağmen Müslüman Kardeşler Örgütü propaganda amacıyla

⁸ "Egypt releases opposition leader on bail", *The New York Times*, March 13, 2005.

⁹ "Bomb kills tourists in Cairo street", *The Guardian*, April 8, 2005.

¹⁰ "Muslim Brotherhood finds voice at the ballot box despite Mubarek crack-down", *The Guardian*, November 24, 2005.

ülkede iktidar karşıtı gösteriler düzenlemektedir. Bu gösterilerde her defasında örgütün pek çok üyesi gözaltına alınmaktadır. Eylül ayındaki devlet başkanlığı seçimleri öncesi Müslüman Kardeşler Örgütü'ne yönelik gözaltılar Mayıs ayında da sürmüş ve 22 Mayıs'ta örgütün Kahire sorumlusu ve genel sekreteri Mahmud İzzet'in de aralarında bulunduğu 25 kişi gözaltına alınmıştır.¹¹ Bu gözaltı örgüt üzerindeki baskının seçimler yaklaştıkça artacağını bir göstergesi olmuştur.

Muhalefet partilerinin, özellikle Müslüman Kardeşler Örgütü'nün 2011'deki devlet başkanlığı seçimlerinde muhalefet partilerinin aday göstermesini zorlaştırdığı gerekçesiyle boykot ettiği 25 Mayıs'taki tarihi referandumdan hükûmetin istediği sonuç çıkmıştır. İçişleri Bakanlığı'nın açıkladığı sonuçlara göre, katılımın yüzde 54 olduğu ve halkın yüzde 83'ünün anayasa değişikliğine evet dediği referandumda hayır oylarının yüzde 17 olduğu belirtilmiştir.¹² Değişiklik ile Eylül ayında yapılacak devlet başkanlığı seçimlerine Hüsnü Mübarek'in yanı sıra diğer partilerin gösterecekleri adaylar da katılabilmektedir. Fakat bağımsız adayların seçime katılması ise zor görünmüştür. Bir bağımsız adayın seçime katılabilmesi için Halk Meclisi'nden 65, Şura Konseyi'nden 25 üyenin ve yerel meclislerden belli sayıda üyenin desteğini alması gerektiği için muhalefet partileri, yeni düzenlemenin tamamen göz boyama olduğunu, seçimlere bağımsız bir adayın katılabilmesi için Mübarek yanlısı milletvekillerinin desteğini alması gerektiğinden, bunun mümkün olmadığı belirtilmiştir. Haziran ayı da Mısır muhalefetine gerçekleştirdiği gösterilere sahne olmuştur. Al-Ghad Partisi liderine ise hakkındaki suçlamalar nedeni ile ülke dışına çıkış yasağı konulmuştur.

4 Temmuz'da Şura Meclisi kararıyla Mısır'daki tüm hükûmet yanlısı gazetelerin ve resmi haber ajansı Ortadoğu Haber Ajansı'nın (MENA) üst düzey yöneticileri değiştirilmiştir. Üst meclis olarak bilinen Şura Meclisi'nin görevden aldığı isimler arasında El-Ahram Gazetesi'nin de içinde bulunduğu El-Ahram Yayın Grubu yönetim kurulu başkanı İbrahim Nafie de bulunmaktaydı.¹³ Bu değişikliğin yöneticilerin gençleştirilmesi amacıyla yapıldığı belirtilmiştir. Muhalefet lideri Ayman Nur'un 6 Temmuz'da yapılması gereken mahkemesinin 25

¹¹ "Müslüman Kardeşler Örgütü'ne büyük gözaltı.", **Zaman**, 23 Mayıs 2005.

¹² "Egypt claims 83 % yes vote for change", **The Guardian**, May 27, 2005.

¹³ "Mısır'da hükûmet yanlısı gazetelerin yöneticileri değiştirildi.", **Zaman**, 5 Temmuz 2005.

Eylül tarihine ertelenmesiyle Ayman Nur'un Eylül ayındaki devlet başkanlığı seçimlerine katılmasının önü açılmıştır.

Mısır başkanlık seçimi komisyonu 25 Temmuz'da devlet başkanlığı seçim tarihini 7 Eylül 2005 ve adaylık başvuru tarihlerini de 29 Temmuz-14 Ağustos olarak açıklamıştır. Ayrıca komisyon seçim kampanyalarının da 17 Ağustos'ta başlayıp 4 Eylül'de sona ereceğini belirtmiştir. Buna göre adaylardan hiçbiri seçilmek için yeterli oy alamazsa en çok oy alan iki aday 17 Eylül'de tekrar ikinci tur seçimine gidecekti.

Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, ülkede uzun süredir merakla beklenen kararını 28 Temmuz'da açıklamış ve beşinci kez devlet başkanlığı için aday olduğunu duyurmuştur. Mübarek, doğduğu kent Sibin El-Kum'da 28 Temmuz'da "Yeni dönem için halkın güvenini ve desteğini almaya çalışacağım." şeklinde bir açıklama yapmıştır. 1981 yılından beri ülkeyi yöneten Mübarek, 7 Eylül'deki seçimlerin en güçlü adayı olarak gösterilmiştir.¹⁴ 7 Ağustos'ta toplanan seçim komisyonu, Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in yanı sıra 9 kişinin adaylık başvurularını kabul etmiştir. Adaylar arasında Mısır'ın en eski muhalefet partisi Wafd'dan Numan Goma ile Al-Ghad Partisi lideri Ayman Nur, Mübarek'e karşı kayda değer rakipler olarak görülmüştür. Mübarek, ilk kez bu seçimde rakiplerle karşılaşmıştır.¹⁵ Bir adayın ilk turda seçimi kazanabilmesi için oyların % 50'sinden fazlasını alması gerektiği seçimde, hiçbir aday bunu başaramadığında en çok oy alan iki aday 2. turda yarışır ve bu turda en çok oyu alan aday devlet başkanı olur. Fakat Hüsnü Mübarek'in ilk turda seçimi kazanmasına kesin gözüyle bakılmıştır.¹⁶ Uluslararası gözlemcilerin katılmasına izin verilmeyen seçimin hemen ardından, 2005 Kasım ayında parlamento seçimleri yapılmıştır. Çıkarılan yasaya göre bir partinin 2011 başkanlık seçimlerinde aday gösterebilmesi için Halk Meclisi ve Şura Meclisleri'nde en az yüzde 5'lik sandalyeye sahip olması gerekiyordu. İşte bu madde devlet başkanlığı seçimlerinden ziyade parlamento seçimlerinin önemi daha da arttırmıştır.

¹⁴ "Mubarek starts bid for 5th term like a Western politician", *The New York Times*, July 29, 2005.

¹⁵ "Panel clears 9 candidates to run against Mubarek in Egypt", *The New York Times*, August 12, 2005.

¹⁶ "Egypt holds a multiple-choice vote but the answer is Mubarek", *The Guardian*, September 8, 2005.

Mısır'da çok adaylı ilk devlet başkanlığı seçimi 7 Eylül 2005 günü yapıldı. Açıklanan sonuçlara göre Mübarek yüzde 88,6, Ayman Nur yüzde 7,3, diğer aday Wafd Partisi lideri Numan Goma da yüzde 2,8 oranında oy almıştır. Yüzde 23 olarak açıklanan katılım oranının bile muhalif gruplar tarafından abartılı bulunduğu seçimlerin sonuçlarından iktidar dışında hiçbir grup ya da parti hoşnut kalmamış ve genel kanı, seçimlerin adil olmadığı yönünde olmuştur.¹⁷ Seçimin tarafsız gözlemcilere kapalı olması, muhalif grup temsilcilerinin seçim sandıklarında aktif olarak görev yapamaması, hükûmetin devlet dairelerinde çalışanları oy kullanmaları için organize etmesi, oy kullananların polis ve istihbarat güçlerinden çekinerek Mübarek lehine görüş bildirmesi ve katılım oranının çok düşük olması seçimlerin adil geçmediğinin göstergeleri arasında sıralanmıştır. Bu olumsuzluklara rağmen, Mübarek dışında başka adayların seçimlerde yarışması Mısır demokrasisi için en önemli kazanım olarak değerlendirilmiştir.¹⁸

Ekim ayında Mısır açısından yaşanan önemli bir gelişme Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Başkanı Muhammed El-Baradei'nin 2005 Nobel Barış Ödülü'nü alması olmuştur. Nükleer enerjinin askerî amaçlı kullanılmaması ve barışçıl nükleer çalışmalar konusundaki çabaları sebebiyle ödüle layık görülen Baradei'nin başarısı, IAEA'nın yanı sıra memleketi Mısır'da da sevince yol açmıştır.¹⁹

Devlet başkanlığı seçimlerinde umduğunu bulamayan muhalefet partileri, 7 Kasım'da başlayıp 9 Aralık'ta sona eren genel seçimlere daha ciddi bir şekilde hazırlanmıştır. Genel seçimlerden önceki mevcut durumda meclis çoğunluğu iktidardaki Ulusal Demokrat Parti'nin (NDP) elinde bulunmaktaydı. Mısır'da uluslararası gözlemcilere kapalı Halk Meclisi seçimlerinin 7 Kasım – 9 Aralık 2005 tarihleri arasında üç aşamada yapılacağı belirtilmiştir. Özellikle ülkede yasaklı olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün bağımsız adaylarla girerek milletvekili sayısını arttırmayı hedeflediği seçimlere Wafd, Tegammu ve Nasırcı partiler Değişim İçin Birleşik Ulusal Cephe (UNFC) çatısı altında,²⁰ Ayman Nur liderliğindeki Al-Ghad Partisi ise tek başına katılmıştır. Her seçim bölgesinin 2 sandalye çıkardığı seçimlerde iktidar-

¹⁷ "Mubarak wins with 88 % of vote", *The Guardian*, September 10, 2005.

¹⁸ Cumali Önal, "Mısır'da gündem Kasım seçimleri", *Zaman*, 11 Eylül 2005.

¹⁹ "Nobel barış ödülü Amerikan yönetiminin istemediği Mısırlının", *Zaman*, 8 Ekim 2005.

²⁰ "Rejimi zorlayan örgüt", *Cumhuriyet*, 27 Kasım 2005.

daki NDP tüm bölgelerde aday gösterirken, UNFC 395 bölgede, Müslüman Kardeşler Örgütü ise 150 bölgede aday göstermiştir.²¹ Seçimlerde özellikle Müslüman Kardeşler Örgütü'nün kazandığı sandalye sayısı merakla takip edilmiştir. 5400 adayın 222 seçim bölgesinde 444 sandalye için yarışacağı seçimin ilk turu sürpriz bir gelişmeyle başlamıştır. Mısır'da Eylül ayında yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde Mübarek'in karşısında aday olarak yüzde 8 oranında oy alan Ayman Nur, 9 Kasım'da yapılan parlamento seçimlerinin ilk turunda yeterli oyu alamamış ve parlamentoya yeniden seçilme hakkını kaybetmiştir.²² Mısır'da 9 Kasım günü yapılan genel seçimlerin ilk aşamasında, sandalyelerin büyük bölümünü iktidardaki Ulusal Demokratik Parti (NDP) kazanarak 112 sandalye elde etmiştir. Yeni Wafd Partisi (NWP) 2 sandalye kazanırken, İlerici Ulusal Birlik Partisi (PNUP) 2 sandalye ve Yarın Partisi (TP) 1 sandalye kazanmıştır. Bağımsızlar ise 34'ü Müslüman Kardeşler Örgütü'nün olmak üzere 47 sandalye kazanmıştır. İkinci turdaki seçimlerde NDP 90 sandalye kazanırken, bağımsızlar 42'si Müslüman Kardeşler Örgütü olmak üzere 46 sandalye, NWP ise 2 sandalye kazanmıştır. Üçüncü turda ise NDP 109 sandalye kazanırken NWP 1 sandalye Müslüman Kardeşler Örgütü de 12 sandalye kazanmıştır. Böylece seçimin kesinleşmemiş sonuçlarına göre iktidardaki Ulusal Demokratik Parti (NDP) 311 milletvekili ile çoğunluğu sağlamıştır. Buna göre NDP parlamentoda sandalyelerin % 68,5'ini kazanarak iktidardaki güçlü konumunu sürdürmüştür. Seçime bağımsız adaylarla giren yasaklı Müslüman Kardeşler Örgütü ise 88 milletvekili ile parlamentonun % 19,4'ünü elde etmiştir. Böylece diğer 24 bağımsız adayla birlikte meclisin yaklaşık % 24'ü bağımsız adaylardan oluşmuştur. Bu sonuçlar Mısır'da Müslüman Kardeşler Örgütü'nün yasal bir statüsü olmasa da ülkenin siyasal yaşamında hissedilir bir güce eriştiğini, iktidardaki NDP'nin ise halkın değişim isteklerine, yapılan reformlara rağmen yeterince cevap veremediğini göstermiştir. Yeni bir söylem, halkın içinde bulunduğu yoksulluk, yolsuzluk ve işsizlik gibi problemler konusunda kendilerine değişiklik vaat eden Müslüman Kardeşler Örgütü'nün yükselişindeki en önemli neden olarak görülmüştür.²³

²¹ "Not yet a democracy", *Economist*, October 2005, Volume 377, Issue 8456, p. 54-54.

²² "A political rival of Mubarak loses his seat in parliament", *The Guardian*, November 11, 2005.

²³ Sami Kohen, "Mısır değişime oy verdi", *Milliyet*, 3 Aralık 2005.

Yapılan genel seçimler sonrasında 5 Aralık'ta hakkındaki yolsuzluk iddiaları nedeniyle gözaltına alınan Mısır'ın önde gelen muhalif liderlerinden Ayman Nur, beş yıl hapis cezasına çarptırılırken,²⁴ Amerikan yönetimi karara tepki göstermiştir. Yapılan açıklamada Nur'un mahkûmiyetinin Mısır'ın demokratik reformlara bağlılığı konusunda şüphelerin doğmasına sebep olduğu, kararın ülkedeki demokrasinin gelişimi açısından olumsuz etkiler doğuracağı belirtilmiştir. Nur, lideri olduğu Al Ghad Partisi'nin kuruluşu sırasında yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle bir yıldır belli aralıklarla yargılanmaktaydı.²⁵

13 Aralık'ta görevine başlayan yeni parlamentoda hükûmeti kurma görevi devlet başkanı Hüsnü Mübarek tarafından 27 Aralık tarihinde Ahmet Nazif'e verilmiştir. 31 Aralık tarihinde de Ahmet Nazif, yeni hükûmet kurarak görevine başlamıştır. Böylece iç politika-da hareketli bir yıl, iktidar partisi ve devlet başkanı açısından başarılı bir şekilde sona ermiştir.

Mısır'ın dış politikasında 2005 yılı boyunca önemli gelişmeler yaşanmıştır. 8 Şubat'ta Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek'in ev sahipliği ve arabuluculuğu²⁶ ile Mısır'ın Şarm el-Şeyh kentinde yapılan İsrail-Filistin görüşmelerinde taraflar arasında ateşkes antlaşması kabul edilmiştir.²⁷ Buna göre İsrail hapisteki 500 Filistinliyi serbest bırakacak, intihar bombacılarının evlerini yıkmayı durduracak, Gazze-Mısır sınırı Filistinlilere açılacak, Filistin yönetimi muhalif grupları ateşkese uymaları konusunda ikna edecek ve İsrail Batı Şeria'daki 5 kasabayı Filistinlilere verecekti²⁸. Mısır'ın bu görüşmelerdeki rolü, taraflar arasındaki barış görüşmelerinde arabuluculuk yapmasının yanı sıra taraflar arasında varılan uzlaşmaya yapabileceği katkıları ortaya koyması açısından önemli olmuştur. Bu katkıların; İsrail'in Ağustos ayında Gazze'den çekilmesi sonucu Mısır-Gazze sınır bölgesinde oluşabilecek otorite ve güvenlik boşluğunu Mısır yönetiminin gidermeye çalışması ve Filistin güvenlik güçlerinin eğitimi ve moder-

²⁴ "Testing Egypt, Mubarek rival is sent to jail", *The Guardian*, December 25, 2005.

²⁵ "ABD Nur'un serbest bırakılmasını istedi", *Zaman*, 26 Aralık 2005.

²⁶ Omer Muhammed "Egypt hosts Sharon-Abbas summit", *Washington Report on Middle East Affairs*, April, 2005, Volume 24, Issue 3, p. 20-22.

²⁷ "Urging New Path, Sharon and Abbas Declare Truce", *The New York Times*, February 9, 2005.

²⁸ "Sharon and Abbas agree ceasefire", *The Guardian*, February 8, 2005.

nizasyonu konusunda Filistin yönetimine katkı sağlaması şeklinde olduğu değerlendirilmiştir.²⁹

Şubat ayının son günlerinde Mısır Hükûmeti'nin aldığı bir karar Mısır-İsrail ilişkilerinde önemli bir noktaya gelinmesini sağlamıştır. Mısır Hükûmeti Sudan Büyükelçisi olan ve daha önce 1979 Camp David Antlaşmaları'nı müteakip Tel Aviv Büyükelçisi olarak İsrail'de görev yapan Muhammed Asım İbrahim'i İsrail Büyükelçisi olarak atamıştır. Mısır Tel Aviv Büyükelçisi'ni 2000 yılının Kasım ayında İsrail'in Filistinli direnişçilere karşı uyguladığı şiddet politikası sonucu geri çağırmıştı. Uzun bir aradan sonra İsrail'e büyükelçi ataması Filistin-İsrail barış görüşmelerinde Mısır'ın çözüme katkısının ve taraflara desteğinin artacağına bir işareti olmuştur. Mısır'ın İsrail'e Şubat ayında atadığı büyükelçi, 17 Mart'ta İsrail Cumhurbaşkanı'na güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır.³⁰

17 Mart tarihinde Kahire'nin ev sahipliğinde Filistin yönetimi lideri Mahmud Abbas ve 13 Filistinli grup arasında yapılan görüşmelerin sonucunda İsrail ile Filistin arasında varılan ateşkes antlaşmasına tarafların sadık kalması amacıyla Kahire Deklarasyonu imzalanmıştır. Deklarasyonda taraflar İsrail'e karşı Filistinlilerin haklarını koruyacaklarını, Kudüs merkezli tam bağımsız Filistin Devleti kuruluncaya kadar mücadeleye devam edeceklerini mülteci durumuna düşmüş Filistinlilerin evlerine dönmeleri için mücadele edeceklerini belirtmişlerdir.³¹ Mısır bu görüşmelere ev sahipliği yapmanın yanında tarafların uzlaşmaya varması yönünde de önemli katkılarda bulunmuştur.

12 Nisan'da, İsrail'in Gazze'den çekilmesi öncesinde İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ile yaptığı görüşmede Gazze'den çekilme sonrasında Mısır'ın, Gazze'nin güvenliğini sağlama konusunda katkılarının önemli olacağını, ayrıca Mısır'ın çekilme sonrasında bölgenin iç işlerinin düzenlenmesi konusunda da Filistin yönetimine yardımcı bulunabileceğini belirtmiştir.³²

Filistinli yetkililerle ve barış görüşmelerine karşı olan Filistinli gruplarla görüşmeler yapmak, İsrail'in çekilmesi sonucu bölgede olu-

²⁹ "Preparing to move in", **Al Ahram Weekly**, Issue No: 728, 3-9 February 2005.

³⁰ "New Egypt envoy arrives in İsrail", **BBC**, March 17, 2005.

³¹ "The calm before the storm", **Al Ahram Weekly**, Issue No: 735, 24-30 March 2005.

³² "Israel asks Egypt for Gaza help", **BBC**, April 12, 2005.

şabilecek muhtemel sorunların çözümüne katkıda bulunmak ve 17 Mart 2005 tarihli Kahire Deklarasyonu'nun uygulamasını izlemek üzere 23 Mayıs'ta üst düzey bir Mısır delegasyonu Gazze Bölgesi'ne gitmiştir. Bu ziyaretle Filistinli yetkililerle Hamas gibi İsrail'le ateşkesi kabul etmeyen grupları uzlaştırmaya çalışmak için bu gruplarla görüşmelerde bulunmak amaçlanmıştır.³³ Yapılan görüşmelerde taraflar yapılan anlaşmalara bağlı kalacaklarını belirtmişlerdir. Bu heyet yıl sonuna kadar bölgede kalarak İsrail ve Filistinli yetkililerle görüşmelerini sürdürmüştür.

Mısır'ın İsrail büyükelçisi Muhammed Asım İbrahim Mayıs ayında Jarusalem Post gazetesine verdiği demeçte Mısır'ın Gazze'nin polis gücü konumunda olmadığını, burada güvenliği sağlamanın İsraili yetkililerin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Bölgede kendilerinin aldığı sorumluluk oranında askerî güç bulunduramayacaklarını belirten büyükelçi, bölgedeki kaçakçılığın önüne geçebilmek için daha çok güç bulundurmaları gerektiğini belirtmiştir.³⁴ Aynı tarihte Mısırlı yetkililer ile İsraili yetkililer, yaptıkları görüşmede İsrail'in Ağustos ayı içinde Gazze'den çekilmesi sonucu Mısır-Gazze sınır bölgesinin güvenliğinin nasıl sağlanacağı konusunda nihai anlaşmaya varmışlardır. İsraili yetkililer sınır bölgesine Mısır sınır güvenlik muhafızlarının yerleştirilmesini kabul etmiştir. Bu durum, tampon bölge olması nedeniyle silahsız bir bölge kapsamına alınan Sina Bölgesi'nin, 1979 Mısır-İsrail anlaşmasının bir maddesinin değiştirilerek bölgeye Mısır askerî sokulmasını gerektirdiğinden ayrı bir öneme sahip olmuştur.³⁵

Temmuz ayı Mısır hükûmetinin İsrail'in Gazze'den çekilme planında bir aksama olmaması için gayret gösterdiği ve hem İsraili hem de Filistinli yetkililerle diplomatik görüşmeler yaptığı bir ay olmuştur. 18 Temmuz'da Mısır güvenlik delegasyonu Filistinli yetkililerle bir araya gelerek İsrail'in çekilme planını görüşmüştür. Bu toplantıya Filistin hükûmetiyle aralarında anlaşmazlık bulunan muhalif Filistinli gruplar katılmıştır. Mısır yönetimi tarafları, aralarındaki çatışmaların İsrail'in Gazze'den çekilme planını olumsuz yönde etkileyeceği konusunda uyarmıştır. Varılan ateşkesin devamı konusunda

³³ "Egyptian security delegation arrives in Gaza", *Arabicnews*, May 24, 2005.

³⁴ "Egypt will not police Gaza", *Jarusalem Post*, May 31, 2005.

³⁵ "Agreement for deployment of Egyptian forces at Gaza-Israel border", *Arabicnews*, June 16, 2005.

tarafaların iyi niyetinin önemli olduğunu belirtmiştir. Mısır'ın aynı şekilde İsraili yetkililerle de görüşmeleri devam etmiştir. Ağustos ayında İsrail ile Mısır yetkili makamları Gazze Şeridi'nin boşaltılması ile ortaya çıkacak güvenlik sorunlarını görüşmüşlerdir. Varılan prensip anlaşmasında en önemli konu Mısır ile Gazze Şeridi arasındaki Filadelfi Yolunun (Philadelphia Route) güvenliğinin sağlanması olmuştur. İsraili yetkililer, bölgeden yapılan silah kaçakçılığının önlenmesi-nin en önemli konu olduğunu belirtmişlerdir.

15 Ağustos tarihinde Gazze'de, Mısır için kritik bir süreç başlamıştır. İsrail üç hafta kadar süreceğini duyurduğu Gazze'den çekilme işlemini 15 Ağustos'tan itibaren uygulamaya koymuştur.³⁶ İsrail açısından olduğu kadar Mısır için de kritik bir adım teşkil eden çekilme, Kahire'de bir yandan dikkatle izlenirken diğer yandan büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Çekilmenin ağırlıklı olarak Mısır'ın Ortadoğu'daki rolünü pekiştireceğini iddia edenler olduğu gibi, Mısır ile Filistinli grupları karşı karşıya getireceğini söyleyenler de olmuştur. İsrail'in Gazze'den çekilmesinde kilit bir rol oynayan Mısır, özellikle güvenlik konusunda İsrail'e önemli güvenceler vermiştir. Bu güvencelerin başında Gazze'ye silah sevkiyatının engellenmesi gelmiştir.³⁷ Filistin'deki direnişçilerin en büyük silah tedariki Gazze ve Mısır arasındaki 13 kilometrelik Filadelfi Yolunun altındaki tünellerden sağlanmaktaydı. Uzmanlar, Mısır'ın silah sevkiyatını önleme konusunda başarı sağlayabileceğini; ancak bu durumda Filistinli gruplar Hamas ve İslami Cihad'la karşı karşıya kalabileceğini vurgulamışlardır. İsrail'le varılan anlaşmaya göre Mısır, hem Gazze'de güvenliği sağlayacak olan 5 bin kişilik Filistin polisine eğitim verecek, hem de muhtemel sızmaları önlemek için sınıra 750 kişilik bir polis gücü konuşlandıracaktı.

İsrail'le yapılan anlaşma gereği Mısır'lı sınır kontrol görevlileri sınır kontrolü için 10 Ağustos'ta Gazze bölgesine yerleşmeye başlamışlardır. İsrail parlamentosu, sınır bölgesine 750 Mısır askerinin yerleştirilmesini öngören anlaşmayı 31 Ağustos'ta onaylamıştır. Böylece daha önce İsrail askerlerinin kontrol ettiği 14 kilometrelik Filadelfi yolu Mısır güvenlik güçlerinin kontrolüne verilmiştir.³⁸ 11 Eylül tari-

³⁶ "Start of withdrawal", **The Guardian**, August 15, 2005.

³⁷ "Egyptians are hopeful and somewhat nervous", **The Guardian**, August 18, 2005.

³⁸ "Israel approves Egypt deployment", **BBC**, August 31, 2005.

hinde Mısır güvenlik güçleri sınırın güvenliğini sağlamaya tam anlamıyla başlamışlardır. 26 Ekim tarihinde İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom'u kabul eden Mübarek, Gazze'deki havaalanı ve limanlardaki kontrol noktalarının açılmasının barış sürecini geliştireceğini belirtmiştir.

Bush yönetiminin öncelikli dış politika hedeflerinden biri olan Ortadoğu'nun demokratik bir yapıya kavuşması, bölge kaynaklı terör faaliyetlerinin sona erdirilmesi için bir yol olarak görülmüştür. Irak'ta savaşın sebebi olarak gösterilen nükleer silahların, işgalden sonra ülkede bulunamaması, Irak savaşının nedeni olarak gösterilen bu argümanı çürütmüş, bunun yerine bölge ülkelerinin demokratikleştirilmesi argümanının geliştirilmesine sebep olmuştur. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanı'nın Mısır ziyareti sırasında söylediği gibi bölge ülkelerinde istikrar sağlanması uğruna demokratik rejimlerin kurulmaması fundamentalistlere ve diktatörlere ortam sağlamaktadır³⁹. Bu bağlamda Ortadoğu'da Mısır gibi Washington'un müttefikli devletlere demokratikleşme yönünde sağlanan destek bu yönde algılanabilir.⁴⁰ Son yıllarda Mısır'da, iktidarı eleştiren muhalif gazetelerin çıkması, televizyon istasyonlarının kurulması gibi muhalefete imkân tanıyan gelişmelerin yaşanması ve yasalarda muhalefet lehine yapılan düzenlemeler, Washington'un bölgeyi demokratikleştirme politikasının sonuçları arasında sayılabilir.⁴¹ ABD dış politikası açısından bölgede nükleer bir güç olma çabası içindeki İran, bu güce sahip olması durumunda Washington'un bölgede önemli bir müttefikli olan Mısır'ın önemli bölgesel güç olma konumunu ortadan kaldıracaktır. ABD'nin bölgedeki politikasına paralel olarak nükleer silaha sahip olmayan Mısır nükleer silahların yayılmasını önleme anlaşmasının önemli bir savunucusudur.⁴² Ayrıca Mısır yönünden bakıldığında ülkedeki Müslüman Kardeşler Örgütü'nün en önemli destekçisi olan İran, en önemli tehdit olarak görülmektedir. Mısır ile İsrail arasında 1979 da imzalanan anlaşmalar ve İran devrimi bu tehdidi daha da arttırmıştır. Bölge-

³⁹ Daniel Consolatore "Living with Democracy in Egypt", *The Humanist*, November-December 2005, p. 7-10.

⁴⁰ "Lessons from Egypt", *Economist*, October 2005, Volume: 376, Issue 8443, p.13-14.

⁴¹ "Oweiss Ibrahim M., "Egyptian example shows need for home grown democratization in the Middle East", *Washington Report on Middle East Affairs*, April 2005, Volume 24, Issue 3, p. 34-34.

⁴² Kathleen J. McInnis, "Extended deterrence: The U.S. Credibility gap in the Middle East", *The Washington Quarterly*, Summer 2005, p. 169-186.

deki güç dengesi açısından her iki ülkenin birbirine ihtiyacı olduğu aşikârdır. Mayıs ayında Mısır Başbakanı Ahmet Nazif'in Washington ziyaretinde ABD Başkanı Bush, Mısır'ın devlet başkanlığı seçimi ile ilgili yapacağı değişikliğe tam destek verdiğini belirtmiştir.⁴³ Washington yönetiminin demokrasi ve özgürlük isteklerine Ahmet Nazif, yapılan değişiklikleri ve düzenlemeleri göstererek cevap vermiştir. Gezisinin amacının ABD ile ilişkilerin her alanda daha da geliştirilmesi olduğunu belirten Nazif⁴⁴, Eylül ayında yapılacak devlet başkanlığı seçimlerinin özgür ve adil olacağını taahhüt etmiştir. 2004 yılında ABD'nin ortaya attığı ve başta Mısır ile Suudi Arabistan olmak üzere tüm bölge ülkelerinde demokrasi ve reform hareketlerinin desteklenmesini öngören Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi, Mısır'da demokratikleşme yönünde önemli bir etki meydana getirmiştir. Ülkede ilk radikal adım devlet başkanlığı seçimlerinin çok adaylı yapılmasını öngören kanun değişikliğiyle atılmıştır.⁴⁵

20 Haziran'da Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın Mısır'a yaptığı ziyaret ülkede yapılacak başkanlık seçimi öncesi muhalefete destek anlamında hükûmete bir uyarı gibi yorumlanabilir. Rice ülkedeki en büyük muhalefetin yasaklı olması, diğer muhalefet partilerinin önüne ise çeşitli şekillerde engeller konulmasının demokrasi açısından kabul edilemez olduğunu belirtmiştir.⁴⁶ Mısır'ın Amerikan yönetiminin bölgedeki en yakın müttefiki olduğunu belirten Rice siyasi tutukluların serbest bırakılmasını, yapılacak dürüst seçimlerle demokrasinin daha da güçlendirmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷ Muhalif partilerin yetkilileriyle de görüşen Rice, Mısır'ı çeşitli vesilelerle ziyaret eden Amerikalı yetkililer gibi verdiği mesajlarda muhalefete karşı yapılan uygulamaları eleştirmiştir. Bu açıklamalara rağmen Müslüman Kardeşler Örgütü Rice'ın açıklamalarını Mısır içişlerine müdahale olarak değerlendirmiştir.

ABD'nin öncülüğünde yürütülen Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi'nin 11-12 Kasım'da Bahreyn'de yapılan toplantı-

⁴³ "Egypt says Bush backs poll reforms", **The Guardian**, May 19, 2005.

⁴⁴ "A talk with Egypt's Prime Minister", **Business Week Online**, May 17, 2005.

⁴⁵ "Mısır'da muhalefetin en önemli sorunu 24 yıllık olağanüstü hal", **Zaman**, 22 Mayıs 2005.

⁴⁶ "Democracy yet to dawn", **The Guardian**, June 22, 2005.

⁴⁷ "Rice urges Egyptian and Saudis to Democratize," **The New York Times**, June 21, 2005.

sı nihai bildiri yayınlanamadan sona ermiştir. Projenin mali finansmanını sağlayacak olan 100 milyon dolar bütçeli “Gelecek Fonu” ile katılımcı ülkelerin demokratik gelişimini izleyecek 50 milyon dolar bütçeli “Demokrasi Vakfı’nın” kurulması kararının alındığı toplantıda nihai bildiri Mısır tarafından kabul edilmemiştir. Mısır, “Demokrasi Vakfı’ndan” yararlanacak sivil toplum örgütlerinin niteliklerinin belirlenmesi konusunda vakıf tüzüğünde daha net ifadelerin yer almasını talep ettiğinden nihai belgeye konan, “Demokratik uygulamaların genişletilmesi, siyaset ve kamu hayatına katılımın genişletilmesi ve sivil toplum kuruluşlarının da yer aldığı, sivil toplumun desteklenmesi” ifadelerine karşı çıkmıştır. Ülkedeki muhalif grupların yükselmelerinden endişe duyan ve bu cümlelerin “Sadece devletin tanıdığı sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi” şeklinde düzeltilmesini isteyen Kahire, bu mümkün olmayınca nihai bildiri yayınlanmasına engel olmuştur.⁴⁸

2005 yılı Rusya ile Mısır ilişkilerinin geliştirilmesi açısından da önem arz etmiştir. Rusya’nın Mısır başta olmak üzere bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme isteği ve bu amaçla gerçekleşen Putin’in Mısır ziyareti önemli bir gelişme olmuştur. 26 Nisan’da Rusya Devlet Başkanı’nın Mısır, İsrail ve Filistin’e yaptığı ziyaret, Ortadoğu Barış Süreci açısından da önem taşımıştır. Bu şekilde Rusya’dan Mısır’a 40 yıldan beri devlet başkanı düzeyinde ilk ziyaret gerçekleşmiştir.⁴⁹ Bununla Putin, Ortadoğu’da Arap devletleriyle olan ilişkileri düzeltmeyi amaçlamıştır. Bilindiği gibi soğuk savaş döneminde, o zamanki adıyla Sovyetler Birliği, Arap Devletleri’nin İsrail karşısında en büyük müttefikiydi. Fakat 1970’li yılların sonuna doğru bu ilişkiler bozulmaya başladı. Özellikle Mısır’ın İsrail’le 1979 Antlaşmalarını imzalaması ile bu müttefiklik ilişkisi bozuldu. İşte Rus yönetimi Ortadoğu’daki konumunu bu ziyaretle güçlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca Putin, 2000 yılında göreve başlamasından sonra ilk kez Ortadoğu turuna çıkmıştır. İsrail’e de kuruluşundan beri Rus yetkililerce yapılan ilk ziyaret olması Rusya yönetiminin İsrail- Filistin sorunun çözümüne yönelik çabalarda yer almak istediğini göstermiştir. Bu ziyaretinde Putin barış sürecine ilişkin yol haritasını destekleyen Ortadoğu Dörtlüsü’nden biri olarak⁵⁰ Ortadoğu Barış Sürecine ilişkin ülkesinde bu yılın sonunda uluslararası bir konferans yapılmasını önermiştir. Bu öneri İsrail

⁴⁸ “Nihai bildiri Mısır’ın sivil toplum endişesine takıldı”, **Zaman**, 13 Kasım 2005.

⁴⁹ “Putin kicks off Middle East tour”, **BBC**, April 26, 2005.

⁵⁰ Ortadoğu dörtlüsü ABD, Rusya, BM ve Avrupa Birliğinden oluşmaktadır.

tarafından hemen reddedilmiştir.⁵¹ Putin'in bu ziyaretinden sonra 18-20 Ekim tarihlerinde Mısırlı üst düzey yetkililer bölge ile ilgili görüşmelerde bulunmak üzere Rusya'ya gitmiştir. Rusya ile Mısır arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlayan bu görüşmelerde de Rusya Ortadoğu Barış Süreci'ne ilişkin uluslararası konferans teklifini yinelemiştir.

Afrika ülkeleri ile ilişkilerini Afrika Birliği (African Union-AU) çatısı altında geliştiren Mısır, bu birlikte önemli roller üstlenmektedir. 30-31 Ocak 2005 tarihlerinde Nijerya'da yapılan toplantıya katılan Hüsnü Mübarek, Afrika Kıtası'nda Mısır'ın rolünü güçlendirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeliği için Afrika kıtasından Mısır'ın desteklenmesini birlik üyesi ülkelere istemiştir. Afrika'nın Gelişimi için Yeni Ortaklık (New Partnership for African Development-NEPAD) programının kurucu 5 üyesinden biri olan Mısır, Afrikalı devletlerin uluslararası toplumla ilişkilerini geliştirmesine destek olmaktadır. Ayrıca Afrika ülkeleri arasında kurulan Ortak Pazar olan COMESA (Common Market for Eastern and Southern African Countries)'ya 1998'de tam üye olan Mısır hem Afrika Birliği'nin organları vasıtasıyla hem de kendi kurduğu fonlarla Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilerek ülkeler arasındaki iş birliğinin artırılmasını ve böylece kıtada istikrar ortamının sağlanmasını amaçlamaktadır.⁵² Mısır, dış politikası ve ulusal güvenliği açısından Afrika kıtasını önemli bir alan olarak görmektedir. Nisan ayında Sharm El-Şeyh'de yapılan NEPAD toplantısında kıtada süren çatışmaların kıtanın fakirliğinde ve az gelişmişliğinde en önemli neden olduğu vurgulanmıştır.⁵³ Bu durumun çözümünün ülkeler arasındaki ilişkilerin her alanda güçlendirilmesi olduğu belirtilmiştir.

Mısır'ın ilişkilerini geliştirmeyi amaçladığı bir başka örgüt de Merkezi Kahire'de bulunan Arap Birliği (The League of Arab States) örgütüdür. Örgüt, çoğunluğu Arapça konuşan ülkeler arasında iş birliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Başkanlığını Mısırlı diplomat Amr Musa'nın yaptığı birlik, Mart ayında Cezayir'de yapılan zirve toplantısında İsrail'in 1967 sınırlarına çekilmesi ile Arap ülkeleriyle

⁵¹ "Israel opposes Putin peace conference plan", *The Guardian*, April 28, 2005.

⁵² İbrahim Nafie, "Continental shifts", *Al Ahram Weekly*, 27 January-2 February 2005, Issue No: 727.

⁵³ Ghamal Nkrumah "Africa on to move", *Al Ahram Weekly*, 21-27 April 2005, Issue No: 739.

ilişkilerinin normalleşeceği belirtilmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde yapılacak yeni düzenleme ile daimi üyelik için Afrika kıtasından Mısır'ın adaylığı üzerinde anlaşılmıştır.⁵⁴

Irak'a büyükelçi atayan ilk Arap devleti olan Mısır'ın Irak büyükelçisi İhab El-Şerif, korumaları olmadan dışarı çıktığı Bağdat'ta 2 Temmuz günü direnişçiler tarafından kaçırılmıştır.⁵⁵ Büyükelçi El-Şerif'in, El-Camia semtinde gazete almak için aracından indiği sırada silahlı 8 kişi tarafından kaçırıldığı belirtilmiştir. Belçika'da yapılan Irak'a yardım konferansı sırasında Mısır, ABD işgali altındaki Irak'a büyükelçi tayin edecek ilk Arap ülkesi olacağını duyurmuş, atanan büyükelçi, 1 Haziran 'da ülkedeki görevine başlamıştı. Arap dünyasının en kalabalık ülkesi olan Mısır, izlediği politikalarla Arap ülkeleri üzerinde etkili olabilmektedir.⁵⁶ El-Kaide örgütünün Irak'taki kolu olan Abu Musab al-Zarqawi 5 Temmuz 2005 tarihinde kaçırılma olayını üstlenmiştir. Irak'taki El-Kaide örgütü, 8 Temmuz 2005 tarihinde de kaçırılan Mısır'ın Bağdat Büyükelçisi İhab El-Şerif'i öldürdüğünü açıklamıştır.⁵⁷ Bu olayı Mısırlı yetkililer de doğrulamıştır. Bunun üzerine Mısır Dışişleri Bakanı Ahmed Abul-Gheit 8 Temmuz Cuma günü yaptığı açıklamada büyükelçilik görevlilerinin geri çağrıldığını ve temsil düzeyinin düşürüldüğünü belirtmiştir.⁵⁸ Görevliler, 15 Temmuz'da Bağdat'tan ayrılmışlardır.

23 Temmuz günü Mısır için kanlı bir gün olmuştur. Washington Hükümeti'nin yıl boyunca sık sık vatandaşlarına yaptığı güvenlik uyarılarının ardından terör Mısır'ın ünlü turizm beldesi Şarm El-Şeyh'i vurmuştur. Kızıldeniz sahilindeki kentin 3 ayrı yerinde peş peşe patlayan bombalar, 88 kişinin ölümüne, 200 kişinin de yaralanmasına yol açtı.⁵⁹ Saldırıları, El-Kaide'ye bağlı Abdullah Azzam Tuğayları adlı örgüt üstlenmiştir. Ölenler arasında 8 yabancının bulunduğu, üç saldırıda 7 bomba kullanıldığı açıklanmıştır.⁶⁰ Bölgede tatil

⁵⁴ "Centre stage" **Al Ahram Weekly**, 24–30 March, 2005, Issue No: 735.

⁵⁵ "Top Egyptian diplomat in Baghdad is Kidnapped", **The New York Times**, July 4, 2005.

⁵⁶ "Mısır'ın Bağdat elçisi kaçırıldı", **Zaman**, 4 Temmuz 2005.

⁵⁷ Allbritton Christopher "The death of a diplomat", **Time**, July 7, 2005, Volume 166, Issue 3, p. 14.

⁵⁸ Egypt will downsize diplomatic mission in Iraq", **Arabicnews**, July 9, 2005.

⁵⁹ Kadlec Daniel, et al, "Terrorism in Egypt", **Time**, August 1, 2005, Volume 166, Issue 5, p. 13–13.

⁶⁰ "Bombers kill 88 at Egyptian resort", **The Guardian**, July 23, 2005.

yapan ve aralarında Türklerin de bulunduğu birçok turist, ülkelerine dönmeye başlamıştır. Mısır güvenlik kaynakları, kimlikleri tespit edilen 8 kişi arasında 2 İngiliz, 2 İtalyan, 1 Ukraynalı, 1 Rus, 1 Hollandalı ve 1 İsrailli Arap'ın bulunduğunu kaydetmiştir. Tatilini yarıda keserek olay mahallinde incelemelerde bulunan Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, "Mısır'ın istikrarını bozmayı hedefleyen bu saldırı, terörle mücadeleyle sürdürmedeki kararlılığımızı güçlendirecektir." Açıklamasında bulunmuştur.⁶¹

Mısır, 2005 yılında Sudan'da ki Darfur sorununun çözümünde de aktif rol oynamıştır. Mısır, en önemli su kaynağı olan Nil Nehri havzasındaki güney komşusu Sudan'da iç istikrarın sağlanması için girişimlerde bulunmuştur. 9 Ocak 2005 tarihinde Mısır Dışişleri Bakanı Abul Gheit başkanlığındaki Mısır heyeti Darfur sorununu çözecek, Hartum Hükûmeti ile Sudan Halk Kurtuluş Cephesi (SPLA) arasında Nairobi'de yapılan kalıcı barış antlaşmasının imza törenine katılmıştır. Törende Sudan Devlet Başkanı Ömer Hasan El-Beşir sorunun çözümünde yaptığı katkılardan dolayı Mısır yönetimine şükranlarını sunmuştur. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek 13 Ocak 2005 tarihinde Sudan Dışişleri Bakanı Mustafa Osman İsmail'i kabul etmiştir. Bakan Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir'in mesajını Mübarek'e ileterek, Sudan'ın altyapı çalışmaları konusunda ve sağlanan barış sürecinin devamı konusunda Mısır'ın desteğini istemiştir.⁶² Ayrıca Sudan Hükûmeti ile Sudan Ulusal Demokratik İttifakı (NDA) arasındaki görüşmelerin 15 Ocak 2005 tarihinde Kahire'de başlayacağını belirtmiştir. Mısır Hükûmeti 10 Haziran 2005 tarihinde, Sudan Hükûmeti ile muhalif gruplar arasında Ocak ayında imzalanan nihai barış antlaşmasına desteğini göstermek için Sudan'a tıbbi yardım göndermiştir.⁶³ 18 Haziran tarihi ise Sudan Hükûmeti ile muhalif Ulusal Demokratik İttifakı'nın (NDA) Ocak ayında imzalanan antlaşmanın uygulamasının nasıl olacağı konusunda kurulan askerî ve siyasi komisyonların uygulama antlaşmalarını tamamladıkları gün olmuştur. İmza törenine Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir de katılmıştır. 5 Ağustos'ta Mısır'ın Sudan'ın batısındaki Darfur bölgesinde sağlanan ateşkesi korumak için kurulan birliğe gönderdiği 60 kişilik Mısır askerî kuvveti Hartum'a gitmiştir. 17 Eylül

⁶¹ "Bombalar Mısır'ın turistik kentinde patladı: 88 ölü", **Zaman**, 24 Temmuz 2005.

⁶² Gamal Nkrumah, "Opening Sudan's pandoras box", **Al Ahram Weekly**, 20-26 January 2005, Issue No: 726.

⁶³ "Egypt sends medical aid to Sudan", **Arabicnews**, June 10, 2005.

tarihinde de Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir, Hüsnü Mübarek'i yeniden Devlet Başkanı seçilmesi nedeniyle kutlamak üzere bir günlük ziyaret için Mısır'a gelmiştir. Darfur sorununun çözümünde ve nihai barış antlaşmasının imzalanmasında gösterdiği çabalardan dolayı Mübarek'e teşekkür eden Ömer El-Beşir, bundan sonra da Sudan'ın istikrar ve gelişiminin sağlanmasında Mısır'ın katkısını beklediklerini belirtmiştir.

Önemli Diğer, dış politika gelişmeleri ise şunlar olmuştur. 15 Ağustos'ta Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek Libya'da Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi ve Cezayir Devlet Başkanı Abdel Aziz Butaflıka ile sürpriz bir görüşme yapmıştır. Mini zirvenin konusu bölgede yaşanan son gelişmeler olmuştur. İsrail'in Gazze'den çekilmesinden sonra bölgede güvenliğin sağlanması için Filistin yönetimine destek verilmesi bu zirvede kararlaştırılmıştır. 25 Eylül tarihinde Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Mısır'a bir günlük ziyarette bulunmuştur. Ziyaretin amacı uluslararası baskılar karşısında Mısır'ın desteğini sağlamaktı. Eylül ayının sonlarında Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek Fransız Dışişleri Bakanı Phillippe Douste-Blazy, Suudi Arabistan Kralı Prens Khalid Bin Sultan bin Abdel-Aziz al-Saud ve Birleşmiş Milletler'in Ortadoğu temsilcisi Terry Rod Larsen ile görüşmeler yapmıştır. Ziyaretlerin ortak konusu Ortadoğu'da yaşanan son gelişmeler olmuştur.⁶⁴

Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 26 Aralık'ta Mısır'a gerçekleştirdiği ziyaret çerçevesinde iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma ile karşılıklı yatırımların geliştirilmesi için tamamlayıcı bir hukuki zemin oluşturulmuştur. Sezer ve Mübarek'in gözetiminde gerçekleştirilen serbest ticaret anlaşmasıyla Mısır ve Türk iş adamları karşılıklı olarak daha rahat ihracat ve ithalat yapabilecek. İlk iki yılın sonunda Türk sanayi ürünlerinden yüzde 25'i gümrüklerden muaf hale gelecek. 8 yıl sonra da diğer yüzde 25 muafiyet kazanacak. 11 yıl sonra da tüm vergilerin kaldırılması planlanmıştır. Fındık, kuru kayısı ve incir gibi Türk tarım ürünlerine uygulanan vergilerin ise ya tamamen kaldırılması ya da vergilerin büyük oranda indirilmesi öngörülmüştür.⁶⁵

⁶⁴ <http://www.mfa.gov.eg>

⁶⁵ Cumali Önal, "Mısır'la serbest ticaret kapısı nihayet açıldı", **Zaman**, 28 Aralık 2005.

Mısır yönetimi, Ocak ayında bir Amerikan gazetesinde çıkan askerî amaçlı nükleer program geliştirdiği yönündeki iddialara sert tepki göstermiştir. Konuyla ilgili iddiaları yalanlayan Mısırlı yetkililer, askerî amaçlı bir nükleer programları olmadığını ve daha önce Türkiye ya da başka bir ülkede ortak deneyler yapmadıklarını açıklamışlardır.⁶⁶

23 Ocak tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), Mısır'ın nükleer tesislerini denetlemek üzere bu ülkeye müfettiş göndermiştir. Başkanlığını Mısırlı Muhammed Baradey'in yaptığı IAEA'nın, Kahire yakınlarındaki bir tesiste, "plütonyum elde etmeye çalışıldığı" duyumu üzerine bu denetimi yaptırdığı belirtilmiştir. Mısır'ın, tesislerin sadece enerji amaçlı olduğunu açıklamasına rağmen, Pakistanlı atom uzmanı Abdülkadir Han'ın sık sık bu ülkeyi ziyaret etmesinin kuşkuyla yol açtığı ve denetimin şüpheleri gidermeyi hedeflediği vurgulanmıştır. IAEA 14 Şubat'ta, yapılan soruşturma sonucunda Mısır'ın nükleer silah programını olduğuna dair bir kanıt bulunmadığını açıklamıştır.⁶⁷

İç ve dış gelişmeler açısından 2005 yılını hareketli geçiren Mısır'da iç politika açısından parlamentoda etkili bir muhalefet ortaya çıksa da siyasi anlamda istikrarı yakalamış görünmektedir. Muhalif grupların partilerin ve çevrelerin daha fazla demokrasi ve özgürlük istekleri bir başka bahara kalmış gibi görünmektedir. Dış politika açısından ise Filistin'de yapılacak seçimlerin sonucuna göre Mısır'ın bölgede etkinliğinin daha da artması beklenebilir.

Kronoloji Mısır 2005

08 Şubat:	Mısır'ın Sharm El-Şeyh kentinde Mahmud Abbas-Ariel Şaron arasında barış görüşmeleri yapıldı.
09 Mart:	Ayman Nur kefaletle serbest bırakıldı.
24 Nisan:	Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Mısır'ı da içine alan Ortadoğu ziyaretine çıktı.
25 Mayıs:	Mısır'da devlet başkanlığı seçimine birden fazla adayın katılmasını sağlayacak anayasa değişikliği için referandum yapıldı.

⁶⁶ Cumali Önal, "Türkiye'de nükleer deney yapmadık her şeyimiz açık", *Zaman*, 7 Ocak 2005.

⁶⁷ "U.N.Nuclear watchdog chides Egypt", *The New York Times*, February 15, 2005.

- 20 Haziran:** ABD Dışışleri Bakanı Rice Mısır'ı ziyaret etti.
- 02 Temmuz:** Mısır'ın Irak büyükelçisi kaçırıldı.
- 07 Temmuz:** Mısır'ın kaçırılan Irak büyükelçisi öldürüldü.
- 23 Temmuz:** Mısır'ın önemli turizm kenti Sharm El-Seyh yaklaşık 88 kişinin ölümüne yol açan patlamalara sahne oldu.
- 27 Temmuz:** Mübarek, 5. dönem için devlet başkanlığına aday olduğunu açıkladı.
- 31 Ağustos:** İsrail parlamentosu Gazze sınırına Mısır güvenlik güçlerinin yerleştirilmesini öngören anlaşmayı onayladı.
- 07 Eylül:** Mısır'da ilk kez çok adaylı devlet başkanlığı seçimi yapıldı.
- 11 Eylül:** Mısır Gazze sınır bölgesini kontrol etmeye başladı.
- 26 Ekim:** Mısır ve İsrail Gazze sınır düzenlemeleri konusunda anlaştı.
- 09 Kasım:** 3 aşamalı Mısır parlamento seçimleri başladı.
- 07 Aralık:** Seçimlerin son aşaması tamamlandı.
- 13 Aralık:** Yeni seçilen Mısır parlamentosu toplandı.
- 24 Aralık:** Muhalefet lideri Ayman Nur, 5 yıl hapis cezasına çarptırıldı.
- 27 Aralık:** Mısır-Türkiye arasında serbest ticaret antlaşması imzalandı.

Suriye 2005

Nebi Miş*

Suriye 2005 yılına ABD'den gelen tecrit ve abluka tehdidinin yanı sıra Birleşmiş Milletler'in 1559 sayılı kararının yol açtığı tedirginliğin gölgesi altında girmiş ve yıl içinde birbirini takip eden birçok olayın meydana gelmesiyle en zorlu yıllarından birini geçirmiştir. Suriye diplomasisi söz konusu problemlerle mücadele ederken, bir taraftan Moskova'nın gölgesinde güven içinde bulunduğu zamanlardaki

bölgesel rolünü yeniden kazanmak için Rusya'ya yaklaşıırken, diğer taraftan da bölge içi çok taraflı bir dış politika izleyerek uluslararası baskıyı dengelemek amacıyla Türkiye ve İran'la yakınlaşmıştır. Irak'ın bölünmesi ve bu durumun bir sonucu olarak Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasına karşı çıkmak noktasında Türkiye ile yakınlaşma fırsatı bulan Şam, Ankara'nın son dönemlerde izlediği bölge sorunlarına barışçıl çözümler bulma ve

Resmî Adı	Suriye Arap Cumhuriyeti
Başkent	Şam
Yüzölçümü	185.180 km²
Nüfus	18.448.752
GSMH	93,86 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Monarşi/Otoriter/Askeri
Devlet Başkanı	Beşşar Esad (2000)
Dışişleri Bakanı	Faruk El-Şara
Türkiye Büyükelçisi	Hasan Allavi
Askeri Harcamalar/ GSMH	% 5.9
Asker Sayısı	319,000 (2002)
Etnik Yapı	
Arap	% 90
Diğer	% 10
Dini Yapı	
Sünni	% 70
Diğer Müslüman	% 13 (İsmaili, Alevi, Şii)
Hristiyan	% 10
Diğer	% 17
Petrol Üretimi	403.800 varil/gün
Petrol Tüketimi	240.000 varil/gün
İhracat	6,344 milyar dolar
İthalat	5,973 milyar dolar

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

“komşularla sıfır problem” gibi politikalar nedeniyle de söz konusu yakınlaşmada fazla bir sıkıntıyla karşılaşmamıştır. Geleneksel olarak ABD’ye yönelik mesafeli bir politika izleyen ve Washington’un tecrit politikası bağlamında Suriye ile aynı kaderi paylaşan İran’ın ise böyle- si bir yakınlaşmaya sıcak bakması, Suriye’nin bölgesinde daha etkin bir politika yürütmesini sağlamıştır.

2005 yılı boyunca Suriye’yi etkileyen en önemli olay Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri’nin 14 Şubat 2005 günü Beyrut’ta düzenlenen bombalı bir suikast sonucu öldürülmesi olmuştur. Suikastı “Suriye ve Lübnan’da Cihat ve Zafer Örgütü” adına, Hariri’nin Suudi Arabistan ile olan bağlarından rahatsızlık duyduğunu söyleyen Ahmet Teyisir Ebu Ades adlı bir kişi üstlenmesine rağmen, dünya kamuoyunun dikkati kısa bir süre içinde Suriye’ye çevrilmiştir.¹ Uzun yıllardan beri Lübnan’da askerî varlığını sürdüren Suriye’nin suikastın arkasındaki devlet olarak suçlanmasında ABD’nin siyasi ve ekonomik olarak Suriye’yi uluslararası sistemden dışlamak, böylece Şam yönetimini Washington’un bölgeye ilişkin politikaları doğrultusunda hareket etmeye zorlamak için uygulamaya koyduğu kapsamlı projenin önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.² Dolayısıyla suikastın hemen ardından Suriye’ye yönelik ilk suçlama tam olarak açıkça ifade edilmese de 16 Şubat tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Rice’tan gelmiş ve bunu Fransa ve İsraili yetkililerin suçlamaları izlemiştir.³ Bu suçlamalardan cesaret alan Lübnan’daki Suriye karşıtı muhalefetin de söz konusu suçlamalara katılmasıyla suikast münferit bir olay olmaktan çıkarak, kısa süre içinde Suriye merkezli bölgesel bir krize dönüşmüştür.⁴ 21 Şubat’ta ABD başkanı George Bush ve Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac arasında Brüksel’de gerçekleşen görüşmenin ardından yayımlanan

¹ Sami Moubayed, “All Eyes on Damascus”, *El-Ahram Weekly*, Issue No. 730, February 17-23, 2005; “Beirut Blast Kils Former, Lebanese PM Hariri”, *Independent*, February, 14, 2005; Robert Fisk, “US Recalls Damascus Envoy as Blame for Beirut Assassination Falls Upon Syria” *Independent*, February 16, 2006.

² Robert Fisk, “US Vents Anger at Syria over Hariri Death”, *Independent*, February 16, 2005.

³ “US Pulls Envoy from Syria after Beirut Bombing”, *The Guardian*, February 16, 2005; “US Withdraws Ambassador From Syria”, *The Guardian*, February 15, 2005.

⁴ Ewen Macaskill, “Saudis Lean on Syria to Quit Lebanon”, *The Guardian*, March 3, 2005.

bildiride Hariri suikastının BM düzeyinde soruşturulmasının istenmesi ile de sorun uluslararası bir boyut kazanmıştır.⁵

Sorunun uluslararası bir boyut kazanmasıyla birlikte Suriye'den gelen en önemli açıklama Lübnan'daki Suriye askerlerinin geleceğine ilişkin olmuştur. 24 Şubat'ta Savunma Bakanı Abdülrahim Murad, Lübnan'daki Suriye askerlerinin çekilmesine yönelik olarak her iki taraf yetkililerinin çekilme ile ilgili planın ne zaman ve nasıl işleyeceğine dair görüşmelere başladığını açıklamış ve ülkesinin Lübnan'daki askerî varlığını çekme kararlılığında olduğunu altını çizmiştir. Savunma Bakanı, ayrıca yakın bir zamanda çekilmenin önünde birtakım engellerin olduğunu da belirtmiştir.⁶ Bakanın söz konusu endişesi Lübnan tarafında da karşılık bulmuş ve Lübnan Başbakanı Ömer Kerame, Suriye birliklerinin Lübnan'dan hızlı ve ani olarak çekilmesinin Lübnan'ı istikrarsızlaştırabileceği uyarısında bulunmuştur.⁷

25 Şubat'ta, Suriye'nin Nisan'a kadar Lübnan'daki askerlerini çekmemesi durumunda Güvenlik Konseyi'nin harekete geçebileceğini belirten BM Genel Sekreteri Kofi Anan, Nisan ayında Suriye'nin bu çağrıya ne ölçüde uyduğunu değerlendiren raporunu BM Güvenlik Konseyine sunacağını açıklamıştır. Annan, Güvenlik Konseyi'nin Suriye'ye karşı yaptırımlara karar verip vermeyeceğinin ise Rapor'un sonucuna göre netleşeceğinin altını çizmiştir.⁸

ABD Dışişleri Bakanı Condoleeza Rice, 1 Mart'ta Londra'daki Ortadoğu Konferansı'nda Fransa Dışişleri Bakanı Michael Barnier ile birlikte düzenlediği basın toplantısında Suriye'nin Lübnan'daki askerî varlığını sonlandırması yönündeki çağrısını tekrarlayarak, Suriye için zamanın gittikçe daraldığını açıklamış ve "Lübnan'ı kirletmeye yönelik etkilerin" son bulması gerektiğini belirtmiştir. Fransa Dışişleri Bakanı Barnier ise, "cesur Lübnan halkının" kendi devletlerinin efendileri olmayı arzuladıklarını ve kendi geleceklerini tayin etmek için Lübnan sokaklarında gösterilerle Suriye'den ülkelerindeki askerlerini geri çekmesini alenen istediklerini vurgulamıştır.⁹ İngiltere Başbakanı

⁵ William Haris, "Bashar El-Assad's Lebanon Gamble", *Middle East Quarterly*, Summer 2005, s. 10; "Bush ve Chirac'tan Suriye'ye Çağrı", *BBC*, 21 Şubat 2005.

⁶ "Syria to Shift Lebanon Troops", *BBC*, February 24, 2005.

⁷ "Syria to Shift Lebanon Troops", *BBC*, February 25, 2005.

⁸ "UN Chief Warns Syria over Lebanon", *BBC*, February 25, 2005.

⁹ "US and France Demand Syria Leave Lebanon", *The Guardian*, March 1, 2005.

Tony Blair de 2 Mart tarihinde *The Guardian* gazetesine verdiği demeçte, Suriye'nin uluslararası taleplere uymak için son bir şansı kaldığı uyarısında bulunarak, "Her zaman insanlara bir şans tanımamız gerektiğine inanıyorum ama karşınızdaki de bu şansı kullanmalı, Suriye'ye bir şans tanıdık ve sonucunu bekleyeceğiz." açıklamasını yapmıştır.¹⁰

Baskılar karşısında açıklama yapmak zorunda kalan Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Lübnan'daki askerlerin gelecek aylarda çekileceği sözünü vermek zorunda kalırken, *Time* dergisine verdiği demecinde çekilmenin Lübnan'da oluşabilecek güvenlik boşluğu ve aynı zamanda kendi güvenlik gerekçeleriyle de bağlantılı olarak gerçekleşeceğini belirtmiştir.¹¹ Esad'ın bu açıklamasına uluslararası platformda destek veren en önemli ülke ise Rusya olmuştur. Hariri suikastından sonra batılı devletlerin Suriye'yi suçlama yönündeki tutumuna mesafeli yaklaşan Rusya, doğrudan Suriye'yi hedef alan bir açıklama yapmaktan kaçınmış, sadece Suriye'nin çekilme yönündeki açıklamalarının isabetli olduğunu vurgulamakla yetinmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesinin birtakım problemleri de beraberinde getireceği gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini, dolayısıyla çekilme işleminin belirli bir takvime bağlı olarak Lübnan'ın hassas olan iç dengelerini de gözetecek şekilde yapılması zorunluluğuna dikkat çekmiştir.¹²

Mart ayına gelindiğinde Suriye üzerindeki gerek bölgesel gerekse uluslararası baskı önemli ölçüde artmıştır. 28 Şubat'ta artan gerilim üzerine Lübnan Başbakanı Ömer Kerame istifa etmiş,¹³ muhalefet 2 Mart'ta Cumhurbaşkanına sunduğu bildiride Suriye Devlet başkanı Esad'ın koşulsuz olarak Lübnan'dan askerlerini çekme yönünde resmî ve bağlayıcı bir açıklama yapmasını yeni hükûmetin kurulabilmesinin en önemli ön şartı olarak vurgulamıştır.¹⁴ 3 Mart'ta Kahire'de bir araya gelen Arap dışişleri bakanları ise, resmî gündem-

¹⁰ Jonathan Freedland ve Ewen Macaskill, "Interview: Tony Blair: Blair Hails Ripple of Change In Middle East", *The Guardian*, March 2, 2005.

¹¹ Joe Klein, "Appointment in Damascus", *Time*, Vol. 165, Issue: 11, March 14, 2005, s. 25-26.

¹² "Russia Backs Syria Pullout Demand", *BBC*, March 3, 2005; "Moscow Calls For Syria to Leave Lebanon" *The Guardian*, March 3, 2005.

¹³ "Lebanese Government Resigns", *The Guardian*, February 28, 2005.

¹⁴ "Pro-Syria Bloc Asks Karami To Stay", *El-Jazeera*, April 02, 2005; Roger Hardy, "Lebanese Groups Stand Up to Syria", *BBC*, March 02, 2005.

lerinde olmamasına rağmen Suriye'nin Lübnan'daki askerî varlığını tartışarak, Lübnan'dan çekilme konusunda net bir takvimin ortaya konması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Mısır ve Suudi Arabistan ise söz konusu ortak açıklamayla yetinmemiş ve Suriye'yi kısa süre içinde Lübnan'dan çekilme konusunda ayrıca uyararak aksi durumda ilişkilerinin tehlikeye girebileceğini vurgulamışlardır.¹⁵

Aynı tarihlerde Almanya Başbakanı Gerhard Schröder, Lübnan'ın egemenliğini ve kalkınmasını sağlayabilmesi için Suriye'nin, bu ülkeden çekilmesini öngören BM Güvenlik Konseyi kararına uyması gerektiğini belirtirken, İngiltere Dışişleri Bakanı Jack Straw da zor bir seçimle karşı karşıya olan Şam yönetiminin Lübnan'daki askerlerini hızlı bir şekilde çekmesi gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır.¹⁶ Tüm bu açıklamaların ardından üzerindeki baskının gittikçe arttığını gören Şam yönetimi, Lübnan'dan çekilme konusunda resmî bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Bu yöndeki ilk açıklama 4 Mart'ta Moskova'da görüşmelerde bulunan Suriye Dışişleri Bakan Yardımcısı Velid El-Muallim'den gelmiş ve Muallim Lübnan'daki askerlerin geleceğine ilişkin Şam'da bir planın hazırlanmakta olduğunu belirtmiştir.¹⁷

Velid El-Muallim'in Moskova'daki açıklamasından bir gün sonra 5 Mart'ta Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad parlamentoda yaptığı konuşmada, Lübnan'daki Suriye askerlerinin çekilme işleminin iki aşamalı olarak gerçekleşeceğini belirtmiştir. Tamamen çekilmeden önce Suriye sınırına yakın Bekaa vadisine askerlerin konuşlandırılacağını belirten Esad, bugüne kadar "Eğer Lübnan'dan çekilmemiz konusunda Lübnanlılar arasında bir fikir birliği olsa, orada fazladan bir gün dahi kalmazdık."¹⁸ diye de sözlerini tamamlamıştır.

Başar Esad'ın söz konusu çekilme planı Batılı birçok ülke tarafından yetersiz bulunurken, Suriyeli yetkililer ortaya çıkan bu hoşnutsuzluğu yatıştırmak amacıyla çekilmenin beklenenden daha hızlı bir şekilde gerçekleşeceğini açıklamak zorunda kalmışlardır. Batılı ülkele-

¹⁵ Nevine Khalil, "Weathering the Storm", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 732, March 3-9, 2005; Ewen Macaskill, "Saudis Lean on Syria to Quit Lebanon", **The Guardian**, March 3, 2005.

¹⁶ Timothy Garton Ash, "Cedar Revolution; Can the French and the Anglo-Saxons Walk the Road to Damascus Together?", **The Guardian**, March 3, 2005.

¹⁷ "Assad Announces Lebanon Troop Withdrawal", **The Guardian**, March 5, 2005; "Syria Announces Withdrawal Timetable", **El-Jazeera**, April 04, 2005.

¹⁸ "Syria to Announce Troop Shift", **BBC**, March 5, 2005.

rin aksine Lübnan'da ise resmî çevreler ve halkın büyük çoğunluğu Esad'ın açıklamasını yeterli bulmuştur. Lübnan'daki Suriye yanlısı Hizbullah örgütü ise, çekilme kararına tepki göstererek bunun uluslararası baskı karşısında alınmış bir karar olduğunun altını çizerek, kararın Lübnan ve Suriyeli yetkililer arasında görüşülerek alınmamasını eleştirmiştir.¹⁹

Suriye, Hizbullah'ın açıklamasından çok uluslararası kamuoyunun görüşlerine önem veriyordu. Lübnan, Savunma Bakanı Abdülrahim Murad, 6 Mart'ta yaptığı açıklamada, 7 Mart itibarıyla ülkesindeki Suriye askerlerinin Bekaa vadisinin doğusuna çekilmeye başlayacağını duyurmuştur. Savunma Bakanı, Lübnan ve Suriye güvenlik yetkilileri arasında Şam'da yapılacak bir toplantı ile, bu çekilmenin ayrıntılarının görüşüleceğini belirtmiştir.²⁰

Çekilmenin ayrıntılarını görüşmek üzere 7 Mart'ta Suriye ve Lübnan Devlet Başkanları Beşar Esad ve Emil Lahud Şam'da bir araya gelmişlerdir. Toplantının ardından iki ülke lideri, Beyrut ve Kuzey Lübnan'daki Suriye askerlerinin ülkenin doğusundaki Bekaa Vadisi'ne çekilmelerinin Mart ayı sonuna kadar tamamlanacağı kararına vardıklarını açıklamışlardır. Sonraki aşamanın ise, iki ülke ordu yetkililerinin bir ay içinde tekrar yapacakları görüşmeler neticesinde kararlaştırılacağı ve kesin çekilme takviminin de bu toplantılar neticesinde netlik kazanacağı ifade edilmiştir.²¹

Sorunun uluslararası bir boyut kazanması dolayısıyla çekilme takviminin belirlenmesi Esad-Lahud görüşmesiyle sınırlı kalmamış, BM'nin Ortadoğu Özel Temsilcisi Terje Roed-Larsen 12 Mart'ta çekilme takviminin netleştirilmesi bağlamında Esad'la bir araya gelmiştir. Görüşmenin ardından Esad'ın BM Güvenlik Konsey'nin 1559 sayılı kararına tamamen uyacaklarını kendisine belirttiğini açıklayan Larsen, Şam yönetiminin Lübnan'dan tamamen çekilme takvimini gelecek birkaç gün içinde BM'ye sunacağını da altını çizmiştir.²² Larsen 18

¹⁹ Julian Borger, "Troops and Spies Must Go, Insists Bush", **The Guardian**, March 5; Barbara Plett, "Interview: Hezbollah View Of Crisis", **BBC**, March 4, 2005. "Reaction to Syrian Redeployment" **BBC**, March 5, 2005.

²⁰ Graham Usher, "Lebanon Between The Squares", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 733, March 10-16, 2005.

²¹ "Brian Whitaker, "Hopes Dim For Early Syrian Exit From Lebanon", **The Guardian**, March 8, 2005.

²² "Syria Begins Lebanon Withdrawal", **BBC**, March 12, 2005.

Mart'ta Esad'la görüşmesinin ayrıntılarını BM Genel Sekreteri Annan'a aktarmış, söz konusu toplantıdan sonra Annan, Lübnan'da Mayıs ayında yapılacak seçimler öncesi Suriye'nin tamamen bu ülkeden çekilmiş olmasını beklediklerini açıklamıştır.²³

BM tarafından görevlendirilen Hariri suikastı inceleme heyeti Mart ortasında hazırladığı raporu BM'ye sunmuştur. Saldırıdan kimin sorumlu olabileceği konusunda herhangi bir ifadenin yer almadığı raporda, Lübnan güvenlik güçlerinin ve Suriye askerî istihbaratının, saldırının düzenlenmesine yol açan "güvenlik yoksunu ortamın" başlıca sorumlusu olduğu iddiasına yer verilmiştir. BM, inceleme heyetinin hazırlamış olduğu raporun iddialarına istinaden 25 Mart'ta söz konusu olayla ilgili soruşturma açılması yönünde görüş bildirilmiş,²⁴ 7 Nisan'da da BM Güvenlik Konseyi Hariri suikastıyla ilgili bir soruşturma yürütülmesini oy birliğiyle kararlaştırmıştır.²⁵

30 Mart'ta Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'a gönderdiği mektupta, Mayıs ayında yapılması planlanan seçimlere kadar Lübnan'da bulunan askerlerin tamamını çekmeyi planladıklarını bildirmiştir.²⁶ 3 Nisan'da Beşar Esad ve Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara ile görüşen BM Ortadoğu Özel Temsilcisi Terje Roed-Larsen Dışişleri Bakanı'nın kendisine Suriye askerlerinin ve istihbarat subaylarının tamamının 30 Nisan'a kadar Lübnan'dan ayrılacağına dair güvence verdiğini belirtmiştir.²⁷ Söz konusu tarihten itibaren Suriye askerlerinin Lübnan'dan çekilmesi yoğun bir şekilde devam etmiş ve 26 Nisan'a gelindiğinde Suriye ve Lübnan Genel Kurmay Başkanlarının katılımıyla düzenlenen bir törenle Suriye'nin Lübnan'daki son askerî de Lübnan'dan Suriye'ye geçiş yapmasıyla Suriye'nin Lübnan'daki 29 yıllık varlığı sona ermiştir. Askerlerin ayrılmasıyla birlikte Suriye'nin Lübnan'daki güvenlik ağının lideri ve

²³ "Dark Months For Syria", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 774, December 22 - 28, 2005.

²⁴ "UN Claims of Negligence Cause Lebanese Crisis to Deepen", **The Guardian**, March 26, 2005; "UN Urges Independent Hariri Probe", **BBC**, March 25, 2005.

²⁵ Brian Whitaker, "Hariri Murder Comes Under Fresh Scrutiny From UN Special Team", **The Guardian**, April 9, 2005.

²⁶ "Syria Pledges Full Pullout by Elections", **El-Jazeera**, March 30, 2005; "Syria Confirms Full Troop Withdrawal From Lebanon", **The Guardian**, March 30, 2005.

²⁷ Syria to Quit Lebanon in April", **BBC**, April 3, 2005; "Syria Announces Withdrawal Timetable", **El-Jazeera**, April 3, 2005.

istihbarat başkanı Rüstem Gazele de Bekaa Vadisi'ndeki karargâhını terk ederek Suriye'ye dönmüştür.²⁸ BM Genel Sekreteri Kofi Annan da, Suriye'nin Lübnan'daki tüm askerlerini geri çekip çekmediğiyle ilgili bir araştırma yapmak üzere 27 Nisan'da Lübnan'a bir heyet gönderdiğini açıklamıştır.²⁹

Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi şüphesiz bölgesel dengeleri etkilemiştir. İsraili yetkililer yaptıkları açıklamalarla bölgede yeni bir dönemin başladığını, bunun da önemli bir gelişme olduğunun altını çizirken, İran bu durumun bölgede bir güvenlik boşluğu oluşturabileceği yönündeki kaygısını dile getirmiştir. Suriye ise sorunun bir tarafı olarak uluslararası tansiyonu düşürmek ve üzerindeki baskıyı azaltmak için söz konusu dönemde ılımlı bir politika izlemeye çalışmıştır.³⁰ Ancak Suriye tepkisini, BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu başka kararlarında da (örneğin İsrail'in Golan tepelerindeki durumu) uygulanması için uluslararası çevrelerin aynı kararlılığı göstermesi gerektiğini dile getirmiştir.³¹

Lübnan Başbakanı Necip Mikati, Suriye'nin Lübnan'daki askerî varlığının resmen sona ermesinden bir hafta sonra ilk yurt dışı gezisini Suriye'ye gerçekleştirmiştir. Mikati'nin ilk dış gezisini Suriye'ye yapması Lübnan'daki Suriye karşıtı muhalefetin tepkisine neden olmuştur. Mikati aralarında Cumhurbaşkanı Esad'ın da bulunduğu birçok Suriyeli devlet adamıyla görüşürken iki ülke arasında imzalanan anlaşmaların yeniden incelenmesi için bir komisyonun kurulmasının kararlaştırıldığını ifade etmiştir. Mikati ayrıca Suriye'deki çeşitli cezaevlerinde tutulan onlarca Lübnanlının durumu içinde bir komisyonun oluşturulacağını açıklamıştır.³²

Suriye'nin 29 yıllık askerî varlığından sonra, Lübnan'da 29 Mayıs'tan itibaren 4 hafta süre ile yapılan seçimlerin sonucunda parlamentoda çoğunluğu Suriye karşıtı ittifak elde etmiştir. Seçimlerden başarı ile çıkan ve Suriye'ye karşı tutumu merak edilen oğul Hariri,

²⁸ "Ceremony Marks Departure of Last Syrian Troops", *The Guardian*, April 26, 2005; "Syria Completes Lebanon Withdrawal", *El-Jazeera*, April 26, 2005.

²⁹ "UN Examines Syria Pullout Claims", *BBC*, April 26, 2005.

³⁰ "Iranian Arabs Held in Syria", *El-Jazeera*, April 30, 2005.

³¹ Azmi Bishara, "Doomed But at What Cost?", *El-Ahram Weekly*, Issue No. 743, May 19–25, 2005; "Perhaps The Neocons Got It Right in The Middle East", *The Guardian*, May 4, 2005.

³² Kim Ghattas, "Lebanon PM Mikati Visits Damascus", *BBC*, May 4, 2005.

beklenenin aksine Şam ile ilişkilerin geleceği ile ilgili ılımlı söylemlerde bulunmuştur. Ayrıca Suriye yanlısı olarak seçimlerde önemli bir başarı sağlamış olan Hizbullah'ın Lübnan'da bir siyasi parti olduğunu vurgulayarak durumunun ülkenin iç koşullarına göre değerlendirileceğini belirtmiştir.³³ Seçimlerden sonra Suriye karşıtı ittifak tarafından aday gösterilen Fuad Sinora, 30 Haziran'da Cumhurbaşkanı Lahud tarafından hükûmeti kurmakla görevlendirilmiş³⁴ ve üç hafta sonra yeni kabinesini açıklamasının ardından ilk yurt dışı ziyaretini Suriye'ye gerçekleştirmiştir. 31 Temmuz'da Suriye ile bozulan ilişkilerini düzeltmek amacıyla Şam'a giden yeni başbakan, Suriye Başbakanının yanı sıra Cumhurbaşkanı Esad'la da görüşmüştür.³⁵ Görüşmenin ana gündemini, 12 Temmuz'dan itibaren Lübnan'dan Suriye'ye mal taşıyan kamyonlara Suriyeli yetkililerin katı güvenlik önlemlerini ileri sürerek geçişlerine izin vermemesi ya da geçişlerini geciktirmesi sonucunda meydana gelen ekonomik kayıplar oluşturmıştır.³⁶ Görüşmenin ardından yapılan açıklamada iki ülkenin ortak çıkar ve karşılıklı saygıya dayalı ilişkilerinin sürmesi gerektiği ve her iki tarafın da ilişkilere zarar verecek adımlardan kaçınacağı vurgulanmıştır.³⁷

Hariri'nin öldürülmesinin ardından, suikastlar ülkesi olarak adlandırılan Lübnan'da birçok suikast gerçekleştirilmiştir.³⁸ Gerçekleştirilen suikastlar sonucunda ölenlerin genelde Suriye karşıtı muhalefet partilerinden ve Suriye karşıtı yayın yapan televizyon ve gazetelerin sunucu ve yazarlarından olması dikkatlerin Suriye üzerinde yoğun-

³³ Brian Whitaker, "Hariri Campaign Claims Victory in Beirut Parliamentary Election", *The Guardian*, May 30, 2005.

³⁴ "Lebanon Parliament to Vote On Cabinet", *El-Jazeera*, July 30, 2005.

³⁵ "Lebanese Leader Arrives in Syria", *El-Jazeera*, July 31, 2005.

³⁶ "Suriye Lübnan Kamyonlarına Geçit Vermiyor", *BBC*, 12 Temmuz 2005.

³⁷ "Lebanon Syria pledge new ties", *BBC*, July 31, 2005.

³⁸ Lübnan'da Hariri suikastının arkasından yıl içinde meydana gelen ve genel de Suriye'nin suçlandığı suikastların başlıcaları şunlardır: 3 Haziran'da Beyrut'ta otomobiline yerleştirilen bombayla, Suriye karşıtı yayın yapan Lübnan'ın yüksek tirajlı En Nahar gazetesinin yazarlarından Semir Kesir'in öldürülmesi; siyasi yaşamının önemli bir bölümünde Şam yönetimini destekleyen, ancak son dönemde Suriye karşıtı ittifakla hareket ettiği bilinen Lübnan Komünist Partisi eski lideri George Havi'nin 21 Haziran'da öldürülmesi; 12 Temmuz'da Lübnan'ın geçici savunma bakanı İlyas El-Murr'un konvoyunun geçi sırasında patlayan bombayla 2 kişinin ölümü 7 kişinin yaralanması; Lübnan'da Suriye karşıtı yayın organlarından biri olan LBC'de haber programları Sunan Gazeteci May Chidiac'ın 26 Eylül günü Beyrut'un kuzeyinde otomobiline yerleştirilen bombanın patlamasıyla ağır yaralanması.

laşmasına sebep olmuş, söz konusu eylemlerle ilgili olarak her defasında Şam yönetimi suçlanmıştır. Özellikle ABD ve Suriye karşıtı Lübnan Muhalefeti Suriye'ye bu olaylarla ilgili olarak yaptırım uygulanması gerektiğini savunmuşlar, Suriye yönetimi ise, her defasında söz konusu iddialarla ilgili olarak hiç bir ilgisinin olmadığını açıklamıştır.³⁹

Hariri suikasti ile ilgili Şam'a yönelik ilk ciddi suçlamalar Ağustos ayında BM'li yetkililer tarafından yapılmaya başlanmıştır. 26 Ağustos'ta BM'nin siyasi işlerden sorumlu yetkilisi İbrahim Gamberi Güvenlik Konseyi'ne verdiği brifingde, Suriye'nin suikastla ilgili konularda BM'nin görevlendirmiş olduğu soruşturma heyetiyle iş birliği yapmadığını, kendilerinden istenen ilgili evrakları teslim etmeye yanaşmadığını ve Suriyeli tanıklarla görüşülmesine izin verilmediğini açıklamıştır.⁴⁰ Ancak 12 Eylül'de Şam'a giden soruşturmacıları yürüten komisyonun başkanı Mehlis, görüşmelerinin ardından taraflar arasında Suriyeli tanıkların sorgulanmasına yönelik anlaşmaya varıldığını açıklamıştır.⁴¹ 31 Ağustos'ta Suriye yanlısı olarak nitelendirilen beş eski Lübnanlı yönetici sorgulamaya alınmıştır. Bu kişiler söz konusu tarihe kadar sorgulanan ilk üst düzey yöneticiler olması ve soruşturmacıları neticesinde Suriye ile ilgili yeni bulgular açıklama ihtimalleri dolayısıyla dikkatleri üzerine çekmişlerdir.⁴²

BM Hariri suikasti soruşturma komisyonu başkanı Alman Savcı Detlev Mehlis, suikastla ilgili raporunu 20 Ekim'de BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuş ve 25 Ekim'de raporla⁴³ ilgili Konseyi sözlü olarak bilgilendirmiştir. Soruşturmalara Nisan ayında başlayan Komisyon, söz konusu tarihe kadar Lübnan ve Suriyeli yöneticilerin de bulunduğu 400'ün üzerinde kişiyi sorgulayarak raporunu hazırlamıştır. Rapor BM'ye teslim edilmeden önce basına sızdırılmış, basına sızdırılan metinle BM'ye sunulan metnin farklılıklar içerdiği sonradan anlaşılmıştır. Söz konusu metindeki Suriye'ye yönelik ağır ifadelerin resmî

³⁹ "Anti-Syrian Politician Killed in Bomb Attack", **The Guardian**, June 21, 2005, "Lebanese General in Murder Quiz", **The Guardian**, June 22, 2005, Brian Whitaker, "Damascene Subversion", **The Guardian**, September 19, 2005.

⁴⁰ "Syrians Pressed on Hariri Inquiry", **BBC**, August 26, 2005.

⁴¹ "Syria Agrees to Hariri Interviews", **BBC**, September 12, 2005.

⁴² "A Chronology of Events in Syria", **The Middle East Journal**, Vol.60, Iss. 1, Winter 2006, s. 142.

⁴³ Raporun tam metni için bkz, "Report Of The International Independent Investigation Commission Established Pursuant To Security Council Resolution 1595 (2005)", <http://www.Un.Org/News/Press/Docs/2005/Sc8353.Doc.Htm>.

raporda olmaması soru işaretlerine neden olmuş, sızdırılan kısımla Suriye yönetimini güç durumunda bırakmanın amaçlandığı uzmanlarca ifade edilmiştir.⁴⁴

Raporda, söz konusu suikastın iyi örgütlendiği ve uzun dönemli bir sürecin sonunda gerçekleştirildiği vurgulanırken, böyle bir eylemin Suriye ve Lübnan istihbaratının haberi olmadan gerçekleştirilemeyeceğinin altı çizilmiştir. Ayrıca, söz konusu raporda Lübnanlı ve Suriyeli yetkililerin suikastla ilgilerinin olduğuna yönelik kanıtların varlığından söz edilmiştir. Mehlis'in raporunda, suikastı Suriye ve Lübnan'da Cihad ve Zafer Örgütü adına üstlenen Ahmet Teysir Ebu Ades'in olayla bir ilgisinin bulunmadığı açıklanmış ancak Esad'ın eniştesi olan Asef Şevket'in Ebu Ades'e suikastın gerçekleşmesinden 15 gün önce Şam'da suikastı üstlenmesine dair bir kaset doldurttuğu iddia edilmiştir. Böylece söz konusu olayla ilgili en çok suçlanan kişilerden biri olan Beşar Esad'ın, en az bir kere raporda adının geçmesi sağlanmıştır. Savcı Mehlis, raporunda ayrıca Suriyeli yetkililerin kendisiyle tam iş birliği yapmadığını, birçok yetkilinin eksik ve yanlış bilgi verdiğini belirtmiş ve Suriye dışışleri Bakanı Faruk El-Şara'yı da soruşturmayı saptırmakla suçlamıştır. Ayrıca Alman savcı Mehlis raporun bu şekilde tamamlanmış sayılamayacağını, Lübnan yargı ve güvenlik teşkilatlarının yardımıyla sürdürülmesi gerektiğini de rapora eklemiştir.⁴⁵

Gittikçe artan uluslararası baskının farkında olan Suriyeli yetkililer raporda ülkelerine yöneltilen suçlamaları tamamen reddederken, iş birliğine devam edecekleri yönündeki tutumlarını rapordan sonra da korumuşlardır. Ancak rapora karşı tepkilerini de dile getiren Suriyeli yöneticiler raporun önyargılı ve taraflı hazırlandığına dikkat çekmişlerdir. Suriye Enformasyon Bakanı Mehdi Dahlallah, Mehlis raporunun siyasi bir rapor olarak Suriye'ye karşı hazırlanmış bir komplo olduğunu açıklarken, Dışışleri Bakanlığı hukuk danışmanı Riyal El-Davudi raporun varsayımlardan hareket ettiğini ve güvenilir olmayan tek bir tanığın ifadeleri temel alınarak hazırlandığını ve bu anlamda

⁴⁴ "UN Hariri Probe Implicates Syria", **BBC**, October 21, 2005; "Hariri Investigation: Key Figures", **BBC**, October 21, 2005, "Beirut Jittery Ahead of Mehlis Report", **El-Jazeera**, October 20, 2005.

⁴⁵ Jamie Wilson, "Long Planned Hariri Killing Linked to Syria, Says UN", **The Guardian**, October 21, 2005; "Governments Deny UN Murder Claims", **BBC**, October 21, 2005, Jeremy Bowe, "Syria Faces Crisis Over Hariri Report", **BBC**, 21 October 2005.

raporun gerçek bir kanıt ortaya koyamamasının talihsizlik olduğunu belirtmiştir. Hariri suikastından üst düzey Suriyelileri sorumlu tutan rapora tepki olarak binlerce Suriyeli başkent Şam'da raporu protesto etmiş ve Esad'a destek mitingi düzenlemişlerdir. Her ne kadar Suriyeli yöneticiler, raporun güvenilir olmadığını ve taraflı olduğunu açıklasalar da söz konusu rapora ilgisiz kalmamışlar ve bu bağlamda Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Mehliis raporu ile ilgili BM Güvenlik Konseyi'ne içeriği açıklanmayan bir mektup göndermiştir.⁴⁶

BM Güvenlik Konseyi Dışişleri Bakanları 31 Ekim'de Hariri suikastı raporunu görüşmek üzere toplanmıştır. Toplantıdan önce Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden İngiltere, Fransa ve ABD, Suriye'ye yönelik yaptırımlar öngören bir tasarı hazırlayarak konseye sunmuşlardır.⁴⁷ Söz konusu toplantıda ABD ısrarla Suriye'ye karşı sert bir ekonomik ve siyasi yaptırım kararının çıkması için çaba sarf etmiş, ancak Çin, Rusya ve geçici üye Cezayir'in muhalefeti nedeniyle yaptırım kararı çıkması engellenmiştir. Moskova BM'nin söz konusu oturumunda Suriye'ye karşı alacağı tutumunu bir hafta öncesinden 26 Ekim'de Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un sözcüsü aracılığıyla açıklamıştır. Sözcü eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri'ye düzenlenen suikastın adil şekilde soruşturulmasını desteklediklerini ancak Suriye'ye yaptırım uygulanmasını önlemek için tüm güçlerini kullanacaklarını belirtmiştir.⁴⁸ BM'nin söz konusu oturumunda Suriye'ye yönelik olarak 1636 nolu kararı alınmış,⁴⁹ alınan kararda Suriye'nin suikastla ilgili BM soruşturma komisyonuyla tam bir iş birliği yapması çağrısında bulunulmuştur. Kararda Suriye'ye, Hariri cinayetine karıştıklarından kuşkulanan kişilere seyahat yasağı getirilmesi ve bu kişilerin ülke dışındaki varlıklarının dondurulması çağrısı yapılmıştır. Ayrıca

⁴⁶ Nicola Nassif, "Upping The Pressure", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 766, October 27- November 2, 2005, Mohamed El-Sayed Said, "Unenviable Choices", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 766, October 27 - November 2, 2005; "Syria: Mehliis Report Distorts Truth", **El-Jazeera**, October 24, 2005; "Syrians Protest Against Mehliis Report", **El-Jazeera**, October 24, 2005.

⁴⁷ "Bush for UN Action on Mehliis Report", **El-Jazeera**, October 22, 2005.

⁴⁸ "Russia Opposes UN Action on Syria", **BBC**, October 26, 2005; "Fawzi Shueibi, After Mehliis", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 766, October 27- November 2, 2005. Serene Assir, "Dangerous Liaisons", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 766, October 27- November 2, 2005, "Chronology: Syria", **The Middle East Journal**, 59, 4; Autumn, 2005, s. 660.

⁴⁹ Kararın tam metni için bkz. <http://Daccessdds.Un.Org/Doc/UNDOC/GEN/N05/579/61/PDF/N0557961.Pdf?Openement>.

Suriye’den soruşturmayı yürüten heyet tarafından adı açıklanan kişileri tutuklaması ve şüphelilerle tanıkların Suriye dışında ifade vermelerine izin vermesi de istenmiştir.⁵⁰

Mehlis’in, raporunu BM’ye sunmasının ardından, Suriye’nin İngiltere’deki Büyükelçisi Sami Kiyami, BM soruşturma heyetinin, Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad’ın Hariri suikastı ile ilişkilendirilen iki yakın akrabasıyla görüşebileceğini açıklamıştır. Büyükelçi açıklamasına, geçici raporun yayımlanmasından önce soruşturma heyetinin söz konusu kişilerle niçin görüşme talebinde bulunmadığını ve ifadelerinin alınmasına dair bir kanıt sunmadığını da eklemiştir. Sözü geçen iki kişinin Devlet Başkanı Esad’ın kardeşi olan ve başkanlık muhafızlarının komutanı Mahir Esad ile kayınbiraderi ve aynı zamanda Suriye istihbarat örgütü başkanı olan Asif Şevket olduğu sonradan medyada yer almıştır.⁵¹

Suriye Devlet Başkanı Esad, BM’nin almış olduğu karar ve Mehlis raporuna ilişkin ilk geniş değerlendirmeyi 10 Kasım’da Şam Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada ele almıştır. Ülkesinin hariri suikastı konusunda suçsuzluğunun kesin olduğunu belirten Esad, “Suriye bu olaya ne hükümet ne de birey düzeyinde karışmıştır. Olay sadece siyasi bir sorundur.” diye ifade etmiştir. Esad, soruşturma heyetine başkanlık eden Savcı Mehlis’in Suriyeli yetkililerle Suriye’deki BM binasında ya da Arap Birliği’nin Kahire’deki merkezinde görüşme önerisini de kabul etmediğini belirtmiştir. Esad söz konusu konuşmasında suikast sonrası Lübnan’da Saad Hariri öncülüğünde kurulan hükümetin Lübnan’ı Suriye aleyhtarı komplolar için bir platform olarak kullandığını da ileri sürmüştür. Suriye lideri, Lübnan yönetimi için başkalarının emrini uygulayan kukla bir hükümet olduğunu belirterek askerlerin çekilmesinden sonra düzeltilmeye çalışılan ilişkiler iyice gerginleşmiştir.⁵²

Suriye Başbakan Yardımcısı Velid Muallim, 25 Kasım’da yapmış olduğu basın toplantısında Refik Hariri’nin öldürülmesiyle ilgili olarak BM heyetince sorgulanmaları yönünde talep edilen beş Suriyeli

⁵⁰ “UN Steps Up Pressure on Syrians”, **BBC**, October 31, 2005.

⁵¹ “Syria Will Let Hariri Death Inquiry See Assad Relatives”, **The Guardian**, November 2, 2005.

⁵² Rory Mccarthy, “Syria President Expects UN Showdown Over Murder Inquiry”, **The Guardian**, November 11, 2005; “Assad Protests Syrian Innocence”, **BBC**, November 11, 2005.

yetkilinin,⁵³ ülke dışında sorgulanmasına izin verildiğini açıklamıştır.⁵⁴ Varılan anlaşma uyarınca Suriyeli yetkililer Avusturya'nın başkenti Viyana'ya giderek, BM merkezinde soruşturmayı yürüten Savcı Mehlis'le buluşmuştur.⁵⁵ Suriye'ye dönme garantisi verilen söz konusu kişilerin Viyana'ya gittiği günlerde Hariri suikastı ile ilgili, soruşturmanın önemli bir görgü tanığı olarak adı geçen ve şahitlik yapan Kürt kökenli Suriye vatandaşı Hüsam Tahir Hüsam, Suriye'ye kaçmış ve ifadesini değiştirerek avukatı Teysir İd ve Suriye Enformasyon Bakanı Mehdi Dahlallah ile birlikte bir basın açıklaması yapmıştır. Hüsam, Lübnan'da kendisinin ve nişanlısının tehdit edildiğini söylerken, avukatı Teysir İd de Hüsam'a baskı ve işkence altında şahitlik yaptırıldığını ifade etmiştir. Hüsam'ın en önemli iddialarından biri, Saad Hariri'nin kendisine, başta Mahir Esad ve Suriye askerî istihbarat birimi başkanı Asef Şevket olmak üzere Suriyeli yetkililer aleyhinde konuşması karşılığında 1 milyon 300 bin dolar teklif ettiğini söylemesi olmuştur. Hüsam, Suriye'li yetkililer aleyhinde ifade verdiği dönemlerde kendisine ilaç verildiğini ve işkence gördüğünü de iddia etmiştir.⁵⁶ Hariri ailesi bu iddiayı reddederken, Savcı Mehlis ise, Suriye'yi Soğuk Savaş tarzı propaganda yapmakla suçlamıştır. BM'den yapılan açıklamada ise, Hüsam'ın komisyona kendi isteğiyle başvurduğu ve ailesinin Suriye makamlarınca baskı görmesinden çekindiğini soruşturmayı yürüten yetkililere belirttiği vurgulanmıştır.⁵⁷

Hazırlanan ilk raporun sonucuna göre genişletilerek devam eden soruşturmalar neticesinde ortaya çıkan yeni bulguları içeren Hariri soruşturmasıyla ilgili ikinci raporu Mehlis 12 Aralık tarihinde BM genel Sekreteri Kofi Annan'a sunmuş,⁵⁸ bir gün sonra da konseye rapor hakkında bilgi vermiştir. Suriye'yi soruşturma heyetiyle iş birliğinde yavaş davrandığı için suçlayan ikinci raporda, Viyana'da sorgulanan beş Suriyeli dahil olmak üzere 19 şüphelinin göz altına alınması

⁵³ Velid Muallim, BM heyetinin sorgulayacağı Suriyeli yetkilileri açıklamazken bu kişilerin Suriye'nin Lübnan eski istihbarat şefi Korgeneral Rüstem Gazali, Korgeneral Tafer Yusuf, Korgeneral Abdülkerim Abbas ve Gazali'nin yardımcısı ile bir sivil olduğu medyada yer almıştır.

⁵⁴ "Syria Agrees to UN Interviews", **The Guardian**, November 25, 2005; "Syria to Let UN Quiz Officials In Vienna", **El-Jazeera**, November 26, 2005.

⁵⁵ Rory Mccarthy, "Prosecutor Heading UN's Hariri Inquiry Stands Down", **The Guardian**, December 7, 2005.

⁵⁶ "Hariri Witness Says He Was Bribed", **BBC**, November 28, 2005.

⁵⁷ "Mehlis Slams 'Syrian Propaganda'", **BBC**, December 01, 2005.

⁵⁸ "New Hariri Report Blames Syria", **BBC**, December 11, 2005.

istenmiştir. Savcı Mehlis, konseye verdiği brifingde ise, söz konusu tarihe kadar toplanan kanıtların ilk raporda yer alan Suriye'ye yönelik suçlamaları desteklediğini belirterek soruşturmanın devamı için 6 aylık ek süre istemiştir. Savcının isteği üzerine soruşturmanın uzatılmasına yönelik Fransa, İngiltere ve ABD ortaklaşa bir tasarı hazırlamış ve söz konusu tasarının BM'de kabul edilmesiyle soruşturma 15 Haziran 2006 tarihine kadar uzatılmıştır.⁵⁹

2005 yılı boyunca Suriye, dünya medyasında genelde Hariri suikastıyla yer alsa da, yıl boyunca kendi iç siyasi sisteminde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Beşar Esad, her ne kadar uluslararası baskının iç siyasetteki gelişmelere bir etkisinin olmadığını iddia etse de, Suriye'de yıl içinde demokratikleşme tartışmaları yoğun olarak yaşanmıştır. Demokratikleşme yönünde atılacak adımların yıl içinde gerçekleştirilecek Baas Partisi Kongresinde belirleneceği Suriye iç siyasetinin bir beklentisiydi. Bu beklentiler içinde Baas Partisi 6 Haziran'da beş yıl aradan sonra parti kongresini yapmıştır.⁶⁰ Kongrede yolsuzlukla mücadele sözü veren Esad, yolsuzluğun ahlaki ve toplumsal bir sorun olarak mücadele edilmesi gereken bir mesele olduğunu vurgulamıştır. Demokratikleşme yönünde önemli sayılacak adımlardan biri 42 yıldır yürürlükteki olağanüstü hal yasasının yumuşatılmış olması, bağımsız siyasi partilerin kurulabileceği yönünde karar alınması ve 200 bin Kürtün vatandaşlığına yeşil ışık yakılmasıdır. Hükümet üyelerinin Baas Partisi'nden olma zorunluluğunun kalkması, yeni basın yayın üst kurulu oluşturulması, basın özgürlüğünün artırılması ve özel yayın organlarına izin verilmesi de kongrede kararlaştırılan konular arasındadır. Ayrıca kongrede evlenmek, iş yeri açmak, üniversiteye girmek ve yurt dışına çıkmak için istihbarattan izin alma zorunluluğu kaldırılmış, kamu sektöründe reforma gidilmesi ve özel sektörün desteklenmesinin de altı çizilmiştir. Esad, Baas Partisi yönetim kurulu üyelerinin sayısını 14'ten 12'ye indirmiş ve kendine yakın ve nispeten

⁵⁹ "UN Report Backs Syria Suspicions", **BBC**, December 12, 2005, Hicham Safieddine, "Truth Postponed", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 773, December 15 - 21, 2005; Jefferson Morley, "Background on Syria and The Rafiq Hariri Investigation", **The Guardian**, October 21, 2005.

⁶⁰ "Syrian Papers Urge Baath Action", **BBC**, June 6, 2006.

genç isimlerin seçilmesini sağlayarak Baba Hafız Esad'dan kalma yaşlı kadroları tasfiye etmiştir.⁶¹

Başer Esad, her ne kadar kongrede demokratikleşme yönünde büyük adımların atıldığını belirtse de, daha önceki açıklamalarında vaat ettiği siyasi ve ekonomik reform kararlarının alınmadığı ve alınan kararların söz konusu büyük bir dönüşümü gerçekleştirmekten uzak olduğu vurgulanabilir. Esad'ın Baas Partisi'nin düşünce ve ilkelerinin hâlâ geçerli olduğunu, halkın ihtiyaçlarına cevap verdiğini ve değişimin istikrarı bozmayacak şekilde yapılmasının gerekli olduğunu söylemesi dönüşümün uzun dönem süreceğinin işaretleri olarak dikkate alınırken, yeni siyasi partilere izin veren değişikliğe, ülkede önemli bir yer tutan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün ve Kürt grupların etkinliğini sınırlandırmak amacıyla, "dini ve etnik parti kurulamaz" kaydının konulması demokratikleşmenin önündeki engeller olarak algılanmıştır.⁶²

Baas Partisi kongresi devam ederken, Şam'ın Lübnan siyasetinin mimarı olarak bilinen Devlet Başkan Yardımcısı Abdulhalim Haddam'ın sürpriz bir şekilde istifa etmesi Şam yönetimini sıkıntılı bir duruma düşürmüştür. Baba Esad'ın yerine Beşar Esad'ın geçmesi sürecinde kilit rol oynadığı bilinen ve 1980'lerde Cumhurbaşkanlığı yardımcılığına getirilmeden önce, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan yardımcılığı görevinde bulunan Haddam, istifasından sonra Şam'ı terk ederek Paris'e yerleşmiştir.⁶³ Haddam, Aralık ayının sonunda El-Arabiya Televizyonu'na bir mülakat vererek, Esad'ın Şubat ayında öldürülen Refik Hariri'yi birçok kez tehdit ettiğini belirtmiş, Lübnan'da Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un görev süresi uzatılmadan önce Esad'ın Rafik Hariri'ye, "sen Lübnan'a yeni bir cumhurbaşkanı mı getirmek istiyorsun? Buna izin vermem. Kararımızı geri çevirmeye çalışacak herkesi ezerim", dediğini ifade etmiştir. Söz konusu açıklamasından sonra Haddam Baas Partisi'nden ihraç edilmiş ve Suriye Parlamentosu, hakkında "vatana

⁶¹ Sami Moubayed, "Reform Dynamics", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 747, June 16 - 22, 2005.

⁶² Sami Moubayed, "Reform Dynamics", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 747, June 16 - 22, 2005; Simon Tisdall, "Assad Finds New Strength in Adversity", **The Guardian**, June 10, 2005; "A Leap Toward Disappointment, President Assad Has Failed To Deliver On Promises Of Reform", **The Guardian**, June 9, 2005; Sami Moubayed, "Syria's Changing Political Landscape", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 750 July, 7-13, 2005.

⁶³ Sami Moubayed, "The Fox Speaks", **El-Ahram Weekly**, Issue No. 776, January 5-11, 2006; Simon Tisdall, "Assad Finds New Strength in Adversity", **The Guardian**, June 10, 2005.

iharet suçlamasıyla" soruşturma açılmasına karar vermiştir. Haddam'ın bu ifadeleri Hariri suikastı soruşturmasını yürüten komisyon tarafından dikkate alınmış ve söz konusu konuşmalarla ilgili soruşturmanın derinleştirileceği açıklanmıştır.⁶⁴

Abdulhalim Haddam'ın istifasından sonra Suriye'yi sarsan en önemli iç gelişmelerden biri de, 1980'lerden 2003 yılına kadar Suriye'nin Lübnan'daki istihbarat şefi olan ve 2004 yılında İçişleri Bakanlığı'na getirilen Gazi Kenan'ın 12 Ekim'de intihar etmesi olmuştur. Gazi Kenan'ın intiharı, BM Hariri suikastı araştırma komisyonunun raporunu açıklayacağı döneme denk gelmesi itibarıyla ve Savcı Mehlis'in daha önceden sorguladığı kişiler arasında bulunması açısından önem arz etmekteydi. Bu bağlamda, söz konusu intihar uluslararası kamuoyu tarafından kuşkuyla karşılanmış, İçişleri bakanının raporda suçlanacağını bilmesinden ve dolayısıyla suçlamanın sadece kendisiyle sınırlı kalması için intihar etmiş ya da ettirilmiş olabileceği üzerinde durulmuştur. Temmuz ayında ABD tarafından teröre destek verdiği iddiasıyla mal varlığının dondurulması da olaya farklı bir anlam yüklemiştir.⁶⁵

BM Güvenlik Konseyi'nin onayını almadan Irak'ı işgal eden ABD, Ortadoğu'da çıkarlarını korumak için bölge ülkelerini çeşitli yöntemlerle baskı altında tutmanın yollarını 2005 yılı boyunca da sürdürmüştür. Irak'ın işgalinden sonra Washington'dan yükselen, "sıranın Suriye'ye geldiği" sesleri, Suriye ile ilgili meydana gelen her olumsuz olayda çeşitli çevrelerce sürekli vurgulanmıştır.⁶⁶ ABD, bu kozu iyi kullanmış fırsat bulduğu her alanda Suriye'yi sıkıştırmanın yollarını aramıştır. Washington'un BM'ye uyguladığı baskı politikasının bir sonucu olarak BM Güvenlik Konseyi'nin 2 Eylül 2004'te Lübnan'ın toprak bütünlüğü ve ulusal güvenliğinin korunması maksadıyla ülkede bulunan tüm yabancı güçlerin çekilmesi talebinde bulunan 1559 sayılı Kararı⁶⁷, 2005 yılında ABD'nin Suriye'yi sıkıştırmada en önemli dayanak noktası olurken, özellikle Hariri suikastından sonra

⁶⁴ Brian Whitaker, "Damascene Subversion", **The Guardian**, September 19, 2005.

⁶⁵ "Syria Probe Backs Suicide Theory", **BBC**, October 13, 2005, "Syria Death Could Herald Change", **BBC**, October 14, 2005, "Syrian Interior Minister Commits Suicide" **The Guardian**, October 12, 2005; "Syria: Interior Minister Killed Himself", **El-Jazeera**, October 12, 2005.

⁶⁶ "Rachelle Marshall, Will Syria Be Next", **The Washington Report On Middle East Affairs**, January/February, 2006, s. 1-3.

⁶⁷ Kararın tam metni için bkzn. <http://Daccessdds.Un.Org/Doc/UNDOC/GEN/N04/498/92/PDF/N0449892.Pdf?Openement>.

uluslararası bir slogana dönüşerek Suriye üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca Amerikan Kongresi 1 Mart 2004 tarihinde Suriye'ye karşı almış olduğu yaptırım⁶⁸ kararını⁶⁹ 2005 yılı boyunca genişletmeye ve bu karara ek olarak yeni kararlar almaya çalışmıştır.

2005 yılında ABD'nin Suriye politikasını bir önceki yılda olduğu gibi, Iraklı direnişçilere ve terör gruplarına destek, ülkesindeki terör gruplarının ofislerini kapatmama, Irak'la olan sınırından direnişçilerin geçişlerine engel olamama, Lübnan'daki askerî varlığı, İsrail'e yönelik olumsuz politikaları ve demokratikleşme gibi konu başlıkları belirlemiştir.⁷⁰ 3 Ocak'ta ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Armitage Suriye'ye bir ziyaret gerçekleştirerek Devlet Başkanı Esad'la görüşmüş ve ziyaretinde Suriye'den bir takım taleplerde bulunmuştur. Armitage'nin söz konusu talepleri arasında, Suriye'de 40 yıldır devam eden olağanüstü halin kalkması, tüm siyasi suçluların serbest bırakılması, medya üzerindeki baskını kaldırılması, demokratik reformların bir an önce başlatılması, ekonomik gelişmenin hızlandırılması, Suriye'de bulunan 55 üst düzey Iraklı yetkilinin teslim edilmesi ve Irak sınırının kontrol altına alınması⁷¹ gibi konular bulunmaktaydı.

Hariri suikastından önce Suriye üzerindeki baskı politikasını genel olarak Suriye'nin Irak politikası temelinde şekillendiren Washington yönetimi söz konusu suikastla birlikte Suriye politikasını Hariri suikastı üzerinden şekillendirmeye başlamış ve 2 Mart'ta Bush yönetimi askerlerini ve istihbarat görevlilerini Lübnan'dan bir an önce çekmesi için Şam yönetimi üzerinde baskıyı artırma konusunda izlenecek 3 aylık bir strateji belirlemiştir. Bu stratejinin ilk ayağını, Başkan'ın ve üst düzey yetkililerin günlük demeçlerinde Suriye'nin Lüb-

⁶⁸ ABD söz konusu yaptırım kararıyla, Suriye'ye gıda ve ilaç dışında ihracatı durdurmuş ayrıca Suriye'ye askerî amaçla kullanılabilecek malların ihracatı üzerindeki kısıtlamalar daha da sertleştirilmiştir. Suriye uçaklarının Amerikan hava alanına iniş kalkışları da durdurulmuştur.

⁶⁹ Yaptırım kararının arka planı ve alınış gerekçeleri ile ilgili bkz., Gambill Gary C. "American Sanctions On Syria: A Diplomatic Masterstroke?", **Middle East Intelligence Bulletin**, Vol. 6, No.5, May, 2005.

⁷⁰ "Iran And Syria Hit Back At Bush", **The Guardian**, February 4, 2005; ABD'nin Suriye'ye yönelik suçlamalarının gerekçesi için ayrıca bkz. Nebi Miş, "Suriye: Terörle Anılmak Bir Kader mi?", **ABD'nin Haydut Devletleri**, Der.: Kemal İnät, Değişim Yayınları, İstanbul, 2004.

⁷¹ "US Considers New Syria Sanctions", **Aljazeera**, Thursday, January, 06, 2005, Julian Borger, "Bush Warns Syria And Iran Over Terror" **The Guardian**, February 3, 2005.

nan'daki mevcudiyetini eleştiren ifadelerle daha fazla yer vermek oluşturmuyordu. Bu bağlamda Lübnan, Bush yönetiminin Ortadoğu'da demokrasiyi geliştirme politikasında merkezi bir konuma oturtulmuştur. Özellikle AB ülkeleri diplomatları aracılığıyla Suriye'ye Lübnan'dan çekilmesi konusunda daha sert mesajlar vermek ve Mısır başta olmak üzere Washington'un Arap müttefiklerinin Suriye üzerinde baskı kurmasını sağlamak ise stratejinin ikinci ayağını oluşturmaktaydı. Stratejinin son ayağı ise, şayet Şam yönetimi ABD ve uluslararası toplumun talepleri doğrultusunda hareket etmezse yeni yaptırım olasılıklarını devamlı bir şekilde vurgulamak yoluyla Suriye'ye baskı uygulanması politikası oluşturmaktaydı.⁷²

Washington yönetimi Hariri suikastını merkeze alarak 2005 yılı boyunca Suriye'yi suçlayan demeçlerini yönetimin her kademesinde sürekli olarak tekrarlamıştır. Yukarıda sıralanan stratejileri suikastla ilgili ortaya çıkan her gelişmede uygulamaya çalışan Washington yönetimi, bu bağlamda BM tarafından yürütülen Hariri suikastı soruşturmasının bulgularını sürekli olarak Suriye ile ilişkilendirmiştir. Bush yönetimi, Lübnan'daki Suriye karşıtı muhalefet ve ABD'de faaliyet gösteren muhalif Suriye Reform Partisi ile bağlantıya geçerek söz konusu taraflar nezdinde, Şam üzerindeki baskıyı arttırmanın yollarını aramıştır. Özellikle Hariri suikastı ile ilgili raporun BM Güvenlik Konseyi'nde görüşülmesi öncesi ve sırasında Fransa ve İngiltere'yi de yanına alarak BM Güvenlik Konseyi'nden Suriye için bir yaptırım kararı almaya çalışmıştır.⁷³

ABD Başkanı George W. Bush 6 Mayıs'ta ABD Senatosu'nun üst düzey üyelerine gönderdiği mektupta Suriye'yi teröre destek vermek, kitle imha silahları geliştirmek, Irak'ta istikrarın sağlanması çabalarını baltalamak ve uluslararası toplumun Lübnan'a ilişkin planlarını engellemekle suçlamıştır. Mektubunda sert bir üslup kullanan Bush, Suriye'nin Amerikan ulusal güvenliğine "devamlı, normal olmayan ve alışılmadık" bir tehdit oluşturduğunu belirtmiştir.⁷⁴ Söz konusu suçlamalara yanıt gecikmemiş ve Suriye'nin Washington Büyükelçisi İmad Mustafa 20 Mayıs'ta yaptığı açıklamada ABD Savunma Bakanlığı Pentagon ve Merkezi Haber Alma Örgütü (CIA) ile tüm

⁷² "U.S. Trups Heat On Syria To Leave Lebanon", **Washington Post**, March 3, 2005.

⁷³ Robin Wright, "U.S., France To Introduce U.N. Resolutions Against Syria", **"Washington Post"** October 19, 2005.

⁷⁴ "US Renews Sanctions On Damascus", **BBC**, May 6, 2005.

bağlantıları kestiklerini duyurmuştur. İmad, bu kararı Irak'taki direnişin sona erdirilmesi için kendilerini yeterli çaba harcamamakla suçlayan ABD'ye tepki olarak aldıklarını da açıklamıştır.⁷⁵

Öte yandan Condeleeza Rice, 22 Temmuz'da Lübnan'a giderek başkanlığa atanan Fuad Siniora ile görüşmesinin ardından Suriye'yi, Lübnan sınırında kontrolleri artırdığı için eleştirmiş ve bu durumun Lübnan'da ticarete büyük zarar verdiğini söylemiştir. Amerikan Dışişleri Bakanı'nın programında olmamasına rağmen, Lübnan'a giderek öldürülen eski başbakan Refik Hariri'nin oğlu ve Suriye karşıtı cephenin lideri Saad Hariri'yle görüşmesi ve seçimlerin ardından yeni kabineyi henüz oluşturan ve daha fazla Suriye karşıtı bir bakışı olan Lübnan yönetimine destek vermesi, Şam yönetimine bir mesaj olarak algılanmıştır.⁷⁶

ABD, 1 Temmuz'da Suriye'nin İçişleri Bakanı Gazi Kenan ve Suriye'nin Lübnan'da bulunan istihbarat biriminin eski başkanı Rüstem Gazali'nin mali varlıklarını dondurduğunu açıklamış ve Amerikan vatandaşlarının söz konusu kişilerle iş yapmasını yasaklamıştır. Amerikan yönetimine göre, içişleri bakanlığı görevine getirilmeden önce Suriye ordusunun Lübnan'dan sorumlu istihbarat biriminin başkanlığını yürüten Kenan, 2002 yılında 3 roketin Suriye-Lübnan sınırında Hizbullah'a teslim edilmesi sırasında konvoyda bizzat bulunması gibi yasadışı faaliyetlerden, Rüstem Gazali'yi ise, Lübnan siyasetinin ve devlet politikasının Suriye'nin çıkarlarına bağlı kalmasını sağlamak için ülke siyasetine müdahale etmek gibi faaliyetlerden sorumlu tutuluyordu. Washington'un söz konusu girişimi ile ilgili olarak Suriye resmî haber ajansı SANA, Suriye hükümet sözcüsünün, ABD'nin son girişimini İsrail güçleri ile Hizbullah arasındaki çatışmaları başka yöne çekmek için Suriye üzerinde baskıyı artırma çabası olarak değerlendirdiğini duyurmuştur.⁷⁷

Uzun yıllar boyunca güvensizlik ve tehdit algılamaları üzerine kurulu olan, ancak Ekim 1998'deki Adana antlaşmasından sonra düzelmeye başlayan Suriye-Türkiye ilişkileri 2005 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesinin getirmiş olduğu bölgesel şartlar ve güvenlik kaygıları ile hareketlilik kazanmıştır. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin

⁷⁵ "Syria accused of having hit list in Lebanon", *The Guardian*, June 11, 2005.

⁷⁶ Rice Makes Surprise Visit to Beirut, *El-Jazeera*, 22 July 2005, Rice Beirut'ta Şam'ı Eleştirdi, *BBC*, 22 Temmuz, 2005.

⁷⁷ "Syrian Minister's Assets Frozen", *BBC*, 1 July, 2005.

iktidarı döneminde uygulanmaya çalışılan Ortadoğu açılımı ve “komşularla sıfır problemlili” dış politika söylemi Şam-Ankara ilişkilerinin olumlu seyrine katkı sağlamıştır. 2004 yılında başlayan karşılıklı üst düzey ziyaretler Aralık 2004’te Başbakan Tayyip Erdoğan’ın ve 2005 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün Suriye ziyaretleri ile devam etmiştir. Bu ziyaretler yıllardır iki ülke arasında problem kaynağı olan yapısal sorunlara her ne kadar kalıcı çözümler üretmese de, sorunların çözümüne yönelik çabaların hızlanmasını ve karşılıklı iyi niyet açıklamalarını beraberinde getirmiştir.

Yapıldığı dönem itibarıyla büyük gürültü koparan ve ziyaretten günler önce gitmemesi gerektiğine dair özellikle ABD’li yetkililer tarafından açıklama yapılan Cumhurbaşkanı Sezer’in Suriye ziyareti, 13 Nisan’da başlamıştır. Geziden günler önce ABD Dışişleri Sözcüsü Richard Boucher’in “Verilen mesaj önemli değil, önemli olan mesajın doğru algılanıp algılanmayacağı” eleştirisine ve ABD’nin Ankara Büyükelçisi Eric Edelman’ın “Uluslararası toplumun Suriye hakkında görüş birliğinde olduğu söylenebilir, umarız Türkiye de uluslararası topluma katılır.” açıklamasıyla ziyaretin gerçekleşmesinden duyduğu rahatsızlığı dolaylı yoldan belirten Washington’a karşı “Elbette gideceğim.” diye cevap veren Sezer’i Suriyeliler “Hoşgeldiniz, onurlu Cumhurbaşkanı.” sözleri ile karşılamışlardır.⁷⁸

Ziyaretin önemini Sezer; “Ziyaretim, siyaset ekonomi ve ticaret ilişkilerinin geliştirilmesi ve yeni alanlarda çeşitlendirilerek daha ileriye götürülmesine olumlu katkılar sağlamıştır.” açıklamasıyla ifade ederken, Esad ise, “İki kardeş ülke arasında siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler memnuniyet verici düzeyde seyretmektedir. Bundan da mutluluk duyuyoruz.” şeklinde belirtmiştir. Suriye basını Sezer’in ABD baskılarına rağmen cesaretli tutumunu öven sözler sarf etmiş, resmi yayın organı Teşrin Gazetesi ABD’nin hoşnutsuzluğuna rağmen Sezer’in Suriye’ye ziyarette bulunmasının Suriye için çok önemli olduğunu yazmıştır.⁷⁹ Amerika’da yaşayan ve Suriye Reform Partisi’nin

⁷⁸ “Turkish President Starts Syria Visit”, **Al Jazeera**, 13 April 2005; “Şam’da Sezer Aşkı”, **Radikal**, 14 Nisan 2005; “Sezer Şerefine 21 Pare Top Atışı”, **Radikal**, 14 Nisan, 2005; Yasemin Çongar, “Vizyon Ortaksa, Kanıtı Nerede?”, **Milliyet**, 01 Mayıs 2005; “Türkiye’nin Suriye Politikası İsabetli”, **Syria Times**, 22 Mart 2005.

⁷⁹ Nazar Abidin, “Ankaradan Alınacak Bir Çok Ders Var”, **El-Vatan**, 17 Nisan 2005 (aktaran **Radikal**, 20 Nisan 2005); Ahmed Hammada, “Sezer’e Teşekkürler”, **Thawra**, 14 Nisan 2005, (aktaran **Radikal**, 17 Nisan 2005); Muhammed

lideri olan Ferid Gadiri ise, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Şam'a gitmesini diktatöryal bir rejime destek olarak algıladığını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yanlış yolda olduğunu vurgulamıştır.⁸⁰

16 Kasım'da programda olmamasına rağmen Abdullah Gül de Suriye'ye bir ziyarette bulunmuştur. Gül, ziyaretinin amacını, Hariri suikastı ile ilgili BM soruşturması için tanınan ek sürenin de sonuna yaklaşılması dolayısıyla, Suriye'nin söz konusu konuda BM'ye yardımcı olması için görüşlerini iletmek ve böylece BM Güvenlik Konseyi kararlarının süratli ve tam olarak uygulanmasına katkı sağlamak olarak açıklamıştır. Gül'ün ziyareti ile ilgili Türk basınında çıkan eleştirilere, Türkiye'nin bölgesinde meydana gelen gelişmelere kayıtsız kalmasının beklenemeyeceği şekilde cevap veren Başbakan Erdoğan da Gül'ün ziyaretini "Türkiye olayları tribünde seyredemez, Türkiye Suriye'deki süreci barış istikâmetine doğrultmak için elinden geleni yapacaktır." açıklamasıyla savunmuştur.⁸¹

Ortadoğu'da güvenilirliği artan ve özellikle AB ile müzakereye başlayan bir Türkiye, Suriye için 2005'te bölgesinde ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir komşu olarak görülmüştür. Beşar Esad, verdiği bir röportajda "Türkiye ile nereye kadar ve nasıl bir iş birliği" sorusuna "Türkiye'nin bölgede sadece Suriye içinde değil Araplar tarafından da saygı gören ve güvenilir rolünün kendileri için de çok önemli olduğunu dolayısıyla Türkiye'nin bölgesel rolünden faydalanacaklarını ve uzun dönemli bir iş birliği geliştireceklerini"⁸² söylemiştir. Suriye, Türkiye'nin AB ile müzakereye başlamasından memnun olduğunu her defasında belirtmiştir. Şam, Avrupa'nın Ortadoğu'ya açılan kapısının Suriye olduğunu dolayısıyla Ortadoğu ile AB'nin ekonomik ilişkilerinin Türkiye'nin sınır komşusu olan Suriye üzerinden gerçekleşeceğini düşünmektedir. Ayrıca Türkiye ile benzer tutumları paylaşan Suriye, Irak'ta meydana gelecek parçalanmanın ve iç karışıklığın kendisini de olumsuz etkileyeceğinin farkında olarak 2005 yılı boyunca Türkiye'nin Irak'ın geleceği üzerindeki çözüme yönelik politikalarını da desteklemiştir.⁸³

Harbub, "Sezer'in Ziyareti Suriye'nin Yararına", **Rey**, 14 Nisan 2005 (aktaran **Radikal**, 15 Nisan 2005).

⁸⁰ "Sezer, ABD'ye Rağmen Suriye'ye Gitti", **BBC**, 13 Nisan 2005.

⁸¹ Serkan Demirtaş, "Şam'a Acil Mesaj Var", **Radikal**, 17 Kasım 2005; "Sonunuz Irak Gibi Olmasın", **Milliyet**, 17 Kasım 2005.

⁸² Gürkan Zengin, "Başer Esad'la Röportaj", **CNN Türk**, 6 Nisan 2005.

⁸³ Semir Atallah, "Türkiye Denklemi Neresinde Kalıyor", **Şark'ül Ewsat**, 8 Kasım 2005 (aktaran, **Radikal**, 12 Kasım 2001).

Türkiye ile sorunsuz bir yıl geçiren Suriye bölgesel ilişkilerinde önem verdiği diğer ülkelerin başında İran ve Rusya gelmiştir. Suriye'nin İran ile ilişkileri bölgesel ve küresel açıdan stratejik bir önem arz etmektedir.⁸⁴ Bölgesel bir güç olan İsrail ve küresel güç olan ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının önünde en önemli engel olarak gördüğü bu iki ülke, 2005 yılı boyunca aralarında iş birliğini geliştirerek söz konusu bu iki güce karşı ortak bir tutum geliştirmemenin yollarını aramışlardır. Bu bağlamda her iki ülkenin İsrail politikası paralellik arz ederken, yıl içinde ABD'nin yapmış olduğu baskı politikaları giderek artması dolayısıyla da söz konusu iki ülke aynı kaderi paylaşmışlardır. Suriye ve İran ABD'nin baskılarını AB ile ilişkilerini geliştirerek hafifletmeye çalışmaları bakımından da yıl içinde benzer politikalar gütmüşlerdir.⁸⁵

Ortadoğu'da ABD'nin İran'a baskısı arttığı durumlarda Suriye rahatlamakta, uluslararası yalnızlık çeken Suriye'ye bölgesel bir ittifak şansı doğurmaktadır. Bu bağlamda 16 Şubat'ta Hariri suikastının ardından bir araya gelen İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı Muhammed Rıza Arif ve Suriye başbakanı Naci Otri, tehditlere karşı ortak hareket edeceklerini açıklamışlardır⁸⁶. Rıza Arif tehditlere karşı koymasa Suriye'ye her türlü desteğe hazır olduklarını vurgulayarak "suikastla ilgili olarak kardeşlerimiz özel bir tehditle karşı karşıya, umarız bizim tecrübelerimizden yararlanabilirler." açıklamasıyla söz konusu süreçte Şam'ı destekleyeceklerini baştan belirtmiştir. İran'ın desteğine Esad, İran Cumhurbaşkanı seçiminin hemen ardından 7 Ağustos'ta yeni Cumhurbaşkanı Ahmedinecad'ı ilk ziyaret eden devlet başkanı olarak karşılık vermiştir. Esad, ziyaretinde Irak'ın son durumu, Filistin meselesi ve bölgesel problemlerin görüşüldüğünü belirtmiş ve İran'ı ziyaret etmesinin iki ülkenin ilişkilerinin güçlendirilmesi ve dış baskılara karşı ortak hareket etme kararlılığının vurgulanması bakımından önemli olduğuna dikkat çekmiştir. İran, Hariri suikastının getirmiş olduğu süreçte Suriye'nin yanında yer alırken, Suriye'de "Barışçıl amaçlar için kullanılan nükleer enerjiye karşı değiliz."⁸⁷ açıklaması yaparak İran'ın nükleer yolculuğunda yanında yer alacağını işaretini vermiştir.

⁸⁴ "Syria, Iran And The US", **BBC**, February 18, 2005.

⁸⁵ Jonathan Beale, "Twin Challenge For Washington", **BBC**, February 17, 2005.

⁸⁶ "Iran And Syria Talk Alliance, **El-Jazeera**, 16 February 2005.

⁸⁷ "Iran Seeks United Front With Syria", **El-Jazeera**, 08 August 2005.

Kronoloji Suriye 2005

- 14 Şubat:** Lübnan'ın eski Başbakanı Refik Hariri öldürüldü.
- 24 Şubat:** Suriye Lübnan'daki askerlerinin çekilmesine yönelik iki taraflı bir çalışmanın yapıldığını duyurdu.
- 05 Mart:** Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad Lübnan'daki askerlerin iki aşamalı olarak çekileceğini açıkladı.
- 07 Mart:** Suriye askerleri Lübnan'dan çekilmenin ilk aşaması olan Beka Vadisi'ne konuşlanmaya başladı.
- 13 Nisan:** Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yoğun tartışmalar arasında Suriye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi.
- 26 Nisan:** Suriye ve Lübnanlı askerî üst düzey yetkililerin katılımıyla yapılan bir törenle Suriye'nin Lübnan'daki 29 yıllık askerî varlığı resmen sona erdi.
- 06 Haziran:** Beş yıl aradan sonra Baas Partisi, kongresini yapmış ve kongrede demokratikleşme yönünde tarihi sayılabilecek bazı kararlar alınmıştır.
- 07 Haziran:** Başbakan Yardımcısı Abdülhalim Haddam istifa ederek Suriye'den ayrılarak Fransa'ya gitti.
- 31 Temmuz:** Lübnan'ın yeni Başbakanı Suriye ile ilişkilerini düzeltmek amacıyla Suriye'ye giderek Devlet Başkanı Beşar Esad'la görüştü.
- 07 Ağustos:** Suriye devlet Başkanı Beşar Esad İran'ın yeni seçilen Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ı ziyaret etti.
- 12 Ekim:** 1980'lerden 2003 yılına kadar Suriye'nin Lübnan'daki istihbarat şefi olan ve 2004 yılında İçişleri Bakanlığı'na getirilen Gazi Kenan intihar etti.
- 20 Ekim:** Hariri Suikastı Soruşturma Komisyonu Başkanı Alman Savcı Detlev Mehlis söz konusu suikastla ilgili ilk Raporunu BM'ye sundu. **31 Ekim:** BM Güvenlik Konseyi, Hariri suikastıyla ilgili raporun bir sonucu olarak Suriye'ye karşı 1636 sayılı kararı alarak Suriye yönetimine bir takım sorumluluklar yükledi.
- 25 Kasım:** Suriye Başbakan Yardımcısı Velid Muallim, Refik Hariri'nin öldürülmesiyle ilgili olarak BM heyetince sorgulanmaları yönünde talep edilen beş Suriyeli yetkilinin sorgulanmasına izin verildiğini açıkladı.

Ürdün 2005

Fatih ŞEN*

İç politikası bağlamında 2005 yılı boyunca Ürdün'de iki önemli gelişmenin yaşandığı söylenebilir. Bunlardan ilki Nisan ayında gerçekleşen hükûmet değişikliği iken, ikincisi 9 Kasım'da yaşanan ve iç politikayı etkilemekle kalmayıp, Ürdün dış politikasını da etkileyen terörist saldırılardır. 5 Nisan'da Ürdün Kralı Abdullah, Başbakan Faysal El-Fayez hükûmetini, ülkede hükûmete karşı artan muhalefetten ve Arap ülkeleri, özellikle de

Irak ile yaşanan gerginliklerden dolayı görevden alarak Adnan Bardan'ı yeni hükûmeti kurmakla görevlendirdi. Bardan hükûmeti 10 Nisan'da Parlamento'dan güvenoyu alarak görevine başlamasına rağmen, kabinesindeki 12 bakanın El-Fayez kabinesinde de yer alması muhalefet tarafından eleştirilerin sürdürülmesine ve güven oylamasında 34 milletvekilinin oylamayı protesto etmesine neden olmuştur.¹

Resmî Adı	Ürdün Hâşimi Krallığı
Başkent	Amman
Yüzölçümü	92.300 km ²
Nüfus	5.759.732
GSMH	17,2 Milyar Dolar
Hükûmet Biçimi	Anayasal Monarşi
Devlet Başkanı	Kral Abdullah (1999-)
Dışişleri Bakanı	Faruk Kasravi
Türkiye Büyükelçisi	Faris Mufti
Askerî Harcamalar/GSMH	% 14,6
Asker Sayısı	100,500 (2002)
Etnik Yapı	
Arap	% 98
Diğer	% 2
Dini Yapı	
İslam	% 93
Hristiyan	% 4
Diğer	% 3
Petrol Üretimi	40 varil/gün
Petrol Tüketimi	103.000 varil/gün
İhracat	4.226 milyar dolar
İthalat	8.681 milyar dolar

* Arş. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ Sana Abdallah, "All the King's Men", *El-Ahram Weekly*, Issue 738, 14-20 April 2005.

2005 yılında Ürdün’de meydana gelen en önemli olay şüphesiz 9 Kasım’da Amman’da gerçekleşen patlamalar olmuştur. Bush yönetiminin Ortadoğu’daki en sıkı müttefiklerinden olan ve bölgede “istikrar unsuru” olarak gösterilen Ürdün’ün başkenti Amman, eşzamanlı üç bombalı saldırıyla sarsılmıştır. Batılı iş adamları ve turistlerin kaldığı kent merkezinde bulunan The Grand Hyatt Otel, Radisson Otel ve Days Inn Otel’ine düzenlenen saldırılarda 60’a yakın kişi hayatını yitirirken, 300’den fazla kişi de yaralanmıştır.² Körfez Savaşı’ndan sonra ABD’nin bölgedeki en yakın müttefiklerinden ve stratejik ortaklarından biri olan Ürdün, ilk kez El-Kaide’nin hedeflerinden biri olmuştur. İsrail’le iyi ilişkiler içinde bulunması, Irak’a müdahale sırasında topraklarındaki üsleri kayıtsız şartsız açması, silah ve mühimmat taşıma konusunda işgalcilere koşulsuz destek vermesi dolayısıyla ABD’nin ve Batı’nın bir müttefiki olarak görülen Ürdün’ün, El-Kaide’nin Amman’daki saldırıları üstlendiği bildirisinde tam da bu nedenlerden dolayı cezalandırıldığı ifade edilmiştir.

Patlamaların ardından, Nisan ayında göreve gelen Adnan Bardan hükûmetinin, krizi yönetmekte gösterdiği zaafiyet muhalefet tarafında bir hayli eleştirilmiştir. Ürdün istihbaratının olaya saatler sonra el koyması, hükûmetin yetersiz kaldığını gösteren en önemli konuların başında gelmiştir. Bardan Hükûmeti’nin yoğun eleştirisiyle karşılaşmasında, alınan iki “yanlış” kararın etkili olduğu söylenebilir. Bu kararlardan birincisi, saldırının hemen sonrasında ülke sınırlarının kapatılmasıdır. Sınırların kapatılmasından kısa süre sonra bu konuda geri adım atmasına rağmen, Bardan hükûmeti gerek içeriden gerekse uluslararası kamuoyundan gelen tepkiler üzerine zor durumda kalmıştır. İkinci hatalı karar ise, saldırıları izleyen Perşembe gününün resmî tatil ilan edilmesi olmuştur. Cuma ve Cumartesi günlerinin genel tatil olmasının yanında Pazar gününün de Kral Hüseyin’in doğum günü olması nedeniyle önceden tatil edilmesi, tarihinin en kötü günlerinden birini yaşayan Ürdün’ün istikrarının ve ekonomisinin sarsılmasına neden olmuştur.³

9 Kasım saldırıları karşısında hükûmetin tutumuna yönelik eleştirilerin artması Ürdün yönetiminde ikinci kez önemli değişikliklerin

² “Al- Qaeda Unleashed Amman Bombers”, **El-Ahram Weekly**, Issue 768, 10-16 November 2005.

³ Hatice B. Şenkardeşler, “Bereketli Hilal Kan Ağlıyor”, **Anlayış**, Kasım 2005, Sayı 31, s. 71.

yaşanmasıyla sonuçlanmıştır. Resmî açıklamada kararın saldırılardan önce alındığı belirtilse de, 15 Kasım'da Kral Abdullah'ın, dışişleri bakanı (the chief of the royal court) ve ulusal güvenlik danışmanının yanı sıra dokuz özel danışmanın daha istifalarını kabul etmesi yorumcular tarafından 9 Kasım saldırılarıyla ilişkilendirilmiştir. 24 Kasım'a gelindiğinde eski diplomat Maruf El-Bakhit'i yeni hükûmeti kurmakla görevlendiren Kral Abdullah, yeni hükûmetin güvenlik ve reformlar konusunda etkin bir politika izleyeceğine inandığını belirtmiştir.⁴ Bakhit'inin liderliğinde kurulan hükûmet, 20 Aralık'ta 110 üyeli parlamentodan 86 olumlu oy alarak resmen göreve başladı. Yorumculara göre, Bardan hükûmetinin kurulmasından kısa süre sonra Kral'ın böyle bir değişikliğe gitmesinin ardında 9 Kasım saldırılarında hükûmetin çok fazla eleştirilmesinin yanı sıra, güvenlik ve reformlar gibi konularda istenen adımların atılmaması yatıyordu.

ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiklerinden biri olan Ürdün, söz konusu rolünü 2005 yılı boyunca da sürdürmüştür. 4 Ağustos'ta El-Kaide'nin Amerikalı askerlere saldırı planlarını ortaya çıkardığını bildiren Ürdün güvenlik yetkilileri, gözaltına alınan 17 kişinin sorgulaması sırasında, Ürdün'deki Amerikalı askerlere saldırı planlandığının öğrenildiğini ifade etmişlerdir.⁵ Bu istihbarata rağmen, 19 Ağustos tarihinde Amerikan gemilerini hedef alan Akabe limanına yönelik saldırıda, söz konusu hedefler isabet almamasına rağmen, bir Ürdün askerî ölmüş, bir Ürdünlü sivil de yaralanmıştır.⁶

El-Cezire ve El-Arabiya televizyonları, saldırının El-Kaide bağlantılı bir örgüt tarafından üstlenildiğini belirtirken, kaynak olarak da El-Kaide'nin mesajlarının sıklıkla yayınlandığı bir internet sitesini göstermişlerdir.⁷ El-Kaide bağlantılı Abdullah Azzam Tugayları adlı örgüt, internette yayınladığı bildiride "mücahitlerin, Akabe ve Eylat'a 3 Katruşya füzesi fırlattıklarını" kaydederek, "Siyonistler, bizim legal hedefimiz; onları daha önce Taba, Eylat ve Tel Aviv'de de vurduk." açıklamasını yapmıştır. Bildiride, eylemin Ürdün'deki ilk saldırı oldu-

⁴ "Shaping up Security", **El-Ahram Weekly**, Issue: 771, 1-7 December 2005.

⁵ **Radikal**, 4 Ağustos, 2005.

⁶ **Zaman**, 20 Ağustos, 2005.

⁷ "El Kaide: Ürdün'e Biz Saldırdık", **BBC**, 10 Kasım 2005.

ğu vurgulanarak, Amman yönetimi, ABD ve İsrail’le iş birliğinden kaçınması için uyarılmıştır.⁸

Ürdün-ABD iş birliği 2005 yılı boyunca terörizmle mücadelenin yanı sıra, Filistin-İsrail sorununda da gündeme gelmiştir. Ürdün Kralı Abdullah, ABD Başkanı George W. Bush’la 15 Mart’ta Washington’da yaptığı görüşme sırasında “Ortadoğu ülkelerinin ABD’den gelen baskı olmaksızın demokratikleşemeyeceği ve Hizbullah’ın olası Filistin İsrail barış sürecini tehlikeye atabileceği” yönünde ifadelerde bulunmuştur. Görüşmenin ardından yapılan açıklamada bulunan Ürdün Başbakan Yardımcısı Mervan Muaşer ise, Kral Abdullah’ın ABD Başkanı Bush’un ricası ve isteği üzerine, kısa zaman içerisinde Filistin ve İsrail’i ziyaret edeceğini ve İsrail’le Filistin yönetimi arasında iyi niyet girişiminde bulunacağını bildirmiştir.⁹ 22 Eylül’de BM Genel Kurulu’nun açılışı kapsamında ABD’ye giden Abdullah, ABD Başkanı Bush’la bir kez daha görüşme imkânı bulmuştur. Bu görüşmede de Filistin sorunu gündeme gelmiş, Bush Kral Abdullah’tan Ariel Şaron ve Mahmud Abbas’la görüşerek barış sürecinin yeniden başlatılmasına katkıda bulunmasını talep etmiştir.

ABD ile yakın ilişkilerine rağmen Ürdün yönetiminin dış politikada çok boyutlu ilişkiler geliştirme, bağlamında bir politika sürdürdüğü de söylenebilir. 2003 Irak Savaşının başlamasından itibaren Rusya’ya beşinci ziyaretini 17 Ağustos’ta gerçekleştiren Kral Abdullah, Rus yetkililerle bir askerî alım anlaşması imzalamıştır. Söz konusu anlaşmayla Rusya’dan IL-76 tipi iki adet askerî nakliye uçağı satın alan Ürdün yönetimi, ayrıca Rus Kamov helikopterlerini satın alma konusunda da görüş alışverişinde bulunmuştur.¹⁰ Rusya’yı böylesi bir anlaşmaya yönelten en önemli neden ise birçok yorumcu tarafından Putin yönetiminin Sovyet dönemindeki etkin Ortadoğu politikasını yeniden canlandırma stratejisi olarak gösterilmektedir.

İsrail ile Ürdün arasındaki ilişkiler son on yıldır olduğu gibi 2005 yılında da olumlu yönde gelişmeye devam etmiştir. 8 Şubat’ta Mısır’ın Şarm El-Şeyh kentinde yapılan ve İsrail Başbakanı Ariel Şaron ile Filistin

⁸ “Al- Qaeda Unleashed Amman Bombers”, **El-Ahram Weekly**, Issue 768, 10-16 November 2005.

⁹ “Visit of King Abdullah of Jordan”, <http://www.state.gov/r/pa/ei/pix/b/54076.htm>. 27.02.2006.

¹⁰ “Jordan Buys 2 Russian Transport Aircraft, Interested in Choppers”, **Mosnews**, August 17, 2005.

Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın bir araya geldikleri zirveye gözlemci olarak katılan ev sahibi Mısır'ın Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve Ürdün Kralı Abdullah, yapılan görüşmelerin ardından büyükelçilerinin İsrail'e geri dönmesi kararını aldılar.¹¹ Ürdün kabinesi 16 Şubat'ta, 2000 yılında patlak veren ikinci İntifada dolayısıyla dört yıldır gönderilmeyen büyükelçinin İsrail'e dönmesi kararını onaylamıştır. 20 Şubat'ta ise Ürdün büyükelçiliğine Şarm El-Şeyh'de verilen sözler doğrultusunda Maruf El-Bakhit atanmıştır.

Ancak, Ürdün büyükelçisinin atanmasına rağmen, İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Şalom'un 21 Şubat'ta Amman'a gerçekleştirmeyi planladığı ziyaret, Ürdün'ün, İsrail hapishanelerindeki Ürdün vatandaşlarının serbest bırakılmasını talep etmesi ve İsrail'in bunu reddetmesi üzerine iptal edilmiştir. Şalom'un ziyaretinin ertelenmesine rağmen, Ürdün Dışişleri Bakanı Hani El-Mulki İsraili üst düzey yetkililerle görüşmek amacıyla kısa süre sonra Kudüs'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. El-Mulki'nin 6 Mart'ta Şaron'la yaptığı görüşmede güvenlik konusunda iş birliği, Ürdünlü mahkûmların serbest bırakılması, İsrail'deki Vakıf kurumlarının statüsü gibi hususlar temel tartışma konusu olmuş, ayrıca Ürdün Dışişleri Bakanı sınırların, mültecilerin geleceğinin, su konusunun ve Kudüs'ün statüsünün ele alınacağı nihai görüşmelerde Amman'ın da etkin rol alması gerektiğini belirtmiştir. Görüşmelerin ardından Şalom, Mart ayının sonuna kadar Ürdünlü mahkûmların serbest bırakılacağı yönünde açıklamalarda bulunmuştur. 11 Kasım tarihinde ise İsrail hükûmeti Amman ile ilişkileri geliştirmek için, tutuklu bulunan yedi Ürdün vatandaşının tahliye edildiğini açıklamıştır.¹²

İsrail ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Ürdün'ün bu politikaları bazı durumlarda üçüncü taraflarla ilişkilerinde bazı sorunlar yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Örneğin 5 Mart'ta yapılacak olan Arap Ligi zirvesine ilişkin hazırlık görüşmeleri sırasında, İsrail'le ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda Arap cephesinin öne sürdüğü şartlarda bir yumuşamaya gidilmesini talep eden Ürdün'ün özellikle Lübnan, Sudan ve Suriye tarafından şiddetle eleştirilmesi üzerine Kral

¹¹ **Zaman**, 8 Şubat 2005.

¹² "İsrail'de Yedi Ürdünlüye Tahliye", **BBC**, 21 Nisan 2005.

Abdullah zirveye katılmaktan vazgeçerek, yerine daha alt düzey bir temsilciyi göndermiştir.¹³

5 Eylül’de, daha önce yapılması planlanan Ürdün Kralı Abdullah’ın İsrail ziyaretine gitmeyeceği, İsrail Başbakanı Ariel Şaron ile BM Genel Kurulu’nun New York’ta yapılacak toplantıları sırasında görüşeceği ifade edilmiştir.¹⁴ Kudüs ziyaretinin iptal edilmesinin ardından 16 Eylül’de BM’de bir araya gelen iki lider, beklenildiğinin aksine önemli konularda herhangi bir görüşme yapmaksızın ayrılmışlardır.

Ürdün ve İsrail arasındaki olumlu gelişmelerden biri de Şubat ayında yaşanmıştır. İki ülke, Kızıl Deniz’den Ölü Deniz’e su getirilmesine yönelik bir proje üzerinde anlaşmışlardır. Proje ile aslında bir göl olan ve her geçen gün kuruyan Ölü Deniz’in canlandırılması ve çevre ülkelerin tarımsal sulama ve elektrik enerjisi üretimi için gölden faydalanması hedeflenmiştir. Proje uyarınca Kızıl Deniz’in 250 kilometre uzunluğunda bir boru hattıyla Ölü Deniz’e bağlanması planlanarak, su seviyesi endişe verici boyutlara düşen Ölü Deniz’in hayata döndürülmesi düşünülmüştür. Ölü Deniz, deniz seviyesinin dört yüz metre altında olduğu için Kızıl Deniz’den akacak sudan elektrik enerjisi üretimi için de faydalanılması ve Kızıl Deniz’in suyu bölgeye kurulacak bir tesisle tuzdan arındırılarak, aşırı tuzlu olan Ölü Deniz’in suyunun tarımsal kullanım için iyileştirilmesi gibi hedefler de proje bağlamında ortaya konmuştur. Kâğıt üzerinde birçok kişi tarafından “muhteşem” olarak nitelendirilse de, hem mali hem de siyasi sorunlar projenin gerçekleştirilmesi önündeki en büyük engeller olarak gösterilebilir.¹⁵

2005 yılı boyunca Ürdün’ün izlediği Irak politikasının ise temelde Washington’un politikalarına paralel seyrettiği söylenebilir. Amman Washington’la Irak konusunda iş birliğini sürdürmüş ve Irak’ın yeniden yapılandırılması konusunda âdeta bir “taşeron” rolü oynamıştır. Söz konusu iş birliği bağlamında Ürdün, ABD desteğindeki yeni rejimin polis gücünü ve askerî personelini eğitime görevini üstlenmiştir. Ocak ayında Ürdünlü yetkililerin yaptığı açıklamada, 2007 yılına kadar 32.000 Iraklı polisin Ürdün Uluslararası Polis Yetiştirme

¹³ Dina Ezzat, “Downsizing Jordan?”, *El-Ahram Weekly*, Issue: 735, 24-30 March 2005.

¹⁴ “Ürdün Kralı Abdullah İsrail’e Gitmiyor”, *Zaman*, 06 Eylül 2005.

¹⁵ “Ölü Deniz’e Hayat Öpücüğü”, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/05/050509_dead_sea.shtml.

tirme Merkezi'nde (Jordan International Police Training Center) görecekları altı haftalık eğitimin ardından Irak'a gönderilmesinin planlandığı ve 1,650 Irak askerinin de Zarka'daki Ürdün Askeri Akademisi'nden mezun olarak Irak ordusuna katıldığı belirtilmiştir.¹⁶ Öte yandan, Ürdün Kralı Abdullah'ın yeni kurulan Irak hükümetinin talep etmesi halinde Irak'a Ürdün askerî göndermeye hazır olduklarını açıklaması Amerikan yetkililer tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Washington'un gözünde Ürdün'ün bu politikası yeni Irak hükümetine siyasi bir destek olarak kabul görmüştür.

Ürdün-Irak-ABD üçgeninde yaşanan tüm bu "olumlu" gelişmeler Şubat ayının sonlarında yerini gerginliğe bırakmıştır. 28 Şubat'ta Bağdat'ın güneyindeki Hille kentinde düzenlenen ve yaklaşık 125 kişinin ölümüyle sonuçlanan bombalı intihar saldırısının Ürdün uyruklu biri tarafından düzenlendiği haberi üzerine gösteri yapan Iraklılar, Ürdün bayrağını yakarak Ürdün Büyükelçiliği'ne Irak bayrağı çektiler. Bu olaylardan sonra Ürdün 20 Mart'ta Bağdat'taki diplomatını geri çağırmış, aynı gün Irak da ülkedeki direnişte Ürdünlülerin parmağı olduğu gerekçesiyle Ürdün'deki elçisini geri çekmiştir.¹⁷ Kriz, 22 Mart'ta Ürdün Kralı Abdullah'ın, merkeze çağrılan Irak'taki Ürdün maslahatgüzarının en kısa sürede Bağdat'a dönmesi talimatını vermesinin ardından, önemli oranda yatışmış, Irak geçici Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin 7 Mayıs'ta Ürdün'ü ziyaret etmesi ve ardından Irak büyükelçisinin görevine geri dönmesi ile de sona ermiştir. 22 Haziran'da Ürdün dışişleri bakanlığı da kısa süre içinde Bağdat'a yeniden büyükelçi göndereceklerini açıklamıştır.

28 Şubat'ta başlayan bu kriz politik alanla sınırlı kalmış, Ürdün ve yeni Irak rejimi arasındaki askerî ilişkilere fazla yansımamıştı. Nisan ayında iki ülke yetkilileri bir araya gelerek askerî konular üzerinde bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmada Irak hava sahasını Ürdün yapımı uçakların denetlemesi ve Irak'ta altyapıya sabotaj eylemlerinin engellenmesi için havadan yapılacak denetimlerde Ürdün yapımı askerî uçakların kullanılması kararları alınmıştır. *Jordan Times* gazetesinin haberine göre, söz konusu görüşmelerde daha önce iki ülke arasında 2004'te yapılan bir sözleşme uyarınca Ürdün'ün Irak'a teslim etmesi gereken 16 adet iki kişilik Sama CH2000 tipi askerî keşif ve

¹⁶ "More than 1,400 Iraqi police recruits complete training", *Jordan Times*, January 14, 2005.

¹⁷ "Iraq-Jordan Disputes Deepens", *Washington Post*, March 21, 2005.

denetim uçağı konusunda da yeniden anlaşmaya varılmıştır. Uçakları üreten Ürdün Havacılık Sanayi şirketinin müdürü Muayyed Samar-ray, uçakların sabotaj eylemlerini engellemek de dâhil olmak üzere keşif ve denetim amaçlı kullanılabileceğini belirtmiştir.

Askerî ilişkilerdeki bu olumlu gelişmelere karşılık, 3 Mayıs'ta iki ülke arasında yeni bir gerginlik daha meydana gelmiştir. Ürdün Kraliyet Hava Yolları yetkilisi, Reuters haber ajansına yaptığı açıklamada, Amerikan ordusundan güvenliği tehdit eden unsurlar konusunda uyarı aldıklarını ve bu bağlamda Kraliyet Havayollarının Bağdat'a yönelik uçuşlarını iki gün süreyle askıya aldıklarını açıklamıştır.¹⁸ Aynı ay içinde iki ülke arasında bir başka gerginlik ise El-Cezire televizyonunda, kaçırılan 6 Ürdünlünün kendilerini kaçıran "El-Bara bin Malik Tugayları" örgütünün isminin yazılı olduğu bayrağın önünde çekilmiş görüntülerinin yayınlanmasıyla yaşanmış, bu durum Ürdün hükûmeti ve kamuoyunun sert tepkisine neden olmuştur.¹⁹ Ağustos ayına gelindiğinde iki ülke arasında yaşanan krizlere bir yenisi daha eklenmiştir. Irak hükûmeti, devrik Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in ailesinin Irak'taki ABD karşıtı direnişi desteklemesine göz yumduğu gerekçesiyle, Amman yönetimini suçlamış, Irak hükûmetinin sözcüsü Leyt Kubba ise, gazetecilere yaptığı açıklamada Ürdün'de barınan Saddam Hüseyin'in ailesinin "Irak'taki direniş ağını büyük servetiyle desteklediğini" belirtmiştir.²⁰

2005 yılı boyunca Ürdün-Irak ilişkilerinin en önemli özelliği inişli çıkışlı olmasıydı ve iki ülke arasında gerginlikler yaşanmasına rağmen Amman, Saddam sonrası Irak rejiminin en önemli destekçisi olmaya devam ediyordu. Ürdün Başbakanı Adnan Bardan, Dışişleri Bakanı Faruk Kasravi ile birlikte 10 Eylül'de sürpriz bir şekilde Irak'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bardan, "Irak'ı yalnız bırakmayacaklarının ve bu ülkeyi desteklediklerinin" altını çizmenin yanı sıra, Bağdat'ta Irak Başbakanı İbrahim El-Caferi ile düzenlediği ortak basın toplantısında, "Bağdat'ta, sadece güvenlik nedeniyle ara verilen, Arap varlığını göstermek için buradayız" ifadelerini kullanmıştır. Irak'ın işgal edilmesinden bu yana Bağdat'ı ziyaret eden en üst düzey Arap

¹⁸ "Ürdün Hava Yolları Bağdat Uçuşları Askıya Aldı", <http://www.zaman.com.tr/?hn=169871&bl=sondakika>

¹⁹ **Radikal**, 06 Mayıs 2005.

²⁰ "Iraq accuses Jordan of allowing financing of insurgency", **The New York Times**, August 22, 2005; "Irak'tan Ürdün'e Suçlama", **Zaman**, 21 Ağustos 2005.

yetkilisi olması dolayısıyla Bardan'ın bu ziyareti gerek Irak, gerekse Irak'taki yeni rejimi meşrulaştırmaya çalışan ABD açısından büyük önem taşımaktaydı.²¹

9 Kasım saldırılarını, internet üzerinden yaptığı açıklamayla, El-Kaide Örgütü'nün Irak'taki kolu olarak bilinen Ürdün asıllı Zerkavi grubunun üstlenmesi, gerek Ürdün ve Irak hükümetleri gerekse iki ülke halkları arasında gerginliğe yol açmıştır. Irak'tan gelen resmî açıklama iki ülke arasında terörizmle mücadele bağlamında yürütülen iş birliğinin devam ettiği yönünde olsa da, saldırılarla Irak'ın adının bir arada anılması çoğunlukla Başkent Amman'da yaşayan ve Ürdün'ü ikinci vatan olarak benimsemiş dört yüz bin Iraklıyı tedirgin etmiştir. Açıklamanın hemen ardından yüzlerce Iraklı, işyerlerini kapatarak saldırıya uğrama korkusuyla evlerinin yolunu tutmuş, El-Kudüs El-Arabi Gazetesi de, Ürdün'de Iraklılara karşı duyulan nefretin dozunun artacağını, zira bir çok Ürdünlünün yavaşlayan kamu hizmetlerinin ve artan ev fiyatlarının sorumluluğunu, ülkelerini terk ederek başkentin lüks semtlerine yerleşen zengin Iraklıların üzerine yıktığını belirtmiştir.²²

2005 yılı boyunca Ürdün Türkiye ilişkileri temelde iki ülke liderlerinin karşılıklı ziyaretleri bağlamında gelişmiştir. 6 Ocak'ta Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Ürdün'ü ziyaret etmiş, Gül'ün ziyaretinin ardından Ürdün Kralı Abdullah, İsrail gezisi öncesi Ankara'ya sürpriz bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Kral Abdullah'ın Türkiye ziyareti sırasında taraflar Ortadoğu barış sürecinin ilerletilmesi konusunda mutabakata varırken, Abdullah'ın Başbakan Tayyip Erdoğan ile görüşmesine Irak'taki gelişmeler damgasını vurmuştur. İki lider, Irak'taki iç karışıklığı masaya yatırırken temelde Irak'ın iç çatışmaya sürüklenmesinin Ürdün ve Türkiye'ye olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur. İki lider ayrıca, Irak'ta her kesimin adil bir şekilde temsil edilmesi üzerine ortak görüş belirtirken, bu bağlamda Irak'a komşu ülkelerle yapılan istişare toplantılarının da önemine değinmişlerdir. Başbakanlık kaynakları, Türkiye'de yolsuzluk suçlamasıyla yargılanmakta olan ve Ürdün vatandaşlığı tescil edilen Uzan ailesi ile ilgili bir konunun ise görüşmede gündeme gelmediğini belirtmiştir.

²¹ “Ürdün Başbakanı'ndan Irak'a Sürpriz Ziyaret”, **Zaman**, 10 Mayıs 2005.

²² Hatice B. Şenkardeşler, “Bereketli Hilal...”, s. 70.

Söz konusu ziyaret çerçevesinde Ürdün Kralı Abdullah, Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’le de bir araya gelmiştir. Filistin sorununun gündeme geldiği görüşmede taraflar “Gazze’den çekilmenin tek başına yeterli olmadığı, sürecin yol haritası düzleminde devam etmesi gerekliliği ve Filistinlilerin çekilme sürecinden faydalanması” ortak görüşünü ortaya koymuşlardır. Aynı görüşmede her iki ülke, Filistinlilere daha fazla yardım konusunda da mutabakata varmıştır.²³

Türkiye ile Ürdün arasında ekonomik alandaki gelişmeler de 2005 yılında ivme kazanmıştır. Yıl boyunca gerek devlet gerekse özel sektörün girişimleri ile iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler arttırılmaya çalışılmıştır. Ekonomik açıdan en önemli ziyaret, Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen’in 15-18 Şubat tarihlerinde gerçekleştirdiği Ürdün gezisi olmuştur. 150 kişilik çeşitli sektör temsilcilerinden oluşan iş adamı heyetiyle Ürdün’e giden Tüzmen, görüşmelerin başlangıcında Ürdün’de yaptığı açıklamada, iki ülke arasında serbest ticaret için Türkiye’nin hazır olduğu mesajını vermiştir. Tüzmen Başbakan Fayezi ile görüşmesinden sonra yaptığı açıklamada ise, Ürdün’de Türk yatırım bölgesinin kurulması, Türk şoförlerinin en büyük rahatsızlık kaynağı olan transit geçişlerde uygulanan tarife ve vergilerin tek bir kalemde toplanarak mağduriyetlerinin giderilmesi gibi konularda mutabakata varıldığını ve 17 Şubat’tan itibaren tüm işlemlerin tek bir kalem üzerinden yapılacağını açıklamıştır.²⁴ Ayrıca Nisan ayında yapılan bir anlaşma ile Ürdün Hava Kuvvetlerinin F-16 uçaklarının modernizasyonu projesi Türk Havacılık ve Uzay Sanayi (TAİ)’ne verilmiştir. Bu proje çerçevesinde Ürdün Hava Kuvvetlerine ait 17 adet F-16 uçağının, *aviation* sistemleri dışında kalan tüm parçalarının TAİ tarafından modernize edilmesi amaçlanmıştır.²⁵

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi bağlamında Türk özel sektörü de 2005 yılında önemli girişimlerde bulunmuştur. 30 Haziran-31 Temmuz tarihleri arasında 20 ülkenin katıldığı Amman’da ikincisi düzenlenen “Global Village” fuarına çeşitli sektörlerden 25 Türk firması katılmıştır.²⁶ Özel sektörün Ürdün’e yönelik en önemli girişimi ise Efes Sınai Yatırım Holding iştiraki aracılığıyla *The*

²³ “Irak ateşi, Ürdün’ü de Türkiye’yi de Yakar”, **Zaman**, 06 Eylül 2005.

²⁴ “Ürdün’de Türk Yatırım Bölgesi Kurulacak”, **Zaman**, 17 Şubat 2005.

²⁵ “TAİ, Ürdün’ün F-16’larını Modernize Edecek”, **Zaman**, 28 Nisan 2005.

²⁶ “Ürdün’e Türk Çıkarması”, **Aksiyon**, Sayı: 551, 27 Haziran 2005.

Coca-Cola Bottling Company of Jordan (CCBCJ)'ın %90 hissesini *The Coca-Cola Company*'nin bağlı ortaklığı *Atlantic Industries*'den satın alan Efes Holding'in, daha önce Kırgızistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'da yaptığı üretim, satış ve dağıtım alanına Ürdün'ü de katması olmuştur. 5 milyonu geçen nüfusunun yanında diğer bölge devletlerine Ürdün üzerinden satış yapılabilmesi bu alımın önemini daha da artırmıştır.

Kronoloji Ürdün 2005

- 06 Ocak:** Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Ürdün'ü ziyaret etti.
- 15-18 Şubat:** Türkiye Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen Ürdün'ü ziyaret etti.
- 20 Şubat:** Ürdün, İsrail'e Büyükelçi gönderdi.
- 06 Mart:** Ürdün Dışişleri Bakanı Hani El-Mülki İsrail'i ziyaret etti.
- 20 Mart:** Ürdün ve Irak karşılıklı olarak büyükelçilerini geri çektiler.
- 07 Nisan:** Adnan Bardan Hükûmeti göreve başladı.
- 07 Mayıs:** Talabani Ürdün'e ziyarette bulundu.
- 12 Mayıs:** Müslüman Kadınlar Forumu Amman'da gerçekleştirildi.
- 24 Mayıs:** Ürdün Kralı Abdullah ve Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, Amman'da bir araya geldiler.
- 15-18 Temmuz:** Ürdün Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Khaled J. El-Sarayreh Türkiye'yi ziyaret etti.
- 17 Ağustos:** Kral Abdullah, Rusya ziyaretine başladı, iki ülke arasında askerî antlaşmalar imzalandı.
- 19 Ağustos:** Ürdün'ün Akabe Limanı'nda demirli Amerikan donanmasına ait bir gemiye füze atıldı.
- 05 Eylül:** Ürdün Kralı Abdullah, Türkiye'yi ziyaret etti.
- 10 Eylül:** Ürdün Başbakanı Adnan Bardan, Irak'ı ziyaret etti.
- 22 Eylül:** Kral Abdullah Washington'da ABD Başkanı George Bush'la görüşti.
- 09 Kasım:** Amman'da üç patlama 53 ölü.

Yemen 2005

Ali Balcı*

2004 yılında Kuzey Yemen’de konuşlanan muhalif lider Şeyh Hüseyin al-Houti’nin destekçileri ile Yemen ordusu arasında yaşanan çatışmalar aynı yoğunlukta olmasa da, 2005 yılında da devam etmiştir. El-Houti ve taraftarları cumhuriyetçi rejime karşı çıkıyor ve 1962’de bir darbeyle devrilen Zeydi hanedanının Yemen’de tekrar hâkim olması gerektiğini savunuyorlardı.¹ Hazeran’ın sonlarına doğru başlayan çatışmalar, 10 Eylül 2004’te Yemen

ordusunun El-Houti’nin öldürüldüğünü açıklamasıyla etkisini kaybetmiş, 21 Eylül’e gelindiğinde 600’e yakın Yemenlinin öldüğü çatışmaların sona ermesi için hükümet ve El-Houti’nin destekçileri arasında bir ateşkes imzalanmıştır. Fakat Şii grupların cumhuriyetçi rejime yönelik rahatsızlığı sona ermemiş ve çatışmalar, 2005 yılında da aralıklarla devam etmiştir.

Resmî Adı	Yemen Cumhuriyeti
Başkent	Sana
Yüzölçümü	527.970 km ²
Nüfus	20.727.063
GSMH	17,2 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Ali Abdullah Salih (1978-)
Dışişleri Bakanı	Ebubekir El-Kırbi
Türkiye Büyükelçisi	Noria al -Hamami
Askerî Harcamalar/GSMH	% 7.8 (2003)
Asker Sayısı	66,700 (2002)
Etnik Yapı	
Arap	% 82
Afrikalı	% 15
Güney Asyalı	% 3
Dini Yapı	
İslam	% 99
Diğer	% 1
Petrol Üretimi	387.500 varil/gün
Petrol Tüketimi	80.000 varil/gün
İhracat	6,387 milyar dolar
İthalat	4,19 milyar dolar

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

¹ Yemen’e ilişkin tarihi gelişmeler için bkz. Ali Balcı, “Republic of Yemen”, Wolfgang Gielert ve Kemal Inat (Edt.), **Foreign Policy in the Greater Middle East, Central Middle Eastern Countries**, Wissenschaftlicher Verlag, Berlin, 2005.

28 Mart 2005'te El-Houti tarafından 1997'de kurulan İnanan Gençlik adlı militan İslami bir guruba bağlı silahlı güçlerin devriye gezen askeri bir araca saldırarak 7 güvenlik görevlisini öldürmeleriyle çatışmalar yeniden başlamıştır.² Gözlemcilerle göre, El-Houti taraftarlarını böyle bir eyleme yönelten en önemli neden 2004 yılında hükûmetin isyancılara yönelik operasyonlarında tutuklanan binlerce isyancının serbest bırakılmamasıydı. Yemen güvenlik kuvvetleri yukarıda değinilen saldırıya karşılık vermesi sonucu taraflar arasında 29 Mart'ta yaşanan çatışmada 23 isyancı ve 3 güvenlik görevlisi daha hayatını kaybetmiştir. 2 Nisan'da Yemen ordusu tanklar ve helikopterler eşliğinde Kuzey bölgelerinde isyancılara karşı bir operasyon başlatmıştır. Nisan ayının ilk haftasında 200'e yakın Yemenli çatışmalarda hayatını kaybederken, artan gerilim üzerine güvenlik kaygılarını gerekçe gösteren Amerikan yönetimi, 9 Nisan'da Yemen'deki büyükelçiliğini kapattığını açıklamıştır.³

Yemen hükûmeti isyanların yeniden patlak vermesinden El-Houti'nin babası Şeyh Bedreddin El-Houti'yi sorumlu tutuyor ve özellikle isyancıların Şii kökenine dikkat çekerek arkalarında İran desteğinin de olduğunu üstü kapalı olarak belirtiyordu. Cumhuriyetçi sisteme karşı komploplar olduğunu belirterek İran'ı suçlayan Yemen Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih, "militan gurupların tamamıyla cumhuriyetçi sistemi yıkmak doğrultusunda hareket ettiklerini" dolayısıyla bu taleplerinden geri adım atmadıkça söz konusu militanlarla masaya oturulmayacağını belirtmekteydi.⁴ Hükûmetin isyancıların koşulsuz silah bırakmaları konusunda ısrarcı olması, militanlarınsa cumhuriyete karşı bir eylemleri olmadığı hususunda ısrar etmeleri gerginliği tırmandırmaktaydı. 8 Nisan'da muhalif partilerin teklif ettiği, taraflar arasında arabuluculuk inisiyatifi önerisi hükûmet tarafından bir çıkış noktası olarak algılandı. Reformcu parti Islah, Sosyalistler ve Nasırcıların yanı sıra beş küçük muhalif partinin ortak toplantısında parlamentonun kuzeydeki isyancıların eşitlik ve özgürlük temelindeki

² "Several Yemeni policeman shot dead", **Al-Jazeera**, March 28, 2005; "Deaths mount as fighting escalates in Sa'ada", **Yemen Times (YT)**, Issue: 830, Volume 13, April 4-6, 2005.

³ "Washington briefly shuts Yemen embassy", **Dawn**, April 9, 2005.

⁴ "Rebellion continues", **Al-Ahram Weekly**, Issue: 743, 19-25 May 2005; İran daha sonra yaptığı açıklamada isyancılara yönelik herhangi bir desteğinin olmadığını belirtti. "Iran has no hand in Sa'ada events, Rawhani", **YT**, Issue: 850, Volume: 13, June 13-15, 2005.

taleplerini karşılaması gerektiğinin altı çizilirken, hakların politika dışı zeminlerde aranması da kınandı. Öte yandan, toplantıda olayların sona ermesi bağlamında çatışmanın ardındaki nedenlerin ortaya konulması için de bir komite oluşturulması önerisinde bulunuldu.⁵

Mayıs ayına gelindiğinde ülkenin kuzeyinde isyancılarla hükümet güçleri arasındaki çatışmalar devam ediyordu. Bölgedeki operasyonlarında tank ve helikopter kullanan hükümet güçleri ev ev arama yaparak isyancılara destek verdikleri düşünülen birçok kişiyi de tutukladı.⁶ Çatışmaların devam ettiği sırada, Devlet Başkanı Salih, kuzeydeki isyancıların hükümete yönelik saldırılarında dışarıdan destek aldıklarını aksi takdirde bu isyancı gurubun tek başına hükümet için bir tehdit olamayacağını vurgulayan açıklamalar yapmaktaydı. Aynı açıklamasında Salih özellikle iki İslamcı muhalif parti olan El-Hak Partisi (al-Haq Party) ve Halk Kuvvetleri Federasyonu Partisinin (Popular Forces Unionist) isimlerini zikrederek bu partilerin isyancılarla iş birliği içinde olduklarına dair elinde belgelerin bulunduğunu belirttiği gibi, ayrıca din adamlarına hapisteki El-Houti destekçileriyle görüşmeleri ve onları iyi vatandaş olmaya ikna etmeleri yönünde çağrıda bulunmuştur.⁷

Öte yandan, Mayıs ayının sonlarına doğru hükümet ve isyancılar arasında arabuluculuğu üstlenen Yemen'deki kabile şeyhlerinden biri olan Muhammed Shajee isyancılarla yaptığı görüşmelerden bir sonuç alamadı. İsyancıların ısrarla hükümetin somut adımlar atması gerektiğini vurgulaması, hükümet yetkililerininse isyancılardan ön şart olarak resmî bir özür beklemesi ve koşulsuz silah bırakmalarında ısrar etmesi dolayısıyla Shajee'nin girişimlerinden somut bir sonuç alınamadı.⁸ Fakat Mayıs ayından sonra Bedreddin El-Houti'nin gerginliği durdurma yönündeki tutumu nedeniyle isyancılar ve hükümet güçleri arasında yaşanan çatışmalar uzun bir sessizlik dönemine girdi. Yaşanan bu sessizliğin ardından Yemen Başkanı Ali Abdullah Salih, 25 Eylül'de televizyondan yaptığı açıklamada El-Houti'nin hapisteki destekçileri için af ilan edildiğini ifade etti.⁹ 800'den fazla El-Houti

⁵ "Opposition demands fact-finding committee", *YT*, Issue: 832, Volume: 13, April 11-13, 2005.

⁶ "Battles continue in Sa'ada", *YT*, Issue: 840, Volume: 13, May 9-11, 2005.

⁷ "President accuses opposition...", *YT*, Issue: 842, Volume: 13, May 16-18, 2005.

⁸ "Rebellion continues", *Al-Ahram Weekly*, Issue: 743, 19-25 May 2005.

⁹ "Yemen declares amnesty for rebels", *Al-Jazeera*, September 25, 2005.

destekçisini ilgilendiren bu kararın uygulanabilmesi içinse İçişleri Bakanının da aralarında bulunduğu bir komite oluşturuldu.¹⁰

Fakat başkanın daha sonra yaptığı açıklamalarda isyancıları af ilanı bağlamında belirlenen prosedürlere uymamakla ve katil bir imamın izleyicileri olmakla suçlaması gerilimin yeniden başlamasına neden olmuştur. Artan gerilim üzerine 28 Kasım'da isyancıların 8 güvenlik görevlisini öldürmeleri, Yemen ordusunun tanklar eşliğinde ülkenin kuzeyinde isyancılara karşı kapsamlı bir operasyon başlatmasıyla sonuçlanmıştır.¹¹ 31 Kasım'da Almanya'da bulunan eski parlamenter Yahya El-Houti'nin uluslararası kuruluşlara Yemen hapisanelerindeki El-Houti destekçilerine yönelik işkenceleri soruşturma çağrısında bulunması ve 24 Aralık'ta 50'ye yakın silahlı isyancının bir polis merkezine saldırması El-Houti taraftarlarıyla hükûmet arasındaki sorunların 2005 yılı sona ererken de devam ettiğini gösteriyordu.¹²

11 Eylül saldırılarının ardından dünyanın önceliklerinden biri haline gelen "terörizmle mücadele" konusu 2005 yılı boyunca Yemen'de de en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Yıl boyunca bombalama, silahlı saldırı ve adam kaçırma gibi terörist eylemlerle karşılaşılın Yemen'de, önceki yıllarda gerçekleşen terörist eylemlerin faillerinin yakalanması ve yargılanması da ülkenin önemli gündem maddeleri arasında yer almıştır. 5 Şubat'ta ülkede terörizme ilişkin davalara bakan bir mahkeme Ekim 2000'de Fransız petrol tankerinin bombalanması olayına karışan ve El-Kaide ile bağlantılı olmakla suçlanan örgütün lideri Fawaz El-Rabia'i'yi ve bir üyesini ölüm cezasına çarptırırken, terör örgütünün diğer üyelerini de beş yıldan üç yıla kadar değişen hapis cezalarına mahkûm etti. Rabia'i'nin mahkemedeki ifadelerinde Amerika'yı Tanrı'nın düşmanı olmakla suçlaması ve El-Kaide ile yakın bağlantılarının olduğunu açıklaması Yemen'de 11 Eylül sonrası terörle mücadele politikasının etkin bir şekilde sürdürüldüğünü gösteriyordu.¹³ Bu çerçevede yine 15 Şubat'ta 7 Yemen vatandaşı El-Kaide'yle bağlantılı oldukları ve terör faaliyetlerinde bulundukları gerekçesiyle mahkemeye çıkarılmıştır. 16 Şubat'ta ise

¹⁰ "Decreasing crisis between authority and al-Houti", *YT*, Issue: 883, Volume: 14, October 6-9, 2005.

¹¹ "Yemen rebels killed in fighting", *Al-Jazeera*, November 30, 2005.

¹² "Al-Houthi pleas for help as clashes renew", *YT*, Issue: 906, Volume 14, December 26-28, 2005.

¹³ "Yemen sentences bomb leader to die", *Al-Jazeera*, February 05, 2005.

temyiz davalarına bakan bir üst mahkeme USS Cole'a yönelik saldırıya katılmakla suçlanan ve alt mahkeme tarafından 29 Eylül 2004'te ölüm cezasına çarptırılan Abd El-Rahim El-Nasiri'nin cezasını onayladı.¹⁴

Kuzey bölgesindeki ayrılıkçılarla hükümet güçleri arasında yaşanan çatışmaların dışında 2005 yılı boyunca bu olaydan bağımsız birçok terör eylemi daha gerçekleştirilmiştir. 25 Nisan'da başkentte bir askerî araca yönelik yapılan saldırıda bir kişi hayatını kaybederken, kimliği belirsiz saldırganlar 22 Haziran'da iktidardaki Genel Halk Kongresi partisinin üyelerinden biri olan Muhammed Shamr'ı öldürmüştür.¹⁵ 2005'in son günlerine ise ülkedeki yabancı turistlerin bazı kabile mensupları tarafından kaçırılması damgasını vurdu. Kasım ayında iki İsviçreli turistin kaçırılmasının ardından 22 Aralık'ta da iki Avusturyalı turist ABD'ye karşı savaşmak için Irak'a giden akrabalarının serbest bırakılması talebinde bulunan kişilerce kaçırıldıktan iki gün sonra serbest bırakılmıştır.¹⁶ Avusturyalı turistlerin serbest bırakılmasından kısa bir süre sonra 28 Aralık'ta üst düzey emekli bir Alman diplomatla karısı ve üç çocuğu bazı kabile mensuplarınca hapsediği kabile üyelerinin serbest bırakılması talebiyle kaçırılmış ve Yemen Savunma Bakanlığı tarafından yürütülen uzun pazarlıkların ardından 31 Aralık'ta diplomat ve ailesi serbest bırakılmıştır.¹⁷ Bir gün sonra beş İtalyan turistin kaçırılması ise bu tip eylemlerin 2006'da da devam edeceğini gösteriyordu.

Terörle bağlantılı tüm bu gelişmeler 11 Eylül sonrasında terörle mücadeleyi en önemli dış politika amaçlarından biri haline getiren Washington'u yakından ilgilendiriyordu. Ortadoğu'da terörün önüne geçme bağlamındaki en önemli stratejisinin bölge ülkelerini demokratikleştirmek olduğunu iddia eden Amerika'nın bunda samimi olup olmadığı ya da bu politikayı bölge ülkeleri üzerinde nüfuz sağlamada bir araç olarak kullanıp kullanmadığı bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Fakat görünen o ki, ABD'nin Yemen'e demokrasi ihracı özellikle mevcut rejimi hayli rahatsız etmekteydi. 8 Kasım 2005'te üç günlük ziyaret için Washington'a giden Ali Abdullah Salih, ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede

¹⁴ "Death penalty in Cole bombing upheld", **Al-Jazeera**, February 26, 2005.

¹⁵ "Yemeni lawmaker shot dead", **Al-Jazeera**, June 22, 2005.

¹⁶ "Austrian hostages freed in Yemen", **Al-Jazeera**, December 24, 2005.

¹⁷ "German captives freed in Yemen", **Al-Jazeera**, December 31, 2004.

sivil özgürlükler, yolsuzlukların kontrol altına alınması, ekonomik özgürlük ve hukukun üstünlüğü gibi konuları gündeme getiren Rice, ekonomik yardımların Yemen demokrasisinde yaşanacak ilerlemelere bağlı olduğunun altını çizdi.¹⁸ Rice'den sonra ABD Başkanı George W. Bush ile görüşen Salih, demokratik reformlara daha fazla önem vereceğini vurguladı.¹⁹

Salih'in ekonomik yardım konusunu her gündeme getirişinde demokraside ilerleme kaydedilmesi şartıyla karşılaşması ABD merkezli sivil toplum örgütlerinin Yemen'de faaliyetlerde bulunmasını kolaylaştırmaktaydı. 21 Mayıs 2001'de Yemen'de faaliyetlere başlayan National Democratic Institute for International Affairs (NDI) adlı Washington merkezli kuruluşun Yemen direktörü Robin Madrid ülkedeki muhalif guruplarla ve kabile liderleriyle görüşerek demokrasinin yerleşmesi konusunda çalışmalarını 2005'te de sürdürmüştür. 2005'in başında ABD Uluslararası Gelişme Ajansı (United States Agency of International Development) tarafından NDI'nın kabileler arasındaki çatışmaların²⁰ nedenlerini araştırma programına 300 bin dolarlık destek sağlanmış, Madrid, bu program doğrultusunda 14 kabile şeyhiyle 15 Haziran'da bir toplantı gerçekleştirmiştir. Yemen Devlet Başkanı Salih, söz konusu programdan rahatsızlığını 18 Temmuz'da Madrid'in neden resmî yetkililerle değil de şeyhlerle görüşmeler yaptığını dile getirerek göstermiştir. Öte yandan, demokrasi tartışmalarının yaşandığı bir dönemde Madrid programına katılan Şeyh Rabea El-Okaimi'nin 11 Eylül'de kimliği belirsiz silahlı üç kişi tarafından pusuya düşürülmesi ülkede demokratikleşme sürecinde sıkıntıların devam ettiğini gösteriyordu.²¹

Yemen terörizmle mücadelede verdiği önemi 2005 yılında bazı ülkelerle terörle mücadeleyi öngören anlaşmalar imzalayarak da gös-

¹⁸ "In the end, a painful choice", **The Washington Post**, December 20, 2005.

¹⁹ "US promises annual \$40 million aid to Yemen", **YT**, Issue: 894, Volume: 14, Nowember 14-16, 2005.

²⁰ Kabileler arası çatışmalar Yemen'in en önemli sorunlarından biri olarak gösterilebilir. Örneğin, Haziran ayında Kibs ve Nahd kabileleri arasında yaşanan çatışmada 15 kişi ölürken, Temmuz ayında yaşanan bir diğer kabileler arası çatışmada da 30 kişi hayatını kaybetti. "An appeal to stop blood shed...", **YT**, Issue: 853, Volume: 13, June 23-26, 2005; "Tribal confrontations leave dozens killed and wounded", **YT**, Issue: 859, Volume: 13, July 14-17, 2005.

²¹ "A Struggle for Peace in a Place Where Fighting Never Ends", **The Washington Post**, December 19, 2005.

termiştir. Bu bağlamda, 27 Şubat'ta Fransa ile istihbarat değişimi, ortak tatbikat ve Fransa'nın Yemen'e askerî teçhizat tedariki gibi konuları öngören askerî iş birliği anlaşması imzalayan Sanaa yönetimi için Fransa'nın sağlayacağı radarlar ve diğer askerî ekipmanlar özellikle uyuşturucuyla mücadele, silah ticareti ve terörizmle savaş bağlamında önem arz ediyordu.²² 2 Nisan'da Birleşik Arap Emirlikleri'yle güvenlik iş birliği ve koordinasyonunu öngören bir memorandum imzalayan²³ Yemen, 13 Eylül'de de Bahreyn'le karşılıklı istihbarat değişimi ve terörle mücadele konusunda ortak hareket etmeyi amaçlayan bir güvenlik paketi imzalamıştır.²⁴ 6 Aralık'ta Pakistan lideri Pervez Müşerref'in Yemen'e yönelik üç günlük ziyareti sırasında iki ülke arasında ekonomik ve politik ilişkilerin geliştirilmesini öngören anlaşmaların yanı sıra, terörle mücadele kapsamında bilgi değişimini amaçlayan bir anlaşma daha imzalanmıştır.²⁵

Yemen'in bölge ülkeleriyle ilişkilerine gelince, ilk bahsedilmesi gereken uzun yıllar aralarında sınır sorunu bulunan Suudi Arabistan'la 2005 yılı boyunca sınır konusundaki gerilimlerin sona erdiğinin gözlenmesidir. 13 Mart'ta iki ülke liderleri sınırdan kaçakçılık ve sızmaları önlemek için bölgeye ortak bir devriye gücü konuşlandırılmasını öngören bir sınır anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmanın imzalanması sırasında Yemen İçişleri Bakanı Raşid El-Alimi yaptığı açıklamada iki ülkede konuyla ilgili oluşturulan güvenlik komitelerinin sınırın çizilmesi konusunda sona yaklaştıklarını belirtirken, Suudi İçişleri Bakanı Naif ibn Abdulaziz de söz konusu anlaşmanın iki ülke arasında 12 Haziran 2000'de 50 yıllık sınır uyuşmazlığını sona erdiren Uluslararası Sınır Anlaşması'nın imzalamasıyla başlayan anlaşmaların son aşamasını teşkil ettiğini ifade etmiştir.²⁶

Yetkililer, sınıra ilişkin tüm sorunların halledildiğine yönelik açıklamalarda bulunsalar da, Suudi-Yemen sınırında 2005 yılı boyunca zaman zaman bazı sorunlar yaşanmıştır. Ekim ayında sınıra yakın bir bölgede Suudi topraklarına düşen bir füze iki tarafta da tedirginliğe

²² "France signs pact with Yemen", *YT*, Issue: 821, Volume: 13, March 3-6, 2005.

²³ "UAE and Yemen sign agreement on security cooperation", *GN*, April 04, 2005.

²⁴ "Yemen in security pact with Bahrain", *Al-Jazeera*, September 13, 2005.

²⁵ "Exchange of information in Terror fighting", *YT*, Issue: 901, Volume: 14, December 8-11, 2005; "4 accords signed with Yemen", *Dawn*, December 7, 2005.

²⁶ "Yemen and Saudi Arabia sign border agreement", *YT*, Issue: 825, Volume: 13, March 17-20, 2005; "The President of Yemen...", *Ain-Al-Yaqeen*, March 18, 2005.

yol açarken, olayların açığa çıkarılması için ortak bir Yemen-Suudi soruşturma komisyonu oluşturulmuştur.²⁷ Öte yandan, sınırda devriye görevinde bulunan askerlere rağmen, silah ve çocuk kaçakçılığının yanı sıra, Yemen'den Suudi Arabistan tarafına yönelik yasal olmayan geçişler devam etmekteydi. 12 Temmuz'da Irak'ta savaşmak için Yemen'e geçmeye çalışan üç Suudi vatandaşını yakalayan Suudi sınır devriye görevlileri, 5 Kasım'da da Yemen'den silah kaçakçılığında bulunan üç Suudi vatandaşını tutuklamıştır.²⁸ Aralık ayına gelindiğinde ise Yemen, sınırda artan çocuk kaçakçılığına karşı önlemleri sıkılaştıracağını açıklamıştır. Suudi Arabistan'da dilencilik yapan küçük çocukların çoğunluğunun Yemen kökenli olması söz konusu çocuk kaçakçılığının önemli boyutlarda olduğunu gösteriyordu.²⁹

Aralarındaki sınır sorununu büyük ölçüde halleden Suudi Arabistan ve Yemen, 2005 yılında iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştiğini somutlaştıran birçok adım daha atmıştır. Bu çerçevede, 38 Mart'ta Yemen hapishanelerinde bulunan Arabistan uyruklu 25 suçlunun Suudi makamlarına teslim edilmesi ve ardından Ağustos ayında çeşitli suçlardan dolayı Arabistan hapishanelerinde bulunan 1200 Yemenlinin serbest bırakıldığının açıklanması ilişkilerdeki normalleşmenin önemli bir göstergesi olmuştur.³⁰ Öte yandan, 20 Eylül'de bir araya gelen iki ülke liderleri ekonomik, politik ve kültürel alanlarda iş birliği olanaklarını görüştüler. Yemen'in 1991 Kuveyt krizinde Irak'tan yana tavır alması dolayısıyla Suudi Arabistan'ın ülkede çalışan Yemenlileri sınır dışı etmesinin ardından yaşadığı ekonomik kriz göz önüne alınırsa, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi özellikle işsizlikle boğuşan Yemen halkı için hayli önemliydi.³¹

Yemen yönetimi Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında 2005 yılı içerisinde önemli anlaşmalar imzalamıştır. 19 Nisan'da Suriye ve Yemen arasında imzalanan 13 anlaşma ekonomi, ulaşım, kültür, medya, adalet ve çevre gibi birçok önemli alanı kapsamaktaydı. Yapılan toplantıların ardından mevcut durumda iki ülke

²⁷ "Two missiles of unknown origin hit Saudi and Yemeni territory", *YT*, October 26, 2005.

²⁸ "Three Saudis arrested at Yemen border", *Gulf News (GN)*, July 13, 2005.

²⁹ "Most child beggars in Saudi Arabia are from Yemen", *GN*, December 23, 2005.

³⁰ "Saudi-Yemen relations leave apprehension behind", *YT*, Issue: 870, Volume: 13, August 22-24, 2005.

³¹ "Yemen and KSA enhance ties", *YT*, Issue: 879, Volume: 14, September 22-25, 2005.

arasındaki ticaretin iyi durumda olmadığından şikâyet eden ve iki ülke arasındaki ticaretin önünde bazı engellerin olduğunu, görüşmelerde bu engelleri aşmaya çalıştıklarını açıklayan Yemen Devlet Başkanı Salih, özellikle ABD'nin gösterdiği tepkiler dolayısıyla baskı altında olan Suriye'yi politik alanda destekleyeceklerini de belirtmiştir.³²

Yemen'in ekonomik alanda bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme politikası bağlamında Salih, 24 Ekim'de Ürdün Kralı Abdullah'la bir araya geldi. Yapılan görüşmede iş birliği alanlarının geliştirilmesi ve iki ülke arasında bir deniz ulaşım hattı oluşturulması için bir komitenin kurulması kararlaştırıldı.³³ 25 Ekim'de 150'ye yakın iş adamıyla birlikte Yemen'e ziyarette bulunan Türkiye Başbakanı Tayyip Erdoğan'la Yemen Başbakanı Abdülkadir Bajamal arasında gerçekleşen görüşmede iki ülke arasında çifte vergilendirmenin önlenmesini, petrol ve doğalgaz alanında iş birliğini ve çevre koruma alanında ortaklığı öngören üç ayrı anlaşma imzalandı. Görüşmenin ardından Bajamal yaptığı açıklamada Türkiye'nin Avrupa ile Arap dünyası arasında bir köprü rolü oynayacak olması nedeniyle Ankara'nın AB üyeliğini desteklediklerinin altını çizdi.³⁴

Ortadoğu ülkeleriyle ekonomik ve politik ilişkilerini geliştirmeye çalışan Yemen, Körfez İş birliği Konseyine (KİK) de katılarak Ortadoğu'daki ekonomik etkinliğini artırmak istiyordu. Eğitim, sağlık ve spor gibi alanlarda zaten bu örgütle iş birliğinde bulunana Yemen Arap yarımadasında körfezle sınırı bulunmayan bir ülke olmasına rağmen, söz konusu oluşuma tam üye olarak katılma arzusu içerisindeydi. 2005 yılı boyunca Devlet Başkanı Salih'in bu konuda önemli girişimleri olmasına rağmen, yıl sona erdiğinde Yemen hâlâ KİK'e üye olmamış, Aralık ayının sonlarında yapılan 26. Körfez zirvesinde Yemen'de yatırım olanaklarının araştırılması gibi konular gündeme gelse de, zirvenin nihai bildirisinde Yemen'in üyeliğinden bahsedilmemiştir. KİK'deki politik yetkililer ise üyeliğin Yemen'in ekonomik performansına bağlı olduğunu belirtmekle yetinmişlerdir.³⁵

³² "Yemen & Syria sign 13 agreements", *YT*, Issue: 835, Volume: 13, April 21-24, 2005.

³³ "Saleh and Abdullah confirm joint coordination", *YT*, Issue: 889, Volume: 14, October 27-30, 2005.

³⁴ "Yemen'de Erdoğan'ı Osmanlı eserleri karşıladı", *Zaman*, Ekim 27, 2005.

³⁵ Abdul-Aziz Oudah, "GGC Ignores Yemen Membership Request", *Yemen Observer*, December 26, 2005.

İç politika bağlamında özellikle 2005'in ikinci yarısında ülke gündemini meşgul eden konu Devlet Başkanı Salih'in 2006 Kasım'ında yapılması planlanan seçimlerde yeniden aday olup olmayacağıydı. Salih, 17 Temmuz'da politik alanı genç kuşağa bırakmak için 2006'da yapılacak seçimlere katılmayacağını açıklasa da, özellikle muhalif yorumcular, bu ifadelerin demokrasi yönünde baskı yapan Amerika'yı memnun etmeyi amaçladığını belirtmekteydi.³⁶ Muhalefetten gelen bu yöndeki eleştiriler, Aralık ayında Salih'in partisi olan Genel Halk Kongresinin 2006'da yapılacak seçimlerde başkan adaylarının Salih olacağını açıklamasıyla daha da arttı. Muhalifler ise yaptıkları açıklamalarda, söylemlerinde haklı çıktıklarının ve Salih'in seçimlere katılmayacağını ifade etmesinin bir oyalamadan ibaret olduğunu altını çizdiler.

Kronoloji Yemen 2005

- 27 Şubat:** Fransa ile istihbarat değişimi anlaşması imzalandı.
- 28 Mart:** El-Houti taraftarları devriye gezen bir askeri araca saldırıdı.
- 02 Nisan:** Yemen ordusu tanklar eşliğinde El-Houti taraftarlarına yönelik saldırı başlattı.
- 19 Nisan:** Suriye ve Yemen arasında 13 farklı alanda anlaşma imzalandı.
- 13 Eylül:** Bahreyn'le karşılıklı istihbarat değişimi ve terörle mücadele konusunda bir pakt imzalandı.
- 25 Eylül:** Yemen Başkanı Salih, hapisteki El-Houti taraftarları için af ilan etti.
- 08 Kasım:** Salih, üç günlük ziyaret için Washington'a gitti.
- 28 Kasım:** El-Houti taraftarları 8 güvenlik görevlisini öldürdü.
- 06 Aralık:** Pakistan ile ekonomik ve politik temelli iş birliği öngören bir anlaşma imzalandı.
- 22 Aralık:** İki Avusturyalı turist kaçırıldı.

³⁶ "Yemen leader rules himself out of polls", **Al-Jazeera**, July 17, 2005.

Birleşik Arap Emirlikleri 2005

Murat Yeşiltaş*

Kasım 2004'te Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) 1971 yılında kuruluşundan bu yana başkanlığını sürdüren Şeyh Zayed bin Sultan El-Nahyan'ın ölmesinin ardından ülkede yeni bir

dönemin başladığı söylenebilir. Söz konusu yeni dönemde ölen başkanın yerine Federal Millî Konsey tarafından seçilen oğlu Seyh Khalifa bin Zayed El-Nahyan 2005 yılında¹ bölgede dengeli ve barışçıl bir dış politika izleyerek istikrarlı bir yapının oluşması için bütün alternatifleri ortaya koyan bir anlayış benimsemiştir.² Temel dış politikası her zaman sorunların diyalog yoluyla çözülmesinden yana olan BAE öncelikle komşularıyla yakın ilişkiler geliştirmeye gayret göstermiş, bölgeye ilişkin temel sorunlarda ortak hareket etme arzusunda olmuş-

Resmî Adı	Birleşik Arap Emirlikleri
Başkent	Abu Dabi
Yüzölçümü	82.880 km ²
Nüfus	2.563.212
GSMH	74,51 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Federatif Emirlik
Devlet Başkanı	Muhammed bin Raşid El-Maktum (4 Ocak 2006 -)
Dışişleri Bakanı	Muhammed Hüseyin Şayii
Türkiye Büyükelçisi	Khalid Ghanim Al-Gaith
Askerî Harcamalar/ GSMH	% 3.1
Asker Sayısı	50,500 (2002)
Etnik Yapı	
Arap	% 50
Güney Asyalı	% 42
Diğer	% 8
Dini Yapı	
İslam	% 76
Hristiyan	% 11
Diğer	% 13
Petrol Üretimi	2,396 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	310.000 varil/gün
İhracat	103,1 milyar dolar
İthalat	60,15 milyar dolar

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ "UAE press editorial", **Emirates News Agency (WAM)**, 01 January 2005.

² "Khalifa is dynamic force behind balanced UAE's foreign policy: study", **WAM**, 01 January 2005.

tur.³ Nitekim yeni

Başkan da ülkesinin etkin olarak katılmış olduğu Körfez İşbirliği Konseyini (KİK) söz konusu sorunlara ilişkin belirleyici bir şekilde devreye sokmayı temel politika olarak benimsemiştir. Bu bağlamda ilk girişim 5 Ocak'ta gerçekleşmiş, Katar'ı ziyaret eden El-Nahyan iki ülke arasında sürdürülecek ortak tutumun KİK üyesi ülkeler arasındaki bağı daha da artıracaklarını ifade ederek ortak bir dış politika benimsenmesi çağrısında bulunmuştur.⁴ Ayrıca görüşmeler çerçevesinde Dolphin Projesi'nin hayata geçirilmesi kararlaştırılmış ve söz konusu proje ile Katar'ın kuzeyinden BAE'ye gaz transferine ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır.⁵ Bölgesel ilişkileri ekonomik alan dışında askerî olarak da sürdürmek isteyen BAE bu çerçevede 2 Nisan'da Yemen ile askerî ve güvenlik alanında iş birliği için anlaşma imzalamış, özellikle terörizmle savaş, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçlar konusunda iki ülke, birbiriyle ortak hareket edeceklerini açıklamıştır.⁶

Diğer taraftan 6 Haziran'da Pakistan Devlet Başkanı Müşerref'in BAE ziyareti iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve El-Nahyan'ın savunduğu dengeli dış politika anlayışı çerçevesinde şekillenen bölgesel istikrarın korunması için oldukça önemli bir ziyaret niteliğini taşımıştır. Ziyaret çerçevesinde iki ülkenin ekonomik alan başta olmak üzere askerî konularda da ortak hareket etmesi kararlaştırılarak, Irak ve Filistin sorununa ilişkin Ortadoğu'da sağlanacak politik bütünlüğün oldukça önemli olduğunu vurgulamış ve bu yönde BAE'nin katkılarının belirleyici olduğunu ifade etmiştir.⁷ Ayrıca Ortadoğu'da terörizmin engellenmesi için aşırıcılığın önüne geçilmesi gerektiği bunun için de en önemli adımın demokratik gelişmeyi hızlandırmak olduğunu ifade eden Müşerref, bu bağlamda BAE ile ortak hareket edeceklerini belirtmiştir. Öte yandan ekonomik kalkınmanın demokratik gelişme için bir ön adım olduğunun altının çizildiği ziya-

³ United Arab Emirates Yearbook 2005, s. 59.

⁴ "Policies of UAE and Qatar aimed at serving interests of region", **Gulf News**, 05 January 2005.

⁵ "Dolphin project 'to benefit UAE and Qatar economies'", **Gulf News**, 10 April 2005.

⁶ "UAE and Yemen sign agreement on security cooperation", **Gulf News**, 03 April 2005; "UAE and Yemen sign MoU on security cooperation", **WAM**, 02 April 2005.

⁷ "Musharraf: UAE's policies are models worth emulating", **Gulf News**, 06 June 2005.

rette iki ülkenin ekonomi alanında da ortak hareket etmesine karar verilmiştir.⁸ Bölgede yaşanan sınır sorunlarının da konuşulduğu toplantıda Pakistan ile Hindistan arasında Keşmir sorunundan dolayı yaşanan gerginliğin barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini belirten El-Nahyan, bölgesel inisiyatifin güçlü olması için barışçıl adımların bir an önce atılması gerektiği savunmuştur.⁹

Seyh Khalifa bin Zayed El-Nahyan liderliği altında 2005 yılında bölgede yaşanan sorunlara ilişkin yapıcı bir dış politika benimseyen BAE, özellikle Filistin sorunu ve Irak Savaşı'na kayıtsız kalmamıştır. Nitekim özellikle barışın sürdürülmesi, istikrarın sağlanması ve terörizmle savaş konularında Suudi Arabistan ile ortak hareket edeceklerini açıklayan iki ülke 16 Ocak'ta yaptıkları görüşmede Filistin'de Mahmud Abbas'ın seçilmesini Filistin devletinin kurulması noktasında önemli bir şans olduğunu vurgulayarak, İsrail'in olumsuz ve sert tutumunun barışın sağlanmasına hiçbir katkısının olmadığını açıklamıştır. Ayrıca toplantının sonuç bildirgesinde Irak'ta yaşanan durumun Ortadoğu'daki istikrarı önemli ölçüde bozduğunu belirten iki lider, Irak'ta ulusal bütünlüğün sağlanması için yapılacak olan seçimleri desteklediklerini ifade etmiştir.¹⁰ Ayrıca 3 Mart'ta Londra'da yapılan Ortadoğu Barış Konferansına katılan BAE Dışişleri Bakanı Raşit Abdullah, ülkesinin yeni Filistin yönetimini desteklediğini belirterek 2000 yılından bu yana toplam 829 milyon dolarlık maddi yardımda bulunulduğunu ve İsrail'in resmî olarak çekilmesinden sonra Gazze'de 8000 kişilik Khalifa Şehri Projesi adı altında konut yapacaklarını belirterek¹¹ soruna kayıtsız kalmadıklarını göstermiştir. Bu yönde ilk adım ise 25 Haziran'da BAE'nin Filistin yönetimine bu projenin hayata geçirilmesi için 100 milyon dolar vermesiyle atılmıştır.¹²

Dış politikada oldukça uzlaşmacı bir tutum benimseyen BAE, buna rağmen İran ve Suudi Arabistan ile sınır sorunları yaşamıştır. İran ile 1971'den bu yana süren ve Körfez'de yer alan Abu Musa, Bü-

⁸ "President urges expatriates to project Pakistan as moderate progressive Islamic state", www.presidentofpakistan.gov.pk, 05 June 2005.

⁹ "UAE president hold talks with Pakistani counterpart", **Arabic News**, 11 June 2005.

¹⁰ "UAE and Saudi Arabia back Abu Mazen's peace efforts", **Gulf News**, 16 January 2005.

¹¹ "UAE reaffirms support to PNA", **Gulf News**, 02 March 2005.

¹² "UAE builds a city in the place of Gaza settlements" **Arabic News**, 25 June 2005.

yük Tunb ve Küçük Tunb adalarının egemenlikleriyle ilgili sorun, iki ülke arasında zaman zaman gerginliğe yol açmıştır.¹³ Sorun, 2005 yılında iki ülkenin gündemine tekrar gelmiş ve bu yönde ilk gelişme 6 Nisan'da yaşanmıştır. Bahreyn'de 15.si gerçekleşen AB-KİK Bakanlar Toplantısının ardından İran'a sorunun barışçıl yollardan çözülmesi için çağrıda bulunulurken, AB'nin bu çabaları destekleyeceği belirtilmiştir.¹⁴ Ancak adaların egemenliğinin İran'a ait olduğunu açıklayan Tahran yönetimi, BAE'nin kaygısının anlamsız olduğunu belirterek bu talebi kabul etmemiştir.¹⁵ Bunun üzerine 10 Mayıs'ta BAE söz konusu sorunların çözümü için BM'ye başvurmuş ve sorunun Güvenlik Konseyi gündemine getirilmesini talep etmiştir. Bu arada BAE'nin New York Büyükelçisi Abdul Aziz bin Nasır sorunun karşılıklı görüşmeler ve diyalog çerçevesinde uluslararası hukuka uygun olarak çözülmesinden yana olduklarını açıklamış,¹⁶ ancak bu ifadeler bir temenniden öteye geçememiştir. Zira Tahran yönetimi bu taleplere karşı çıkmıştır. Öte yandan sorunu KİK'in gündemine de getirerek bu konuda aktif ve çözümden yana bir anlayış benimseyen BAE, Tahran yönetimine karşı sorunun çözümüne ilişkin fazla ısrarcı davranamamıştır. Nitekim 19 Aralık'ta Abu Dabi'de toplanan KİK, Tahran yönetiminin soruna kayıtsız kalmasından şikâyet ederek, sorunun barışçıl yollardan çözülmesi için iki tarafa da yeni bir adım atmaları yönünde çağrıda bulunurken, BAE de İran'ın adalar üzerinde demografik yapıyı değiştirme girişimlerinin üzüntü verici olduğunu belirtmiştir. Abu Dabi yönetimi eğer Tahran yönetiminin tarihsel iddiaları varsa sorunun Uluslararası Adalet Divanı gündemine gelmesinden rahatsızlık duymaması gerektiğini ifade ederek¹⁷ bu konuda çözümden yana bir adım atmış, ancak İran Dış İşleri Bakanı sözcüsü Rıza Asefi, iki ülke arasındaki sorunun ikili görüşmeler çerçevesinde çözülmesi gerektiği noktasındaki politi-

¹³ Söz konusu adalar 1971 yılında BAE'nin İngiltere'den ayrılmasından sonra İran tarafından işgal edilmiş, böylece iki ülke arasındaki sorunlar başlamıştır. Tahran yönetimi adaların tarihsel olarak İran'a ait olduğunu savunurken BAE adaların kendi egemenlik sahasında olduğunu savunmaktadır.

¹⁴ Mohammad Almezal ve Bureau Chief, "Iran told to respond to UAE calls", **Gulf News**, 06 April 2005.

¹⁵ "Iran rejects UAE repeated baseless claims on Persian Gulf islands", **Iran News**, 23 April 2005.

¹⁶ "UAE wants islands issue on UN agenda", **Aljazeera Net**, 10 May 2005.

¹⁷ Ahmed El-Amraoui, "GCC lobbies Iran in islands row", **Aljazeera Net**, 19 December 2005.

kalarının devam edeceğini açıklamıştır.¹⁸ Diğer yandan BAE İran'ın nükleer çalışmalarından kaygı duysa da, 8 Haziran'da Tahran yönetiminin Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri Hasan Ruhani'nin BAE ziyaretinde bu memnuniyetsizliği dile getirmemiş ancak bölgede istikrar için nükleer silah geliştirmenin oldukça riskli olduğunu vurgulanmıştır.¹⁹

İran ile adalar sorununun çözümsüz kalmasının ardından Suudi Arabistan'la da karasularına ilişkin sorun yaşayan BAE, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunluğundan ötürü sorunun gündeme getirilerek her hangi bir gerginliğin yaşanmasına izin vermemiştir. Körfez'in Arabistan ve BAE kıyılarında kalan kısmında kıta sahanlığına ilişkin uzun süredir yaşanan anlaşmazlık 29 Haziran'da BAE ile Katar arasında iki ülkeyi birbirine bağlayacak olan bir köprü inşaatı anlaşmasının ardından yeniden gündeme gelmiştir. İki ülke arasındaki bağların artırılması ve taşımacılığın daha kolaylaşması için yapılan söz konusu köprü anlaşmasını Suudi Arabistan kendi karasuları sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle protesto ederken, bu durumun 1974 sınır anlaşmasına aykırı olduğunu belirtmiştir.²⁰ Ancak üç ülke arasında devam eden yoğun ekonomik ve siyasi ilişkiler sorunun krize dönüşmesini engellemiştir.

2005 yılı boyunca terörizmle mücadele konusunda oldukça aktif bir politika izleyen BAE, özellikle terörizmin uluslararası toplum tarafından kabul edilen ortak bir tanımının yapılması gerektiğini savunmuştur. Söz konusu mücadele bağlamda bölgede oldukça istikrarsız bir ortamın oluşmasına neden olan terörist saldırıları kınarken, Irak hükûmetini terörizmle savaş konusunda desteklemiştir. Diğer yandan Kuveyt, Katar, Mısır, Lübnan ve Londra'da yapılan terörist saldırıları kınayan Abu Dabi yönetimi, terörizmle savaş konusunda uluslararası toplumun yanında olduklarını belirterek, BAE Merkez Bankasının terörizmle savaşta her zaman maddi destek sağlayabileceğini ifade etmiştir.²¹ Bu konudaki en önemli gelişme ise 7 Haziran'da Federal Millî Konsey'in Terörist Saldırıların Önlenmesi için Uluslararası Konvansiyon ve Terörizmin Finanssal Desteğinin Engellenmesi konusun-

¹⁸ "Asefi depllores repetitive claim of UAE on Abu Mousa, urges PGCC not to interfere", **Islamic Republic News Agency**, 19 December 2005.

¹⁹ "UAE committed to peace in Mideast, says Khalifa", **Gulf News**, 08 June 2005.

²⁰ "Riyadh protests Qatar-UAE bridge", **Aljazeera Net**, 29 June 2005.

²¹ United Arab Emirates Yearbook 2005, s. 62

da Uluslararası Konvansiyonlara ilişkin anlaşmalara katılımı onaylamasıyla gerçekleşmiştir.²² Öte yandan Ekim ayında BM 60. Genel Kuruluna katılan BAE terörizmin engellenmesi için atılacak her türlü uluslararası adıma destek olacaklarını belirtmiştir. Özellikle şüpheli terörist grupların banka hesaplarının dondurulması, sınır geçişlerine ilişkin güvenliğin sağlanması gibi konularda BAE'nin oldukça dikkatli davrandığının belirtildiği toplantıda, ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun bu konuda almış olduğu 1267 ve 1363 sayılı kararlarına bağlı olduğunu ifade edilmiştir.²³

BAE'yi bölgede etkin bir ülke durumuna getirip ekonomik olarak önemli bir kalkınma hamlesi gerçekleştirmek isteyen Abu Dabi yönetimi, bu bağlamda ikili ilişkilere de oldukça önem vermiştir. Bu ilişkileri anlamlı kılan en önemli ziyaret Mart ayında gerçekleşmiştir. Daha önce 12 Şubat'ta BAE Alman Rohde ve Schwarz Gmbh firmalarıyla ordusunun iletişim teknolojisinin yenilenmesi için 144 milyon dolarlık bir anlaşma imzalamıştı.²⁴ Ayrıca Almanya ile askerî alanda özellikle tank ve denizaltı alınması konusunda anlaşma imzalayan BAE, böylece askerî alanda yapılan alımlarda en fazla payı Berlin yönetimine vererek²⁵, iki ülke arasındaki askerî iş birliğini daha da derinleştirmiştir. Ardından 2 Mart'ta Almanya Başbakanı Schroeder yaptığı ziyaret çerçevesinde iki ülke arasındaki ilişkinin diğer Körfez ülkelerine de örnek olması gerektiğini belirtirken, Abu Dabi yönetiminin Almanya'nın en önemli ticari ortağı olduğunun altını çizmiş, bu ortaklığın AB üyesi ülkeler ile de yapılması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca görüşmeler çerçevesinde ekonomi, altyapı, taşımacılık, sağlık, iletişim, teknoloji transferi ve savunma alanlarında toplam sekiz anlaşma imzalanmıştır.²⁶ Almanya'nın BAE ile yalnızca ekonomik olarak ilgilenmediğini, ayrıca bölgede yaşanan istikrarsızlığın ortadan kaldırılmasında BAE'nin önemli katkıları olduğunun altını çizen Almanya Başbakanı, bunun en önemli göstergesinin Almanya ile birlikte Irak polislerinin BAE topraklarında eğitilmesi için izin vermeleri olduğunu söylemiş-

²² Shireena Al Nowais, "UAE steps up fight against terrorism", *Gulf News*, 07 June 2005.

²³ "UAE pledges more steps to fight terrorism", *Gulf News*, 09 October 2005.

²⁴ "UAE opens arms show with new deals", *Aljazeera Net*, 13 February 2005.

²⁵ "Germany bags major UAE arms orders", *Aljazeera Net*, 14 February 2005.

²⁶ Samir Salama ve Bureau Chief, "UAE signs eight deals with Germany", *Gulf News*, 06 March 2005; "UAE-German firms sign eight agreements", *WAM*, 05 March 2005.

tir.²⁷ Nitekim bu yönde ilk adım 5 Mart'ta atılarak üç ülke arasında Irak askerî personelinin eğitilmesine ilişkin anlaşma imzalanmış²⁸ ve 26 Nisan'da ilk eğitimler başlamıştır.²⁹ Diğer yandan Almanya ile 25 Eylül'de suçların önlenmesi, insan kaçakçılığı, uyuşturucu ve silah kaçakçılığına ilişkin bir anlaşma imzalayan BAE bu ülkeyle olan ilişkilerini daha da arttırmıştır.³⁰ İkinci önemli ziyaret ise Avustralya Başbakanının BAE'ye gelmesi olmuştur. Ekonomik ilişkilerini güçlendirmek isteyen Abu Dabi yönetimi Avustralya'yı da bu sürece dâhil ederek iki ülke arasında 14 Mart'ta Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmasını gerçekleştirmiş³¹ ve böylece ekonomik alanda önemli bir açılım sağlamıştır.

Petrol gelirlerinin ülke ekonomisinin kalkınmasında önemli bir paya sahip olduğu BAE, özellikle Asya ülkelerinin artan petrol talebine cevap verebilmek amacıyla söz konusu bölgeye petrol sağlanması için bu ülkelerin Ekonomi Bakanları ile 7 Ocak'ta bir toplantı yapmıştır. Söz konusu toplantıda bu talebin karşılanması için BAE'nin hazır olduğu belirtilmiş ve Körfez ülkelerinin de bu konuda destekleyici olacağı ifade edilmiştir.³² Öte yandan Hindistan ile ekonomik alanda ortaklık anlaşması imzalayan Abu Dabi yönetimi, Hindistan'ın tecrübelerinin ülkesinin kalkınmasında oldukça önemli olduğunu açıklayarak Asya derinliğini ekonomik alanda kazanmaya çalışmıştır.

Bölgesel ilişkilerin yanı sıra küresel bağlantılarına da oldukça önem veren BAE, bu çerçevede 23 Nisan'da imzaladığı Yeni Asya-Afrika Stratejik İş birliği Anlaşması (NAASP) ile önemli bir adım atmıştır. Bandung deklarasyonuna imza atan 106 Asya ve Afrika ülkesi ile imzalanan bu anlaşma bağlamında BAE söz konu devletlerin bağımsız dış politika anlayışlarına oldukça saygı duyduğunu ifade ede-

²⁷ "Schroeder to forge stronger ties with UAE", *Gulf News*, 04 March 2005; "German Chancellor hails 'successful' cooperation with UAE", *WAM*, 02 March 2005; "Schroeder: UAE-German ties a model for others", *Gulf News*, 03 March 2005.

²⁸ "UAE, Germany and Iraq sign tripartite training agreement --1st add", *WAM*, 05 March 2005.

²⁹ "German troops to train Iraqi soldiers in the UAE", *Gulf News*, 26 April 2005.

³⁰ "UAE signs agreement with Germany to fight crime", *Gulf News*, 25 September 2005.

³¹ "UAE to begin FTA talks with Australia", *Gulf News*, 14 March 2005.

³² "UAE ready to supply more oil to Asia", *Gulf News*, 07 January 2005.

rek, Asya ve Afrika ülkelerinin küresel sorunların çözümünde kritik bir öneme sahip olduklarını belirtmiştir.³³

Petrolün sağladığı avantajları uzun dönemli olarak ülkenin kalınmasında kullanmak isteyen Abu Dabi yönetimi, ABD ile de yakın ilişkiler kurmaya oldukça önem vermiştir. Bu bağlamda özellikle Washington yönetimi ile başlatılan Serbest Ticaret Anlaşması girişimi önemli bir adım olarak gösterilebilir. İki ülke arasında imzalanacak anlaşmanın siyasi bir yönünün olmadığını savunan Amerikalı delege Catherine Novelli, söz konusu anlaşmanın yalnızca ekonomik alanda yapılacağını bildirerek, bunun ABD ile Körfez ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlenmesine ve Ortadoğu Serbest Ticaret Bölgesi'nin oluşmasına büyük bir katkı sağlayacağını belirtmiştir. Nitekim 09 Mart'ta bir araya gelen iki ülke temsilcileri ekonomik bağların güçlendirilmesini sağlayacak olan müzakerelerin başlaması için anlaşmaya varmıştır.³⁴ 22 Mayıs'ta Washington'da tekrar bir araya gelen iki ülke yetkilileri ticaret hacminin geliştirilmesi için diğer Körfez ülkelerinin de bu oluşuma dahil edilmesi gerektiğini vurgulayarak, Serbest Ticaret Anlaşması konusunda ilerleyen tarihlerde tekrar bir müzakereye ihtiyaç duyulduğunu açıklamıştır.³⁵ 15 Kasım'da Londra'da yeniden bir araya gelen iki ülke yetkilileri Serbest Ticaret Anlaşması ile ilgili olarak 2006 yılında net bir anlaşma imzalanacağını duyurmuştur.³⁶

2005 yılının ülke tarihi açısından en önemli gelişmesi ise Aralık ayında yaşanmıştır. Ortadoğu'da demokratikleşme hareketlerinin arttığı bir dönemde BAE'nin diğer ülkelerden demokratik reformlar açısından oldukça geride olması yönetimin bu konuda yeni bir adım atmasına neden olmuştur. Nitekim devlet başkanı El-Nahyan 1 Aralık'ta ülkede Federal Ulusal Meclis için seçim yapılacağını duyurmuştur. Söz konusu gelişme BAE için bir ilk niteliğini taşımıştır.³⁷ BAE'nin 34. kuruluş yıldönümünde yapılan açıklamada meclisin yarısının yedi

³³ "UAE signs NAASP", UAE Interact, **24 April 2005**; "UAE signs Asian-African strategic agreement", **Gulf News**, 24 April 2005.

³⁴ "Trade deal with US' will benefit UAE", **Gulf News**, 09 March 2005; "US: No politics in UAE trade talks", Aljazeera Net, 08 March 2005.

³⁵ "UAE and United States will have two more rounds of free trade talks", **Gulf News**, 23 May 2005; "UAE official upbeat about FTA talks with US", **WAM**, 11 May 2005.

³⁶ "UAE and US may reach trade pact next year", **Gulf News**, 15 November 2005.

³⁷ "UAE to hold first limited elections", **Aljazeera Net**, 01 December 2005.

emirlik tarafından iki bin kişinin oylarıyla seçileceği belirtilirken³⁸, diğer üyelerin yönetim tarafından belirleneceği açıklanmıştır.³⁹ Seçimlerin ne zaman ve nasıl yapılacağı konusunda ise her hangi bir bilgi verilmezken, demokratik gelişme bağlamında 2006 yılı için oldukça olumlu sinyaller verilmiştir.⁴⁰

Kronoloji BAE 2005

05 Ocak:	BAE Devlet Başkanı Katar'ı ziyaret etti.
12 Şubat:	Alman bir firma ile BAE arasında tank alımına ilişkin bir anlaşma imzalandı.
02 Mart:	Almanya Başbakanı Schroeder BAE'ye bir ziyaret gerçekleştirdi.
05 Mart:	Almanya, BAE ve Irak arasında Irak polislerinin BAE'de eğitilmesine ilişkin bir anlaşma imzalandı.
14 Mart:	BAE ve Avustralya arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalandı.
02 Nisan:	Yemen ile askeri bir anlaşma imzalandı.
06 Nisan:	Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref BAE'yı ziyaret etti.
23 Nisan:	BAE ve Asya ülkeleri arasında Yeni Asya-Afrika Stratejik İş birliği Anlaşması (NAASP) imzalandı.
29 Haziran:	BAE ve Katar arasında iki ülkeyi bir birine bağlayacak bir köprü inşaatı için anlaşmaya varıldı.
01 Aralık:	BAE ülkede 2006'da Federal Milli Konsey için seçim yapılacağını duyurdu.

³⁸ "Sheikh Khaleifa: UAE to have first ever parliamentary elections", Arabic News, 02 December 2005; "UAE will hold direct elections", Gulf News, 02 December 2005.

³⁹ "BAE'de sınırlı seçim", **BBC**, 01 Aralık 2005.

⁴⁰ "BAE'de ilk kez seçim yapılacak", **Sabah**, 02 Aralık 2005.

Kuveyt 2005

Yıldırım Turan*

Soğuk Savaş sonrası döneme Irak işgaliyle başlayan Kuveyt, her ne kadar savaşın fiziki izlerini çoktan silmiş olsa da Saddam yönetiminin Irak'ta iktidarda olması Kuveytli arasında bir güvensizlik hissi uyandırıyor. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali sonucu Saddam yönetiminin iktidardan uzaklaştırılması Kuveyt için söz konusu güvensizlik hissini ortadan kaldırdı. Ülke için en önemli dış tehdidin sona ermesi, Kuveyt

yönetiminin iç politikaya, özellikle de demokratikleşme ve kadın hakları konularına yönelmesine sebep olmuştur. Bunda uluslararası toplumdan gelen reform isteklerinin de etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda 2005 yılı Kuveyt için öncelikle kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi açısından demokrasi konusunda ilklerin yaşandığı bir yıl oldu. İç politikada söz konusu gelişmeler

Resmî Adı	Kuveyt Devleti
Başkent	Kuveyt
Yüzölçümü	17.820 km ²
Nüfus	2.335.648
GSMH	51,62 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Anayasal Monarşi
Devlet Başkanı	Emir Sabah El-Ahmed El-Sabah (29 Ocak 2006-)
Dışişleri Bakanı	Muammed Sabah El-Salim
Türkiye Büyükelçisi	Abdullah El-Duveyik
Askerî Harcamalar/GSMH	% 5,3
Asker Sayısı	15,500 (2002)
Etnik Yapı	
Kuveytli	% 45
Diğer Araplar	% 35
Diğer	% 20
Dini Yapı	
Şia	%40
Sünni	%45
Diğer	%15
Petrol Üretimi	2,418 milyon varil/gün
Petrol Tüketimi	305.000 varil/gün
İhracat	44,43 milyar dolar
İthalat	12,23 milyar dolar

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

yaşanırken dış politikada da terörle mücadele ve güvenlik alanlarında ABD ile sıkı iş birliğini sürdürmeye devam eden Kuveyt'in ekonomik ilişkilerde ise çok yönlü bir politikaya doğru yöneldiği izlenmiştir.

Uluslararası toplumdan gelen baskılar yüzünden Arap ülkelerinde uzun süredir reform tartışmaları yaşanmaktadır. Bu baskılar Kuveyt'te de etkili olmuş ve Körfezin bu küçük muhafazakâr ülkesinde, 40 yıllık seçim kanunu tasarısının oylamasının muhafazakâr milletvekillerince geciktirilmesi nedeniyle kadınlar 2005 yılında yapılan yerel seçimlere katılamasalar da¹ 16 Mayıs'taki oylamada 23'e karşı 35 oyla kabul edilen tasarı sonrası seçme ve seçilme hakkına kavuştular.² Muhafazakâr milletvekilleri tarafından yabancıların uyguladıkları baskılara boyun eğmekle suçlanan Başbakan Şeyh Sabah El-Ahmed El-Sabah, kadınları elde ettikleri haklar nedeniyle kutlarken, artık kabineye de kadınların atanabileceğinin sinyalini veriyordu. Kuveyt'teki bu reformcu adımlara uluslararası toplumun tepkisi ise olumlu yönde olmuştur. BM Genel Sekreteri Kofi Anan, 17 Mayıs'ta yaptığı bir açıklamada Kuveyt'in söz konusu açılımını "tarihî bir adım" olarak tanımlarken, aynı tarihte ABD Dışişleri Sözcüsü Richard Boucher da "bu sadece kadınların değil, tüm Kuveyt halkı için önemli bir adımdır." açıklamasıyla desteklemiştir.³

İlk kez 2007'deki parlamento seçimlerinde oy kullanacak olan Kuveytli kadınlar, ülkede yaşanan demokratikleşme hareketleri vesilesiyle 2005 yılı boyunca siyaset arenasına dâhil olmaya başladılar. Kuveyt yönetiminin 5 Haziran'da ikisi de mühendis olan Şehika Fatıma Nasır El-Sabah ve Fevziye El-Bahar'ı Kuveyt Şehir Meclisine ataması, ülke tarihinde başka bir ilki gerçekleştirmesi anlamına geliyordu.⁴ 2 Haziran'da yapılan belediye meclisi seçimlerinde 10 üye halk tarafından seçilirken, Kuveyt Emiri, geri kalan 6 üyelikten ikisine kadın üye atayarak bir anlamda reformların yasalarla sınırlı kalmadığını da göstermiş oldu.⁵

¹ "Kuveytli kadına müjde", **Radikal**, 07 Haziran 2005.

² "Kuwaiti women win political rights", **Al-Jazeera**, 16 May 2005 Kuveyt parlamentosunun 16 Mayıs'ta kabul ettiği bu yasa, kadınların 2007'deki milletvekili seçiminde oy kullanabileceğini ve bundan 2 yıl sonraki 2009 yerel seçimlerinde de aday olabileceklerini hükme bağlamıştır.

³ "Kuveytli Kadın sandıkta eşit!", **Radikal**, 18 Mayıs 2005.

⁴ "Chronology: Kuwait", **The Middle East Journal**, Autumn 2005, 59/4, s. 653

⁵ Kuveyt yasalarına göre, 16 üyelik Belediye Meclisinin 10 üyesi seçimle işbaşına gelirken 6 üyesi de Emir tarafından atanmaktadır.

Anayasa değişikliği sayesinde Kuveyt'te kadınlar seçme ve seçilme haklarını kullanmaya hazırlansalar da, siyasette yer edinmeleri pek kolay görünmüyor. Zira yasanın çıkmasına büyük direniş gösteren muhafazakâr milletvekilleri yasaya, kadın aday veya seçmenlerin Şeriat hükümlerine uymalarını öngören bir maddeyi ekletmeyi başarmışlardı. Bu şartın kadınların siyasi haklarına ne tür kısıtlamalar getireceği henüz bilinmese de, kadın ve erkeklerin ayrı sandıklarda oy kullanacak olmaları söz konusu değişikliğe ilişkin önemli bir eleştiri olarak göze çarpıyor.⁶ Batılı bazı yazarlarca, kadınlara seçme ve seçilme hakkı veren yasa değişikliğini son ana kadar engelleyen muhafazakâr milletvekilleri⁷ Kuveyt'teki reform hareketlerinin en büyük engelleyicisi olarak görülüyorlar.⁸ Fakat kadınlara şeklen bazı kısıtlamalar getirilse de bir Arap ülkesinde demokrasinin özü bağlamında böyle bir hakkın verilmesi demokrasinin bölgede filizlenmesi açısından önemli bir adımdır. Irak'ta uygulanan yukarıdan demokrasi politikasının ülkede demokrasi adına ne sonuçlar getirdiği ortadayken, bölgedeki ülkelerden, bir anda demokrasi konusunda büyük adımlar atmalarını istemek gerçekçi bir politika olarak görünmemektedir.

13 Haziran'da Planlamadan Sorumlu Devlet Bakanlığına atanan ilk kadın olan Masume Mübarek⁹ göreve başlamak için mecliste yemin ederken, muhafazakâr vekillerin protestolarına uğraması bu sürecin zorluklarını göstermiştir. Mübarek'in yemin töreninde söz konusu milletvekilleri atamanın anayasaya aykırı olduğunu iddia ederek, tepkilerini meclis sıralarına vurarak göstermişlerdir.¹⁰ Protestolar eşliğinde yeminini yapan Mübarek ise meclise dâhil olduğu günü "siyasi hak kazanmak yolunda savaşan Kuveytli kadınların büyük bir günü" olarak nitelendirmiştir.¹¹

Aslında Mübarek'in kadın olmasının yanında bir diğer önemli özelliği de Şii kökenli olmasıydı. Şiiler nüfusun %30 gibi azımsanmayacak bir kısmını oluşturmalarına rağmen ülke yönetiminde çok az

⁶ "Kuveytli kadın sandıkta eşit!", **Radikal**, 18 Mayıs 2005.

⁷ Kuveyt'te Temmuz 2003 seçimlerinde İslamcılar parlamentoda ki sandalyelerin % 42'sini kazanarak mecliste önemli bir grup kurmayı başardılar. Recent History of Kuwait, <http://www.infoplease.com>

⁸ Kuwaiti Women Win Political Rights, **Al-Jazeera**, 16 May 2005.

⁹ "Kuwait appoints first woman minister", **Al-Jazeera**, 12 June 2005.

¹⁰ "Kuwait gets first female minister", **The Guardian**, 13 June 2005.

¹¹ "First Kuwaiti woman minister takes oath in parliament amid uproar", **Middle East Times**, 21 June 2005.

temsil hakkına sahiptirler.¹² Kasım 2005'te Kuveyt yönetiminin yaptığı bir açıklamada uzun vadede bir Şii vakfının kurulması yoluyla ülkedeki Şiilerin sosyal ve siyasal hayata katılımlarının kolaylaştırılmasını amaçladıkları belirtilmiştir. Ayrıca 22 Ocak'ta bir Şii lider, Eğitim Bakanından lise müfredatındaki Sünni yazarlar tarafından tamamen Sünni görüş temelinde yazılan kitaplardaki Şiilerin inançsız olduklarına dair atıfların çıkarılması çağrısında bulunmuştur.¹³

Kuveyt'teki demokratik gelişmeler sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. 2005 yılı boyunca demokrasinin önemli bir göstergesi olan basın özgürlüğü alanında da ülkede önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kuveyt yönetimi, Kasım 2002 yılı başında ABD önderliğindeki Irak işgali öncesi "Kuveyt'e karşı düşmanca tutum alması ve güvenlik" gerekçeleri bahane gösterilerek yasak koyduğu ve ofisini kapattığı Körfezin muhalif haber kanalı El-Cezire'ye 10 Mayıs'ta ülkede yenden yayın hakkı vermiştir.¹⁴

2005 yılının demokrasinin gelişmesi adına bir diğer önemli olayı da, İslamcıların, Kuveyt'in ilk siyasal partisini kurduklarını açıklamaları oldu. Ümmet Partisi (Al-Ummah) adını alan bu parti Körfezin Arap ülkelerindeki ilk siyasi parti olma özelliğini de taşımaktadır. 31 Ocak'ta bir basın toplantısı yapan Partinin kurucusu ve genel sekreteri Halim Al-Mateiri amaçlarının muhafazakâr insanlara kendi hükümetlerini seçme olanağı sağlamak ve bu sayede çoğulcu anlayışı geliştirerek iş başına gelmek olduğunu açıkladı. Mateiri ayrıca siyasal partiler olmadan gerçek anlamda bir demokrasiden bahsedilemeyeceğini de ifade etti.¹⁵ Kuveyt anayasasına göre siyasi parti kurmak ve grup oluşturmak hakkında herhangi bir kanun veya düzenleme olmadığından partinin 15 yöneticisi 4 Şubat'ta bir soruşturmaya maruz kaldılar. Bir görevlinin yaptığı açıklamaya bakılırsa partililerin hükümetten izin almadan böyle bir girişimde bulunmaları yasaları çiğnemekten başka bir şey değil ve kurulan parti yasalara aykırı olarak kurulmuştu.¹⁶

¹² 2003 seçimlerinde Şiiler 50 üyeli meclise (Meclis-i Umma) sadece 5 temsilci gönderebilmişlerdi.

¹³ "International Religious Freedom Report 2005", the Bureau of Democracy, Human Rights and Labor.

¹⁴ "Kuwait allows Al-Jazeera TV to resume coverage", **Middle East Times**, 11 May 2005.

¹⁵ First Political Party to be Established in Kuwait, **ArabicNews**, 31 January 2005.

¹⁶ Kuwait to Investigate Founders of First Political Party, **Middle East Times**, 04 February 2005.

Sorgulamanın ardından polis tarafından 15 parti üyesine seyahat yasağı getirildiği ifade edilirken, yasağın Anayasa Mahkemesinin kararıyla ilgili bir karara varmasına kadar süreceği açıklandı.¹⁷

Terörizme karşı mücadelede, askerî, diplomatik ve de istihbarat alanında sağladığı desteğiyle ABD için önemli bir ortak¹⁸ olan Kuveyt, ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali sonrası oluşan kargaşa ortamından oldukça olumsuz etkilenmiştir. 2004'ün son aylarında Irak sınırından sızan El-Kaide militanlarından kaynaklanan şiddet olaylarına maruz kalan Kuveyt, 2005 yılına da çatışmalarla girmiştir. Kuveyt güvenlik güçlerinin Ocak ayı boyunca yerel radikal gruplara karşı düzenlediği operasyonlar sırasında çıkan silahlı çatışmalarda her iki taraftan da kayıplar olmuştur. 11 Ocak'ta Kuveyt güvenlik güçleriyle çatışmaya giren silahlı bir Suudi öldürülürken 26 Ocak'ta iki güvenlik görevlisi ile bir militan çıkan silahlı çatışmalar sonucu hayatını kaybetmiştir.¹⁹ Artan olayların ardından güvenlik güçleri militanları ve silah depolarını bulmak için operasyonlar başlatmıştır. Ülke tarihinde ilk kez bu kadar uzun soluklu bir operasyon düzenlenirken, yapılan araştırmalar sonucu 30 Ocak'ta militanların izi bulunmuş ve çıkan çatışmada 5 militan ölü ele geçirilmiştir. Birkaç hafta süren operasyonlar boyunca 30 şüpheli tutuklanmıştır. İçişleri Bakanı'nın yaptığı açıklamada, ülkedeki Amerikan ve Batılı hedeflere saldırılacağı yönünde her zaman tehdit aldıklarını, yakalanan 30 kişinin de bu hedeflere saldırı planladıkları ve El-Kaide örgütüyle bağlantılı oldukları gerekçesiyle tutuklandıkları belirtilmiştir.²⁰

Kuveyt'teki Amerikan üssü, komşu ülke Irak'ta faaliyet gösteren Amerikan askerleri için lojistik bir merkez işlevi görüyor ve bu merkezlerin kilit konumda olması sebebiyle ülkedeki Amerikan üssü ve diğer Amerikan hedefleri sık sık radikal gruplarca tehdit ediliyordu. Bu yüzden Kuveyt'in terörle mücadelede desteği ABD için oldukça önemlidir. ABD'nin müttefiki olarak terör konusunda ödün veremeyen Kuveyt de terör zanlılarına oldukça ağır cezalar vererek bu konuda sadık bir müttefik olduğunu göstermektedir. Ocak ayında yakalanan 30 kişinin mahkemesi Aralık ayında sonuçlanmış, mahkeme, El-

¹⁷ <http://www.carneigieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=16643#kuwait>

¹⁸ <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35876.htm>

¹⁹ "Fatal Gun battle in Kuwait city", **BBC**, 30 January 2005.

²⁰ "Five militants killed in Kuwait", **BBC**, 31 January 2005.

Kaide örgütüyle bağlantılı oldukları iddia edilen ve “Yarımada Aslanları” olarak anılan bir grubun üyesi olmakla suçlanan bu şüphelilerden 6’sını idam cezasına çarptırmıştır. Ölüm cezasına çarptırılan 6 kişiden üçü Kuveyt vatandaşı, diğerleriyse Kuveytli yetkililerin deyişiyle “devletsiz Araplar”dı. Kuveyt güvenlik güçleri “Yarımada Aslanları”na bağlı olan bu kişilerin ve söz konusu grubun Irak ve Suudi Arabistan’daki militanlarla bağlantılı olduklarını, sanıkların bazılarının Amerikan üsleri ve ülkedeki bazı Batılı hedeflere intihar saldırıları planladıklarını itiraf ettiklerini açıklamışlardır. Sanıkların avukatlarıysa müvekkillerinin kendilerine işkence yapılması sonrasında itiraf metinlerini imzaladıklarını belirtmiştir.²¹

2005 yılında Kuveyt’in gündemini oluşturan diğer önemli konuda Saddam’ın yargılanma süreci olmuştur. Saddam’ın yargılanması öncesi 11 Mayıs 2005’te Kuveyt hükûmeti Irak’ın devrik lideri hakkında bir dizi suçlama kaleme almıştır. Bu listede insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve 1990’da Kuveyt’in silahlı kuvvetler kullanılarak işgali gibi suçlara yer verilmiştir. Ayrıca Saddam’a yardım eden bazı eski Irak yöneticilerinin de söz konusu listede adları geçmiştir.²² 23 Kasım’da bu dosyayı Irak Dışişleri Bakanlığı yetkililerine teslim eden Kuveyt Adalet Bakanı Ahmed Bager yaptığı açıklamada söz konusu dosyada Saddam’ın ölüm cezası almasına yetecek kadar suçlama²³ olduğunu ve kendilerinin Irak’lı yetkililerle yargı sürecinde iş birliğine hazır olduklarını belirtmiştir.²⁴ Bu arada yapılan bir ankette Kuveyt halkının genel kanısının Saddam’ın ölüm cezasına çarptırılmasının bile onun gibi bir diktatör için az sayılacağı yönünde olduğu ortaya çıkmıştır.²⁵

Körfezin bu küçük ülkesi dış ilişkilerinde tarihi boyunca büyük ülkelerin etkisi altında kalmıştır. Çünkü bu küçük ülke çevresindeki tehlikelere karşı hep büyük bir ülkenin desteğine ihtiyaç duymuştur.

²¹ “Kuwait sentences “al-Qaeda” group”, **BBC**, 27 December 2005.

²² “Chronology: Kuwait”, **The Middle East Journal**, Autumn 2005, s. 653

²³ Irak Başbakan sözcüsü Leyt Kuba Irak devrik lideri Saddam Hüseyin’i yargılama sürecinde yüzlerce ithamın beklediğini; ancak bunlardan sadece 12’sinden yargılabileceğini belirtmişti. Bkz: “Saddam, 500 suçun 12’sinden yargılanacak”, **Zaman**, 06 Haziran 2005.

²⁴ “Kuwait seeks death penalty for Saddam”, “Kuwait Calls for Saddam’s death”, **Gulf News**, 24 November 2005.

²⁵ “Kuwaitis say death too small a punishment for Saddam”, **Middle East Times**, 19 October 2005.

Bugünde dış politikada bağımsız bir politika izlemekte zorlanan Kuveyt söz konusu engeli aşmaya çalışmaktadır. Özellikle üye olduğu Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) gibi uluslararası örgütlerde aktif rol alarak bölgede ve uluslararası arenada adından söz ettirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle diğer ülkelerle olan ikili ilişkileri daha çok ekonomi ağırlıklı olmuştur.

2005 yılında ham petrol fiyatlarının varil başına 60 dolar gibi tarihi rakamlara ulaşması petrol ihraç eden ülkelere büyük kârlar sağlamıştır. Bu artış dolayısıyla Kuveyt 2005 yılında 30 milyar doları aşkın bir fazla gelir elde etti.²⁶ Kuveyt'in artan petrol fiyatlarından muazzam kârlar elde etmesi yabancı yatırıma muhtaç birçok ülkenin de ilgisini çekmiştir. Nitekim İran Kuveyt'le 15 Mart'ta 25 yıl süreli toplam 7 milyar dolar değerinde doğal gaz anlaşması imzalamıştır.²⁷ Ayrıca 6 Aralık'ta Çin ve Kuveyt, Çin'in Guandong bölgesinde bir rafineri ve petro-kimya kompleksi kurmak üzere anlaşmaya varmışlardır. 5 milyar dolar²⁸ değerinde olan bu projenin 2010 yılında tamamlanması beklenmektedir.²⁹ Aynı şekilde Güney Kore'yle 27 Kasım'da ham petrol depolama tesislerinin inşaatı konularında anlaşmalar imzalanmıştır. Söz konusu projeyle Güney Kore 22 milyon varil olan ham petrol saklama kapasitesini 40 milyon varile çıkarmayı planlamaktadır.³⁰ Tüm bu anlaşmaların ortak özelliği bu ülkelerin Kuveyt'in 30 milyar dolar civarındaki yüksek petrol gelirleri pastasından pay alabilme çabası olarak görülebilir.

Diğer taraftan Kuveyt AB ile olan ilişkisini hem siyasi ve hem ekonomik düzeyde sürdürmek istese de AB bu ilişkinin daha çok ekonomik tarafına ağırlık vermiştir. AB ve Kuveyt'in üye olduğu KİK arasında süren serbest ticaret anlaşması çalışmaları halen sürmektedir. AB 6 Körfez ülkesinin dış ticaretinde birinci sıradayken, KİK üyesi 6 ülkenin toplamı AB'nin dış ticaretinde 5. sırada yer almaktadır.³¹ AB ile olan ticaret açığını gidermeye çalışan Körfez ülkeleri ilke olarak 2007 yılına kadar kendi aralarında ortak pazarı kurmayı ve 2010 yılın-

²⁶ "Kuwait Eye Huge Cash Handsouts as Oil Revenues Surge", **Middle East Times**, 07 November 2005.

²⁷ "Iran, Kuwait ink major gas deal", **Middle East Times**, 16 March 2005.

²⁸ "Kuwait and China in \$5bn deal", **Gulf News**, 07 December 2005.

²⁹ "China and Kuwait to launch project", **Gulf News**, 09 December 2005.

³⁰ "Kuwait signs deal for oil storage", **Gulf News**, 28 November 2005.

³¹ "Hurdles remain to EU free trade deal with Gulf ", **Middle East Times**, 26 October 2005.

da da para birliğine giderek ekonomilerini geliştirmeyi ve kuvvetlendirmeyi öngörmektedirler.³² Fakat AB ve Körfez ülkeleri arasındaki insan hakları gibi politik konulardaki görüş ayrılıkları görüşmelerin yavaşlamasının başlıca sebebinin oluşturmaktadır.³³ Kuveyt AB'yi bir bütün olarak ele almamakta ve AB kurumlarıyla yaşadığı problemleri, özellikle güvenlik gibi konularda AB üyesi ülkelerle birebir geliştirdiği ilişkilerle aşmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Kuveyt AB'nin başat güçlerinden biri olan Almanya ile 20 Haziranda terörle mücadele ve güvenlik konularında karşılıklı iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan bir anlaşma imzalamıştır. Görüşmeler sonrası Alman İçişleri Bakanı Otto Schilly terörizmin hem Kuveyt'i hem de Almanya'yı tehdit ettiğini ve Kuveyt'in terörizmle savaşta her türlü çabayı sarf edeceği konusunda güven tazelediğini açıklamıştır.

Kuveyt-Türkiye ilişkileri de temelde ekonomik olmanın dışına çıkmamıştır. Ekim ayının son haftasında Türkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan'ın beraberinde birçok iş adamıyla Kuveyt'i ziyaret etmesi de bunun bir göstergesi niteliğindedir. Yemen ve İngiltere'yi de kapsayan gezisinin ilk durağı olan Kuveyt'te Erdoğan Başbakan El-Sabah ve Kuveytli iş adamlarıyla görüşmüştür. Yaklaşık 60 iş adamı ve çok sayıda basın mensubunun da katıldığı bu gezide iki ülke arasındaki görüşmeler daha çok ekonomi ağırlıklı olmuştur. Çıkardıkları teşvik yasasına da vurgu yaparak Kuveytli iş adamlarını Türkiye'de yatırıma davet eden Erdoğan GAP projesi kapsamında ortak projelerde de yer alınabileceğini de ifade etmiştir. Kuveyt ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin küçüklüğünden yakınan Erdoğan, bu rakamın en kısa zamanda 1 milyar dolar seviyesine çıkarılması gerektiğinin altını çizmiştir.³⁴

Petrol fiyatlarının yüksek seyretmesiyle 2004 ve 2005 yıllarında büyük gelir elde eden Kuveyt, bu kârı iyi kullanmak için altyapı ve endüstriyel tesis yatırımlarına yönelmiştir. Bu projelerden en bilineni, uzun süredir milletvekillerinin itirazı sebebiyle parlamentoda bekletilen "Kuveyt Projesi" dir.³⁵En son 23 Ocak'ta görüşülen proje eğer par-

³² "GCC seks more time to finalize custom union ", **Middle East Times**, 26 November 2005.

³³ "EU resumes talks with Gulf states on free trade", **Gulf News**, 25 October 2005.

³⁴ "Erdoğan'dan Kuveyt Çıkarması", **Radikal**, 26 Ekim 2005.

³⁵ "Kuwait parliament committee approves mega oil project", **Middle East Times**, 09 June 2005.

lamentodan geçerse 30 yıllık bir aradan sonra Kuveyt'teki ilk yabancı kaynaklı petrol yatırımı olacaktır.³⁶ Projenin yabancı şirketlere Kuveyt'in hayati önemdeki petrol zenginliklerini kontrol etme olanağı sağlamasından korkan 20 kadar milletvekilinin 20 Aralıkta projeye karşı olduklarını deklare etmelerinin ardından Kuveyt Enerji Bakanı Ahmed Fahd El-Sabah, milletvekillerine "Kuveyt Projesini" politize etmeme çağrısında bulunmuştur. Konunun tamamen teknik bir konu olarak ele alınması gerektiğini belirtip, tasarının politik bir ikilem yaşanmadan parlamentodan geçmesini beklediklerini söyleyen Enerji Bakanı konuyla ilgili parlamento içinden ve dışından farklı yaklaşımlara saygı duyduğunu fakat hükûmetin projeyi teknik bir düzeyde ele aldığını ve politik yaklaşmadığını da vurgulamıştır.³⁷ Milletvekillerinin 20 Aralıkta açıklamasında, proje sayesinde özellikle ülkenin kuzeyinde dört petrol sahasında uluslararası petrol şirketlerinin yardımına muhtaç kalınacağını ve bunun dolaylı olarak Kuveyt petrollerinin uluslararası şirketlere açılmasına yol açacağını belirtmişlerdir. Milletvekilleri yabancı şirketlerle yapılacak her bir anlaşmanın parlamentoda onayının gerektiği konusunda ısrarcı olurken, hükûmet ise kanun yapıcılardan bu tarz kontratlar için parlamento şartı olmaksızın imza yetkisini istemektedirler.³⁸

Kronoloji Kuveyt 2005

11 Ocak:	Kuveyt güvenlik güçleriyle silahlı çatışmaya giren Suudi kökenli bir militan öldürüldü.
26 Ocak:	Kuveyt Güvenlik güçleriyle radikal militanlar arasında çıkan çatışmada iki güvenlik görevlisi ve bir militan öldü.
30 Ocak:	Uzun süredir militanların izini süren Kuveyt güvenlik güçleri militanların saklandıkları yeri bulmuş ve çıkan çatışmada 5 militan öldürülmüştür. Çıkan çatışmalar sonrası El-Kaideyle bağlantısı olduğu belirtilen 30 kişi tutuklandı.
31 Ocak:	Kuveyt'in ilk siyasi partisi El-Ummah Partisi (Ümmet Partisi) kuruldu.

³⁶ "Kuwait Mega Oil Project to Cost Over 8,5 b.n.", **Middle East Times**, 28 April 2005.

³⁷ "Kuwait ask MP's not to politicize megaoil Project", **Middle East Times**, 22 December 2005.

³⁸ Kuveyt hükûmeti bu projeyle Irak sınırındaki dört petrol sahasında yapılacak iyileştirmelerle günlük 530 bin varil olan kapasiteyi 20 yıllık yatırım süresince 900 bin varile çıkarmayı planlıyor. Bkz: "Kuwait wants house debate on stalled oil mega project", **Middle East Times**, 07 December 2005.

- 15 Mart:** İran ve Kuveyt arasında 7 milyar dolar değerinde doğal gaz anlaşması imzalandı.
- 10 Mayıs:** Kasım 2002’de Kuveyt’te yayını durdurulan El-Cezire televizyonuna yeniden yayın izni verildi.
- 16 Mayıs:** Kuveyt Parlamentosu’nda kadınlara seçme hakkını içeren anayasa değişikliği 23’e karşı 35 oyla kabul edildi.
- 02 Haziran:** Kuveyt’te belediye meclisi seçimleri yapıldı.
- 05 Haziran:** Kuveyt’te ilk defa iki kadın Kuveyt şehir meclisine atandı.
- 20 Haziran:** Almanya ve Kuveyt arasında terörle mücadele ve güvenlik konularında karşılıklı iş birliğini içeren bir anlaşma imzalandı.
- 23 Kasım:** Kuveyt yönetimi Saddam hakkında bir dizi suçlama listesini Irak yönetimine verdi.
- 26 Ekim:** Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Kuveyt’i ziyaret etti.
- 27 Kasım:** Kuveyt ve Güney Kore arasında ham petrol depolama inşaatı anlaşması yapıldı.
- 06 Aralık:** Çin ve Kuveyt arasında 5 milyar dolar değerinde bir rafineri ve petro-kimya tesisi kurma anlaşması imzalandı.
- 20 Aralık:** 20 kadar milletvekili bir açıklama yaparak “Kuveyt Projesi”ne karşı olduklarını açıkladılar.
- 27 Aralık:** 30 Ocak’ta tutuklanan El-Kaide örgütü üyesi 30 kişiden 6’sına idam cezası verildi.

Umman 2005

Ali Balcı*

Rejime yönelik tehdit oluşturdıkları gerekçesiyle İbadi¹ mezhebine mensup kişilerin tutuklanması ve yargılanma süreci 2005 yılı boyunca Umman'da yaşanan en önemli iç politik gelişme olarak gösterilebilir. 2004'ün Aralık ayında başlayan ve 2005'in Ocak ayının ilk yarısı boyunca devam eden operasyonlarda ulusal güvenliğe zarar verdikleri gerekçesiyle aralarında önemli akademisyenlerin de bulunduğu İbadi mezhebine

mensup birçok kişi tutuklandı. Operasyonlarda tutuklananlar, hükûmet yetkilileri tarafından yasa dışı bir örgütlenmeye giderek silah zoruyla rejimi yıkmaya çalışmak ve onun yerine dini bir rejim kurma hedefi gütmekle suçlanmışlardı.

26 Ocak'ta Umman güvenlik görevlileri Yemen'den ülkeye silah sokmaya çalışan bir gemiye el koyarken, yapılan

Resmî Adı	Umman
Başkent	Maskat
Yüzölçümü	212.460 km ²
Nüfus	3.001.583
GSMH	40,14 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Monarşi
Devlet Başkanı	Kabus bin Said (1970-)
Dışişleri Bakanı	Yusuf bin Alavi
Türkiye Büyükelçisi	Muhammed Nasır El-Vohabi
Askerî Harcamalar/GSMH	% 11,4
Asker Sayısı	41,700 (2002)
Etnik Yapı	
Arap	% 75
Diğer	% 25 (Hindu, Pakistanlı, Sri Lanka, Bangladeşli)
Dini Yapı	
İbadi Müslüman	% 75
Sünni ve Şii	% 13
Diğer	% 12
Petrol Üretimi	769.000 varil/gün
Petrol Tüketimi	62.000 varil/gün
İhracat	19,01 milyar dolar
İthalat	8,709 milyar dolar

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ Genelde Umman, Batı Afrika, Cezayir ve Libya'nın bir kısım bölgelerinde yandaşları olan, İslam'ın Şii ve Sünni kollarından farklı bir yol izleyen bir mezhep. Net rakamlar olmasa da yapılan tahminler Umman nüfusunun % 50'sini Sünnilerin, % 45'ini İbadilerin ve % 5'ini de Şiilerin oluşturduğunu göstermektedir.

yorumlar söz konusu gemi vasıtasıyla ülkedeki İbadi örgütlenmesine silah sağlanmaya çalışıldığı yönündeydi. Enformasyon Bakanlığı 30 Ocak'ta yaptığı açıklamada Ocak ayı boyunca devam eden operasyonlarda 300 kişinin tutuklandığını ifade ederken, söz konusu kişilerin İslami kurallara aykırı olduklarına inandıkları Muscat Festivali'ni hedef aldıkları yönündeki açıklamalar ise ülkedeki tedirginliği daha da artırmıştır.²

Enformasyon Bakanı'nın "ulusal güvenlik" meselesi olarak yansıttığı olaylara ilişkin 18 Nisan'da başlayan yargılama sırasında tutuklulardan birçoğu suçlamaları reddederken, bazıları da yaptıklarından dolayı pişman olduklarını ve Sultan Kabus bin Said El-Said'den özür dilemek istediklerini belirtti. Devletin İbadi mezhebini İslam'ın bir kolu olarak kabul ettiğini ifade eden mahkeme ise zanlıların böyle bir örgütlenme içine girmelerinin gereksiz olduğunun altını çizmiştir.³ 2 Mayıs'ta sonuçlanan davada Umman Devlet Güvenlik Mahkemesi 30 kişiyi altı yıldan yirmi yıla kadar değişen sürelerle hapis cezalarına mahkûm etti.

Kararların diyalog ve uzlaşa temelinde alındığı ve devamlı ortak bir zeminin arandığı ülke olarak bilinen Umman yaşanan güvenlik sorunlarına rağmen bu özelliğini de sürdürmeye çalışmaktaydı.⁴ Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin mahkûmiyet kararı ulusal güvenlik temel alınarak verilmiş olsa da, ülkedeki önemli akademisyenlerin ve iş adamlarının hapis cezasına çarptırılmaları tolerans kültürüne zarar vermekteydi. Bu kültür ve ulusal güvenlik arasında bir denge kurma çabasında olan⁵ Sultan Kabus, 9 Haziran'da Kuveyt'e gerçekleştirdiği ziyaretin dönüşünde yaptığı açıklamada söz konusu kişilerin hapse mahkûm edilmelerinden dolayı üzgün olduğunu ifade etmiştir.⁶ Nitekim Sultan'ın açıklamasını izleyen günlerde hapisteki tutuklulardan önemli bir kısmı serbest bırakılmıştır.

² Extremists held in Oman sweep, say diplomats", **Gulf News (GN)**, January 27, 2005; "Oman confirms security arrest", **El-Jazeera**, January 30, 2005.

³ "Oman Islamists plead not guilty", **El-Jazeera**, April 25, 2005; "Omani Islamists plead innocence at state trial", **Daily Star (DS)**, April 26, 2005.

⁴ Patrik Seale, "A country at peace at home and abroad", **GN**, February 11, 2005.

⁵ Jeremy Jones ve Nicholas Ridout, "Democratic Development in Oman", **The Middle East Journal**, Volume: 59, Number: 3, Summer 2005, s. 383.

⁶ "Oman pardons 31 in Islamist plot", **El-Jazeera**, June 09, 2005.

2005 yılında iç politika bağlamında yaşanan diğer önemli gelişme, yabancı işçilere yönelik olarak hükûmetin başlattığı, kendi ülkelerine geri dönmelerini öngören “Ummanlılaştırma” politikası bağlamında birçok yabancı uyruklu kişinin Umman’dan ayrılması olmuştur. Ocak 2003’te 2 milyon nüfusa sahip Umman’da yabancı işçi ve ailelerin sayısının 550.000’e yaklaşması, özellikle ülkedeki Ummanlıların işsizlik sorunlarıyla karşılaşmasıyla birlikte önemli bir sorun olmaya başlamıştı. Umman hükûmetinin söz konusu soruna bir çözüm bulmak amacıyla başlattığı “Ummanlılaştırma” projesi bir taraftan yüzde 55’i 20 yaş altı olan yerli nüfusa iş imkânları sağlamayı, diğer taraftan da ülkenin yabancı işçilere bağımlılığını ortadan kaldırmayı hedefliyor. Bu proje kapsamında 2005 yılının ilk yarısında çalışma izinleri uzatılmayan 9.000’in üzerinde yabancı işçi ülkeden ayrılmak zorunda kaldı⁷ ve bir zamanlar bu kişilerin üstlendiği işlerde yerli nüfus istihdam edilmeye başlandı.

Birkaç yıl öncesine kadar günde 970.000 varil petrol üretimine sahip olan Umman’da 2005 yılı itibarıyla petrol rezervlerinin giderek azalmasına bağlı olarak söz konusu üretim miktarında önemli bir düşüş yaşanmış ve üretim günde 750.000 varile düşmüştür.⁸ 20 yıl sonra ülkedeki petrolün tükenme olasılığı da düşünüldüğünde, yerli nüfusa iş imkânı sağlayacak olan Ummanlılaştırma projesinin önemi daha da artmaktadır. Fakat, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri’nin yabancı işçilerin bu ülkelerde çalışmalarına yönelik yasakları kaldırması 2005 yılının sonlarına doğru Umman’da da bu projenin tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün önem verdiği, “çalışma hakkı” bağlamında gündeme gelen tartışmalara Umman İnsan Gücü Bakanı (Minister of Manpower) Cuma bin Ali Cuma, “iki yıldır süren yabancı işçilerin sınırlandırılması politikasının gözden geçirilmekte olduğunu” açıklayarak katıldı.⁹

Turizm ülkenin petrole olan bağımlılığını azaltmak isteyen Umman yönetimi için ikinci çıkış noktası olarak görülmektedir. Um-

⁷ Meena Janardhan, “Middle East: Oman, Bahrain Crack Down on Foreign Workers”, **Global Information Network**, December 14, 2005, s. 1.

⁸ “Oman predicts lower oil production in 2005”, **DS**, December 06, 2004.

⁹ “Oman may lift two-year entry ban on expats”, **GN**, 13 December, 2005; 2004 ve 2005 yılı boyunca artan petrol fiyatları üretimde yaşanan bu düşüşün Umman ekonomisini olumsuz etkilemesinin önüne geçmiştir. Fakat, üretimdeki düşüşün ileriki yıllarda artarak devam edeceği düşünülürse Umman’ın ülke ekonomisini petrole bağımlılıktan kurtarma çabası daha iyi anlaşılabilir.

man tarihinin en büyük turizm projesi olan El-Medine El-Zarka'nın (Mavi Şehir) inşasına 2005 Haziran'ında başlandı. 15 milyar dolara malolması ve 15 yılda tamamlanması beklenen proje ile Umman yönetimi ülkeyi önemli turizm merkezlerinden biri haline getirmeyi ve bu bağlamda ekonominin petrole olan bağımlılığını azaltmayı amaçlamaktadır. 7000 kişiye doğrudan 25.000 kişiye de dolaylı iş imkânları sağlayacak olması da göz önüne alındığında, projenin petrol üretimi azalan Umman için önemi daha da artmaktadır.¹⁰ Başkent Maskat'ın batısı boyunca uzanan 7,3 kilometrelik sahili kapsayan "The Wave" projesinin inşasına ise Mayıs ayında başlanılmıştı. Bu proje bir milyar dolarlık maliyetiyle Mavi Şehirle kıyaslandığında daha küçük olsa da, Umman'ın ülkedeki turizm endüstrisini geliştirerek petrole olan bağımlılığını azaltma çabasını göstermesi açısından önemlidir.

Her iki projenin Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki (BAE) turizm çalışanlarıyla benzerlik taşıması iki ülke arasında gelecekte turizm konusunda bir rekabetin yaşanacağına ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar üzerine Umman Turizm Bakanlığından bir yetkili yaptığı açıklamada diğer "Körfez ülkeleriyle aralarında bir rekabetin olmadığını", farklı zevklere hitap ettiklerini dolayısıyla da "Dubai'ye alışverişe giden turistlerin Umman'a kültür gelenek ve tarihsel mirası görmek için geleceklerini" belirtmek zorunda kalmıştır.¹¹ Bu bağlamda, BAE'nin en önemli firması olan Dubai International Properties'in Umman'da inşa edilecek turizm merkezlerinde önemli yatırımlarda bulunacağını açıklaması ve bu doğrultuda Maskat yönetimi ile çeşitli anlaşmalar imzalaması söz konusu projelerin UAE ve Umman arasında rekabete değil iş birliğine yol açacağının bir göstergesi olmuştur.¹²

Dış politika bağlamında Umman için 2005 yılındaki en önemli gelişme olarak ABD ile imzalanan serbest ticaret anlaşması gösterilebilir. Umman'ın 2000 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne dâhil olması ve Temmuz 2004'te ABD ile bir Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması imzalaması Washington ve Maskat arasındaki ekonomik ilişkilerin seyrini önemli oranda değiştirmişti. 2005 yılına gelindiğinde Bush

¹⁰ "Oman to build \$15 billion Blue City", **DS**, June 06, 2005.

¹¹ "Gulf states spending billions to emulate Dubai's tourism success", **DS**, April 02, 2005.

¹² "Dubai Int'l Properties to develop Oman resort", **Gulf Today (GT)**, March 28, 2005.

yönetiminin Mayıs 2003'te ortaya attığı Ortadoğu Serbest Ticaret Bölgesi oluşturma projesi bağlamında ABD ve Umman arasında bir serbest ticaret anlaşmasının imzalanmasına yönelik girişimler başlamıştır. ABD açısından Umman'daki Amerikan şirketleri için yasal bir temel sağlayacak olması bakımından önemli olan anlaşma, Umman'lı yetkililer tarafından da ABD ile ticareti artıracak bir unsur olarak görülmekteydi. Görüşmelerde ABD'yi temsil eden Catherina Novelli'nin Ürdün'ün ABD'ye yönelik ihracatının serbest ticaret anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte 11 milyon dolardan 1,2 milyar dolara yükseldiğinin altını çizmesi de Umman yönetiminin bu konudaki beklentilerini pekiştirmiştir.¹³

Umman'ı ABD ile böylesine bir anlaşma yapmaya iten en önemli neden "Ummanlılaştırma" projesinde de olduğu gibi, ülkedeki petrolün geleceği konusundaki endişeler olmuştur.¹⁴ Dolayısıyla Umman için Novelli'nin söyledikleri hayli önemliydi ve ticaretin çeşitlendirilmesi ülkenin petrole olan bağımlılığını azaltacaktı. Serbest ticaret anlaşmasına yönelik Mart 2005'te başlayan görüşmeler 3 Ekim'de sona ererken, anlaşmanın imzalanması 2006'nın Ocak ayına kaldı. ABD Başkanı George W. Bush ise 17 Ekim'de Kongre'ye yönelik mesajında serbest ticaret anlaşmasının öneminden bahsetmiş, "Umman'ın Serbest Ticaret Anlaşması'na dâhil olmasının İsrail, Ürdün, Fas ve Bahreyn'le başlayan bir projenin parçası olarak algılanması gerektiğini ve bunun Washington'un Ortadoğu'da demokrasi ve ekonomik gelişmeye ilişkin vizyonunu hayata geçirmede önemli bir adım olduğunu" belirtmiştir.¹⁵

Öte yandan, ABD ile serbest ticaret anlaşmasının imzalanması Körfez İş birliği Konseyi (KİK) üyesi olan Suudi Arabistan'da bu anlaşmanın KİK'in öngördüğü ekonomik politikaları sekteye uğratabileceği dolayısıyla tedirginliğe neden olmuştur. Riyad söz konusu anlaşmalara yönelik tepkisini Aralık 2004'deki KİK zirvesinde iki taraflı serbest ticaret anlaşmalarının KİK'in ekonomik boyutuna zarar vereceğini ifade ederek göstermişti. Gelen tepkiler üzerine Umman Ticaret ve Endüstri Bakanı Mayıs 2005'te Washington ile görüşmelerin başla-

¹³ "US-Oman free trade agreement will lead to rise in prosperity", *GN*, March 14, 2005.

¹⁴ "Oman takes steps to safeguard future without oil", *DS*, July 21, 2005

¹⁵ **White House:** <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/10/20051017-9.html>

masından kısa süre önce yaptığı açıklamada KİK bağlamında yürütülen ekonomik entegrasyonla ABD ile serbest ticaret anlaşması imzalanmasının birbirleriyle çelişmediklerini ve bu anlaşmanın ekonomik entegrasyona zarar vermeyeceğini belirtmek zorunda kalmıştır.¹⁶

Suudi Arabistan, Yemen ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile sınır sorunlarını, Pakistan ile aralarındaki deniz sularının kullanımına ilişkin sorunu¹⁷ çözüme kavuşturan Umman son yıllarda özellikle bölge ülkeleriyle iyi ilişkilerini sürdürmektedir. 9-10 Ocak tarihlerinde BAE Başkanı Şeyh Hamdan Bin Zayed El-Nahyan'ın Umman'a yönelik iki günlük ziyareti ülke basınında "kardeş ülke devlet başkanının ziyareti" şeklinde sunulurken bu kardeşliğin iki ülke vatandaşlarının sadece kimlik kartlarını kullanarak sınırdan geçiş yapabilmesine imkân tanıdığının altı çizildi.¹⁸ Kabus'un ziyaretin iki ülke arasında iş birliği için yeni alanlar açması bakımında önemli olduğunu belirtmesinin ardında yapılan görüşmelerde iki ülke arasında Umman'ın Sur ve Kurayat bölgelerini birbirine bağlayacak otoyol projesi için 191 milyon Dirhem (yaklaşık 52 milyon dolar) krediyi öngören bir anlaşma imzalandı.

17 Ocak'ta Umman ve BAE hükümetleri iki ülke arasındaki sınırı kesin olarak belirleyen anlaşmayı onaylayarak anlaşmanın uygulanmasını denetleyecek ortak bir komitenin oluşturulmasını kararlaştırdılar. 11 Mart'ta iki ülke arasında Umman'dan BAE'ye doğal gaz aktarımını amaçlayan ve 437 milyon Dirhem'e mal olacak olan doğal gaz boru hattı inşasına başlandı. Umman Petrol ve Doğal Gaz Bakanlığı müsteşarı yaptığı açıklamada projenin son dönemlerde bütçe açıklarıyla karşılaşan Umman için ticari bir kazanç anlamına geldiğine dikkat çekti.¹⁹ Boru hattı inşasının başlamasını, 5 Eylül'de BAE'nin Dolphin Enerji Şirketi ile Umman Petrol Şirketi (Oman Oil Company) arasında 2008'in başından itibaren BAE'ye doğal gaz aktarımını öngören bir anlaşmanın imzalanması izledi.²⁰

¹⁶ "FTAs not to affect GGC agreements: Oman", *GT*, March 13, 2005.

¹⁷ 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi doğrultusunda Umman ve Pakistan Arap Denizi'nin kullanımına ilişkin sorunları çözmek amacıyla 12 Haziran 2001'de deniz sınırı (maritime boundary) anlaşması imzalandılar.

¹⁸ "Muscat media says UAE-Oman ties are an example to follow", *GN*, January 10, 2005.

¹⁹ "Oman-UAE gas pipeline Project launched", *GN*, March 10, 2005.

²⁰ "UAE's Dolphin strikes gas sales deal with Oman", *GN*, September 06, 2005.

2005 yılı boyunca dış politika bağlamında yaşanan önemli bir gelişme de Umman ve Pakistan arasında yabancı işçilerin körfez ülkelerine sızmasını önleme konusunda varılan mutabakat oldu. Bu mutabakat özellikle uzun bir deniz kıyısına sahip olan Umman'a yabancı işçilerin denizden kolayca sızmasını önlemeyi öngörüyor olması nedeniyle önemliydi. Bu çerçevede, Ummanlı yetkililer yabancı işçilerin Pakistan'dan kara yoluyla İran'a oradan da botlarla Umman'a geçmesini göz önünde bulundurarak söz konusu iki ülkeyle Körfez'de ortak devriye kurulması hususunda görüşmelerde bulunmuştur. Pakistan ortak hareket etme teklifini kabul etse de, Umman'ın Pakistan büyükelçiliğinden bir yetkili yaptığı açıklamada İran'dan bu konuda herhangi bir tepki almadıklarını belirtmiştir.²¹ 2005'in ilk yarısında Umman'dan Pakistan'a geri gönderilen kaçak göçmenlerin sayısının 4.500'e ulaştığı düşünülürse söz konusu iş birliğinin önemi daha da artmaktadır.²²

5 Ekim'de İran Dışişleri Bakanı Menuçehr Mutteki ile gerçekleştirdiği görüşmenin ardından yaptığı açıklamada Umman Dışişleri Bakanı Yusuf bin Alevi İran'ın son dönemlerde karşı karşıya bulunduğu nükleer soruna ilişkin ülkesinin politikasını belirtmenin yanı sıra, Irak'tan Filistin'e kadar Maskat yönetiminin bölge sorunlarına ilişkin politikalarını da özetlemiştir.²³ Son dönemdeki nükleer tartışmalara değinerek ülkesinin "İran'dan herhangi bir tehlike hissetmediğini" ifade eden Alevi, ABD'nin İran ve Suriye'ye yönelik askeri operasyon olasılığına ise kesinlikle karşı çıktıklarını belirtmiştir. İran Dışişleri Bakanı Mutteki ise ziyaretin İran'da Mahmud Ahmedinejat'ın seçilmesiyle başlayan yeni dönemde de iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu seyrinin devam edeceği anlamına geldiğini açıklamıştır.

Öte yandan, İran Dışişleri Bakanı'nın ziyaretinin ardından yaptığı açıklamada İsrail'in 2002'deki Arap Ligi'nin Beyrut Zirvesi'nde alınan kararlara uyması, dolayısıyla da öncelikle Suriye, Filistin ve Lübnan'daki işgal ettiği bölgelerden çekilmesi gerektiğinin altını çizen Alevi, aksi durumda İsrail'in bölgede istediği güvenliğe kavuşmasının mümkün olmadığını belirtti. Alevi, ikinci intifadanın başlamasının ardından Umman'da yapılan gösteriler dolayısıyla Ekim 2000'de ka-

²¹ "Oman and Pakistan in joint efforts to patrol coasts", **GN**, May 14, 2005.

²² "The emigration racket", **Dawn**, May 14, 2005.

²³ "The Omani Foreign Minister Confirms That...", **Ain-El-Yaqeen**, October 14, 2005.

patılan Muscat'taki İsrail Ticaret Ofisinin de söz konusu çekilme gerçekleşmeden açılmayacağını açıklasa da, Umman'ın ABD ile Ortadoğu Serbest Ticaret Bölgesi projesinin bir ayağı olan serbest ticaret anlaşmasını imzalaması Körfez ülkelerinin İsrail'e uyguladıkları ekonomik ambargonun esnemesi anlamına gelmekteydi.

Irak sorununa ilişkin ise Alevi, ülkesinin Irak'ta "istikrarın daha fazla asker gönderilerek değil, ancak ülkede ulusal bir uzlaşısı ortamı oluşturularak sağlanabileceği" yönünde bir politika izlediğini açıklamıştır. Alevi'nin bu açıklamalarına paralel olarak, Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari 15-16 Kasım'da Umman'a yönelik gerçekleştirdiği ziyaret sırasında yaptığı açıklamada "Maskat'ın Irak politikasının Irak halkının çıkarlarının korunması ve ülkenin istikrarı ve bütünlüğü" doğrultusunda olduğunu belirtmiş ve Ummanlı yetkililerden Irak'ın yeniden inşası konusunda destek sözü aldığını da açıklamıştır.²⁴

Kronoloji Umman 2005

- 09-10 Ocak:** BAE Başkanı Şeyh Hamdan Bin Zayed El-Nahyan Umman'a iki günlük ziyaret gerçekleştirdi.
- 17 Ocak:** Umman ve BAE hükûmetleri iki ülke arasındaki sınırı kesinleştiren anlaşmayı onayladılar.
- 30 Ocak:** Umman Enformasyon Bakanlığı Ocak ayı boyunca İbadi mezhebine bağlı ve ülkedeki rejimi değiştirmeyi amaçlayan 300 kişinin tutuklandığını açıkladı.
- 18 Nisan:** Ocak ayı boyunca tutuklanan kişilerin yargılanmasına başlandı.
- 02 Mayıs:** Devlet Güvelik Mahkemesi verdiği kararla 30 tutukluyu 6 yıldan 20 yıla kadar değişen hapis cezalarına çarptırdı.
- 14 Mayıs:** ABD ile Umman arasında serbest ticaret anlaşmasına ilişkin görüşmeler başladı.
- 09 Haziran:** Devlet Başkanı Kabus Ocak ayı boyunca tutuklananlardan özür diledi.
- 03 Ekim:** ABD ve Umman arasında Serbest Ticaret Anlaşmasına ilişkin yürütülen görüşmeler sona erdi.
- 05 Ekim:** İran Dışişleri Bakanı Menuçehr Mutteki Umman'a bir ziyaret gerçekleştirdi.
- 15-16 Kasım:** Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari Umman'a iki günlük bir ziyaret gerçekleştirdi.

²⁴ "Oman-Iraq relations 'prospering'", GN, November 16, 2005

Katar 2005

Ayla Akdoğan*

ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki önemli müttefiklerinden birisi olan Katar, 2003 yılında başlayan Irak Savaşı'nda ABD askerleri için bir üs görevi üstlenmişti. İki ülke ilişkileri 2004 yılında da hem askeri hem de ekonomik olarak yoğunluğunu devam ettirmiş,¹ ABD'nin 2005 yılında Irak'taki mevcudiyeti devam ettiğinden Katar Washington'un Irak politikası bağlamında önemini korumuştur. 2004 yılından 2005'e sarkan diğer bir olay, Rusya ile Katar arasında yaşanan ajan krizi olmuş ve söz konusu kriz, 2005 yılına gelindiğinde aşılabilmektedir. Öte yandan, 2005 yılı boyunca Doha yönetimi Şam ve Tahran ile sık sık bir araya gelerek bölgesel ve uluslararası gelişmeleri değerlendirmiş, ikili ilişkilerin nasıl geliştirilebileceği konusunda görüşmelerde bulunmuştur.

İç politika bağlamında 2005 yılı boyunca Katar'da yargı sistemi demokratikleştirilmeye başlanmış, ekonomik alanda önceden sadece Katarlılara açık olan "Doha Securities Market" gibi alanlara yabancı ser-

Resmî Adı	Katar
Başkent	Doha
Yüzölçümü	11.437 km ²
Nüfus	863.051
GSMH	22,47 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Geleneksel Monarşi
Devlet Başkanı	Emir Hamdan bin El-Tani (1995-)
Dışişleri Bakanı	Şeyh Hamad Bin Cabir El Tani
Türkiye Büyükelçisi	Muhammed Hasan El-Nuami
Askerî Harcamalar/GSMH	% 10
Asker Sayısı	12,400 (2002)
Etnik Yapı	

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ "Qatar: Country profile", **Al-Jazeera**, August 24, 2005.

mayenin girmesine imkân tanınmıştır.² Yine demokratikleşme bağlamında Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Hamad Bin Jasem Bin Cabir El-Thani Haziran 2005/ Haziran 2006 tarihleri arasında

Arap	% 45
Pakistanlı	% 18
Hindistanlı	% 18
İranlı	% 15
Diğer	% 4
Dini Yapı	
İslam	% 85
Hristiyan	% 6 (Katolik)
Diğer	% 9
Petrol Üretimi	790.500 varil/gün
Petrol Tüketimi	33.000 varil/gün
İhracat	24,9 milyar dolar
İthalat	6,706 milyar dolar

parlamento seçimlerinin yapılacağını ve bu doğrultuda oluşturulan komitelerin demokratik ülkeleri ziyaret ederek seçim sistemleri hakkında bilgi toplamaya başladıklarını açıklamıştır.³ Dışişleri Bakan'ının açıklamalarından kısa bir süre sonra, yapılan referandumda %96.6 ile 2003 yılında oluşturulan anayasanın kabul edilmesi ülkenin demokratikleşmesi açısından önemli bir gelişme olarak görülmüştür.⁴ Üyelerinin çoğunluğunu halkın seçeceği bir parlamentonun kurulmasını öngörmesinden dolayı yeni anayasa hakkında yapılan yorumlar bu durumun Katar'daki demokratikleşmeyi hızlandıracığı yönünde olmuştur.

Öte yandan, Mart 2005'te Katar iç politikasındaki reformlar doğrultusunda yaşanan gelişmeleri sekteye uğratan bir olay meydana gelmiştir. 15 yıldır Katar'da yaşayan Mısır asıllı bir kişi başkent Doha'da İngiliz okulu tiyatrosuna patlayıcı yüklü bir araçla intihar saldırısı düzenlemiş ve bunun neticesinde bir İngiliz vatandaşı hayatını kaybederken, 12 kişi de yaralanmıştır. Saldırının Irak'ı Özürleştirme Operasyonu'nun ikinci yıldönümüne denk gelmesi ve saldırıdan bir hafta önce üst düzey bir El-Kaide yetkilisinin İslam coğrafyasındaki Batılı hedeflere yönelik yeni bir saldırı dalgasının başlatılacağını açıklaması dikkatleri saldırının uluslararası boyutuna çekerken,⁵ bunun

² DEİK, "Katar Ülke Bülteni", Kasım 2005, www.deik.org.tr/bultenler/2005111073524Katar-Kasim2005.pdf (26 Aralık 2005), s. 2-4.

³ "Parliamentary elections in Qatar within one year", **Arabicnews**, March 29, 2005.

⁴ "Qatar to adopt first constitution", **Al-Jazeera**, June 8, 2005.

⁵ Jeremy M. Sharp, "Qatar: Background and US Relations", **CRS Report for Congress**, March 22, 2005, s. 8; "An Egyptian commit the suicide attack in Qatar and investigation are launched on the role of Al-Qaeda", **Ain-Al-Yaqeen**, March 25, 2005.

Katar iç politikası ile bağlantılı olmadığı yorumları yapılmıştır. Saldırdan kısa bir süre sonra binlerce kişinin katılımıyla gerçekleşen gösterilerde terörizmin lanetlenmesi ve bunun reformları engellememesi gerektiği yönünde sloganlar atılması da intihar saldırısının son yıllarda hız kazanan reformları etkilemeyeceğini göstermiştir.⁶

2005 yılı boyunca Doha yönetimi ve bölge ülkeleri arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiş ve bu ziyaretlerle bölgesel iş birliğinin ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda ilk resmi ziyaret, 6 Mart'ta Katar Emiri Şeyh Hamad Bin Khalifa El-Thani tarafından ikili ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel ve uluslararası platformda geliştirilebilecek projeler konusunda görüş alışverişinde bulunmak üzere Birleşik Arap Emirlikleri'ne gerçekleştirilmiştir. İki "kardeş" ülke arasında ortak ekonomik projelerin hayata geçirilmesi konusunun temel gündemi oluşturduğu ziyarette ayrıca Bahreyn'e ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne ulaşım bağlantısı sağlayacak olan köprülerin inşası önemli bir konu olmuştur.⁷

Bölgesel ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında, Mayıs ayı boyunca Katar doğal gazının Bahreyn'e ulaştırılması konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Şubat ayında iki ülkeyi birbirine bağlayacak yolun inşası konusunda anlaşılan ülke liderleri Mayıs ayına geldiğinde ilişkileri geliştireceği düşünülen doğalgaz projesine ilişkin görüşmelerde bulunmuşlardır. 5 Mayıs'ta ülke yetkilileri arasında imzalanan anlaşma doğrultusunda oluşturulan "ortak komite" kısa sürede Katar'dan Bahreyn'e doğalgaz aktarımı konusunda teknik detayları görüşmeye başlamış ve yapılan ilk açıklamada doğalgaz boru hattının daha az maliyetli olacağı gerekçesiyle deniz altından geçirileceği açıklanmıştır. Şubat ayında yol inşasına karar verilmesinin ve Mayıs'ta gaz anlaşmasının yapılmasının iki ülke arasında uzun süreden beri devam eden deniz sınırlarına ilişkin anlaşmazlıkların çözümünü de kolaylaştıracağı yönünde yorumlar yapılmıştır.⁸

Mart 2005'te Hindistan Petrol ve Gaz Şirketi ile Katar yönetimi arasında 300 milyon varil petrol rezervi olduğu tahmin edilen Najwat petrol bölgesinde yeni petrol kuyularının açılması ve kuyuların iyileş-

⁶ "Qatar says no terrorism", **Al-Jazeera**, March 22, 2005.

⁷ "Amir of Qatar starts an official visit to UAE", **Arabicnews**, March 7, 2005.

⁸ "Qatar to supply gas to Bahrain", **Al-Jazeera**, May 8, 2005; Jasem Ali, "Qatar and Bahrain take steps to bolster economic ties", **Gulf News**, May 14, 2005.

tilmesine yönelik bir anlaşma imzalanmıştır.⁹ Katar Emiri Şeyh El-Thani'nin 14 Nisan 2005'te Hindistan'a gerçekleştirdiği resmi ziyarette Katar'dan Hindistan'a yılda 7,5 ton sıvı gaz aktarımını öngören bir anlaşma imzalanmış, enerji sektöründe iş birliği konusu üzerinde durulmuş ve ileriye yönelik olarak petrol, doğalgaz, petrokimyasallar, çelik sanayii ve başkaca stratejik sektörlerde yapılabilecek işbirlikleri gündeme getirilmiştir.¹⁰ 6 Haziran 2005'te Katarlı ve Pakistanlı yetkililer arasında Katar gazının Pakistan üzerinden Asya'ya (özellikle Hindistan ve Çin'e) ulaştırılması bağlamında gaz ve petrol projeleri ile ilgili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmede ayrıca Pakistan ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır.¹¹

Ekim 2005'te İran Dışişleri Bakanı Manouchehr Mottaki, Körfez turunun beşinci durağı olan Doha'da Katarlı yetkililerle bir araya gelerek Cumhurbaşkanı Ahmedinecad'ın Katar Emiri'ne gönderdiği mektubu teslim ettikten sonra iki ülke arasındaki ilişkiler ve özellikle Irak'ta yaşananlar başta olmak üzere bölgedeki gelişmeler konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur.¹² Bu görüşmeler, İran'ın Batı tarafından dışlanmış olduğunu iddia etmesi ve ABD askerlerinin Katar'da konuşlanmaları münasebetiyle İran açısından, İran'ın nükleer güç elde etme çalışmaları nedeniyle bölgede yaşanabilecek olumsuzluklardan tedirginlik duyan Katar için de bu açıdan önem arz etmiştir.¹³

6 Şubat 2005'te Suriye Savunma Bakanı Hasan Tourkamni, iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme bağlamında Katarlı yetkililerle görüşmek üzere Doha'ya resmî bir ziyarette bulunmuş, ziyaret sırasında askerî ilişkilerin geliştirilmesi ve güvenlik hususunda koordinasyonun sağlanması konuları görüşülmüştür.¹⁴ Mart ayının başında ise Katar Emiri El-Thani Suriye'ye yaptığı ziyarette, bölgesel gelişmeler konusunda görüşmelerde bulunmuş, görüşmelerde Lübnan eski başbakanlarından Hariri'nin öldürülmesi konusunda fikir teatisi yapılmış ve Katar Emiri'nin Washington ile olan yakın münasebeti dola-

⁹ "India bags Qatar oil field contract", *Al-Jazeera*, March 2, 2005.

¹⁰ "India, Qatar to boost energy ties", *Al-Jazeera*, April 14, 2005.

¹¹ "Qatari gas pipeline for Asia in Hamad-Musharraf talks", *Arabicnews*, June 7, 2005.

¹² "Qatar, Iran discuss Iraq situation", *Al-Jazeera*, October 6, 2005.

¹³ Brian Whitaker and agencies, "Gulf states show concern at Iran's nuclear plans", *The Guardian*, December 19, 2005.

¹⁴ "Syrian defense minister in Qatar", *Arabicnews*, February 7, 2005.

yısı ile ABD de görüşme konusu olmuştur.¹⁵ 29 Haziran 2005'te Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Katar'a kısa süreli bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette Arap dünyasındaki durum, bölgesel ve uluslararası gelişmelerle birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş, ilişkilerin sürdürülmesi ve geliştirilmesi hususunda görüş alışverişinde bulunulmuştur.¹⁶ Esad'ın ziyaretinden sonra Temmuz ve Ağustos aylarında Katar ve Suriyeli yetkililer görüşmelerde bulunarak yatırım ortaklığı anlaşması yapmışlardır. Bununla iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri daha da geliştirici bir etki hedeflenmiştir. Bu ortaklık ile Katarlı yatırımcıların Suriye'de özellikle sanayi ve turizm alanlarında yatırım yapabilmelerinin önü açılmıştır.¹⁷ 17 Kasım 2005'te Suriye Tarım Bakanı Adel Safar ve Katar'ın Şam Büyükelçisi Majid Ghanem Mohammed El-Ali, Suriye ve Katar arasında tarım konusunda iş birliği üzerine görüşmüşlerdir. Katarlı Büyükelçi iki ülke arasında güçlü ilişkiler bulunduğunu ve bunu yatırım yapmayı arzulayan Katar'ın tarım sektörüne de taşımak istediklerini vurgulamıştır.¹⁸ Kasım ayının sonuna doğru Şam'da 1. Suriye-Katar Yatırım Konferansı yapılmıştır. Suriye'nin bu konferanstan beklentisi ülkenin gelişim çabalarını güçlendirmek olmuş, ayrıca ülkenin gelişmesinin Katar'ın yatırımları ile hem hızlanacağı hem de ülkeyi güçlendireceği beklenmiştir. Katarlı iş adamları ise yatırım çevreleri ile bu şekilde iyi ve güçlü bağlar geliştirilebileceği umuduna sahip olduklarını belirtmişlerdir.¹⁹

15 Eylül 2005'te Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Hamad Bin Jasem Bin Cabir El-Thani, Birleşmiş Milletler toplantısında İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom ile bir araya gelmiştir. Katarlı Bakan, bir çözüme varmak üzere Arap devletlerine ve İsrail'e uluslararası bir konferansta buluşmak için çağrı yapmıştır. Arap devletlerinin İsrail ile görüşmelerinin İsrail'in her istediğinin olacağı anlamına gelmeyeceğinin, zira bütün ülkelerin uluslararası toplumun birer parçası olduklarının altı çizilmiştir.²⁰ Katar Dışişleri Bakanı Ortadoğu'daki sorunun sadece

¹⁵ "Amir of Qatar in Damascus today", **Arabicnews**, March 2, 2005.

¹⁶ "Syria and Qatar discuss situation in the region", **Arabicnews**, June 30, 2005.

¹⁷ "Qatar-Syria joint investment company", **Arabicnews**, July 12, 2005; "Qatar joint investment company with Syria", **Arabicnews**, August 31, 2005.

¹⁸ "Syria and Qatar stres agricultural relations", **Arabicnews**, November 18, 2005

¹⁹ "1st Syrian-Qatari Investment Conference Opens in Damascus", **Arabicnews**, November 24, 2005.

²⁰ "Qatar's foreign minister meets with Israeli peer", **Arabicnews**, September 16, 2005; <http://cnnturk.com/interactive/yazdir.asp?PID=319&HID=&haberID=125640> (30 Aralık 2005)

Filistinlilere hakları geri verilirse çözülebileceğini vurgulamış, bunun sağlanabilmesi içinse İsrail'e baskı yapmak gerektiğini, sorunun çözülmesi durumunda ise normal ilişkiler kurulabileceğini ifade etmiştir.²¹ Öte yandan Katarlı yetkililer Ekim 2005'te İsrail'de tesis edilecek 13.000 kişilik bir futbol stadyumu için 6 milyon dolar yardım yapacağını duyurmuştur.²² Bu yardımın, İsrail birinci liginde Arap oyuncularını da barındıran tek kulüp olan Bnei Shakinin'in başkanının da Arap olması vesilesi ile yapılacağını altı çizilmiştir.²³

Kasım 2005'te Katar ve ABD, dünyanın en büyük sıvılaştırılmış doğal gaz rafinerisini kurmak için 14 milyar dolarlık bir anlaşma yapmışlardır. Buradan çıkan hammaddenin çoğunun ABD'ye ihraç edilmesi, Katar'ın ABD ile sahip olduğu askeri ve siyasi alandaki iyi ilişkiyi ekonomik alana da yaymak istediğini göstermiştir.²⁴ Aynı ay içerisinde ABD Başkanı'nın Katar'da bulunan El-Cezire televizyon kanalının bombalanacağı hususunda açıklamaları olduğu basına yansımış ve başta El-Cezire televizyonu çalışanları ve Gazeteciler Ulusal Birliği olmak üzere değişik ülkelerin basın mensupları bu açıklamaları kınamıştır.²⁵ ABD'li yetkililer basının yönelttiği soruları ya yanıtsız bırakmış ya da böyle bir durumun varlığını inkar etmişlerdir.²⁶

2004 yılının Şubat ayında eski Çeçen lider Yandarbayev'in Do-ha'da öldürülmesi üzerine Rusya ve Katar arasındaki ilişkiler gerginleşmişti. Katar, bu suikast sebebi ile iki Rus ajanını tutuklamış, buna karşın Rusya da iki Katarlı sporcuyu önce tutuklamış sonra da serbest bırakmıştı.²⁷ İki ajanın Katar'da idam cezası ile yargılanmaları sebebi

²¹ "Qatar's foreign minister calls on Arabs to pressure Israel", **Arabicnews**, September 24, 2005.

²² "Qatar funds new stadium in Israel", **Al-Jazeera**, October 11, 2005.

²³ "Katar'dan İsrailli takıma yardım", 12 Ekim 2005, www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/printable/051012_qatar_israel.shtml (4 Ocak 2005)

²⁴ "Qatar, US enter \$ 14-billion gas deal", **Al-Jazeera**, November 18, 2005.

²⁵ "Daily Mirror: Bush talked about bombing al-Jazeera", **Arabicnews**, November 23, 2005; "Aljazeera probes Bush 'bombing' memo", **Al-Jazeera**, November 23, 2005; "El Cezire'de ABD'yi protesto eylemi", 24 Kasım 2005.

<http://cnnturk.com/interactive/yazdir.asp?PID=319&HID=&haberID=141363> (04 Ocak 2006); "An uneasy relationship", **Al-Jazeera**, November 23, 2005.

²⁶ John Plunkett, "Memo warning 'attack on press freedom'", **The Guardian**, November 23, 2005; Dominic Timms, "Al-Jazeera seks answers over 'bombing' memo", **The Guardian**, November 23, 2005.

²⁷ "Katar ve Rusya Arasında Kriz", 1 Mart 2004, www.voanews.com/turkish/archive/2004-03/a-2004-03-01-13-1.cfm

ile gerginlik 2005 yılının son aylarına kadar devam etmiştir. Rusya yakalanan iki ajanın, Yandarbiyev'in arabasına yerleştirilen bombayla ilgileri olmadığını, El-Kaide'nin para kaynaklarını araştırmak üzere Katar'a giden bu kişilerin uluslararası yasalara aykırı bir iş yapmadıklarını savunmuş ve iadelerini talep etmiştir.²⁸ Aralık ayında söz konusu iki kişinin Rusya'ya iade edilmesiyle sorun çözülmüş, iki ülke arasında özellikle teröre karşı iş birliği yapıldığı ve ilişkilerin iyi niyet çerçevesinde devam ettiği vurgulanmıştır.²⁹

Katar'ın 2005 yılında Avrupa ülkelerinden Almanya ile ilişkileri yoğun olmuştur. Katar-Almanya ilişkileri geleneksel olarak zaten iyi olmakla birlikte 14 Haziran 2005'te Almanya Şansölyesi Gerhard Schröder Katar'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve hızlı tren sistemleri ve Katar endüstrisinin geliştirilmesinde Almanya'dan ithal edilecek teknolojinin kullanılması hususunda önemli gelişmeler sağlanmıştır.³⁰ Daha önce bahsedildiği üzere inşa edilecek iki köprünün Katar için önem arz etmesi bağlamında Almanya ile hızlı tren sistemleri konusunda varılan mutabakatın köprülerin inşasının hızlanmasına etki edeceğinden önemli olmuştur. Köprülerin biri Bahreyn'e diğeri Birleşik Arap Emirlikleri'ne bağlantıyı sağlayarak Suudi Arabistan'a ulaşım açısından bağımlılığı azaltacağından önemli görülmüştür.³¹

2005 yılı boyunca Katar'ın bölgesel ve uluslararası örgütlerle ilişkilerine gelince Körfez İş birliği Konseyi ve İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) bağlamında ilişkiler görüş alış veriş çerçevesinde yaşanırken, Birleşmiş Milletler (BM) ile ilişkiler ise Güvenlik Konseyi'nde 2006-2007 yılları için daimi olmayan temsil hakkı kazanma çerçevesinde yürümüştür. Katar'ın Körfez İşbirliği Konseyi ile ilişkilerine bakıldığında yapılan zirve ve toplantılarda, özellikle 2005 yılında iç politika-sında önemli bir etkiye neden olan intihar saldırısı nedeniyle, terörü kınayıcı açıklamalarda bulunmuş ve bu anlamda bu örgüt içerisinde bu eyleme karşı iş birliğini geliştirici girişimler başlatmıştır. Öte yan-

²⁸ "11 Nisan 2004 Basın Özeti", 11 Nisan 2004, www.bbc.co.uk/turkish/pressreview/story/2004/04/040411_pressreview.shtml.

²⁹ Sarah Rainsford, "Convicted Russia agents 'missing'", 17 Şubat 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/europe/4275147.stm>.

³⁰ "Qatar, Germany sign hi-tech train deal", **Al-Jazeera**, June 14, 2005; "Katar", Ocak 2005, www.auswaertiges-amt.de/www/de/laenderinfos/laender/laender_ausgabe_html?type_id=14&land_id=78 (26 Aralık 2005)

³¹ "Secretary General Heads for Doha", December 11, 2005. www.arableagueonline.org/arableague/english/print_page.jsp?art_id=3915

dan, İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, Katar Dışişleri Bakanı ile 15-16 Haziran 2005 tarihlerinde yapılan ikinci G77'ler ve Çin zirvesi çerçevesinde Doha'da bir araya gelmiştir. Örgütte yapılacak reformlar görüşülmüş, Sudan'daki sorunun çözümüne ilişkin barış süreci ele alınmış³² ve güney ülkelerine yardımda bulunmak üzere ekonomik destek fonu kurulması yönünde çalışmalara başlanması karara bağlanmıştır.³³

Katar'ın 2005 yılında Birleşmiş Milletler ile ilişkilerine gelince, Katar Mayıs ayında BM Güvenlik Konseyi'nde Asya bölgesi için tahsis edilen daimî olmayan üye sandalyesine 2006-2007 yılları için talip olmuştur.³⁴ Adayların bölgesel gruplar içinde Konsey'e başvurmaları ve Güvenlik Konseyi'nde daimi olmayan üye seçilebilmeleri için 191 sandalyeli BM Genel Kurulu'nda yapılan gizli oylamada oyların en az üçte ikisini (128 oy) almaları gerekir. Katar bu hedefini gerçekleştirmek üzere İsrail dâhil BM'nin bütün üyeleri ile temasa geçmiş ve olumlu yanıtlar almıştır.³⁵ 10 Ekim 2005 tarihinde yapılan oylama ile Asya grubunu temsil eden sandalyeye Katar seçilmiştir.³⁶

Kronoloji Katar 2005

06 Şubat:	Suriye Savunma Bakanı Tourkamni Katar'a bir ziyaret gerçekleştirdi.
02 Mart:	Katar Emiri Şeyh Hamad Bin Khalifa El-Thani Suriye'ye bir ziyaret düzendi.
06 Mart:	Katar Emiri Şeyh El-Thani Birleşik Arap Emirliklerini ziyaret etti.
22Mart:	Mısır asıllı bir şahıs Katar'da ilk kez yaşanan intihar saldırısı düzenledi.
14 Nisan:	Katar Emiri Şeyh Hamad Bin Khalifa El-Thani Hindistan'ı ziyaret etti.

³² "Secretary General of OIC participates at the Second South Summit of the G-77 and China in Doha and meets a number of dignitaries", June 16, 2005, www.oic-oic.org/press/english/2005/Jun%202005/G-77.htm

³³ "Qatar calls for the creation of an economic development fund for South countries", **Arabicnews**, June 16, 2005.

³⁴ "Qatar wants Asia's non permanent seat at the UN Security Council", **Arabicnews**, May 18, 2005.

³⁵ "Qatar seeks Israeli help for UN seat", **Al-Jazeera**, May 17, 2005.

³⁶ "Five nations join UN Security Council", **Al-Jazeera**, October 10, 2005; "Qatar joins the UN security council", **Arabicnews**, October 11, 2005.

- 05 Mayıs:** Katar'dan Bahreyn'e deniz altından petrol boru hattı üzerinde anlaşma sağlandı.
- 14 Haziran:** Almanya Dışişleri Bakanı Katar'ı ziyaret etti.
- 15-16 Haziran:** İKÖ Genel Sekreteri İhsanoğlu Katarlı yetkililerle görüştü.
- 29 Haziran:** Suriye Devlet Başkanı Esad Katar'a gitti.
- 15 Eylül:** Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Hamad Bin Jasem Bin Cabir El-Thani BM toplantısında İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom ile görüştü.
- 05 Ekim:** İran Dışişleri Bakanı Mottaki Katar'ı ziyaret etti.
- 10 Ekim:** Katar, Asya Grubunu temsilen BM'de daimi olmayan üyeliğe seçildi.
- 11 Ekim:** Katar, İsrail'de inşa edilecek bir stadyuma 6 milyon dolar yardım yapacağını açıkladı.
- 17 Kasım:** Katar-ABD doğal gaz rafinerisi için 14 milyar dolarlık anlaşma yaptı.
- 23 Kasım:** Şam'da 1. Suriye-Katar Yatırım Konferansı yapıldı.

Bahrein 2005

Wolfgang Gieler

Adalardan oluşan Bahrein Krallığı, kuraklık derecesine varan sıcak iklimi ve aşırı kullanım nedeniyle tatlı su kaynakları iyice azalmasından dolayı tarım yapmaya elverişli olmayan bir ülkedir. Bundan dolayı ülke yöneticileri, ekonominin tarım dışındaki alanlarına daha da çok önem veren politikalar geliştirmişlerdir. Petrol kaynakları neredeyse tükenme noktasına gelen ülkede doğalgaz rezervlerinin de ancak 2015

yılına kadar yeteceği tahmin edilmektedir. Bu-na rağmen petrol, doğalgaz ve petrokimya ürünleri 2005 yılında da ihracatta en önemli kalemi oluşturmushlar¹ ve özellikle petrol fiyatlarında yaşanan aşırı yükseliş sayesinde Bahrein'in bu ürünlerin satışından elde ettiği gelirler rekor seviyelere yükselmiştir. Bu durum Bahrein borsa endeksinin de 2001'den beri % 400 civarında artışı sağlamıştır.²

Resmî Adı	Bahrein Krallığı
Başkent	Manama
Yüzölçümü	665 km ²
Nüfus	688.345
GSMH	14,08 Milyar Dolar
Hükümet Biçimi	Anayasal Monarşi
Devlet Başkanı	Kral Hamad bin Isa El-Halife (2002-)
Dışişleri Bakanı	Salman bin Hamad Halife
Türkiye Büyükelçisi	-
Askeri Harcamalar/GSMH	% 6,3
Asker Sayısı	11,200 (2002)
Etnik Yapı	
Arap	% 73
Asyalı	% 13
İranlı	% 8
Diğer	% 6
Dini Yapı	
Şia	% 60
Sünni	% 25
Diğer	% 15
Petrol Üretimi	188,300 varil/gün
Petrol Tüketimi	26,000 varil/gün
İhracat	11,17 milyar dolar
İthalat	7,83 milyar dolar

¹ Wirtschaftsprofil Bahrain, <http://www.excite.de/naheer_osten/bahrain/wirtschaftsprofil>, Zugriff am 06.01.2006.

² Hameed, Kanwal Tariq, Golfstaaten: WirtschaftsBoom seit 11. September, in: Alsharaq vom 26.August 2005.

Son yıllarda petrol ihracatından elde edilen gelirlerin büyük bir kısmı petrol bağımsız bir ekonomik yapı oluşturulması konusunda harcanmıştır. Bu bağlamda Bahreyn yönetimi, modern petrol rafinerileri, gemi inşası ve alüminyum işleme tesislerin geliştirilmesinin yanında, yabancı bankalar, kredi ve sigorta şirketleri ile hizmetler sektöründe faaliyet gösteren diğer firmaları uygun vergi şartlarıyla çekmeye çalışan bir uluslararası finans merkezi olma yönünde çaba sarf etmiştir. Bu yönüyle OECD tarafından, dünyadaki 35 “vergi cennetinden” biri olarak gösterilmiştir.³ Bahreyn’deki finans sektörünün bu büyümesi, Arap sermayesinin ABD’den 2003 Savaşı ve sonrasındaki gelişmelerle yoğunlaşan kaçışı ile daha da güçlenmiştir. Arap ülkelerinin büyük sermayedarlarının, Washington yönetiminin teröre karşı mücadelesinin mali ayağından zarar görme endişesiyle ABD’deki paralarını daha güvenli gördükleri ülkelere çekmeleri Bahreyn’in bu alandaki önemini arttırmıştır.⁴ Petrole alternatif olarak geliştirilmeye çalışılan bir başka sektör olan turizmin 2005 yılında ülkeye kazandırdığı gelir 300 Milyon Dolar olmuştur.⁵ Bahreyn’in genel olarak ekonomik büyümesi ise 2005 yılında kendisine “*World Economic Forum’s Growth Competitiveness Index rankings*” 117 ülke arasında 37. sırayı getirmiştir. 2004 yılındaki 28. sıraya göre bu bir gerilemenin göstergesiydi.⁶

İhracatı öne çıkan bir devlet olarak Bahreyn ticaret ortaklarıyla iyi ekonomik ve siyasi ilişkilere çok önem vermektedir. Bu alanda Suudi Arabistan, ABD, İngiltere, Japonya ve Kuzey Kore özellikle önemli bir yere sahiptir. Bunlar arasında, Bahreyn’in ihracatında yaklaşık olarak %50’lik bir payla birinci sırayı alan Japonya ile Kasım 2005’te imzalanan bir anlaşmayla iki ülke arasında bir “*Friendly Parliamentary League*” kurulması kararlaştırılmıştır. İki ülke başbakanları tarafından atılan bu adımla siyasi iş birliğinin geliştirilmesi ve parlamenteler alandaki tecrübelerin paylaşımı amaçlanmaktaydı. BM çerçevesinde yürütülen reform çalışmaları kapsamında Güvenlik Konseyi’ne daimi üye olmayı hedefleyen G-4 Grubunun (Japonya, Brezilya,

³ Wirtschaftsprofil Bahrain, <http://www.excite.de/naheer_osten/bahrain/wirtschaftsprofil>, Zugriff am 06.01.2006.

⁴ a.g.e.

⁵ Königreich Bahrain, in: Kulturmagazin Areion Online, <<http://www.areion.de/bahrainu.html>> Zugriff am 04.01.2006.

⁶ Horton, Sähra, The Year that was in Bahrain, Gulf Daily News. The voice of Bahrain vom 23.12.2005 Nr. 278.

Hindistan ve Almanya) üyesi olan Japonya, Bahreyn dahil olmak üzere tüm Arap ülkelerinin bu konudaki desteğini sağlamak için onlarla siyasi ilişkilerini de geliştirmek arzusundaydı.

Bahreyn'in ekonomik ve güvenlik alanındaki çıkarlarının gerçekleştirilmesi konusunda komşu ülkelerinin, özellikle de Suudi Arabistan'ın yeri oldukça büyük bir öneme sahiptir.⁷ Bu ülkelerle ilişkilerin kurumsal düzeyde yürütüldüğü platform Körfez İşbirliği Konseyi'dir (KİK). Bahreyn, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'dan oluşan bütün üye ülkelerin devlet başkanlarının katılımıyla Aralık 2005'te gerçekleştirilen 26. KİK Zirve toplantısında üye ülkeler, İran'ın nükleer programından duydukları endişeyi dile getirip, nükleer silahlardan arındırılması bir Körfez bölgesi arzu ettiklerini gösteren bir açıklama yaptılar.⁸ Aynı zirve toplantısında ayrıca 2009/2010 yılına kadar oluşturulması planlanan para birliği konusu da tartışılmıştır. Ancak Körfez ülkeleri arasında iş birliğinin yalnızca KİK gibi kurumlar çerçevesinde yürütüldüğünü söylemek yanlış olur. Kasım 2005'te, Bahreyn Başbakanı Şeyh Halife bin Salman El-Halife'nin ev sahipliği yaptığı "3. Ortadoğu Su Konferansı" başkent Manama'da gerçekleştirilmiştir.⁹ Bu toplantının amacı, bölgenin kıt su kaynaklarının daha etkin kullanımı konusunda katılımcı ülkeler arasında bir ortak stratejinin geliştirilmesiydi. Yine Kasım 2005'te yapılan, Bahreyn'in de üye olduğu Arap İş Konseyi (Arab Business Council) toplantısında, yolsuzluğa karşı ortak mücadele, işsizliğin azaltılması, serbest rekabetin teşviği ve eğitim sistemlerinin reformu konularında fikir alış-verişi gerçekleştirilmiştir.¹⁰

ABD ile ilişkileri, Bahreyn'in, Terörist Örgütlerin Finansmanının Önlenmesine Dair BM Kararına destek vermesiyle daha da güçlenmiştir. Ancak Bahreyn yönetiminin bu kararı kendi iç politikasında uygulama yönünde attığı adımlar tepkiyle karşılanmıştır. Aralık 2005'te parlamentoya sunulan Terörle mücadele yasa taslağı hem ülke

⁷ Außenpolitik Bahrains, <<http://www.arabnet.info/laender/bahrain/aussenpolitik.html>>, Zugriff am 04.01.2006.

⁸ Länder des Golfkooperationsrats treffen sich in Abu Dhabi, <<http://www.alsharq.blogspot.com/2005/12/laender-des-golfkooperationsrats-treffen.html>>, vom 19.12.2005.

⁹ Horton, Sahara, The Year that was in Bahrain, Gulf Daily News. The voice of Bahrain vom 29.12.2005 Nr. 284.

¹⁰ Free Trade, in: Gulf Daily News. The voice of Bahrain vom 07.12.2005, <<http://www.gulf-daily-news.com/article=129702.html>>, Zugriff am 08.01.2006.

içinde hem uluslararası alanda protestolara neden olmuştur. Bahreyn'deki sivil toplum örgütleri söz konusu yasa taslağını, ülkedeki vatandaşların özgürlüklerinde büyük kısıtlamalara yol açacak uygulamalar getirebileceği endişesiyle eleştirmiştir.

Irak Krizi esnasında, ABD'nin yanında olmak ile ona destek vermeyen cephede yer almak arasındaki güvenlik politikası ikileminde, Bahreyn ABD'ye destek vermeyi tercih etmiştir. Savaş sonrasında da Bahreyn bölgedeki en önemli finans merkezi olarak Irak'ın yeniden inşası konusunda gerek ABD gerekse Irak'ın yeni yönetimi açısından çok önemli bir ortak olarak görülmüştür.¹¹ Irak konusunda bu şekilde ABD'ye yakın bir politika izleyen Bahreyn 2005 yılında NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer'le gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, diğer KİK üyesi devletlerle birlikte, NATO ile bir güvenlik iş birliğine girmişlerdir. Bu iş birliği çerçevesinde NATO ile KİK arasında başta uluslararası terörizmle mücadele ve kitle imha silahlarının önlenmesi konuları olmak üzere güvenliğin birçok alanında sıkı bir ortaklık kurulması amaçlanmıştır. Bu amacı paylaşmak şartıyla, Körfez'in diğer devletlerinin de bu iş birliğine katılmasının arzulandığı vurgulanmaktadır.

Aralık 2005'te ABD ile bir Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması imzalayan Bahreyn, Ürdün ve Fas'ın ardından Washington ile bu türden bir anlaşma imzalayan üçüncü Arap ülkesi olmuştur.¹² Bahreyn'in ABD ile serbest ticaret anlaşması imzalaması İsrail'le olan ilişkilerini de etkilemiştir. Anlaşma uyarınca İsrail'e yönelik uyguladığı mevcut ekonomik ambargoyu 24 Eylül'de kaldıran Bahreyn hükûmeti, diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi konusunda ise Arap Ligi ile birlikte hareket edeceğini açıklamıştır.¹³ Katar ve Umman'ın bu konuda sınırlı bir adım attığı düşünüldüğünde, Bahreyn İsrail'e karşı ekonomik ambargoyu kaldıran ilk körfez ülkesi olmuştur.

Bahreyn ile ABD arasında genel olarak iyi olan ilişkilerde en önemli sorun, Amerika'nın uluslararası alanda çok eleştiriler almasına yol açan, Küba'daki Guantanamo askerî üssünde kurduğu hapishanede altı Bahreyn uyruklu tutukluyu da bulundurduğunun ortaya çık-

¹¹ Außenpolitik Bahrains, <<http://www.arabnet.info/laender/bahrain/aussenpolitik.html>>, Zugriff am 04.01.2006.

¹² Hameed, Kanwal Tariq, Arab Buisness Council, in: Gulf Daily News vom 07.12.2005.

¹³ "Bahrain ends boycotts of Israeli goods", Al-Jazeera, 23 September 2005.

ması ile yaşanmıştır. Bahreyn hükûmeti resmî olarak Washington'un bu politikasına eleştiri yöneltmekten kaçınsa da, hükûmetin bu sessizliğini proteste eden çok sayıda Bahreynli sivil toplum kuruluşu Eylül 2005'te "Tutukluların Desteklenmesine Dair Ulusal Komite" çatısı altında bir araya gelmişlerdir.¹⁴

Öte yandan, ABD ile imzalanan Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması yüzünden Suudi Arabistan'la yaşanan gerginlik ve bu gerginliğin bir göstergesi olarak Riyad Yönetiminin Manama'da yapılan KİK Zirvesini boykot etmesi nedeniyle, Bahreyn hükûmeti başka bölgelerle de ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirme arayışına yönelmiştir. Bu çerçevede Bahreyn için Avrupa Birliği'nin (AB), özellikle de Almanya ve Fransa'nın ekonomik ortaklar olarak önemli olduklarını belirtmek gerekir. Kasım 2005'te KİK çerçevesinde AB ile bir serbest ticaret anlaşması imzalanması amacıyla görüşmeler yapılmıştır.¹⁵ Bu konudaki çalışmalar aslında daha 1988 yılında başlamış ve o dönemde bir ortak çalışma belgesi imzalanmıştı. KİK üyesi ülkeler AB'nin ihracatında beşinci büyük pazarı teşkil ederken, AB ülkeleri KİK'in en önemli ticaret ortağı konumundadırlar.

Bahreyn'in Almanya ile ilişkileri açısından 2005 çok önemli bir yıl olmuştur. Alman Başbakanı Gerhard Schröder ve İçişleri Bakanı Otto Schilly'nin Bahreyn ziyaretleri sırasında imzalanan anlaşmalarla, Almanya'dan Bahreyn'e kullanılmış Leopard II tanklarının ve çeşitli askerî taşıma araçlarının satışı kararlaştırılmıştır.¹⁶ Bahreyn yönetimi, güvenilir bir ticaret ortağı olarak kendini ispatlamış olan Almanya ile ekonomik ve askerî ilişkilerini sıkılaştırmayı amaçlarken, Almanya'nın özellikle orta büyüklükteki işletmeleri Bahreyn pazarının sunduğu imkânlarla ilgi duymaktadırlar. Schröder'in ziyareti sırasında ayrıca, sermaye ve yatırımların korunmasına dair bir anlaşma paraf edilmiş, ancak imzası sonraya bırakılmıştır.¹⁷

¹⁴ Bahrain: Kampagne zur Befreiung von Guantanamo-Häftlingen gestartet, <<http://www.alsharq.blogspot.com/2005/09/bahrain-kampagne-zur-befreiung-von.html>>, Zugriff vom 08.01.2006.

¹⁵ New negotiations between Gulf states, Europe, in: arabicnews vom 26.10.2005 <<http://www.arabicnews.com/ansub/Daily/Day/051026/2005102622.html>>, Zugriff am 08.01.2006.

¹⁶ Bahrain Außenpolitik, <<http://www.auswaertiges-amt.de/www/de/laenderinfos/laender.html>>, Zugriff am 02.01.2006.

¹⁷ a.g.e.

Bahreyn hükûmeti, AB ile ilişkilerini geliştirme yönündeki çabalarının yanında, Güneydoğu Asya bölgesindeki ülkelerle de ilgilenmiştir. Bu çerçevede 2005 yılı içerisinde, Bahreyn Ulaştırma Bakanı Şeyh Ali bin Halife El-Halife Singapur'la, hava taşımacılığı konusunda serbest ticareti öngören bir anlaşma imzalamıştır.

1999'dan beri anayasal bir monarşi olma yolunda adımlar atan Bahreyn'de, 2001 yılında yeni bir anayasanın kabulü konusunda yapılan referandum, 2002'de gerçekleştirilen seçimler ve bunlar çerçevesinde, halk tarafından ve Kral tarafından seçilen iki meclisin oluşturulmasının ardından demokratik kurumların yavaş yavaş yerleşmekte olduğu görülmektedir.¹⁸ Son dönemin bu alandaki önemli kazanımları arasında, medya özgürlüğü ve polis baskısının olmadığı sağlam bir toplum yapısının yanında yeni medeni kanunla birlikte kadının toplumsal rolünün güçlendirilmesi sayılabilir.¹⁹ Halkın demokrasi konusunda geliştirdiği yeni anlayış ve bilinci, Bahreyn Dışişleri Bakanlığının daveti üzerine Kasım 2005'te gerçekleştirilen "*Forum for the Future*" adlı programa sivil toplum kuruluşlarının (STK) yoğun katılımı da göstermiştir.²⁰ Amerikan ve İngiliz Dışişleri Bakanları, Condoleezza Rice ve Jack Straw'un yanında 13 Arap ülkesinden hükûmet ve STK temsilcilerinin katıldığı bu konferansın temel amacı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki devletlerin ekonomik ilerlemesinin, sosyal ve siyasal açıdan dönüşümlerinin nasıl gerçekleştirileceğinin tartışılmasıydı. Toplantı, ABD'nin önderliğinde geliştirilmeye çalışılan ve Ortadoğu'da demokratikleşmeyi amaçladığı iddia edilen Büyük Ortadoğu ve Kuzey Afrika İnisiyatifi'nin önemli adımlarından biriydi.

Bu konferansta dile getirilen hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda, Washington yönetiminin yarısını finanse edeceği, 100 Milyon Dolarlık bir fon kurulmuştur. Mısır ve Fas gibi katılımcıların 20'er Milyon Dolarla destek verdiği fona, Danimarka ve Bahreyn 1'er Milyon Dolarla katılmıştır. Geri kalan 8 Milyon Doların da diğer katılımcı ülkeler tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Bölgenin özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerinin desteklenmesine hizmet etmesi düşünülen fonun, ayrıca kar amacı gütmeyen bir kuruluş olarak, yerel

¹⁸ Thumann, Michael, Im Laboratorium der arabischen Demokratie, in: Die Zeit Nr. 3 (2005).

¹⁹ a.g.e.

²⁰ Bu konuda bkz.: Alsayyad, Mohammed, Forum a transnition, in: Gulf Daily News The voice of Bahrain Nr. 266 (2005) vom 11.12.2005.

STK'lara, akademik kurumlara ve meslek örgütlerine finansal ve teknik destek vermesi öngörülmüştür.

Bahreyn toplumunun liberalleşmesi Batılı ülkeler tarafından ilgiyle izlenmekte ve desteklenmektedir. Bu çerçevede Mayıs 2005'te, Danimarka hükümetinin desteğiyle, Danimarka Gazeteciler Birliği (*Danish Journalist Union*) ile Bahreyn Gazeteciler Teşkilatı (*Bahrain Journalist Association*) arasında karşılıklı tecrübelerin aktarılacağı bir değişim programı başlatılmıştır.²¹ Karşılıklı olarak bilgi değişiminin yanında, programın amacının, Ortadoğu ile Batı Dünyası arasında daha iyi bir ilişkinin geliştirilmesi için aktif diyalog kurulması olduğu açıklanmıştır.

Aralık 2005'te, Bahreyn ve bölgedeki diğer bazı ülkelerden STK'ların, Uluslararası Ceza Mahkemesini (*International Criminal Court-ICC*) desteklemek amacıyla kurdukları *Bahrain Coalition for the International Criminal Court* (BCICC)'un ilk toplantısı yapıldı.²² Bahreyn 2000 yılında ICC'yi kuran Roma Statüsü'nü imzalasa da, henüz onaylama işlemlerini tamamlamamıştı. Körfez bölgesindeki STK'ları, hukukçuları ve diğer etkili aktörleri bir araya getirmeye çalışan BCICC, bir yandan Bahreyn'in, bir yandan da ICC'ye şüpheyle yaklaşan bölgedeki diğer Arap ülkelerinin Roma Statüsü'nü onaylayıp yürürlüğe sokması konusunda hükümetler üzerine baskı oluşturmaya amaçlamaktadır.

Çeviren: Kemal İnat

Kronoloji Bahreyn 2005

Eylül 2005:	Guantanamo'da tutuklu Bahreyn uyrukluların kurtarılması amacıyla "Tutukluların Desteklenmesine Dair Ulusal Komite" kuruldu.
24 Eylül:	Bahreyn hükümeti İsrail'e yönelik uyguladığı ekonomik ambargoyu kaldırdı.
Kasım 2005:	Bahreyn'de, Amerikan ve İngiliz Dışişleri Bakanları, Condoleezza Rice ve Jack Straw'un da katıldığı "Forum for the Futur" konferansı gerçekleştirildi.

²¹ Horton, Sahra, The Year that was in Bahrain, Gulf Daily News. The voice of Bahrain vom 28.12.2005 Nr. 283.

²² Bu konuda bkz.: Hameed, Kanwal Tarig, Gulf drive to ratify statute, in: Gulf Daily News Nr. 274 (2005) vom 19.12.2005.

- Kasım 2005:** Bahreyn ile Japonya arasında parlamentolar arası iş birliğini öngören bir anlaşma imzalandı.
- Kasım 2005:** Bahreyn Başbakanı Şeyh Halife bin Salman El-Halife'nin ev sahipliği yaptığı "3. Ortadoğu Su Konferansı" başkent Manama'da gerçekleştirildi.
- Aralık 2005:** Bahreyn-ABD Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması imzalandı.

Ortadoğu Üzerine Makaleler

Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar

Davut Dursun*

Giriş

20. yüzyılda Ortadoğu olarak adlandırılan ve coğrafi olarak Güneybatı Asya'da bulunan Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez Ülkeleri ve Mısır'ı içine alan bölge tarihte olduğu gibi günümüzde de uluslararası gelişmelerin odağında yer almaktadır. İnsanlık tarihinde medeniyetlerin doğup geliştiği, semavi dinlerin dünyaya yayıldığı bir yer olmasının yanı sıra ekonomik, stratejik, kültürel ve demografik özellikler, bölgenin küresel önemini artırmaktadır. Bugünkü Ortadoğu siyasetinin karmaşıklığı, belirsizliği, istikrarsızlığı, kayganlığı, siyasal anlamda çağdaşlığın sembolü olan demokratik sistemlerden yoksunluğu, demokratikleşmeye karşı geleneksel yapıların ve süreçlerin dirençle ayakta durmaya çalışmaları gibi belirgin özelliklerin şekillendirdiği bir tabloya sahip olması, aslında sadece içinde yaşadığımız çağın bir sorunu değil tarihten günümüze taşınan ortak bir sorun olarak görülmelidir.

Ortadoğu, sadece bugün değil tarihin her döneminde uluslararası ilişkilerde politik, stratejik, kültürel, ekonomik ve genel dengeler açısından dünyanın en önemli bölgesi olarak aktif rol oynamıştır. Bu bölgedeki ülkelerin siyasetini belirleyen temel faktörler coğrafyadan kültüre, petrolden dinlere, stratejik bakımdan geçiş yolları üzerinde bulunmasından demografik zenginliğe kadar çok çeşitli olduğu görülmektedir. Ortadoğu tarihin başlangıcı olarak kabul edilen yazının icadından bu yana medeniyetlerin oluşmasına mekân olmuş, medeniyetlerin dünyaya intikalinde aktif rol oynamıştır. Doğu ile Batının buluştuğu bir kavşak noktası olan Ortadoğu, sadece ticari malların aktarıldığı bir pazar değil aynı zamanda inançların, kültürlerin ve medeniyetlerin birbiriyle kavuştuğu ve kaynaştığı bir geçiş noktası olmuştur.

İnsanlık tarihinde belirleyici rol oynayan kültürel bölgeler arasında Ortadoğu'nun baş sırada yer aldığı söylenebilir. Sanayi devrimiyle bu nitelik Batı dünyasına kaymışsa da petrolün bulunmasıyla

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

birlikte bölge kültürün yanında ekonomik alanda da etkisini artırmıştır. Tarihte hegemonik güç olmaya yönelen her devletin öncelikle bu bölgede hâkimiyet tesis etmeye çalışması dünya siyaseti açısından Ortadoğu'nun önemini ortaya koyan önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Dönemlerinin süper gücü olan bütün devletlerin Ortadoğu ile ilgilenmeleri, etkilerini güçlendirmeye çalışmaları ve bölgesel gelişmeleri yönlendirmek istemeleri sebepsiz değildir. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlılar, modern dönemde önce İngiltere ve Fransa, ardından Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği bu bölgede etkin rol oynamaya ve hâkimiyet alanlarını genişletmeye yönelmişlerdir. Bu devletlerin dünya hâkimiyet politikaları bölgede tesis ettikleri egemenlikle orantılı olmuştur.

Bu gelişmeler bölge politikalarıyla dünya dengeleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ortadoğu'daki bölgesel gelişmeler ve çatışmalar, sadece bölgedeki toplumları ve devletleri ilgilendirmekle kalmamış aynı zamanda uluslararası dengeleri ve büyük güçlerin politikalarını da etkilemiştir. Özellikle modern çağda bölge güçleri arasındaki çatışmalar, hegemonik küresel güçlerin kontrolü altında sürdürülmüştür.

İnsanların ilk defa yerleşik hayata geçtikleri Nil ve Fırat-Dicle havzaları aynı zamanda ilk medeniyetlerin yeşerdiği bölgeler olmuştur. Mezopotamya'da teşekkül eden Asur, Babil, Sümer, Akad ve diğer şehir devletleri insanlık tarihinin en eski siyasi yapıları ve buna dayalı şehir ve daha sonra da bölge medeniyetlerinin nüvelerini oluşturmuştur. Her iki havzada teşekkül eden şehir medeniyetleriyle ilgili eserler ve çeşitli yapıların bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır.

Diğer taraftan dünyanın üç evrensel dini olan İslamiyet, Hıristiyanlık ve Musevilik bu bölgede doğmuştur. Mısır, Filistin ve Hicaz bu dinlerin doğduğu, geliştiği ve dünyaya yayıldıkları kutsal beldeler olarak tüm dünyanın devamlı gözlerini çevirdikleri yerlerdir. Asırlarca her üç dinin müntesipleri, dinlerini tebliğ eden peygamber ve sahabelerin hatıralarını barındıran bölgedeki şehirlere, kutsal mekânlara ve yerlere ulaşmak için gayret etmişlerdir. Her üç dinin de kutsal mekânları burada bulunmaktadır. İslam dininin en önemli mekânları olan Mekke, Medine, Kudüs, Urfa, Bağdat, Nefes, Kum, Kahire gibi

şehirler burada olup tüm Müminlerin kalbi buraya dönüktür.¹ Katolik Hristiyanlar için bölge dışında Roma öne geçmişse de yine de Kudüs, Bethlehem, Nazareth, Galilee, Tabar dağı, Jericho, Nablus, Qubaibah, Azariyyah, Carmel dağı, Ein Kerem, Efes gibi yerler bu bölgededir. Yahudiler için de kutsallığı olan Kudüs, Ağlama duvarı, Süleyman mabedi, Sion dağı, Bethlehem, Carmel dağı, Safad, Meiron ve Tiberias gibi yerler buradadır.²

Ortadoğu'nun jeopolitik yapısı ve özellikleri bir yandan bölgenin dünya politikasındaki yerini ve önemini güçlendirip küresel güçlerin hegemonik rekabetini yönlendirirken diğer yandan bölge ülkelerinin siyasetlerini şekillendirmektedir. 19. yüzyıla kadar bölge dışı güçlerin etkisi sınırlı kalırken Osmanlı gücünün çözülmeye başlamasıyla küresel güçlerin stratejik hesapları ve politikaları etkili olmaya başlamıştır. Özellikle 19. yüzyılda petrolün bulunması ve sanayi ülkeleri için bunun ifade ettiği stratejik önem nedeniyle Ortadoğu üzerindeki hesaplar ve mücadeleler maksimum noktaya tırmanmıştır.

Sömürgeci Batılı güçlerin bölgeye yönelik rekabetleri 19. yüzyılda *Şark Meselesi* adıyla formüle edilmiştir. Batılı güçlerin sömürgecilik çerçevesindeki rekabetleri, Birinci Dünya Savaşı sonunda belirleyici sonuçlar doğurmuş ve Ortadoğu siyaseti sömürgeci güçlerin menfaatlerine göre yeniden belirlenmiştir. Bölgede Osmanlı Devletinin tasfiyesiyle Türk gücü Anadolu'ya sıkıştırılırken Arap Yarımadasının İngiltere ve Fransa arasında nüfuz alanlarına ve manda yönetimlerine bölünmesi modern çağda bölgeye yeni bir yapı kazandırmıştır.

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu bölgesinin jeopolitik ve jeoekonomik önemi uluslararası rekabetin ve çatışmanın dinamiğini oluşturmuştur. Bu dönemde bölge süper güçlerin çatışma alanlarından biri olarak öne çıkmıştır. Bölgede hâkimiyet kurmak isteyen Amerika Birleşik Devletleri ile güneye doğru nüfuzunu genişletmeye çalışan Sov-

¹ Müslümanlarca kutsal sayılan Mekke, Medine, Kudüs, el-Halil, Meşhed, Kum, Necef, Kerbelâ ve Bağdat gibi şehir merkezleri Ortadoğu'dadır. Kur'an'da adları anılan peygamberlerin yaşadıkları beldeler, geriye bıraktıkları hatıralar, mücadelelerini yürüttükleri şehirler Ortadoğu'da bulunmaktadır. Bk. R. B. Serjeant, "The Religions of the Middle East and North Africa/ İslam", **The Middle East and North Africa 2002**, 48th edition, London, Europa Publications, 2001, s. 16.

² Hristiyan ve Yahudiler için bölgede kutsal sayılan yerler için bk. R. B. Serjeant, a.g.m., s. 19-20.

yetler Birliği arasındaki rekabet ideolojik, ekonomik, siyasi ve kültürel çatışmaların alt yapısını şekillendirmiştir. ABD'nin çevreleme (containment) politikası ile SSCB'nin sıcak denizlere inme politikaları bu bölge üzerinde çatışmıştır. Soğuk Savaş döneminin süper güçleri arasındaki rekabet bölge içi çatışmalara, bölgesel bütünleşme ve dayanışma hareketlerine, yeni yapılanmalara ve husumetlere sebep olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu bölgesinin jeopolitik önemi, uluslararası enerji kaynaklarının ve enerji intikal yollarının kontrolünü yeniden gündeme getirmiş ve rakipsiz durumdaki ABD'nin tek yanlı tasarrufları ile bölge Batılı devletlerin çıkarlarıyla entegre edilmek istenmiştir. 20. yüzyılın başlarında sömürgeci güçlerin menfaatlerine göre tanzim edilen siyasi coğrafyanın korunması, statükonun muhafazası ve tehdit olarak tanımlanan ideolojik ve siyasal hareketlerin tasfiye edilmesi için girilen mücadeleler Körfez Savaşı'na ve Irak gücünün tasfiye edilmesine kadar gitmiştir.

Ortadoğu'nun siyasi coğrafyası

Ortadoğu'nun siyasi coğrafyası devamlı değişiklik göstermiştir. Özellikle bu değişiklikler modern çağda daha sık görülmüştür. Hiçbir zaman tek bir devletin hâkimiyeti altına girmemiş olan bölgenin büyük bir bölümü, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında idi. Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde bölgede bu devletler etkin birer güç olmakla birlikte farklı siyasi yapılanmalar da yaşama imkânı bulmuştur. Osmanlı Devleti ile birlikte Safeviler, 16. yüzyıl başlarına kadar Memlûkluler ve Körfez bölgesindeki bazı şeyhlikler etkinliklerini sürdürmüşlerdir.

Modern dönemde bölge üzerinde Batılı sömürgeci güçlerin egemenlik mücadeleleri öne çıktığından bölgenin siyasi coğrafyasında değişiklikler gerçekleşmiş, bugünkü siyasi sınırlar Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerle belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nden sonra bölgeye yerleşen İngiltere ve Fransa Ortadoğu'yu paylaşarak İngiltere Filistin, Irak ve Şarkü'l-Ürdün bölgelerinin manda yönetimlerini ele geçirirken Fransa da Suriye ve Lübnan mandalarını kendisine bağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan sömürgelerin tasfiyesi ve bağımsızlık hareketleri çerçevesinde İngiltere ve Fransa bölgeden çekilince Ortadoğu bugünkü siyasi coğrafyasına kavuşmuştur.

Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetinden sonra Anadolu'yu işgale yönelen devletlere karşı Mustafa Kemal liderliğinde başlatılan Milli Kurtuluş Savaşı 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla neticelendi. Arap Yarımadasında teşekkül eden Suudi Arabistan 1932'de bağımsız krallık olurken Fransız manda idaresi altındaki Suriye 1930'da, Lübnan 1941'de şeklen de olsa bağımsızlıklarını kazandılar. İngiltere mandası altındaki Irak 1932 yılında bağımsızlığını elde ederken Şarkü'l-Ürdün 1946 yılında Ürdün Haşimi Krallığı adıyla bağımsız bir devlet olarak doğmuştur. Filistin mandasında ise, manda yönetimi sırasında buraya yönelen Yahudi göçü ve bir ulusal Yahudi yurdu oluşturma yönündeki İngiltere'nin sağladığı destekler dolayısıyla ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. İngiltere'nin sorunun üstesinden gelememesi üzerine konu Birleşmiş Milletler'e götürülmüştür. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Kasım 1947'de Filistin'in Yahudiler ile Filistinli Araplar arasında iki ayrı devlete "taksim" edilmesi kararını almasından sonra 1948'de İsrail Devleti kurulmuştur. Arapların bu kararı tanımayarak Yahudilere ve İsrail'e karşı silahlı mücadele başlatmaları hâlâ sonuçlanmamış bir kaosu ve uluslararası sorunu ortaya çıkarmıştır. Bir asırdan daha uzun bir zamandır devam eden bu sorun sadece bir bölge sorunu değil 20. yüzyıldan günümüze intikal eden en önemli uluslararası sorun olma özelliğini korumakta olup bu sorunun Ortadoğu siyaseti üzerinde belirleyici bir etkisi bulunmaktadır.

Arap Yarımadası'nın güneyinde ve Körfez bölgesinde bulunan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ve bölgenin siyasi coğrafyasının şekillenmesi Soğuk Savaş döneminde gerçekleşmiştir. Zeydi imamlar tarafından yönetilen ve bölgede büyük stratejik önemi bulunan Kızıldeniz'e girişi kontrol eden Yemen, İngiltere'nin nüfuzunda bağımsızlığını koruyan bir ülke olarak kalmıştır. Bu ülke 1958'de Suriye ve Mısır tarafından kurulan Birleşik Arap Cumhuriyetine katıldıysa da bu birliğin 1961'de dağılmasıyla bağımsız ayrı bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak 1962'de, bölgede İngiltere'nin himayesinde olan Aden'le Yemen arasında başlayan ve 1967'ye kadar devam eden iç savaş Kuzey ve Güney Yemen diye iki ayrı devletin kurulmasına yol açmıştır. Aslında Soğuk Savaş döneminin çatışma alanlarından biri olarak gelişen Yemen iç savaşı Sovyetler Birliği kontrolündeki Güney Yemen ve Batı yanlısı Kuzey Yemen olarak ülkenin ikiye bölünmesini sağlamıştır. Bu iki devlet Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından 1990 yılında birleşerek Yemen Cumhuriyetini kurmuşlardır.

Körfez ülkelerinden Kuveyt 1961’de, Birleşik Arap Emirlikleri 1971’de, Umman, Katar ve Bahreyn 1972’de İngiltere’den bağımsızlıklarını kazanarak Ortadoğu siyasi coğrafyasındaki yerlerini almışlardır.

Bölgenin önemli ülkelerinden İran, İngiltere’nin nüfuzuna girmiş olmakla birlikte bağımsızlığını korumuştur. 1882 yılında İngiltere’nin işgaline uğrayan Mısır 1922 ve 1936’daki antlaşmalarla bağımsızlık yolunda önemli kazanımlar elde etmesine rağmen tam bağımsızlığını 1956’da elde etmiştir.³

Ortadoğu siyasetinin genel özellikleri

Ortadoğu siyaseti ekonomi, kültür ve sosyal yapıdaki gibi çeşitlilik göstermektedir. Bölgenin belirgin özelliği olan geleneksel yapılarla modern yapıların bir arada olması ve aynı anda yaşama imkânı bulması, özellikle siyasi alanda daha belirgin olduğu görülmektedir. Ortadoğu denilince bu alanda öncelikle geleneksel monarşiler, şeyhlikler, demokrasi dışı rejimler, darbeler, tek kişi yönetimleri, askerî rejimler, tek parti yönetimleri veya aile diktatörlükleri akla gelmektedir. Bu alandaki ciddi farklılıklar, doğal olarak siyasi istikrarsızlıklara, bölgesel çatışmalara ve ciddi sorunlara yol açmaktadır.

Ekonomik kalkınmışlık ve modernleşme ile siyasi gelişmişlik arasında doğrudan bir ilişkinin varlığını belirlemek nispeten zor gözükmemektedir. Zira ekonomik bakımdan kişi başına düşen millî gelirin yüksek, millî geliri yaratan sektörler içerisinde hizmetler sektörünün oransal olarak diğerlerine göre daha fazla ve sanayi sektörünün geliştiği ülkelerde buna paralel olarak siyasi yapının demokratik kurumlara sahip, katılıma ve temel hak ve özgürlüklere dayalı, siyasi hakların garanti altına alındığı demokrasiler olmadığı gözlenmektedir. Ne aktif siyasi katılım, ne iktidar ilişkilerinin rasyonelleşmesi, ne de sınırlı bir iktidar pratiğinin kurulmuş olması ve geleneksel yapıların restorasyon anlamında bir siyasi gelişmişlik söz konusu değildir.

³ Ortadoğu’nun siyasi coğrafyasına ilişkin gelişmeler için bk. Davut Dursun, “Afrika/Tarih”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, Cilt: I, s. 418-424; Davut Dursun, “Asya/Tarih/Sömürgecilik Dönemi ve Bağımsızlık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, Cilt:3, s. 530-533.

Monarşik Sistemler

Bölge ülkelerinden Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Ürdün ve Umman feodal aileler tarafından yönetilen geleneksel monarşiler olarak varlıklarını sürdürmektedir. Suudi Arabistan'da Suudi ailesi, Bahreyn'de El-Halife ailesi, Katar'da es-Sani ailesi, Ürdün'de Haşimi ailesi ve Umman'da da Kabus ailesi iktidarı elinde tutmaktadırlar. Bunlardan Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar ve Umman'dakiler birer mutlak monarşi özelliği gösterirken Ürdün'deki ise bir meşrutî monarşidir.

Ortadoğu'nun en küçük ülkelerinden 1800'lerin başından bu yana es-Sani ailesinin yönetimindeki Katar bir geleneksel monarşidir. Yakın zamana kadar modern anlamda bir anayasası dahi bulunmayan ülkede 1970 tarihli Geçici Anayasa yürürlükte bulunuyordu. Bağımsızlıktan sonra 1972 yılında gözden geçirilerek bazı maddeleri değiştirilen Geçici Anayasa'nın sürekli hale getirilmesi için 1999'da çalışmalara başlatılmış ve hazırlanan toplam 150 maddelik anayasa 29 Nisan 2003 tarihinde halk oyna sunulmuştur. Temel hak özgürlükleri garanti altına alan, ülkenin siyasi yapısını düzenleyen ve birinci maddesinde ülkenin "siyasi sistemi demokrasidir" hükmünü getiren yeni anayasayı seçime katılanların yüzde 96,6'sı kabul etmiştir. Halkın tarafından kabul edilmesinden sonra 8 Haziran 2004'te Emir es-Sani tarafından onaylanıp resmî gazete yayınlanan anayasa 9 Haziran 2005 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.

Katar Devletini 27 Haziran 1995'ten bu yana yöneten Emir Hamad bin Halife es-Sani yürütme gücünü elinde tutmakta ve kendisi tarafından atanan bakanlar konseyi yardımcı konumda bulunmaktadır. Devletin başı olan Emir bakanlar kurulunun yanı sıra kabul edilen anayasa ile üye sayısı 45'e çıkarılan Meclis eş-Şura'nın üçte bir üyelerini de atama yetkisine sahiptir. Yeni anayasaya kadar Meclis eş-Şura'nın üye sayısı 35 idi ve tüm üyeleri Emir tarafından atanmaktaydı. Anayasaya göre Meclis eş-Şura üyelerinin üçte ikisi doğrudan, genel ve gizli oyla yapılacak seçimlerle belirlenecektir. Seçimlere ilişkin hazırlıkların sürdürüldüğü Katar'da 2007 başlarında seçimlerin yapılması planlanmaktadır. Meclis eş-Şura'nın bünyesinde beş alt komisyon faaliyet yapmaktadır. Bunlar Hukuk ve Yasama İşleri; Finans ve Ekonomik İşle; Kamu Hizmetleri İşleri; İç ve Dış İşler ile Kültürel İşler ve Enformasyon komiteleridir.

Aslında Katar seçimlerden çok uzak bir ülke değildir. Her ne kadar yasama alanında danışma işlevi gören Meclis eş-Şura üyeleri

atama ile belirleniyorduyorsa da ülkede ilk seçimler Mart 1999'da Merkezi Belediye Konseyi'nin 29 üyesini belirlemek için yapılmıştır. Kuru- luş tarihi 1950'lere kadar geriye giden Merkezi Belediye Konseyi'nin üyelerinin bir kısmı altmışlı yılların başlarından bu yana seçimle belirlenmekteydi. Danışma işlevi bulunan bu organın üyeleri en son Nisan 2003'te yenilenmiştir.

Demokratik tecrübenin az olduğu Katar'da 1999 yılından bu yana liberalleşme ve demokratikleşme yönünde önemli adımlar atılmış bulunmaktadır. Anayasanın halkoyuyla kabul edilmesi, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerin anayasa tarafından garanti altına alınması, anayasanın ülkenin siyasi sistemini demokratik olarak tanımlaması, güçler ayrılığı ilkesinin benimsenmiş olması bu konuda hatırı sayılır siyasi gelişmeler olarak not edilebilir.

Suudi ailesinin yönetimindeki Suudi Arabistan, Ortadoğu'daki geleneksel monarşi sistemine verilecek örnek ülkelerden biridir. Siyasi ve idari iktidarın bütün üst makamları Suudi ailesine mensup erkekler arasında paylaşılmıştır. Ülkede teknik olarak ne bir anayasa, ne de anayasa yerine geçen bir temel yasa metni vardır. Kur'an anayasa olarak mütalaa edilmekte ve devletin temel yasalarının İslami esaslara uygun olması zorunluluğu bulunmaktadır. Ülkede yakın döneme kadar herhangi bir seçim veya seçimle oluşmuş bir temsil kurumu söz konusu değildi. Sadece üyeleri kral tarafından atanan ve üye sayısı yeni kral Abdullah bin Abdülaziz es-Suud (göreve gelmesi: 1 Ağustos 2005) tarafından 150'ye çıkarılan ve sistem içinde danışma görevi bulunan Meclisü's-Şûrâ adında bir organ bulunmaktadır.

Meclisü's-Şûrâ'nın başkanını doğrudan kral atamaktadır. Hükûmet Ekim 2003'te yerel ve bölgesel belediye konseyi üyelerinin yarısı ve Meclisü's-Şûrâ üyelerinin üçte birinin seçimle belirleneceğini ilân etmişse de Meclisü's-Şûrâ için henüz bir seçim yapılmamıştır. Ancak ülkedeki 178 belediye konseyi üyelerinin yarısı, Şubat 2005-Nisan 2005 arasında gerçekleştirilen seçimlerle belirlenmiştir. Böylece Suudi Arabistan ilk defa seçimle tanışmış ve yerel düzeydeki siyasal temsilcileri seçimle belirlemiştir. Kasım 2004'te seçmen kütüklerinin düzenlendiği ülkede 21 yaşını dolduran erkeklerin oy kullandıkları yerel seçimler Suudi toplumunu seçimle tanıştırmıştır. Bunun yanı sıra basın özgürlüğü alanında bazı açılımların olması, siyasi temsil ve

seçimler konusundaki bu gelişmeler Suudi Arabistan'ın liberalleşme yönünde ilerlediğini göstermektedir.

Körfez bölgesindeki yedi emirliğin birleşip bir federasyon teşkili ile doğan Birleşik Arap Emirlikleri'nin siyasi merkezi Abu Dabi'de toplanmıştır. 1971-1996 arasında Birleşik Arap Emirlikleri geçici bir anayasa ile yönetilmiştir. 1996 yılında yedi emirlik tarafından kabul edilen yeni anayasa devamlı niteliktedir. Anayasa ile birlikte yedi emirlikten biri olan Abu Dabi ülkenin siyasi merkezi olarak belirlenmiştir. Yeni anayasa göre her bir emirliğin yöneticilerinden oluşan Yüksek Konsey (Suprem Council), federasyonun en yüksek otoritesi olup federasyonla ilgili temel kararları ve politikaları belirleme yetkisine sahiptir. Burada emirlikler başkanlar veya veliahtlar düzeyinde temsil edilirler. Yüksek Konseyin yetkisi dışında kalan konular emirliklerin kendi yetkisindedir. Federal düzeyde yasama ve denetleme görevi 40 üyeli Meclisu'l-İttihadu'l-Vatani (Federal National Council)'nindir. Bu organın üyeleri iki yıllık bir süre için Yüksek Konsey tarafından belirlenmektedir. Emirlikler arasında nüfus büyüklüklerine göre üyeler paylaşılmıştır. Abu Dabi ile Dubai'nin yedi, Şarjah ve Rasü'l-Hayme'nin altı, Füceyra, Ümmü'l-Kayvan ve Acman'ın dörder temsilcisi bulunmaktadır. Anayasal bir federasyon olan Birleşik Arap Emirliklerinde halkın katıldığı herhangi bir seçim ve temsili kurum bulunmamaktadır. Anayasal bir sistem olmakla birlikte siyasi temsil ve seçimin bulunmaması ciddi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Irak'ın emelleri ve işgali nedeniyle uluslararası sorun haline gelen Es-Sabah ailesinin kontrolündeki Kuveyt'te geleneksel monarşi sistemlerinden biridir. Ancak 1991'deki Körfez Savaşından sonra uluslararası baskı ve yönlendirmeler nedeniyle demokratikleşme yönünde bazı adımlar atılmıştır. Bununla birlikte henüz çağdaş standartlarda bir demokratik sistem oluşmuş değildir. 1962'de kabul edilmiş anayasa ile yönetilen ülkede bütün siyasi ve idari iktidar odakları Sabah ailesinin tekelinde toplanmıştır. Üyeleri seçimle belirlenen 50 üyeli Meclisu'l Umma yasama meclisi olarak görev yapmaktadır. İlk parlamento seçimleri 1963'te son seçimlerse Haziran 2003 yılında yapılmıştır. Siyasi partilerin yasak olduğu Kuveyt'te son seçimlerde oluşan Mecliste muhalifler çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Üyelerin 21 İslamcı, 14'ü hükümet destekli, 3'ü liberal ve 12'si de bağımsızdır. Meclisu'l Umma'nın ülkenin demokratik hayatında önemli yeri bulunmaktadır. Ülkede siyasi partilerin örgütlenmelerine izin verilmediğinden siyasette çeşitli siyasi gruplar etkili olmaktadır. Hükümet üyeleri Meclisin

tabii üyeleridir. Kralın Mayıs 1999'da kadınlara da seçme hakkı dahil bazı haklar tanındığını açıklaması bölge siyaseti için önemli bir adım olmuştur. Kuveytli kadınların seçme ve seçilme hakkı bulunmakta ve bu özelliğiyle bölge ülkelerine örnek oluşturmaktadır. Körfez ülkeleri arasında sadece Kuveyt'te üyeleri seçimle belirlenmiş bir yasama organının bulunması altının çizilmesi gereken önemli bir gelişmedir.⁴

Ortadoğu'nun en küçük ülkelerinden biri olan Bahreyn de bir anayasal monarşidir. 2001 yılında yapılan referandum ile kabul edilen yeni anayasaya göre çift meclisli bir sistem getirilmiştir. Milli Meclis'in 40 üyeli Şûrâ Konseyi üyeleri kral tarafından atanmakta iken yine 40 üyeli Temsilciler Konseyi'nin üyeleri ise genel oyla halk tarafından belirlenmektedir. Ülkede siyasi parti yasak olduğundan parlamento-daki üyeler herhangi bir partiye mensup değildirler. 25 Aralık 2002 tarihinde yapılan seçimler sonunda parlamentoya seçilen üyelerin 21'i bağımsız, 9'u Sünni İslamcı ve 10'u da diğer eğilimlere mensupturlar. Başbakan kral tarafından atanmakta olup hükûmetin parlamento önünde bir sorumluluğu bulunmamaktadır. 1783'ten bu yana Bahreyn'in yönetimi El-Halife ailesindedir. Mayıs 1999'da göreve gelen şu andaki kral Şeyh Hamad bin İsa El-Halife ülkeyi demokratikleştirme yönünde bazı önemli adımlar atmıştır. 14-15 Ocak 2001'de referandumla Milli Şart'ın kabul edilmesi, 14 Ocak 2002'de anayasada bazı değişikliklerin yapılarak yürürlüğe sokulması, 24 Ekim 2002 tarihinde belediye ve Milli Meclis seçimlerin yapılması gibi gelişmeler gösterilebilir.

Ortadoğu'nun bir diğer anayasal monarşi sistemiyle yönetilen ülkesi iktidarın Haşimi ailesinin elinde tuttuğu Ürdün'dür. 1952 tarihli anayasa ile yönetilen Ürdün'de çift meclisli bir yasama organı bulunmaktadır. Milli Meclis'in (Meclisu'l-Umma) Senato olarak görev yapan Meclisu'l-Ayan'ın üyeleri (toplam 55 üye) kral tarafından atanmaktadır. 110 üyeli Temsilciler Meclisi'nin (Meclisu'l-Nuvvab) üyeleri ise halk tarafından genel oyla ve nispi temsille seçilmektedir. Temsilciler Meclisi'nde altı sandalye kadın üyelere tahsis edilmiştir. Kadınların seçme ve seçilme hakları bulunmaktadır. En son seçimler 17 Haziran 2003 tarihinde yapılmış ve bağımsız eğilimliler % 89,6 gibi ezici bir temsil oranıyla meclise girmişlerdir. Bunlara karşılık İslamcı Eylem Cephesi ise oyların yüzde 10,4'ünü alarak 18 sandalye ile temsil edil-

⁴ International Marketing Data and Statistics 2001, London, Euramonitor, 2000, s. 96.

mişlerdir. Ülke yönetiminde kralın rolü büyüktür. Temmuz 1992'de siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmekle beraber Temsilciler Meclisi seçimlerinde yaşanan gelişmeler nedeniyle bazı partiler seçimleri boykot yoluna gitmişlerdir. Siyasi partiler arasında Millet Partisi, Arap Vatan Partisi, Ürdün Demokratik Halk Birliği Partisi, Millî Anayasa Partisi, İslami Eylem Cephesi, Millî Eylem Partisi, Sosyalist Baas Partisi gibi pek çok parti bulunmaktadır.⁵ Ayrıca Müslüman Kardeşler Teşkilatının toplum ve siyaset üzerindeki etkisi önemlidir.

Ortadoğu'nun monarşi sistemine sahip ülkelerinden biri de Umman'dır. Umman ne modern bir anayasaya, ne de tam yetkili siyasi temsil kurumlarına ve siyasi partilere sahiptir. Geleneksel yöntemlerle işleyen bir monarşi olmakla beraber 1996 yılında Sultanın yeni bir Temel Yasa'yı yürürlüğe koymasıyla birlikte demokratikleşme yönünde kısmi iyileştirmeler gündeme gelmiştir. Bu alanda Umman temel işlevleri danışma olan çift meclisli bir siyasi yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. 58 üyeli Meclisü'l-Devle'nin yalnızca danışma işlevi bulunmakta ve üyelerin hepsini Sultan/Kral tarafından atanmaktadır. Buna karşılık sınırlı yasama, yani yasa önerme ve danışma işlevine sahip olan Meclisü'l-Şûrâ'nin 83 üyesi olup bu üyeler kısıtlı oy uygulamasına göre oy kullanma hakkına sahip halk tarafından, dört yıllık bir süre için seçilmektedir. En son seçimler 4 Ekim 2003 tarihinde yapılmıştır. Her iki meclisin de yetkilerinin sınırlı olduğu ve Sultanın iktidarı üzerinde fazla bir güce sahip olmadığı belirtilmelidir. Halkın seçimi üzerinde son söz söyleme hakkı ve seçim sonuçlarını reddetme yetkisi yine de Sultana ait olmakla birlikte sistemin seçim, temsil vb. demokratik kurum ve uygulamalardan fazla uzak olmaması siyasal gelişme açısından önemli görülmelidir. 1970 yılından bu yana ülkenin başında bulunan Sultan Kabus bin Said El-Said, ülkesini hem ekonomi hem de siyasi alanda hızlı bir şekilde modernleştirme yönünde önemli adımlar atmıştır. 1981 yılında Danışma Meclisin kurması, on yıl sonra bunu Meclisü's-Şûra'ya dönüştürmesi, arkasından Devlet Konseyini teşkil etmesi, üyelerin seçimle belirlenmesi ve kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınması gibi gelişmeler özellikle belirtilmelidir. Gelişmeyi yansıtmaması bakımından 1997 yılındaki seçimlerde toplam 51 bin kişi oy kullanma hakkına sahipken 2000 yılı seçimlerinde bu sayının 114567'ye yükselmiş olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Yine 1997 yılında adayların sayısı 736, 2000 yılında ise 541 olmuştur. Bu adaylardan 1997'de 27 kişi, 2000 yılında ise 21 kişi kadın adaylardı ve

⁵ Bk. <http://www.cia.gov/cia/publications/factlook/geos/sa/htm#top>

her iki seçimlerde de ikiye kadın aday Meclisi'1-Şûrâ üyeliğine seçilmeyi başarmışlardır.⁶

Cumhuriyet sistemleri

Ortadoğu'da bulunan ülkelerden Mısır, Yemen, İsrail, Lübnan, Suriye, Türkiye, Irak ve İran birer cumhuriyet olmakla birlikte siyasi bakımdan gelişmişlikleri birbirinden farklılık göstermektedir. Siyasi pratiklerine bakıldığında Türkiye ve İsrail diğerlerine göre daha gelişmiş bir demokrasi olarak öne çıkarılarken Yemen'in de belli ölçülerde demokratik bir cumhuriyet olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu görülmektedir. Çağdaş Batı standartlarıyla karşılaştırıldığında en iyi konumda olanların Türkiye ile İsrail'in olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kurumsal olarak Yemen demokratik bir cumhuriyet olmakla beraber bu ülkede demokrasinin işleyişi ve standartları Batılı niteliklerden çok uzak gözükmektedir.

Ortadoğu'nun en sorunlu ülkelerinden olan Irak Cumhuriyeti, 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerinin giriştikleri işgale ve Saddam rejiminin sona ermesine kadar, tek partiye ve hatta tek kişiye dayalı bir diktatörlük olarak dikkat çekiyordu. Ulusal düzeyde tek temsili kurum olan 250 üyeli Meclisi'1-Vatani'nin tüm Irak halkının demokratik temsili ve ülkenin yönetiminde tek yetkili kurum olduğunu söylemek çok zordu. Zira kişi veya tek parti diktatörlüklerinin egemen olduğu sistemlerde vatandaşların farklı alternatifler arasından bir seçim yapma haklarının bulunmaması, önlerine konulmuş listeleri onaylamak mecburiyetinde olmaları demokrasiyle bağdaşabilir bir uygulama değildir. Belki cumhuriyet sistemi olarak fazla bir sorun olmasa da demokratik cumhuriyet söz konusu değildir. Son dönemde Irak'ta yaşanan gelişmeler kişi diktatörlüğüne ve ülkenin tek egemeni konumundaki Baas Partisine dayalı sistemin devam etmesini zorlaştırmıştır. 1991'deki Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler tarafından Irak'ın egemenlik açısından üçe bölünerek uçuşa yasak bölgeler oluşturulması Bağdat'taki siyasi iktidarın ülkenin tümü üzerindeki egemenliğini sınırlandırmış, ülkeyi fiilen bölmüştür. Kuzeyde Kürtlerin Kürdistan Demokratik Partisi ile Kürdistan Yurtseverler Birliği adlı siyasi partileri etken konuma gelmişlerdir. Mart 2003'te ABD önderliğinde Saddam rejimine son vermek için girişilen Irak'ı

⁶ Bk. The Economist Intelligence Unit, **Oman/Country Profile 2002**, London, 2002, s. 7.

işgal harekati sonunda Baas yönetimi sona ermiş, ancak ülke tam bir kaosa sürüklenmiştir. Aslında Irak'ı özgürleştirmek, demokratikleştirmek gibi amaçlarla girildiği ileri sürülen işgal ülkede büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Savaştan bu yana geçen zaman içerisinde Irak terör, kaos ve düzensizlik içerisinde bocalamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerin işgali altına giren Irak'ta yeni bir dönem başlamış oldu. Irak'ın işgali sadece bir "rejim değişikliği" değil aynı zamanda "Zorlu bir devlet inşası sürecine dönüşmüştür".⁷ İşgalden sonra devletin yeniden yapılandırılması yönünde atılan adımlardan en önemlileri yeni bir anayasa yapacak Meclis seçimlerin yapılması, yeni bir anayasanın hazırlanması ve halkoyuna sunulup kabul edilmesi, arkasından da kabul edilen anayasaya göre yeni seçimlerin yapılması olmuştur. 2005 yılında iki ayrı seçim ve bir referandum yapılmış ve yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. Buna göre 15 Ekim 2005'te yapılan referandumla kabul edilmiş olan Yeni Irak Anayasası 139 maddeden oluşmakta ve Irak Cumhuriyetini "bağımsız ve egemen bir devlet", yönetim şeklini "demokratik, federal ve temsilî (parlamentar) bir cumhuriyet" olarak tanımlamaktadır. 30 Ocak 2005'te yapılan seçimle 275 üyeli Geçici Millî Meclis üyeleri belirlenmiş oldu. Bunu takiben Geçici Irak yönetimi oluşturulmuş ve devlet kuruluşu süreci işlemiştir. 15 Aralık 2005 tarihinde Yeni Irak Anayasasına göre ülkenin tek meclisli yasama organı olan 275 üyeli Meclis Vatani için seçimler gerçekleştirilmiştir. Demokratik bir devlet olarak inşasına çalışılan Irak'ta siyasi partiler örgütlenmiş olup siyasi hayatta aktif rol üstlenmişlerdir. Ülke nüfusunun çoğunluğunu temsil eden Şiilerin demokratikleşme ile birlikte etkin konuma geçecekleri ve Irak'ın yönetiminde önemli pozisyonlar elde edeceklerini tahmin etmek zor değil. Nitekim her iki seçimde de Mecliste çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Ortadoğu'nun bir minyatürü olan Irak'ın siyasetinde pek çok faktör önemli roller oynamaktadır. İşgalle birlikte Amerika Birleşik Devletleri ve koalisyon güçlerinin yanı sıra ülke içindeki etnik ve sekte gruplar yeni yapılanmada önemli işlevler görmektedirler.⁸

1979'daki İslam Devriminden sonra monarşiye son verilip bir İslam Cumhuriyeti olarak doğan İran, temsile dayalı, seçimli ve ana-

⁷ Gökhan Çetinsaya, "Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye", **SETA Irak Dosyası: SETA Açılış Toplantısı**, Ankara, Dedeman Oteli, 2 Mart 2006.

⁸ Irak'ta işgal sonrası gelişmeler ve devletin yeniden inşa süreciyle ilgili gelişmeler için bk. Çetinsaya, adı geçen rapor.

yasalı bir cumhuriyet olmuştur. İslam Cumhuriyetinde siyasi otorite farklı organlar arasında paylaşılmıştır. 290 üyeli Meclis-i Şûrâ-yi İslamî halkın tek dereceli seçimle oluşturduğu bir yasama organıdır. Ülkede 1985'te yeniden açılmasına izin verilen siyasi partiler 1998 yılına kadar faaliyet gösterememişlerdir. Siyasal iktidar seçimle oluşmuş meclis, "rehberlik makamı" (Velayet-i Fakih) ve halkın genel oyu ile seçilen "devlet başkanlığı" arasında paylaşılmıştır. Meclis-i Şûrâ-yi İslamî'nin çalışmaları üzerinde önemli etkisi bulunan Şûrâ-yi Nigehban'ın üyelerini ve üst düzey devlet görevlilerini atama yetkisine sahip Velayet-i Fakih iktidarın önemli bir bölümüne hükmetmektedir.⁹ Aralık 1979'da kabul edilen anayasa 1989 yılında gözden geçirilerek bazı değişikliklere gidilmiş ve başbakanlık makamı kaldırılmıştır. Genel seçimle göreve gelen devlet başkanı aynı zamanda bakanlar kurulunun da başı durumundadır. 20 Şubat 2004'te yapılan genel seçimlerde muhafazakâr eğilimli üyeler mecliste çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Bunun yanında Ağustos 2005'te gerçekleştirilen devlet başkanlığı seçimlerinde de muhafazakâr Mahmud Ahmedinejat oyların yüzde 62'sini alarak seçimi kazanmıştır. İran siyasetine statüko yanlısı ve Batı ile gerginlik politikasını sürdürmekten yana muhafazakarlarla liberalleşmeden ve Batı ile ilişkileri normalleştirmekten yana reformcu kesimler damgasını vurmuş gözükmektedirler. Halkın oyu ile gelen liberal eğilimli ve reformcu temsilcilerin öneri, genellikle temsil kurumları üzerindeki Velayet-i Fakih ve Şûrâ-yi Nigehban tarafından kesildiği gözlenmektedir.

Yakın döneme kadar tek parti ve tek kişi diktatörlüğü şeklinde nitelenebilecek bir siyasi sisteme sahip olan Suriye'de ismen de olsa birden çok siyasi parti, anayasa ve genel oyla belirlenen bir temsil sistemi mevcuttur. Teorik olarak iktidar kuvvetler ayrılığı ilkesine göre bölünmüştür. Temmuz 2000'de Hafız El-Esad'ın ölümünden sonra yerine Devlet Başkanı seçilen oğlu Beşar El-Esad, ülkesini dünyaya açma ve bazı alanlarda liberalleştirme yolunda bazı açılımlar gerçekleştirme çabasına girişti. İktidarın yürütme gücü devlet başkanı ve onun tarafından atanan başbakan ve bakanlar konseyindedir. Devlet başkanı yedi yıllık bir dönem için halk tarafından doğrudan seçilmektedir. Temelde siyasi iktidar devlet başkanı ve lideri bulunduğu Arap Sosyalist Baas Partisinin elindedir. Yasama gücünü temsil eden 250 üyeli Meclis-i Ş-Şaab üyeleri doğrudan halk tarafından dört yıllı-

⁹ Bk. Yıldızhan Yayla, "Anayasa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, Cilt: III, s.174-175.

ğına seçilmektedir. Aslında Suriye’de birden çok parti bulunmakla beraber sisteme egemen olan Baas Partisinin de yer aldığı Millî İlerici Cephe (National Progressive Front: NPF) adındaki altı partiden oluşan cephedir.¹⁰ Diğer partilerin sistemin işleyişinde fazla bir işlevinin bulunmadığı açıktır. Anayasa meclisteki sandalyelerin yarısını Baas Partisine garanti etmektedir. Bu bakımdan Baas Partisi her zaman meclisi denetimi altında tutabilmektedir. En son seçimlerin yapıldığı 2-3 Mart 2003’teki seçimler sonunda Meclis’ü-Şaab’ın % 67 sandalyesini (167) Baas Partisi, geriye kalan % 33’ünü ise (83) bağımsız milletvekilleri elde etmişlerdir. Buna göre yasama erkini elinde bulunduran Meclis’ü-Şaab’da üyelerin büyük çoğunluğu içinde Baas Partisi’nin yer aldığı Millî İlerici Cephenin etkin konumda olduğu görülmektedir.¹¹

Irak’ın işgali sonrasındaki gelişmelerde Suriye demokratikleşmesi ve liberal bir yapı tesis etmesi yönünde ciddi baskılara maruz kalmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri bu yönde baskılarını artırmış ve 24 Nisan 2005’te Beyrut’tan çekilmek mecburiyetinde bırakmıştır. Lübnan başbakanlarından Refik Hariri’nin öldürülmesinde (14 Şubat 2005) Suriye açıkça suçlanmakta ve bu olaya karışan yetkililerin yargılanması konusunda baskılara maruz kalmaktadır. Her ne kadar Suriye Beşar El-Esad döneminde sistemin dışa açılması, insan hakları faaliyetlerinin önemsenmesi ve serbestleştirilmesi yönünde bazı açılımlar yapmışsa da henüz sistemin otoriter niteliği ve temelde tek parti sistemi oluşu son bulmuş değildir.

1990’da kuzey ve güneyin birleşmesiyle kurulan Yemen çok partili ve çift meclisli bir cumhuriyettir. Yürütme erki yedi yıllık bir dönem için doğrudan halk tarafından seçilen devlet başkanı ile onun tarafından atanan başkanın başkanlığındaki hükûmete aittir. Devlet başkanı tarafından atanan 111 üyeli Şûrâ Konseyi yanında genel oyla halk tarafından seçimle belirlenen 301 üyeli Temsilciler Meclisi yasama erkini elinde tutmaktadır. Yemen’de çok partili sistem yürürlükte-

¹⁰ Millî İlerici Cephe’de altı parti yer almaktadır. Bunlar Arap Sosyalist Baas Partisi, Arap Sosyalist Birlik Partisi, Arap Sosyalist Partisi, Suriye Komünist Partisi, Birlik Sosyalist Partisi ve Birlik Sosyalist Demokratik Partisidir. (Bk. <http://www.cafe-syria.com/Government.htm>)

¹¹ Bu cephe içerisinde Baas Partisi, Arab Sosyalist Partisi, Sosyalist Birlik Demokrat Partisi yer almaktadırlar. Bunun dışında Arap Sosyalist Birlik Hareketi, Arap Sosyalist Parti, Sosyalist Birlik Demokratik Parti, Suriye Arap Sosyalist Parti ile Suriye Komünist Partisi gibi partiler de vardır. Bk. <http://www.cia.gov/cia/publications/factlook/geos/sa/htm#top>

dir. 27 Nisan 2003 tarihinde yapılan son genel seçimler sonunda parlamentoda altı siyasi parti temsil edilebilme hakkı elde etmişlerdir. Genel Halk Kongresi (el Mu'temeru'l-Şa'abi El-'Am) oyların yüzde 58'ini alarak 238 sandalye kazanmıştır. Parlamentodaki ikinci büyük parti 47 sandalye elde eden İslah (El-Tajmu El-Yemeni li'l-İslah) partisidir. Bunların yanında Hizbu'l-İştirakiye El-Yemeniye, El-Tanthem El-Wahdawi al-Sha'bi al-Nasseri ile Hizbu'l Baas el'Arabi el İştiraki adındaki partilerin de belli sayıda sandalyeleri bulunmaktadır. Ülkede yirmi üç siyasi parti faaliyette olmakla beraber mevcut mecliste altı parti temsil edilmektedir. Yemen'de iktidar partisi olan Genel Halk Kongresi ile dinî eğilimli İslah Partisi siyasi hayatta en etkili partiler olup diğer partilerin etkileri sınırlı kalmaktadır.¹²

1952'de darbe ile iktidara gelen C. Abdünnasır tarafından gerçekleştirilen devrimden bu yana bir cumhuriyet olan Mısır, uzun yıllara dayanan temsili sistem ve siyasi parti geleneğine sahip bir ülkedir. İktidar devlet başkanı, hükûmet ve temsili kurumlar arasında paylaşılmış bulunmaktadır. Devlet başkanı, aynı zamanda ülkenin en büyük ve etkin partisi olan Millî Demokratik Partisinin de lideri olup yürütme erkini elinde bulundurmaktadır. Teorik olarak yürütme erki devlet başkanı ile başbakan arasında paylaşılmış gözükmeyle beraber pratikte yürütme devlet başkanının tekelindedir. Çok partili yarı başkanlık sistemi olarak tanımlanacak Mısır siyasi sisteminde başkan, genel halk oyu ile seçilmektedir. 14 Ekim 1981'den bu yana devlet başkanı koltuğunda oturan Hüsnü Mübarek, 7 Eylül 2005'teki son devlet başkanlığı seçimine kadar tüm seçimlere tek aday olarak girmiş ve kazanmıştır. Şubat 2005'te Başkan Mübarek, devlet başkanlığı seçimlerinde birden fazla adayın katılabileceğini açıklayarak ilk kez birden çok adayın katılımı ile bir seçimin yapılmasını gerçekleştirmiş oldu. Eymen Nur ve Numan Goma ile birlikte seçimlerde yarışan Mübarek oyların yüzde 88,6'sını alarak altı yıllığına yeniden devlet başkanı seçilmiştir. Devlet başkanlığı seçimine birden fazla adayın katılması, siyasi sistemin demokratikleşmesi yönünde atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Mısır siyasi sisteminde yasama erkini iki meclis kullanmaktadır. Üyeleri halk tarafından genel seçimle beş yıllık bir süre için belir-

¹² Bk. The Economist Intelligence Unit, **Yemen/Country Report February 2003**, London, 2003, s.4-10; http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_political_parties_in_Yemen.

lenen Halk Meclisi (Meclisü'l-Şaab) toplam 454 sandalyeye sahip olup üyelerden 444'ü üç aşamalı bir seçimle halk tarafından belirlenirken 10 üye de başkan tarafından atama ile belirlenmektedir. Bunun yanında tamamen danışma işlevi gören 264 üyeli Meclisü'l-Şurâ'nın 176 üyesi halkoyu ile, 88 üyesi ise başkanın ataması ile belirlenmektedir. Altı yıllık süre için seçilen üyelerin yarısı üç yılda bir yenilenmektedir. Buna göre Mısır çift meclisli bir cumhuriyet olarak değerlendirilebilir. Ülkede çok parti sistem bulunmakla beraber genel seçimlerde ortaya çıkan tablo bir tür hakim parti sisteminin geçerli olduğunu göstermektedir. İktidardaki Millî Demokratik Parti seçimlerde her zaman büyük başarı kazanmakta ve muhalefet partileri fazla etkili olamamaktadırlar. Muhalefet partilerinin önüne konulan çeşitli engeller nedeniyle bu partiler seçimi çoğu kez boykot etmektedirler.¹³ Kasım-Aralık 2005'te yapılan son genel seçimler sonunda Halk Meclisi'nde Başkan H. Mübarek'in partisi Millî Demokratik Parti 311 sandalye elde ederken Yeni Wefd Partisi 6, Tagammu Partisi 2, bağımsızlarsa 112 sandalye elde etmişlerdir. Danışma Meclisinde de Millî Demokratik Partisinin kesin hâkimiyeti söz konusudur.¹⁴ Mısır'ın siyasi hayatında önemli etkisi olan Müslüman Kardeşler, otuzlu yıllardan bu yana devamlı baskı altında tutulmuş ve demokratik yollarla temsiline imkan tanınmamıştır. Ellili yıllarda lider kadrosunun yargılanması ve ağır cezalara çarptırılması bu İslamcı hareketin ortadan kalkmasını sağlamamıştır. Müslüman Kardeşlere mensup olanların son seçimlerde bağımsız olarak seçime katılıp meclise girmelerine göz yumulmuş olması ve devlet başkanlığı seçimlerine birden çok adayın katılması Mısır siyasetinin kısmi bir liberalleşme ve demokratikleşme eğilimi gösterdiği şeklinde değerlendirilmiştir.

Yarı demokratik bir ülke görünümü veren Lübnan da çok partili bir cumhuriyettir. 1926 Anayasasına göre laik bir Arap devleti olan Lübnan parlamenter rejimle yönetilen serbest ekonomik düzene sahip bir ülkedir. Uzun yıllar devam eden iç savaşı sona erdiren 1989 Taif Antlaşmasıyla anayasada gerçekleştirilmiş olan değişikliklerle ülke

¹³ Bk. **International Marketing Data and Statistics 2001**, London, Eromonitor, 2000, s.93.

¹⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_political_parties_in_Egypt. Mısır'da faaliyet gösteren belli başlı partilerden şunların adlarını sıralamak mümkün: Millî Demokratik Parti ('Al'Hizb Al Watani Al Demokrati'), Yeni Wefd Partisi (**Hizb al-Wafd-al-Jadid**), İlerici Millî Birlik Partisi (**Hizb al Tagammu' al Watani al Taqadommi al Wahdwawi'**), Arap Demokratik Nasırcı Parti, Liberal Parti (**Hizb al-Ahrar**) ve Yarın Partisi (**Hizb al-Ghad**).

günümüzdeki siyasi yapıya kavuşmuştur. Bu değişikliklerle ülkede çoğunluk durumundaki Müslümanların lehine bazı düzenlemeler yapılarak sosyal, dinî ve demografik yapıya uygun bir siyasi yapı tesis edilmiştir. Buna göre başbakan Sünni Müslümanlardan, Cumhurbaşkanı Maruni Hristiyanlardan ve Meclis Başkanı da Şii Müslümanlardan seçilmektedir. Devlet başkanı altı yıllık süre için parlamento tarafından seçilmektedir. Böylece ülkenin yönetimi bu üç dinî grubun elinde bulunmakta ve Sünniler, Şiiler ve Hristiyanlardan oluşan “troyka” ülkeyi yönetmektedir. Yürütme erki ülkenin dinî temelli grupları arasında paylaşılmış ve bu yöntemle bir denge oluşturulmuştur. Siyasi partiler dini gruplar temelinde örgütlenmiş olup liderleri küçük siyasi ailelerin başındaki kişilerdir. 128 üyeli parlamento, genel oya dayalı dört yılda bir yapılan seçimlerle belirlenmektedir. Seçim kampanyaları siyasi platformdan çok aileler temelinde yürütülmektedir. Parlamento (Meclisü'l-Nuvvab; Assemblée National) üyelerinin yüzde 57'si Müslüman (Sünni % 25, Şii %25, Dürzi % 6, Alevi % 1'den az), yüzde 43'ü de Hristiyan (Maruni % 23) olduğundan nispeten dengeli bir dağılım ve yapı söz konusudur.¹⁵ Mayıs-Haziran 2005'te Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesinden sonra baskılardan uzak olarak yapılan ilk seçimlerde öldürülen Refik Hariri'nin oğlu Said Hariri'nin başkanlığını yaptığı Sünni Müslüman, Dürzi ve Hristiyan partilerden oluşan koalisyon parlamentoda çoğunluğu ele geçirmiş bulunmaktadır. Parlamentoda vekillerin siyasi eğilimler temelinde değil etnik-sekter temelde örgütlenmiş olmaları Lübnan siyasetinin en önemli özelliği değerlendirilmelidir.¹⁶

Eski başbakanlardan ve Lübnan siyasetinin önemli isimlerinden Refik Hariri'nin bir suikaste kurban gitmesi (14 Şubat 2005) ve olay nedeniyle gözlerin Suriye yönetimine yönelmesi 2005 yılındaki en önemli tartışma konusu olmuştur. Konu Birleşmiş Milletlere kadar

¹⁵ Bk. The Economist Intelligence Unit, **Lebanon/Country Profile 2002**, London, 2002, s.4-11; <http://www.cia.gov/cia/publications/factlook/geos/sa/htm#top>

¹⁶ Son seçimlerde partilerin parlamentoda elde ettikleri sandalye sayıları şu şekildedir: Future Movement Bloc 36; Democratic Gathering 15; Development and Resistance Bloc 15; Loyalty to the Resistance 14; Free Patriotic Movement 14; Lebanese Forces 6; Qornet Shewan 5; Popular Bloc 4; Tripoli Independent Bloc 3; Syrian National Socialist Party 2; Kataeb Reform Movement 2; Tachnaq Party 2; Democratic Renewal Movement 1; Democratic Left 1; Nasserite Popular Movement 1; Ba'th Party 1; Kataeb Party 1; independent 5.

(<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/le.html>;

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_political_parties_in_Lebanon)

götürülerek konunun soruşturulması için özel komisyon kurulmuştur. Bu tartışmalarda Suriye aleyhine başlayan gösteriler ve baskılar sonunda Suriye, Lübnan'daki askerlerini geri çekmek zorunda kalmıştır.

Batılı standartta çok partili demokratik bir cumhuriyet olan İsrail'in siyasal sistemi klasik bir parlamenter demokrasi özelliğindedir. Sembolik olarak yürütme erkini başbakanla paylaşan Devlet başkanı yedi yıllık bir dönem için parlamento (Knesset) tarafından seçilmekte olup sistemin işleminde fazla bir katkısı bulunmamaktadır. Doğrudan halk tarafından seçilen başbakan, yürütmenin en güçlü ismidir ve seçmenlerin yarısının oyunu alması gerekmektedir. Tek meclisli yasa organı, üyeleri dört yıllık için genel seçimle belirlenen 120 sandalyeli Knesset'tir.¹⁷ İsrail siyasi hayatına egemen olan muhafazakâr Likud ile sosyal demokrat eğilimle İşçi (Laboor (*Ha-Avod*)) partileridir. Seçmenler siyasi partiler tarafından önerilen parti listesinden tercihlerini yapmakta ve ülke tek bir seçim bölgesi olarak kabul edilmektedir. Bir partinin tek başına salt çoğunluğu elde etmesi genellikle çok zor olduğundan koalisyon hükümetlerinin kurulması ve görev yapması ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Parlamentoda on üç siyasi partinin temsil ediliyor olması siyasi istikrar açısından nasıl bir tablonun olduğunu göstermeye yeter.

Sonuç

Ortadoğu'nun siyasi yapısı ve genel olarak Ortadoğu siyasetinin gelişimi konusunda bazı sonuçların altını çizmek mümkün:

- Ortadoğu ülkelerinin siyasi yapıları ciddi bir çeşitlilik arz etmekte ve temelde cumhuriyet rejimleri ile monarşik rejimler şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilmektedir.
- Monarşik sistemler anayasal monarşi ve geleneksel monarşi şeklinde ikiye ayrılabilir. Anayasal monarşiler nispeten sınırlı ve anayasaya dayalı, temsili kurumlara sahip, halkın belli ölçüler içerisinde siyasal sürece katılabildikleri sistemlerken

¹⁷ 27 Ocak 2003 tarihinde yapılan son parlamento seçimlerinde oyların Likud Partisi yüzde 29,4, İşçi Partisi yüzde 14,5, Shinui yüzde 12,3, Shas yüzde 8,2, Millî Birlik yüzde 5,5 Meretz yüzde 5,2, Birleşik Tora Yahudiliği yüzde 4,3, Millî Dini Parti yüzde 4,2, Eşitlik ve Barış için Demokratik Cephe yüzde 3,0 ve kalanı da diğer çok sayıda küçük partiler almışlardır. Bk. <http://www.cia.gov/cia/publications/factlook/geos/sa/htm#top>

geleneksel monarşiler ise belli ailelerin iktidar tekeliyle ellerinde tuttukları, iktidarı toplumun başka kesimleriyle paylaşmadıkları, halkın siyasi sürece katılımının söz konusu olmadığı sistemlerdir. Bu tür sistemlerde iktidarlara sınırlandırılan bir anayasadan çok geleneksel yapı ve kurumlar öne geçmektedir. Geleneksel monarşilerde modern siyasi sistemlerin en belirgin niteliğini oluşturan temsil olgusu bulunmamakta veya çok sınırlı bir çerçevede ve çoğu yerde de danışma işlevini yerine getirecek şekilde işlev görmektedir.

- Suudi Arabistan ve Katar’da anayasaya dayalı bir sistem söz konusu değilken Birleşik Arap Emirlikleri bölgenin tek federatif sistemini oluşturmaktadır.
- Cumhuriyet sistemine sahip ülkelerde standart bir yapının söz konusu olmadığı gözlenmektedir. Bölge ülkelerinden İran, Irak ve Mısır genel olarak Soğuk Savaş yıllarında farklı tarihlerde gerçekleşen darbe veya inkılâp sonrasında cumhuriyet sistemini kurmuşlardır. İran’da 1979’da Pehlevi monarşisi, Irak’ta 1958’de Haşimi monarşisi, Yemen’de 1962’de imamlık yönetimi, Mısırdaki 1953’te Hidiv monarşisine son verilerek cumhuriyet sistemine geçilmiştir.
- İsrail, Lübnan, Suriye ve Türkiye başından beri cumhuriyet şeklinde örgütlenen sistemlere sahip olmuşlardır. Bu devletlerde devlet veya cumhurbaşkanları ulusal parlamentolarca veya doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Türkiye, Mısır, Suriye, Irak, İsrail ve Lübnan’da cumhurbaşkanları ulusal meclislerce seçilirken İran ve Yemen’de devlet başkanları doğrudan halk tarafından seçilmektedir.
- Cumhuriyet sistemlerinden Irak’ta iktidar, 2003 yılında ABD ve müttefiklerinin işgaline kadar, ülkenin tek siyasi partisi olan Baas Partisinin elinde bulunmaktaydı. Yeni dönemde demokrasinin kurulması yönünde çabalar sürdürülmektedir. Halkoyu ile kabul edilen yeni Irak Anayasası, Irak Cumhuriyetinin yönetim şeklini “demokratik, federal ve temsili bir cumhuriyet” olarak tanımlamıştır. Birden çok siyasi partinin katılımı ile gerçekleştirilmiş olan seçimler devletin inşası yolunda önemli bir gelişme olmuştur.

- İran'da ise siyasi partilerin örgütlenmelerine yeni izin verilmiş ve henüz ülke yönetiminde etken birer kurum olarak kurumsallaşabilmiş değildirler. Yürütme gücünü elinde tutan halkoyu ile seçilmiş cumhurbaşkanının üzerinde yer alan kurumlar, sistemin demokratikliğini sorgulanır kılmaktadır. İran'da sistem statüko ve sertlik yanlısı muhafazakarlarla reform ve Batı ile ilişkileri normalleştirme yanlısı liberal eğilimler arasındaki rekabete sahne olmaktadır.
- Türkiye, İsrail, Mısır, Yemen ve Lübnan'da birden çok siyasi parti bulunmakta ve ülke yönetiminde önemli roller oynamaktadırlar. Ne var ki her bir cumhuriyette partilerin Batılı standartlarda örgütlendikleri, siyasi hayatta etken oldukları ve demokratik bir ortamda işlev gördüklerini söylemek çok zordur.

- Mısır ve Suriye'de bir tür tek parti sistemini çağrıştıran hakim parti sistemi, Lübnan'da dinî topluluklar ve belirli aileler temelinde örgütlenmiş bir parti sistemi, Türkiye'de de dar bir çerçevede görev yapmak mecburiyetinde bırakılan ve birbiriyle benzer nitelikler gösteren ılımlı çok parti sistemini çağrıştıran bir parti sisteminin olduğu gözlenmektedir.

Ortadoğu ülkelerinin siyasi sistemleri her ne kadar çeşitlilik ve büyük farklılıklar gösterse de hepsinde ortak olan şu ki modern dönemde hem monarşi hem de cumhuriyet sistemlerini sınırlandırmaya yönelik anayasacılık hareketleri ile halkın siyasi süreçlere katılımını sağlamaya yönelik temsil ve danışma kurullarının oluşumu azımsanmayacak bir gelişme göstermiştir. Gelişmiş demokratik siyasi sistemlerin en temel kurumları olan seçimler ve partiler yönünde giderek artın bir eğilim öne çıkmaktadır. Anayasasız, seçimsiz ve partisiz çok az ülke kalmıştır ve bu ülkeler de demokratikleşme yönünde ağır bir iç ve dış baskı altındadırlar.

- Bölgedeki ülkelerde görülen temsili veya danışma kurulların adlarında öne çıkan “şûrâ”, “meclis” gibi kavramların geleneksel ve kültürel bir dayanağa sahip olduğu belirtilebilir. Bölgede egemen İslam kültüründe “meşveret” ve “şûrâ”nın tavsiye edilmiş ideal bir davranış formu olması, bölge ülkelerinin temsili sisteme geçmelerinde yönlendirici ve cesaretlendirici bir role sahip olduğu söylenebilir.

- Son yıllarda bölgedeki farklı ülkelerde yapılan seçimlerde İslami değerlere ve yerli reflekslere önem veren siyasi kadroların öne geçmeleri, seçimleri kazanıp parlamentolarda temsil edilmeleri Ortadoğu siyasetinin geleceği ve demokratikleşmenin eğilimi hakkında bazı ipuçları verdiği düşünülebilir. Mısır'da Müslüman Kardeşlerin parlamentoya girmeleri, Lübnan'da Hizbullah'ın elde ettiği başarı, Filistin'de Hamas'ın halkın büyük çoğunluğunun oyunu alarak seçimi kazanması, Irak'ta Birleşik Irak İttifakı'nın seçimlerde oyların neredeyse yarısını alıp mecliste çoğunluğu ele geçirmesi bölge siyasetinin yöneldiği ana referans hatlarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ortadoğu siyaseti, en azından bir asırlık zaman periyodundaki gelişmelerle değerlendirildiğinde geleneksel feodal siyasal yapılardan modern temsili yapılara doğru evrilmektedir. Modernleşme nispeten ağır yürümekle beraber değişimin yönünün temsili sistemlere, sınırlı anayasal yapılara ve halkın aktif katılımına dayalı süreçlere doğru olduğu görülmektedir.

Türkiye-İsrail İlişkilerinin ‘Analiz Düzeyi’ Kapsamında Değerlendirilmesi: 1996-2006

Tuncay Kardaş*

Türkiye-İsrail ilişkileri ve stratejik ortaklığı özellikle 1996’daki gelişiminden sonra üzerinde çokça tartışılan, karmaşık bir konu olagelmıştır. İlişkiler, Türk medya çevrelerinin de dikkatini ziyadesiyle çekmiş ve uzun süre gündemi işgal etmiştir. Askerî-teknik boyut ve detaylarıyla fazlasıyla ele alınan ilişkilerin arka planında yatan nedenlerin veya motivasyonların toplu bir değerlendirilmesinin yeterli bir ölçüde yapıldığını söylemek zordur. Bu da ilişkilerin gelişiminde rol oynayan faktörlerin biraz çok boyutlu ve süreçlerin de değişken olmasıyla ilgilidir. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki dinamik ve atıl süreçler, bunda rol oynayan bazı aktörlerin kendine haslığı, siyasi iktidar mücadeleleri, iç içe geçmiş ulusal ve uluslararası yapıların etkisi gibi unsurlar ilişkilerin arkasındaki motivasyonların anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Ama aslında Türkiye-İsrail ilişkileri tam da bu noktada yani çok yönlü ve iç içe geçmiş karmaşık ve müstesna bir uluslararası ilişkiler konusu olması yönüyle dikkate değer bir araştırma konusudur. Bu çalışma, işte bu çok yönlülüğü, inişli-çıkışlı seyri ve iç içe geçmişliği yansıtacak ve ilişkilerin Türkiye perspektifinden arka planını açıklamaya çalışacak bir çözümleme sunmayı amaçlamaktadır. Çözümlemeyi uluslararası ilişkiler disiplini içinden yapmak için kullanacağımız araç ‘analiz düzeyi’ (level of analysis) olacaktır. İlişkilerin iki dönemli (9/11 öncesi ve sonrası) çözümlemesini yapmamıza yardımcı olacak ‘analiz düzeyi’ temasının açıklanmasının ardından konu bu analiz düzeyi çerçevesinde alınacaktır.

Analiz Düzeyi Problemi

Analiz düzeyi problemi, uluslararası ilişkiler disiplininin en eski ve en tartışmalı konularından birisidir¹. Bu problem, kısaca olayla-

* Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ Kaplan, Morton, **System and Process in International Politics**, 1957 New York: Wiley; Singer David, “International Conflict: Three Levels of Analysis”, **World Politics**, 1960 12(3) ss. 453-61; Yurdusev, Nuri “Level of Analysis and

rın açıklamasını yaparken seçilmesi gereken analiz düzeyinin belirlenmesi sorunu şeklinde özetlenebileceği gibi, hangi düzeylerin veya kaynakların açıklayıcı olduğunun belirlenmesi sorunu anlamına da gelir. Düzeylerden birinin sürekli olarak baskın çıkmasını beklemeden, incelenen olaylar hem ulusal hem de uluslararası boyutlarıyla bir bütün halinde açıklanmaya çalışılır². Uluslararası ilişkilerde genel olarak kabul edilen düzeyler şunlardır: uluslararası sistemler (mesela, tek/çok kutupluluk hali veya anarşik yapı), uluslararası alt-sistemler (mesela, AB), birimler-üniteler (mesela, devlet), alt-üniteler (mesela, bürokrasi) ve bireylerdir (mesela, karar vericiler). Söz konusu düzeyleri tahlil etmeden önce belirtmek gerekir ki analiz düzeyleri soyut tipolojik kurgulardır, tek başlarına teori kuramazlar daha çok teorileri yansıtan düzeyleri sunarlar³. Mesela, *neorealizm* teorisi açıklamalarını sistem-yapısal düzey üzerinden kurarken, *neoliberal institutionalism* daha çok normsal ve kurumsal düzeyi seçer. Aslında burada düzeyler hem soyut açıklama boyutları (veya epistemolojik) olarak, hem de mekânsal (veya ontolojik) olarak anlaşılır. Fakat, tam da burada potansiyel bir karışıklık çıkar: Analiz birimi (unit of analysis) ile açıklama kaynağının (sources of explanation) üst üste binmesi problemi... Devlet merkezli meydana gelen bir uluslararası olayın analiz düzeyini (teritoryal açıdan) devlet olarak belirleyip soyut açıklama kaynakları atlandığında ortaya çıkan problem böyle bir problemdir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin incelenmesi de tek ve mekânsal bir analiz düzeyinde meydana gelen yaklaşımlar olarak görüldüğünden böyle bir bu problemle karşı karşıyadır. Yani, ilişkileri iki ülkenin siyasi iradesi ile gerçekleşen *devletler* arası 'sıradan' bir *faaliyetten* ibaret görmek açıklamanın çok boyutlu kesitlerini ihmal etmektir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin çok boyutlu ve iç içe geçmiş kesitlerini böyle bir ihmale ya da karışıklığa düşmeden anlamak çabası bizi Barry Buzan'ın analiz düzeyi modeline götürür⁴. Buzan, önerdiği modelde analiz düzeylerini mekânsal

Unit of Analysis: A Case for Distinction", *Millenium*, 1993 22(1) ss. 77-88; Dessler, David "What is at Stake in The Agent-Structure Debate?" *International Organization*, 1989 43(3) ss. 441-473; Hollis, Martin ve Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, 1990 Oxford: Clarendon.

² Buzan, Barry "The Level of Analysis Problem in International Relations Reconsidered" in Ken Booth and Steve Smith (Eds) *International Relations Theory Today*, 1995 Cambridge: Polity Press, ss. 212-3 .

³ Buzan, Barry Et Al, *Security: A New Framework For Analysis*, 1998 London: Lynne Rienner ss. 5-6.

⁴ Buzan, a.g.e., ss. 204-5.

olarak değil, soyut açıklama kaynakları (sources of explanation) olarak kurmaktadır⁵. Prensipde açıklama kaynakları birçok şekilde kurulabilir ama bizim örneğimizde dört kaynak ön plana çıkar. İlk üçü Uluslararası ilişkilerde de genel olarak revaçta olan etkileşim kapasitesi (Interaction Capacity), Yapı (Structure) ve Süreçtir (Process) ⁶. Ancak, Buzan'ın bu üç kaynağı konumuzu anlamakta yine de yetersiz kalmaktadır. Bunlara ilaveten eklenmesi gereken başka bir analiz düzeyi daha vardır: Türkiye-İsrail ilişkilerinin belirleyici bir diğer açıklama kaynağı olarak, Türk devlet kimliği ile ilgili (unit-level) özellikler⁷.

Etkileşim Kapasitesi: İletişim, ulaşım, teknoloji ve kurumsal ağların incelenen olayın şekillenmesinde yaptığı katkıyı anlatır. Etkileşim kapasitesi yapı (structure) tanımı dışında kalan farklı bir açıklama boyutudur. Bu boyut incelenen konuyu bünyesinde barındıran uluslararası sistem veya ünitelerin sahip olduğu etkileşimin tertibatı, tipi ve yoğunluğu ile ilgilidir. Etkileşimin yoğunluğu paylaşılan normlara ve kurumlara göre değiştiği gibi sistemdeki birimlerin birbiriyle olan ilişkilerini de etkiler. Öyle ki, mesela siyasi iletişimin paylaşılan ilkeler ve kurumlar üzerinden gerçekleştirildiği bir ortam ile bunlar olmadan gerçekleştiği bir ortam arasında tabiatıyla bir fark görülür. Etkileşim kapasitesi yapısal faktörlerin etkilerini artırmasında veya azaltmasında da rol oynar. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da etkileşimin sadece stratejik veya teknolojik değil aynı zamanda siyasi ve sosyal bir mahiyet arz ettiğidir⁸.

Süreç: Birimler arasında meydana gelen ve özellikle süreklilik arz eden ilişkilerin aldığı biçimlerdir. Etkileşimin dinamizmini de belirleyen bu süreçler etkileşim kapasitesi ve yapı unsurlarının kaydı

⁵ Buzan, a.g.e., ss. 202-11.

⁶ Buzan, a.g.e., ss. 204-5.

⁷ Devletlerin Kimlik Özelliklerinin Detaylı İncelemeleri İçin Bkz. Wendt, Alexander, "Collective Identity Formation and The International State" **American Political Science Review**, 1994, 88: 2, ss. 384-396; Wendt, Alexander, **Social Theory of International Politics** 1999 Cambridge: Cambridge University Press; Erik Ringmar, **Identity, Interest and Action: A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in The Thirty Years' War**, 1996 Cambridge: Cambridge University Press; Cox, Robert W., **Production, Power and World Order**, 1987 New York: Columbia University Press; Bukanovsky, Mleda, "American Identity and Neutral Rights From Independence To The War of 1812" **International Organization**, 1997 (51): ss. 209-43. Campbell, David, **Writing Security**, 1998 (Revised Ed) Manchester: Manchester University Press.

⁸ Buzan, a.g.e., ss. 204-5.

ve kısıtlaması içinde biçimlenirler. Burada söz konusu olan karşılıklı taleplerin uyandırdığı etki-tepki dinamizmi çerçevesinde gelişen süreçlerin ortaya çıkardığı ilişki biçimleridir. Uluslararası Toplum, rejimler, savaş, barış, ittifaklar, güç dengesi, silahlanma, güvenlik ikilemi, ithal ikameci veya liberal para politikaları, stratejik iş birlikleri gibi çeşitli fenomenler, bu başlık altında düşünülebilir⁹.

Uluslararası Yapı: Uluslararası yapı sistem içindeki birimlerin dağılım biçimini belirler. Birimlerin birbirinden nasıl ayrıldığını, sahip oldukları askerî-ekonomik kapasiteler sayesinde birbirleri karşısında nasıl hizalandığını ve en nihayetinde sistem içine nasıl sıralandığını ifade eder¹⁰.

Devlet Kimliği: Devletlerin davranışlarını etkileyen kimlik ile ilgili tanımlayıcı özelliklerin tamamı bu başlık altında incelenebilir. Kimlik özellikleri, ‘ulusal çıkar’ tanımını da etkilediğinden devletler için çok önemlidir. Burada, objektif ve sübjektif olmak üzere iki tür ‘ulusal çıkar’ dan bahsedilebilir. ‘Objektif’ çıkarlar devletlerin daha çok fiziksel özelliklerini koruma merkezli teşekkül ederler ki, bunlar toprak bütünlüğü, bağımsızlık ve iktisadi zenginlik olarak düşünülebilir. ‘Sübjektif’ çıkarlar ise devletlerin kimlik özelliklerini koruma merkezli teşekkül eder ve burada devletin öz güveni söz konusu olduğundan özellikle Türkiye örneğinde önemli ölçüde belirleyici olurlar. Devlet kimliğini tüzel (corporate), tip (type), rol (role), ve kollektif (collective) olmak üzere dört unsurdan teşekkül etmiş olarak düşünebiliriz. Devletin ‘tüzel kimliği’, bir ülkenin belirleyici fiziksel özelliklerinin ortak bilinç ve hafızalarda tarihsel olarak gelişmiş şeklini ifade eder. Devletin ‘tip kimliği’, fiziksel güç ve şiddetin maddi araçlarının kontrolü adına devlet-toplum ilişkilerini düzenleyen siyasi meşruiyet prensipleridir ki, burada söz konusu olan devletlerin yönetim şeklidir. Tüzel ve tip kimliklerinin nispi oluşum özerkliğine karşın, devletin ‘rol kimliği’ dışa yani uluslararası sisteme bağımlıdır. ‘Rol’ kimliği, sistemdeki, farklı sosyal ve kültürel pozisyonlara ve materyal olmayan statülere tekabül eden kimliktir ve bu yönüyle ‘Öteki’ ne ait karşı-kimlik koordinatlarını içerir. Uluslararası sistemin sosyal yapısının, ‘rollerin farklılaştırılması’ yoluyla (Üçüncü Dünya ülkesi, AB üyesi, NATO üyesi gibi) neden olduğu kimlik kuruculuk devlet davranışlarını etkileyen bir özelliktir. ‘Kollektif kimlik’ ise, tip ve rol kimlik kombinasyonlarıyla

⁹ Buzan, a.g.e., ss. 205.

¹⁰ Buzan, a.g.e., ss. 205.

yakından ilişkilidir ve 'Ben-Öteki' (Self-Other) ayrımının ortadan kalktığı durumları anlatır. Başka bir deyişle, devletler arasında 'Ben-Öteki' ayrımının yerini tek kimliğe veya 'aidiyete' bıraktığı anları ifade eder. Tabiatıyla burada 'aidiyet' spesifik konularda belirgindir ve nadiren tamdır ama gene de 'Ben'in 'Öteki'yi özümsemesini anlatır ('Doğulu' bir devletin kendini 'Batılı' görmesi gibi)¹¹.

Türkiye İsrail İlişkileri 1996-2001

Etkileşim Kapasitesi

Bilindiği gibi Türkiye 28 Mart 1949'da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülkedir. Bu yıllardan sonra başlayan ilişkiler, 1950'li yılların ikinci yarısında yükselen Arap milliyetçiliğini ve Sovyet etkisini frenleme bağlamında iki ülke arasında istihbaratın paylaşımını öngören gizli anlaşmayla ve ticaret anlaşması ile doruk noktasına ulaşmıştır¹². Ancak bu ilişkiler çoğunlukla ekonomik boyutla sınırlı kalmış ve Türkiye siyasi birlikteliklerden uzak durmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş dönemi sonrası ilişkiler Ekim 1991 Madrid Barış Süreci'ni takip eden yıllarda gelişmeye başlamış, Türkiye Tel Aviv'deki temsililiğini ikinci kâtiplikten çıkarıp büyükelçilik düzeyine yükseltmiştir. İlişkiler, Kasım 1992'de ilk defa Türkiye'den Dışişleri Bakanı seviyesinde gerçekleştirilen, İsrail'den ise Ocak 1994'te Cumhurbaşkanı seviyesinde ziyaretlerle hareketlenmiştir¹³. Bu ziyaretler çifte vergilendirmenin sonlandırılması, yatırımların teşviki ve ticari iş birliği yönünde ekonomik ilişkilerin artırılmasını içeren anlaşmaların imzalanması gibi neticeler vermiştir. Mart 1996'da imzalanan Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Anlaşması ve onun ardından imzalanan tarımsal iş birliği anlaşmalarıyla ilişkilerin uzun soluklu olması hedeflenmiştir. Bu dönemde yapılan kültür, bilim, eğitim, turizm gibi birçok sektörde iş birliğine yönelik anlaşmalar iki ülkenin etkileşim kapasitesini yükselten unsurlar olduğu gibi¹⁴, aslında Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde karşılaştığı siyasi ve ekonomik daralmanın açılmasını amaçlamaktaydılar¹⁵.

¹¹ Wendt, Social Theory, ss. 224-33.

¹² Altunışık, Meliha Benli "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri" Meliha Benli Altunışık Der. **Türkiye ve Ortadoğu: Tarih, Kimlik Güvenlik**, 1999 İstanbul: Boyut ss. 183-4.

¹³ Hale, William, **Turkish Foreign Policy 1774-2000**, 2000 London: Frank Cass ss. 297.

¹⁴ Etkileşim Kapasitesini Artıran İlişkilerin Detayları İçin Bkz. Nachmani, Amikam, "The Remarkable Turkish-Israeli Tie", **The Middle East Quarterly**, 1998

Süreç

Soğuk Savaş dönemi boyunca dış politikasını ABD ve Sovyetler Birliği merkezli iki kutuplu yapıya bağlı kurmaya çalışan Ankara, konjonktüre ve uluslararası sistemdeki 'yumuşama' dönemlerine bağlı olarak gelişen kısmi uzaklaşmalar-yakınlaşmalar hariç, İsrail'le ilişkilerini güvenlik ve 'stratejik ortaklık' gibi radikal seviyelere taşımak gibi bir politika takip etmemiştir. Mesela, 1967 Arap-İsrail savaşı sırasında İsrail'in toprak işgaline karşı çıkmış ve kınamış, NATO üslerinin kullanılmasına izin vermemiş ve BM'de Arap ülkeleriyle birlikte hareket etmiştir¹⁶. Bu itidalli dış siyasetin kırılma noktası Kasım 1994'te dönemin başbakanı Tansu Çiller'in İsrail ziyaretiyle gerçekleşmiştir. Çiller bu ziyaretinde, Türk uçaklarının İsrail Havacılık Endüstrisi tarafından modernize edilmesi yolunu açan anlaşmaları imzalamakla kalmamış, aynı zamanda İsrail'e istihbarat alanında ve terörizme karşı iş birliği önermiştir. Dahası, 1990'ların ilk yarısında uluslararası yapıda ve Ortadoğu'da meydana gelen değişikliklerle güvenlik kaygıları belirgin biçimde artan Türkiye, İsrail'le arasındaki etkileşimi savunma alanındaki imzaladığı anlaşmalarla radikal biçimde artırma yoluna gitmiştir¹⁷. 23 Şubat 1996'da imzalanan ancak kamuoyuna iki ay sonra açıklanan 'Askerî İş birliği Çerçeve Anlaşması' ve daha sonra Refahyol hükûmeti döneminde Ağustos 1996'da imzalanan 'Savunma İş birliği' anlaşmaları ile ilişkiler oldukça pekişmiştir. Bilgi alışverişi ve personel değişikliğinin yanı sıra silah alım-satımı, ortak üretim projeleri ve hava sahasının karşılıklı kullanımını da beraberinde getiren savunma alanındaki bu yakınlaşma, daha sonra ülke yetkililerinin düzenli olarak bir araya geldikleri ve iki ülkeyi, kurdukları 'stratejik diyalog' platformunda ortak tavır üretmeye kadar götüren bir seyir izlemiştir¹⁸. İsrail açısından bu ilişki, hem İsrail savunma sanayisi için yeni kaynak hem de Suriye ve İran'a karşı istihbarat ve savunma kabiliyetini artırma anlamına gelirken; Türkiye içinse insan hakları sorunu, Kürt sorunu ve demokratikleşme nedenleriyle ABD ve Avrupa'dan alamadığı

5(2) 19-29; Altunışık, a.g.e., ss. 203-6. Inbar, Efraim "Regional Implications of The Israeli-Turkish Strategic Partnership" **MERIA**, 2001 5(2); Kardaş, Tuncay, **Turkish-Israeli Relations in The Post-Cold War Era**, Master Tezi, 1999, Bilkent University, Ankara s. 38-47. Dursunoğlu, Alptekin, **Stratejik İttifak: Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü**, 2000 İstanbul: Anka.

¹⁵ Kardaş, a.g.e., s. 5-21.

¹⁶ Altunışık, a.g.e., s. 184.

¹⁷ Bu Gelişmeler 'Uluslararası Yapı' Bölümünde Detaylı Bir Biçimde Açıklanmıştır.

¹⁸ Altunışık, a.g.e., s. 199.

ve PKK terörüyle mücadelede ihtiyaç duyduğu helikopter ve diğer silah teknolojilerine ulaşmak ve silahların modernizasyonunu İsrail üzerinden kolaylaştırmak anlamına gelmiştir¹⁹. Ayrıca ve daha genel anlamda, ABD'deki Yahudi lobileri Ankara'nın insan hakları, Kürt sorunu ve demokratikleşme konularında kaybettiği Amerikan desteğini hem yeniden kazanmasına hem de Ermeni lobilerinin Türkiye üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasına yardımcı olmuştur²⁰. İlişkilerin seyri Ocak 1998'de daha da gelişmiştir. Bu tarihte, İsrail, ABD ve Türkiye'nin katılımıyla, Doğu Akdeniz'de gemi ve helikopterlerin yer aldığı 'insani amaçlı' ortak deniz arama ve kurtarma tatbikatı yapılmıştır ki, bu tatbikat 'düşman gemilerinin tespiti ve ele geçirilmesi için düzenlenen tatbikatlara çok benzemektedir'²¹. Çeşitli savunma anlaşmalarıyla yasal çerçevesi belirlenen ve belirli aralıklarla toplanan ortak stratejik araştırma ve değerlendirme kurullarıyla da kurumsal dayanağa ulaşan ilişkiler bu dönemde 'stratejik ortaklık' seviyesine ulaşmıştır.

Uluslararası Yapı

Ankara'nın İsrail'le girdiği bu aktif 'stratejik ortaklık' politikasını anlamak için uluslararası yapının Soğuk Savaş sonrası geçirmiş olduğu değişimleri hatırlamak, faydalı olacaktır, zira İsrail'le gelişen ilişkiler Soğuk Savaş sonucunda değişen uluslararası yapının da bir ürünüdür²². Biliyoruz ki, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı gitmiş yerine çok kutuplu ama ABD merkezli bir düzen inşası mücadelesi başlamıştır. Devletler, bu dönemde ideolojik ve sistem merkezli değerlendirmelerden, bölgesel-yerel merkezli çıkar ve tehdit algılamalarına yönelmiş kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmışlardır. Benzer bir şekilde, Soğuk Savaş döneminde genelde 'sta-

¹⁹ Aykan, M. Bali "The Turkey-US-Israel Triangle: Continuity, Change and Implications For Turkey's Post-Cold War Middle East Policy", **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies**, 1999 22(4) ss. 14; Kardaş, a.g.e., ss. 31-2.

²⁰ Hale, a.g.e., s. 300.

²¹ Jung, Dietrich ve Wolfgang Piccoli, **Yol Ayrımındaki Türkiye**, 2003, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 185.

²² Kasım, Kamer "Türkiye-İsrail İlişkileri: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı" İdris Bal (Der.) **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, 2001 İstanbul: Alfa s. 590.

tükocu' bir anlayış sergileyen Türk dış politikası²³ 1990'lı yıllarda özellikle Ortadoğu merkezli olarak ve Körfez Savaşı sonrası tırmanan Kürt sorunu çevresinde değişmiştir²⁴. Etkin bir bölgesel güç olma hedefiyle yola çıkan Türkiye'nin bu dönem davranışlarını belirleyen parametreler güvenlik merkezli olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Batı ittifakındaki öneminin azaldığını gören NATO'nun kanat ülkesi Türkiye, Körfez Savaşı ile birlikte belirsizleşen ve PKK tehdidiyle iyice gün yüzüne çıkan güvenlik sorununa yeni çareler aramaya başlamıştır²⁵. İran-Irak savaşında tarafsız kalan Türkiye ikincisinde Batı yanlısı bir politika izlemiştir. Desteklerine rağmen Körfez Savaşı sonrası Batılı müttefiklerinin Kürt yanlısı 'şüpheli' politikalarından huzursuz olan Türkiye, bu dönemde daha aktif bir dış politika belirlemiştir²⁶. Türkiye'nin Suriye ile yoğunlaşan Hatay, PKK ve su sorunları; İran'ın bölgedeki ideolojik nüfuzunu dizginleme kaygısı; Körfez Savaşı sonrası etkinlikleri artan PKK'ya ve Filistinli örgütlere desteğin Suriye ve İran gibi ülkelerden geliyor olması gibi güvenlik merkezli değerlendirmeler Türkiye ve İsrail'i özellikle Netanyahu iktidarında yakınlaşmaya itmiştir²⁷. Soğuk Savaş sonrası, bölge ülkeleri ile ilişkilerinde 'belirsizlik ve kuşku' dolu güvensizlik algısı, Ankara'nın Ortadoğu politikasına yön veren temel eğilim olmuştur²⁸. Bu nedenle Ankara, Ortadoğu ülkeleriyle anlaşmazlığa düştüğü su sorunu, Arap ülkelerinin Kıbrıs sorununda istediğini vermemesi ve özellikle Suriye'nin PKK'yı koz olarak kullanması siyasetine karşı kendi politikalarını belirleme yoluna gitmiş ve bölgede açıktan aktif bir politika takip etmiştir²⁹. 1990'lı yılların ikinci yarısında gelişen Türkiye-İsrail stratejik ilişkileri işte böyle bir uluslararası/bölgesel yapı üzerine inşa edilmiştir.

Devlet Kimliği

²³ Aydın, Mustafa, "Rüzgara Karşı Durmak: Türk Dış Politikası Kırılmadan Esneyebilir Mi?", **Foreign Policy**, 2005(Eylül-Kasım) s. 49.

²⁴ Kardaş, a.g.e., s. 5.

²⁵ Elekdağ, Şükrü "2 1/2 War Strategy" **Perceptions**, 1996, 1(1) ss. 33-57.

²⁶ Jung, Dietrich ve Wolfgang Piccoli, "The Turkish-Israeli Axis: A Matter of Geo-Strategic Change in The Middle East?", **Copenhagen Peace Research Institute Working Papers**, 2001, 5/2001 7-8. Sayarı, Sabri, "Turkish Foreign Policy in The Post-Cold War Era", **Journal of International Affairs**, 2000, 54(1), s. 172.

²⁷ Kardaş, a.g.e., ss. 29-37.

²⁸ Altunışık, a.g.e., ss. 194-5.

²⁹ Hale, a.g.e., ss. 296-7.

1990'lı yıllar, Türkiye'nin sadece dış politik sorunlarla yüz yüze kaldığı yıllar değil, aynı zamanda kendi içinde kimlik çatışmalarının kültür, ekonomi ve siyaset pratikleri üzerinden açıkça ve belki de hiç olmadığı kadar billurlaştığı yıllardır³⁰. Bu çatışmalar ve beraberinde getirdiği kimlik pratikleri Türkiye devletinin tüzel, tip, rol ve kolektif kimliklerini tehlikeye atan ve cevap verilmesi gereken birer 'tehdit' olarak algılanmıştır. Türkiye'nin İsrail'le olan yakınlaşmasının arkasındaki bir başka etken de işte bu kimlik merkezli tehdit algılamalarıdır.

Devletin Tüzel Kimliği: 1990'ların başında ayrılıkçı terör örgütü PKK'nın 1984'te Türk devletine karşı başlattığı savaş hızla şiddetlenmiş, bu durum ülkenin toprak bütünlüğüne ve 'devletin milletiyle olan bölünmez bütünlüğü' şeklinde tanımlanmış devletin *tüzel kimliğine* karşı gelişen en ciddi tehdit olmuştur. PKK sadece askerî faaliyetlerle yetinmemiş, Avrupa'daki Kürt kültür enstitüleriyle bir üye toplama ağı kurmuş, medya etkinlikleriyle (MED TV) etnik Kürt milliyetçiliğinin Türkiye ve Avrupa'daki inşasına hız vermiş ve belki de en önemlisi Kürtlerin kendi kaderlerini tayin etme fikrini yaymış³¹. Dolayısıyla, Kürt muhalefeti, Türk devletinin toprak bütünlüğüne ve 'devletin milletiyle olan bölünmez bütünlüğü' şeklinde tanımlanmış olan *tüzel kimliğine* açık bir tehdit oluşturmuştu. Suriye'nin PKK'yı Ankara'nın su kozuna karşı bir dış siyaset aracı olarak kullanması, durumun vahametini artırmış, Türk ordusunun sıcak takip kapsamında Kuzey Irak içlerinde PKK'ya birçok kez müdahalede bulunması Türkiye'yi Batılı müttefikleri gözünde iyice düşürmüş ve dahası Arap ülkelerinin Türkiye hakkındaki güvensizlik ve şüphesini de artırmıştı³². Bu teritoryal (topraksal) tehdit ve PKK'nın devletin *tüzel kimliğine* karşı savurduğu 'kendi kaderini tayin etme fikri' devlet tarafından o kadar ciddiye alınmıştı ki, Ankara bölgede hiç olmadığı kadar aktif politikalar izlemeye başlamış, Arapların veya Batının tepkilerine de

³⁰ 1990'lı ve 2000'li Yıllarda Türkiye'de Kimlik siyasetinin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi yansımaları için şu kaynaklara bakılabilir: Bozdoğan, Sibel ve Reşat Kasaba (Der) **Rethinking Modernity and National Identity in Turkey**, 1997 Seattle: University of Washington Press; Keyman, Fuat E., **Türkiye ve Radikal Demokrasi**, 1999, İstanbul: Bağlam; Göle, Nilüfer **Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine**, 2000 İstanbul: Metis; Güllalp Haldun, **Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri**, 2002 İstanbul: Metis; Yavuz, Hakan, **Islamic Political Identity in Turkey**, 2003 Oxford: Oxford University Press.

³¹ Jung, Dietrich and Wolfango Piccoli, *Yol Ayrımında Türkiye*, s. 147.

³² Jung, Dietrich and Wolfango Piccoli, *Yol Ayrımında Türkiye*, s. 168.

fazla aldırmamıştı³³. Uluslararası yapıda ve bölgede yalnızlaşan Türkiye'nin *tüzel kimliğine* gelen bu tehdidi bertaraf etmesine yardım edecek ülke olarak İsrail görülmüştür.

Devletin Rol Kimliği: Aynı dönemlerde devletin *rol kimliği* de tehdit altındadır. Genelde Avrupalı özelde AB üyesi olmak olarak tanımlayabileceğimiz devletin rol kimliği de bu dönemlerde çıkmaza girmişti. Başta, Türkiye'nin 1987'deki tam üyelik başvurusunun reddedilmesi, sonrasında 1992'de Maastricht Anlaşması ve 1993'te Kopenhag Zirvesi ile perçinlenen demokrasi ve insan hakları gibi üyelik kriterlerinin AB tam üyeliği için belirleyici ölçütler olarak ortaya çıkması Türkiye'nin AB siyasetini iyice çıkmaza sokmuştu. Bu durum en çok 1995 yılında Gümrük Birliği görüşmelerinde açığa çıktı ve Avrupa Parlamentosu Türkiye'nin Kürt sorunu ve kötü insan hakları sicilini göstererek Gümrük Birliğini onaylama sürecini aylarca geciktirdi. İlginçtir, ABD'den beklediği yardımı bulamayan Ankara, İsrail'in yardımına başvurmuş ve Şimon Perez Avrupa Sosyalist Enternasyonal'deki yoldaşlarının Türkiye ile Gümrük Birliği anlaşmasına itirazlarını rafa kaldırmalarında etkili olmuştur³⁴. Gene de artan sorunlar ve AB'nin bu dönemde büyüyen dışlayıcı tutumu Türkiye'nin Müslüman bir ülke olmasına bağlanıyor ve AB'nin Bosna ve Kosova'da Müslümanların katledilmeleri karşısında pasif kalması buna örnek olarak gösteriliyordu³⁵. Nihayetinde, AB'nin 1997 Lüksembourg Zirvesi'yle Türkiye'nin adaylık başvurusunu reddetmesi ve Almanya, Hollanda, Norveç ve Danimarka gibi ülkelerin Kürt Sorunu kaynaklı silah ambargoları Ankara'nın AB merkezli hayal kırıklığını artırmış ve dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem de dâhil, Türk devlet seçkinleri Avrupa'yı artık Kürt terörünü destekleyen, ırkçı söylemleri dillendiren, güvenilemez bir kurum olarak görmeye başlamıştır³⁶. Avrupa'dan umudu kesilen Türkiye kendi rol kimliğini yansıtacak ülke bulmakta zorlanmış ve İsrail'le Ortadoğu'da paylaştığı 'ortak bir ötekilik duygusu' bu dönemde daha da belirginleşmişti³⁷. İşte Türkiye'nin *rol kimliği*

³³ Jung, Dietrich and Wolfango Piccoli, *Yol Ayrımında Türkiye*, s. 162-71; Müftüler, Meltem "Turkey: Anew Player In The Middle East", **Mediterranean Quarterly**, 4(Fall) s. 111.

³⁴ Hale, a.g.e., s. 301.

³⁵ Aybet, Gülnur and Meltem Müftüler-Baç, "Transformation in Security and Identity After The Cold War", **International Journal**, 2000, 55(4) ss. 567-582.

³⁶ **Turkish Daily News**, 23 Ocak 1998.

³⁷ Jung, Dietrich and Wolfango Piccoli, *Yol Ayrımında Türkiye*, s. 176.

tehlikeye atan bu gelişmeler İsrail'le olan yakınlaşmasını da hızlandırmıştı. Kısaca, bu duygu ve AB'den dışlanmanın getirdiği 'hayal kırıklığı', Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini geliştirmesini kolaylaştırmıştı³⁸.

Devletin Kolektif Kimliği: 'Batılı gibi olmak', 'Baticılık' ve Batı ittifakı içinde olmak Türkiye devletinin *kolektif kimliğini* oluşturan en önemli unsurdur³⁹. Gerçekten de, Türkiye'nin Batı ittifakı içindeki yapısal nedenlerle azalan değerini yükseltmek kaygısı Türkiye'nin 1990'lardaki dış politik tercihlerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır⁴⁰. Bu bağlamda 1990'lı yılların Türk dış politikasında Baticılığın önemini vurgulayan ilişkileri beraberinde getirmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁴¹. Ancak, 1990'lı yılların aynı zamanda Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkilerini, her şeyden önce Batı (ABD) merkezli dış politikanın beraberinde getirdiği çeşitli açmazları aşmak ve Türkiye'nin Batılı ittifak içindeki yerini yeniden kurmak üzere geliştirildiğini görmek de ilginçtir⁴². Türkiye-İsrail ilişkileri ve stratejik ortaklığı da bu parametrenin ışığı altında incelendiğinde daha anlamlıdır. Bunu şöyle açabiliriz: Biliyoruz ki, 1950'de Kore'ye asker göndermek ve 1952'de NATO'ya katılmak gibi temel dış politika tercihlerini Batı merkezli yapan Türkiye'nin ABD ile ittifak ilişkileri Soğuk Savaş boyunca gelişmişti⁴³. Ancak Soğuk Savaş sonrası ilişkiler iyi gitmemiş, ABD ile olan sorunlar artmıştı⁴⁴. Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, ABD Temsilciler Meclisinde etkin insan hakları örgütleri, Kürt sorunu, Ermeni ve Rum lobilerinin ortak muhalefeti ve artan ABD dış politikasına etkisi gibi faktörler, Türkiye'nin 1990'larda ABD açısından dege-

³⁸ Inbar, a.g.e., s. 192.

³⁹ Kongar, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, Cilt 1-2 1994, İstanbul: Remzi, s. 23.

⁴⁰ Rubin, Barry "Türkiye'nin Yeni Dış Politikasını Anlamak", Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Der) **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, 2002, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. ss. 375.

⁴¹ Kut, Sule "1990'larda Türk Dış Politikasının Ana Hatları", Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Der), **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, 2002, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. ss. 7.

⁴² Jung, Dietrich and Wolfgang Piccoli, *Yol Ayrımında Türkiye*, ss. 177.

⁴³ Karpat, Kemal, **Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974**, 1975, Leiden: Brill. s. 3. İnât, Kemal "Republic of Turkey", Wolfgang Gielert, Kemal İnât ve Claudio Kullmann (Der) **Foreign Policy of States: A Handbook on World Affairs**, 2005, İstanbul: Tasam ss. 499-505.

⁴⁴ Kesiç, Obrad, "US-Turkish Relations At A Crossroads", **Mediterranean Quarterly**, 1995 Winter(1).

rini azaltan gelişmeler olmuştu. Yahudi lobileri ve etkili isimleri vasıtasıyla Batı ittifakı ve ABD'deki nüfuzunu artırmak isteyen Türkiye, İsrail'le anlaşma yoluna işte biraz da bu yüzden gitmiştir⁴⁵. Bu durum İsraillilerin de gözünden kaçmamış ve *Ha'aretz* gazetesi yazarlarından Zvi Bar'el şu ifadeleri kullanmıştır: 'Stratejik müttefik [Türkiye], aslında adı İsrail bile olsa bölgesel bir güçle değil, ABD ile [tekrar] müttefik olmak istemektedir'⁴⁶.

Devletin Tip Kimliği: Siyasi İslam'ın bir uyanışı olarak Refah Partisi'nin Mart 1994 yerel seçimlerinde İstanbul ve Ankara başta olmak üzere 200'den fazla belediyenin yönetimini kazanması, Aralık 1995 seçimlerinde de birinci parti olarak çıkması, koalisyon kurarak 1996'da iktidara gelmesi ve en nihayetinde ilk defa olarak İslamcı bir liderin (Necmettin Erbakan) başbakan olması, Türkiye'de laiklik prensibine yani devlet-toplum ilişkilerini düzenleyen *tip kimliğine* bir tehdit olarak algılandı⁴⁷. İslamcı Refah Partisi tam da bu tehlike algısını besleyecek faaliyetlerde bulunmuş; Taksim'de cami yapılmasını desteklemiş, ve Ramazan ayı boyunca mesai saatlerini farklı düzenlemek istemişti⁴⁸. Ayrıca, Refahyol iktidarı sırasında medya aracılığıyla körüklenen laik-dinsel etiketli 'kültür savaşları' da iyice gün yüzüne çıkmıştı⁴⁹. Siyasi İslam'ın kamusal görünürlüğü artması ve Refah Partisi'nin çeşitli faaliyetleri, Türk siyaseti için sembolik bagajı oldukça ağır hamlelerdi ve bunlar laiklik damarı oldukça hassas sivil ve askerî kesimler tarafından devlet tip kimliğinin kurucu unsurlarından laisizme karşı bir tehdit olarak kabul edildi⁵⁰. Refahyol iktidarının yukarıda değinilen İslamcı tavırlarına karşı laik devlet seçkinlerinin tepkisi olağanüstü olmuştu ve 1990'ların ortalarından itibaren iç siyasetin seyri devletin tip kimliğini korumak adına ama demokratik olmayan süreçler (28 Şubat) ve aktörlerle (ordu) kesintiye uğratılmıştı⁵¹. Bu kimlik merkezli çatışma öyle ciddi boyutlara ulaşmıştır ki, ülkenin

⁴⁵ Jung, Dietrich and Wolfango Piccoli, *Yol Ayrımında Türkiye*, s. 193-4.

⁴⁶ Aktaran; Jung, Dietrich and Wolfango Piccoli, *Yol Ayrımında Türkiye*, ss. 194.

⁴⁷ Yavuz, Hakan, "Political Islam and The Welfare (Refah) Party in Turkey", **Comparative Politics**, 1997 32(1) ss. 63-82.

⁴⁸ Detaylar İçin Bkz, Akpınar, a.g.e.

⁴⁹ Aydıntaşbaş, Aslı "The Malaise of Turkish Democracy", **Middle East Report**, 1998, Kış (209) ss. 32-5.

⁵⁰ Salt, Jeremy, "Turkey's Military 'Democracy'", 1999, **Current History**, 72-8.

⁵¹ Akpınar, Hakan, **Post Modern Darbenin Öyküsü**, 2001 Ankara: Ümit Yayıncılık s. 191-260.

iç ve dış siyaseti 'İslamcı tehdit' algısının ipoteği altına girmişti⁵². İslamcı Refah Partisi'nin ilk dış ziyaretlerini Batı ülkeleri yerine Ortadoğu ve Afrika'daki Müslüman ülkelere ve özellikle İran ve Libya gibi anti-sistemik ülkelere yapmış olması, genel olarak Batı ve AB karşıtı bir söylem geliştirmiş olması, G-8 gibi alternatif arayışlara girmesi Türkiye'nin geleneksel Batı merkezli ve laik iç ve dış siyaset reflekslerini nüksettirmişti⁵³. Sivil ve özellikle asker-bürokratların iktidarı baypas ederek bizatihi siyaset yapmaları ve iç ve dış politikada inisiyatif almaları yine bu dönemin temel özelliklerini oluşturmuştur⁵⁴. Böylelikle, 1990'ların ortalarından itibaren belirginleşen İslamcılarının siyasi yükselişi, devletin laik kimliğine yani *tip kimliğinin* en belirgin özelliğine karşı bir tehdit olarak algılanmış ve anayasaca devletin (tip) kimliğini korumakla görevlendirilmiş devlet seçkinlerini ve özelde orduyu harekete geçirmişti. Refah'a karşı devlet laikliğini korumak adına Sincan'da yürütülen tankların başındaki general Çevik Bir'in bu dönemde İsrail'le yakınlaşmanın da en büyük mimarlarından olması bu anlamda tesadüf değildi. Gerçekten de İsrail'le yapılan 'stratejik ortaklık' anlaşması da kısmen devletin (tip) kimliğini korumakla görevlendirilmiş Türk Silahlı Kuvvetlerinin böyle bir hamlesinin sonucudur⁵⁵.

Türkiye İsrail İlişkileri 2001-2006

Etkileşim Kapasitesi

Bu dönemdeki ilişkilerde gözlenen eğilim stratejik iş birliğinin eski yoğunluktan yoksun oluşudur ve ilişkilerin genelde ekonomik seyrinin ön plana çıktığıdır. Bu dönemde ekonomik ve ticari ilişkiler gelişmeye devam etmiş, mesela Ankara İsrail'e önümüzdeki 20 yıl boyunca her yıl 1.75 milyar metreküp su satışını onaylamış ve karşılığında Türkiye silah alımlarına devam etmiştir⁵⁶. İki ülkenin ticaret hacmi 2000'lerin başlarında iki milyar doları bulmuşsa da, ticari ve ekonomik süreklilik, ilişkilerin stratejik iş birliği boyutuna yansımamıştır. Mesela Bakü-Ceyhan boru hattının İsrail'e uzatılması gibi stra-

⁵² Yavuz, Hakan, "Turkey's Fault Lines and The Crisis of Kemalism", 2000, **Current History**, 99(633) ss. 33-8.

⁵³ Aydın, A.G.E., ss. 54.

⁵⁴ Bayramoğlu, Ali, **28 Şubat: Bir Müdahalenin Güncesi**, 2001 İstanbul: Birey Yayıncılık ss. 86-130.

⁵⁵ Yavuz, Hakan, "Turkish Israeli Relations Through The Lens of The Turkish Identity Debate", **Journal of Palestinian Studies**, 1997, 27(1) ss. 22-37.

⁵⁶ **AP**, 06 Ağustos 2002.

tejik nitelikteki projeler hayata geçirilememiştir⁵⁷. 15 Kasım 2003'te İstanbul'da gerçekleşen sinagog saldırılarından sonra ilişkilerin durağanlaşması ve uluslararası yapıda meydana gelen radikal değişikliklerin bölgesel politikalara da yansması sonrası oldukça gerileyen ilişkiler, Başbakan Erdoğan'ın Mayıs 2005'te yaptığı ziyaretle tekrar canlandırılmaya çalışılmışsa da, Türkiye'nin bölgeye olan ilgisi İsrail'le stratejik ortaklıktan, Ortadoğu Barış projelerinde aktif rol oynamaya doğru kaymıştır⁵⁸.

Süreç

Stratejik iş birliğinin 11 Eylül saldırıları sonrası takip ettiği seyir bir önceki döneme göre çok daha durağandır. Burada ilk bahsedilmesi gereken 2000'lerin başında Türkiye'nin girdiği ekonomik krizler olmalıdır. Bu krizler ve sonrası yaşanan mali darboğaz Türkiye-İsrail ilişkilerinin belkemiğini oluşturan ve 25 yılda tamamlanması planlanan askerî modernizasyon projesinde ve askerî araç-gereç alımında ciddi kesintiler yapılmasına neden olmuştur⁵⁹. Ekonomik krizlerin haricinde, değişen jeopolitik dengeler de stratejik ilişkilerin seyrini olumsuz etkilemiştir. Bunlardan en önemlisi, Irak savaşının bölgedeki yıkıcı etkilerinin yanında ülkelerin savaş öncesi hesaplarını da bozmuş olması ve uzun vadede yeni dinamikler ortaya çıkarmış olmasıdır. İran bu savaşın gerçek galibi olmuştur. Başka bir deyişle savaştan en karlı çıkan ülke olarak Irak'ta ve bölgede Şii etkisini 'tek bir kurşun sıkmadan' artırmıştır⁶⁰. İsrail için bu durumun vahameti açıktır. Şii etkisine karşı İsrail, tarihsel yakınlığı nedeniyle Iraklı ve Suriyeli Kürtleri kendi tarafına çekip Şiilerin bölgedeki etkisini dengelemeyi hesap etmekte ve Irak'ta bir Kürt devleti oluşumuna da destek vermektedir⁶¹. Irak'ın merkezi yönetimi zayıf ve toprak bütünlüğü gevşek bir ülke olarak kalmasını isteyen İsrail için önemli tehditlerden biri olan Saddam rejiminin bertaraf edilmesi ve Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması İsrail'in 'Doğu Cephesi'nden kaynaklanan güvenlik sorunu-

⁵⁷ Erkmen, Serhat "1990'lardan Günümüze Türkiye-İsrail Stratejik İşbirliği", **Uluslararası İlişkiler**, 2(7) s. 170.

⁵⁸ Balcı, Ali "Ortadoğu'da Denge Arayışı", **Radikal**, 07 Ocak 2005. **AP**, 16 Kasım 2003; **AP**, 01 Mayıs 2005.

⁵⁹ Erkmen, a.g.e., s. 169.

⁶⁰ Toynbee, Polly, "No More Fantasy Diplomasy: Cut A Deal With The Mullahs", **The Guardian**, 07 Şubat 2006.

⁶¹ Erkmen, a.g.e. s. 174.

nun giderilmesi anlamını taşımaktadır. Irak savaşı sonrası İsrail'in Askerî İstihbarat Şefi Tümgeneral Aharon Zvi bunu şu sözleriyle teyit etmiştir, 'bundan sonra Doğu Cephesi diye bir şey kalmamıştır'⁶². Türkiye, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti oluşumunu en önemli güvenlik sorunlarından biri olarak görmektedir. Türkiye hem kısa vadede PKK'nın Kuzey Irak'taki militanlarının yaydığı ayrılıkçı tehdidi bertaraf etmek hem de uzun vadede Irak'ta bir Kürt devleti oluşumunu engellemek gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Liderlerinin yakalanmasından sonra etkisi azalan PKK militanlarının Kuzey Irak'ta kuluçkaya yatması, PKK sorununun Türkiye açısından canlı kalmasına sebep olmuştur. Kuzey Irak ile ilgili tehlikenin daha çok PKK'dan geldiği Soğuk Savaş sonrası dönemde ordusuyla sınır ötesi harekât yapabilen ve bu konuda AB'nin ve ABD'nin engellemelerini İsrail yoluyla aşabilen Türkiye için durum değişmiştir. Kısacası, Türkiye 11 Eylül sonrası ortaya çıkan uluslararası yapının tahditleri sebebiyle bölgesel sorunlarını gidermesine yardımcı olabilecek İsrail merkezli dış politika araçlarından uzak düşmüştür.

Uluslararası Yapı

Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkilerinin 2001 sonrası gözlenen genel ataletini anlamak için uluslararası yapının 11 Eylül saldırılarından sonra geçirmiş olduğu değişimleri de göz önünde bulundurmak gerekir. ABD'nin 11 Eylül sonrası uygulamaya koyduğu Kuzey Afrika ve Genişletilmiş Ortadoğu Projesi (veya Büyük Ortadoğu Projesi, BOP) dahilinde uyguladığı politikalar ve Suriye ile İran'a yönelik izolasyon siyaseti Türkiye ile İsrail arasındaki fikir ayrılıklarını iyice gün yüzüne çıkarmıştır. Daha açık söylemek gerekirse, İsrail'in BOP destekli revizyonizmi, Kuzey Irak'taki PKK varlığı ve daha genelde bölgede uygulanmaya konan 'Kürt kartı' ile birleşince Türkiye'nin İsrail'le geliştirdiği ortak stratejik algılamalar önemli oranda azalmıştır⁶³. Türkiye, ABD'nin Suriye ile İran'a yönelik İsrail destekli izolasyon siyasetine karşı çıkmaktadır⁶⁴. Bunun da ötesinde Türkiye bu ülkelerle sınırlı da olsa bir yakınlaşma, bu ülkelere yapılabilecek bir ABD müdahalesinin

⁶² Aktaran, Erkmen, a.g.e., ss. 172-3.

⁶³ Ayman, Gülden S., "Irak İşgali, Komşuluk ve Dış Politika", **Foreign Policy**, 2005(Eylül-Kasım) s. 62.

⁶⁴ Hersh, Seymour M., "Plan B: As June 30th Approaches, Israel Looks To The Kurds", **The New Yorker**, 2004, http://www.Newyorker.Com/Printables/Fact/040628fa_Fact.

karşısında olma ve olası bir Kürt devletinin yaydığı tehdide karşı birlikte karşı durma temeline dayalı bir 'savunmacı cephe' kurmaya çalışmıştır⁶⁵. Tüm ülkelerin barışçıl nükleer enerjiden yararlanma hakkı olduğunu savunup İran'a kısmen de olsa destek vermesi ve özellikle de Suriye'ye üst düzey ziyaretler yapıp Esad'ın Lübnan'dan asker çekme ve demokratik bir yönetim çabası içine girmesinin desteklenmesi bu konuda Türkiye'nin açılımlarına örnek gösterilebilir. Gerçekten de, AKP iktidarı ile birlikte bölgede 'çok boyutlu' bir dış politika izlemeye başlayan Türkiye, hem Irak savaşının olumsuz etkilerini azaltacak hem de ekonomik yarar getirecek daha aktif bir siyaset izlemeye başlamıştır. Özellikle Suriye ile ilişkilerini birçok alanda geliştirmiş olması, İsrail'le olan ilişkilerini geriletmiş ve İsrail'in Suriye ile olan yoğun ilişkilerinin kendisi ile olan ilişkilerini etkileyeceği tehdidine maruz kalmıştır. Gerçekten de, İsrail'in bundan oldukça rahatsız olduğu aşikardır. İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Mordehai Amihai'nin uyarısı bu anlamda manidardır. Türkiye'nin İran'daki nükleer gelişmelerden endişe duymadığını ileri sürerek huzursuzluğunu kamuoyu ile paylaşan Amihai, 'İsrail, Türkiye'nin İran ve Suriye ile ilişkilerine saygı duyuyor ama bu Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini etkileyebilir' demiştir⁶⁶. Türkiye ise bu uyarılara aldırmadan, 2003'ten beri süren ve sonuncusu Nisan 2005'te İstanbul'da yapılan 'Irak ve Komşuları Zirveleri' gibi inisiyatiflerle Irak'ın ve bölgenin geleceğini İsrail'in beklentilerinden farklı kurmaya çalışmaktadır.⁶⁷ Uluslararası yapıdaki 11 Eylül sonrası değişimlerin Türkiye-İsrail ilişkilerine etkisini gösteren ikinci unsur İsrail-Filistin arasındaki gerilimlerdir. İkinci İntifada'nın Türkiye'de oluşturduğu İsrail karşıtı toplumsal tepki, Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanlığını da harekete geçirmiştir. İsrail çeşitli vesilelerle 'insanlık suçu' ve 'devlet terörü' yapmakla suçlanmış⁶⁸, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül de İsrail'i uyararak ilişkilerin bundan etkileneneğini söylemiştir⁶⁹.

Devlet Kimliği

2000'li yıllar, Türkiye'nin her ne kadar uluslararası sorunlarla yüz yüze kaldığı yıllar olsa da, kendi içinde kimlik çatışmalarının

⁶⁵ Ayman, a.g.e., s. 64.

⁶⁶ **Milliyet**, 27 Ocak 2006, s. 20.

⁶⁷ Ayman, a.g.e., s. 63-4.

⁶⁸ **Hürriyet**, 10 Nisan 2002; **Hürriyet**, 20 Mayıs 2004.

⁶⁹ **Hürriyet**, 20 Mayıs 2004.

azaldığı, dolayısıyla da devletin tüzel, tip, rol ve kolektif kimliklerini tehlikeye atan ve cevap verilmesi gereken 'tehditlerin' azaldığı yıllar olmuştur. 11 Eylül sonrası Türkiye-İsrail ilişkilerinin inişli seyrinin arkasındaki bir başka motivasyon da işte bu tehdit algılamalarında meydana gelen değişikliklerdir.

Devletin Tüzel Kimliği: Yukarıda açıklandığı gibi, genel olarak toprak bütünlüğü ve 'devletin milletiyle olan bölünmez bütünlüğü' şeklinde tanımlanmış devletin *tüzel kimliği* önceki dönemde PKK'nın faaliyetleri nedeniyle açık tehdit altındaydı. Bu tehdidin bertaraf edilmesinde karşılaşılan zafiyetler de Türkiye'nin İsrail'le yakınlaşmasında önemli rol oynamıştı. Her ne kadar 1999'da liderinin yakalanmasından sonra PKK'nın askerî tehdidinin azaldığı görülmüşse de, 2003'te ABD'nin Irak'ı işgal edip Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti projesini bir hayli kolaylaştırması Türkiye'nin bu konudaki kaygılarını artmıştı. Ancak ilk dönemin aksine, bu kaygılarını bertaraf edecek veya yardımına başvurulacak bir İsrail gitmiş yerine Irak'ta 'el altında yürüttüğü politikalar' nedeniyle tam da Kürt ayrılıkçılığı konusunda Türkiye'nin şüphelerini üzerine çeken bir İsrail gelmiştir⁷⁰. 'Plan B' adı altında Kuzey Irak'ta yürüttüğü çalışmalar ayyuka çıkan İsrail artık dolaylı da olsa Kürt ayrılıkçı tehdidinin bir parçası olarak algılanmaktadır⁷¹. Bir Alman millî güvenlik yetkilisinin söylediği gibi Irak'ta İsrail'in desteklediği bağımsız bir Kürt devleti 'yeni bir İsrail' olacaktır ki, bu Türkiye'nin hiç istemediği bir şeydir⁷².

Devletin Rol Kimliği: 2000'li yıllarda devletin *rol kimliği* artık eskisi kadar tehdit altında değildir. Belirtildiği üzere, genelde Avrupalı özelde AB üyesi olmak olarak tanımlayabileceğimiz devletin *rol kimliği* bu dönemde iki kararla teyit edilmiştir. 1999'da Helsinki'de toplanan AB devlet ve hükümet başkanlarının Türkiye'yi üye ülke olarak tanımaları ve sonrasında 17 Aralık 2004'te Brüksel'de tam üyelik müzakerelerine başlama tarihi olarak 3 Ekim 2005'i vermeleri devletin *rol kimliği* ile ilgili 1990'lı yıllarda yaşanan belirsizliği bertaraf etmiştir. Bu dönemde çeşitli yan çizmeler, 'Türkiye'nin alternatifleri'ne yapılan vurgu ve AB kaynaklı karmaşık sorunlar devam etse de,

⁷⁰ Erkmen, a.g.e., ss. 172-3.

⁷¹ Hersh, Seymour M. "Plan B: As June 30th Approaches, Israel Looks To The Kurds", **The New Yorker**, 2004, http://www.Newyorker.Com/Printables/Fact/040628fa_Fact.

⁷² Hersh, Seymour M. a.g.e.

tam üyelik perspektifi AKP'nin çok boyutlu dış siyaset izlemesini kolaylaştırmıştır⁷³. 'Müslüman Öteki' ülke olmasına rağmen AB tam üyeliğine gitmesi, Türkiye'nin İsrail veya başka bir ülkeye kendi *rol kimliğini* yani 'Avrupalılığını' yansıtacak veya 'Ötekiliğini' paylaşacak birliktelikler içine girme ihtiyacını azaltmış, hatta tam tersine bölgedeki diğer Müslüman ülkelere daha kolay yaklaşmasını sağlamıştır. Ayrıca, Kürt sorunu, demokratikleşme ve insan hakları alanlarında Ankara'nın girdiği reform süreci de Avrupa ülkelerinin bu konudaki şikâyetlerini azaltmış bu da Türkiye'nin siyasi özgüvenini artırmıştır⁷⁴. Türkiye'nin *rol kimliğini* tehlike altından çıkaran bu gelişmeler, İsrail'le olan yakınlaşmasını geriye çekmesine yardımcı olmuştur. Kısaca, AB kimliğinin teyit edilmesi ile gelen özgüven, Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinin inişli seyri konusunda etkili olan faktörlerden biri olmuştur.

Devletin Kolektif Kimliği: Türkiye'nin Batılı kolektif kimlik içinde kalmak gibi kadim bir dış politika kaygısı bile 11 Eylül sonrası önemli değişikliklere uğramıştır⁷⁵. Bilindiği gibi, ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra Batı ittifakındaki güç dengelerini hiçe sayarak tek başına geliştirmiş olduğu önleyici saldırı politikaları özelden Ortadoğu bölgesi ve genelde tüm dünyada huzursuzluk uyandırmıştır. George W. Bush yönetiminin kontrolündeki tek süper güç ABD'nin Gürcistan, Kırgızistan ve Ukrayna gibi ülkelerde dolaylı, Afganistan ve Irak'ta ise direkt nüfuz mücadelesine girmesi başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinin geleneksel dış politikalarını oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. ABD'nin geliştirdiği ve sadece Türkiye ve bölge ülkelerinin değil, birçok Batı Avrupa ülkesinin de tepkisini çeken neo-muhafazakâr *tip kimliği*, Türk devletinin kendi Batılı kolektif kimliğini sorgulamasına neden olmuştur. 11 Eylül sonrası İsrail'in Şaron başkanlığındaki Likud koalisyonunun din eksenli ve saldırgan bir dış siyaset izlemesi yetmezmiş gibi, Bush yönetiminin de evanjelik unsurlar taşıyan dış politika söylemi geliştirmesi Türkiye'nin laik seçkinlerinin kafasındaki Batılı kolektif devlet kimliğinin iyice sorgulamasına neden olmuştur. Ayrıca, özellikle 1 Mart Tezkeresi sonrası gelişmeler, Batılı kolektif kimliğin ABD merkezli olmasından kaynaklanan rahatsızlıkları iyice gün yüzüne çıkarmıştır⁷⁶.

⁷³ Aydın, a.g.e., ss. 55-7.

⁷⁴ Bu Konuda Dışleri Bakanı Abdullah Gül'ün Verdiği Son Demeçlere Bakılabilir, **Hürriyet**, 10 Şubat 2006, s. 27.

⁷⁵ Aydın, a.g.e., s. 50.

⁷⁶ Ayman, a.g.e., s. 62.

Devletin Tip Kimliği: Kasım 2002'de Türkiye'de siyasi iktidar el değiştirmiştir. AKP, İslamcı radikal söyleminin yerine başarıyla kotalanmış muhafazakâr-liberal bir demokrasi söylemiyle ve uluslararası sermaye ve güçlerle çatışmadan anlaşabilen bir yönetim anlayışıyla tek başına iktidara geldi. AKP'nin ilk dış ziyaretlerini Ortadoğu ve Afrika'daki Müslüman ülkeleri yerine Batı ülkelerine yapmış olması; genel olarak Batı ve AB yandaşı bir söylem geliştirmiş olması; IMF ve Dünya Bankası gibi organizasyonlarla uyumlu siyaset izlemesi Türkiye'nin geleneksel Batı merkezli iç ve dış siyaset reflekslerini yatıştırmıştır. İlaveten, AKP yönetici kadrolarının İslamcı geçmişlerini bir kenara bırakarak söz birliği etmişçesine ve sürekli olarak laiklik prensibine bağlılıklarını dünyaya ilan etmeleri etkisini göstermiştir. Dâhili ve harici muhaliflerini büyük ölçüde ikna etmeyi başarıp 'laisizm'e yani devlet-toplum ilişkilerini düzenleyen devletin *tip kimliğine* bir tehdit olmadıklarını göstermişlerdir. İslamcı Refah Partisinin anti-laik görünümlü faaliyetlerini geride bırakan, her türlü uzlaşmaya açık ve ısrarcı olmayan (başörtüsü sorunu gibi) AKP, devletin *tip kimliğini* ile çatışmaya girmemiştir. Bu durum AKP'ye, selefi Refah Partinin iktidarı sırasında medya aracılığıyla körüklenen ve yıkıcı olabilen 'kültür savaşları'ndan bağımsız, çok boyutlu bir iç ve dış siyaset izleme olanağı vermiştir. Siyasal İslam'ın kamusal görünür-lülüğünün yok denecek kadar azalması ve AKP'nin dikkatli tavrı, Türk siyasetinde laiklik damarı oldukça hassas sivil ve askerî kesimlerin elinde kullanacakları kozların sayısını azaltmıştır. Dolayısıyla 11 Eylül sonrası, devlet *tip kimliğinin* kurucu unsurlarından olan laisizme karşı duran inandırıcı bir iç tehdit olmadığından, iç ve dış siyaset de 'İslamcı tehdit' algısının ipoteği altına girmemiştir. Bu yüzden, laik devlet seçkinlerinin böylesi bir tehdit bahanesiyle girişebilecekleri iç ve dış siyasi inisiyatifler de azalmıştır (Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İsrail'le imzaladığı 'stratejik ortaklık' anlaşması da kısmen böylesi bir hamlenin sonucuydu⁷⁷). İyi komşuluk ilişkileri ve ekonomik çıkarlar çerçevesinde dış politika yapan AKP de, laikliği korumak adına yapılan anti-demokratik müdahale ve aktörlerin yokluğunda Türk-İsrail ilişkilerinin zayıflamasına çok da aldırmış etmemiş ve hatta en son İsrail'in Filistin seçimleri galibi Hamas'la masaya oturması gerektiğini bile söyleyebilmiştir⁷⁸.

⁷⁷ Yavuz, a.g.e.

⁷⁸ **Hürriyet**, 10 Şubat 2006, s. 1.

Sonuç

İlişkilerin iki dönem etrafında anlatıldığı bu çalışmanın iki amacı vardı. Birincisi, ilişkilerin arka planında yatan motivasyonların toplu bir dökümünü çıkarmak, ikincisi de bunu 'analiz düzeyi' çözümlemesi üzerinden yapmaktı. Böylesi çok boyutlu bir çözümleme, bize Türk-İsrail ilişkilerinin farklı düzeyler üzerinden nasıl kurulduğunu göstermektedir. Yukarda da gösterilmeye çalışıldığı gibi, 1996-2006 arası Türk-İsrail ilişkilerinde rol oynayan faktörler çok boyutlu, motivasyonlar da çok yönlü olmuştur. İç içe geçmiş ulusal ve uluslararası değişkenlerin etkisi, ilişkilerin arka planında yatan unsurların başında gelmiştir. Daha açık belirtmek gerekirse, 1990'larda oldukça artan Türk-İsrail ilişkilerindeki etkileşim kapasitesinin ortaya çıkardığı ortaklık süreci, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'yi yalnızlaştıran uluslararası yapının ve ayrıca iç ve dış kimlik çatışmalarının bir uzantısıydı. 2000'lerde inişe geçen Türk-İsrail ilişkileri ise görece bir azalma sürecine girmiştir. Etkileşim kapasitesindeki bu azalma, Türkiye'nin işini zorlaştıran yeni uluslararası yapı içindeki ABD-İsrail Ortadoğu politikalarının karşısında uygulanmaya konulan çok boyutlu dış politikanın ve azalan iç ve dış kimlik çatışmalarının bir sonucudur.

Avrupa Birliğinin Filistin Politikası

Ali Balcı*

Genel bir tespit yapmak gerekirse, Avrupa Birliğinin (AB) mevcut Filistin politikasını iki başlık altında özetlemek mümkündür.¹ İlk olarak AB, Filistin-İsrail barış sürecinde arabulucu olmaktan ziyade kolaylaştırıcı (facilitator) bir rol üstlenmektedir. Sürece dâhil olan asıl aktörlerle düzenli görüş alışverişinde bulunmak, Avrupa Birliği ülkeleri liderlerinin ve AB troykasının bölgeye ziyaretleri, AB Yüksek Temsilcisi'nin ve AB Barış Süreci Özel Temsilcisi'nin (Special Representative for the Middle East Peace Process) faaliyetleri bunlar arasında sayılabilir. İkincisi, Ortadoğu barış sürecine ilişkin tüm konularda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile iş birliğine giden AB özellikle 1990'larla birlikte Filistin'e yönelik en fazla yardımda bulunan kurum olmuş ve bu bağlamda, Filistin'deki politik ve ekonomik reform sürecinin de en önemli aktörü haline gelmiştir.

Süveyş Krizi'nin sona ermesiyle birlikte Ortadoğu'daki etkinliğini Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakan Avrupa ülkeleri 1967 Arap-İsrail Savaşı'na kadar geçen sürede Ortadoğu konusunda Amerikan politikalarına paralel bir söylem takip etti. 1967 savaşıyla birlikte özellikle Fransa, iktidardaki De Gaulle yönetiminin de etkisiyle İsrail'le olan askerî iş birliğini askıya alarak Arap yanlısı bir politika izlemeye başladı. Batı kamuoyunun İsrail'in arkasında olduğu bir dönemde Fransa'nın "Arap politikası" kısa vadede İsrail karşısındaki Arap cephesine bir avantaj sağlamaktan çok Paris'in üçüncü dünyadaki popülaritesini artırmasında önemli bir rol oynadı.² 1973 Arap-İsrail savaşı ve ardından yaşanan petrol krizi Avrupa'nın Süveyş krizinden sonra azalan Ortadoğu'ya yönelik ilgisini yeniden canlandırdı. Nitekim, 23 Ekim 1973'te Avrupa Topluluğu dışişleri bakanları tarafından açıklanan bir tebliğde, İsrail de dâhil, bölgedeki tüm devletlerin varlığının kabul edilmesinin ve Filistin halkının haklarını dikkate

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ AB'nin resmî internet sayfasından; http://europa.eu.int/comm/external_relations/mep/index.htm

² Paul-Marie de La Gorce, "Europe and the Arab-Israel Conflict: A Survey", *Journal of Palestine Studies*, Vol.: 26, No.: 3, Spring 1997, s. 9.

arak İsrail'in 1967'de işgal ettiği bölgelerden çekilmesinin altı çiziliyordu.³

Genelde Arap-İsrail sorununa özelde ise Filistin sorununa ilişkin ortak Avrupa tutumunu yansıtan ilk belge Haziran 1980'de Avrupa Topluluğu (AT) tarafından yayımlanan Venedik Bildirisi olmuştur.⁴ Bu bildiriyle AT, bir taraftan Filistinlilerin self-determinasyon hakkını tanıırken, diğer taraftan da Filistin Kurtuluş Örgütünü (FKÖ) Filistinlilerin yasal temsilcisi olarak kabul ediyordu. Aynı bildiriye, Filistin-İsrail sorunu bağlamında Kudüs'ün statüsünü değiştirebilecek tek taraflı inisiyatiflerin ve Yahudi yerleşimlerinin uluslararası hukuk bağlamında illegal kabul edilmesi⁵ özellikle İsrail tarafında rahatsızlıklara yol açtı, İsrail yönetimi terörist bir örgütü tanımakla suçladığı söz konusu bildiriyi kabul etmeyeceğini açıkladı.⁶

Venedik Bildirisi'nin ardından Avrupa'nın Filistin politikası temelde Filistinlilerin self-determinasyon hakkını vurgulamak ve bu bağlamda FKÖ'nün barış görüşmelerine dâhil olmasında ısrar etmek şeklinde olmuştur.⁷ Özellikle ilk İntifada'nın 1987'de patlak vermesi ile birlikte yazılı ve görsel medyada sıkça rastlanan silahlı ve taş atan çocuklara karşı ağır silahlı İsrail askerlerinin görüntülerinin Batı dünyasında Filistinlilere yönelik sempatiyi artırması⁸ Avrupa'da İsrail'e yönelik eleştirileri harekete geçirdi. İntifada sonrası Filistin lehine oluşan bu olumlu hava ilk olarak İsrail'in AT ile finansal ve ticari ilişkilerini düzenleyen protokollerin Avrupa Parlamentosu'ndan geçmesi sürecinde kendini gösterdi. Parlamento protokollerin tamamlanmaması yönünde oy kullanırken, işgal altındaki bölgelerdeki Filistinli ihracatçıların Avrupalı ithalatçılarla direkt bağlantılar kurmasını sağlayan Aralık 1987 AT kararına ilişkin İsrail'in öne sürdüğü koşulları eleştirdi. Mart 1988'de İsrail'in intifada karşısındaki sert tutumu ve

³ La Gorce, a.g.m., s. 10.

⁴ Bülent Aras, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul: 1997, s. 36.

⁵ Söz konusu bildirinin tam metni için bkz. "Documents on Palestine", **Middle East and North Africa**, 1988, s. 138; **Filistin Çıkmazdan Çözümüne**, Küre Yayınları, İstanbul: 2003, s. 412.

⁶ Rosemary Hollis, "Europe and the Middle East: Power by Stealth", **International Affairs**, Vol.: 73, No.: 1, January 1997, s. 18.

⁷ Hollis, "Europe....", a.g.m., s. 19.

⁸ Amos Perlmutter, "Israel's Dilemma", **Foreign Affairs**, Vol.: 68, Is.: 5, Winter 1989/90, s. 119.

Filistin ihracatını engellediği gerekçesiyle bir kez daha protokollerin onaylanması ertelenirken, söz konusu protokoller Avrupa Parlamentosundan ancak 12 Ekim 1988’de İsrail yönetiminin Filistin ürünlerinin İsrail limanlarından geçerek Avrupa’ya ulaşması sırasında engeller çıkarmamayı kabul etmesinin ardından geçebildi.⁹

Protokollerin Avrupa Parlamentosu’ndan geçmesine rağmen, AB ve İsrail arasındaki ticari ilişkilerdeki durgunluk devam etmekteydi. Bu durgunluğu ortadan kaldırmak amacıyla Mayıs 1992’de Brüksel’e giden İsrail Dışışleri Bakanı David Levy ticari ilişkiler konusunda herhangi bir ilerleme sağlayamadan geri dönmek zorunda kaldı. Filistinlilere karşı daha “ılımlı” bir politikası olan İşçi Partisi’nin iktidara gelmesi de söz konusu havayı değiştirmeyecek, AB’nin İsrail’e yönelik mesafeli tutumunun değişmesi Oslo Barış sürecinin başlamasını bekleyecektir.¹⁰ Aralık 1993’e gelindiğinde, barış süreci doğrultusunda atılan adımlara paralel olarak AB Dışışleri Konseyi, Komisyon’un İsrail’le yeni ticaret anlaşması önerisini onayladı.¹¹ Bu gelişmeler göz önüne alındığında AB’nin 1987’den 1993’de Oslo sürecinin başlamasına kadar geçen süre zarfında izlediği temel politikanın İsrail’le ilişkilerin geliştirilmesini Filistin sorununda atılacak olumlu adımlara bağlaması olduğu söylenebilir.

Öte yandan, 1991’de gerçekleşen ve barış sürecinin temellerinin atıldığı Madrid Konferansı’nda yer almak isteyen Brüksel, bu konuda barış sürecinde yer almasını istemeyen İsrail’i ikna etmek zorunda kalmıştır. İsrail’le yapılan pazarlıkların sonunda İsrail’in Avrupa Ekonomik Alanı içine alınması karşılığında AB’nin barış sürecine katılmasına izin verilmiştir.¹² Aynı tarihlerde basına bir açıklama yapan Belçika Dışışleri Bakanı Leo Tindemans, Avrupa’nın Akdeniz’de yaşanan önemli gelişmelerin dışında tutulamayacağını ifade etmekteydi. Nitekim Avrupa Birliği 8 Eylül 1993’de işgal altındaki bölgelere yönelik 40 Milyon dolarlık acil yardım paketinin yanı sıra, gelecek beş yıl için 600

⁹ Hollis, “Europe....”, a.g.m., s. 19.

¹⁰ Hollis, “Europe....”, a.g.m., s. 20.

¹¹ Alfred Tovas, “Israeli Policy Perspectives on the Euro-Mediterranean Partnership in the Context of EU Enlargement, **Mediterranean Politics**, Vol.: 8, Issue: 2/3, Summer/Autumn 2003, s. 215.

¹² Muzaffer Şenel, “Avrupa Birliğinin Ortadoğu Barış Sürecine Etkileri”, **Filistin Çıkamazdan Çözüme**, Küre Yayınları, İstanbul: 2003, s. 153.

Milyon dolarlık yardım planını¹³ ve Batı Şeria ve Gazze’de yönetim yapılarının kurulmasına yönelik ekonomik katkı kararını onaylayarak bu kararlığını ortaya koymuştur.¹⁴

İsrail’in Avrupa Birliği’nin barış sürecine dâhil olmasına mesafe-li bakmasının arkasında iki temel nedenin olduğu söylenebilir. Birinci-si, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle Sovyetlerin desteğinden mahrum kalan Arapların ABD’yi dengeleyecek yeni güç olarak Avrupa Birli-ğini görmeleri, ikincisi ise AB’nin 1980’lerden itibaren bağımsız bir Filistin konusundaki ısrarlı tutumuydu. Filistin tarafı ve İsrail arasında 1993’de imzalanan ve tarafların birbirlerini tanımalarını öngören İlke-ler Bildirgesi’nin ardından AB’nin Filistin’deki alt yapının iyileştiril-mesi amacıyla bölgeye yönelik yardımları öngören Kopenhag Hareket Planı’nı kabul etmesi bu durumun en önemli göstergesiydi.¹⁵ Söz ko-nusu plan 1992 Maastrich zirvesiyle birlikte “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”nın oluşturulmasının ardından gündeme gelmişti ve AB’nin Filistin sorununa ilişkin ortak tutumunu yansıtmaları açısından önem-liydi.

İlkeler Bildirgesi’nin imzalanmasıyla başlayan Oslo sürecinin mimarı olan Yitzak Rabin’in öldürülmesinden sonra Şimon Perez başkanlığında geçen kısa bir sürenin ardından Mayıs 1996’da Neten-yahu’nun iktidara gelmesi ve bu tarihten itibaren barış sürecinin sek-teye uğraması, Filistin-İsrail barış sürecinin devam etmesi yönünde bir politika izleyen Brüksel’i rahatsız etmiştir. Batı Şeria ve Gazze’de Ya-hudi yerleşimlerinin inşasına devam edilmesi ve Oslo sürecinde bir ilerleme sağlanamaması üzerine Avrupalı yetkililer İsrail’i barış sü-recini tehlikeye atmakla suçlamaya başladılar. Bu duruma bir tepki ola-rak, Brüksel ticaret anlaşmalarının onaylanmasının tehlikede oldu-ğuna belirtirken,¹⁶ Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi Filistin Yönetimi’nin bütçe açıklarını iyileştirmek amacıyla 30 Milyon Euro para yardımını onayladı ve yılsonuna kadar Filistinlilerle yapılacak yeni bir ticaret anlaşmasının görüşülmesi amacıyla bir Komisyon görevlendirdi.¹⁷ Bu

¹³ François D’alançon, “The EC Looks to A New Middle East” **Journal of Paletsi-ne Studies**, Vol.: 23, No.: 2, Winter 1994, s. 41.

¹⁴ Robert K. Olson, “Partners in the Peace Process: United States and Europe”, **Journal of Palestine Studies**, Vol.: 26, No.: 4, Summer 1997, s. 80.

¹⁵ Şenel, a.g.m., s. 154.

¹⁶ Tovias, a.g.e., s. 216.

¹⁷ Hollis, “Europe...”, a.g.m., s. 20.

durum İsrail tarafında rahatsızlığa yol açsa da, AB'nin sorunun çözümü konusundaki ısrarını göstermesi açısından önemlidir.

Eylül 1996'da İsrail'in Kudüs'teki Mescid-i Aksa Camii'nin yakınlarından geçen arkeolojik amaçlı bir tünel kazılmasına karar vermesinin ardından İsrail ve Filistinliler arasında çatışmalar patlak verdiğinde, İngiltere, Fransa ve Almanya hükümetleri İsrail hükümetine tünel inşasının durdurulmasını talep eden ortak bir mektup yazma kararı aldılar. Bunun öncesinde 1 Eylül 1996'daki bildirisinde Bakanlar Konseyi, Kudüs'ün statüsü konusuna ilişkin Avrupa'nın tutumunu netleştirmişti. Buna göre, AB'nin Doğu Kudüs politikası güç kullanarak toprak kazanmanın kabul edilemezliğini öngören BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı doğrultusunda şekillenmekte ve bu bağlamda bölgenin zorla ele geçirilmesi kabul edilmemektedir.¹⁸

Öte yandan, 1996 yılında Avrupa Birliğinin ABD'den farklı bir Ortadoğu politikası olduğunu gösteren önemli bir gelişme yaşanmaktaydı. ABD Kongresi İran ve Libya'daki petrol ve gaz üretimine belli bir miktardan daha fazla yatırım yapan yabancı şirketlere karşı Washington'un misilleme yapmasını gerektiren D'Amato Yasası'nı onayladığında, bu eylem Avrupa'da dış politikaya ilişkin hareket özgürlüğüne vurulmuş bir darbe olarak yorumlandı. Zira, söz konusu karar Avrupa'nın, hayati enerji kaynaklarını kullanabilme imkanıyla yakından bağlantılıydı. Avrupa'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika enerji kaynaklarına ABD'den daha fazla bağımlı olması dolayısıyla Kongre'nin aldığı karar enerji bağlamında AB'nin politikalarını önemli ölçüde sınırlandırmıştı. Nitekim 1995'de günde 9.6 milyon varil petrol ithal eden Batı Avrupa bunun 5.5 Milyon varilini Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan sağlarken, ABD ithal ettiği günlük 8.8 Milyon varilin 1.8 milyonunu bölgeden karşılamaktaydı.¹⁹

1995 yılının ticaret rakamlarına bakıldığında da benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. AB'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yönelik ihracatı 77.5 Milyar dolarla gelişmekte olan ülkelere yönelik ihracatının yüzde 18'ini, söz konusu bölgeden yapılan ithalat ise 58 Milyar dolarla AB'nin gelişmekte olan ülkelere toplam ithalatının yüzde 15'ini oluşturmaktaydı. ABD'nin ise bölgeye yönelik ihracatı 21.8 Milyar dolarken (bu miktar ABD'nin toplam ihracatının yüzde 8.8'ini

¹⁸ Hollis, "Europe....", a.g.m., s. 17-18.

¹⁹ Hollis, "Europe....", a.g.m., s. 16.

oluşturmaktadır), ithalatı 20.1 milyar dolarda (toplam ithalat içinde yüzde 6) kalmaktaydı.²⁰ Nihayetinde, bölgedeki çıkarlarını korumayı amaçlayan Avrupa Birliği D'Amato Yasası'na karşı çıkmış²¹, Ortadoğu'ya ilişkin politikasının ABD'ye bağımlı olmadığını net bir şekilde göstermiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen, Brüksel gerek İsrail'in tepkisi gerekse ortak karar almadaki zaafırlar dolayısıyla barış sürecinde ABD'den farklılaşan kendi tutumunu ortaya koyabilecek etkin bir rol üstlenemedi.²²

Bu dönemde ABD'den farklı bir politika izlemeye çalışan ve daha sonra değişecek olan Avrupa tutumuna bir anlamda öncülük eden en önemli AB ülkesi her zaman olduğu gibi yine Fransa olmuştur. 4-8 Mayıs 1996'da Mısır'a yaptığı ziyaret sırasında Chirac, Ortadoğu barışına ilişkin Fransa'nın pozisyonunu "İsrail güvenliğine karşılık bir Filistin devleti ve Suriye'yle barışa karşılık İsrail'in Golan Tepeleri'nden çekilmesi"²³ şeklinde formüle etmekteydi. 11-27 Nisan 1996 tarihlerinde İsrail'in Güney Lübnan'daki Hamas hedeflerine yönelik gerçekleştirdiği Gazap Üzümleri Operasyonu sırasında etkin bir diplomasi yürüten Chirac hükümetinin bu politikası İsrail ve ABD cephesinde rahatsızlıklara yol açmış ve ABD Dışışleri Bakanı Warren Christopher Fransa'nın Suriye ve İran'la ABD'den daha iyi ilişkileri olduğunu ifade etmiştir.²⁴ ABD'nin tepkisine paralel olarak İngiltere ve Almanya da Amerika'nın çabalarının engellenmemesi ve bu bağlamda barış sürecine muhtemel Avrupa etkisinin sınırlı bir seviyede kalması yönünde açıklamada bulundular.²⁵ Bu durum Filistin devletinin kurulmasına yönelik ortak bir Avrupa tutumu olsa da, bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda Avrupa'nın hemfikir olmadığını göstermesi açısından önemliydi.

Chirac'ın Ekim 1996'da gerçekleştirdiği ikinci Ortadoğu gezisi kapsamında Filistin'i ziyaret etmesi ve 24 Ekim 1996'da Filistin Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada Filistin devletinin kurulmasının gerekliliğini, Kudüs'ün Müslüman boyutunun önemini ve Filistinlile-

²⁰ Hollis, "Europe....", a.g.m., s. 16.

²¹ Pia Christina Wood, "Chirac's 'New Arab Policy' and Middle East Challenges: The Arab-Israeli Conflict, Iraq and Iran", *Middle East Journal*, Vol.:52, No.: 4, Autumn 1998, s. 576.

²² Şenel, a.g.m., s. 156-157.

²³ Wood, a.g.m., s. 566.

²⁴ Wood, a.g.m., s. 567.

²⁵ La Gorce, a.g.e., s. 6.

rin demokrasinin örneğini sunduklarını ifade etmesi²⁶ Filistin-İsrail sorununa ilişkin Fransa'nın tutumunu netleştirmiştir. Chirac'ın bölgeye kısa aralıklarla iki uzun ziyaret gerçekleştirmesi AB'nin genelde bölge özelde Filistin politikasını da hareketlendirmiştir. Bunun üzerine, Avrupa Topluluğu Chirac'ın ziyaretinden birkaç gün sonra 28 Ekim'de barış sürecini izlemesi amacıyla İspanya'nın İsrail büyükelçisi Miguel Angel Moratinos'u Avrupa Birliği Ortadoğu Özel Temsilcisi (Special Envoy of the EU to the Middle East) olarak atamıştır.²⁷

İkinci Ortadoğu ziyareti Chirac'ın Filistin-İsrail sorununa ilişkin bir politika değişikliğine gittiğini göstermesi açısından da önem arz etmekteydi. İlk ziyaretin ardından aldığı yoğun eleştiriler üzerine Brüksel'den bağımsız olarak sürdürdüğu Ortadoğu politikasında değişikliğe giden Fransa, ikinci ziyaret sırasında sorunun çözümüne ilişkin, AB ile uyumlu bir politika izlemeye başlayacağını sinyallerini vermiştir.²⁸ Nitekim Filistin'e yaptığı ziyaret sırasında Chirac AB'nin (Fransa'nın değil) ABD ile birlikte barış sürecinde etkin bir rol üstlenmesi gerektiği yönünde ifadelerde bulunmuştur.²⁹ Chirac'ın söylemlerindeki bu yumuşamaya rağmen, ABD ve İsrail önceki önerilerde olduğu gibi bu öneriye de karşı çıkmış ve AB'nin barış sürecindeki rolünün temelde ekonomik olarak kalması gerektiğini belirtmiştir.

Sorunun nasıl çözüleceğine ilişkin ortak bir politikası olmayan Avrupa Birliği de zaten Filistinlilerin ekonomik koşullarındaki iyileşmenin barış sürecinin başarısı için hayati olduğuna inanmaktaydı.³⁰ Bu durumun bir sonucu olarak barış süreci boyunca Filistinlilere yapılan ekonomik ve mali yardımların yüzde 45 gibi bir kısmı AB ülkelelerinden gelmiştir.³¹ Barış sürecinin devamı ve nihayetinde Filistin-İsrail sorununu çözüme kavuşturması yönünde bir politika izleyen Brüksel söz konusu yardımlarla üç temel işlevi yerine getirmeyi amaçlıyordu; Filistinlilerin yaşam koşullarında bir iyileşme sağlayarak Filistin hal-

²⁶ La Gorce, a.g.e., s. 15; Tayyar Arı, **Ortadoğu**, Alfa Yayınları, İstanbul: 2005, s. 721.

²⁷ La Gorce, a.g.e., s. 5; Söz konusu temsilcinin görevleri çatışmanın nihai çözümünü hedefleyen inisiyatiflere ve eylemlere aktif bir destek sağlamak, taraflar arasında sağlanan uluslararası anlaşmaların uygulanmasına katkı sağlamak, AB inisiyatiflerinin en iyi şekilde nasıl sürdürülebileceğine ve AB'nin dahil olduğu devam eden süreçlere ilişkin raporlar hazırlamak olarak sıralanabilir.

²⁸ Wood, a.g.m., s. 568.

²⁹ Wood, a.g.m., s. 569.

³⁰ Wood, a.g.m., s. 570.

³¹ Hollis, "Europe...", a.g.m., s. 22.

kını şiddet eylemlerinden vazgeçirmek ve barış sürecini desteklemeye kanalize etmek; alt yapıyı güçlendirerek demokratik bir Filistin devletinin kurulabilmesini mümkün hale getirmek; ve sivil toplum düzeyinde ortak projeler gerçekleştirerek Filistinliler ve İsraililer arasında ki düşmanlığı azaltmak.³²

24 Şubat 1997’de imzalanan AB ve FKÖ Arasında Ticaret ve İş birliğine İlişkin Birlik Anlaşması (The Interim Association Agreement on Trade and Co-operation between the EC and the PLO) da Filistin’in ekonomik gelişmesi bakımından hayli kritik bir safhayı teşkil etmekteydi. Nitekim, söz konusu anlaşmanın birinci maddesinde belirtilen amaçlar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır; kapsamlı bir diyalog için bir temel sağlamak, ticaretin liberalleştirilmesi için gerekli koşulları oluşturmak, taraflar arasındaki dengeli ekonomik ve sosyal ilişkilerin gelişimini hızlandırmak, Batı Şeria ve Gazze’nin sosyal ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmak, bölgesel iş birliğini geliştirmek.³³

ABD’nin Avrupa Birliğini Filistin-İsrail sorununa sadece ekonomik bağlamda eklemek istemesinin iki güç arasında söz konusu soruna ilişkin var olan önemli bir politika farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. İki devletli çözüm konusunda her iki güç de hemfikir olmasına rağmen, çözümün önündeki engelin hangi taraftan kaynaklandığı konusunda farklı bir bakış açısına sahiptirler. Amerikalı yetkililer Filistin şiddetinin ve barışı engelleyen Filistin liderliğinin Filistinlilerce kabulünü çözümün önündeki temel engeller olarak görürken, Avrupalılar sorunun çözümsüzlüğünden Batı Şeria ve Gazze Şeridi’ni işgal altında tutma ısrarından dolayı İsrail’i sorumlu olarak görmektedirler.³⁴ Dolayısıyla, Brüksel’in politik olarak etkin olduğu bir süreç Washington’un arzu ettiğinden çok daha farklı bir şekil alacağından, gerek ABD gerekse İsrail Avrupa Birliğinin sorundaki etkinliğini ekonomik etkinliklerle sınırlamak istemektedir.

³² Murrel Asseburg, “From declaration to implementation? The three dimensions of European policy towards the conflict”, **The European Union and the crisis in the Middle East**, Martin Ortega (Edt.), Institute for Security Studies, Paris, July 2003, s. 12; <http://www.iss-eu.org/chaillot/chaif62e.pdf>

³³ AB’nin resmî internet sayfasından; http://europa.eu.int/comm/external_relations/gaza/intro/index.htm

³⁴ Steven Simon ve Dana Allin, “The Moral Psychology of US Support for Israel”, **Survival**, Vol.: 45, No.: 3, Autumn 2003.

Öte yandan, Avrupa Birliği Filistin-İsrail sorununda temelde İsrail devletini sorumlu olarak gördüğünden, İsrail'in politikasındaki değişiklik doğal olarak AB-İsrail ve AB-Filistin ilişkilerine de yansımaktadır. İsrail barış sürecini engelleyici adımlar attığında AB'nin bölgeye yönelik politikası Filistinliler lehine kayarken, barış sürecinin devam ettiği sırada dengeli bir hal almakta ve AB-İsrail ilişkileri olumlu bir düzeyde seyretmektedir. 1993'ten önce İsrail'e mesafeli bakan AB, barış süreci boyunca Yahudi devletiyle ekonomik ve politik ilişkilerini geliştirmiş, Netenyahu'nun barış sürecini bozucu eylemleriyle birlikte AB-İsrail ilişkilerinde gerileme yaşanmış, Wye Memorandumu'nun ardından barış sürecinin devam edeceğine yönelik kanaatler güçlendiğinde AB-İsrail ilişkileri tekrar olumlu bir seyir izlemiştir.³⁵

Fakat, barış süreci AB'nin umduğu bir şekilde ilerlememiş ve Camp David'de başarısızlıkla sonuçlanan görüşmeler barış sürecine ilişkin iyimser havayı ortadan kaldırmıştır. AB Ortadoğu Özel Temsilcisi Moratinos, tarafları tekrar masaya çağırarak görüşmelere devam edilmesinde bulunsa da,³⁶ 28 Eylül 2000'de Ariel Şaron'un sembolik bir mekân olan Kudüs'e yanındaki askerî güçlerle birlikte girmesi ve ardından patlak veren El-Aksa İntifadası barış umutlarını sona erdirmişti. Barışı kurtarmak için son girişimler olan AB'nin de dâhil olduğu Mitchell Raporu ve Tenet Planı'nın da başarısız olması barış sürecinin sona erdiği anlamına geliyordu. Filistin-İsrail sorununda ekonomik ağırlığını kullanarak etkin olmaya çalışan Avrupa Birliği, sürecin sona ermesiyle birlikte önemli bir politika değişikliğine giderek bu tarihten itibaren ekonomik etkinliğinin yanı sıra politik gücünü de etkin bir şekilde kullanmaya başladı.

Avrupa Birliği ekonomik katkıların politik gelişmelerle desteklenmediği sürece anlamsız olduğunu fark etmişti. Brüksel'in barış sürecine ekonomik olarak katkıda bulunması tarafların süreci sekteye uğratacak politik tavırlarını engelleyemediği gibi, ekonomik yardımların sonucunda gerçekleşeceği düşünölen amaçlara da ulaşamamıştır. Filistin'de kişi başına düşen gelir Oslo öncesinin üzerine çıkmak bir yana daha da azalmış, Filistin Yönetimi'ndeki yozlaşma dolayısıyla yardımlar demokratikleşme sürecine kanalize edilmemiş ve son olarak

³⁵ Tovias, a.g.e., s. 217.

³⁶ Şenel, a.g.m., s. 161.

sivil toplum temelinde geliştirilen projelerden de iki halkı yakınlaştırmaya bağlamında verimli bir sonuç alınamamıştır.³⁷

Avrupa Birliğinin sorunda siyasi olarak etkin olmaya başladığının ilk önemli göstergesi Temmuz 2000’de Camp David görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlandığının açıklanmasının ardından 21-27 Ocak 2001 tarihlerinde gerçekleşen Taba görüşmeleri olmuştur.³⁸ Washington’un temsilci göndermediği görüşmelere katılan AB Ortadoğu Özel Temsilcisi Moratinos, yapılan görüşmeleri kayıt altına almış ve bu kaydın “sadece tarihi bilgi olması amacıyla değil, er geç görüşmelerde bir ilerleme sağlanacağı için” alındığını ifade etmiştir. Fakat, görüşmelere katılan herkes Taba görüşmelerinin Ehud Barak’ın yaklaşan seçimler öncesinde Şaron’a karşı bir avantaj sağlama çabası olduğunun ve bu görüşmelerin Barak’ı yenilgiden kurtaramayacağını farkındaydı.³⁹ Dolayısıyla AB’nin politik olarak Filistin-İsrail sorununa dâhil olduğu ve tarafların tezlerine o güne kadar en fazla yaklaşıtları bu önemli girişimin daha başlangıçta başarısızlıkla sonuçlanacağı belliydi.

Ariel Şaron’un seçilmesiyle Taba görüşmeleri resmen sona erse de, söz konusu girişim AB’nin Filistin-İsrail sorununa politik olarak dâhil olması bakımından önemliydi. Avrupa Birliği seçimlerin ardından Şaron’a barış sürecine devam etmesi ve bölgede adil ve kalıcı bir barışın sağlanması için çaba göstermesi çağrısında bulundu.⁴⁰ AB’nin barış sürecine devam edilmesi konusunda Şaron’a yönelik uyarıları Aralık 2001’de İsrail askerlerinin Arafat’ın Ramallah’taki karargâhını kuşatmasının ardından eleştiriye dönüştü. İşgale şiddetle karşı çıkan AB Dışişleri Bakanları’nın Barselona’daki toplantısında barış görüşmelerine başlayabilmenin önkoşulunun İsrail’in Filistin devletini resmen tanıması olduğu açıklandı.⁴¹ Öte yandan, Avrupa Parlamentosu da 10 Nisan 2002’de AB ve İsrail arasındaki Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması’nın askıya alındığını açıklayarak Şaron yönetimine barış görüşmelerine yeniden başlaması doğrultusunda baskı yaptı.⁴²

³⁷ Asseburg, a.g.e., s. 13-15.

³⁸ Şenel, a.g.m., s. 162.

³⁹ Alain Gresh, “The Middle East: how the peace was lost”, **Le Monde Diplomatique**, September 01, 2001.

⁴⁰ Şenel, a.g.m., s. 162

⁴¹ Şenel, a.g.m., s. 167.

⁴² Alain Dieckhoff, “The European Union and the Israeli-Palestinian Conflict”, **Inroads**, Vol.: 16, Winter 2005, s. 60.

Avrupa Birliğinin özellikle Şaron'un seçilmesiyle birlikte İsrail tarafına barış görüşmelerine dönölmesi yönündeki ısrarını arttırması ve sıklıkla bir Filistin devletinden bahsetmesi aslında 24 Mart 1999 Berlin Deklarasyonu'nun bir sonucuydu. Zira, söz konusu bildiriyile İsrail'in güvenliğinin en iyi şekilde garanti edilmesi ve İsrail'in bölgede eşit bir partner olarak kabul edilmesi koşuluyla demokratik, makul ve egemen bir Filistin devletinin kurulması gerektiği kabul edilmiştir.⁴³ Böylelikle Filistin devletinin kurulmasını resmî bir politika olarak benimseyen Brüksel, bu tarihten itibaren Filistin-İsrail sorununda politik bir tavır takınarak barış sürecinin önünde en önemli engel olarak gördüğü "uzlaşmaz İsrail tutumunu" eleştirmeye başlamıştır. Diğer taraftan, 22 Haziran 2002'deki Seville Deklarasyonu'nda Filistin sorununa ilişkin Berlin'deki görüşlerin tekrarlanması yanı sıra, Avrupa Birliği "karmaşık Kudüs sorununa" ve mülteci problemine de adil bir çözüm bulunması ve Filistin devletinin 1967 sınırlarının temel alınarak kurulması gerektiğini ifade etti.⁴⁴ Söz konusu iki bildiri AB'nin barış sürecinin dağılmasından İsrail'i sorumlu tuttuğunu göstermesi ve barışın önündeki iki önemli engel olan mülteciler ve Yahudi yerleşimlerinden bahsetmiş olmaları açısından önemlidir.

Filistin tarafı lehine atılan bu olumlu adımlarına rağmen, 11 Eylül olayları ve ardından Washington'un sertleşen politik tutumu dolaısıyla Avrupa Birliği Filistin-İsrail sorununa ilişkin görüşlerinden kısa bir dönem geri adım atmak zorunda kaldı. ABD Başkanı George W. Bush'un 2002 Haziran'ında yaptığı konuşmada Filistin sorununun çözümünün Filistin lideri Yaser Arafat'ın Filistin Yönetimi'nden çıkarılmasını sağlayacak politik reformlara bağlı olduğunu ifade etmesi Bush liderliğindeki ABD'nin İsrail yanlısı bir politika izleyeceğini göstermekteydi.⁴⁵ Oslo süreci bağlamında 1996'da yapılan AB'nin gözlemci gönderdiği seçimlerde Filistin Yönetimi'nin liderliğine seçilen Arafat'ın bu şekilde politik alandan dışlanmaya çalışılması Brüksel'in tepkisini çekmesi gerekirken, Avrupa Birliği liderleri Bush'u rahatsız edecek açıklamalarda bulunmaktan kaçındılar.⁴⁶

⁴³ 1999 Berlin Deklarasyonu metni için bkz; http://europa.eu.int/council/off/conclu/mar99_en.htm

⁴⁴ AB'nin resmî internet sayfasından; http://europa.eu.int/comm/external_relations/gaza/intro/index.htm

⁴⁵ Ekrem Karakoç, "ABD'nin Filistin Politikası", *Filistin Çıkmazdan Çözüme*, Küre Yayınları, İstanbul: 2003, s. 126.

⁴⁶ Rosemary Hollis, "The Israeli-Palestinian Road Block: Can Europeans Make A Differences?", *International Affairs*, Vol.: 80, Issue: 2, March 2004, s. 193.

AB'nin böyle bir tutumu benimsemesinde 11 Eylül deneyiminin önemli bir etkisi olduğu açıktır. Zira, söz konusu konuşmadan birkaç gün önce 18 Haziran 2002'de Lüksembourg'da toplanan AB Dışişleri Bakanları, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve El-Aksa Şehitleri Tugay'ını terör listesine almıştı.⁴⁷ Avrupa Birliği özellikle 11 Eylül sonrası dönemde ABD'ye karşı bir adım atmaktan çekinmekteydi ve bu durumun bir sonucu olarak ABD'nin Filistin politikasına alternatif bir politika izlemekten kaçınmıştır. ABD faktörünün yanı sıra, İsrail'in AB yardımlarının Filistin Yönetimi tarafından terörist gruplara yönlendirildiği yönündeki iddialarını⁴⁸ hafifletmek amacıyla böyle bir karar alındığı da söylenebilir. Her ne kadar bağımsız bir kuruluş olan Euro-paen Anti-Fraud Office'nin başını çektiği bir soruşturma komisyonu yapılan yardımların terörist gruplarca kullanıldığına ilişkin kanıtlara ulaşamamış olsa da,⁴⁹ İsrail'in söz konusu iddiaları AB'nin yardım politikasına zarar vermekteydi ve Brüksel bu grupları terör listesine dâhil ederek söz konusu iddiaların önüne geçmeyi amaçlamış olabilir. 11 Eylül üzerine yapılan söylemlerin Irak sorunuyla birlikte gerçekliğini kaybetmeye başlamasının ardından kısa süre içinde Avrupa Birliği 1990'ların sonlarından itibaren ABD'den farklılaşan politikasına geri döndü.

11 Eylül'e rağmen iki yıl içinde AB'nin İsrail'e yönelik "mesafeli" politikasına geri dönmesinde 29 Mart 2002'de İsrail'in Filistin'e yönelik başlattığı ve Arafat'ı Ramallah'daki karargâhına hapsedtiği operasyon ve 22 Mart 2004'te Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin'in İsrail askerlerince öldürülmesi gibi iki önemli gelişmenin etkili olduğu söylenebilir. 29 Mart'ta başlayan operasyona Avrupa Komisyonu Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (European Commission External Relations Directorate General) tepkisini 21 Haziran 2002'de aldığı İsrail'in işgal sırasında imha ettiği Filistin alt yapısının yeniden inşa edilmesini öngören bir kararla⁵⁰ gösterdi. Ahmed Yasin'in öldürülmesinin ardından AB dışişleri bakanları yaptıkları açıklamada saldırıyı "hukuk dışı

⁴⁷ Şenel, a.g.m., s. 173.

⁴⁸ Etgar Lefkovist, "Government's 'Arafat File' shows how EU Money was used for terror", **Jerusalem Post**, May 6, 2002.

⁴⁹ Dieckhoff, a.g.e., s. 59; Yardımların terör eylemlerinde kullanıldığına yönelik iddialara AB'nin verdiği resmî yanıt için ayrıca bkz; http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/faq/index.htm#4.

⁵⁰ Karar için bkz; http://europa.eu.int/comm/external_relations/cpcm/rrm/docs/2002/palestinianterritories_rehabsupporttopa.pdf

bir suikast" şeklinde nitelendirerek olaya ilişkin tepkilerini ortaya koydular.⁵¹

Avrupa Birliği Filistin devletinin kurulmasını öngören ve 2002 Kasım'ında açıklanan Yol Haritası planında etkin bir rol üstlenerek soruna ilişkin çözümlerde aktif rol alacağını göstermiş olsa da, söz konusu planın İsrail'in tek taraflı eylemleri ve Filistinlilerin şiddet eylemleriyle çıkmaza girmesi AB'nin sorunun çözümüne yönelik politikasını bir kez daha sonuçsuz bıraktı. Yine de plan Avrupa Birliği için Filistin-İsrail sorununa siyasi taraf olması ve bu durumun ABD tarafından kabul edilmiş olması bakımından kritik bir öneme sahiptir. Planın uygulanması için gerekli olan ön şartların hayata geçirilebilmesinde teknik ve lojistik destek sağlayacağını belirten⁵² Avrupa Birliği, özellikle Filistin tarafının şiddeti durdurması hususunda yapılacak ekonomik yardımların kritik olduğunu düşünmektedir.

Arafat'ın 11 Kasım 2004'te Fransa'da kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetmesinin ardından AB ılımlı bir lider olan ve ABD ve İsrail'in de olumlu baktığı Mahmud Abbas lehine bir tutum benimsemiştir. Avrupa ülkelerinin liderleri Filistin'e yönelik ziyaretlerinde Abbas lehine ifadelerde bulunurlarken, aynı zamanda Abbas'ı Filistin şiddetini önleyerek Yol Haritası'nın öngördüğü sürecin başlamasını sağlayabilecek tek lider olarak sunmuşlardır. Bu bağlamda, Filistin-İsrail sorununun çözümünden yana bir politika izleyen Avrupa Birliğinin Abbas yönetiminden beklentisinin "Filistin terörünü" sonlandırarak Yol Haritası'nın uygulanabilmesi için uygun bir ortam oluşturması olduğu söylenebilir. Taraflar arasında barış görüşmelerine başlanabilmesi için Filistin'de ılımlı bir liderin bulunmasını isteyen AB'nin bu tutumu 25 Ocak 2006'daki seçimleri kazanan Hamas'a yönelik tepkisinde de net bir şekilde görülür. Nitekim, seçimlerin ardından Brüksel'den gelen açıklamalar "ortaya çıkan mevcut durumun analiz edildiği" ve AB'nin Hamas'la ilişki kurmasının şiddeti sona erdirmesine ve İsrail'i tanımasına bağlı olduğu yönünde olmuştur.⁵³

⁵¹ "Israel assassinates Hamas leader", **The Guardian**, March 22, 2004.

⁵² AB'nin resmî internet sayfasından; http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/index.htm

⁵³ "US urges Arab states to fund Palestinians after Hamas victory", **The Guardian**, January 31, 2006.

Körfez İş birliği Konseyi ve Parasal Birlik

Sayın San*

Giriş

Devletler arası ilişkilerin anlaşılabilmesi için, siyasi, ekonomik, hukuki, sosyal ve kültürel alanlardaki etkileşimlerin göz önüne alınması gerekir. Devletler, etnik, sosyal, hukuksal ve kültürel benzerlikle-re sahip olsalar da, birbirleri ile entegre olarak birlik kurmaları, ekonomik ve siyasal ilişkiler düzeyinde gerçekleşmektedir. Söz konusu birlikler, öncelikle ekonomik ilişkiler düzeyinde başlamakta ve daha sonra siyasi ilişkiler düzeyinde bir entegrasyona geçilmektedir.

Devletler arasındaki ekonomik birlik düşüncesi, çeşitli aşamalarda ayrılmaktadır ve bu aşamaların her hangi biri yeterli görüldüğü taktirde birlik, bu seviyede devam ettirilmektedir. Ekonomik birlikler, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik aşamalarını içermektedir.¹ Bu birliklerin oluşması ile devletler arası ekonomik ilişkilerin ilerlemesi, devletlerin ekonomik entegrasyona yönelik olarak ekonomi politikalarında çeşitli düzenlemelere gitmelerini gerekli kılmaktadır. Artan ekonomik ve ticari ilişkilerin süreklilik kazanması bağlamında, özellikle bu faaliyetleri kolaylaştırıcı en önemli düzenleme, ekonominin temel aracı olan “para” üzerinde yapılmaktadır. Para üzerindeki farklı değerlerin ve birimlerin ticareti zorlaştırdığı bir gerçektir ve bu zorlukların giderilmesi için yapılan ilk düzenleme genellikle döviz kurlarının sabitlenmesidir.

Çalışma boyunca ele alınacak temel konu olan parasal birlik için gerekli bazı şartlar, teorik anlamda ortaya koyulmuş, ekonomi literatüründe ekonomik ve parasal birliğin ön aşaması, “Optimum Para Alanı - Optimum Currency Area” (OPA) kavramı başlığı altında değerlendirilmiştir. Bilindiğinin aksine, dünya ve bölgeler çapında parasal birlik kurma çalışmaları, Avrupa Birliğiden daha eskilere dayanmaktadır ve günümüzdeki anlamı ile ilk olarak OPA kurma çalış-

* Araştırma Görevlisi, Yıldız Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

¹ Miroslav N. Jovanovic, “**International Economic Integration**”, London, Routledge, 1998, s.15-45.

malarına, 19. yüzyılda rastlanılmaktadır. Latin Para Birliği², İskandinav Para Birliği gibi oluşumlar, 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında dünya ekonomisinde yerlerini almışlardır.³ Günümüzde de parasal birlik oluşturma çabasında bulunan birçok ekonomik birlik söz konusudur. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (1994), Doğu Asya Parasal Birliği (üç aşama sonra 2030'da tek paraya geçiş planlanmaktadır), Doğu Karayipler Merkez Bankası (1983- 8 ülkenin para otoritesi) bunların birkaçıdır.⁴

Körfez İş birliği Konseyi (Gulf Cooperation Council)

Ekonomik ve parasal birlik kurmayı amaçlayan bir oluşum olan Körfez İş birliği Konseyi (KİK), 25 Mayıs 1981'de Körfez (Arap) Devletleri Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE), İşbirliği Konseyi'nin kurulmasını onaylaması ile faaliyetlerine başlamıştır. Konsey'in yapısı, üç temel aktörden oluşmaktadır.⁵ Organizasyonun merkezinde, hükümetler arası karar alma birimi olan Yüksek Konsey (Supreme Council) bulunmaktadır. Konsey başkanlığı, üye ülkelerin alfabetik sırasına göre değişmektedir. Yılda iki defa toplanan Konsey, karar alınırken oy çokluğu (2/3) esasına göre hareket etmektedir ve her üyenin yalnız bir oy hakkı vardır. Konsey'in bünyesinde yer alan bir alt kurum, Danışma Komisyonu'dur. Bu komisyon, üye ülke vatandaşı olan 30 akil kişiden (her üye ülkeden 5 kişi) oluşmaktadır ve üç yılda bir komisyon üyeleri değişmektedir. Konsey'e bağlı bir diğer alt yapılanma da, Konsey'in toplan-

² **Latin Para Birliği**; 1865 yılında Fransa, Belçika, İtalya ve İsviçre'nin kurduğu parasal birliktir. Detaylı bilgi için bakınız: Angela Redish, "The Latin Monetary Union and emergence of the international gold standart", Michael Bordo ve Forrest Capie (Ed.), **"Monetary Regimes in Transition"**, London, Cambridge University Press, 1994, s. 68-85. Ayrıca 1867 yılında Paris'te düzenlenen Uluslararası Para Konferansı'nda Fransa Temsilcisi Parieu, kısa dönemde Avrupa'da, orta ve uzun dönemde de dünya geneline parasal bir birlik teklif etmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız: Luca Einaudi,, "From the franc to the Europe: the attempted transformation of the Latin Monetary Union into a European Monetary Union, 1865-1873", **Economic History Review**, Vol 53(2), 2000, s. 284-308.

³ Avrupa'daki parasal birlikler hakkında daha fazla bilgi için bakınız:C.P. Kindleberger, **A Financial History of Western Europe**, London, Oxford Press, 1993.

⁴ Daha geniş bilgi için bakınız: Küresel Tek Para Birliği, http://www.singleglobalcurrency.org/monetary_unions

⁵ Buradaki bilgiler Körfez İşbirliği Konseyi resmi internet adresinden derlenmiştir: <http://www.gcc-sg.org>

tlarında görüşülecek bazı özel konularda Konsey'e bilgi vermek için oluşturulan komisyondur. Bu komisyon üyeleri ise ihtiyaç duyulduğu hallerde Konsey tarafından belirlenmektedir.

İkinci temel aktör, üye ülke dışışleri bakanları (bazı durumlarda diğer bakanlar) tarafından oluşturulan Bakanlar Konseyi'dir (Ministerial Council). Bakanlar Konseyi, her üç ayda bir toplanmaktadır. Konsey'e politika önerileri yapılması, Konsey tarafından uygulanması istenen politikalarda üye ülkeler arası koordinasyonun sağlanması bu kurumun başlıca görevleridir. Üçüncü temel aktör ise, Genel Sekreter'dir. Çalışmalarda koordinasyonun sağlanması, Yüksek Konsey ve Bakanlar Konseyi toplantılarına gündem hazırlanması, toplantılarda alınan kararların uygulanıp uygulanmadığının takibi, temel görevleri arasındadır. Genel Sekreter, Yüksek Konsey tarafından üç yıllığına seçilmektedir. Ekonomik, siyasal ve askeri ilişkiler alanında üç yardımcı vardır.

Kasım 1981'de, İş birliğine üye devletlerin devlet başkanları tam ekonomik entegrasyon için "Ekonomik Antlaşma" imzalamışlardır. Konsey, ekonomik entegrasyonu çeşitli aşamalara ayırmış (serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik) ve geçiş dönemleri için alt komiteler kurarak faaliyetlerin uyumlaştırmasına rehber olunmasını öngörmüştür. Ekonomik entegrasyonun ilk adımı olan serbest ticaret bölgesi, 1983 yılında kurulmuştur. Gümrük birliği üzerine görüşmeler, 1999 yılında Riyad'da, ülke başkanlarının katıldığı bir konferansta ele alınmıştır. Gümrük Birliğine geçiş için 2005 yılı, bu toplantıda uygun görülmüştür. 2000 yılında Bahreyn'deki zirvede, üye ülkelerin tek paraya geçiş öncesi bir adım olarak, farklı para birimlerinin genel tek bir birim üzerinden sabitlenmesi öngörülmüştür. 2001 yılında Muscat'ta (Umman) düzenlenen zirvede,⁶ ortak gümrük tarifeleri hedefleri tespit edilmiş, buradaki hedefler tahminden 2 yıl önce yani 2003 yılında uygulamaya girmiş ve bu durumda parasal birlik için 2010 yılı öngörülmüştür. Yine bu toplantıda, tek paraya geçiş sürecinde, ABD Dolarının genel çapa olarak kullanılmaya devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

⁶ Zirve sonuç bildirgesi için bakınız: **The Closing Statement of the Twenty Second Session of the GCC Supreme Council Sultanate of Oman-Muscat**, <http://www.gcc-sg.org/sessions/cs022.html>

Tablo 1: KİK Parasal Birliği Doğrultusundaki Ekonomik Gelişmeler

1983	Serbest Ticaret Bölgesi kuruldu.
1999	Gümrük Birliği Antlaşması imzalandı.
2000	2010 Yılı Parasal Birlik Hedefine Uygun Olarak Döviz Kurlarının Sabitlenmesine Dair Antlaşma imzalandı.
2001	Ortak Gümrük Tarifesine Geçiş Antlaşması (Tarife: % 5)
2002	ABD Doları, parasal birliğe geçiş sürecinde ara kur çapası olarak belirlendi.
2003	Ortak Gümrük Tarifesine (% 5) geçildi.
2003	Ara Çapa olarak ABD Dolarına resmen geçildi.
2004	Parasal Birlik Sürecinde Anahtar Kriterler Belirlendi: Bütçe Açığının Büyüklüğü, Enflasyon Oranları, Faiz Oranları, Yabancı Rezervler ve Borçların GSYİH'ye Oranı
2005	Yıl sonunda toplanan Finansal ve Ekonomik İş birliği Komitesi (Üye Ülkelerin Finans Bakanları), Finansal Aktörler Komitesi ve Merkez Bankası Yöneticileri, ekonomik yaklaşma (convergence) kriterleri belirlendi
2007	Ortak Pazara Geçiş Hedefi
2010	Parasal Birliğe Geçiş Hedefi

Kaynak: Khalfan M. Al Barwani, "Regional Integration Of The GCC Countries", **KIEP Conference on Political Economy of Regional Integration**, Kasım 2005, <http://www.kiep.go.kr> (12 Şubat 2006)

26. KİK Üye Ülkeleri Liderler Zirvesi, 18-19 Aralık 2005 tarihinde Abu Dabi'de yapılmıştır. Bu zirve sonucunda, parasal birlik ve ticaret yaklaşması (convergence) için bazı kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler: Bütçe Açığının GSYİH'nin % 3'ünü aşmaması, kamu borçlarının GSYİH'nin % 60'ını aşmaması, herhangi bir üye ülkenin enflasyon oranının KİK üye ülkelerinin enflasyon ortalamasının en fazla % 2 kadar üzerinde olması, üye ülke faiz oranının KİK üyesi en düşük faiz oranına sahip üç ülke ortalamasının en fazla % 2 üzerinde olması ve merkez bankalarında bulunan rezervlerin en az 4-6 aylık ithalatı karşılayacak seviyede olmasıdır.⁷

⁷ Bu konudaki detaylar için bakınız: GCC Summit (Notes), **Middle East Economic Survey**, Vol. 158(52), 26 Aralık 2005, <http://www.mees.com/postedarticles/oped>

Körfez İş birliği Konseyine Üye Ülkelerin Genel Ekonomik Görünümleri⁸

KİK üye ülkelerinin ekonomik yapılarının ele alınması ile parasal birliğe uygun şartların oluşup oluşmadığının tespiti kolaylaşacaktır. Bunun yanında, ülkelerin ekonomik durumlarına bakılarak, parasal birliğin gerçekleşme olasılığı da değerlendirilebilecektir.

Suudi Arabistan: Suudi Arabistan ekonomisini KİK üye ülkelelerinden ayıran temel özellik, kalkınma planlarıdır. 2000-2005 yılları arasında kapsayan 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1970 yılında başlayan Beş Yıllık Kalkınma Planları'nın devamıdır. Ülkede uygulanan Kalkınma Planları'nın amaçları ise; (1) Üretimde çeşitlendirmeye gitmek, (2) Ülke içerisinde yapılan yatırımlardaki Suudi sermayesinin artırılması, (3) Suudi işgücünün niteliğinin artırılması ve istihdam içerisindeki payının artırılmasıdır.⁹ Suudi Arabistan ekonomisi, büyük ölçüde petrol ve türevleri olan doğal kaynakların gelirlerine bağımlıdır. 2003 yılı itibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın % 38,5'ini petrol ve gaz üretimi oluşturmaktadır. İmalat sanayinin payı % 10,3 iken hizmetler sektörünün payı %39,6'dır.

Suudi Arabistan ekonomisinde enflasyon, oldukça düşük bir seviyededir. 2005 yılı için yapılan tahminde, *Avro* bazında ithal edilen ürünlerden kaynaklanan artışla, enflasyonun % 0,6 olacağı öngörülmüştür. Ayrıca petrol fiyatlarındaki artışa ve OPEC'in ülke kotasını arttırmasına bağlı olarak, Suudi Arabistan bütçesine, 2004 yılında 26 Milyar dolar ek gelir girmiştir. Cari işlemler dengesi sürekli fazla veren ülkede, 2004 yılı itibarıyla, ihracat 108 milyar dolarken (77 milyar dolar petrol ihracatı), ithalat 39 milyar dolar olmuştur. Suudi Arabistan'ın toplam dış borcu, 2004 yılı itibarıyla, 35,8 milyar dolarken, döviz rezervleri ise yaklaşık 26 milyar dolardır.

⁸ KİK üyesi ülke ekonomilerine ait bilgiler şu internet adreslerinden derlenmiştir: Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi: <http://www.deik.org.tr>, Dış Ticaret Müsteşarlığı: <http://www.foreigntrade.gov.tr>, Dünya Bankası: <http://www.worldbank.org>, Uluslararası Para Fonu: [www://www.imf.org](http://www.imf.org), CIA World Factbook: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>

⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Suudi Arabistan Ülke Bülteni, Mayıs 2005, <http://www.deik.org.tr>, s. 3-4.

Tablo 2: Suudi Arabistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	188.7	183.3	188.8	214.7	236.1
Enflasyon (TÜFE)	-1,1	-1,1	0.1	0.4	0.6
İhracat (FOB) (Milyar \$)	77,5	68	72,5	95,3	108,4
Petrol İhracatı (Milyar \$)	-	-	62,5	77,9	86,5
İthalat (FOB) (Milyar \$)	27,7	28,6	29,6	33,9	39,4
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	38,9	35,3	30,5	32,5	35,8

Kaynak: Dünya Bankası, <http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp>,
(24 Şubat 2006)

Birleşik Arap Emirlikleri: Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Ajman, Umm Al Guwain, Ras Al Khaimah ve Fujairah olmak üzere 7 emirlikten oluşmaktadır. Emirlikler arasında temelde petrol gelirlerindeki farklılıklar dolayısıyla ekonomik açıdan önemli dengesizlikler bulunmaktadır. Abu Dhabi ve Dubai, petrol, bankacılık ve turizm sektörleri ile gelir seviyesi yükseltilmiş iki emirliktir. Söz konusu dengesizliğin giderilmesi amacıyla federal bütçeden diğer emirliklere kaynak aktarılmasının yanında, petrol gelirleri düşük olan emirlikler, re-export'a ve ticarete yönelmişlerdir.

2004 yılı itibarıyla BAE'nin GSYİH'si, yaklaşık 100 milyar dolar ve kişi başına düşen GSYİH ise, yaklaşık 25 bin dolardır. Körfez ülkelerinin genelinde süren ekonomiyi petrolün egemenliğinden kurtarma çalışmalarında BAE, önemli bir başarı elde etmiştir. 2004 yılı itibarıyla ülke GSYİH'nin % 32,5'i ham petrolden, % 22'si sanayi sektöründen, % 42'si hizmetler sektöründen (toptan ve perakende ticaret, gayrimenkul, iletişim) oluşmaktadır.

Tablo 3: BAE'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	70,2	69,2	74,3	87,6	103,1
Enflasyon (TÜFE)	1,3	2,7	2,9	3,1	4,4
İhracat (Milyar \$)	49,6	47,5	52,5	67,3	82,3
Petrol İhracatı (Milyar \$)	23,4	19,7	20,3	25,8	33,3
Re-Export (Milyar \$)	15,0	16,0	18,3	23,4	27,7
İthalat (Milyar \$)	30,8	33,5	37,5	45,8	54,2
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	18,6	18,5	20,2	24,0	27,7

Kaynak: Uluslararası Para Fonu:
<http://www.imf.org/external/country/ARE/index.htm>,
(04 Mart 2006)

Bahreyn: Bahreyn son yıllarda petrol üretimi düşmesine rağmen (2003 yılında 87.5 milyon varilken 2004 yılında 76.3 milyon varildir), telekomünikasyon, ulaştırma ve finans alanına yaptığı yatırımlar ile, bölgenin petrole bağımlılığı azalmış sayılı ülkelerinden biri haline gelmiştir. Özellikle kıyı bankacılığı (Off-shore Banking) ile gelişen finans sektörünün GSYİH içerisindeki payı, % 19,2'dir. Bunun yanında petrol kazançlarının GSYİH içerisindeki payı, % 15,7 (2004) olması ülkede petrole bağımlılığın fazla olmadığını göstermektedir.

Bahreyn'in bir diğer özelliği, diğer KİK üyesi ülkelerin aksine, petrolü işleyerek satmasıdır. Suudi Arabistan'dan düşük fiyattan aldığı ham petrolü, kendi rafinerilerinde işleyerek satan Bahreyn'in ham petrol ihracatı, toplam petrol ihracatının % 15'dir. Ayrıca sanayi sektöründe de önemli bir alüminyum üreticisidir (Bahreyn ihracatının %15'i).

Tablo 4: Bahreyn'in Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	8	7,9	8,4	9,6	11
Enflasyon (TÜFE)	-0,7	-1,2	-0,5	1,6	5,3
İhracat (Milyar \$)	6,24	5,65	5,87	6,68	8,34
İthalat (Milyar \$)	4,39	4,04	4,69	5,07	6,1
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	2,8	3	3,8	4,6	6,1

Kaynak: Uluslararası Para Fonu: <http://www.imf.org/external/co-untry/BHR/index.htm>, (07 Ocak 2006)

Katar: 863 bin nüfusu ile bölgenin en küçük ülkelerinden biri olan Katar'ın, kişi başına düşen geliri 39 bin dolardır. Zengin doğal kaynakları ile Katar'ın GSYİH'sinin yaklaşık %62'si, petrol ve doğal gaz gelirlerinden oluşmaktadır. Diğer Körfez ülkeleri gibi, ekonomisinin petrol bağımlılığını azaltmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Telekomünikasyon, boru hatları şirketleri ve limanlar gibi alanlarda kısmen ya da tamamen özelleştirmeye gidilmesi ile diğer sektörlerde de yabancı yatırım çekilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 5: Katar'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	17,8	17,7	17,9	19,5	28,5
Enflasyon (TÜFE)	1,7	1,4	1,0	2,3	5,3
İhracat (Milyar \$)	11,9	10,8	10,9	13,4	17,4
İthalat (Milyar \$)	2,9	3,4	3,6	4,3	4,8
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	14,5	15,2	15,4	16,9	17,9

Kaynak: Uluslararası Para Fonu: <http://www.imf.org/external/co-untry/QAT/index.htm>, (04 Ocak 2006)

Umman: Diğer körfez ülkeleri gibi, petrol satışına bağımlı olan Umman, 2004 yılında petrol satışlarından, 7,6 milyar dolar gelir elde etmiştir. Körfez ülkeleri arasında, kısıtlı petrol rezervleri olan ve kaynaklarının yaklaşık 20 yıl sonra tükeneyeceği bilinen Umman'ın GSYİH'sinin yapısı, şu şekildedir: % 46 hizmetler, % 38 petrol, % 12 sanayi, % 2 tarım.

Tablo 6: Umman'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	19,6	21,5	22,4	36,7	39
Enflasyon (TÜFE)	-0,8	1	-0,5	-0,3	0,2
İhracat (Milyar \$)	11,1	10,9	10,6	11,7	13,1
İthalat (Milyar \$)	4,5	5,4	5,5	5,6	6,3
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	5,3	5,3	5,7	5,9	4,8

Kaynak: CIA World Factbook, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>, (08 Ocak 2006)

Kuveyt: 2004 yılında petrol fiyatlarında yaşanan artış sonucu, Kuveyt'in GSYİH'sinde yaklaşık % 20 artış yaşanmıştır ve buna bağlı olarak kişi başına gelir, 21 bin dolara yükselmiştir. Ülke ekonomisinde imalat sanayi ve özel teşebbüs, hemen hemen yok gibidir. İmalat sanayi, GSYİH'nin % 3'ünü oluşturmaktadır. Bunun yanında Irak'ın yeniden imarı, işgal güçlerine gıda satışı gibi ticari faaliyetler, ülke ekonomisini canlandırmıştır. Ülke ekonomisinde mal çeşitlendirmesine gidilmesi amacıyla, çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Doğrudan yabancı sermayenin teşvik edilmesi amacıyla, % 55 yatırım indirimi ön görülmüş, ancak ülke içi muhalefetin artan baskısı sonucunda bu oran, % 15'e çekilmiştir.

Tablo 7: Kuveyt'in Temel Ekonomik Göstergeleri

	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	34,1	35,2	41,7	53,6
Enflasyon (TÜFE)	1,7	1,4	1	2,2
İhracat (Milyar \$)	16,2	15,4	21,7	30,2
İthalat (Milyar \$)	7,1	8,1	9,8	10,9
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	10,2	13,1	14	14,2

Kaynak: DEİK Ülke Raporu: <http://www.deik.org.tr/bultenler/200510201300Kuveyt-Ekim05.pdf>

Optimum Para Alanı (OPA) ve KİK Parasal Birliği İçin Kriterler

Optimum Para Alanı, kendi parasal birliği ve para politikası olan bir bölgeyi ifade etmektedir. OPA'nın faydalı olabilmesi için gerekli şartlar, (1) üye ülkeler arasında faktör mobilitesinin yüksek seviyede olması, (2) yapısal benzerlik ve (3) üye ülkelerin para, maliye ve diğer politikalarını uyumlaştırmaya istekli olmalarıdır.¹⁰ OPA, teorik olarak, parasal entegrasyonu, tek parayı ve birlik içerisinde para politikasını kontrol eden genel bir merkez bankasını içermektedir. Parasal entegrasyon, paranın tam değişimini (convertible), sabit döviz kurunu, finans piyasalarının entegrasyonunu (sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini, ulusal finans düzenlemelerinin uyumlaştırılması), para transferlerinin tam serbestliğini ve genel para politikasını da gerektirmektedir.¹¹

OPA ile bir bakıma döviz kurları sabitlenmekte ve yatırım/ticareti zorlaştıran döviz kuru belirsizlikleri elimine edilmektedir. OPA'nın diğer muhtemel faydaları, çeşitli döviz kurlarından kaynaklanan işlem maliyetlerini, döviz kurlarındaki dalgalanmaları takip maliyetlerini, döviz kurundaki hareketleri öngörmenin maliyetlerini ve paranın değişim maliyetlerini azaltmasıdır. Ayrıca, spekülasyonların fiyatı etkilemesini ve para politikasını bozmalarını engellemektedir. OPA, özellikle enflasyon eğilimi olan ülkelerde para politikasında

¹⁰ Dominic Salvatore, "International Economics", John Wiley & Sons, Seventh Edition, 2001, s. 714.

¹¹ Paul De Grauwe, "The Economics of Monetary Integration", London, Oxford University Press, 1997, s. 5.

disiplini ve kredibilitiyi sağlamaktadır. Örneğin 1970'lerde yüksek enflasyonlu Avrupa ülkeleri İspanya, İtalya ve Portekiz, enflasyonla mücadele için, Almanya'nın döviz kuruna bağlanmışlardır. OPA'nın en önemli katkısı olarak, üye ülkeler arası ticaretin artması gösterilmektedir.¹²

OPA'nın temel dezavantajları ise, döviz kuru ve para politikasındaki bağımsızlığın kaybedilmesidir. Döviz kurları katı bir şekilde birbirlerine karşı sabitlenmekte, faiz oranları dış faiz oranlarına karşı sabitlenmekte ve para stokundaki bir artış, ödemeler dengesi açığı ile sonuçlanmaktadır. Bir diğer önemli dezavantajı, bir üye ülkedeki krizin hızlı bir şekilde diğer üye ülkelere de sirayet etmesidir. Bu açıdan, üye ülkeler arası ekonomik simetrinin önemli olduğu söylenebilir.¹³

OPA'ya bir ülkenin katılmaya hazır olup olmadığını belirleyen bazı temel kriterler vardır. (1) Açıklık, (2) Faktör Mobilitesi, (3) Mal Farklılaştırmasının Derecesi, (4) Politik Faktörler, (5) Fiyat ve Ücret Esnekliği, (6) Enflasyon Oranının Benzerliği, (7) Politik Entegrasyonun Derecesi, (8) Üretim Yapısındaki Benzerlik. Bu faktörler, KİK üyesi ülkeler özelinde incelendiğinde, aşağıdaki sonuçlar elde edilecektir.¹⁴

Açıklık: Körfez İş birliği Konseyi üye ülkeleri, Arap devletleri içerisinde açık ekonomilere sahip ülkelerdir. Açıklık, toplam ticaretin GSYİH'ye oranı olarak ölçülmektedir. Nispeten bu oranın yüksek çıkması, bu ülkelerin faktör donanımında (endowment), doğal olarak zengin olmalarından kaynaklanmaktadır (petrol ihracatı). Ayrıca bu yüksek orandan çıkarabileceğimiz bir diğer sonuç, bu ülkelerin sermaye malları ve tüketim mallarını ithal ettikleridir. Bu faktörler, döviz kurunun rekabeti arttırmak ve sektörler arası kaynakların yeniden tahsis edilmesi için kullanımını kısıtlamaktadır.

¹² a.g.e., s. 52-68.

¹³ a.g.e., s. 69-84.

¹⁴ Buradaki kriterler ve içerikleri için bakınız: Belkacem Laabas ve Imad Limam, "Are GCC Countries Ready for Currency Union?", **Arab Planning Institute**, Nisan 2002, www.arab-api.org/wps0203.pdf, s. 5-12

Tablo 8: KİK Ülkelerinin Açıklığı (Toplam Ticaret/GSYİH)

	Bahreyn	Kuveyt	Umman	Katar	Suudi Arabistan	BAE
2004 Yılı	127,27	72,79	49,74	77,84	64,77	132,08

Kaynak: World Development Indicator, 2005: <http://ddp-ext.worldbank.orgext>, (30 Ocak 2006)

Faktör Mobilitesi: KİK üye ülkeleri arasında yapılan ekonomik antlaşmanın 8. ve 9. maddesine göre, üye ülkeler arasında sermayenin ve şahısların serbest dolaşımı, her türlü ekonomik faaliyetin sınırlar arasında her hangi bir engel olmaksızın yapılması prensipte kabul edilmiştir. Ancak üye devletler arasında işgücü piyasası ve düzenlemeleri, benzer değildir. Özellikle nispeten refah seviyesi yüksek üye ülkelerdeki düzenlemeler, üye ülkeler arası emek hareketlerini de engellemektedir. Örneğin Suudi Arabistan, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Suudi olmayan yaklaşık 486.000 çalışanın işten çıkarılması ile Suudi işgücüne iş imkanı oluşturmayı ön görmüştür. 2004 yılı itibarıyla Suudi işgücünün toplam çalışanlar içerisindeki oranı % 44 karken bu oran, Kuveyt'te % 81'dir. BAE'nin nüfusunun yaklaşık % 80'i yabancılardan oluşurken, Bahreyn nüfusunun % 40'ı, Katar nüfusunun da % 70'i yabancılardan oluşmaktadır.¹⁵

Mal Farklılaştırmasının Derecesi: Tüm çabalarına rağmen, KİK ülkelerinin petrole olan bağımlılığı devam etmektedir. KİK üyesi ülkelerin GSYİH içerisinde (2003 yılı için) petrolün payı şu şekildedir: Bahreyn % 24,4, Katar % 56,8, BAE % 72,3, Kuveyt % 94, Suudi Arabistan % 89,2, Umman % 22'dir. İhracatın tek kaleme büyük oranda bağlı olması, ülke ekonomileri açısından bazı sorunlar yaratmaktadır. Öncelikle petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar sonucunda, ülke ekonomilerinin istikrarlı yatırımlar ve projeksiyonlar yapması son derece zor olmaktadır. Son yıllarda, özellikle Irak savaşı süreci ile birlikte, artan petrol fiyatları, ülke ekonomilerinde önemli gelir artışı sağlamıştır.¹⁶

¹⁵ **Quarterly Journal of National Bank of Dubai**, National Bank of Dubai, Ekim 2004, Vol 53 (3), http://www.nbd.com/NBD/NBD_CDA/CDA_Document_Library/Documents/NBD_eco_rep_oct2004.pdf, s. 2-4.

¹⁶ a.g.e., s. 5.

Tablo 9: Herfindahl-Hirschmann İhracat Yoğunlaşma İndeksi¹⁷

Ülkeler	1993	2003
Bahreyn	0,663	0,700
Kuveyt	0,946	0,635
Umman	0,772	0,672
Katar	0,644	0,578
Suudi Arabistan	0,748	0,737
BAE	0,658	0,494

Kaynak: UNCTAD Handbook of Statistics-2005,
http://www.unctad.org/en/docs/tdstat30_enfr.pdf,
 (12 Şubat 2006), s. 200-219

Politik Faktörler: KİK üye ülke devlet başkanlarının birlik için aşırı çaba göstermelerinin temelinde, üye ülkelerin tarihsel, sosyal, demografik ve kültürel bağları yatmaktadır. Entegrasyon hareketi istenilenden daha yavaş ilerlese de, devlet başkanları bu oluşuma destek vermeye devam etmektedirler.

Fiyat ve Ücret Esnekliği: Ücret ve fiyat katılıklarından dolayı, petrol şoklarına karşı ücret ve fiyatlar pek fazla düzenlenmemektedir. Petrol şoklarında en iyi politika aracı olarak, kamu harcamalarına başvurulmuştur. Dolayısıyla fiyat ve ücretlerin ekonomilerdeki bu kısıtlı rolü, döviz kurunun alternatif düzenleyici bir mekanizma olmasını engellemektedir.

Enflasyon Oranının Benzerliği: KİK ülkeleri enflasyon eğilimi olan ülkeler değildirlir. Ancak, üye ülkeler arası enflasyon yapıları da benzerlik göstermemektedir. Bu da üye ülkeler arası enflasyon belirleyicisi değişkenlerin mikro bazlı farklılıklarından kaynaklanmaktadır (örneğin, arz-talebi etkileyen unsurlardaki farklılıklar ve fiyat ataleti).

Politik Entegrasyonun Derecesi: Yapılan ekonomik antlaşma sonucunda KİK üye ülkeleri, ekonomik ve sosyal iş birliğinin gelişt-

¹⁷ Herfindahl-Hirschmann İhracat Yoğunlaşma İndeksi, piyasanın yoğunlaşma derecesini ölçmektedir. Bu ölçümü, aşağıdaki formüle göre yapmaktadır:

$$H_j = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^{239} \left(\frac{x_i}{X} \right)^2} - \sqrt{1/239}}{1 - \sqrt{1/239}}$$

Bu formülde, H_j : Ülke İndeksi, X_i : i ürününün ihracat değeri,
 $X = \sum_{i=1}^{239} X_i$ ise, SITC Rev. 2'deki 239 ürünün sayısıdır (3 dijit).

rilmesi için gerekli gayreti göstermektedirler. Ekonomik ve sosyal politikaların genelleştirilmesi ve koordineli bir şekilde yürütülmesi için bir komisyon oluşturulmuştur.

Üretim Yapısındaki Benzerlik: KİK ülkeleri arası benzerlik, baskın sektörün petrol olması ve diğer sektörlerin de finans ve iş sektörleri olmasıdır. Tablo 10'daki GSYİH'nin Sektörel dağılımı, üye ülkeler arasındaki benzerliği göstermektedir.

Tablo 10: KİK Üye Ülkelerinde GSYİH'nin Sektörel Dağılımı

	Bahreyn		Kuveyt		Umman		Katar		S.Arabistan		BAE	
	1996	2000	1996	2000	1996	2000	1996	2000	1996	2000	1996	2000
Tarım, Orman, Balıkçılık	1,2	0,6	0,4	0,5	3,1	3,3	1,2	0,6	7,5	8,3	3	3,7
Madencilik	23,6	20,6	55,4	46	51,7	39,3	50,4	60	47,1	40,8	37	30
İmalat	18,3	16,5	14,4	15,6	5	5,3	7,6	7,8	10,9	12,7	11	15
Elektrik, Gaz, Su	1	1	0,1	0	1,1	1,5	1,7	1,6	0,2	0,2	1,5	1,7
İnşaat	5,4	5,3	3,2	3,5	2,7	4	9,1	5,7	10,3	11,6	9,4	9,5
Toptan ve Perakende Ticaret, Restoran ve Oteller	10,8	11,1	8,4	9,2	16	18,8	12	8	8,3	8,9	13,7	14,8
Taşıma, Depolama ve İletişim	9	9,4	5,2	7,4	7,7	10	4,9	5,2	7,3	8,2	7,1	8,3
Finansal Kurumlar ve Sigortacılık	20,7	22,3	4,1	7,1	3,9	10,3	13,1	11,1	7,5	8,5	6,4	7
Toplumsal ve Sosyal Hizmetler	10	10,2	8,8	10,7	8,8	7,5	0	0	0,9	0,8	10,9	10
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Tablodaki rakamlar, UNCTAD Handbook of Statistics-2005'ten derlenmiştir: http://www.unctad.org/en/docs/tdstat30_enfr.pdf, (12 Şubat 2006)

Tablo 11: Parasal Birlik için KİK Üye Ülkelerinin Uygunluk Değerlendirmesi

Parasal Birlik Kriterleri	Uygun	Uygun Değil
Açıklık	√	
Faktör Mobilitesi		√
Mal Farklılaştırması		√
Üretim Yapısı	√	
Fiyat ve Ücret Esneklikleri		√
Enflasyon Oranı Benzerliği	√	
Politik Entegrasyon Derecesi		√
Politik Faktörler	√	

Kaynak: Laabas, Belkacem ve Imed Limam, “Are GCC Countries Ready for Currency Union?”, Arab Planning Institute, Nisan 2002, www.arab-api.org/wps0203.pdf, (12 Şubat 2006), s.13

Potansiyel KİK Parasal Birliği

Bu açıklamalardan sonra Belkacem ve Limam, KİK üye ülkelerinin parasal birlik için kriterlerini değerlendirdiklerinde, Tablo 11’deki sonuçları elde etmişlerdir. Belkacem ve Limam’a göre, parasal birlik için kısa vadede yapılması gereken en önemli girişim, bölge içi ticaretin artırılmasıdır. Tablo 12’de görüldüğü üzere, diğer ekonomik entegrasyonlara göre, KİK üye ülkeleri arası ticaret, bir hayli düşük kalmıştır.

Tablo 12: Bloğun İhracat Toplamı içerisinde Blok Ülkelerinin Payları (Yüzde)

	1970	1980	1990	1999
EU	59,5	60,8	65,9	62,9
NAFTA	36	33	41,4	54,6
APEC	57,8	57,9	68,3	71,9
CEFTA	12,9	14,8	9,9	11,9
GCC	2,9	3	8	6,8

EU: Avrupa Birliği, NAFTA: Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Birliği, APEC: Asya-Pasifik Ekonomik İş birliği, CEFTA: Merkezi Avrupa Serbest Ticaret Birliği, GCC: Körfez İş birliği Konseyi

Kaynak: Laabas, Belkacem ve Imed Limam, “Are GCC Countries Ready for Currency Union?”, Arab Planning Institute, Nisan 2002, s.26

Looney'e göre, KİK ülkelerinin parasal birlik süreçleri oldukça yavaş işlemektedir. KİK üyesi ülke siyasal otoritelerinin, birlik için oldukça istekli olmasına rağmen, parasal birliğin önünde temel bazı ekonomik engeller vardır. Dolayısıyla, kısa vadede (en azından hedeflenen tarihte), KİK üyesi ülkelerin parasal birlik kurmaları olanaksızdır. Looney'e göre, üye ülkelerin ağırlıklı olarak petrol üretimine bağlı olmaları başta olmak üzere, ekonomik ve parasal birliği engelleyen diğer nedenler şunlardır;¹⁸

Farklı Kalkınma Stratejileri İzlenmesi: KİK üyesi ülkeler arasında, ekonomik ağırlığı en fazla olan Suudi Arabistan'da, planlı ekonomi dahilinde ithal ikameci strateji takip edilmektedir. Özellikle kilit öneme sahip ve bebek (infant) endüstrileri, dış rekabetten korumak için, % 20 oranında tarife uygulanmaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan ekonomisinde yerli yatırımcı için teşvik uygulanmaktadır. KİK üyesi ülkelerde ekonomik ve parasal entegrasyonu sağlamak için çekici güç olabilecek Suudi Arabistan ekonomisinin uyguladığı ekonomik politikalar ile KİK ekonomik ve parasal birlik hedefi çalışmaktadır. Diğer taraftan, petrol kaynakları yavaş yavaş tükenen Bahreyn ise, yabancı yatırımcılar ile ortak yatırımlar gerçekleştirmek için önemli kaynaklar ayırmaktadır. Yine BAE, gümrük tarifelerini % 4 gibi bir oranda tutarak ülke piyasasını dış ticarete açmaktadır.

Muhtemel Kayıplar: Bir diğer önemli engel, KİK üyesi ülkelerin en optimal şekilde nasıl ekonomilerini entegre edeceklerini belirleyememiş olmalarıdır. Ekonomik ve parasal entegrasyonu optimal kılan iki yol vardır; birincisi ve genelde tercih edileni gümrük birliği iken, ikincisi Sektörel Entegrasyon yaklaşımı için ortak projelerin gerçekleştirilmesidir. KİK üyesi ülkeler, gümrük birliğini seçmişlerdir. Ancak, bu tercihin temel maliyeti, ticaret yaratıcı etki sonucunda, zaten ekonomik üretimlerini çeşitlendiremeyen üye ülkelerin, petrol ve türevleri haricinde üretimde uzmanlaşmasının oldukça zor olmasıdır.

Bağımsızlığın Kaybedilmesi: Bu durum KİK üyesi ülkelerin siyasal ve parasal otoritelerini endişelendiren temel faktördür. Zira, ekonomik ve parasal entegrasyon sonucunda, ulusal para ortadan kalkacak, para basma yetkisi üst bir kurum ya da kurula devredilecek, genişletici maliye politikaları uygulanamayacaktır.

¹⁸ Robert E. Looney, "Economic Integration in the Gulf Region: Does the Future Hold More Promise than the Past?" Strategic Insights, Volume II(3), Mart 2003, <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/mar03/MiddleEast2.pdf>, s. 4-8

Kamu Sektörü-Özel Sektör Dengesinin Bozukluğu: KİK üyesi ülkeler, serbest piyasa ekonomisinin bir yapısını kurmaya çalışırlarken, ekonomilerinde halen kamunun ağırlığı fazladır. Bu da, entegrasyonun yavaş olmasına neden olmaktadır.

Barwani ise, KİK üyesi ülkeler arasında parasal entegrasyonun iki temel sebepten dolayı, gerçekleştirilmesinin zor olduğunu düşünmektedir. Birinci temel sebep, “Ekonomik Zorluklar”dır. Bu başlık altında vurgulananlar ise; (1) KİK üyesi ülkeler arası düşük faktör mobilitesi, (2) düşük mal farklılaştırması, (3) KİK üye ülkeleri arası düşük ticaret, (4) makro ekonomik yakınsamanın (convergence), bazı üye ülke ekonomilerinin diğerlerine göre daha fazla çeşitlemeye gitmesinden dolayı zor olmasıdır. İkinci temel sebep ise, “Politik ve Kurumsal Zorluklar”dır. Bu başlık altında ise; (1) Politikacıların ekonomik bağımsızlıklarını kaybetmeye taraftar olmamaları, (2) KİK üyesi ülkeler, ekonomik entegrasyona gitmeden önce, parasal otoritelerin uyumlaştırmasını yapmamaları, (3) Supra-Nasyonel bir para otoritesinin kurulması konusunda fikir birliğinin olmaması gibi nedenler vurgulanmıştır.¹⁹

Sturm ve Siegfried, yapmış oldukları çalışmada, KİK üyesi ülkeler arasındaki ekonomik yakınsamayı, üç ayrı başlık altında değerlendirmişlerdir. Birinci başlık olarak “Parasal Yakınsama” ele alınmıştır. Benzer ve düşük enflasyon oranları, beraber hareket eden faiz oranları, istikrarlı döviz kuru, parasal yakınsamanın oldukça iyi durumda olduğunu göstergeleridir. İkinci başlık ise “Mali Yakınsama”dır. Mali finansman ve kamu harcamaları üye ülkelerde petrol gelirlerine bağlı olduğu için, bir benzerlikten söz edilebilir. ancak son yıllarda bazı ülkelerde artan kamu açıkları, borçlanma ile kapatılmaktadır. Üçüncü başlık ise “Yapısal Yakınsama”dır. Ekonomilerin petrole bağımlı olması, yüksek kişi başına gelir, benzer büyüme dalgalanmalarının olması, önemli başlıklardır.²⁰

¹⁹ Khalfan M. Al Barwani, “Regional Integration Of The GCC Countries”, **KIEP Conference on Political Economy of Regional Integration**, Kasım 2005, <http://www.kiep.go.kr>

²⁰ M. Sturm ve N. Siegfried “Regional Monetary Integration in The Member States of The Gulf Cooperation Council”, **Avrupa Merkez Bankası** (Occasional Paper Series), No: 31, Haziran 2005, <http://www.ecb.int/pub/pdf/scpopslecboep31.pdf>

Sturm ve Siegfried, bu kriterleri Tablo 13'te KİK üye ülkeleri için değerlendirmişlerdir. Sonuçta, bu kriterlerin hepsinin bir anda uygulanmasından çok, seçilen bazı kriterler üzerine yoğunlaşarak ekonomik ve parasal entegrasyona gidilmesi daha doğru olacaktır. Örneğin mali yakınsama için, şu kriterlere dikkat edilmesi, doğrudan mali yönetime dair hedefler belirlenmesinden daha doğru olacaktır²¹; (1) Maliye kuralları açıkça tanımlanmalı, kurumsal bilgi alış-verişi geliştirilmeli, (2) Maliye yönetimi, şeffaf olmalı ve hesaplamalar, tahminler ve düzenlemeler, gerek diğer üyelerle gerekse kamuoyu ile paylaşılmalıdır, (3) Maliye kuralları, politika yapıcılar ve kamuoyu tarafından anlaşılacak derecede açık ve basit olmalıdır, (4) Mali kuralların, uyulmadığı taktirde, yaptırım gücü olmalıdır. Srtrum ve Siegfried'e göre, ekonomik ve parasal entegrasyon önündeki en önemli engel, supra-nasyonel bir para otoritesinin olmamasıdır.

Tablo 13: Ekonomik Entegrasyon için Temel Kriterler

	Parasal Kriterler	Mali Kriterler	Yapısal Kriterler
Öncelikli Hedef	Politik konsensüs ile politika yönetiminin belirlenmesi	Politik konsensüs ile politika yönetiminin belirlenmesi	Ekonomilerin yapısal özelliklerinin belirlenmesi, OPA Uygunluklarının İncelenmesi
Politika Kararlarının Tepki Vermesi	Yüksek	Yüksek	Düşük
Zaman içerisindeki değişim	Kısa-Orta Dönem	Kısa-Orta Dönem	Uzun Dönem
Nicelik	Kolay	Kolay	Zor
Uygulama için uygun zaman	Parasal Birlikten önce	Parasal birlik öncesi ve süresince	Parasal birlik öncesi ve süresince

Kaynak: M. Sturm ve N. Siegfried "Regional Monetary Integration in The Member States of The Gulf Cooperation Council", **Avrupa Merkez Bankası** (Occasional Paper Series), No:31, Haziran 2005, s. 50

Al-Mansouri ve Dziobek ise, yaptıkları çalışmada, farklı bir noktaya dikkat çekmişlerdir. KİK üye ülkeleri arasında, istatistik, veri toplama, derleme ve değerlendirme alanlarında birliğin olmamasının, bu ülkelerin entegrasyonunu olumsuz etkileyeceğini belirtmişlerdir. Ancak, veri toplama ve sınıflandırma alanında, KİK üye ülkeleri arasında yaşanan bazı olumlu gelişmelerin de olduğu söylenebilir. KİK üye ülkeleri, 2006 hane halkı araştırmalarını uyumlaştırma ve 2010

²¹ a.g.e., s. 57.

nüfus sayımını birlikte yapma konularında görüş birliğine varmışlardır. Genel Sekreterliğin her yıl yayınladığı istatistik bültenleri de bu olumlu gelişmeler arasında sayılabilir.²²

Sonuç

Kurulacak bir parasal birliğin fayda ya da zararları, uzun dönemde ortaya çıkacaktır. Uzun dönemde tek paranın, teorik olarak, bölge içi ticareti arttırma, ülke farklılıkları azaltma ve ekonomi politikalarında yakınsama sağlayacağı öngörülebilir. Bunun yanında, uzun dönemde bu başarılarla ulaşılması, ülkelerin ekonomik karakteristiklerine de çok büyük oranda bağlıdır.

Dış ticaret alanında olması gerekenin aksine, KİK üye ülkeleri arası ticaret, oldukça zayıf kalmıştır. KİK ülkelerinin toplam ithalatında her bir KİK üyesinin payı oldukça sınırlıdır. 1989-2004 arası için Bahreyn için % 21.3, Kuveyt için %1.6, Umman için % 17.1, Katar için % 6.3, Suudi Arabistan için % 6.6, BAE için % 4.6 dır. Dünyadaki diğer ekonomik bloklarla karşılaştırıldığında, KİK'in entegrasyon seviyesi oldukça düşük kalmaktadır. KİK üye ülkeleri arası sınırlı ticaret, doğal olarak, endüstri içi ticaretin gelişimini de kısıtlamaktadır. Farklı KİK ülkelerinde benzer ikincil sanayilerin varlığı, bölgesel ticaretin gelişimini engellemektedir. Buradan çıkarılan sonuç, şayet KİK ülkeleri petrol türevi sektörlerde dahil olmak üzere, teknolojik gelişmelerini ve uzmanlaşmalarını gerçekleştirirlerse, o zaman tek para, endüstri içi ticareti arttıracaktır.

KİK ülkelerinde parasal bir birlik oluşturulması, üye ülkelerin emek ve mal piyasalarını deregüle etmeye zorlayacak ve serbest sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılmasını zorunlu hale getirecektir. Ayrıca, KİK üye ülkelerindeki benzerliklere rağmen, konjonktür hareketlerinin benzer olmadığı görülmektedir. Birçok gelişmeye rağmen, ekonomik yapıların petrol bağımlılığı devam etmekte, bölge içi ticaret sınırlı kalmakta, üye ülkelerin makro-ekonomik yapılarında bir yakınsama olmamakta ve konjonktür hareketlerinde de bir uyum görülmemektedir. Sermaye hareketleri açısından da, KİK üye

²² A. Al-Mansouri, Claudia Dziobek, "Providing Official Statistics for the Common Market and Monetary Union in the Gulf Cooperation Council (GCC) Countries--A Case for "Gulfstat", **IMF Working Paper**, Şubat 2006, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp0638.pdf>, s. 12-23

ülkelerinde çeşitli engeller bulunmaktadır. Doğrudan yatırım için Umman'da ön kabul şartları, Kuveyt ve Katar'da sınırlı sermaye sahipliği gibi engeller, KİK üyesi ülkelere de dahil, her ülkeye uygulanmaktadır. Bu engellerin kaldırılması ile Körfez Ortak Pazarı (Gulf Common Market) gerçekleştirilebilir ve böylece tek paranın faydaları daha rahat görülebilir.

KİK üye ülkelerinin, parasal birlik bağlamında attıkları olumlu adımlar da bulunmaktadır. Örneğin, finansal kaynakların ve kişilerin hareketleri adına çeşitli kolaylıklara sağlanmıştır. Körfez Yatırım Teşkilatı, 1982'de kurulmuş ve finansal kaynakların mobilitesi ve üretken sektörlerle ilgili projelerin üye ülkelere getirilmesi için, 2003 yılında, birlikten 2,2 milyar dolar kaynak tahsis edilmiştir. Bir diğer önemli entegre alanı ise bankacılık sektörüdür. KİK üyeleri kendi aralarında Körfez (Gulf) Network ATM sistemini kurmuşlardır. KİK üye ülkeleri arasında bir parasal birlik kurulması için, önemli gelişme sağlanmış iki konu daha vardır; KİK üye ülkelerinin örtük olarak döviz kurlarını ABD dolarına sabitlemesi ve siyasi iradelerin parasal birliği istediklerini açıklamaları.

Bu temelden hareketle OPA literatüründeki son gelişmeler göstermiştir ki, parasal birlik sonrası göstergelerin yakınsaması, daha hızlı olmaktadır. Bunun için parasal birliğin KİK üye ülkeleri için potansiyel faydaları ele alındığında ilk faydası, KİK ülkeleri kendi ekonomilerinde petrol harici sektörlerde henüz tam farklılaştırma yapmamışlarsa da, endüstri içi ticaret gelişecektir. Diğer taraftan KİK ülkelerinin ekonomik yapılarında, politikalarında ve düzenlemelerinde yakınsama sağlayacak ve konjonktür hareketleri de senkronize olacaktır. KİK üye ülkeleri arasında ekonomik entegrasyonun hızlanmasının bir diğer önemli ayağı ise, ekonomik kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Ayrıca, sadece ekonomik alanda değil, diğer alanlarda da supra-nasyonel kurumların oluşturulması da, parasal birlik hedefinin gerçekleştirilmesi için önemlidir.

Türkiye'nin Komşu Ortadoğu Ülkeleri ile Ticari İlişkilerine Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Etkileri

Selim İnançlı*

Mehmet Zeki Ak**

Giriş

Türkiye, 1980'li yılların başında dışa açılmayı öngören ihracata dayalı kalkınma politikaları benimseyerek küresel pazarlardaki payını arttırma çabası içine girmiştir. İzlenen politikalar sonucunda önemli ölçüde değişim gösteren dış ticaretin, istikrarlı bir şekilde artması ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulabilmesinde önemli olan unsurlardan biri de komşu ülkelerle dış ticaret potansiyelinin değerlendirilebilmesidir. 1990 sonrası Türkiye'nin komşu Ortadoğu ülkeleriyle siyasi ilişkilerinde yaşadığı sorunlar, bu ülkelerle yapılan dış ticareti çoğu zaman olumsuz yönde etkilemiştir. Komşu ülkeler ile ticaretini arttırmayı hedefleyen Türkiye'nin, bu ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesinin, dış ticaretin sürdürülebilir olması ve ülkenin ekonomik gelişmesine katkı sağlaması bakımından çok önemli olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Günümüzde ülkeler, dış ticarete kalıcı bir gelişme sağlayabilmek için bölgesel entegrasyonlar içinde yer almakta ve komşu ülkelerle dış ticaretin geliştirilmesine yönelik politikalar izlemektedirler. Bölgesel/komşu ülkelerle ticaretin özellikle gelişmiş ülkelerin ticaretinde önemli bir yere sahip bulunması bunun en önemli göstergesidir. AB ülkelerinin birlik içi ticareti yüzde 70 düzeyinde gerçekleşirken, NAFTA'da (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) bu oran, yüzde 40'lar dolayında bulunmaktadır.

* Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

** Araş.Gör., Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

Dünyada görülen bu gelişmelere karşın Türkiye'nin komşu ülkeler ile ticari ilişkileri siyasi ilişkilerdeki olumsuz gelişmeler sebebiyle yeterli düzeye ulaşamamıştır. Türkiye'nin dış ticaret politikasındaki bu paradoksun ortadan kalkması, dış ticarete yeni açılımlar yakalanması ve 1990'lı yıllarda belirli ürün ve belirli ülke grubu çerçevesine sıkışan ihracatın hız kazanabilmesi için komşu ülkeler ile bölgesel dış ticaretin geliştirilmesi gerekmektedir. Komşu ülkelerle ticari ilişkilerde Türkiye'nin coğrafi yakınlık nedeniyle taşımacılık maliyetlerinin düşük olması, kültürel farklılıkların daha az olması nedeniyle anlaşmazlık riskinin azalması ve tüketim alışkanlıklarındaki benzerlik gibi faktörlerden dolayı pazarlama faaliyetlerinin daha kolay gerçekleştirilmesi, ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı yapıda bulunması gibi çok önemli avantajları vardır.

Bu çalışma, Türkiye'nin komşusu olan Ortadoğu ülkeleri ile ticari ilişkilerinin 1990 yılından günümüze gelişimini ve bu ülkelerle dış ticaret ilişkileri üzerinde etkili olan ekonomik ve siyasi faktörleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Komşu Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Yapıları

Komşu Ortadoğu ülkeleriyle coğrafi, tarihi ve kültürel yakınlık avantajına sahip olunması ticari ilişkilerin gelişimini etkileyen faktörler arasında yer alsın da, fiziki ve ekonomik altyapının niteliği de ticari ilişkilerin gelişiminde önemli birer etkilendirler. Türkiye'nin komşuları ile dış ticaret ilişkileri incelendiğinde bu ülkelerin ekonomik yapıları ve politikalarının ticari ilişkilerin gelişiminde oldukça etkili olduğu görülmektedir.

Ortadoğu ülke pazarlarının bugünkü egemen karakteri, Türkiye'nin 1980 öncesi uyguladığı ithal ikameci politikalar ile benzerlik göstermektedir. Komşu ülkelerin, kalkınma politikalarını ithal ikameci bir anlayış üzerine oturtan ekonomik yapılarında merkezi planlamanın hâkim olması özel ticari faaliyetlerin sınırlı düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca dış ticaret politikaları incelendiğinde, ithal ikameci politikalara uygun olarak ithalatı çeşitli kısıtlamalar altında sürdürdükleri görülmektedir.¹ Ekonomi politikasının temel hedefinin

¹ Yücel Akova vd., **İran İslam Cumhuriyeti Yerinde Dış Pazar Araştırması**, Ankara, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları, 2004, s. 4; A. Oya Benli, **Komşu ve Yakın Pazarlar**, Ankara: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları, 2004, s. 81.

kendi kendine yeterli bir ekonomik yapı oluşturmak şeklinde belirlenmesi, ithalat üzerindeki kontrolleri de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede ithalat, ülkede üretilmeyen veya üretimi yeterli olmayan temel ihtiyaç maddelerinin yanı sıra, ham ve yarı mamul maddelerin kontrollü olarak dış ticarete konu olması ve alınıp satılması esaslarına göre düzenlenmiştir. Suriye'de ise izlenen ekonomik reformlar çerçevesinde dış ticaret diğer Ortadoğu ülkelerine göre daha liberal politikalar içermektedir.

Komşu Ortadoğu ülkelerinin üretim yapılarına hâkim karakteri petrol üreticisi ve dolayısıyla petrol ve hammadde ihracatçısı olmalıdır. Ülke ekonomilerinin büyük oranda petrole bağımlı olmasının yanında ihracatlarının hammadde ağırlıklı geleneksel birkaç kalem maldan oluşması dış ticaretin yapısını ihracat gelirlerinin artışına bağımlı hale getirmiştir. Döviz girdilerinin büyük kısmının petrol ihracatından elde edilmesi, dış ticaret hacmini, uluslararası petrol fiyatlarında meydana gelen dalgalanmalara karşı aşırı duyarlı hale getirmiş, petrol gelirlerinin yüksek seyrettiği dönemlerde dış ticaret hacminde bir artış aksi durumlarda da bir daralma yaşanmıştır. Petrol dışı sektörleri geliştirme çabalarına rağmen İran'ın toplam ihracatının yüzde 69'u²(2004), Irak'ın yüzde 98'i³ (2004) ve Suriye'nin yüzde 71'i⁴ (2003) ham petrol ve petrol ürünlerinden oluşmaktadır. Özellikle doksanlı yılların ortalarına kadar dünyada petrol fiyatlarının düşük seviyede seyretmesi komşu ülkelerin dış ticaretinin gelişimini sınırlandırmıştır.

Doksanlı yılların başlarından itibaren ortaya çıkan siyasi krizler, savaşlar ve çeşitli yaptırımlar nedeniyle bölgede ekonomik altyapı gelişmemiştir. Özellikle bu dönemde yaşanan İran- Irak Savaşı, Körfez Krizi ve ABD'nin Irak'a müdahalesi bu ülkelerin ekonomik ve fiziki altyapılarının tahrip olmasına neden olmuştur. Komşu Ortadoğu ülkelerinin altyapılarının tahrip olması ekonomik gelişmenin düşük düzeyde gerçekleşmesine yol açmış ve kalıcı ekonomik büyümenin temellerinin atılmasını engellemiştir.

² IMF, **Iran Country Report**, No:04/306, Washington, International Monetary Fund Publication, 2004, s. 30.

³ IMF, **Iraq Country Report**, No:05/295, Washington, International Monetary Fund Publication, 2005, s. 27.

⁴ UNCTAD, **Handbook of Statistics**, Newyork, United Nations Publication, 2005, s. 134.

Komşu Ortadoğu ülkelerinde mali sektör yeterli düzeyde gelişmemiştir. Ticari ve mali yapıda birçok reformlar yapılmasına rağmen aktif bankaların birçoğunun halen devlet elinde bulunması ve finans kuruluşlarının etkin bir performans sergileyememesi ticari ilişkilerde önemli sorunlara yol açmaktadır.

1990-2000 Döneminde Siyasi ve Ekonomik İlişkiler ve Dış Ticarete Yansımaları

Türkiye, serbest piyasa ekonomisine geçiş ve dış pazarlara açılma yolunda 1980'li yıllardan itibaren gerçekleştirdiği atılımlar sonucunda, dünya pazarlarında kayda değer bir yer edinmiştir. Bununla birlikte, Ortadoğu'nun, 1990'lı yıllarda politik krizlerin ve istikrarsızlıkların yoğun olarak yaşandığı bir bölge haline gelmesi, dış ticaretin bu ülkeler ile potansiyele uygun düzeyde gelişmesini engellemiş ve beklenen seviyenin çok altında kalmasına neden olmuştur.

İran

1990'lı yıllarda Tahran'ın, Türkiye'yi tehdit eden, PKK başta olmak üzere terör örgütlerine ve radikal köktendinci hareketlere destek verdiği yönündeki suçlamalar, 1996 yılında Türkiye'nin İsrail ile, ABD'nin de desteklediği bir "stratejik ittifak"a girmesi ve buna karşılık İran'ın da Suriye ve Yunanistan ile birlikte üçlü bir ittifak oluşturmaya çalışması iki ülke ilişkilerinde çok büyük bir gerginliğe yol açmıştır. Ankara ile Tahran arasındaki siyasi ilişkilerde yaşanan bu gerginlik, ticari ilişkilerin gelişmesi için gerekli zemini de ortadan kaldırmış ve Türkiye-İran dış ticareti doksanlı yılların başından itibaren gerilemeye başlamıştır.⁵

Türkiye-İran dış ticaret ilişkilerinin gerilemesinde ikili sorunlar kadar uluslararası sorunlar da etkili olmuştur. Bu bağlamda özellikle, ABD'nin, doksanlı yılların başında İran ve Irak'ı ekonomik ve siyasi olarak uluslararası alanda izole etmeyi amaçlayan "ikili çevreleme" (dual containment) politikası ile bu ülkeleri uluslararası camiayı tehdit eden iki "yasadışı" ülke olarak ilan etmesinin olumsuz etkisi dile geti-

⁵ Mustafa Aydın ve Damla Aras, "Political Conditionality of Economic Reactions Between Paternalist States: Turkey's Interaction with Iran, Iraq and Syria", 2005 [\(http://www.looksmarteducation.com/p/articles/mi_m2501/is_1-2_27/ai_n15694704?pi=education\)](http://www.looksmarteducation.com/p/articles/mi_m2501/is_1-2_27/ai_n15694704?pi=education). (22 Ocak 2006), s. 6.

rilmelidir.⁶ Bu politika çerçevesinde Washington yönetimi, uluslararası terörizmi desteklemek, Ortadoğu barış sürecine aktif olarak muhalefet etmek, İslam rejimini ihraç etmeye çalışmak, kitle imha silahları üretmek ve nükleer program geliştirmek ile suçladığı⁷ İran'ı izole etmek amacıyla uluslararası kamuoyunu iş birliğine davet etmiş ve İran ile üçüncü ülkelerin ticari ilişkilerini gözden geçirerek sınırlandırmaları çağrısında bulunmuştur. 1996 yılında D'Amato Yasası adıyla bilinen kararlar çerçevesinde İran'a yönelik ekonomik baskılar ve yaptırımlar arttırılmıştır.⁸

ABD'nin İran'a karşı bu politikaları üç temel nedenden dolayı Türkiye-İran ticari ilişkilerinin gelişimini engellemiştir. İlk olarak, Türkiye'nin İran ile ticari ilişkileri geliştirmek istediği dönemlerde sürekli ABD faktörü etkili olmuştur. Türkiye ABD'nin ambargo kararına uyması halinde önemli bir ticari ortaklığı bozarak ciddi boyutta ekonomik kayba uğrayacaktı. Bu yüzden ABD'nin kuşatma politikasının ağır ambargo koşullarıyla Tahran'ı yola getirmeyi öngören tavrı yerine daha ılımlı bir tavır benimsemiştir. Fakat buna rağmen ABD faktörünün Türkiye'yi sürekli tedirgin etmesi ticari ilişkilerin gelişimini engellemiştir. Türkiye ve İran'ın D'Amato yasasının ilanından kısa bir süre sonra, 12 Ağustos 1996'da 23 milyar dolarlık doğalgaz anlaşması imzalaması ve bunun ABD ile Türkiye arasında bir soruna dönüşmesi, Türkiye'nin İran ile siyasi ve ticari ilişkilerinde ABD'nin belirleyici etkisini ortaya koymaktadır.

İkinci neden ise, Batılı ülkeler tarafından gerek ekonomik gerekse politik olarak yalnızlığa itilen İran'ın ticaret ortaklarını değiştirmesi olmuştur. Devrim öncesinde Almanya, ABD ve İngiltere İran'a ihracatta bulunan ülkeler arasında ilk sıralarda yer alırken, devrim sonrasında ABD ve İngiltere'nin ülkeye ihracatı ani düşüş göstermiştir.⁹ İran'a yönelik yaptırımlar çerçevesinde Batılı ülkelerin, ülkeye silah ve bilgisayar donanımı ve yazılımı da dâhil olmak üzere bazı elektronik ürünlerin ihracatını engellemesinden dolayı Tahran yönetimi söz konusu ürünlerin temininde karşılaşılan sıkıntıların üstesin-

⁶ Ayşegül Sever, "ABD'nin İkili Çevreleme Politikası ve Türkiye", **En Uzun On Yıl**, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.) içinde. İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s. 357.

⁷ Ayşegül Sever, "ABD", s. 358.

⁸ Ayşegül Sever "ABD", s.:355-360.

⁹ Yücel Akova et al., **İran İslam Cumhuriyeti Yerinde Dış Pazar Araştırması**, Ankara: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları, 2004, s. 15.

den gelmek üzere Rusya, Çin ve Kuzey Kore pazarına yönelmiştir. İran'ın ithalatını Asya pazarlarına yönlendirmesi dolaylı da olsa Türkiye ile ticari ilişkilerin gelişimini engellemiştir.¹⁰

Üçüncü olarak da, ABD'nin uyguladığı yaptırımlar İran ekonomisinin zayıflamasına neden olmuş, ambargo nedeniyle İran'ın ihracatı ve ithalatı yaptırımların uygulandığı dönem boyunca gerilemiştir. İran'ın dış ticaretinin durgunlaşması Türkiye ile ticari ilişkilerine de olumsuz yansımıştır.

Tablo 1: Türkiye'nin İran ile Dış Ticareti (1990-1999)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
<i>İhracat</i>	496	487	455	290	250	268	298	307	195	158
<i>Pay(%)</i>	3,8	3,6	3,1	1,9	1,4	1,2	1,3	1,2	0,7	0,6
<i>İthalat</i>	492	80	365	614	692	689	806	646	433	636
<i>Pay(%)</i>	2,2	0,4	1,6	2,1	3,0	1,9	1,8	1,3	0,9	1,6
<i>Hacim</i>	988	567	820	904	942	957	1104	953	628	794
<i>Pay(%)</i>	2,8	1,6	2,2	2,0	2,3	1,7	1,7	1,3	0,9	1,2
<i>Denge</i>	4	407	90	-324	-442	-421	-509	-339	-238	-478

Kaynak: DİE ve DTM (2005) verilerinden derlenmiştir.

ABD'nin ekonomik ve siyasi yaptırımlarının Türkiye-İran ticari ilişkilerine yansımaları Tablo 1'de açık bir şekilde görülmektedir. 1990 yılında 496 milyon dolar olan Türkiye'nin İran'a ihracatı 1999 yılına kadar sürekli gerilemiş ve 158 milyon dolar seviyesine kadar düşmüştür. İthalat ise 1990 yılında 492 milyon dolar iken 1996 yılında 806 milyon dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmış ve 1999'da ise 636 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin dış ticaret hacmi içinde İran'ın payı da istikrarsız dış politik ortamda 1990'da % 2,8 iken 1999'da % 1,2'ye gerilemiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin toplam ihracatında İran'ın payı ise daha büyük bir düşüşle % 3,8'den % 0,6'ya gerilemiştir.

Irak

Doksanların başından günümüze kadar komşu ülke Irak ile olan siyasi ve ekonomik ilişkiler, genelde ABD ve müttefiklerinin ger-

¹⁰ Asım Çalış, **İran Ülke Profili**, Ankara, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları, 2005, s. 9.

çekleştirdiği askerî ve ekonomik müdahalelerle şekillenmiştir. 1990-91 Körfez Savaşı'nın ardından BM'nin Irak'a yönelik yaptırımları ve savaşın yıkıntıları Irak'ın altyapısında ve ekonomisinde büyük sorunlara yol açmıştır. BM ambargosu Irak ekonomisinin zayıflamasına ve bölge ülkeleri ile arasındaki ticari ilişkilerin neredeyse durma noktasına gelmesine neden olmuştur.

Petrol fiyatlarındaki artışa yol açmasının yanısıra Körfez Savaşı, kara taşımacılığı, müteahhitlik hizmetleri ve dış ticaret üzerindeki olumsuz etkileri, Türkiye ekonomisinin önemli kayıplara uğratmıştır.¹¹ Savaş öncesinde Irak ile 1-1,5 milyar dolar civarındaki ticaret hacmi, bu olumsuz gelişmeler ile birlikte 1995 yılında 123 milyon dolara kadar gerileyerek durma noktasına gelmiştir.

Irak, Körfez Savaşı öncesi dönemde Türkiye'nin, Almanya'nın ardından ikinci büyük ticaret ortağı ve Ortadoğu'ya açılan önemli bir kapısıyken, Körfez Savaşı ve ardından uygulanan ambargo ile birlikte Irak pazarının yanı sıra, Irak üzerinden Ortadoğu'ya açılan kapılar da büyük ölçüde aktivitesini kaybetmiştir.¹²

Türkiye'nin 1996 yılından itibaren Irak ile ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacıyla ikili düzeyde çabalarını yoğunlaştırması ve Saddam Hüseyin'in kabul etmesiyle birlikte, Irak'a yönelik yaptırımlar rejiminin yumuşatılmasını öngören "BM Petrol Karşılığı Gıda ve İlaç Programı (MOU)"nın yürürlüğe girmesiyle birlikte 1997 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi bir önceki yıla göre % 300 oranında artarak 1 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Fakat, 1998 yılında ikili ticaret hacmi, Irak'ın MOU çerçevesinde Türkiye'den yaptığı alımları diğer ülkelere de yönlendirmesi, Irak'lı kuruluşların Türk firmalarına olan borçlarının artması ve dünya petrol fiyatlarının düşmesi gibi nedenlerle bir önceki yıla göre gerilemiştir.¹³

¹¹ Süha Bölükbaşı, "Turkey Challenges Iraq and Syria: The Euphrates Dispute", *Journal of South Asian Middle Eastern Studies*, 1993, s. 17.

¹² Mustafa Güleç ve Gencay Oğuz, *Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri*, Ankara, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, 2003, s. 4.

¹³ DEİK, *Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ve Türkiye Irak İlişkileri*, <http://www.deik.org.tr>, (23 Ocak 2006), s. 13.

Tablo 2: Türkiye'nin Irak ile Dış Ticareti (1990-1999)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
<i>İhracat</i>	214	122	212	160	141	123	219	549	366	247
<i>Pay(%)</i>	1,7	0,9	1,4	1,0	0,8	0,6	0,9	2,1	1,4	0,9
<i>İthalat</i>	1047	583	908	970	0	0	32	454	247	414
<i>Pay(%)</i>	1,0	0,6	0,9	0,5	0,6	0,3	0,5	1,1	0,8	0,6
<i>Hacim</i>	1261	705	1120	1130	141	123	251	1003	613	661
<i>Pay(%)</i>	3,6	2,0	3,0	2,5	0,3	0,2	0,4	1,3	0,8	1,0
<i>Denge</i>	-833	-461	-696	-810	141	123	187	95	119	-167

Kaynak: DİE ve DTM (2005) verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin 1990'lı yıllarda Irak ile dış ticareti incelendiğinde Körfez Savaşı ve BM ambargosu sonrasında ihracat sürekli olarak düştüğü görülür. 1990 yılında 214 milyon dolar olan ihracat 1995 yılına gelindiğinde 123 milyon dolara gerilemiştir. Irak'a uygulanan yaptırımların hafifletilmesi ile birlikte ihracat 1997 yılında 549 milyon dolar ile en yüksek seviyeye ulaşmış 1999 yılında ise 247 milyon dolara gerilemiştir. Ağırlıklı olarak petrol ürünlerinden oluşan ithalat ise, 1990 yılında 1 milyar dolar iken, uygulanan petrol ambargosu nedeniyle 1994 ve 1995 yıllarında en düşük seviyesine gerilemiş, 1997 yılında ithalatı yaşanan artış da yine MOU çerçevesinde Irak'ın gıda ve ilaç karşılığında petrol satışına başlamasıyla yakından ilişkilidir. Ancak genel olarak, gerek savaş ve gerekse ambargo nedeniyle, Türkiye'nin dış ticaret hacmi içinde Irak'ın payı 1990 yılında %3.6 iken 1999'da %1'e gerilemiştir. Türkiye'nin Irak Savaşı nedeniyle, çoğunluğu dış ticaret alanında olmak üzere, ekonomik kayıpları konusunda farklı rakamlar ifade edilse de, bunlar arasında en az olanı 30 Milyar Doları göstermektedir.

Suriye

1990'lı yıllarda Türkiye'nin, Suriye ile siyasi ve ekonomik ilişkileri zaman zaman yaşanan olumsuzluklar nedeniyle istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Suriye'nin Türkiye'ye karşı PKK terör örgütünü desteklemesi ve bölgedeki nehirlerin sularının paylaşımında yaşanan anlaşmazlıklar Türkiye ile Suriye arasındaki siyasi ilişkilerin iyice gerilmesine sebep olmuş ve bu durum ekonomik ilişkilere de yansımıştır. Özellikle 1990 yılında, Türkiye'nin Atatürk Barajı'nın rezervlerini doldurmaya başladığı sırada, su sorunu siyasi ilişkilerin iyice

gerginleşmesine yol açmıştır. Suriye, Türkiye'yi "sınır aşan sular" temelinde bir anlaşmaya zorlamak üzere, PKK terör örgütünü Türkiye'ye karşı desteklemiştir.¹⁴

Soğuk Savaş süresince ayrı kamplarda yer alan ve birbirlerini ABD'nin "Maşası" ya da SSCB'nin "uydusu" olarak suçlayan¹⁵ bu iki ülke ilişkilerinde, doksanlı yılların başında, güvenlik alanında ve su konusunda var olan sorunlara rağmen, kısmi bir düzelmeye yaşanmış ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda iş birliği söz konusu olmuştur.¹⁶ Siyasal ilişkilerde yaşanan olumlu gelişmeye paralel olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben demir perde ülkelerinin Suriye'nin dış ticaretindeki paylarının gerilemesi ticari ilişkilerde bir canlanmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1989 yılında Suriye dış ticaretinde % 40'lık pay ile ilk sırada yer alan eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Varşova Paktı ülkelerinin payı zaman içerisinde azalırken, özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin ve Türkiye'nin dış ticaretteki payı hızlı bir şekilde artmıştır. Bu değişime paralel olarak 1990 yılında 278 milyon dolar olan Türkiye ve Suriye arasındaki dış ticaret hacmi, 1995'te yaklaşık 2 kat artarak 530 milyon dolar düzeyine ulaşmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak Türkiye, Suriye'nin hem ithalatında hem de ihracatında İtalya ve Fransa'nın arkasından üçüncü ülke olmuştur.¹⁷

1995'in özellikle ikinci yarısında Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği arttırdığı iddiasının yanısıra su konusunda yaşanan anlaşmazlığı uluslararası boyuta taşıma çabaları iki ülke ilişkilerini oldukça zora sokmuştur. 1995 yılında Yunanistan ve Suriye'nin, Türkiye ile çatışması halinde Yunan uçaklarına Suriye hava sahasını kullanma hakkını veren bir anlaşma imzalandığı haberlerinin ortaya çıkması ve Şubat 1996'da imzalanan askerî çerçeve anlaşmasıyla Türkiye ile İsrail ara-

¹⁴ Robert Olson, "Turkey-Syria Relations Since the Gulf War: Kurds and Water". **Middle East Policy**, 1997, s. 171.

¹⁵ Meliha B Altunışık, " Güvenlik Kısacasında Türkiye-Ortadoğu İlişkileri." **En Uzun On Yıl**, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s. 322.

¹⁶ Meliha B Altunışık, " Güvenlik", s. 332.

¹⁷ DEİK, **Suriye Ekonomisi ve Türkiye-Suriye Ekonomik ve Ticari İlişkileri**, <http://www.deik.org.tr>, (23 Ocak 2006), s. 12.

sında sıkı bir ittifakın kurulması, Türkiye ve Suriye arasındaki politik ilişkilerin iyice sertleşmesine neden olmuştur.¹⁸

Ekim 1998’de Türkiye’nin örtülü savaş tehdidi sonucu yaşanan kriz üzerine, Suriye’nin PKK terör örgütü liderini sınır dışı etmesinin ardından Ankara-Şam ilişkileri normalleşme sürecine girmiştir. Bu süreç karşılıklı üst düzey ziyaretlerle gelişmiş, bunu ekonomik ve ticari ilişkilerin canlandırılması izlemiştir. Her iki devletin özellikle Irak merkezli Kürt özerkliğini tehdit olarak algılaması, bu ilişkilere güvenlik ekseninde stratejik bir boyut da katmıştır.

Tablo 3: Türkiye’nin Suriye ile Dış Ticareti (1990-1999)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
<i>İhracat</i>	194	264	216	239	254	272	308	269	309	232
<i>Pay(%)</i>	1,5	1,9	1,5	1,6	1,4	1,3	1,3	1,0	1,1	0,9
<i>İthalat</i>	84	70	53	68	44	258	311	456	308	307
<i>Pay(%)</i>	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,7	0,7	0,9	0,7	0,8
<i>Hacim</i>	278	334	269	307	298	530	619	725	617	539
<i>Pay(%)</i>	0,8	1,0	0,7	0,7	0,7	0,9	0,9	1,0	0,8	0,8
<i>Denge</i>	110	194	163	171	210	14	-3	-187	1	-75

Kaynak: DİE, DTM -2005.

Türkiye’nin 1990-1999 yılları arasında Suriye ile dış ticareti incelendiğinde, 1990 yılında ihracat değeri 194 milyon dolar iken, 1996 yılında en üst seviyesine ulaşarak 308 milyon dolar olduğu, 1999 yılında ise 232 milyon dolara gerilediği görülür. İthalat ise 1990 yılında 84 milyon dolar olarak gerçekleşmiş, 1997 yılında 456 milyon dolar ile en üst seviyeye ulaşmış, 1999 yılında ise 307 milyon dolara gerilemiştir. Türkiye’nin Suriye ile dış ticareti 1995 yılına kadar fazla verirken, daha sonraki dönemde açık vermiştir. Ancak Türkiye’nin dış ticareti içinde Suriye’nin payı oldukça önemsiz kalmıştır. İncelenen yıllar dikkate alındığında dış ticaret hacmi % 1’in altında kalmıştır.

¹⁸ Meliha B Altunışık, “ Güvenlik Kıskaçında Türkiye-Ortadoğu İlişkileri.” **En Uzun On Yıl**, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), İstanbul, Boyut Kitapları, 1998, s. 338.

2000 Yılı Sonrası Politik ve Ekonomik İlişkiler ve Dış Ticarete Yansımaları

2000'li yılların başında dünya ekonomisi bir yavaşlama sürecine girmiştir. Yaşanan bu süreçten gelişmiş ülke pazarları da etkilenmiş olup, gelişmekte olan ülkelerin ihracatına olan talep % 10 oranında gerilemiştir. Bu olumsuz gelişmelerin ihracatı büyük ölçüde gelişmiş ülke pazarlarına bağımlı olan Türkiye'nin ihracat performansının etkilenmemesi için sınır komşusu olan ülkeler ile ticaretini geliştirmesi ve çeşitlendirmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin dış ticaret stratejisi içinde önemli yere sahip olan komşu ülkeler ile dış ticaretin geliştirilmesi politikası çerçevesinde 2000 yılından itibaren Türkiye'nin bu pazarlara ihracatında bir artış eğilimi gözlenmeye başlamıştır. Ancak Türkiye'nin sınır ve yakın komşuları ile olan ticareti istikrarlı bir düzeye ulaşamamıştır. Özellikle Ortadoğu'nun siyasi açıdan dengesiz bir yapıya sahip olması, bölgede zaman zaman çeşitli krizler ve savaşlar yaşanması ticaretin geliştirilmesi için elverişli koşulların oluşturulmasını engellemiştir. Yine de, potansiyel düzeyin altında kalsa da, Türkiye'nin 2000 sonrası Ortadoğu'daki komşu ülkeler ile siyasi sorunları çözme eğilimi içine girmesi dış ticarete olumlu bir şekilde yansımıştır.

İran

Doksanlı yılların sonlarından itibaren İran, dış politikasını, körfez bölgesinde barış ve istikrarın yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunmak, komşu ülkelere güven vermek ve dünya ekonomisine entegre olmak üzerine dayandırmıştır.¹⁹ Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi İran'ın, sınır komşusu olan ülkelerle ilişkileri geliştirmek ve güven verici bir ilişki kurabilmek için çaba göstermesinde etkili olmuştur.

2000 yılından itibaren İran, yeni bir ekonomi programı yürürlüğe koyarak dış ticaret ve döviz politikasında liberalizasyona gitmiştir. Uygulamaya konulan liberalizasyon politikaları ile özellikle başta gıda ürünleri olmak üzere bazı malların ithalatında devlet tekelleri kaldırılmıştır. Döviz kuru politikalarının liberalizasyonu için 21 Mart 2002 itibarıyla yürürlüğe giren yeni sistem ile çoklu kur sisteminden tek oranlı (dalgalı) döviz kuru sistemine geçilmiştir. Söz konusu dü-

¹⁹ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, Alfa Basım Yayın., İstanbul 2004, s. 402-431.

zenlemeler ile resmî döviz kuru ve serbest piyasa kuru arasındaki farklılıklar kaldırılmıştır.

Yine Hatemi tarafından izlenen ılımlı dış politikanın bir sonucu olarak doğalgaz boru hattının faaliyete geçmesi ve İran doğal gazının Türkiye'ye getirilmesi ile birlikte iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 4 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. Fakat İran'dan ithal edilen doğalgazın niteliği, fiyatı ve bazı teknik konularda iki ülke arasında sorunlar yaşanmış, Temmuz 2004'te Başbakan Erdoğan'ın İran ziyareti sırasında da bu sorunun çözümüne yönelik istenen sonuç alınamamıştır.

11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret merkezi ve Pentagon'a yönelik terörist saldırılar Amerika'yı yeni bir güvenlik politikası oluşturmaya yöneltmiş ve bu politikalar çerçevesinde ABD İran'ın da içinde bulunduğu bazı ülkeleri (diğerleri Irak ve Kuzey Kore) "şer eksenli" olarak nitelendirmiştir.²⁰ ABD'nin İran'a karşı bu sert tavrı ve 2005 yılında Ahmedinecad 'ın İran Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanması dünyada ve bölge ülkelerinde tedirginliğe neden olmuştur. Özellikle ABD ve AB'nin İran'ın nükleer programlar konusundaki baskıları Ahmedinecad hükûmetini dış politikada zaman zaman sert ve radikal söylemlere yönlendirmiştir. Bu gelişmeler, İran'ın Hatemi döneminde ılımlı politikaları ile dünya kamuoyunda oluşturduğu olumlu izlenimlerin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu da İran'ın uluslararası alanda yalnızlaşması ve ekonomik ambargoların başlaması anlamına gelmektedir.

Tablo 4: Türkiye'nin İran ile Dış Ticareti (2000-2005)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>İhracat</i>	236	361	308	531	813	820
<i>Pay(%)</i>	0,8	1,2	0,9	1,1	1,3	1,2
<i>İthalat</i>	816	840	920	1858	1776	3175
<i>Pay(%)</i>	1,5	2,0	1,8	2,7	1,8	3
<i>Hacim</i>	1052	1200	1228	2389	2589	3995
<i>Pay(%)</i>	1,3	1,7	1,4	2,0	1,6	2,3
<i>Denge</i>	-580	-479	-612	-1327	-963	-2355

Kaynak : DİE ve DTM (2005) verilerinden derlenmiştir.

²⁰ Tayyar Arı, "Irak", s. 495.

Türkiye'nin İran ile ikili ticari ilişkilerinde 2000 yılı sonrası önemli gelişmeler olmuştur. 2000-2005 döneminde Türkiye'nin İran'a ihracatı yılda ortalama yüzde 3.5 oranında artarak 820 milyon dolara yükselmiştir. İran'dan yapılan ithalat ise bu dönemde yıllık yüzde 3.9 oranında artarak 3.2 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Uluslararası alanda İran'ın yalnızlaştırılmasına yönelik, özellikle ABD'nin girişimlerinin arttığı bir dönemde kaydedilen bu artışta, Türkiye'nin, özellikle 3 Kasım seçimleri sonrasında uyguladığı, "komşularla sıfır problem noktası" ilkesini temel alan, komşuları tehdit olarak değil, ekonomik ortak olarak gören iş birliği eksenli dış politika anlayışının çok önemli etkisi olmuştur.

Irak

Irak'ta 2000 yılından itibaren merkezi bir ekonomik yapıdan liberal bir ekonomik yapıya geçiş çabaları başlatılmıştır. Serbest piyasa döviz kurlarında istikrar sağlanmaya yönelik çabalar ile uygulanan ambargonun hafifletilmesinden sonra Irak'ın dış ticaret hacmi hızlı bir şekilde artmıştır. Bölgede istikrar sağlamak için Irak ile ilişkilerini daha da ileri götürecek girişimlerde bulunması, Türkiye'nin 2000'li yıllarda bu ülkeye yönelik ihracatında önemli artışlar ortaya çıkarmıştır.

2003 başlarında Türk iş adamlarından oluşan bir heyet Irak'a giderek ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik çalışmalarında bulunmuştur. Diğer yandan, savaşın ardından Irak'ta oluşan yeni ortamda, Ağustos 2003'te Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının açılması ve sınır ticaretinin güçlendirmesi için çeşitli anlaşmaların yapılması önemli bir adım olmuştur. Irak'la ilişkilerde yaşanan bu olumlu gelişmeler Türkiye'nin dış ticaretine önemli bir ivme kazandırmıştır. Bu çerçevede, 2002-2005 yılları arasında iki ülke arasında dış ticaret hacmi hızlı bir şekilde artmıştır.

Tablo 5: Türkiye'nin Irak ile Dış Ticareti (2000-2005)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>İhracat</i>	371	707	464	806	1821	2425
<i>Pay(%)</i>	1,3	2,3	1,3	1,7	2,9	3,7
<i>İthalat</i>	487	0	207	113	468	447
<i>Pay(%)</i>	0,7	1,7	0,9	1,2	1,9	0,4
<i>Hacim</i>	858	707	671	919	2289	2872
<i>Pay(%)</i>	1,0	1,0	0,8	0,8	1,4	1,7
<i>Denge</i>	-116	707	257	693	1353	1978

Kaynak: DİE ve DTM (2005) verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin Irak ile ticari ilişkileri 2000 yılından sonra hız kazanmıştır. Irak ile dış ticaret hacmi 2005 yılında, 2000'e göre yaklaşık üç katı bir artışla 2.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat, 5 yıllık dönemde büyük bir artışla, 371 Milyon Dolardan, 2.425 Milyon Dolara yükselmiştir. Bunda, Irak'ın savaş sonrası yeniden inşasında Türk şirketlerinin aldığı payların önemli bir katkısı olmuştur. İthalat ise bu dönemde 447 milyon dolar olmuştur. İthalatın bu dönemde azalmasının sebebi ise Irak'ın yeniden yapılandırma sürecinde dış ticaret politikasının yeniden oluşturulması ve bu süreç içerisinde petrol ihracatının azalmasıydı.

Suriye

Suriye 2000 yılından itibaren gerçekleştirdiği ekonomik reformlar ve ticari liberalizasyon çerçevesinde Ortadoğu ülkeleri arasında yükselen bir konuma ulaşmıştır. Suriye'deki ekonomik reformların nihai amaçları ülkenin devlet kontrolündeki ekonomisini modernize etmek ve piyasa ekonomisine dönüştürmek, ülkedeki yüksek işsizlik oranını aşağıya çekmek ve petrol dışında diğer sektörlerin geliştirilmesini sağlamaktır.²¹

2000 yılı ve sonrasında Türkiye'nin Suriye ile olumlu siyasi gelişmeleri ekonomik ilişkilere de yansımıştır. 2001 yılında Suriye, Mısır doğalgazını kendi topraklarından Türkiye'ye getirmek için Ürdün ve Mısır ile anlaşmalar imzalamıştır. Bununla, Mısır'dan getirilecek doğalgaz ile Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesinin ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. Ayrıca Suriye'nin doğalgaz rezervlerinin de bu boru hattı vasıtasıyla Türkiye'ye aktarılması hedeflenmiştir. Suriye'nin Hatay üzerinde iddialarından vazgeçmesini de içeren ilkelerin açıklanması siyasi ilişkilerin daha da gelişmesini sağlamıştır. Hatta iki ülke arasında Haziran 2002'de bir askerî tatbikat ve iş birliği antlaşması imzalanmıştır.²²

2002'de yüksek düzeyde sivil ve askerî görevliler arasında güvenlik ve çeşitli alanlarda iş birliğini öngören 8 toplantı yapılmış ve iki

²¹ UND, **Suriye Ülke Profili**, <http://www.und.org.tr>(27 Ocak 2006), s.5.

²² Mustafa Aydın ve Damla Aras, " Political Conditionality of Economic Reactions Between Paternalist States: Turkey's Interaction with Iran, Iraq and Syria" http://www.looksmarteducation.com/p/articles/mi_m2501/is_1-2_27/ai_n15694704?pi=education, (22 Ocak 2005), s. 6.

ülke arasında politik ilişkilerin yanısıra ekonomik ilişkilerin de geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, Haziran 2000'de Hafız Esad'ın ölümünden sonra halefi Beşar Esad'ın Türkiye'ye karşı yapıcı bir yaklaşım sergilemesi de iki ülke arasındaki sorunların giderilmesinde oldukça etkili olmuştur. 2003 yılında Suriye Başbakanı'nın 17 yıl sonra ilk defa iki ülke arasındaki su problemini tartışmak için Türkiye'yi ziyaret etmesi siyasi sorunların çözümlenmesi ve daha fazla ticaretin teşvik edilebilmesi açısından önemli bir gelişmeydi.

Türkiye'nin Suriye ile yakınlaşma süreci, ABD'nin Şam üzerindeki baskıyı yoğunlaştırma politikasıyla sıkıntılı bir sürece girmiştir. Ankara ile Şam arasında yeni anlaşmalara imza atılırken, Washington yönetimi Kongre'den, Suriye'yi tecridi ağırlaştıracak bir karar çıkartmıştır. BM Güvenlik Konseyinin 1559 sayılı kararında ifadesini bulan bu mutabakat, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesini ve Hizbullah başta olmak üzere Lübnan'daki örgütlerin silahlılandırılmasını öngörmektedir.²³ Hariri suikastıyla birlikte Suriye'ye yönelik baskı uygulanması yönündeki ABD politikalarının etkinlik kazanması bu ülkeyi zor bir konuma sokarken, Türkiye ile ticari ilişkilerinde de olumsuz gelişmelere neden olmuştur.

Tablo 6: Türkiye'nin Suriye ile Dış Ticareti (2000–2005)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>İhracat</i>	184	281	263	410	395	496
<i>Pay(%)</i>	0,7	0,9	0,7	0,9	0,6	0,8
<i>İthalat</i>	545	463	506	413	358	247
<i>Pay(%)</i>	1,0	1,1	1,0	0,6	0,4	0,2
<i>Hacim</i>	729	744	769	823	753	743
<i>Pay(%)</i>	0,9	1,0	0,9	0,7	0,5	0,4
<i>Denge</i>	-361	-182	-243	-3	37	249

Kaynak: DİE ve DTM (2005) verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin Suriye ile dış ticareti incelendiğinde 2000 yılı sonrası bir gelişme trendi gözlenmiştir. Sınır ve bavul ticaretinde meydana gelen artış ile 2004 yılında, iki ülke arasında Serbest Ticaret Alanı Anlaşması imzalanması, Türkiye'nin Suriye ile dış ticaretine olumlu yansımış, ticaret hacmi 2000-2005 yılları arasında % 1 artışla 743 milyon dolarlık bir hacme ulaşmıştır. Bu yıllar arasında Türkiye'nin ihra-

²³ Erdal Güven, "Mesele Ziyaret Değil Politika", **Radikal**, 25 Mart 2005.

catı ortalama % 2.7 oranında artarak 496 milyon dolara ulaşmış, aynı dönemde ithalat ise % 2.2 oranında azalarak 247 milyon dolar olmuştur.

Türkiye'nin Komşu Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi

1990-2005 yılları arasında Türkiye'nin komşu Ortadoğu ülkeleri ile politik ve ekonomik faktörlere bağlı olarak dış ticareti dönem dönem inişler ve çıkışlar göstermiştir. Buna rağmen ihracat yılda ortalama yüzde 19.6 oranında artış göstermiş ve aynı dönemde Türkiye'nin ihracat artış oranı yıllık ortalama yüzde 26 olmuştur.

Tablo 7: Türkiye'nin Komşu Ortadoğu Ülkeleri (İran, Irak, Suriye) ile Toplam Dış Ticareti (1990-2005)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>İhracat</i>	904	873	883	689	645	663	825	1125	870	637	791	1349	1035	1747	3029	3741
<i>Pay(%)</i>	7,0	6,4	6,0	4,5	3,6	3,1	3,6	4,3	3,2	2,4	2,8	4,3	2,9	3,7	4,8	5,7
<i>İthalat</i>	1623	733	1326	1652	736	947	1149	1556	988	1357	1848	1303	1633	2384	2602	3869
<i>Pay(%)</i>	7,3	3,5	5,8	5,6	3,2	2,7	2,6	3,2	2,2	3,3	3,4	3,1	3,2	3,4	2,7	3,7
<i>Hacim</i>	2527	1606	2209	2341	1381	1610	1974	2681	1858	1994	2639	2651	2668	4131	5631	7610
<i>Pay(%)</i>	7,2	4,6	5,9	5,2	3,3	2,8	3,0	3,6	2,5	3,0	3,2	3,6	3,0	3,5	3,5	4,5
<i>Denge</i>	-719	140	-443	-963	-91	-284	-325	-431	-118	-720	-1057	46	-598	-637	427	-128

Kaynak: DİE ve DTM (2005) verilerinden derlenmiştir.

Tablo 7'den de görüleceği üzere Türkiye'nin bölgeye gerçekleştirdiği ihracat, yaklaşık 3 milyar dolar artarak 1990 yılında 904 milyon dolardan 2005 yılında 3,7 milyar dolara yükselmiştir. Komşu Ortadoğu ülkeleri ile son yıllardaki ticari ilişkilerimiz incelendiğinde 1994 yılında Türkiye'nin yaşamış olduğu ekonomik krizden dolayı dış ticaret hacmi en düşük seviye olan 1,3 milyar dolara gerilemiş, 1995-2002 yılları arasındaki durgunluk döneminden sonra, 2003 yılından günümüze gerçekleşen olumlu siyasi ve ekonomik ilişkilere bağlı olarak ticaret hacminde kayda değer artışlar gözlenmiştir. Bunda hükûmetin, komşu ülkelerle ilişkilerde tehdit kavramından çok, iş birliği kavramını öne çıkarması etkili olmuştur.

1990-2002 yılları arasında Türkiye'nin komşu Ortadoğu ülkeleriyle ticareti yaklaşık 1,5 ile 2,5 milyar dolar arasında gerçekleşmiştir. Ancak 2003 yılında bir önceki yıla göre ticaret hacmi yüzde 56 artarak

ilk defa 4 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2005 yılında ise daha da büyüyen ticaret hacmi 7 milyar doları geçmiştir.

Ticaret rakamlarında görülen artışa karşılık, dönem içerisinde, komşu Ortadoğu ülkelerinin dış ticaret içindeki payı gerilemiştir. İncelenen dönem boyunca, ticaret dengesi ise, 1992, 2001 ve 2004 yılları hariç Türkiye aleyhine olmuştur. Komşu ülkelerle dış ticarete açık verilmesinin altında yatan temel neden enerji ithalatıdır. Toplam enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü bu ülkelerden temin edilmesinin stratejik önemi yanında nakliye maliyetleri açısından sağlanan avantajlar ile birlikte, petrol ve doğalgaz için yapılan ödemelerin ikili ticaret hacmi içindeki ağırlığı, bu ülkeler ile sürekli açık verilmesine sebep olmuştur.²⁴

2005 yılında komşu Ortadoğu ülkelerinden ithalat 3,8 milyar dolar, bu ülkelere ihracat ise 3,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, ihracatın/ithalatı karşılama oranı yüzde 96 olmuştur. Komşu Ortadoğu ülkeleriyle ihracatta ve buna bağlı olarak ihracatın ithalatı karşılama oranında dönem içerisinde artış kaydedilmiştir. Bu artışın temel nedeni, özellikle Irak'a ihracatta görülen artıştan kaynaklanmaktadır. 1990 yılında Türkiye'nin komşu Ortadoğu ülkelerinden ithalatı, 1,6 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2005 yılında 3,8 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. 2003 yılından itibaren ithalatın 2 milyar doların üzerine çıkması, İran'dan doğalgaz ithal edilmeye başlanılmasından kaynaklanmaktadır.

²⁴ Adnan Başağa, "Komşu Ülkelerle Ticaretimiz", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*, 2004, s. 2.

Tablo 8: Türkiye'nin Komşu Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı (İlk beş ürün-2005) (2005)

İran	İhracat	Milyon	Pay(%)	İthalat	Milyon	Pay (%)
	<i>Motorlu Kara Taşıtları, Traktör, Bisiklet ve Motosiklet</i>	97	11,8	Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Müstahsalları	3048	96
	<i>Nükleer Reaktörler, Kazan, Makine ve Cihazlar, Aletler</i>	91	11,1	Plastik ve Plastikten Mamul Eşya	30	0,9
	<i>Tütün ve Tütün Yerine Geçen İşlenmiş Maddeler</i>	57	7,0	Metal Cevherleri, Cüruf ve Kül	14	0,4
	<i>Demir ve Çelik</i>	55	6,7	Bakır ve Bakırdan Eşya	10	0,3
	<i>Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Müstahsalları</i>	51	6,2	Dokumaya Elverişli Suni ve Sentetik Lifler	9	0,3
Irak	İhracat	Milyon	Pay(%)	İthalat	Milyon	Pay (%)
	<i>Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Müstahsalları</i>	475	19,6	Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Müstahsalları	409	91,5
	<i>Elektrikli Makine ve Cihazlar, Aksam ve Parçalar</i>	228	9,4	Demir ve Çelik	16	3,6
	<i>Değirmencilik Ürünleri, Malt, Nişasta, İnsülin, Buğday Gluteni</i>	195	8,0	Bakır ve Bakırdan Eşya	9	2,0
	<i>Tuz, Kükürt, Toprak ve Taşlar, Alçılar ve Çimento</i>	179	7,4	Yenilen sebzeler ve Bazı Kök ve Yumrular	4	0,9
	<i>Demir ve Çelik</i>	154	6,4	Gübreler	2,9	0,6
Suriye	İhracat	Milyon	Pay(%)	İthalat	Milyon	Pay (%)
	<i>Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Müstahsalları</i>	118	23,8	Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Müstahsalları	145	58,7
	<i>Nükleer Reaktörler, Kazan, Makine ve Cihazlar, Aletler</i>	45	9,1	Pamuk	65	26,3
	<i>Motorlu Kara Taşıtları, Traktör, Bisiklet ve Motosiklet</i>	38	7,7	Tuz, Kükürt, Toprak ve Taşlar, Alçılar ve Çimento	8	3,2
	<i>Sentetik ve Suni Devamsız Lifler</i>	32,0	6,5	Yenilen sebzeler ve Bazı Kök ve Yumrular	6	2,4
	<i>Tuz, Kükürt, Toprak ve Taşlar, Alçılar ve Çimento</i>	29	5,8	Plastik ve Plastikten Mamul Eşya	4	1,6

Kaynak: DİE ve DTM (2005) verilerinden derlenmiştir.

Komşu Ortadoğu ülkelerine 2005 yılında, ihracatın en fazla olduğu ülke, 1,8 milyar dolarla Irak'tır. Bu ülkeyi sırasıyla İran ve Suriye izlemektedir. Bölgedeki en önemli ticaret ortağı son dönemde İran olmuştur. İran ile ihracat rakamları incelendiğinde dönem boyunca sürekli dalgalanmalar gözlenmiştir. 1990 yılında 495 milyon dolar olan ihracat 2003 yılına kadar sürekli bir azalış eğilimi göstermiştir. İthalat rakamları analiz edildiğinde ise, 1998 yılına kadar dalgalanmalar gösterdiği, bu yıldan itibaren ise artış eğilimine girdiği görülmüştür. İncelenen dönemde Türkiye'nin İran'a ihracatı yaklaşık 1,6 kat artarken, ithalatta yaklaşık 4 kat artış gözlenmiştir. 1993 yılından itibaren dış ticaret dengesi İran lehine dengesizlikler göstermiş, doğalgaz ithalatının da devreye girmesiyle birlikte dış ticaret açığımız 1 milyar doların üzerine çıkmıştır. İran'ın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı 2005 yılında yüzde 1,2, toplam ithalatı içindeki payı ise yüzde 3 olmuştur.

Türkiye'nin komşu Ortadoğu ülkeleri ile dış ticareti mal grupları itibarıyla incelendiğinde, ithalatın büyük bir kısmının hammadde-lerden oluştuğu görülür. İthal kalemlerinin başında ham petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakları gelmektedir. Bunların yanı sıra demir, bakır ve plastik eşya gibi maddeler ithalatın diğer kalemlerini oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu ülkelere ihracatı ise makina ve parçaları, kara taşıtları, işlenmiş bazı tarımsal ürünler, mineral yakıtlar ve mineral yağlar gibi maddelerden oluşmaktadır.

Türkiye'nin Ortadoğu'daki komşu ülkeler ile ticareti olması gereken düzeyin altında kalmıştır. Türkiye coğrafi olarak çok avantajlı bir bölgede olmasına karşın siyasi ilişkilerinin ticari ilişkileri ve iş birliğini teşvik edici düzeyde olmaması, bölgesel siyasi sorunlar dış ticaretin gelişimini engellemiştir. Ancak Türkiye'nin, özellikle Ortadoğu ülkeleri ile ticari ilişkileri geliştirilebilir niteliktedir. Bu ülke ekonomileri ile Türkiye ekonomisinin birbirine rakip değil tamamlayıcı nitelikte olması dolayısıyla, önümüzdeki dönemde siyasi ve ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi sağlanabilirse dış ticaret potansiyelini arttırmak mümkün olacaktır.

Sonuç

1990 sonrası dönemde Türkiye'nin komşu Ortadoğu ülkeleri ile ticari ilişkilerinde ABD tarafından uygulanan ambargolar, çatışmalar,

terör ve ikili sorunların olumsuz etkileri yoğun olmuştur. Tüm bu olumsuzluklar, ticari ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli politik zeminin oluşumunu engellemiştir. Diğer yandan ambargolar ve çatışmaların bölge ülkelerinin ekonomik yapıları üzerindeki olumsuz etkileri sonucunda, Türkiye'nin bu ülkeler ile ticari ilişkilerini geliştirebilmesi için gerekli olan ekonomik potansiyelleri zayıflamıştır.

Türkiye'nin bu ülkelere yönelik politikaları 1990'dan günümüze kadar, genel olarak uluslararası politik dengeleri bozmama temeline dayanmıştır. Bu ülkelerde yaşanan sorunların ve izlenen politikaların Türkiye'ye yansımalarının olumsuz etkileri büyük olduğundan, bölge ülkelerini etkileme ve ekonomik ilişkileri geliştirme kapasitesi hep sınırlı düzeyde kalmış ve bu durum dış ticareti olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye'nin komşusu olan Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaretini geliştirebilmesi için, bölgeye yönelik izolasyonların azaltılması, bölge güvenliğinin sağlanması ve istikrara kavuşturulması gerekmektedir. Türkiye uluslararası politikaların bölgeye olumsuz yansımalarını ikili ilişkilerde nötrleştirdiği ölçüde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli olan geniş hareket alanına kavuşacaktır. Bu durum, özellikle Türk-Amerikan ilişkileri konusunda geçerlidir. Washington yönetiminin, İran ve Suriye'ye yönelik baskı politikalarının, Ankara'nın "çok boyutlu dış politika" anlayışını baltalamasına izin verilmemesi için gerekli kararlılığın gösterilmesi bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Böylece Türkiye'nin, bölge ülkeleri ile ekonomik iş birliğini yoğunlaştırması ve ikili ilişkileri geliştirmesiyle bölge içinde ticaret potansiyeli artacaktır. Bu durum bölge refahı için de önemli katkılar sağlayacaktır.

Bölge ülkelerinin tamamlayıcı ekonomilere sahip olması, kültürel yakınlık ve tüketim alışkanlıklarının benzerliği, ulaşım maliyetleri avantajları gibi faktörler dolayısıyla önemli bir dış ticaret potansiyeli mevcuttur. Buna rağmen Türkiye'nin bu ülkelere yönelik ticaret hacminde 1990 ile 2002 yılları arasında önemli bir gelişme olmamış ve ticari ilişkiler sınırlı kalmıştır. Ancak özellikle 2002 sonrası ikili ilişkilerin yoğunlaşması ve gelişmeye başlamasıyla hem ihracat hem de ithalatta ciddi artışlar gözlenmiştir. Bu trendin devamı da ancak politik ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve istikrarlı hale getirilmesiyle mümkün olacaktır.

11 Eylül Sonrası ABD'nin Yeni Güvenlik Politikasında Ortadoğu

Giray Saynur Bozkurt*

11 Eylül Sonrası ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası

Soğuk Savaş'ın ardından kendisini bir anda tartışmasız tek süper güç konumunda bulan ABD'nin genel hedeflerinde büyük çapta değişimler olmamıştır. Ancak Washington ile olası rakiplerinin potansiyel güç projeksiyonları arasında beliren büyük dengesizlik, aynı hedefe ulaşmak için izlenecek taktikteki değişimi gündeme getirmiştir. ABD, artık sadece günün birinde kendisine rakip olabilecek bir gücün gelişmesini engellemeye çalışmakla kalmayacak, aynı zamanda uluslararası sistemdeki mevcut üstünlüğünün ötesine geçerek sisteme mutlak egemenliğini kabul ettirmeye çalışacaktır.¹

Daha seksenli yılların başında Brzezinski'nin "İslami uyanışı, Amerikan çıkarlarını tehdit eden bir gelişme"² olarak değerlendirmesinden sonra, doksanlı yılların başında Fukuyama'nın *Tarihin Sonu* adlı eserinde "İslam Dünyasını, Batı değerlerini tehdit eden yeni karşı kutup olarak göstermesi"³ ve Huntington'ın doksanlı yılların ortalarına doğru "İslam Dünyasının medeniyetler çatışmasının merkezinde yer aldığını"⁴ iddia etmesi, yeni jeo-kültürel kutuplaşmanın süreklilik

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ ABD'nin bu çabasını yeni bir dünya imparatorluğu kurma özlemi olarak nitelendirenler ve kendisini "Yeni Roma" olarak görmeye başladığını iddia edenler için bkz. William Blum, "American Empire for Dummies", 21 Ekim 2002'de Colorado'da yapılan konuşma: [http://www.zmag.org]. ABD ile Roma'nın özelliklerinin bir karşılaştırması için bkz. Jonathan Freedland, "Rome, AD.. Rome, DC?", *The Guardian*, 18 Eylül 2002.

² Zbigniew Brzezinski, *Power and Principle*, London, 1983, s. 533; *The Grand Chessboard*, Newyork, 1997.

³ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York, 1992, ss. 45-46.

⁴ Samuel Huntington, "The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, 72, Yaz 1993, s. 35.

arz eden unsurları olarak görülebilir.⁵ 2002 yılında ise yeni muhafazakâr Robert Kagan, güç ve zayıflık karşılaştırmalarıyla Amerikan gücünün siyasetini doğrulayan ve Avrupalıların güçsüzlüğünü ortaya çıkaran bir vizyonu açıklamıştır.⁶ Bu yazarlar sürekli tartışmalar yaratmışlar ve bütün dünyanın ilgisini ABD'ye çekerek bu ülkeyi dünyanın entelektüel odağı haline getirmeyi başarmışlardır.⁷

ABD yönetimi, 11 Eylül'den önce de, küresel iktisadî ve siyasî istikrarın ABD'nin liderliğinde sağlanabileceğine inanıyordu. Ancak bu liderlik, yine kendileri tarafından "ebeveyn gözetimi" veya "yardımsever-yumuşak hegemonya" (*benevolent hegemony*) gibi kavramlarla olumlu bir anlam yüklenerek sistemdeki diğer aktörlere kabullendirilmeye ve meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. "Demokratik değişim, serbest piyasa ekonomisi ve insan haklarına yapılan vurgu ile küreselleşme olgusu" gibi unsurların öne çıktığı bu yapıda ABD'ye biçilen rol, sistemin sorunsuz işlemesini sağlamaktı. Sorunsuz işleyen yapı da Washington'un liderlik konumunu sürdürmesini sağlayacaktı. Bu genel çerçevede şekillenen ABD'nin "kendisine rakip olabilecek güçlerin doğmasını engelleme" çabası, sadece askerî güç zoruyla dayatılan bir politika olmaktan çok, diğer potansiyel güçlerin de çıkarlarını gözetken, güvenliklerini sağlayan ve küresel düzeyde siyasî-iktisadî istikrarı koruyan bir yaklaşım gibi gösteriliyordu. ABD ise gerek ekonomik gücü ve gerekse teknolojik üstünlüğü ile liderliğini sürdürmeye devam edecekti.

Soğuk Savaş'ın ardından ABD ile aralarında oluşmuş büyük askerî güç dengesizliğinin de farkında olan diğer devletler, kendilerine sunulan bölgesel liderler olma rolüne, çıkarları gözetildiği süreçte itiraz etmiyorlardı ve askerî güçlerini ABD çıkarlarını tehdit edebilecek ölçüde arttırmaya gerek duymaksızın kaynaklarını savaş teknolojisi yerine daha çok ekonomik kalkınma için kullanıyorlardı. Bir anlamda bu stratejiden, başlangıçta herkes memnundu.⁸ Washington,

⁵ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 14. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2003, s. 136.

⁶ Robert Kagan, **Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order**, New York, Knopf, 2003.

⁷ Maxime Lefebvre, **Amerikan Dış Politikası**, İsmail Yerguz (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 86.

⁸ Bu politikanın bir açıklaması için bkz. Robert S. Chase, Emily B. Hill ve Paul Kennedy (der.), **The Pivotal States: A New Framework for US Policy in the Developing World**, Norton Publishers, 1998.

ancak “kendi konumuna meşruluk kazandırdığı, maliyetleri düşürdüğü” gerekçesi ve menfaati olan bölgelerde güvenlik ve istikrarı kendisiyle iş birliği içinde koruyarak ABD'nin dünya liderliğine karşı çıkmamaları şartıyla ikincil güçlerin varlığını kabul ediyordu.

11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alarak Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırılar, etnik ve dinsel çatışmaların, kitlesel göçlerin, çevresel problemlerin, uyuşturucu ve silah ticaretinin uzantısı olarak ortaya çıkan uluslararası terörizmi bu yeni dönemde sınır tanımama ve karşılık vermede hedef teşkil edebilecek tek bir düşman figürü yaratamama gibi özellikleri bulunan yeni tip tehditlerin bir başka boyutu olan bir yapıya büründürmüştür. Uluslararası terörizm ulusal sınırları aşan yapısı gereği bütün ulusların karşı karşıya kaldığı bir tehdit haline gelmiştir.⁹ Bu nedenle 11 Eylül sonrasında II. Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk defa Rusya ve Batı uluslararası terörizme karşı iş birliği yapmak zorunda kalmıştır. Bu ülkelerin Afganistan harekâtı süresince ve sonrasında ABD'ye verdiği destek konunun ciddiye alındığını ve ortak bir mücadele benimsendiğini kanıtlamıştır.¹⁰

11 Eylül saldırısının, ABD'nin Afganistan bağlantılı askerî önlemleri gerçekleştirmesinin meşruiyetini kazandıran bir etki yarattığı gerçeği yadsınamaz. ABD, uluslararası alanda tartışılmadan kabul gören saldırıya uğrayan ülke konumundan dolayı bir “meşru müdafaa” hakkı ve buna bağlı ayrıcalıklar kazanmıştır.¹¹ ABD'nin 11 Eylül sonrasında meşru müdafaa hakkını kullanarak, saldırıların sorumlusu olarak ilân ettiği Afganistan'da El-Kaide Örgütünün ve örgütün lideri Usame Bin Ladin'in bertaraf edilmesi maksadıyla yaptığı operasyon bunu göstermektedir. Artık ABD için herkes terörist olabilecek ve bunlar her nerede iseler, o bölgeler ve ülkeler düşman sayılacaktır.¹²

Buna karşılık küreselleşmenin dinamiklerinden zarar gördüğü halde sisteme karşı çıkabilecek konumda olmayan devletler ile ABD'nin dünyanın çeşitli bölgelerinde (örneğin Kosova'da) uluslara-

⁹ Esra Hatipoğlu, “11 Eylül Sonrası Rusya ve ABD'nin Orta Asya Politikası”, Erhan Büyükakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 281.

¹⁰ O. Antonenko, “Putin's Gamble”, **Survival**, Volume: 43 No: 4, 2001-2, s. 50.

¹¹ Beril Dedeoğlu, “ABD'nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Küresel Etkileri”, **2023 Dergisi**, Kasım 2002, s. 26.

¹² Dedeoğlu, a.g.e., s. 27.

rası çok taraflılık (*multilateralizm*) yerine, giderek daha fazla oranda tek yanlılığa (*unilateralizm*) ve geçici ittifaklara dayanan politikalar izlemesinden tedirgin olan Rusya, Çin, Fransa, İran, Hindistan gibi devletler yeniden “çok kutuplu bir dünya” oluşturma çağrılarını gündeme getirmeye başlamışlardır. Bu bağlamda 11 Eylül saldırıları, uluslararası sistemde daha dengeli bir güçler dağılımı oluşturma ihtimalini de ortadan kaldırmış ve ABD’de uzun zamandır bu fırsatı bekleyenlere ülkenin genel güvenlik stratejisini istedikleri şekilde değiştirme olanağını sunmuştur.¹³ Böylece George W. Bush yönetimi, ABD’nin genel güvenlik politikalarında önemli değişikliklere gidileceğinin sinyallerini daha 17 Eylül 2002’de imzalanıp, 20 Eylül 2002’de kamuoyuna açıklanan yeni “Ulusal Güvenlik Stratejisi”nden (*National Security Strategy of the United States*) önce vermeye başlamıştı.¹⁴

Nitekim Başkan Bush, 1 Haziran 2002’de West Point Askerî Akademisi’nin mezuniyet töreninde, “*On yedinci yüzyılda ulus-devletin yükselişinden bu yana büyük güçlerin savaşa hazırlanmak yerine, barış içinde rekabet ettikleri bir dünya inşa etmek için en iyi şansa sahibiz.*”¹⁵ yorumunu yaparak 11 Eylül saldırılarının ardından o güne kadar kullandığı “terörizme karşı savaş” retorığının ötesine geçerek, mutlak kontrole dayanan *neo-emperyal* bir güvenlik anlayışını işaret etmişti.¹⁶ Buna göre Washington, ortaklaşa güvenliği garanti altına almak için, artık büyük devletlerin ittifakını aramayacak ve ABD askerî gücünü tüm meydan okumaların üzerinde tutarak yeni rakiplerin doğmasına engel olacaktır. Bunu yaparken de ABD’nin geleneksel realist politikalarına (çevreleme ve caydırıcılık) ya da yakın dönemde özellikle Clinton döneminde moda olan *neo-liberal* politikalara dayanmayacak, bunların yerine

¹³ Audrey Kurth Cronin, “Rethinking Sovereignty: American Strategy in the Age of Terrorism”, **Survival**, Volume: 44, No: 2, Summer 2002, ss. 123-134; Michael Hirsh, “Bush and the World”, **Foreign Affairs**, Volume: 81, No: 5, Eylül/Ekim 2002, ss. 29-33; John Ikenberry, “American Grand Strategy in the Age of Terror”, **Survival**, Volume: 43, No: 4, Kış 2001-02, ss. 25-29

¹⁴ Kaan H. Ökten, “ABD’nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi: Kant’ın Radikal Bir Yorumu mu?”, Toktamış Ateş (der.), **ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler Ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 156.

¹⁵ Başkan Bush’un konuşmasının tam metni için bkz. George Bush, “President Bush Delivers Graduation speech at West Point, June 1, 2002”; <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>.

¹⁶ Ümit Özdağ, “Yeniden Yapılanan Ortadoğu”, Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz ve Yahya Başkan (der.), **Irak Dosyası II**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 161.

“ön-alma stratejisini” vurgulayan yeni-muhafazakâr (*neo-conservative*) politikalar izleyecektir.¹⁷

ABD temel politikasını, dünya enerji kaynaklarının kontrol edilmesi üzerine kurduğu strateji ile yürütmektedir. Bu stratejisini açık bir şekilde bütün dünyaya bildirmekte ve gereğini de yapmaktadır. Kendisinin ve müttefiki olan gelişmiş ülkelerin ekonomilerine zarar vermeyecek şekilde petrol ve diğer enerji kaynaklarının işletilmesini hedefleyen bu politika gereği Washington yönetimi, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi petrol ve doğalgaz bakımından çok zengin bölgeleri kontrol etmek istemekte ve bu coğrafyadaki güç dengelerinin kendi ulusal çıkarlarına uygun biçimde şekillenmesine çalışmaktadır.¹⁸

Irak savaşı sırasında da, dünyada, 11 Eylül saldırılarının ABD tarafından sadece ulusal güvenliği sağlamak açısından değerlendirilmediği, Ortadoğu'yu da kapsayacak şekilde bir planın varolduğu konusunda tartışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Amerikan hegemonyasını sürdürmeyi ve ekonomik çıkarlarını maksimize etmeyi hedefleyen bu saldırılar sonrasında Washington yönetimini ilk başlarda destekleyen diğer uluslararası aktörler arasında bölünmelere sebep olmuştur.¹⁹ Bu şartlar altında ABD'nin yeniden biçimlendirmeye çalıştığı Ortadoğu coğrafyasında, 1990 öncesi politikaları sürdürmek ve bu politikaların devamını sağlamaya yönelik çabalar içerisinde olmak, real-politik şartlara uygun değildir.²⁰

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarının ve bölgeye olan stratejik ilgisinin nedenlerini dünyada bilinen rezervlerin 2/3'ünü oluşturan Ortadoğu petrol ve enerji kaynaklarını²¹ kontrol altına al-

¹⁷ Mustafa Aydın, “ABD Dünyadan Ne İstiyor? ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası”; http://www.stradigma.com/turkce/mayis2003/makale_06.html

¹⁸ Michael T. Klare, “Global Petro-Politics: The Foreign Policy Implications of the Bush Administration's Energy Plan”, **Current History**, Volume: 101, No: 653, Mart 2002, ss. 100-102.

¹⁹ Cengiz Erişen, “Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler”, Erhan Büyükkancı (der.), **Değişen Dünyada Rusya**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s. 189.

²⁰ U.S Department of State, Office of the Spokesman, “Middle East and North Africa”, 23 Ocak 2006; http://travel.state.gov/travel/cis_pa_tw/pa/pa_1165.html

²¹ Dünyadaki toplam bir trilyon elli milyar varil civarında olduğu bilinen petrol rezervlerinin % 65,32'si ve 155 trilyon metreküp civarındaki doğalgaz rezervle-

mak, bu kaynaklara ulaşan denizyollarının açık bulundurulmasını sağlamak, İsrail devletinin varlığını garanti altına almak, İsrail'e tehdit oluşturma potansiyeli taşıyan ülkeleri zayıflatmak, bu çerçevede Irak, Suriye ve İran'ı kontrol ederek ABD yanlısı bir yönetim kurulmasını desteklemek, emperyalizme karşı tavır alan radikal İslam tehlikesini azaltmak, bölge ülkelerindeki kimyasal ve biyolojik kitle imha silahlarını ortadan kaldırmak, balistik füzelerin yayılmasının önüne geçmek, şiddet kullanan dinî ve etnik hareketleri bertaraf etmek, Ortadoğu'da Barış Süreci'nin başarıya ulaştırılmasını ve su gibi doğal ve ekonomik kaynakların dağıtımı gibi ekonomik anlaşmazlıkların çözülmesini sağlamak, bölge ülkelerinin petrolden elde ettikleri gelirlerin aşırı silahlanma için kullanılmasını önlemek olarak özetleyebiliriz.²² Her ne kadar ABD'nin bu politikaları, Ortadoğu ülkelerinin çoğunun çıkarlarıyla bağdaşmasa da, Bush yönetiminin bölgedeki hiçbir ülkeye söz hakkı dahi tanımamakta kararlı olduğu görülmektedir.²³

Bu politika çerçevesinde son zamanlarda ABD'nin Suriye üzerindeki siyasi baskısının giderek arttığı gözlemlenmektedir. Ancak Washington yönetimi, Suriye'de, Irak'taki²⁴ gibi doğrudan bir askerî harekât yerine, Hariri suikastı ve sonrasında olduğu gibi baskı ve tehdit uygulamalarını tercih etmektedir. Aynı şekilde Irak'a tamamen yerleşmekte olan ABD, uyguladığı "baskı" politikasıyla İran'ın da bölgedeki etkinliğini azaltmaya yönelik çabalar içine girmekte ve bu ülkeyi dünyadan ve bölgeden izole ederek Basra Körfezi'ndeki etkinliğini sürekli ve tartışmasız hale getirmeye çalışmaktadır.²⁵

21. yüzyılı gerçek bir Amerikan yüzyılı yapmayı hedefleyen yeni muhafazakâr strateji uzman ve siyasetçileri, 20. yüzyıl boyunca

rinin % 36,1'i Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. Bkz. İdris Bal, "Ortadoğu'da Savaş, ABD ve Türkiye", Kaynak: BP Web Sitesi (2001 sonu rakamları) http://www.stradigma.com/turkce/nisan2003/makale_01.html

²² Daniel Smith, U.S. Army (Ret.), "A Forensic Anatomy of the Strategy for 'Victory'", 21 Arahık, 2005, **Foreign Policy in Focus**, <http://www.fpiif.org/fpiftxt/3001>.

²³ Atilla Sandıklı, "ABD'nin Dış Politikası, Güvenlik Stratejisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", **Stratejik Öngörü**, Sayı: 2, Yaz 2004, s. 9.

²⁴ ABD'nin Irak politikası ve Saddam Hüseyin dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal İnät, "Irak Uluslararası Hukukun Sonu mu?", Kemal İnät, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (der.), **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Nobel Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 3-37.

²⁵ Cemalettin Taşkıran, "ABD'nin Irak ve Ortadoğu Politikaları" http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/Makale_02.html

uygulanan liberal ve realist politikalar gereği vurgulanan demokratikleşme, insanî müdahale, çok taraflı iş birliği, ve stratejik ortaklık gibi kavramları artık günümüzde kullanmamaktadırlar.²⁶ Bunların yerine ABD'nin ittifaklar veya kurallarla sınırlandırmaksızın tüm gücünü çekinmeden kullanması öngörülmektedir. Bir anlamda ABD'ye yönelik uluslararası terörizm, kitle imha silahlarının yayılması ve haydut devletler²⁷ veya terörist grupların eline geçmesi, bölgesel çatışmalar, demokratik ve ekonomik reformların başarısızlığa uğrama ihtimali, uluslararası organize suç faaliyetleri ve uyuşturucu trafiği gibi tehdit oluşturan unsurları ortadan kaldırmayı hedefleyen ve "Bush Doktrini" olarak adlandırılan yeni güvenlik politikası ve stratejisi geliştirilmiştir.²⁸ "Angajman ve Genişleme" (*Engagement and Enlargement*) olarak da tanımlanan bu stratejide,²⁹ ABD millî çıkarlarının yoğunlaştığı ve angaje olduğu bölgeler Varşova Paktı ve SSCB'nin dağılmasından sonra güç boşluğu oluşan Orta ve Güneydoğu Avrupa ile Ortadoğu ve Orta Asya'dır. 11 Eylül saldırıları ile ABD'nin güvenliği ciddi bir darbe aldığı için caydırıcılık ve önleyici diplomasi ile sorunların krize dönüşmeden halledilmesi prensibine *preventive war* (önleyici savaş) ve ondan daha geniş kapsamlı olan *preemptive attack* (olası saldırı ihtimaline karşı önceden girişilen savaş), gibi önleyici müdahale kavramları dâhil edilmiştir.³⁰ Bu kapsamda *rogue states* olarak ifade edilen haydut devletlerin kitle imha silahlarına ve füze sistemlerine sahip olmaları ve ABD'ye karşı terörist eylemlerde bulunabilecek terörist örgütlere yardım ve destekleri Washington'un önleyici müdahaleleri ve taarruzlarıyla engellenebilecektir.³¹

²⁶ Ahmet K. Han, "Tarafsız Olmayan Savaş Yeni Muhafazakâr Komplo ve Bush Doktrini", Toktamış Ateş (der.), **ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler Ve Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 139; Tom Barry, "The US Power Complex: What's New?", **Foreign Policy in Focus, Special Report**, 20, Kasım 2002, s. 3; Anıl Çeçen, "A.B.D. Süper Güç Olarak Kalabilir mi?", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 6, Sayı 2, Yaz 2000, ss. 238-239.

²⁷ Haydut Devletler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal İnat (der.), **ABD'nin Haydut Devletleri**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2004.

²⁸ Sandıklı, a.g.e., ss. 7-8.

²⁹ "A National Security Strategy For a New Century", The White House, Aralık 1999.

³⁰ "The National Security Strategy of The United States of America", Eylül 2002, s. 5.

³¹ Sandıklı, a.g.e., s. 6.

Büyük Ortadoğu Projesi

ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan itibaren Ortadoğu ve Orta Asya üzerinde hakim olmak istemesinin nedenlerinden birisi de daha önce değindiğimiz gibi bu bölgelerin sahip olduğu petrol ve doğalgazın güvenli bir şekilde batıya aktarılması meselesidir. Bu çerçevede Washington yönetimi "11 Eylül fırsatı" eline geçer geçmez küresel terörizmle mücadele gibi değişik bahanelerle ürettiği çeşitli projeler çerçevesinde bu bölgelere müdahil olmak istemiştir. İşte bu projelerden biri de Büyük Ortadoğu (BOP) projesidir.³²

ABD tarafından ortaya atılan ve uluslararası sistemi kontrol altına almayı politika olarak hedefleyen bu konseptin iki ana maksadının olduğu değerlendirilmektedir. Bunlardan biri, enerji kaynaklarını ve intikal yollarını kontrol etmek, diğeri ise terör, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, kitlesel göç hareketleri, kitle imha silahlarının yayılması gibi yeni tehdit algılamalarının kaynaklandığı bölge olarak kabul edilen Büyük Ortadoğu'daki ülkelere demokrasi, hukuk anlayışı, serbest piyasa ekonomisi ve hürriyet getirip onları uluslararası sisteme monte ederek kontrol altına almaktır. Bu yolla kendisine, İsrail'e ve "hür dünyaya" yönelik tehdidi önlemek isteyen ABD, söz konusu amaçlarını Clinton döneminde ülkeleri ekonomik ilişki, sosyal ve kültürel yolla etkileyerek kontrol altına almayı hedefleyen bir strateji ile oğul Bush döneminde ise, 11 Eylül'ün de etkisi altında güç kullanma stratejisiyle gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Bugün bu proje ABD tarafından tartışmaya açılmış ve gerçekleştirilmesi için destek arayışlarına girilmiştir. "Daha Büyük Ortadoğu" olarak isimlendirilen, ancak ifade kolaylığı açısından Türkiye'de "Büyük Ortadoğu" olarak anılan bu bölgede; Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Mısır, Sudan, S.Arabistan ve Körfez ülkeleri, İsrail, Lübnan, Ürdün, Suriye, Irak, İran, Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Pakistan, Afganistan ve Bangladeş yer almaktadır. Bölge genel olarak "Müslüman ülkeleri" kapsamakta ve "demokratikleştirme" amacı ön planda tutulmaktadır.³³

³² Büyük Ortadoğu Projesi hakkında fazla bilgi için bkz., Mahir Kaynak ve Emin Gürses, **Büyük Ortadoğu Projesi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005; "Büyük Ortadoğu Projesi" Özel Sayısı NATO Zirvesi", **Stratejik Öngörü**, Sayı: 2, Yaz 2004

³³ Armağan Kuloğlu, "NATO'nun Doğu'ya Doğru Genişlemesi, Değişen NATO ve Bu Değişimde Enerjinin Rolü", **Stratejik Analiz**, Cilt: 5, Sayı: 54, Ekim, 2004, ss. 49-54.

Büyük Ortadoğu projesinin çok daha öncelere dayandığı, hatta bunun başlangıçta İngiltere, daha sonra da İsrail projesi olduğu çeşitli çevreler tarafından ifade edilmekle birlikte, proje bugün bir "ABD projesi" olarak kabul edilmektedir. Bu proje, Soğuk Savaşın sona ermesinden bir süre sonra belirsizliklerin ve risklerin arttığı, dengelerin bozulduğu, asimetrik güçlerin mücadele yöntemi olarak şiddet ve terörü ön plana çıkardığı dönemden itibaren belirginleşmiş ve bir süre sonra da uygulamasına geçilmiştir. Aslında ABD, bu projeyi zamana yayarak değişik şekillerde uygulamayı düşünmüş ise de, Afganistan'a müdahale mecburiyetiyle proje güç kullanılarak erken bir şekilde uygulamaya konmuştur.

Bu müdahaleyi bir fırsat olarak değerlendiren ABD Orta Asya bölgesinde etkinliğini artırmış, Kafkasya'da Azerbaycan ile statükoyu devam ettirip kısmi yumuşama ile kendine oldukça yakın bir hale getirmiş, Gürcistan'da yumuşak bir devrim ile kendine yakın bir iktidar oluşmasını sağlamış, Rusya'nın etkisinden kurtarabilmek için Ermenistan'a ABD'deki zengin iş adamları vasıtasıyla yardımlarda bulunmuş ve Türkiye'yi Ermenistan ile ilişkilerini düzeltmek için zorlamaya başlamıştır.³⁴ Ortadoğu'ya müdahale için Irak'ı en uygun bölge olarak değerlendirmiş ve burada güç kullanarak sadece Irak'ı değil, İran, Suriye ile Afganistan'a müdahalesi sırasında ilişkilerinin zayıfladığı Suudi Arabistan'ı da baskı altına alabileceğini düşünmüştür. Son zamanlara kadar gergin ilişkilere sahip olduğu Kuzey Afrika ülkelerinden Libya ile de yeni bir dönemin başladığı görülmüştür.³⁵ Bölgesel jeopolitiğin yanında küresel jeopolitiği de oldukça fazla etkileyen bu projede Türkiye'nin ne şekilde yer alacağı henüz ne ABD tarafından, ne de Türkiye³⁶ tarafından tam olarak şekillendirilmemiştir.

³⁴ Ersegül B. Ünüvar, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Rusya", **Stratejik Öngörü**, Sayı: 2, Yaz 2004, ss. 46-51.

³⁵ Armağan Kuloğlu, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", <http://www.avsam.org/tr/analizler.asp?ID=26>, 27 Mayıs 2004

³⁶ Türkiye de bu gelişmelerden en fazla etkilenen ve hatta etkilenmekten çok etkileyici olarak kullanılmak istenecek bir ülke konumundadır. Türkiye, coğrafi olarak bölgenin tümüne etki edebilecek bir konumda olan demokratik, laik ve bir hukuk devletidir. Türkiye, ABD'nin müttefiki, NATO'nun üyesi, AB'nin aday üyesi, bölge ülkeleri ile tarihî ve kültürel bağlantıları olan bir ülkedir. Bu özelliklerinin yanında, halkının çoğunlukla Müslüman olması, Türkiye'nin ABD nezdinde projede etkili olabileceği düşüncesini yaratmaktadır. Özellikle ılımlı İslam anlayışının Türkiye'nin müspet niteliklerinin üzerine bir kılıf olarak

Genel Değerlendirme

11 Eylül saldırılarının ardından çatışma potansiyelinin hızla arttığı Ortadoğu, ABD tarafından hedef bölge haline getirilmiştir. “Büyük Ortadoğu Projesi” ile bölgedeki anti-demokratik rejimlerin yıkılması için gerekirse güç kullanabileceğini ilan eden Bush yönetimi, Afganistan’dan sonra Irak’ı da işgal etmiştir. ABD, Soğuk Savaş sonrasında, askerî ve siyasî yönden dünyanın patronu hüviyetine bürünmüştür. Avrupa Birliği ise Bosna Savaşı’nda olduğu gibi Irak Savaşı’nda da ortak bir politika izleyememiştir. Almanya ve Fransa’nın karşı çıkmalarına rağmen başta İngiltere ve İspanya olmak üzere bir çok AB üyesi savaşta ABD ile birlikte yerlerini almışlardır.

11 Eylül saldırıları, ABD’nin sadece küresel egemenlik projesi yolunun açılmasında etkili olmuştur. Yeni güvenlik stratejisi 11 Eylül’e tepki olarak doğmamış, alt yapısı çok önceden hazırlanmıştır ve ABD’nin şu andaki dış ve güvenlik politikaları, 1945’ten beri izlediği “dünyanın çeşitli bölgelerinde kendisine rakip olabilecek güçlerin doğmasına engel olma” politikasının taktiksel düzeyde farklılaşmış devamından başka bir şey değildir. ABD için hedef, dünya liderliğini elde tutmak ve potansiyel rakiplerin doğmasını önlemektir. Ancak bu hedefe ulaşmak için askerî üstünlüğün yanı sıra dünyanın temel enerji kaynaklarının kontrol edilmesi de gerekmektedir. Ortadoğu ve özellikle Irak bu çerçevede gündeme gelmiştir.³⁷

ABD’nin Irak Savaşındaki tutumu, Robert Kagan’ın 1998’de kaleme aldığı “önce müdahale etmeyi, ardından rıza aramayı” savunan makalesinde tarif ettiği tutum ile hemen hemen aynıdır. “Savaş kazandıktan sonra atmosfer değişecek, muhalifler çözülecek ve sonuçta ABD’nin üstün olduğu bir anlaşma zeminine razı olunacaktır.”³⁸

geçirilip diğer ülkelere örnek olarak sunulma temayülü kabul edilmeyecek bir durum olup, seksen yıllık Cumhuriyet’in kazanımlarından ve modernizasyondan geri gidiş anlamındadır. Ayrıca bu konuda ABD tarafında belirgin bir şekilde yer alarak cephe ve model ülke olma konumuna gelmek, bölge ülkeleri tarafından da tepki ile karşılanabilir ve Türkiye hiç arzu edilmeyen bir şekilde kendini terör olaylarının içinde de bulabilir. Türkiye durumu çok iyi analiz etmek, politika ve stratejilerini ona göre belirlemek durumundadır.

³⁷ Vassilis K. Fouskas, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya, Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikalar”, **Zones of Conflict**, Ali Çakıroğlu (çev.), Aykırı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 162.

³⁸ Robert Kagan, “Alicenap İmparatorluk”, **Foreign Policy**, Sayı: 2, Yaz 1998, s. 31

ABD Irak harekâtını sözde terörizmle mücadele, özde ise kendi güvenliğini ve ekonomik çıkarlarını sağlama adına yapmıştı. Bu da Sudan'dan İran'a ve oradan da Orta Asya'ya uzanan kısa ve uzun vadeli hesapların varlığına işaret ediyordu. Bugün ABD'nin Irak'tan sonra hedefinin neresi olduğu sorusu önem kazanmıştır. Bu konuda İran sık sık gündeme gelse de, ABD'nin bu ülke ile ilgili sıcak bir çatışmaya girme ihtimali çok zayıftır. Zira İran, Irak ile kıyaslanmayacak kadar güçlüdür. İran'ın kendi içinde mevcut sisteme muhalif kitleler gittikçe artmaktadır. Washington bu muhaliflere destek vererek Tahran'da bir rejim değişikliği gerçekleştirmeyi ya da Irak ve Ortadoğu'daki ABD varlığının verdiği baskı ile İran rejimini denetim altına almayı deneyecektir.

Ortadoğu'daki olayların kırılma noktası, Filistin-İsrail sorunu ve bu çerçevede cereyan eden terör faaliyetleridir. ABD'nin Ortadoğu'da bilinen çıkarları çerçevesinde en büyük hedeflerinden birisi İsrail'in güvenliğini sağlamaktır. Bu nedenle İsrail ile ABD yönetiminin tehdit algılamasında benzerlikler vardır. Bu da ABD'nin Ortadoğu'da İsrail'e tehdit olan rejimlerle yakından ilgileneyeceği anlamına gelmektedir. Bush yönetiminde Yahudi asıllı etkin isimlerin çokluğu ve Yahudi lobisinin³⁹ bu yönetimde etkinliği bilinen bir gerçektir. Neticede Washington'daki yetkililer, İsrail'in güvenliğini kesin olarak sağlama ve bu anlamda Ortadoğu'da İsrail'in varlığına tehdit olarak gördükleri her türlü oluşumları bertaraf etme konusunda kararlı görünmektedir.⁴⁰ Irak'ta istikrarın tam olarak sağlanmasından sonra bu anlamda en ciddi tehdit ya da tehditlerin kaynağı olan Filistin sorununa da el atması kesin gibidir.

³⁹ Lobıcılık ve Think-Thank kuruluşları ABD'nin iç politikasını büyük çapta yönlendirmenin yanında dış ülkelerin ABD ile ilişkilerinin şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle diğer ülkelerde ABD içerisinde lobıcılık yapılmaktadır. ABD'de yabancı ülkeler adına lobıcılık yapan dokuz yüzden fazla firma ya da şahıs olduğu bilinmektedir. Türkiye'ye yönelik ABD politikasına Rum lobisi etki edebilirken, ABD'deki Yahudi lobisi ABD'nin Ortadoğu politikasına ve özellikle İsrail yanlısı politikasını yönlendirebilmektedir. ABD'de Yahudi lobisi çok önemlidir. ABD'deki lobiler ve Think-Thank'ler ile ilgili olarak bakınız: İdris Bal, "ABD'nin Orta Asya Politikasına Yön Veren İç ve Dış Dinamikler", **Stratejik Analiz**, No:12, Nisan 2001, ss. 60-61; Aydan Kodaloğlu, "ABD'de Lobi ve Lobıcılık", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 1, Sayı: 4, Kış 1994, s. 30-32; Andrew Rich, "US Think Thanks and the Intersection of Ideology, Advocacy, and Influence", **NIRA Review**, Kış, 2001, s. 55.

⁴⁰ Yevgeniy Maksimoviç Primakov, **11 Eylül ve Irak'a Müdahale Sonrası Dünya**, Fatma ve Serdar Arıkan (çev.), İstanbul, 2004, ss. 86-87.

Sorunun çözümü için değişik planlar üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri Batı Şeria topraklarını Ürdün ile birleştirmek, diğeri ise Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlileri toplayıp Kuzey Irak'a getirip orada konuşturmak. Bu planlardan hangisi uygulamaya konulursa konulsun İsrail'in ve Ortadoğu'nun istikrarı sağlanmadan, Ortadoğu kökenli terör faaliyetlerine son verilemez. Oysa Ürdün'ün zaten yarısından fazlası Filistin asıllıdır ve yeni toprak kazanımı hoş görülse bile Filistinlilerin Ürdün'de nüfusun çoğunluğunu oluşturması Ürdün halkı için istenmeyen bir durumdur. Öte yandan Filistin Devleti'nin kurulması konusunun Filistinliler kadar Arap dünyasının da milli davası haline geldiği gerçeğini görmek lâzımdır. Zaten bölgedeki terör faaliyetlerine zemin hazırlayan, Arap radikalizmini ya da kökten dinciliği doğuran ve güçlendiren olgu da buradan geçmektedir. Milyonlarca Filistinli mülteci Arap ülkelerine dağılmış ve çoğu vatandaşlık hakkına sahip olamamışken yeni bir Filistin diasporası oluşturmak sadece mevcut çatışmaların tırmanmasına ve yeni çatışmaların ortaya çıkmasına hizmet eder. Hatta ikinci plan uygulamaya dönüştürülürse bu sefer Irak'ın kuzeyinde yeni çatışma unsurları yaratılmış olunacaktır.

Filistin sorununun bir diğer önemli noktası da Kudüs⁴¹ sorunu. Kudüs'ün adilâne paylaşımı yapılmadığı müddetçe çatışmalar devam edecektir. Mevcut Amerikan yönetimi bu hususu görmezlikten gelerek, İsrail politikalarına paralel olarak soruna yaklaşmaktadır. Batı Şeria ve Gazze topraklarını içeren ve Kudüs'ün Müslümanlarca kutsal sayılan mabedini dışarıda bırakan bir oluşum, belki kısa vadede silah zoruyla gerçekleştirilebilir ama bu durum orta vadede İsrail ve batı hedeflerine yönelik Ortadoğu kökenli grupların saldırılarını arttırabilir. Soruna bu açıdan yaklaşmak Ortadoğu'da totaliter rejimlerin devamına ve yeni diktatörlerin ortaya çıkmasına bir zemin hazırlayabilir. Filistin sorununun bu şekilde çözümünde ABD, Suriye ve Ürdün yönetimlerinin ciddi engellemeleriyle karşılaşmayacaktır. Zira söz konusu devletler, ekonomik ve askeri açıdan ABD baskısına karşı koyabile-

⁴¹ Ortadoğu sorununun en karmaşık meselesi olan Kudüs'ün hâlihazırdaki konumu, İsrail tarafından işgal, ilhak ve başkent ilân edilmiş olmasıdır. Kudüs'ün batısını 1949'da ilhak, Arapların yaşadığı doğusunu da 1967'de işgal ve 1980'te ilhak eden İsrail, 1980'de kenti bölünmez bir bütün olarak 'ebedi başkenti' ilân etmişti. Ancak 181 No'lu kararla Kudüs'ü 'ayrı bir varlık' olarak tanımlayan BM, 1967'de 242 sayılı kararla İsrail'in çekilmesini istedi, 1968'de 252 sayılı kararla İsrail'in Kudüs'ün statüsünün değiştirilmesine yönelik istimlâk dâhil tüm karar ve eylemlerini geçersiz ilân etti.

cek güçte değildir. Mısır zaten uzun zamandır bu konuda İsrail ve ABD ile diyalog halindedir. Ortadoğu'daki mevcut yönetimler, varlıklarının devamını sağlayabilmek için ciddi muhalefet sergileyemeyebilirler. Ancak bu sefer varlıklarına yönelik tehdidin kendi halklarından gelme ihtimali yüksektir. Nereden bakılırsa bakılsın ABD müdahalesi beklenildiği gibi Irakla sınırlı kalmayacaksa bu gelişmeler Ortadoğu'ya barışı getirmek ve demokratik rejimleri inşa etmekten ziyade, var olan kaos/terör ve istikrarsızlık ortamını daha da körükleyecektir.

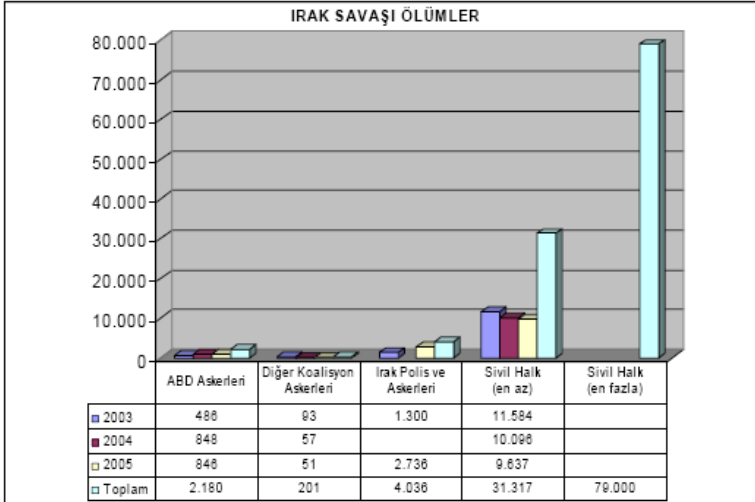
Sadece güç kullanarak bölgeye müdahale edecek olan ABD, uzun vadede öngördüğü gibi terörü önleyebilecek mi? Bu pek mümkün görünmemektedir. Terör ancak kaynakların kontrolü ile baskı altında tutulabilir. Bu ise iş birliği ile mümkündür. Oysa askerî müdahale bu bölgede daha da kırılğan, zayıf ve meşruiyeti tartışmalı yeni yapılar ortaya çıkarabilir. Demokrasinin hâlâ bu bölge için oldukça uzak bir ihtimal olduğu söylenebilir. Soğuk Savaşın sona ermesinden beri arayış içinde olan uluslararası düzen, hızla yeni bir dengeye doğru yol almaktadır. Ancak yeni dengenin tüm insanları mutlu edeceğini söylemek de oldukça zor görünmektedir.

Tablo ve Haritalar

15 ARALIK 2005 SEÇİMLERİ TABLOSU					
Parti	Oy Sayısı	Oy Oranı	Milletvekili Sayısı	Etnik-Sekter Kimlik	Lider
Birleşik Irak İttifakı	5.021.137	%41.1	128	Şii	Abdülaziz el-Hekim İbrahim Ceferi Mukteda es-Sadr
Kürt İttifakı	2.642.172	%21.6	53	Kürt	Celal Talabani Mesud Barzani
Irak Uyum (Tevafuk) Cephesi	1.840.216	%15.0	44	Sünni	Adnan el-Düleymi Tarik el-Haşimi Halef el-Ulavyan
Ulusal Irak Listesi	977.325	%8.01	25		İyad Allavi Gazi el-Yaver
Irak Ulusal Diyalog Cephesi	499.963	%4.1	11	Sünni	Salih el-Mutlak
Kürdistan İslami Birliği	157.668	%1.29	5	Kürt	Selahaddin Muhammed Bahaddin
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	129.847	%1.06	3	Sünni	Mışan el-Ceburi
Risaliyun	145.028	%1.18	2	Şii	Şeyh Abdulhadi el-Derreci
Irak Türkmen Cephesi	87.993	%0.72	1	Türkmen	Sadettin Ergeç
Mithat el-Alusi Irak Milleti Listesi	32.245	%0.26	1	Sünni	Mithat el-Alusi
Reform ve İlerleme için Yezidi Hareketi	21.908	%0.17	1	Yezidi	Emin Farhan Cieu
Mezopotamya-Rafideyn Listesi	47.263	%0.38	1	Asuri	Yonadem Kanna

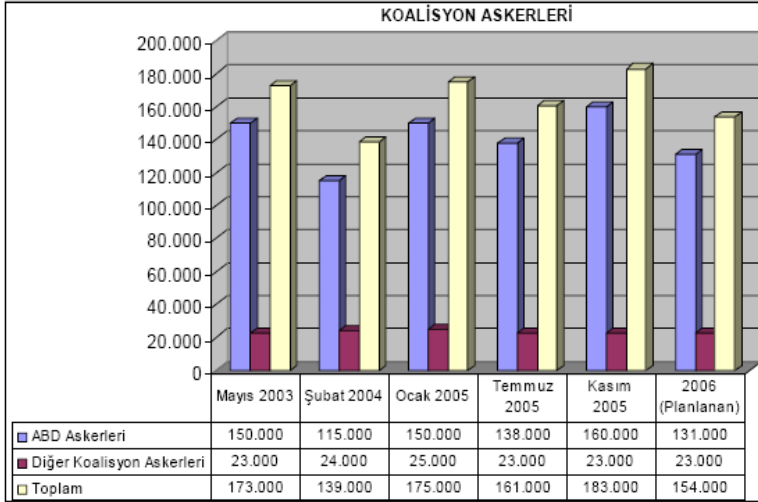
Kaynak

Gökhan Çetinsaya, Seta Irak Dosyası:Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye, 2 Mart 2006
http://www.setav.org/document/SETA_Irak_Dosyasi_02_03_06.pdf

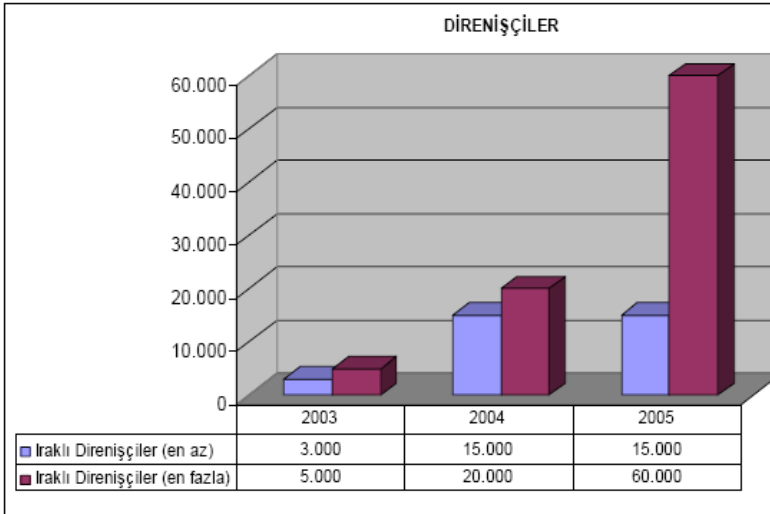
Kaynak

Gökhan Çetinsaya, Seta Irak Dosyası:Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye, 2 Mart 2006
http://www.setav.org/document/SETA_Irak_Dosyasi_02_03_06.pdf

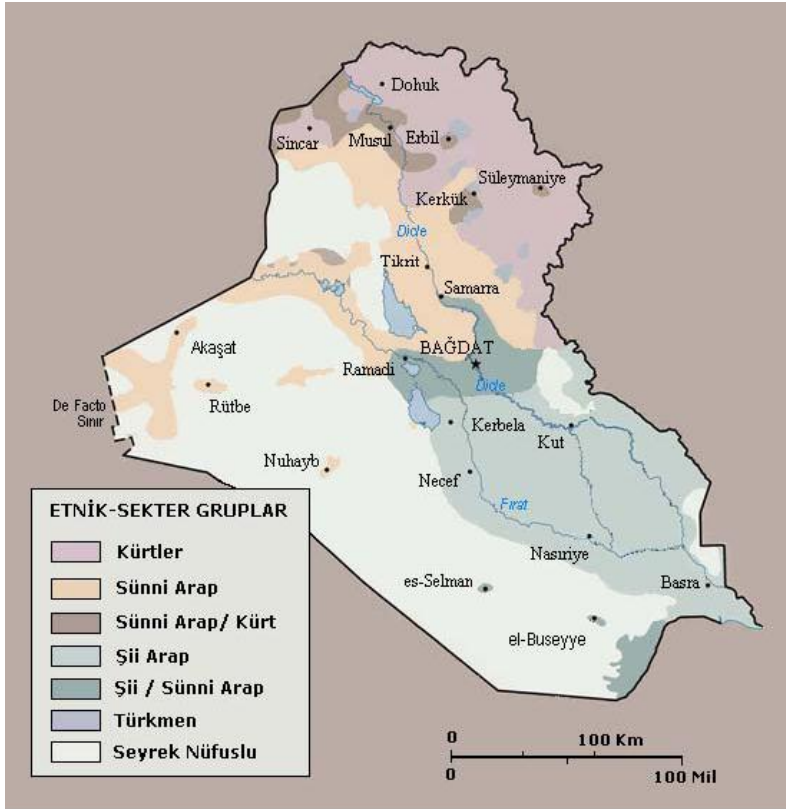
Kaynak

Gökhan Çetinsaya, Seta Irak Dosyası:Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye, 2 Mart 2006
http://www.setav.org/document/SETA_Irak_Dosyasi_02_03_06.pdf

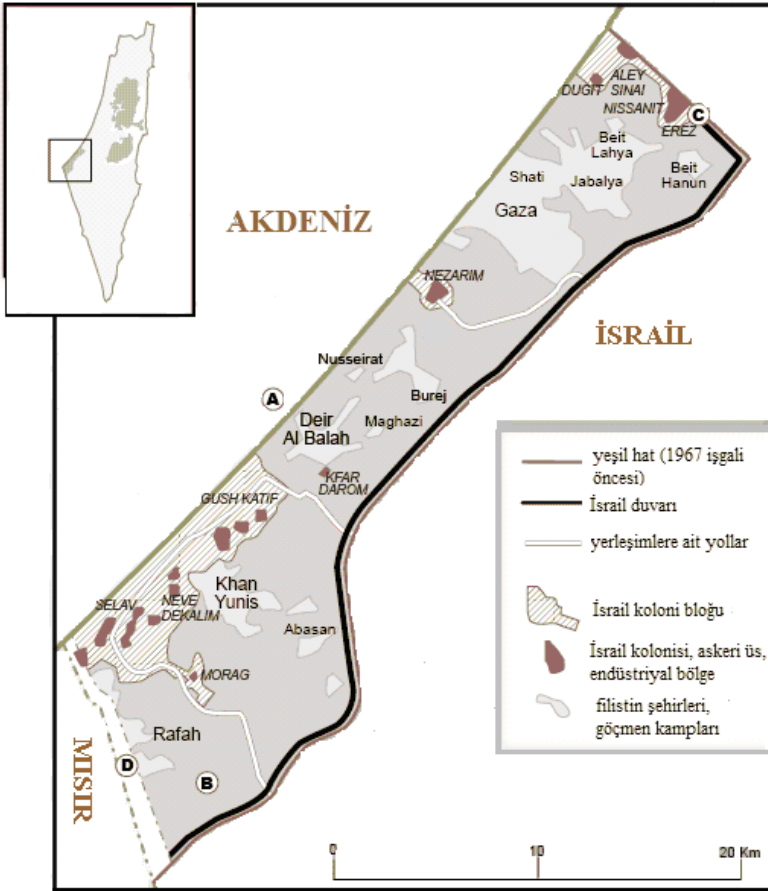
Kaynak

Gökhan Çetinsaya, Seta Irak Dosyası:Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye, 2 Mart 2006
http://www.setav.org/document/SETA_Irak_Dosyasi_02_03_06.pdf

Kaynak

Gökhan Çetinsaya, Seta Irak Dosyası: Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye, 2 Mart 2006
http://www.setav.org/document/SETA_Irak_Dosyasi_02_03_06.pdf

İSRAİL'İN GAZZE'DEN ÇEKİLME PLANI

- A) İsraıl Kontrolünde Kalacak Filistin Karasuları
 B) İsraıl Kontrolünde Kalacak Filistin Hava Sahası
 C) İsraıl tarafından imha edilecek Filistin yerleşimleri
 D) Mısır ve Filistinli güvenlik kuvvetlerine devredilen sınır

